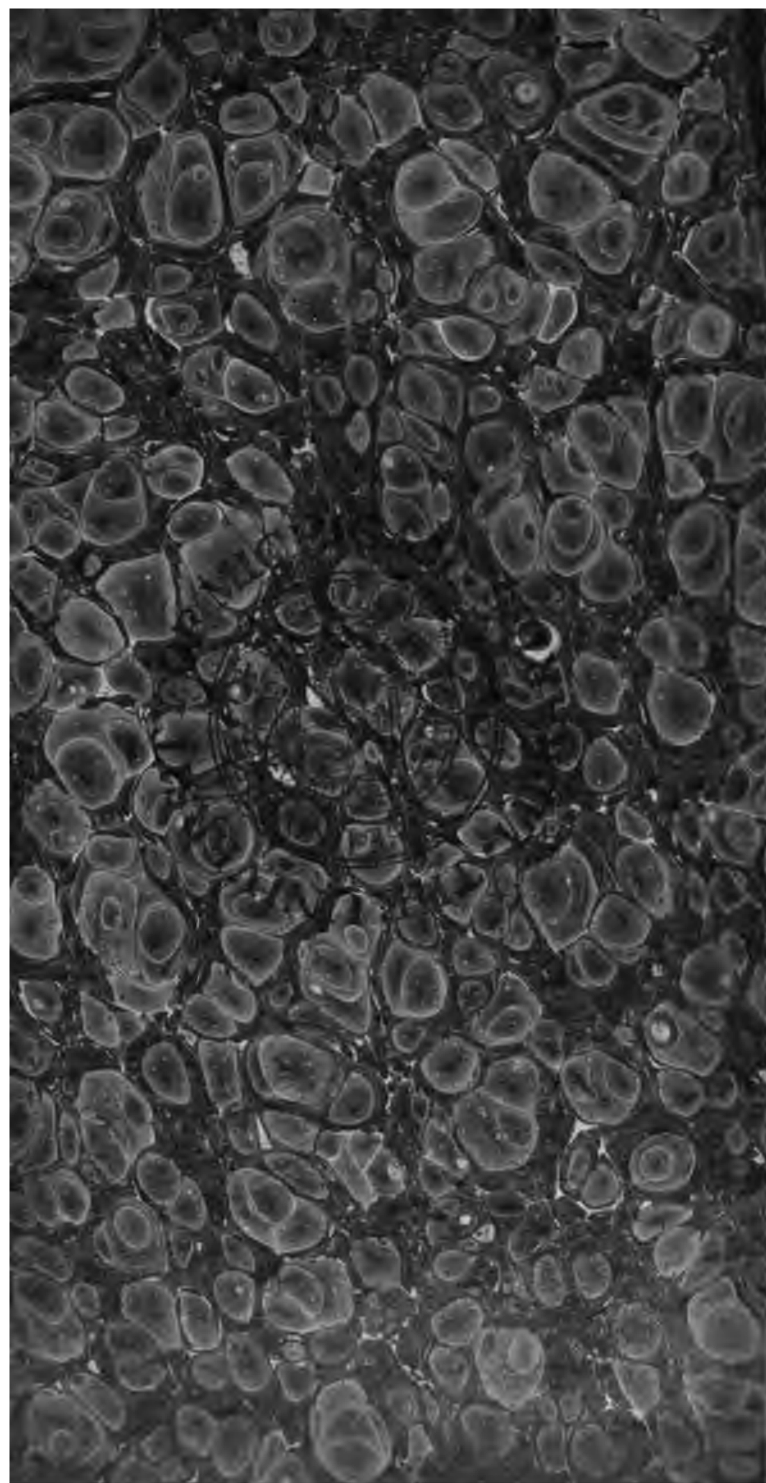
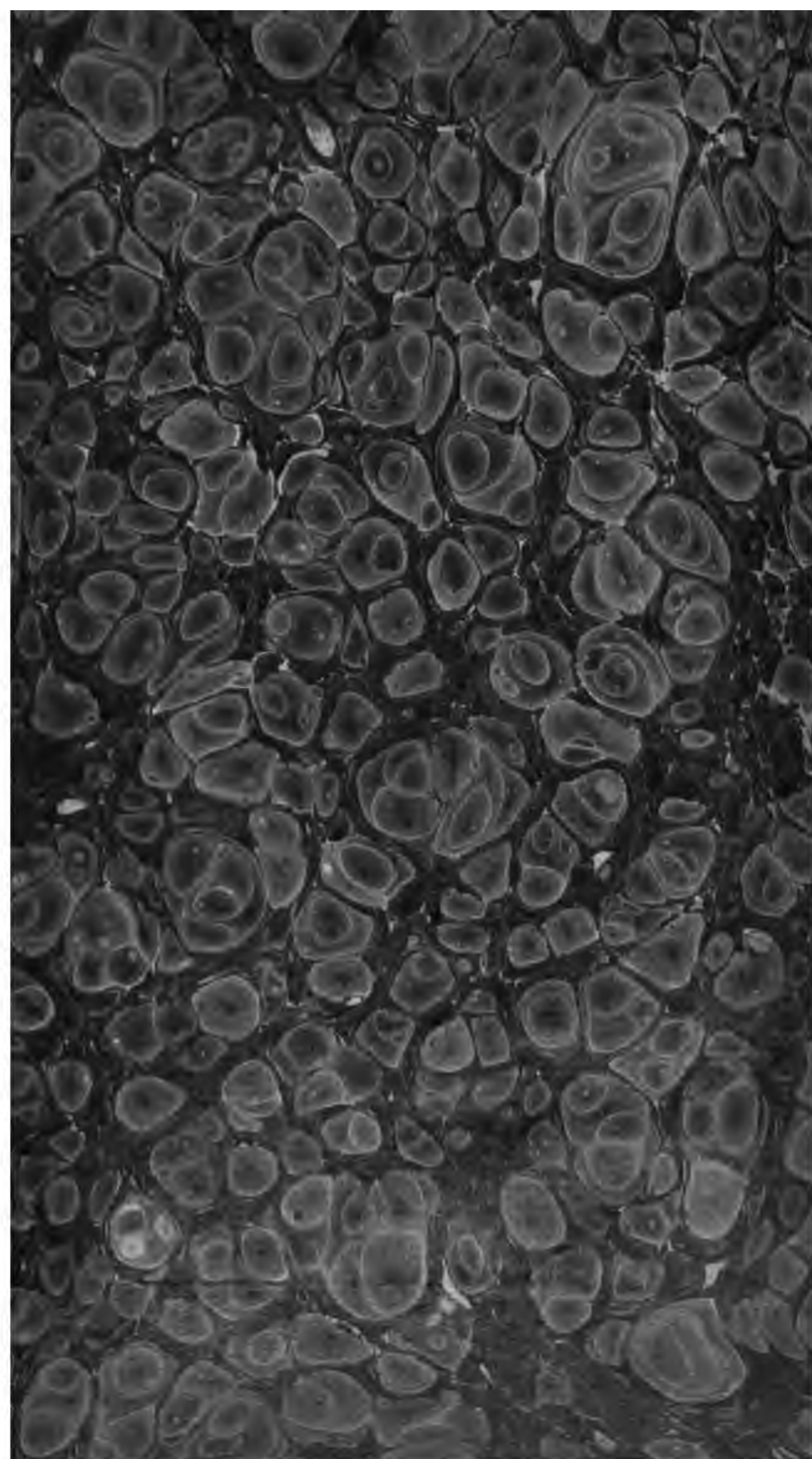
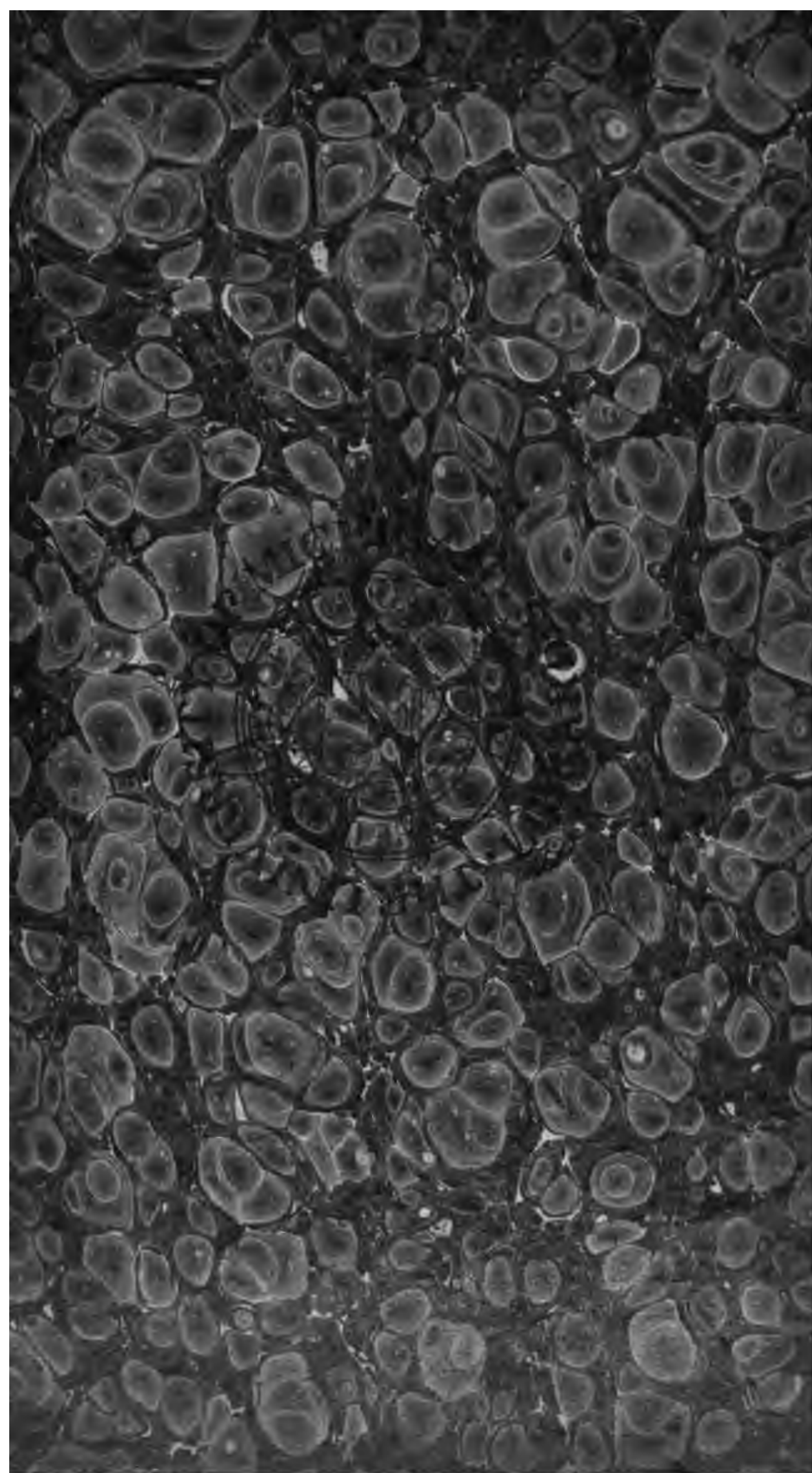
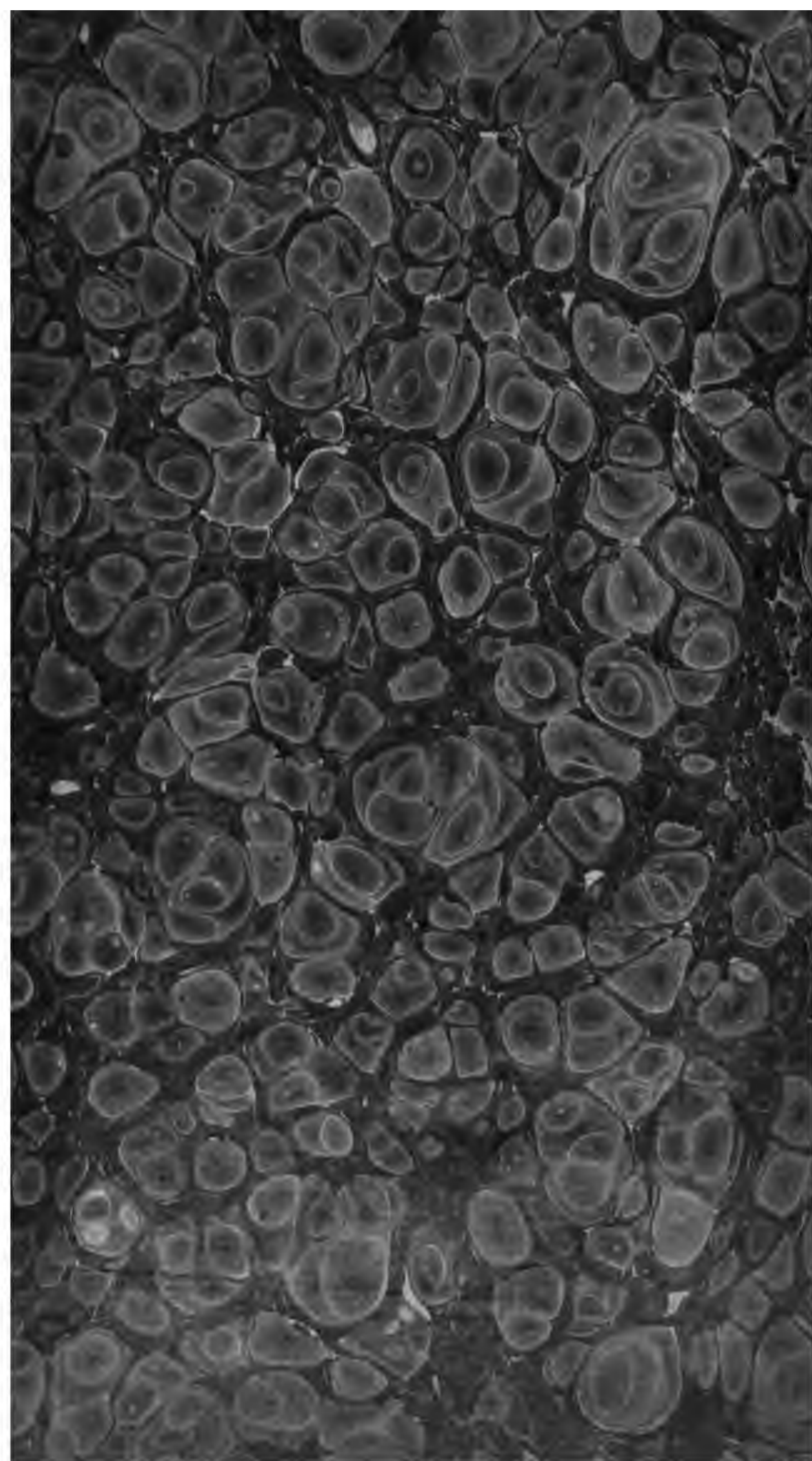
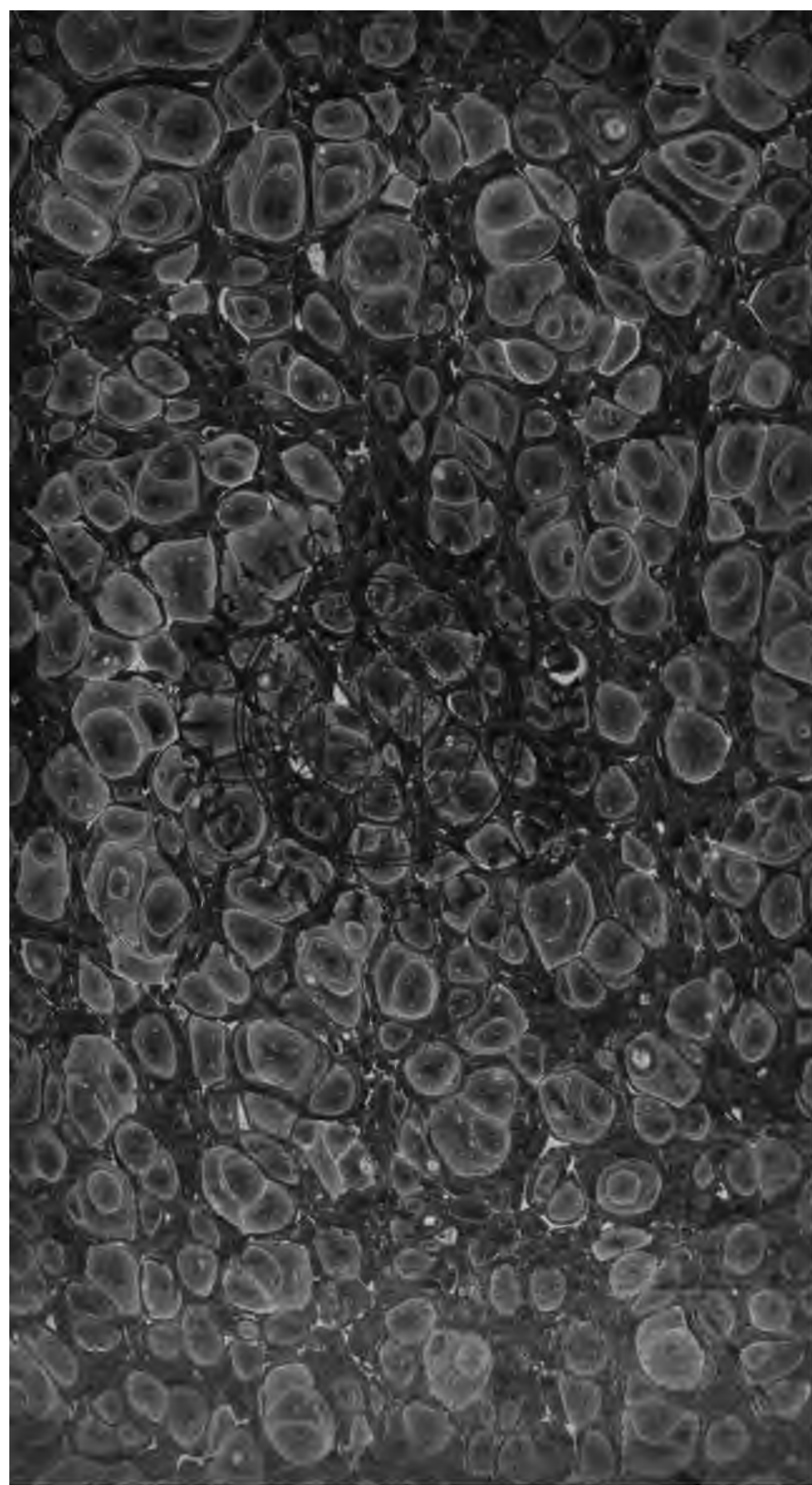
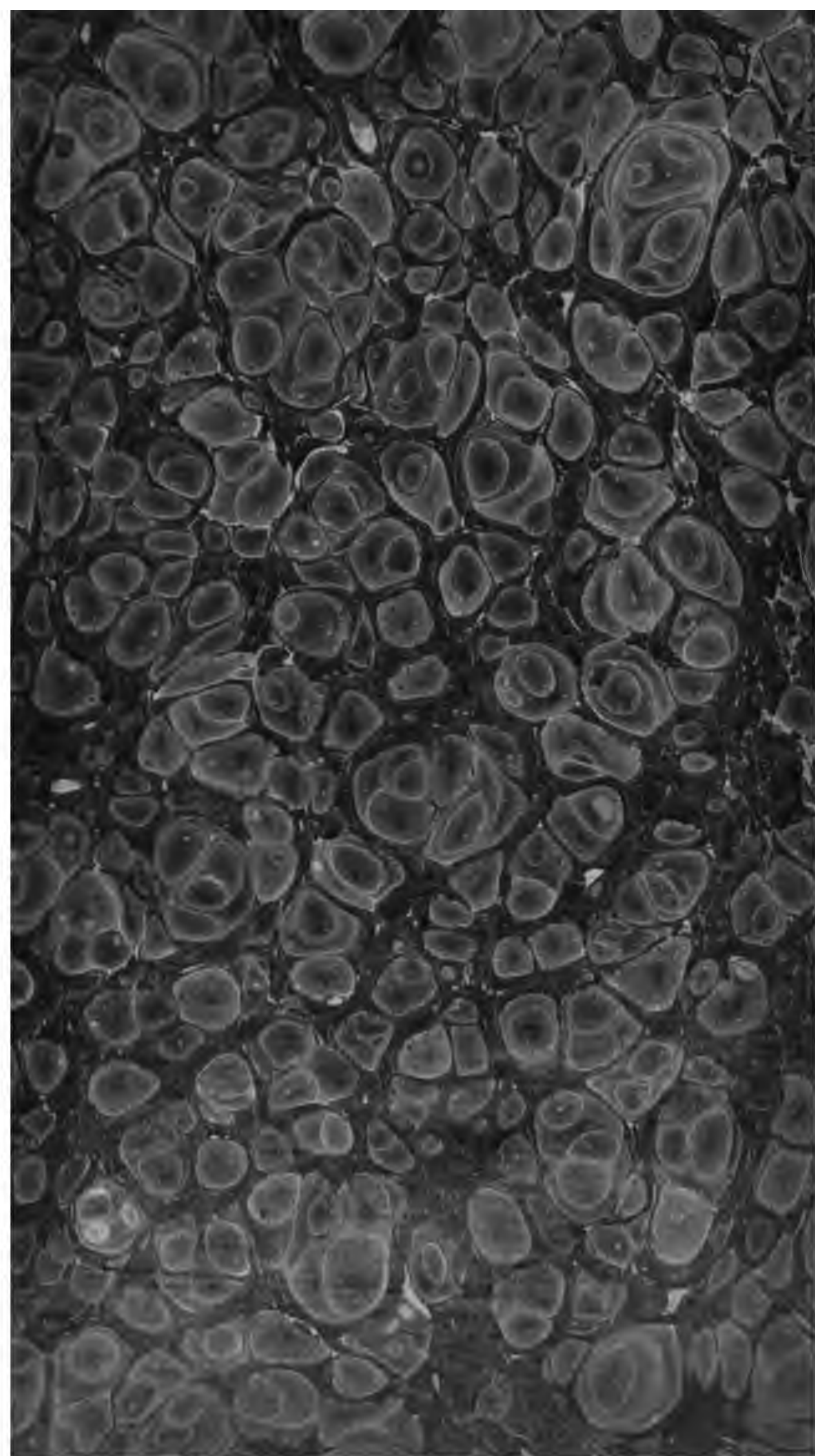

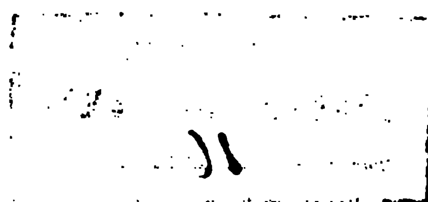

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՆԱԽՆԵԱՑ

ԵՂԻՇԷ

ՍՐԲՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ

ԵՂԻՇԷԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

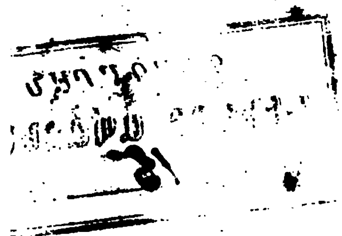
ԸՍՏ ԸՆՏՐԵԼԱԳՈՅՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՈՑ ԳՐՉԱԳՐԱՑ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

ՅԱՄԻ 1859 ՌՄՅԸ

ԵՂԻՇԷԻ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՎԱՍՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՑ

ԵՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԴԱՒԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ ՀԱՅՑԵԱԼ

Բանն վասն որոյ պատուիրեցեր՝ արարի, ով քաջդ վասն Հայոց պատերազմին հրամայեցեր, յորում բազումք աւերեցան քան զսակաւս։ Ես նշանակեցի յայսմ եօթն յեղանակս. առաջին զժամանակն, երկրորդ զիրացն պատահումն յիշխանէն արեւելից, երրորդ զմիաբանութիւն ուխտին եկեղեցւոյ, չորրորդ զերկպառակութիւն ոմանց բաժանելոյ 'ի նմին ուխտէ, հինգերորդ զյարձակումն արեւելեայց, վեցերորդ զմնացորդխնամսն Հայոց պատերազմաւ, եօթներորդ զյերկարումն կռուոյն խաղաղութեան։

Յայսմ յեօթն զլուխս կարգադրեալ եւ եղեալ ծայրալքը պարապմամբ զսկիզբն եւ զմիջոցն եւ զկատարածն. զի հանապազորդ ընթեռնուցուս, լսելով զաւերմունս զքաջութիւն եւ զյետս կացելոցն զվատթարութիւն, ոչ յանձին կարօտութիւն երկրաւոր առատ զխոտութեան լրման, այլ այցելութիւն երկնաւոր անմահութեանն՝ որ մնայականապէս յառաջխոտութեամբ զհաստատուն երկրուից կողմանցն, որ երեւելւոյն զանապրուայթն զուշակէ։

Նշեզու, ով մեծ 'ի զխոտութեանն Դաւիթ, առ ինչ առդեօք հրամայեցես, քան եթէ հրամայիցես լսուզունացն։ Որպէս երեւի ինձ եւ քեզ եւ այնոցիկ որ դեգե-

րեցին յիմաստութիւն՝ երկնաւոր սիրոյ է նշանակս այս, և ոչ երկրաւոր փառասիրութեանն. որպէս և ասացին ոմանք 'ի քաջ պատմագրացն. Զուգութիւն է մայր բարեաց, անզուգութիւն ծնող չարեաց: Որպէս և մեր իսկ հայեցեալ 'ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ, ոչ ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք հայեցեալ 'ի մեր տգիտութիւնս: Քանզի բազում ինչ է սրբութիւն՝ սատար լինել անօսրութեան, որպէս աղօթք՝ գիտութեան, և սէր սուրբ՝ միաբան օգտից:

Զոր և մեր ընդ հրամանին քում ընկալեալ, յօժարութեամբ ձեռնարկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթարութիւն սիրելեաց և յոյս յուսացելոց, քաջալերութիւն քաջաց, կամակարութեամբ յարձակեալ 'ի վերայ մահուան, առաջի տեսանելով զզօրագլուխն յաղթութեան, որ ոչ ումեք տանհար լինի թշնամութեամբ, այլ անդ ուսուցանէ զիւր անպարտելի զօրութիւնն: Եւ ահա ո՞ք կամեսցի՝ ընդունել իբրեւ զնահատակ առաքինի: Եւ քանզի բազմադիմի է նահատակութեանդ անուն, և նա բազմադիմի շնորհս բաշխեաց ամենեցուն. զոր և մեծ իսկ քան զամենայն՝ սէր սուրբ յաննենգ մտաց գիտեմք:

Այս պարզութիւն զմերոցն բերէ զնմանութիւն. զոր և մեր 'ի քեզ տեսեալ, մոռացաք զմեր բնութիւնս: Եւ ահա վերաբերիմք ընդ քեզ ճախրելով, և իբրեւ բարձրաթռիչս եղեալ՝ զամենայն վնասակար մրրկածին օդովքս անցուցանիցեմք. և փոքր 'ի շատէ ծծելով յանապական վերին օդոյն՝ առնուցումք զգիտութիւն 'ի փրկութիւն անձանց և 'ի փառս ամենայաղթ եկեղեցւոյ: Ուստի բազում սուրբ պաշտօնեայքն զուարթութեամբ կատարեսցեն զսպաս վիճակին իւրեանց 'ի փառս Հօրն բոլորեցուն. ուր ընդ նմին սուրբ Երրորդութիւնն ցնծացեալ բերկրիցի յանտրտմական յիւրում էութեանն:

Արդ որովհետեւ ընկալաք զհրաման պատուիրանի յաննախանձ քոյոց բարուց բնութեանդ, սկսցուք ուստի արժան է սկսանել. թէպէտ և ոչ յօժարիցեմք զթշուառութիւն մերոյ ազգիս ողբալ: Ահա ոչ ըստ կամաց արտօսրալիր ողբովք ճառագրեմք զբազում հարուածս, յորում պատահեցաք և մեք իսկ ականատեսք լինելով:

ԱՌԱՋԻՆ ՑԵՂԱՆԱԿ

ԺԱՄԱՆԱԿՔՆ

Քանզի 'ի բառնալ ազգին արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգաց. և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ, որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին, սկիզբն արարեալ յաւուրցն Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ, և կռուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշխի արքայի Հայոց, որդւոյն Վռամշապհոյ: Այլ իբրեւ զնա ևս մերժեաց 'ի թագաւորութենէն, 'ի նախարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ և գանձն յարքունիս պարսկաց երթայր, սակայն այրուձին Հայոց բովանդակ 'ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր 'ի պատերազմի: Վասն որոյ և աստուածպաշտութիւնն բարձրագլուխ կամակարութեամբ երեւելի լինէր յաշխարհին Հայոց` 'ի սկզբան տէրութեանն Շապհոյ արքայից արքայի մինչև յամն յերկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի` որդւոյ Վռամայ. զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնն թափեաց 'ի բաց, և ելից զնա իբրև զկատկան դարան գեղովք: Այլ սկսաւ եղջիւր ածել անօրէնութեամբ, և գոռալով հող հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի. և թըշնամի և հակառակորդ երեւեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս 'ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնապէր անխաղաղասէր կենօք:

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խռովութիւն, արիւնհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեցից զդառնութիւն թիւնից, կամ ո՞ւր բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն: Այլ առ յոյժ յիմարութեան իբրև զգազան մի կատաղի յարձակեցաւ 'ի վերայ աշխարհին Յունաց. եհար մինչ 'ի քաղաքն Մըծ-

բին, և զբազում զաւառս Հոռոմոց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կոտորեաց զաւար և զգերի, և ահաբեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր, քանզի խաղաղասէր էր 'ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ ելանել ընդ առաջ պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արեւելից, առաքեաց առ նա բազում գանձիւք: Եւ արք պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին 'ի քաղաքին կայսեր, կալաւ և ետ 'ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց 'ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա 'ի բազում բարկութենէն. և դարձաւ անդրէն յիւր քաղաքն Տիզբոն:

Եւ իբրև ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւնն նորա, սկսաւ այլ ևս խորհուրդ յաւելուլ, իբր ոք զի 'ի հուր բորբոքեալ յաւելլով բազում նիւթս փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դրդուեցոյց զբազումս 'ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք: Էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր. յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեսեան: Եւ իբրև ետես՝ եթէ վայրատեալ ցրուեցան 'ի բազում կողմանս, 'ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին 'ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ 'ի կեանս իւրեանց իբրեւ 'ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք 'ի մարմնին իբրեւ զկենդանի 'ի գերեզմանի, յորս ամենեւին չծագէ նշոյլք սուրբ լուսոյն Քրիստոսի: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոյն հզօրագոյնք կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին 'ի նոցանէն: Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չզգան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան. և իբրեւ ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իւրեանց մարտ եդեալ կը-

ռուլին ։ Ի դէպ իսկ ելանէ բան մարգարէին 'ի վերայ Նոցա․ Այր, ասէ, առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին իւրոյ․ Նման դմին և Տէրն ինքնին ասէ․ Ամենայն տուն և թագաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի, ոչ կարէ կալ հաստատուն ։

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ չշիջանիս․ զի՞ կոչես 'ի խորհուրդ զայնոսիկ, որոց զոգիսն ձեր 'ի ձեռնջ քաղեալ՝ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն, և զապականելի մարմինդ գեշաքարշ արարեալ՝ իբրև զաղբր մեռելոտի 'ի բաց ընկեցեալ ։ Այաքէն զայդ կամիս, զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ․ տեսջիր յորժամ յայտնեսցի, ապա գիտասցես զելս կատարածի դորա ։

Ասեն մոգքն․ Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաղթութիւն, և ոչ ինչ կարօտեմք նոքա մարմնաւոր մեծութեան, բայց եթէ 'ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազինս, որ են 'ի տէրութեան քում․ յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մնացէ ընդ օրինօք քովք ։ Արդ զբանս զայսոսիկ վաղվաղակի կատարեա դու, արքայ․ զօր գումարեա և գունդ կազմեա, խաղա գնա դու յաշխարհն Կուշանաց․ և զամենայն ազգս ժողովեա և անցո ըստ պահ դուռն 'ի ներքս․ և դու անդէն արա քեզ բնակութիւն ։ Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան 'ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց․ և որպէս երեւիս մեզ 'ի դենիս մերում, տիրես դու և երկրին Կուշանաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ ։ Բայց միայն զաղանդ քրիստոնէից բարձ 'ի միջոյ ։

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին 'ի նմին բանի․ հրովարտակս գրէր, պընդադեսպանս առաքէր յամենայն տեղիս տէրութեան իւրոյ ։ Եւ այս է պատճէն հրովարտակին ։

Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ Արեաց և Անարեաց, բազմասցի 'ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ․ դուք ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ եմք դիցն օգնականութեամբ ։

Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացաք գնացաք

յերկիրն Յունաց, և ստանից գործոյ պատերազմի՝ սի-
րով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն
մեզ 'ի ծառայութիւն. դուք զբարի զմտաւ ածէք, և
անսպառ լերուք յուրախութեան. բայց բան զայս կա-
տարեցէք վաղվաղակի, զոր ասեմքս: Մեք 'ի մտի ե-
դաք անվրէպ խորհրդովք խաղալ գնալ յաշխարհն ա-
րեւելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցա-
նել 'ի մեզ զտէրութիւնն Գուշանաց. դուք իբրև ըզ-
հրովարտակս զայս տեսանէք, անխափան վաղվաղակի
այրուձի գումարեցէք առաջի քան զիս, յանդիման լե-
րուք ինձ յԱպար աշխարհին:

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն
Հայոց, 'ի Վրաց և յԱղուանից և 'ի Լփնաց, 'ի Ծո-
դէից և 'ի Կորդուաց, յԱղձնեաց և բազում այլ տե-
ղեաց հեռաւորաց, որոց ոչ էին օրէնք երթալ զայն ճա-
նապարհ յառաջ ժամանակաւ: Գունդ կազմէր 'ի Հա-
յոց մեծաց զազատ և զազատորդի, և յարքունի տանէ
զոստանիկ մարդիկ. ըստ նմին օրինակի 'ի Վրաց և յԱ-
ղուանից և յաշխարհէն Լփնաց, և որ այլ ևս 'ի կող-
մանց կողմանց հարաւոյ, մերձ 'ի սահմանս տաճկաստա-
նի և 'ի Հոռոմոց աշխարհն և 'ի Կորդուաց և 'ի Գոդացն
և 'ի Ծոդէիցն և յԱրզնարզիւն. որք էին ամենեքեան
հաւատացեալք 'ի մի կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի:
Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտացեալ զերկդիմի միտս
թագաւորին, խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր աշխար-
հաց լըջմտութեամբ և անտրտում խնդութեամբ և տի-
րասէր խորհրդովք, կատարեալք զպաս զինուորութեան
աներկբայ վաստակովք: Բարձին եւս ընդ իւրեանս զաս-
տուածային սուրբ կտակարանս բազում պաշտօնէիւք և
բազմագոյն քահանայիւք: Բայց հրաման տուեալ աշ-
խարհի՝ ոչ իբրև յանկալութիւն կենաց, այլ իբրև 'ի
վճարումն վախճանի. յանձն առնելով միմեանց զոգիս
և զմարմինս: Զի թէպէտ և խորհուրդ թագաւորին
չէր յայտնեալ նոցա, սակայն կարծիք 'ի մտի էին ամե-
նեցուն. մանաւանդ իբրև բեկեալ տեսին զզօրութիւնն
Յունաց առաջի նորա, յոյժ հարեալ խոցեցան 'ի խոր-
հուրդս իւրեանց:
Բայց քանզի պատուիրանապահք էին սուրբ կտակա-

րանացն Աստուծոյ, հանապազ յիշէին զպատուիրեալսն 'ի Պաւղոսէ, եթէ ծառայք հնազանդ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց, մի սուտակասպասք և առ աչս աչառելով, այլ սրտի մտօք ծառայել իբրեւ Աստուծոյ, և մի իբրեւ մարդկան. քանզի 'ի Տեառնէ է հատուցումն վարձակաց ձերոց: Այլ ամենայնիւ այսու բարեմտութեամբ յուղարկեալք յաշխարհէ և յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդիմանս լինէին, փութով կատարեալ զհրամանն, և զամենայն արարեալ ըստ կամաց նորա: Յոյժ ուրախ լինէր Թագաւորն, իբր այն եթէ կատարեցան կամք կարծեաց նորա. և ահա առնէր ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին:

Արդ իբրեւ ետես Թագաւորն զամենայն կազմութիւն և զքաջութիւն գնդին բարբարոսաց, որք սրտի մտօք եկեալ էին 'ի վաստակ արքունի, առաւելապէս ուրախ եղև առաջի մեծամեծացն և ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս մտաց իւրոց, և ակամայ առատապէս պարգեւէր զնոսա: Այսղաց գնաց միանգամայն 'ի վերայ տէրութեան Հոնաց աշխարհին, զոր Քուշանս անուանեն. և զերկեամ մի կռուեալ, ոչ ինչ կարաց ազդել նոցա: Ապա արձակեաց զմարձիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս, և զայլս 'ի նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կոչեաց նոյնին պատրաստութեամբ: Այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց, և իւր անգէն քաղաք բնակութեան շինեաց, սկսեալ 'ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչեւ յամն մետասաներորդ թագաւորութեանն:

Այլ իբրեւ ետես՝ եթէ հաստատուն կացին Հոնքն յուխտին իւրեանց՝ զոր եդին ընդ նմա, և դադարեցին Այլընդուրք ելանել ընդ պահակն Ճորայ, և յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա, և 'ի նեղ ևս էարկ զԹագաւորն Հոնաց, քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա, և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա, աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն աշխարհին իւրոյ. ցլուք սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զզոհս կրակին, և խիտ առ խիտ թանձրացոյց անդադար զպաշտօն պղծութեան իւրոյ. պատկօք և պատուովք մեծարեաց զբազումս 'ի մոգաց և զբազմագոյնս 'ի մոգպետաց: Այս եւս հրաման յափշտա

կեալ զքրիստոնէից զինչս և զստացուածս, որք էին 'ի մէջ պարսկաց աշխարհին։

Նա այսպէս հպարտացեալ բարձրացաւ 'ի միտս իւր, 'ի վեր քան զմարդկային բնութիւնս ընդվզեալ ամպարտաւանէր, ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն, այլ մեծ ևս զինքն կարծէր քան զբնութիւն հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս երևէր իմաստնոցն՝ յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն։ Եւ յոյժ էր ցասուցեալ ընդ անուանն Քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ։

Իբրև այսպէս օր ըստ օրէ 'ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ոմն մանկագոյն 'ի նախարարացն Հայոց ընդդէմ բանս եդ և ասէ. Արքայ քաջ, դու ուստի՞ գիտես այդպիսի բանս խօսել զՏեառնէ։ Նա պատասխանի թագաւորն և ասէ. Իմ իսկ առաջի ընթերցան զգիրս մոլորութեանն ձերոյ։ Նա պատասխանի անդրէն պատանեակն և ասէ. Ընդէ՞ր, արքայ, ցայդ վայր միայն ետուր ընթեռնուլ. այլ յառաջ ևս մատո զկարդացուածն, և լուես անդ զյարութիւնն, զյայտնութիւնն առ բազումս, զվերացումն յերկինս, զնստելն ընդ աջմէ հօր, զխոստումն երկրորդ գալստեանն՝ զհրաշակերտ յարութիւնն առնելով բոլորեցունց, զհամառօտ հատուցմունսն արդար դատաստանին։ Իբրև լուաւ զայս թագաւորն, 'ի խոր խոցեալ՝ վեր 'ի վերոյ ծիծաղեցաւ, ասէ. Ունայն այդ խաբէութիւն է։ Նա պատասխանի զինուորն Քրիստոսի և ասէ. Եթէ հաւատարիմ են քեզ մարմնաւոր չարչարանքն նորա, հաւատարմագոյն ևս լիցի քեզ երկրորդ ահաւոր գալուստն նորա։

Նա զայս լսելով թագաւորին՝ բորբոքեցաւ իբրև ըզհուր հնոցին 'ի Բաբիլոն, մինչև իւրքն իսկ անդէն դեռ ևս իբրև զքաղդէացիսն այրեցեալ լինէին։ Յայնժամ զբոլոր բարկութիւն սրտմտութեանն եհեղ յայրն երանելի, որում անուն էր Գարեգին։ Կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք զերկեամ մի տուաւ 'ի չարչարանս, և հանեալ 'ի բաց զտէրութիւնն 'ի նմանէ, ընկալաւ զվճիռ մահու։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՑԵՂԱՆԱԿ

ԻՐԱՑՆ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ ՑԻՇԽԱՆԷՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ

Որոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն, յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ․ յամենայն հողմոյ շարժի և յամենայն բանէ խռովի և յամենայն իրաց դողայ․ երազագէտ է այնպիսին 'ի կեանս իւրում, և յանգիւտ կորուստն յուղարկի 'ի մահուան իւրում։ Որպէս և ասաց ոմն 'ի հնումն․ Մա՛հ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է։ Որ զմահ ոչ գիտէ, երկնչի 'ի մահուանէ․ իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի 'ի նմանէ։

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն 'ի միտս մարդոյ յանուսմնութենէ։ Կոյր զրկի 'ի ճառագայթից արեգական, և տգիտութիւն զրկի 'ի կատարեալ կենաց․ լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք։ Որպէս մեծ է հոգի քան զմարմին, այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց։ Եթէ կարի ոք առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ՝ և մտօքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս․ որպէս և տեսանեմք իսկ, ոչ միայն 'ի չափաւոր մարդիկ, այլ և որ մեծն է քան զամենայն։ Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ 'ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ։ Իսկ եթէ առ մարմնաւորս այսպէս, որչափ ևս առաւել առ հոգևորն։ Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն, իսկ մարմնոյ և հոգւոյ միտք են կառավար․ և որպէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ բոլոր աշխարհս։ Թագաւոր ոչ զիւրն միայն տացէ պարտիս, այլ և որոց եղեւ պատճառք 'ի կորուստ։

Բայց մեք թէպէտ և չունիմք հրաման բամբասել զիշխանս, և ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինին։ Այլ զանցս իրացն պատմեմ, որ

'ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, և ոչ դանդաղիմ. ոչ բամբասասէր միօք, այլ ճշմարտութեամբ զելս իրացն ասելով ոչ լռեցից. ոչ 'ի կարծ ընդոստուցեալ, և ոչ 'ի լուր զարթուցեալ. այլ ես ինքնին անձամբ անդէն 'ի տեղւոջն պատահեցի և տեսի, և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով. իբրև զհողմ սաստիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս շարժէր և տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրաց իւրոց: Նա հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, և ընդաճէր զամենայն մոգութիւնն և զքաւդէութիւնն և զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ: Արկանէր 'ի ներքս և զքրիստոնէութիւն կեղծաւորութեամբ, և ասէր զայրացեալ միօք. Հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է՝ ընտրեալ կալցուք: Նա փութայր որ ինչ 'ի մտին էր զի վաղվաղակի կատարեսցէ:

Իսկ 'ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն որ 'ի զօրուն էին, իմացան զհուրն՝ որ 'ի ծածուկն վառեալ բորբոքէր, և կամէր հրդեհել զեկեղեցիս և զպաշտօնեայս առ հասարակ: Ջեռան և նոքա անծախական հրովն, և սաստկապէս պատրաստեցան 'ի փորձութիւն գաղտնի մեքենայիցն: Սկսան այնուհետև բարձր բարբառով, սաղմոսիւք և երգովք հոգևորօք և մեծապայծառ վարդապետութեամբ յայտ յանդիման մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցանէին; և աներկիւղ առանց զանգիտելոյ՝ ո՛ ոք և երթայր առ նոսա՝ ուսուցանէին կամակար: Եւ Տէր յաջողէր նոցա նշանօք և արուեստիւք. քանզի բազում հիւանդք ընդունէին զբժշկութիւն 'ի հեթանոսական զօրուէն:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց, եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն, և պատրաստեալ հուրն՝ մինչչև ուրուք 'ի նա փչեալ, վառումն նորա յայտնի իմացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ չարութեանն. և անբժշկական վէրս յոգիս և 'ի մարմինսն տեսանէր: Մերթ շանթեր գալարէր իբրև զօձ թիւնաւոր, մերթ պարզէր գոչէր իբրև զառիւծ զայրացեալ. գելոյր, գլորէր, տապալէր երկդիմի մտօք, զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել: Քանզի ձեռն արկանել և առնել ոչ կարէր, վասն զի ոչ էին համագունդ 'ի միում վայրի առ նմա, սկսաւ այ-

նուհետեւ յառաջ կոչել զկրսերս յաւագաց և զանարգս 'ի պատուականաց և զտգէտս 'ի գիտնոց և զանարիս 'ի քաջ արանց. և զի՞ մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն զանարժանսն յառաջ մատուցանէր, և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր. մինչեւ զհայր և զորդի քակէր 'ի միմեանց:

Նոյնպէս և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածպաշտութեանն. մանաւանդ որք էին յազգէ նախարարացն Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զսուրբ քարոզութիւն Առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրէր զոմանս 'ի նոցանէ ոսկւով և արծաթով, և զբազումս այլով ևս առատ պարգեւօք. իսկ զոմանս ագարակօք և մեծամեծ գեղօք, և զոմանս պատուովք և իշխանութեամբք մեծամեծօք. և այլ եւս մնոտի յոյս ոգւոցն առաջի դնէր: Եւ այսպէս հրապուրէր և յորդորէր համապազ. Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալջիք, և ըզձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուսջիք 'ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոյ դիւցազնական օրինացս, 'ի մեծութիւնս և յաւագութիւնս հասուցից հաւասար ինձ սիրելի նախարարացս, առաւել եւս զանցուցից: Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեսեան, խօսելով ընդ նոսա 'ի պատճառս սիրոյ. զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ ըստ առաջին խորհրդական խրատուացն: Եւ զայս առնէր սկըսեալ 'ի չորրորդ ամէն մինչեւ 'ի մետասան ամն իւրոյ տէրութեանն:

Եւ իբրեւ ետես, եթէ ոչ ինչ յարգեցաւ ծածուկ հնարագիտութիւնն, այլ ընդդէմքն յոլովագոյն գործէին, քանզի տեսանէր զքրիստոնէութիւն՝ որ օր քան զօր յորդորեալ տարածանէր ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր ճանապարհին ընդ որ ինքն անցանէր, սկսաւ հալածել և մաշել և հառաչելով յոգւոց հանել: Յայտնեաց ակամայ զծածուկ խորհուրդսն, եւ հրաման բարձր բարբառով և ասէ. Ամենայն ազգ և լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ՝ դադարեսցեն յիւրաքանչիւր մոլար օրինացն, և միայնոյ եկեսցեն յերկրպագութիւն արեգական, զոհս մատուցանելով և աստուած անուանելով, և

տապաս ունելով կրակի. և 'ի վերայ այսր ամենայնի և զմոգութեան ևս օրէնս կատարելով, զի մի ինչ ամենևին պակաս առնիցեն: Զայս ասելով քարոզ կարգայր 'ի մեծի կարաւանին, և պատուէր սաստիւ 'ի վերայ դնէր ամենեցուն, և դեսպանս ստիպաւ արձակէր յամենայն ազգս հեռաւորս. զդոյն պատուէր հրամանի առ ամենեսեան արկանէր:

Արդ 'ի սկզբան երկոտասան ամի թագաւորութեանն իւրոյ գունդ կազմէր անհամար բազմութեամբ, յարձակեալ համանէր յերկիրն խտաղական: Զայս տեսեալ թագաւորին Քուշանաց, ոչ համդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ. այլ խոյս տուեալ 'ի կողմանս ամուր անապատին, թագստեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք: Իսկ սա ասպատակ արձակէր գաւառաց, տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազում բերդս և զքաղաքս, կոտէր զգերին, զառ և զապուռ և զաւար, ածէր համուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն: Այլ անդ այնուհետեւ յընդունայն եղեալ 'ի նոյն խորհուրդս, հաստատէր 'ի կարծիս մոլորութեանն, ասելով ցպաշտօնեայս ամբարշտութեանն. Զինչ հատուսցուք մեք աստուածոյն փոխարէնս այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ:

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ միաբան մոգք և քաւդեայք բարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. Աստուածքն՝ որ ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաղթութիւն 'ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչ ինչ են կարօտ խնդրել 'ի քէն յերեւելի պատուականացս, այլ զի բարձցես զամենայն ուսմունս մոլորութեան մարդկան, և 'ի մի դարձուսցես օրէնս զրադաշտական պատուիրանին: Հաճոյ թուեցաւ բանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, և մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն: Խորհուրդ 'ի մէջ առեալ, յաղթէր խրատն: Անդէն 'ի ներքոյ պահ դրանն արգելոյր զբազմութիւն այրուձիոյն Հայոց և զՎրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն որ էին հաւատացեալ 'ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի: Այլ հրաման սաստիւ 'ի վերայ դռնապանացն առնէին, թէ որ յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն, իսկ յարեւելից յարեւմուտս՝ անանց լիցի ճանապարհ:

Այլ իբրեւ արգել և փակեաց զնոսա յամուր յանել

զատառապելըն, որ յիրաւի առաջի ամենայն և անձն, քանզի չիք անոր տեղի փախստի և Թաքստի, վասն զի շուրջանակի Թշնամիք են բնակեալ, յորժամ ժամանակի ձեան արկանէր 'ի նաւս, և մեծաւ չարչարանօք և պէսպէս տանջանօք վասն Թափէր զբարդումն 'ի նոցանէ, և առնուէր ուրանալ զՃշմարիտն Աստուած և խոստովանել զերկեակ աստուածս։ Նոյ զգուշանանքն առ հասարակ զեղեգին խորհրդով, քաջութեամբ զօրութեանն միաբան աղաղակէին և ասէին. Մեք այս են մեր երկինք և երկիր, ոչ երբեք հեղգացեալ նմա յազգաւն վասնորոյ, և ոչ խոտեսցուք զսրբութիւն ընդ արութիւն քաջութեան. 'ի զօրս անդրադարձ են հարուածքս 'ի վերայ մեր։ Այս բաղձանայր զոչումն աղաղակի նոցա, մինչև Թագաւորն ականատես լինէր հրաշին յանդիմանութեան, և անդէն վաղվաղակի երդմամբ հաստատէր և ասէր. Ոչ Թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսջիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց։

Այս աշխա իշխանութիւն առեալ չարաչար տառապանացն, զի զչորս զինուորսն 'ի բան ատագացն մատուցեն 'ի փորձութիւն տանջանացն։ Այս զառաջնեալ դատեալ քաղաքն հարուածովք՝ նախին կապանօք անցուցին 'ի տեղիս արգելանին։ Նոյ այլոցն խաբէութեամբ առ ժամանակ մի Թողութիւն արարեալ, և զամենայն զինուորուն պատճառս արկանէր զկապելովքն. և զայս առնէր առատանայական խրատուն։

Դ. Այս յետ երկուստան աւուր հրամանն տայր ընԹերցս գործել առատութեամբ և աւելի քան զաւուրց սովորութիւն, և կոչէր զբազումն 'ի զինուորական քրիստոնէիցն։ Այս 'ի ժամ գահուն պատրաստութեան զիւրաքանչիւր տեղիս շնորհէր նոցա զբազմականսն։ Այս սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին. զի Թերևս հաւանեցին ուտել զմիս զոհեալ, զոր ոչ երբեք էր օրէն ուտել քրիստոնէից։ Նոքա ոչ կալան յանձին ամենևքին, ոչ ինչ կարի ատելեայ. այլ հրամայեաց՝ նոցա մատուցանել զսովորական կերակուրն, այլ առեալ գինեօքն յաւելոյր 'ի տաճարին ըղխրախութիւն։ Այս անտի 'ի դուրս ելեալ 'ի սրահն արքունի, արգելլին զոմանս 'ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով, և զխանջանուոն կնքելով, և զգուշութեամբ պահէ-

րով, էր որ զերկուս աւուրս և էր որ զերիս ։ Այլ բազում այլ եւս յանարժան հարուածս չարչարէին. զոր և ոչ ընդ գրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել ։ Այլ զոմանս 'ի նոցանէ հեռացուցին, և քարշեցին յաշխարհական պատուոյն անարգեալ ։

Այլ գունդս գունդս դարձեալ գումարէին 'ի նոցանէ յերկիր հեռաւոր, յամուրս անապատին 'ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի. և բազմաց իսկ և իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով ։ Այլ զամենեցուն զկարգեալ թոշակսն նուազեցուցանէին, և քաղցիւ և ծարաւով տառապեցուցանէին զնոսա, և ձմերոցի տեղիս՝ զդժնեայ վայրսն հրամայէին նոցա, և անարգս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին ։ Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանսն վասն մեծի յուսոյն որ 'ի Քրիստոս, և որ առաջոյ պատրաստեալն կայ պատուիրանապահ համբերողացն ։ Որչափ չարութիւն զանարգութիւն բազմացուցանէր, նոքա եւս քան զեւս զօրանային 'ի սէրն Քրիստոսի. մանաւանդ զի բազումք 'ի նոցանէ զգիրս սուրբս ուսեալք էին 'ի մանկութենէ, զանձինս մխիթարէին և զընկերսն քաջալերէին, և աշկարայ զպաշտօնն ունէին և բազմացուցանէին ։ Վասն որոյ և բազումք 'ի հեթանոսաց՝ որոց հեշտ և ցանկալի ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնոսա, և ասէին բանս մխիթարութեան, իբրեւ թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ձգնել, քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ ։

Բայց սակայն թէպէտ և նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ զուարթութեամբ խնդային ըստ ներքին մարդոյն, արտաքին տեսիլն կարի ողորմ էր յօտարութեանն ։ Այնպիսի պատուական զինուորութիւն հասեալ էր 'ի չարաշուք անարգութիւն, և հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր 'ի ծառայութեան մարդախոշոշ բռնաւորին, որ և ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնահեղութեամբ. և ամենեւին չկարծէր, թէ գուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր՝ յերկինս ։ Նա և ոչ զերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր. և որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք 'ի նախարարացն Հայոց, որոց զեղբարս նորա մնուցեալ էր մայրենի կաթամբ իւրեանց, առաւել եւս քան զամենեսեան զնոսա դատէր ։

Նա յայսր ամենայնի վերայ այլ եւս չարութիւն խառնակեաց։ Զմի ոմն 'ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց 'ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց, որում անուն էր Դենշապուհ. որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, զողջոյն բերեալ զմեծ Թագաւորին, և խաղաղասէր կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր առնել ամենայն երկրին Հայոց 'ի Թողութիւն հարկաց և 'ի Թեթեւութիւն ծանրութեան այրուձիոյ։

Սակայն և 'ի վերին երեսս կեղծաւորէր, այլ 'ի ներքոյ խորհուրդք չարագոյն ցուցանէին։ Առաջին, զազատութիւն եկեղեցւոյն արկանէր 'ի ծառայութիւն. երկրորդ, միայնակեաց քրիստոնեայք՝ որ բնակեալ էին 'ի վանորայս, ընդ նովին աշխարհագրաւ էարկ. երրորդ, զհարկ աշխարհին առաւել ծանրացոյց. չորրորդ, քանսարկութեամբ զնախարարեանն էարկ ընդ միմեանս, և յամենայն տան արար խռովութիւն։ Նա զայս ամենայն առնէր, Թերեւս զմիաբանութիւնն քակեսցէ, և զուխտն եկեղեցւոյն ցրուեսցէ, և զմիայնակեացսն փախուսցէ, և զշինականսն վատնեսցէ. և առ յոյժ աղքատութեանն՝ ակամայ դիմեսցեն յօրէնս մոգուց։ Նա եւս չարագոյն հինգերորդն. քանզի որ հազարապետ աշխարհին էր՝ իբրեւ զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհականաց քրիստոնէից. զրգռեաց յարոյց զամբաստանութիւն 'ի վերայ նորա, և հանեալ զնա 'ի գործոյն՝ փոխանակ նորա պարսիկ ած յաշխարհն, և միւս եւս մոգպետ դատաւոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյն փառսն աղաւաղեսցեն։

Բայց սակայն Թէպէտ և ամենայն գործքս այս դըժնեայ էին, չեւ էր ուրուք ձեռնարկեալ յայտնի յեկեղեցին. վասն այնորիկ և ոչ ոք ընդդիմացաւ նմա, Թէպէտ և էր ծանրութիւն հարկացն։ Քանզի ուստի արժանն էր առնուլ հարիւր դահեկանաւ չափ, կրկին առնուին. նոյնպէս և եպիսկոպոսաց և երիցանց դնէին, ոչ միայն շինաց, այլ և աւերակաց։ Նա բնաւ ոչ իսկ կարէ պատմել վասն ծանրութեան մտից և սակից, բաժից և հասից և հարկաց լերանց և դաշտաց և մայրեաց։ Ոչ ըստ արքունի արժանաւորութեանն առնուին, այլ հինաքար յափշտակելով. մինչեւ ինքեանք իսկ մեծապէս զարմանային, Թէ ուստի այս ամենայն գանձ ելանէ, զիա՞րդ չէն կայցէ աշխարհն։

Եւ իբրեւ տեսին, թէ այսու ամենայնիւ չկարացաք ձանձրացուցանել, յայնժամ յայտնապէս հրաման ետուն մոգաց և մոգպետաց նամակ մի գրել ըստ ձախողակի դենին իւրեանց: Եւ է պատճէն նամակին այս՝

Միհրներսեհ վզրուկ հրամատար Երան և Աներան, Հայոց մեծաց ողջոյն շատ:

Դուք գիտասջիք, ամենայն մարդ որ բնակեալ է ՚ի ներքոյ երկնի, և ոչ ունի զօրէնս դենիմազդեզն, նա խուլ է և կոյր, և դիւաց Հարամանոյ խաբեալ: Զի մինչ չեւ էին երկինք և երկիր, Զրուան մեծն աստուած յաշտ առնէր զհազար ամ, և ասէր. Թերեւս լիցի իմ որդի մի Որմիզդ անուն, որ արասցէ զերկինս և զերկիր: Եւ յղացաւ երկուս յորովայնի, մի վասն յաշտ առնելոյ, և զմիւսն եւս ՚ի թերեւսն ասելոյ: Իբրեւ գիտաց, եթէ երկու են յորովայնիս, Որ վաղ եկեսցէ, ասէ, նմա տաց զթագաւորութիւնս: Իսկ որ էր ՚ի թերահաւատութենէն յղացեալ, պատառեաց զորովայնն և ել ՚ի դուրս: Ասէ ցնա Զրուանն. Ո՞վ ես դու: Ասէ. Որդին քո Որմիզդ: Ասէ ցնա Զրուանն. Իմ որդին լուսաւոր է և անուշահոտ, դու խաւարային ես և չարասէր: Եւ իբրեւ կարի դառնապէս ելաց, ետ ցնա զթագաւորութիւնն զհազար ամ:

Իբրեւ ծնաւ զմիւս եւս որդին, անուանեաց զնա Որմիզդ. եհան զթագաւորութիւնն յԱրհմնէ, և ետ ցՈրմիզդն. և ասէ ցնա. Յայժմ ես քեզ յաշտ արարի. արդ դու ինձ արա: Եւ Որմիզդ արար զերկինս և զերկիր. իսկ Արհմն ընդդէմ չար գործեաց: Եւ այսպէս բաժանին արարածքս. հրեշտակք Որմզդի են, իսկ դեւքն Արհմնոյն. և ամենայն բարիք որ յերկնից և աստ լինին՝ Որմզդի են, և ամենայն վնասք որ անտի և աստ գործին՝ զայն Արհմն արար: Այնպէս և յերկրիս որ ինչ բարի է՝ զայն Որմիզդն արար, և որ ոչն է բարի՝ զայն Արհմն արար. որպէս զմարդ Որմիզդ արար, և զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն արար: Եւ ամենայն թշուառութիւնք և պատահարք որ լինին, և պատերազմունք դառնութեան՝ չարին մասին արարածք են: Իսկ յաջողութիւնք և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք մարմնոց, գեղեցկութիւնք դի-

մանց և ձարտարութիւնք բանից և երկայնակեցութիւնք ամաց, այլք 'ի բարուցն առնուն զգայացութիւն. և ամենայն որ ոչ այդպէս է, 'ի նա չարեաց արարած խառնեալ է։

Այս ամենայն մարդիկ մոլորեալ են, որ ասեն եթէ զմահ Աստուած արար, և չար և բարի 'ի նմանէ լինի. մանաւանդ որպէս քրիստոնեայքդ ասեն, թէ Աստուած նախանձոտ է, վասն թզի միոյ ուտելոյ 'ի ծառոյն Աստուած զմահ արար, և զմարդն էարկ ընդ այնու պատուհասիւ։ Զայդպիսի նախանձ և ոչ մարդ առ մարդ ունի, թող թէ Աստուած առ մարդիկ. զի որ զայս ասէ՝ նա խուլ է և կոյր և 'ի դիւաց Հարամանոյ խաբեալ։

Դարձեալ միւս եւս այլ մոլորութիւն ասեն. Աստուած, ասեն, որ զերկինս և զերկիր արար, եկն և 'ի կնոջէ ումեմնէ ծնաւ, որում անուն էր Մարիամ, և առն նորա Յովսէփ։ Այլ զհետ այսպիսի մարդոյ մոլորեալ են բազումք։ Եթէ աշխարհն Հոռոմոց առ յոյժ յիմարութեան տգիտաբար մոլորեալ են, և զրկեալ են 'ի կատարեալ դենէս մերմէ, յանձանց սպարմայեն զմահն իւրեանց. դուք եւս ընդէ՞ր զհետ նոցա մոլորութեանն ցնորիք։ Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի, զնոյն և դուք կալարուք. մանաւանդ զի և առաջի Աստուծոյ վասն ձեր համարս ունիմք տալ։

Մի հաւատայք առաջնորդացն ձերոց, զոր նազրացիսդ անուանէք, քանզի յոյժ են խաբեբայք. զոր բանիւքն ուսուցանեն, գործովք ոչ կարեն յանձն առնուլ։ Միս ուտել, ասեն, ոչ են մեղք; և ինքեանք ուտել ոչ կամին. կին առնել արժան է, բայց ինքեանք և հայել 'ի նա ոչ կամին. կարասի որ ժողովէ, ասեն, յոյժ մեղք են, բայց զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ գովեն. յարգեն զթշուառութիւն, և պարսաւեն զյաջողուածս. ծաղր առնեն զանուն բախտի, և զփառաւորան յոյժ այպանեն. սիրեն զանշքութիւն հանդերձից, և յարգեն զանարգս քան զպատուականս. գովեն զմահ, և պարսաւեն զկեանս. անարգեն զծնունդս մարդոյ, և գովեն զանորդութիւն։ Այլ եթէ լսէ ոք դոցա և 'ի կանայս ոչ մերձենան, աշխարհի վախճան վաղվաղակի հասանէ։

Այլ ես ոչ կամեցայ զամենայն ըստ մասանց ընդ գըրով արկանել առ ձեզ. զի բազում այն ինչ է, զոր խօսին

դըքա : Որ չարագոյն եւս է քան զոր գրեցաքդ, զԱստուած 'ի խաչ ելեալ 'ի մարդկանէ քարոզեն, և զնոյն մեռեալ և թաղեալ, և ապա յարուցեալ և վերացեալ յերկինս : Ո՞չ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդրէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ուսմանց : Դեւք որ չարք են, ոչ ըմբռնին և տանջին 'ի մարդկանէ, թող թէ Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց. զոր ձեզ ամօթ է ասել, և մեզ կարի անհաւատալի բանք :

Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր. կամ արարէք բան առ բան նամակիդ պատասխանի, և կամ արիք 'ի դուռն եկայք, յանդիման լերուք մեծի հրապարակին :

ԱՆՈՒԱՆՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑՆ, ՈՐՔ ՊԱՏԱՍԽԱՆԵՑԻՆ ՆԱՄԱԿԻՆ

Յովսէփ եպիսկոպոս Այրարատոյ, Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ, Մելէտ եպիսկոպոս Մանազկերտոյ, Եզնիկ եպիսկոպոս Բագրեւանդայ, Սուրմակ եպիսկոպոս Բզնունեաց, Տաճատ եպիսկոպոս Տայոց, Թաթիկ եպիսկոպոս Բասենոյ, Գասու եպիսկոպոս Տարուբերանոյ, Երեմիա եպիսկոպոս Մարդաստանի, Եղազ եպիսկոպոս Մարդաղւոյ, Անանիա եպիսկոպոս Սիւնեաց, Մուշէ եպիսկոպոս Արծրունեաց, Սահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց, Բասիլ եպիսկոպոս Մոկաց, Գադ եպիսկոպոս Վանանդայ, Եղիշայ եպիսկոպոս Ամատունեաց, Եղբայր եպիսկոպոս Անձեւացւոց, Երեմիաս եպիսկոպոս Ապահունեաց :

Այս ամենայն եպիսկոպոսք և բազում քորեպիսկոպոսք և պատուական երիցունք 'ի տեղեաց տեղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկեղեցւոյ միաբանք և միահաւանք, միահամուռ ժողովեալք 'ի թագաւորանիստ տեղին յԱրտաշատ, հաւանութեամբ մեծամեծ նախարարացն և ամենայն բազմութեամբ աշխարհին արարին նամակին պատասխանի :

Յովսէփ եպիսկոպոս հանդերձ ամենայն միաբանելովքս 'ի մեծամեծաց մինչեւ ցփոքունս՝ Միհրներսեհի մեծի հազարապետի Արեաց և անարեաց՝ բազում

խաղաղասէր մտօք բազմասցի ողջոյն առ քեզ և ամե-
նայն մեծի սպասհիդ Արեաց :

Ի նախնեաց ունիմք սովորութիւն աստուածատուր
պատուիրանաւ՝ աղօթս առնել 'ի վերայ կենաց թագա-
ւորի, և անձանձրոյթ խնդրել յԱստուծոյ վասն երկայն
ժամանակաց դորա, զի խաղաղութեամբ վարեսցէ զամե-
զերական իշխանութիւնդ, զոր աւանդեալ է զմս յԱս-
տուծոյ . զի 'ի դորա յերկար խաղաղութեանն և մեք
առողջութեամբ և աստուածպաշտութեամբ կատարես-
ցուք զկեանս մեր :

Վասն նամակին, որ քո 'ի մէր աշխարհս տուեալ
էր, յառաջ ժամանակաւ մի ոմն 'ի մոգպետաց, որ կա-
տարելագոյն էր 'ի դենիդ ձերում, և դուք առաւել քան
զբնութիւն մարդկան 'ի վեր համարէիք զնա, հաւատաց
նա յԱստուած կենդանի յարարիչն երկնի և երկրի, և
բան առ բան եղծ և իմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր : Նա իբ-
րեւ ոչ կարացին բանիւ զդէմ ունել նորա, քարկոծեալ
մեռաւ յՈրմզդէ արքայէ : Նա եթէ հաւատարիմ հա-
մարիցիս զմեր բանս լսել, 'ի բազում տեղիս այդրէն
յաշխարհիդ ձերում գտանիցին գիրք նորա . ընթերցիր,
և անտի տեղեկանաս :

Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ ինչ աներեւոյթ են, և
ոչ յանկեան ուրեք աշխարհիս քարոզին . այլ համատա-
րած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով և ընդ ցամաք և ընդ
կղզիս . ոչ միայն ընդ արեւմուտս, այլ և ընդ արեւելս,
այլ և ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ և 'ի միջոցս լի է հածու-
թեամբ : Ոչ 'ի մարդ ապաստան, եթէ վերակացուաւ
տարածեսցի ընդ աշխարհս, այլ ինքն յինքենէ ունի
զհաստատութիւն : Ոչ առ այլովք վատթարօքն վեհ ե-
րեւի, այլ 'ի վերուստ յերկնուստ ունի զանսուտ օրէնս-
դրութիւնն . ոչ միջնորդաւ, զի մի է Աստուած, և չիք այլ
ոք բայց 'ի նմանէ, ոչ երիցագոյն և ոչ կրտսերագոյն : Ոչ
սկիզբն առեալ յումեքէ լինել Աստուած, այլ ինքն ին-
քեամբ մշտնջենաւոր . ոչ 'ի տեղւոջ ուրեք, այլ ինքն ին-
քեան տեղի . և ոչ 'ի ժամանակի իմիք, այլ ժամանակք 'ի
նմանէ գոյացան . ոչ միայն քան զերկինս երիցագոյն, այլ
և քան զկարծիս մտաց մարդկան և հրեշտակաց : Ոչ
ձեւանայ 'ի տեսիլ տարրեղէն, և ոչ անկանի ընդ տես-
լեամբ ական . և ոչ միայն ձեռին չզննի, այլ և ոչ ընդ

միտս ուրուք հարկանի, ոչ միայն ընդ մարմնականացս, այլ և ոչ ընդ անմարմին հրեշտակացն. բայց եթէ ինքն կամի՝ իւրոց արժանաւորացն մտաց իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի. և մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստուածն են հաւատացեալ ճշմարտիւ։

Այս անուն է նորա արարիչ երկնի և երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ ինքնանուն է։ Ինքն անժամանակ է, իսկ արարածոցս յորժամ կամեցաւ սկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընչէ, այլ յոչընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, և այլս ամենայն 'ի նմանէ ընչացաւ։ Ոչ եթէ իբրեւ յետոյ իմացաւ և արար, այլ մինչ չեւ արարեալ էր նորա 'ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէր զարարածս. որպէս և այժմ մինչ չև է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի են անգործք մարդոյն։ Որպէս և յայնժամ, մինչ չեւ էր արարեալ, ոչ խառն 'ի խուռն ինչ ճանաչէր զամենայն, այլ կարգեալ և յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւր մասանցն տեսակքն. իսկ մարդկան և հրեշտակաց՝ և տեսակքն և որ 'ի տեսակին լինելոց էին։

Այս քանզի արարող զօրութիւն է, ոչ կարէր խափանել զնորա բարերարութիւնն մեր չարութիւնս. որպէս և եղեւ իսկ, և ունիմք դատաւոր զաջն արարչին։ Ձեռք, որ զերկինս և զերկիր հաստատեցին, նոյնք և տախտակս քարեղէնս փորագրեցին և ետուն մեզ դպրութիւն՝ որ ունի զօրէնս խաղաղականս և փրկականս. զի գիտասցուք զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց և աներեւութից. ոչ այլ և այլ, իբրեւ թէ ոմն բարի և ոմն չար, այլ մի և նոյն և համակ բարի։

Բայց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ գոլ յարարածս Աստուծոյ, ասա համարձակ, զի թերեւս ուսցիս զճշմարիտն բարի։ Ո դեւս չար ասացեր. գոն և դեւք բարի, զոր և դուք և մեք հրեշտակս անուանեմք. եթէ կամին՝ և դեւք բարի լինին, և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին։ Այդ և 'ի մարդիկ երեւին, և առաւել 'ի միոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ և հպատակ է հօրն, և է որ չարագոյն քան զսատանայ։ Այս և ինքն իսկ մարդն առանձինն յերկուս բաժանեալ տեսանի, երբեմն չար և երբեմն բարի. և որ բարին էր՝ նոյն և չարացաւ, դէպ եղեւ՝ զի դարձեալ անդրէն 'ի բարի շրջեցաւ, և բնութիւնն մի է։

Բայց այն որ ասեն, եթէ վասն թզոյ միոյ մահ արար Աստուած, վատթարագոյն է պատառ մի մագաղաթ քան զթուզ. ապա եթէ բան թագաւորին նկարի 'ի նմա, ո պատառէ զնա՝ մահու ընդունի զպատուհաս. իսկ արդ չար արժա՞ն է ասել թագաւորին. քաւ, եւ ոչ ասեմ. այլ խրատ 'ի գործ արկեալ զայլս ուսուցանեմ: Յայնժամ էր Աստուած նախանձոտ, թէ չէր պատուիրեալ չուտել 'ի ծառոյ անտի. ապա եթէ յառաջագոյն ըզգուշացուցաւ, զգութ բնական սիրոյն իւրոյ յայտնեաց նմա: Իսկ արհամարհելով մարդն՝ ընկալաւ զպատիժս մահուն:

Բայց այն զոր ասացեր, եթէ Ա՟ծ 'ի կնոջէ ծնաւ, յայդմ չէր արժան քեզ խորշել և փախչել. զի ահաւասիկ Արհմն և Որմիզդ 'ի հօրէ ծնան և ոչ 'ի մօրէ. որում եթէ քաջ միտ դնես, և ոչ դու յանձն առնուս: Եւ միւս եւս այլ ծաղրագոյն քան զայդ. Միհր աստուած 'ի կնոջէ ծնաւ, եթէ ոք ընդ իւրում ծնողին անկցի:

Այլ սակաւիկ մի եթէ 'ի բաց թողացուցանէիր զմրքումն տէրութեանդ, և ընկերաբար գայիր 'ի պայքար, գիտեմ՝ զի իբրեւ այլովք ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես, և վասն ծննդեան Տեառն մերոյ 'ի սուրբ կուսէն՝ ոչ աւելաբանութիւն համարէիր, այլ առաւել քան զարարչութիւնն յոչընչէ զաշխարհս՝ մեծագոյն զվերջին փրկութիւնն իմանայիր, ազատութեան մարդոյն զյանցաւորութիւնն դնէիր, և բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն 'ի ծառայութենէ:

Վասնզի յորժամ լսես եթէ յոչնչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս, բանիւ ծնունդ իմասջիր զարարածս: Իսկ քանզի Աստուած որ զայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրեւ զհայր գութ ունի ընդ սմա: Զի որ ինքն անապական է, և զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ. իսկ սա կամօք գլորեալ ապականեցաւ, և անձամբ եւս ոչ կարէր կանգնել կալ 'ի վերայ ոտից: Վասն զի էր 'ի հողոյ, անձամբ անձին արարեալ անդրէն՝ 'ի նոյն բնութիւն դարձաւ. իբրեւ ոչ եթէ յօտար զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զպատիժս պատուհասին, այլ 'ի յիւրմէ հեղգութենէն չլսել բարերար պատուիրանին, խրատեցաւ ծառայական մահուն մահուամբն, զոր կրեաց յանձն իւր:

Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար, զինչ գոյացութիւն երեւի մահու ՚ի միջի. եւ ոչ ինչ։ Բայց զբարի Աստուածոյ զարարածսն խանգարեաց։ Եթէ այդ այդպէս է, նմա եւ բարի իսկ ասել ոչ մարթի, այլ կիսագործ ապականացու։ Իսկ որոյ Աստուածոյ արարածքն ապականելիք են եւ եղծանելիք, նմա անեղծ Աստուած չմարթի ասել. Տիծն անդր թողէք զյիմարութեան զբարբանջմունս։ Միոյ աշխարհի երկու դեհապետք ոչ լինին, եւ ոչ միոյ արարածոց երկու աստուածք։ Եթէ ժպրհեսցին եւ լինիցին երկու թագաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղծանի եւ թագաւորութիւնքն քանդարին։

Աշխարհս նիւթեղէն է, եւ նիւթքս որիշ որիշ են եւ ընդդէմ միմեանց հակառակ. մի է արարիչ հակառակորդացս, որ ածէ զսոսա ՚ի սիրելութիւն հաւանութեամբ. որպէս մաղեալ կակղէ զջերմութիւն հրոյն՝ օդոյս հաւանութեամբ, եւ զապառումն ցրտութեան օդոյն՝ հրոյն եռանդմամբ, սոյնպէս եւ մանրամաղ փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւութեամբ զանգանի, իսկ զ՚ի վայր ծորելի բնութիւն ջրոյն սալայատակ տրամացեալ հողոյն կափմամբ։

Զի եթէ միաբանէին տարերքս, գուցէ ոք ՚ի կարճամտաց եւ Աստուած անապական զսոսա կարծէր. եւ թողեալ զարարիչն՝ արարածոյս զերկրպագութիւն մատուցանէր. վասն այնորիկ որ արար զսա, զգուշացաւ յառաջագոյն. զի հայեցեալ մարդիկ ՚ի յանդիմանութիւն ապականացու տարերացս, անապական միայն զկառավար սորա իմասցին, զմի եւ ոչ զերկուս. զնոյն արարիչ չորեքկին նիւթոյս, յորմէ ամենայնքս ծննդագործին հրամանաւ արարողին իւրեանց։ Իսկ շրջագայութեամբք չորեք յեղանակք կատարեալք՝ գործեն զտարեւոր սպասաւորութիւնն. եւ չորեքեան հայլին կամաց անհնարկելոյ արարչին իւրեանց. եւ անզգայութեամբ լծեալ են ՚ի գործ հարկաւորութեանն՝ չյափշտակելով զկարգ պատուոյն ՚ի միմեանց։

Իսկ ահա պարզաբար ասացեալ դիւրատար լուսաւորութիւն յականջս ամենեցուն։ Զի այն որ հուրն է, գոյացութեամբ եւ զօրութեամբ խառնեալ է յերիսն եւս մասունս. իբրեւ գտանի ջերմութիւնն յոլովագոյն ՚ի քարինս եւ յերկաթս, եւ սակաւագոյն յօդ եւ ՚ի ջուր, եւ

ինքն սահմանին ուրեք ոչ երեւի ։ Իսկ ջրոյն բնութիւն գոյ սահմանին, գոյ և 'ի խառնուածս երկիցն եւս մասանցն. յոլովագոյն 'ի հողաբոյս և սակաւագոյն յօդ և 'ի հուր ։ Իսկ օդն թափանցանց է ընդ հուրն և ընդ ջուրն, և 'ի ձեռն ջրոյն ընդ կերակուրս աճեցականս ։

Այս այսպէս խառնեալ են տարերքս այս, և գոյացեալ իբրեւ զմի մարմին, և ոչ կորուսեալ զիւրաքանչիւր բնութիւնս, և ոչ երբէք զկայան առեալ հակառակութեանց, հայելով 'ի մի իշխանն միխառնն, որ զխառնուածս յարմարեալ կազմէ առ 'ի բնակութիւն կենդանեաց ամենեցուն, և տեւողութիւն յարակայութեան բոլոր աշխարհիս ։

Իսկ եթէ առ անբան աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած, որչափ եւս առաւել առ բանաւոր աշխարհս՝ մարդս ։ Զոր և ձեր ոմն քաջ յիմաստնոցն ասաց, եթէ Միհրն աստուած մայրածին է 'ի մարդկանէ, և թագաւոր աստուածազական է, և համհարզ քաջ եօթներորդաց աստուածոց ։ Եթէ հաւատալ արժան է առասպելաբանութեանդ, զոր դուք և գործովք իսկ կատարեալ ցուցանէք 'ի դենիդ ձերում, մեք ոչ եւս առասպելացն հաւատամք. այլ աշակերտք եմք մեծին Մովսիսի մարգարէին, ընդ որում Աստուած խօսեցաւ 'ի մորենւոջն 'ի Սինէ, և դէմ յանդիման օրէնս գրեաց և ետ նմա. և ծանոյց զնիւթեղէն աշխարհն իբրեւ զարարածս, և զիւր աննիւթ էութիւնն՝ արարիչ նիւթոցս յոչընչէ. և զերկիրս երկրաւորօքս և զերկինս երկնաւորօք ծանոյց նմա, զի գործք ձեռաց նորա են ։ Բնակիչք երկնի՝ հրեշտակք, և բնակիչք երկրի՝ մարդիկ. բանաւոր՝ մարդ և հրեշտակ միայն, և Աստուած 'ի վեր քան զերկինս և զերկիր ։

Այս ամենայն արարածք անբանութեամբ կատարեն զհրամանս պատուիրանի նորա, ոչ երբեք անցանեն ըստ եդեալ սահմանն իւրեանց. բայց մարդ և հրեշտակ ազատ թողեալ 'ի կամս անձին իւրոյ, քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն 'ի հրամանի նորա՝ անմահք են և որդիք Աստուծոյ ։ Զբոլոր արարածս տուեալ է 'ի ծառայութիւն, զերկիրս մարդկան և զերկինս հրեշտակաց. ապա եթէ ստունգանիցեն և անցանիցեն ըստ հրամանաւ, զընդդէմն գործեսցեն Աստուծոյ, յիւրա-

քանզի իւր պատուոյն զանարգանս ընկալցին. զի երեւեսցի տէրութիւնն անբամբաս, և յանցաւորքն ամօթալից յանցանացն։

Իսկ եթէ դու 'ի տգիտութեան վրիպեալ ես, ես որ հաստատունս գիտեմ՝ ոչ կարեմ գալ զկնի քո մոլորութեանդ։ Եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ, երկոքինս յանդիւտ կորուստն մատնիմք, թերեւս ես չարագոյն քան զքեզ. քանզի վկայ ունիմ ինձ զինքնատուաց ձայնն Աստուծոյ. Ծառայ, ասէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, և արժանի գանի ինչ գործ գործէ, ըմպել ըմպէ գան, այլ սակաւագոյն. իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց Թագաւորին, և յանցանէ ինչ առաջի նորա, առանց բարեխօսի բազմապատիկ տանջի։

Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենեսեան՝ որ ընդ քոյով իշխանութեամբ են, մի դու ընդ իս բազմապատիկ տանջիր, և ոչ ես ընդ քեզ սակաւագոյն. այլ ես և դու և ամենայն բազմութիւնդ հանդերձ արի Թագաւորաւդ այնպէս աշակերտեսցուք աստուածային գրոց, զի 'ի տանջանացն ապրեսցուք, և զդժոխս արհամարհեսցուք, և յանշէջ հրոյն զերծանիցիմք, և զարքայութիւնն ժառանգիցեմք, և անցաւոր կենօք զանանց մեծութիւնն անվախճան ունիցիմք։ Բայց յորմէ դուդ զարհուրեալ ես՝ դիւրահաւան լեր, և վաղվաղակի աշակերտիս ճշմարտութեանն։

Որ 'ի հրեշտակաց յանմահիցն գնդէն սատամբակեալ և 'ի բաց գնաց յերկնից. 'ի մեր աշխարհս եկեալ՝ պատիր բանիւք և սուտ խոստմամբ զանլինելի յոյսն առաջի դնէր, իբրեւ տղայ մանկան, անփորձ և անկիրթ նորաթեք մարդոյն, 'ի վեր հայեցուցանելով զմիտս նորա ուտելով 'ի պտղոյ ծառոյն, յոր հուպն չհրամայեաց երթալ, զի լիցի աստուած։ Իսկ նորա մոռացեալ զպատուիրանն Աստուծոյ, խաբեցաւ զկնի մոլար խաբէութեանն. կորոյս զոր ունէր զփառս անմահութեանն, և չեհաս երազայոյս կարծեացն։ Վասն որոյ և մերժեալ 'ի կենաց տեղւոյն, ընկեցաւ յապականելի աշխարհս՝ յորում և դուքս էք բնակեալ այժմ, և ցնորեալ մոլորիք զկնի նորին խրատու. ոչ եւս ուտելով 'ի պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարարածս աստուած անելով, և անխօս տարերցս երկիր պագանելով, և անո-

րովայն դիւաց կերակուր մատուցանելով, և յարարչէն բոլորեցունց 'ի բաց լինելով:

Ոչ յաղթ չար խրատուն, այլ կամի՝ զի քան զինքն չարագոյնս արասցէ: Վասնզի դեւքն ոչ եթէ բանսարար զոք վարեն 'ի կորուստ, այլ զմեղսն քաղցրացուցանեն 'ի կամս մարդոյն, և ողոքանօք որսան զանուանեալս 'ի խաբէութիւն, որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց 'ի գողութիւն և յաւազակութիւն. իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ պատիր խաբէութեամբ առն գործել բազում չարիս, զոմանս 'ի կախարդութիւն և զոմանս 'ի պոռնկութիւն և զոմանս յանթիւ 'ի բազում յայլ իրս աղտեղութեան: Նա արդար դատաւորք վրէժ առնուն մահու չափ. իբր ոչ եթէ բարի աստուծոյ դատաւորք իցեն բարեգործ, և չարին՝ չարագործ. զի բազում անգամ է՝ զի 'ի բարի մարդկանէ չարք լինին, և յետոյ 'ի չարագունից անտի կատարելագոյն բարիք:

Նա դատաւորք սոցա, որք դատին զչարագործս, ոչ եթէ չարք անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք և բարեգործք. և բնութիւն մի է, և ոչ երկու. իսկ 'ի միջի անտի գործք երկուութեան երեւին. ոմանց տանջիչք, և ոմանց պարգեւատուք: Նա եթէ առ մարդիկ այս պաշտի 'ի ձեռն թագաւորական վիճակին խրատու խնամ տանել իւրում իշխանութեանն, որչափ եւս առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս, որ ընդ ամենեցուն կեանս կամի, և ոչ ընդ մահ: Իսկ ուր բազմացաւ յանցաւորութիւն, տանջեաց զամենեսեան մահուամբ. իսկ ուր եղեւ ունկնդրութիւն հնազանդութեան, շնորհեաց պարգեւս անմահութեան:

Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ, զոր դու աներեւանակ արձակ բերանով՝ անահ աներկիւղ համարձակ հայհոյես. Թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զփրկական անունն, Փանդուրակայ որդի անուանես, և մարդ մոլորեցուցիչ կարծես. և զերկնաւոր փրկութիւնն աղաւաղես և անարգես 'ի կորուստ անձին և բոլոր աշխարհիս: Զոր տալոց և հատուցանելոց ես զանանցական վրէժ տանջանացն յանշէջ հուրն սպառնացեալ գեհենին, համդերձ ամենայն գործակցօք քոյովք, առաջնովք, միջնովք և վերջնովք: Այլ մեք այսպէս գիտեմք զԱստուած, և 'ի սոյն հաւատամք յաներկբայս:

Այլ որ արար զաշխարհս, նոյն եկն և ծնաւ 'ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, յառաջագոյն նկատելով մարդաբէիցն, առանց իրիք պատճառանաց մարմնաւոր կարգի։ Որպէս յոչընչէ արար զայս մեծամարմին աշխարհս, սոյնպէս առանց իրիք մարմնական միջնորդի առ զմարմինն յանփորձ կուսէն ճշմարտիւ, և ոչ առաստուերագիր երեւմամբ։ Այր Աստուած ճշմարտիւ, և եղեւ մարդ ճշմարտիւ. ոչ 'ի լինելն մարդ՝ կորոյս զաստուածութիւնն, և ոչ 'ի կալ մնալ Աստուած՝ աղաւաղեաց ըզմարդկութիւնն. այլ նոյն և մի։ Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել զանտեսանելին և մերձենալ յանմերձենալին, եկն եմուտ ընդ մերով մարդկութեամբս, զի և մեք մտցուք ընդ նորա աստուածութեամբն։ Ոչ անարգանս ինչ համարեցաւ զգենուլ զիւր ստեղծուած մարմինս, այլ մեծարեաց իբրեւ աստուածաստեղծ զիւր գործ։ Ոչ առ սակաւ սակաւ շնորհեաց ինչ սմա զանմահութեան պատիւն, իբրեւ զանմարմին հրեշտակաց, այլ միանգամայն զբոլոր բնութիւնն մարմնով շնչով և հոգւով զգեցաւ, և միաբանեաց ընդ աստուածութեանն. միութիւն, և ոչ երկուութիւն. և այսուհետեւ մի գիտեմք զաստուածութիւնն, որ յառաջ էր քան զաշխարհս, նոյն և այսօր։

Նոյն Յիսուս Քրիստոս՝ որ յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս, սա եկն կամաւ 'ի մահ. և որպէս ինքն աստուածութիւնն գիտէ, թանձրացաւ յանարատ կուսէն, և ծնաւ և պատեցաւ 'ի խանձարուրս և եդաւ 'ի մսուր, և շարժեցաւ ած զմոգսն յարեւելից յերկրպագութիւն. սնաւ իբրեւ զտղայ կաթամբ, աճեաց և մեծացաւ ամս երեսուն, մկրտեցաւ 'ի Յովհաննէ 'ի յամբորդւոյն 'ի Յորդանան գետ։ Արար նշանս մեծամեծս և արուեստս 'ի մէջ Հրէիցն, մատնեցաւ 'ի քահանայից, դատապարտեցաւ 'ի Պիղատոսէ պոնտացւոյ։ Խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրորդի, երեւեցաւ երկոտասան աշակերտացն և այլոց բազմաց աւելի քան զհինգ հարիւրոցն։ Այլ շրջելով ընդ նոսա զաւուրս քառասուն՝ վերացաւ յերկինս 'ի լեռնէն ձիթենեաց յանդիման իւրոց աշակերտացն, ել և նստաւ 'ի հայրենի աթոռն։ Խոստացաւ երկրորդ անգամ գալ ահաւոր զօրութեամբ յարուցանել զմեռեալս, նորոգել զբո-

լոր աշխարհս, առնել զդատաստան արդար 'ի մէջ ար-դարոց և մեղաւորաց, տալ պարգևս արժանաւորաց, և հատուցանել պատիժս չարագործաց՝ որ այսմ ամենայ-նի բարերարութեանց ոչ հաւատան:

Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ և են դառն հարուածք: Ամենայն ինչք և ստացուածք մեր 'ի ձեռս քո, և մարմինք մեր առաջի քո կան, ըստ կամաց քոց արա զինչ և կամիս: Եթէ սովին հաւատովք թողուս, ոչ յերկրի այլ ուրեք փոխանակեմք ընդ քեզ, և ոչ յերկինս այլ Աստուած փոխանակեմք ընդ Յիսուսի Քրիստոսի, որ չիք այլ Աստուած բայց 'ի նմանէ: Ապա եթէ յետ այսր մե-ծի վկայութեան այլ ինչ հարցանես, աւասիկ կամք, զգաղոր մարմին տուեալ 'ի ձեռս քո՝ վաղվաղակի արա զինչ և կամիս: Ի քէն տանջանք, և 'ի մէնջ յանձ-նառութիւնք. սուր քո, և պարանոցք մեր: Զեմք ինչ լաւ մեք քան զառաջինսն, որ յայսր վկայութեան վե-րայ եդին զինչս եւ զստացուածս և զմարմինս իւրեանց:

Զի եթէ անմահք իսկ էաք, և մարթ էր մեզ մե-ռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի, արժան էր. քանզի և նա անմահ էր, և այնչափ սիրեաց զմեզ, մինչև մահ 'ի յանձն էառ, զի և մեք նորա մահուամբն յաւիտենա-կան մահուանէն ապրեսցուք: Եւ եթէ նա յիւր յանմա-հութիւնն ոչ խնայեաց, մեք զի կամօք եղաք մահկա-նացուք, կամօք մեռցուք վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրև զմահկանացուս, զի ընկալցի զմեր մահն իբրև զանմահից:

Այլ դու յայսր ամենայնի այլ զմեզ մի հարցաներ. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրև զտղայս. այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակտել և 'ի բաց ելանել, ոչ այժմ և ոչ յապա և ոչ յաւիտեանս և ոչ յաւի-տենից յաւիտեանս:

Ի սմին մեծի հաւանութեան ամենայն բազմութիւնն միաբանեաց 'ի մեծամեծաց մինչ ցփոքունս. անսուտ երդմամբ եդին վկայութիւն՝ կենօք և մահու 'ի նմին կալ հաստատուն:

Այլ իբրեւ եհաս Նամանին յարքունիս, և ընթերցան 'ի մեծի խանաստանի յանդիման ամենայն բազմութեան կարաւանին, բազումք այնոքիկ էին՝ որ իբրեւ լսէին գովէին զպատասխանին։ Թէպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն, սակայն 'ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս գովութեանց տային. առաւել քան ընդ ճարտարաբանութիւնն, ընդ համարձակութիւն աներկիւղութեանն զարմանային։ Այլ բազումք ահաբեկեալք սկսան զրահել անդապէս. և զնոյն շշնջիւն լսէին յամենայն շրթանց։

Նոյն չարասէր մոգպետն հանդերձ մեծ հազարապետաւն շնչեաց չարախօսութիւն, և բորբոքեաց զթագաւորն իբրեւ զհուր անշիջանելի։ Այլ սկսաւ կրճտել զատամունսն իբրեւ զօրհասական վիրաւոր. և յայտ յանդիմանն ձայնարկեաց առ մեծ հրապարակին և ասէ. Պղծեմ ես զչարութիւն բազմութեան մարդկանս, որ թերահաւատեն 'ի մերոց օրինացս, և զկնի կախարդութեան մոլորեալ են անդարձութեամբ։ Այլ իմ եդեալ է 'ի մտի, թէ ոչ ումեք թողացուցից 'ի մեծամեծ հարուածոյն, մինչեւ ակամայ 'ի բաց կացցեն յայնպիսի վրիպական օրինաց. եթէ ոք կարի 'ի մերձաւորաց իցէ, զնոյն անցս և ընդ նոսա անցուցից։

Յայնժամ ծերն դառնացեալ բանս 'ի ներքս ընկէց, և ասէ ցթագաւորն. Ո՞ր ինչ է քոյ այդ մեծ տրտմութիւնդ. զի եթէ կայսր չելանէ ըստ քո հրամանն, և ո՞նք կան քեզ 'ի ծառայութեան, ո՞ր մարդ է յերկրի՝ եթէ կարող է ընդդէմ դառնալ քում հրամանիդ։ Տիրաբար հրաման տուր 'ի ներքս, և ամենայն որ զինչ և ասես՝ վաղվաղակի կատարի։

Այլ անդէն թագաւորն 'ի ներքս կոչեալ զդպրապետն, հրամայէր գրել հրովարտակ. և ոչ եւս ըստ սովորութեանն, այլ բանս զայրագինս իբր առ ատելիս և անպիտանս, չյիշելով ամենեւին զմեծամեծ վաստակս տիրասէր մարդկանն. այլ միայն կոչոյ հրաման տուեալ յականէ յանուանէ զայրս՝ զոր ինքն ճանաչէր. որոց անուանքն էին այս. 'ի տոհմէն Սիւնեաց Վասակ անուն, 'ի տոհմէն Արծրունեաց Ներշապուհ անուն, 'ի տոհմէն Ռշտունեաց Արտակ անուն, 'ի տոհմէն Խորխոռունեաց Գադիշոյ անուն, 'ի տոհմէն Մամիկոնենից Վարդան ա-

նան, 'ի տոհմէն Մոկաց Արտակ անուն, 'ի տոհմէն Ապահունեաց Մանէճ անուն, 'ի տոհմէն Ամատունեաց Վահան անուն, 'ի տոհմէն Վահեւունեաց Գիւտ անուն, 'ի տոհմէն Անձեւացւոց Շմաւոն անուն: Այս նախարարքս յականէ յանուանէ կոչեցին 'ի դուռն արքունի. և կէսքն առ նոյն իսկ էին 'ի. կարաւանին, և այլքն 'ի կողմանց հիւսիսոյ 'ի Հայոց աշխարհին. Թողեալ էր զանձնս 'ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հայոց:

Արդ թէպէտ և ոչ համագունդ 'ի միոջ վայրի գիտեցան ամենեքեան, սակայն յառաջագոյն գիտացեալ զխորհուրդսն չարաբարոյ բռնաւորին, և զհեռաւորսն եւս իբրեւ զմերձաւորսն 'ի միոջ վայրի առ միմեանս համարէին: Այլ 'ի ձեռն Յովսեփու եպիսկոպոսի նոքին ախտիւ հաստատեալ՝ խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր տեղեաց 'ի դուռն արքունի: Այլ յայժ փութային վասն եղբարց և որդւոց և սիրելի դայեկանաւոնդ բնակացն, որ չարաչար կային 'ի մեծի նեղութեանն: Այսն որդ և նոքա զանձինս 'ի մահ մատնեցին, ոչ ինչ զանձախտելով իբրեւ զանարի վատասիրտս, այլ յայժ քաջութեամբ պնդէին զանձինս, զի թերեւս կարասցեն փրկել զնոսա 'ի մեծամեծ հարուածոցն:

Այլ իբրեւ հասին 'ի դուռն արքունի, և 'ի մեծի շաբաթու զատկին յանդիման լինէին մեծի թագաւորին: Բայց թէպէտ և տեսանէին զեղբարս իւրեանց 'ի մեծամեծ վիշտս տառապանաց, որ վասն անուանն Քրիստոսի ձգնեալք էին պնդապէս, ոչ ինչ տրտում և տրխուր զերեսս ցուցանէին հրապարակին: Այլ որչափ նոքա զուարթագին երեւէին ամենեցուն, առաւել զարմանային չարասէրքն:

Այլ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ, յորժամ 'ի Հայոց այրուձի 'ի դուռն երթայր 'ի ձեռն պատուաւորի զօրագլխի ուրուք, այր ընդ յառաջ յղէր, և հարցանէր զողջոյն և զխաղաղութիւն Հայոց աշխարհին. և երկիցս և երիցս անգամ զնոյն առնէր, և զհանդէս գնդին ինքնին տեսանէր: Այլ յառաջ քան 'ի գործ պատերազմին հասանել, զգայն իսկ առ նա՝ մեծ շնորհակալութիւն համարէր. և առաջի աթոռակցացն իւրոց և ամենայն մեծամեծացն՝ ամենեցուն գովութիւն մա-

տուցանէր. և յիշէր զնախնեացն զվաստակս, և զառն առն քաջութիւն պատմէր նոցա։

Նաև այն օր և ոչ մի ինչ յայսցանէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց. այլ իբրեւ զչարաղեւմն՝ ոչ եւս դադարէր յուզել և շարժել զբուք ձմերայնւոյ. որպէս և նմանեալ իսկ էր ծովածուփ ալէկոծ խռովութեան. և ոչ դուզնաքեայ վէր 'ի վերոյ, այլ անդստին յանդնդոց բարձրանալ փրփրել կուտակել՝ վիշապաձայն որոտալով, գազանաբար գոչելով առ հասարակ դողացուցանէր զտիեզերական իշխանութիւնն, որպէս փլեալ տարածանիցի համատարած ամենայն 'ի վերայ լերանց, խորոց, ձորոց, ապականեալ միանգամայն զլայնութիւն դաշտացն վայելչութեան։

Մանչելով բարբառ արձակեալ և ասէ. Ազդուեալ իցէ իմ յարեգակն 'ի մեծ աստուածն, որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբն կենդանածնէ զամենայն գոյացեալսն. եթէ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչելւոյն, ընդ իս զիւրաքանչիւր ծունր նմա ոչ կրկնեսջիք՝ խոստովանելով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցից ձեզ՝ զամենայն նեղութիւնս չարչարանաց 'ի վերայ ածելով, մինչեւ ակամայ կատարեսջիք զկամս հրամանաց իմոց։

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք 'ի Քրիստոս, ոչ 'ի սառնամանեաց ձմերանւոյն հողմնային, և ոչ 'ի տապոյ խորշակին ջեռնուլին, և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և ոչ 'ի սպառնալեաց տանջանացն զանգիտէին. այլ 'ի վեր հայեցեալք՝ զզօրութիւնն Քրիստոսի յօգնականութիւն եկեալ տեսանէին. և զուարթագին դիմօք և համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային պատասխանի թագաւորին.

Խնդրեմք 'ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր սակաւ բանից մերոց, և քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս եմք։ Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապհոյ արքայից արքայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազկերտի. և ետ նմա Աստուած զերկիրն Հայոց 'ի ժառանգութիւն սմին օրինօք, որով և մեք իսկ վարիմք այժմ, և հարքն մեր և հաւքն հարցն մերոց կացին նմա 'ի ծառայութեան վաստակս. և սիրով կատարէին զամենայն հրամանս բանի նորա, և բազում անգամ 'ի նմանէ մեծապարգեւք

լինելին ։ Այլ յայնց ժամանակաց մինչեւ 'ի քո հայրենի աթոռդ՝ և մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք. բայց թերեւս քեզ լաւագոյն քան զառաջինսն ։

Ո՛վ այս անհնարին յուսացանելին զքաջութիւն արութեանցն լաւագոյն քան զառաջինսն ըստ զհնարութեան կարգել ։ Նոյ զմեզ և զաւակեց, և որ այլ եւս էին հարկք աշխարհին, բազմապատիկ քան առ հայրն նորա եղեթայր յարքունիս, նա և 'ի սուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ 'ի Քրիստոս ըստ կարգի նախնեացն մերոց 'ի սկզբանէ, և դու ընդ հարկաւ եդիր. և մեք առ սէր քոյդ անտրտութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ ։ Այդ վասն էր յուզեալ լցէ ցասումն այս 'ի վերայ մեր. ասա դու մեզ զպատճառս ճշմարտութեան. եթէ օրէ՞նքն մեր պատճառք իցեն անվաստակ լինելոյ առաջի քոյ ։

Նոյն չարադեւն լի ամենայն նենգութեամբ՝ զերեսս 'ի մի կոյս դարձուցեալ, և ասէ. Անոս համարիմ ընդունել 'ի գանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ, և անօգուտ զքաջութիւն արութեան ձերոյ. քանզի որգիտաբար մոլորեալ էք 'ի ճշմարիտ օրինացն մերոց, և զաստուածս անարգէք և զկրակ սպանանէք և զջուրս պղծէք, և զմեռեալս 'ի հող թաղելով զերկիր ապականէք, և քրտիկար չտանելով յոյժ տայք Հարամանոյ. և որ մեծ քան զամենայն, զի հանապազ 'ի կանայս ոչ մերձենայք. և մեծապէս լինի զիւաց խնդութիւն, չխորտելով ձեր և չպահելով զամենայն կարգս մոգաց ։ Տեսանեմ զձեզ իբրեւ զխաշինս ցրուեալս և զվայրատեալս յանապատի. և յոյժ զեղջ է մտաց իմոց, թէ դուցէ աստուածքն բարկացեալ վասն ձեր՝ 'ի մէնջ վրէժ առնուցուն ։ Այլ դուք եթէ կամիք կեալ և կեցուցանել զանձինս ձեր և մեծարանօք անդրէն յուղարկիլ, զոր ասացի՝ վաղիւ վաղվաղակի կատարեցէք ։

Յայնժամ երանելի նախարարքն առ հասարակ ըղձայնս իւրեանց բարձին և ասեն յանդիմանս ամենեցուն. Մի՛ դու, արքայ, և մի՛ զայդ այլ առ մեզ ասեր. քանզի ոչ է եկեղեցի շինուած մարդոյ, և ոչ տուրք արեգական, որպէս դուդ այլ ընդ այլոյ կարծես՝ թէ աստուած իցէ. ոչ միայն զի աստուած չէ, այլ և կենդանի չէ ։ Այլ եկեղեցիք ոչ են պարգեւք թագաւորաց, և ոչ արուեստ ճարտարութեանց, և ոչ գիւտք իմաստնոց, և

ոչ աւար քաջութեան զինուորաց, և ոչ պատիր խաբէութիւնք դիւաց. Նա և բնաւ իսկ ամենեւին զինչ և ասասցես յերկրաւորացն, կամ 'ի վեհից կամ 'ի վատթարաց, բնաւ ուրեք եկեղեցի 'ի նոցանէ ոչ գտցի: Այլ շնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ միում ումեք 'ի մարդկանէ տուեալ, այլ ամենայն բանաւոր ազգաց, որք վիճակեալք են 'ի բնակութիւն 'ի ներքոյ արեգական: Հիմունք նորա եդեալ են 'ի վերայ հաստատուն վիմի. ոչ ներքինք շարժել կարեն, և ոչ վերինք դղրդեցուցանել: Եւ զոր երկինք և երկիր ոչ դողացուցանէ, մի ոք 'ի մարդկանէ խրոխտասցի յաղթել նմա: Հապա, որով օրինակաւ զինչ կամիս առնել՝ կատարեա. պատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց՝ զոր սպառնացար, ոչ միայն 'ի չարչարել, այլ և 'ի մեռանել: Եւ եթէ դարձեալ եւս զնոյն բանս հարցանես, 'ի միջէ միջէ լուիցես առաւել քան զդոյն պատասխանի:

Յայնժամ դառնացեալ քան զլեղի թագաւորն, փրլուզանէր անդէն 'ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ. և ընդ քիթսն և ընդ բերանն առ հասարակ գոլոշի ջերմախառն եռանէր, իբրեւ 'ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ: Եւ առ չհանդարտել սրտին իւրոյ՝ կոտորէր զզօրութիւն մարմնոյն, և ծակոտէր զբազմամթեր աման խորհրդոցն. ցրուէր և վատնէր զամենայն խորհուրդ նենգութեան: Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել, ակամայ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զամենայն կարգաւ:

Երեքկնէր և չորեքկնէր զանսուտ երդումն յարեգակն, և ասէր այսպէս. Ոչ կարէք աւերել զանխաղ ամուրս իմ. և ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ գտանել ձեզ. այլ զամենեսեան զձեզ և որ 'ի գնդիս են՝ չարաչար կապանօք 'ի Սակաստան տամ անցուցանել ընդ անձանապարհ տեղիս, որ և բազումք 'ի ձէնջ 'ի խորշակէ յերթալն սատակիցին, և մնացեալքն անկցին 'ի բերդս ամուրս և 'ի բանդս անելս: Եւ 'ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս անթիւս հանդերձ փղօք, և զկին և զորդիս 'ի Սուժաստան տամ խաղացուցանել. և զեկեղեցիս՝ և զոր անուանէքն վկայարանս՝ քակեցից, քանդեցից և յապականութիւն դարձուցից. և եթէ ոք

ընդդէմ դարձեալ զօրքն, կոխեալ եղեալ զօրացն՝ ան-
ողորմ մեռանէին։ Այս զամենայն առաջեալ արարեալ և
կատարեցեալ առ Տեառն ողջակէզս։

Այս վասն զի կատարեալ հրամանաց զօրավարն նախարարացն
համել մեծաւ անարգանօք յարկանել իւրոյ. և զդա-
շութեանց հրամանս առնել զարհմանեալսն՝ առաջի կա-
տարեալ յիւրաքանչիւր վասն արհեալ, և խոյն զառածեալ
անդրէն զամենայն անշինութեան արանց թերեւ զդ թեա-
նոր արգանէր։ Նոյն հաւատացելոցն Ճշմարտութեան
'ի Քրիստոս՝ ոչ ինչ երկիւղ թերեւ թերահաւատութեան
յառաջին խոստացեալ 'ի սուրբ վարդապետացն իւրեանց.
այլ առաւել խնդրէին հնարս կենաց, թէ մարթ իցէ զան-
ձինս և զսիրելիս հանցեն 'ի մեծ նեղութենէն։ Այս բա-
զում անգամ ջանացեալ, և մեծամեծացն՝ որ օգնական
էին նոցա 'ի դրանն արքունի՝ խոստանային մեծամեծս ա-
ռաջի դնէին նոցա առ 'ի յայս կողմանս, և ոչ առնել
զանձն առ ժամանակին ծածկեալ նոցա։

Այս իբրեւ յամենայն կողմանց եկն փակեցաւ անել
ազգեղան նոցա, յայնժամ զկարգ հաւրցն Աբրահամու 'ի
մէջ առեալ՝ աղաղակէին և ասէին 'ի սիրտս իւրեանց.
Ամենեցուն մեր նուիրեալ և եղեալ զեղբարս և զոր-
դիս և զամենայն սիրելիս ընդ կապանօք իբրեւ զԱբրա-
համ 'ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ Տէր զկամաւոր
պատարագս մեր, և մի տար զեկեղեցի քո յայդմ կա-
տակածնաց անօրէն իշխանիս այսորիկ։

Մի ոմն 'ի ներքին խորհրդականացն արքայի 'ի ծա-
ծուկ ունէր զանքակ սէրն 'ի Քրիստոս, քանզի մկըր-
տեալ իսկ էր յառաջագոյն կենդանի. և մեծապէս հոգ
տանէր հնարից կենաց վշտացելոցն։ Այս իբրեւ ստու-
գեաց Ճշմարտիւ, եթէ զոր բազում սպառնացաւ թա-
գաւորն՝ զամենայն չարիսն կամի անցուցանել ընդ աշ-
խարհն Հայոց, թէպէտ և ոչ ամենեցուն՝ այլ սակա-
ւուց 'ի նոցանէ ուսոյց զխորամ հնարից. զի առ անգամ
մի 'ի նեղութենէ անտի զանձինս ապրեցուցեն։

Այս մինչ դեռ գունդ կազմէին, որ զնոսա շղթայակ ա-
ռաջեցեն յանդարձ օտարութիւն, որպէս զբազում նա-
խարարսն 'ի Վրաց աշխարհէն արարին, 'ի նոյն ժա-
մանակի գուժկան հասանէր 'ի կողմանցն Քուշանաց,
եթէ գունդ հասաւ 'ի Թշնամեացն, որ եկին աւերեցին

զգուշաւոր բաղում արքունի ։ Այլ այս լինէր մեծ օգնականութիւն նոցա յերկնից ։ Այլ անօրէնն ճեպեալ մագնապէր զայրուձին յառաջ արձակել, և ինքն փութով ստէպ զհետ երթայր. և 'ի խաղ խոցեալ զխորհուրդսն՝ ցրուէր զառաջին հաստատուն երդումն ։

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս տեսեալ, մեծաւ յուսով աղօթելով ասէին միաբան. Դու Տէր ամենայնի, որ գիտես զծածկեալս սրտից մարդկան, և յայտնի են առաջի քո ամենայն աներևոյթք խորհրդոց, և ոչ ինչ խնդրես վկայութիւն յերևելեաց, որպէս զի և զանգործս մեր տեսին աչք քո. արդ առաջի քո հեղումք զխնդրուածս մեր ։ Ընկալ, Տէր, զծածկութիւն աղօթից մերոց, և կատարեա զմեզ 'ի համբոյր պատուիրանաց քոց. զի ամաչեսցէ չարն, որ խրոխտացեալ մարտնչի ընդ մեզ իշխանութեամբ անօրինին ։ Շարժեա, Տէր, զկամակոր խորհուրդսն նենգաւորին, և խափանեա զկամս ամբարշտութեան նորա, և դարձո զմեզ խաղաղութեամբ խորհրդոցն անդրէն 'ի սուրբ եկեղեցին. զի մի յանկարծակի յափշտակեալ աւերեսցի չարաչար 'ի թշնամեաց ։

Այլ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ եդեալ անքակտութեամբ ընդ Աստուծոյ, զի հաստատուն կացցեն ըստ առաջին խորհրդոցն, պատգամ 'ի ներքս յղէին զնոյն խոստումն իւրեանց, իբր թէ կատարեսցին կամք անօրէնութեան նորա ։

Զայն իբրև լուաւ Թագաւորն, յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կարծեցեալ զդիսն հասանել նմա յօգնականութիւն, շրջեալ և աւերեալ զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն Աստուծոյ, և ահա մատուցանեն երկրպագութիւն արեգական, պատուեալ զնա զոհիւք և ամենայն օրինօք մոգութեանն ։ Այլ զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն, եթէ անստուեր լոյսն արեգականն արդարութեան, սպառէր և մաշէր զխաւարային խորհուրդս նորա, և եղծեալ ապականէին զամենայն խեղաթիւր կամս նորա ։ Այլ կուրացեալ 'ի ճշմարիտ յայտնութենէն՝ ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խաբէութեանն, որով վրիպեցան ։ Հեղոյր արկանէր առաջի նոցա զպարգեւս երկրաւորս, և վերստին ամենեցուն զպատիւս և զգահս նորոգէր, յառաջ մատուցանելով և երևելի

առնելով ընդ ամենայն եկեղեցական իշխանութիւնս : Այլ անդադար առատութեան պարգևս և առանձին ժամու ժամու նորա յորդորեալ [illegible] շնորհեր, [illegible] և բարե-կամս կարգադրէ [illegible] . և առ հասարակ յանդգնութեան մնային կասկածութեան՝ կարծելը եթէ փոխանակեսցի ճշմարտութիւնս ընդ ստութեանն :

Այլ զօրս արարեալ, բազում այրուձի [?] ընդ նորա, և 'ի մոգացն ոչ սակաւս, առ եւս քան զերեսուն հա-րիւր վարդապետս յղէր ընդ նորա, և զմեծ [illegible] իշխան մոգպետս կացուցանէր 'ի վերայ նոցա : Հրամայէր և ա-զդէր պատուիրելով, թէ մինչ եւ 'ի պատերազմէ դար-ձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ, ձեր արարեալ և կա-տարեալ լիցի զամենայն բան կամաց իմոց : Այս պատուէր [illegible] և [illegible] նոցա զերկայնութիւն ճանապարհին յանցեալ [?] յերկիրն Հայոց : Այլ ինքն աւե-տիս խնդալից առաքէր յառաջագոյն բազումս, զորս և ցուցանէր մոգաց և մոգպետաց և ամենայն մեծամե-ծաց կողմանց կողմանց աշխարհաց, մինչեւ զիւրն օգնա-կանութեանն [illegible] քաջութեան իւրոյ յառաջ մա-տուցեալ :

Իսկ խոհեմականքն այնուհետեւ յարուցեալ յիւրա-քանչիւր խաւարային դարանաց՝ իջեալ լինէին վաղվա-ղակի զհրամանն կատարել. ձայն արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝ միանգամայն խաղալ գնալ յերկիրն Քու-շանաց : Այլ մինչ չեւ հասեալ էին յերկիրն Հայոց, փայտ ընկենուին և վիճակս արկանէին, թէ որ լեզու որում դասու հասցէ յաշակերտութիւն : Զի առ հասարակ հրաման առեալ էր յարքունուստ, որպէս աշխարհին Հայոց՝ նոյնպէս և Վրաց և Աղուանից և Լփնաց, Աղձ-նեաց և Կորդուաց և Ծաւդէից և Դասնայ, և որ այլ եւս ուրեք ուրեք 'ի ծածուկ յիշխանութեանն Պարսից ունէին զքրիստոնէութիւն : Այլ յանդգնաբար յարձակմանն յաւարի առնուլ փութային զգանձս սուրբ եկեղեցեացն. և իբրեւ զգեւս այնուհետեւ միմեանց պատահէին : Այլ լինէր դունդ զօրաց բազմաց, և չարաչարին սատանայ իբ-րեւ զօրավար 'ի մէջ նոցա երեւէր, և անդադար յոր-դորելով զամենեսեան ձեպեալ փութացուցանէր : Ապա եղեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցերորդ, տագնապէին և ստիպէին արքունի հրամանաւ :

Մինչեւ 'ի Նաւասարդէ Նաւասարդ, ամէ, յամենայն տեղիս՝ ուր իցեն ընդ իշխանութեամբ Թագաւորին մեծի, քարձցին կարգ եկեղեցւոյ, փակեսցին և կնքեսցին դրունք սուրբ տաճարացն, գրով համարով ազգին նուիրեալ սպասքն յարքունիս, լռեսցեն ձայնք սաղմոսացն և դադարեսցեն ընթերցուածք անսուտ մարգարէիցն : Քահանայք մի իշխեսցեն 'ի տունս իւրեանց ուսուցանել զժողովուրդս, և հաւատացեալքն 'ի Քրիստոս արք և կանայք՝ որ բնակեալ են յիւրաքանչիւր մենանոցս, փոխեսցեն զհանդերձս իւրեանց ըստ աշխարհական կարգաց :

Դարձեալ և կանայք նախարարացն կալցին զուսումն վարդապետութեան մոգացն : Ուստերք և դստերք ազատաց և շինականաց կրթեսցին 'ի հրապարակս նոցուն մոգաց : Կարճեսցին և արգելցին օրէնք սուրբ ամուսնութեան, զոր ունէին 'ի նախնեաց ըստ կարգի քրիստոնէութեանն. այլ փոխանակ ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս արասցեն; զի աճեցեալ բազմասցին ազգ Հայոց : Դստերք հարանց լինիցին, և քորք՝ եղբարց. մարք մի ելցեն յորդւոց, այլ և թոռունք ելցեն յանկողինս հաւուց :

Պատրուճակք մի մեռցին անյաղ, եթէ յօդեաց իցէ և եթէ յայծեաց և եթէ յարջառոց և եթէ 'ի հաւուց և եթէ 'ի խոզաց : Հայք առանց փանդամի մի զանգցին, ծիւղք և քակորք 'ի կրակ մի եկեսցեն, ձեռք առանց գոմիզոյ մի լուացին. շնջրիք և աղուեսք և նապաստակք մի մեռցին : Օձք և մողէզք, գորտք և մրջմունք, և որ այլ եւս խառնափնդոր բազմաճճիք են, մի կայցեն. այլ վաղ թուով համարով 'ի մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն : Եւ որ այլ եւս ինչ սպասք իցեն, կամ զոհից կամ սպանդից, ըստ տօնական կարգին՝ տարեւոր թուականին, և ըստ կապճաթիւ մոխրաչափ կարգին :

Զայս ամենայն որ ասացաք, առ ժամանակ մի մինչեւ 'ի գլուխ տարւոյ կատարեսցեն ամենեքեան. և զայլն ամենայն առ յապա պատրաստեսցեն :

Իսկ զայս ամենայն հրամանս պատուիրանաց առեալ մոգաց և մոգպետաց, զտիւ և զգիշեր փութային հասանել յաշխարհն Հայոց. և առ յոյժ խնդութեանն ոչ երբէք յագէին երկայնութեամբ ճանապարհին :

ԵՐՐՈՐԴ ՑԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԲ ՈՒԽՏԻՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

Թէպէտ և ոչ խցեմք բաւական առնել զամենայն չարիսն, որ անցք անցին անդէն 'ի կարաւանին ընդ գունդն Հայոց, սակայն և ոչ լռել կամիմք ծածկելով զվիշտս նեղութեանն. այլ ասասցուք փոքր 'ի շատէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնոցիկ, որք դառնապէս զմեզ ողբային. զի և դու իբրև լուիցես, ոչ սակաւ արտասուս հեղուցուս 'ի վերայ ազգին թշուառութեան:

Զի ահա անդէն 'ի մեծ բանակին Պարսից՝ յազգաց ազգաց, որք էին հաւատացեալ 'ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի, իբրև տեսին զչար յանձնառութիւնն Հայոց, յոյժ հարան 'ի միտս իւրեանց, և կործանեցան անկան 'ի վերայ դիմաց իւրեանց: Բազումք 'ի նոցանէ թաղծեալք 'ի սուգ ծանրութեան, հարեալ յոգիս և դառնացեալ յարտասուս, եկին և յանդիմանեցին զնախարարեանն, և յոյժ գարշեցին զուխտ քահանայութեանն: Զուէին զամենեսեան և ասէին. Զի՞ առնիցէք զսուրբ կտակարանսդ, և կամ յո՞ տանիցէք զսպաս տերունեան սեղանոյն. մոռանայցէ՞ք արդեօք զհոգեւոր օրհնութիւնսդ, և կամ լռեա՞լ դադարիցէք 'ի մարգարէական ձայնիցդ: Կափուցէք զաչս յընթերցուածոց, և խցէք զականջս 'ի լսելոյ. միթէ զմոռացդ անմոռացութիւն ո՞չ յիշիցէք. զի՞նչ առնիցէք զպատուիրեալսն 'ի Տեառնէ. Որ ուրացցի զիս առաջի մարդկան, ուրացայց եղէց և ես առաջի Հօր իմոյ, որ յերկինս է, և հրեշտակաց սրբոց:

Մարդասպանք էիք առաքելական քարոզութեանցն, արդ աշակերտք լինիցիք մոլար խաբէութեանն: Ուսուցիչք էիք ճշմարտութեանն, արդ ուսուցանէք զպատիր խաբէութիւն մոգաց: Քարոզք էիք արարչական զօ-

րութեանցն, արդ զտարերս աստուածս խոստովանիք ։ Յանդիմանիչք էիք սուտ թեան, արդ և քան զսուտն ստապոյնք լինիցիք ։ Ի հուր և 'ի հողի էիք մկրտեալք, արդ 'ի մոխիր և յաճիւն թաթաւիցիք . կենդանի մարմնով և անմահ արեամբ էիք սնեալ, արդ 'ի ճենճեր զոհից և 'ի շարաւս աղտեղիս մրճոտիցիք ։ Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ, արդ զոհարան դիւաց լինիցիք . քրիստոսազգեացք էիք 'ի մանկութենէ, արդ մերկացեալք 'ի փառացն դիւաքար արեգական կաքաւիցէք . ժառանգ էիք արքայութեանն, արդ անձամբ զանձինս արկէք 'ի ժառանգ գեհենին ։ Նոցա է սպառնացեալ հուրն անշէջ, ընդէ՞ր դուք ընդ նոսա այրեցեալ տոչորեցայք . նոցա պարարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք պարարիցէք զմարմինս ձեր նմա 'ի կերակուր . խաւարն արտաքին նոցա թանձրացեալ պահի, դուք լուսազգեստք ընդէ՞ր յաւզարկեցայք ընդ նոսա 'ի նոյն խաւար ։ Նոքա 'ի վաղնջուց հետէ էին իսկ կուրացեալք, դուք զկնի կուրացն կուրացարուք . Նոցա էր փորեալ զխորխորատն, դուք ընդէ՞ր լցէք յառաջագոյն ։ Ո՞րք ուսանիցիք զքաղմաթիւ անուանս աստուածոցն նոցա, այն՝ որ չիք ուրեք 'ի միջի և ոչ մի ։ Թեթեւացեալք 'ի ծանր բեռանց՝ անձին անձամբ առէք զբեռն ծանրութեան . ազատեալք 'ի մանկութենէ չարաչար մտէք յանազատելի ծառայութիւնն ։

Եթէ գիտէիք և երեւէր ձեզ յայտնի, սուգ առնէ երկիրս 'ի վերայ ձեր, և թաղծեցաւ երկիրս 'ի ներքոյ ոտից ձերոց ։ Հրեշտակք 'ի վերուստ են ձեզ բարկացեալք, և 'ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ ցասուցեալք ։ Ողորմիմ ողորմիմ սիրելեաց ձերոց, և քաղում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց ։ Զի թէ մարդոյ փրկեալ էր զձեզ 'ի ծառայութենէ, և դուք անձամբ զանձինս այլում 'ի ծառայութիւն արկանէիք, 'ի մեծ բարկութիւն բրդէիք զառաջին տէրն ձեր ։ Իսկ արդ զի՞նչ առնիցէք զաստուածասաստ հրամանն . Ես եմ Աստուած, և չիք այլ ոք բայց յինէն, և ոչ զկնի իմ այլ ոք լիցի Աստուած . Աստուած նախանձոտ եմ ես, հատուցանեմ զմեղս հարց յորդիս, մինչեւ յեօթն դար ։ Իսկ եթէ որդիքն արդարք վասն հարցն մեղաց ընդունին զատակումն, յորժամ նոքեանք որդիքն իսկ մեղիցեն,

ոչ ապա միանգամայն զանձանց և զհարցն տայցեն 'ի միասին :

Դուք էիք մեր ամուր պարիսպ ապաստանի. յորժամ առաջի վտանգ հասանէր, առ ձեզ յանդորր եղանէաք. արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն 'ի վեր տապալեցաւ : Դուք էիք մեր պարծանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան, արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս : Յայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և 'ի մեզ փոքր 'ի շատէ խնայէին. և արդ 'ի պատճառս ձեր և զմեզ անողորմ դատին : Ոչ միայն զանձանց դատաստան տայցէք առաջի ահեղ ատենին Քրիստոսի, այլ և բազմաց ամենեցուն՝ որ 'ի ձեր պատճառս և զնոսա եւս չարչարեսցեն :

Զայս և առաւել քան զայն խօսեցան ընդ մեծամեծս աւագանւոյն, և յաւելին ցաւս 'ի վերայ ցաւոց : Յայտնել և ցուցանել նոցա զխորհուրդն ոչ կամէին, լռել և չառնել պատասխանի անհնար էր. հեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս յարտասուս հարկանէին : Ընդ նոսին զաւանացեալ լռողք և տեսողք յանմխիթար սուգ լինէին ամենեքեան :

Յայնմ ժամանակի քահանայքն՝ որ էին անդէն 'ի զօրուն, առ չժուժալ սրտիցն բարկութեան քակեալ որոշեցան 'ի նախարարացն և յամենայն բազմութենէն. և զմի ոմն դեսպան ձիով առաքեցին փութապէս յաշխարհն Հայոց : Որպէս 'ի բերան առեալ և զօձիս պատառեալ, հասեալ 'ի ժողովս եպիսկոպոսացն, մեծապէս յարտասուս հարեալ, կայր և պատմէր զամենայն անցս չարչարանացն. այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկութիւն խորհրդոյն :

Յայնմ ժամանակի ժողովեցան եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս 'ի գեօղս և յագարակս և 'ի բազում ամուրս լեռնային գաւառացն : Դրդեցին ժողովեցին զբազմութիւն արանց և կանանց, շինականաց և ազատաց, զքահանայից և զմենակեցաց. խրատ եդին, պնդեցին և արարին զամենեսեան զինուորս Քրիստոսի :

Իսկ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. Ձեռն եղբօր հարազատի 'ի մերձաւոր իւր լիցի՝ որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Քրիստոսի. և մի

խնայեսցէ հայր յորդի, և մի՛ ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն: Այն կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրէնք աստուածային կացցեն թագաւոր 'ի վերայ ամենայնի, և 'ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան:

Այլ իբրեւ այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ամենեքեան զինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան 'ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանանց առնականաց:

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոգացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, 'ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն էր Անգղ: Նանակեցան, բոլորեցան, զետեղեցան, և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն:

Այլ եղեւ յետ աւուրց քսան և հնգից, մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զդրունս եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն. զփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն: Իսկ սուրբն Ղեւոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ 'ի տեղւոջ անդ պատրաստական դիպեցաւ, ոչ ետ թոյլ: Թէպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտացն ամենեցուն նախարարացն, և ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համբերանօրէն իշխանին թողացուցանել. այլ բազում ամբոխ աղաղակի զօրացն և մոգացն հասուցանէր: Քանզի վերջս 'ի ձեռն առեալ զկառափունս մոգացն և մոգպետին ջարդեցին. փախստական յիւրաքանչիւր վանս արկանէին, և ինքեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոջն՝ զտէրունական կանոնն կատարէին, մինչեւ 'ի նոյն միաշաբաթին անդադար լինելով:

Այլ յետ այս տագնապի խռովութեանն՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն արանց և կանանց 'ի տեղին հասանէին: Այլ անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տարակուսին. ամենք զգերարտօսրն իբր յաղբերականց հոսէին յաչաց իւրեանց. այլքն բարձրաձայն աղաղակաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողացուցա-

նէին. իսկ կէսքն խիզախելով և 'ի զէնս ընթանալով զմահ քան զկեանս ընտրէին: Իսկ ոմանք 'ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ, աղօթիւք առ Աստուած կարդային. և այլք ըղձանային ըղպատառումն երկրին, զի անձանց լիցի գերեզման: Եւ այնպէս շտապ տագնապի 'ի վերայ մոգպետին հասանէին: Ազգաւ անգամ աղաչէր զօրականսն իւր, զի 'ի մահուանէ կարասցեն զնա ապրեցուցանել, և ողջանդամ անդէն յարքունիս հասուցանել:

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալն էր՝ ստիպէր զնոսա և ասէր. Թող զբեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւորին, զի 'ի բաց թողացուցանէ զայսպիսի իրաց առաջարկութիւն. զի եթէ ինքեանք աստուածքն եկեսցեն յօգնութիւն, չէ հնար օրինացս մոգութեան 'ի Հայս առնուլ զհաստատութիւն, որպէս զփորձ առի միաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ: Զի թէ էին զօրք աշխարհիս մեզ, ոչ ինչ խնայէին սոքա 'ի նոսա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարտաքինսն, այլ և յեղբարս և յորդիս և յամենայն մերձաւորս իւրեանց, նա և ոչ յանձինս իւրեանց: Մարդք, որ ոչ 'ի կապանաց զանգիտեն, և ոչ 'ի տանջանաց երկնչին, և ոչ 'ի ստացուածոց պատկառին, և որ յետին չարն է քան զամենայն չարիս, մահ քան զկեանս ընտրեն, ո՞վ է որ կարէ նոցա դիմակաց լինել:

Լուեալ իսկ իմ էր 'ի նախնեաց մերոց, եթէ յաւուրս Շապհոյ արքայից արքայի, իբրև սկսաւ ուսումնդ այդ աճել և բազմանալ և լնուլ զամենայն երկիրն Պարսից, և ևս անդր յարևելս հասանել, իսկ որ վարդապետքն էին օրինացն մերոց՝ յորդորեցին զթագաւորն, զի մի բնաւ ամենևին բարձցին օրէնք մոգութեան յաշխարհէն, ետ հրաման սաստիկ, զի լռեալ դադարեսցէ քրիստոնէութիւնն: Եւ որչափ նա կամեցաւ արգելուլ, ևս քան զևս աճեցին և բազմացան, և հասին մինչև յաշխարհն Յունաց, և անտի 'ի հարաւակողմն՝ մինչև 'ի Հնդիկս տարածեցաւ:

Եւ այնպէս աներկիւղ և համարձակք էին յաշխարհին Պարսից, մինչև յամենայն քաղաքս աշխարհին եկեղեցի շինեցին, որ զանցուցանէր պայծառութեամբ զթագաւորաբնակ արքունեօքն: Շինէին և վկայարանս

ինն անուանեալս, և զնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին, և յամենայն տեղիս՝ յապաստ և յանապաստ միայնանոցս շինէին։ Այլ իբրև ոչ ինչ երեւէր յայտնի օգնութիւն ուստեք, աճելով աճէին և բազմանալով բազմանային, և մարմնաւոր մեծութեամբք մեծանային։ Զպատճառս հարստութեան մեք ինչ ոչ գիտեմք. բայց այսչափ ինչ ճշմարտիւ իմանամք, զի տիեզերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային։

Մեծապէս էարկ 'ի նոսա Թագաւորն զձեռն իւր խրատութեամբ, և զբազումս կալաւ և չարչարեաց 'ի նոցանէ, և զեւս բազումս մահուամբ սատակեաց, դառնացաւ և ձանձրացաւ յանձն իւր, և զնոսա ոչ կարաց նուազեցուցանել 'ի բազմութենէն։ Դարձեալ Թէպէտ փակեաց և կնքեաց զդրունս եկեղեցեացն ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից, նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին. և յամենայն տեղւոջ զիւրեանց օրէնսն կատարէին։ Այլ զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին, և լաւագոյն զլինուածս մարդկեղէնս քան զհողեղէնս հաշուէին։ Սուրբ սպանողացն բԹեցան, և նոցա պարանոցքն ոչ ձանձրացան. աւարառուք ստացուածոց նոցա աշխատեցան, և աւարն օր քան զօր աճեցեալ բազմանայր։ Արտմեալ էր Թագաւորն, և յոյժ դառնացեալ դահիճք բարկութեամբն. իսկ նոքա արԹունք և զուարԹունք, և խնդալից ընդունէին զամենայն հարուածս տանջանացն, և սիրով տանէին զամենայն յափշտակութիւն ընչից իւրեանց։

Իբրև ետես Թագաւորն եԹէ զոռոհ տուեալ դիմեցին 'ի մահ իբրև խաշինք սուրբք յաղն երկնաւոր, արգել և կարճեաց 'ի նոցանէ զհարուածս տանջանացն. և հրաման ետ մոգաց և մոգպետացն, զի մի ամենեւին ոք խուեսցէ զնոսա, այլ հաստատեալ կայցեն աներկիւղութեամբ յիւրաքանչիւր ուսմունս, մոգն և զանդիկն և հրեայն և քրիստոնեայն, և որ այլ բազում կեշտք են 'ի կողմանս կողմանս աշխարհին Պարսից։ Այլ ապա անդ երկիրն զխաղաղութիւն հաստատութեամբ, և լռեալ դադարեցին ամենայն խռովութիւնք յուզմանց։ Դ. Բանզի ընդ մերոյ աշխարհին շարժմանն՝ և արեւմուտք եւս մեծապէս շարժեցան, և ամենայն տաճկաստան ընդ նոսին խռովեցան։

Զայն ահա 'ի լսելդ գիտեմք. բայց այս որ ես խնձէն աչօք տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն եւս լինի քան զառաջինն։ Արդ դու որ մարզպանդ ես աշխարհիս, պարտ է քեզ հոգ յանձին ունել, դրել և ցուցանել յարքունիս զմիաբանութիւն բանութեանս, որպէս աներկիւղութեամբ առ ոչինչ համարեցան զհրամանս արքունի։ Եթէ չէր մեր աճապարեալ և 'ի փախուստ դարձեալ, միում 'ի մէնջ ոչ տային ապրել։ Եւ եթէ անզէն մարդիկ այդպէս բանացան, եթէ յանկարծ զինուորս եւս ընդ ինքեանս միաբանեցուցանեն, ո՞ կարիցէ կալ առաջի դոցա յանդուգն յարձակմանդ։

Եւ ահա անտեղեակ էի անքակ ուխտի եկեղեցւոյդ 'ի միմեանց. զի այլ է՝ զոր լսէ մարդ, և այլ է՝ զոր տեսանէ հաստատուն իւրովք աչօք։ Դու որ 'ի մանկութենէ յայդմ օրէնս սնեալ էիր, և ճշմարտեալ գիտէիր զպնդութիւնդ մարդկանդ, եթէ առանց բազում արեան հեղլոյ դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել յեկեղեցիսդ, ընդէ՞ր ոչ զայդ ամենայն հաւաստեաւ յանդիման չասացեր ցթագաւորն։ Վասնզի ամենայն նախարարացն աւագ դու էիր, և զբոլոր աշխարհս քեզ յանձն արարեալ էր մարզպանութեամբ. ընդէ՞ր ոչ մեծապէս հոգ տարար յանձն քո։ Զի յայլ ժամու իմաստուն էիր, և ես գիտէի. զայս՝ գործ իմաստութեան ոչ գործեցեր։ Այլ թէ ոչ, յայտ է եթէ դու 'ի նոցա բանի ես, և քոյով խորհրդով անցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ զօրս։

Արդ եթէ այդ այդպէս է, և քեզ կամք չէ ունել զմոգութիւն, մի՛ ինչ պատկառեր դու երկիւղիւ յարքայէ. ես գրեմ և ցուցանեմ 'ի դուռն մովպետան մովպետի և դերանդարձապետի և մեծ հազարապետին, զի ածցեն զարքայ 'ի հաւանութիւն, որպէս զի 'ի բաց թողացուսցէ ըստ առաջին հրամանին, և 'ի կամս մարդկան ապաստան արասցեն, զի առ սակաւ սակաւ ընդելցին ընդ օրէնս մոգութեանս. զի որք կալցին՝ սիրով երևեսցին կատարեալ զհրամանս արքունի։ Վասնզի մարզ է աշխարհս, գուցէ յորժամ վնաս ինչ առնիցեն, և ինքեանք ցրուեալ վատնեսցին յօտարութիւն. իսկ յորժամ աշխարհս թափուր լինիցի 'ի մարդկանէս, յայնժամ և քեզ գլխովին մեծապէս վնաս հասանէ յարքունուստ։

Եւ պատասխանի մարգարէն մոգպետին, և ասէ. Ա-մենայն բանք խրատուդ՝ զոր ասացեր, ճշմարիտ են. բայց զառաջինն զոր չիմացաք՝ տեսեր, և մեծապէս զըզջացաք այժմ: Բայց դու արդ զոր ասեմս արա, և բարիոք թուեսցի քեզ. սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քո արգել 'ի բազմաց, բայց արանց՝ որոց ես ասեմ, նոցա յայտնեա. մինչեւ ես ինձ այժ ժողովեցից զօր 'ի թիկունս անձիս, և զուխտ եկեղեցւոյդ թերեւս կարացից երկփեղկել: Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից, գիտեմ ապա թէ և զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել:

Եւ անդէն հրոս համբաւ 'ի Սիւնեաց աշխարհէն, զիւր զունդն ստուարացոյց 'ի թիկունս օգնականութեան մոգաց և մոգպետին: Եւ ապա սկսաւ ասել. Արդ դու անգամ մի հրովարտակ 'ի դուռն տուր վասն այրուձիոյն՝ որ յԱղուանսն է տասն հազար, զի 'ի ձմերոց 'ի Հայաս եկեսցեն. և յորժամ զնդս 'ի ձեռին ունիցիմք, չիք ոք որ եղծանել կարէ զհրաման արքունի:

Պատասխանի ետ մոգպետն և ասէ ցմարգարէն. Արդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է. քանզի մեք յորժամ բռնութեամբ կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս 'ի բաց քանդի, և մեք 'ի պատուհասէ չապրիմք. անձանց վնաս, և արքունի մեծապէս զեան:

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին ունկն դնել նմա մարգպանն, զի սրտի մտօք կալեալ էր զպարսկական օրէնսն: Սկսաւ այնուհետեւ պատրել զոմանս կարասւով և զոմանս ողոքական բանիւք. զռամիկն ամենայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ սրտաթափ առնէր: Հանապազորդ առատացոյց զառճիկսն տաճարին, և յերկարէր զնուագսըն ուրախութեան, մաշելով զերկայնութիւն գիշերացն յերգս արբեցութեան և 'ի կաքաւս լկտութեան. քաղցրացուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտական և զերգս հեթանոսականս. մեծապէս գոհութիւն մատուցանէր օրինաց թագաւորին: Ներեալ էր և յարքունուստ բազմութիւն կարասւոյ, և միում միում կաշառ գաղտ խթէր 'ի պատճառս պարգեւի և պատուոյ. և բազում նենգութեամբ զամենայն մարդիկ հրապուրէր և յինքն արկանէր:

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ տեսին սուրբ եպիսկոպո-

սուներքն, եւս քաջ դրդեալ յորդորեցան 'ի նոյն միաբանութիւն. և հնարագէտ իմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին զբանակն: Մանաւանդ իբրեւ հաստատեալ գիտացին 'ի միտս իւրեանց, եթէ անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօրհասական վէրսն 'ի յոգիսն ընկալեալ էր, խորշեցան մերժեցան և 'ի բաց փախեան 'ի նմանէ:

Խորհուրդ առարեալ 'ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ, կոչեցին և զսպարապետն զօրաց 'ի խորհուրդն. հարցին և քննեցին և 'ի վերայ հասին մըտացն անշարժութեան, որոյ ոչ սակաւ մի թերացեալ էր 'ի սիրոյն Քրիստոսի: Եւ միաբան աղօթս արարեալ 'ի վերայ նորա, վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն: Եւ նովաւ որսացեալ զբազում 'ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն, եկին և ժողովեցան գունդ զօրաց բազմաց: Եւ եւս առաւել հեռագոյն զատան 'ի մոգացն և 'ի մոգպետէն և յանօրինէն Վասակայ:

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց և ափշեցոյց զմիտս մոգպետին, մինչեւ չետ նմա իմանալ զելս իրացն: Սկսաւ բաշխել մոգս 'ի տունս նախարարացն և մեծամեծ ռոճիկս կարգել, զոհել պատրուճակս, և բռնաբար կընքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յաղածոյ, և երկիր պագանել արեգական: Իբրեւ սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի պղծագործ խառնակութիւն, յանդգնեցան և եւս կանայք փշտիպանացն յաւուր կիրակէի անցուցանել զճրագունս եկեղեցւոյն և պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն:

Զայս գուժկան աղմկի իբրեւ տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսունքն, զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ հասին և անկան առանց հարցանելոյ 'ի վանս սպարապետին, ուր ժողովեալ էին զօրքն Հայոց: Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. Աղաչեմք զձեզ զամենեսեան սուրբ աւետարանաւս, եթէ ձերով խորհրդիւ գործէ զայն անօրէնութեան չարիս մարզպանն և մոգպետն, նախ զմեր պարանոցս հատէք, և ապա յեկեղեցին ձեռնարկեցէք. ապա թէ առանց ձեր կամաց նոքա զայն չարն գործեն, այսօր խնդրեսցի վրէժդ այդ 'ի նոցանէ:

Իսկ որք էին 'ի ներքս 'ի վանս սպարապետին՝ յոտն կացին, միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Տէ-

տուած և ասէն. Դու, Տէր, սրտագէտ ամենեցուն, ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն 'ի մարդկանէ. եթէ խոտորեալ իցեմք 'ի քէն սրտի մտօք, զայն դու ինքնին քաջ գիտես, այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց մերոց: Ապա եթէ հաստատուն կամք յուխտի սուրբ աւետարանիս, դու, Տէր, լեր մեր օգնական այսօր, և տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան 'ի ձեռս մեր, զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց մերոց:

Զայս իբրեւ ասացին, ամենեքեան զգլուխ զգետնի հարկանէին. և ողջունեցան յաւետարանէն և յեպիսկոպոսացն: Իսկ մի ոմն 'ի նախարարացն որ անդր դիպեցաւ, էր 'ի նոցա խորհրդի, և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա 'ի մեծ վկայութիւնն. և անդէն առ ժամայն 'ի նոցունց 'ի տեղւոջն քարկոծեցաւ, և ահ մեծ անկաւ 'ի վերայ ամենեցունց:

Յայնժամ ամենեքեան 'ի նախանձ բարկութեան բրդեցան, մինչեւ ամենայն տեսողացն երկամունքն դողային, որք առ ոչինչ համարեցան զպարգեւս արքունի, և առ ոտն հարին զհրամանս ահագինս: Ընթացան վաղվաղակի 'ի զէնս իւրեանց, վառեցան կազմեցան ըզգիշերն ամենայն, և ընդ ծագել արեգականն զգունդս յերիս մասունս բաժանեալ 'ի բանակն արկանէին: Գունդն առաջին յարեւելից կուսէ, և գունդն երկրորդ յարեւմտից կողմանէ, և գունդն երրորդ 'ի հիւսիսոյ կողմանէ, շուրջանակի 'ի մէջ առեալ փակեցին զբազմութիւն բանակին. և զբազումս կոտորեցին, և զեւս բազմագոյնս կապեցին զերեւելի մարդիկ, և արկին 'ի բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ: Եւ զառ և զապուռ զաւար բանակին 'ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբր հրամանաւ արքունի:

Իսկ զմարզպանն ձերբակալ արարեալ, և միաբանէր ընդ նոսա երդմամբ՝ հաստատուն կալ յուխտին, զղջանայր զառաջին քակումն 'ի նոցանէ: Անկանէր ապաշխարութեամբ յոտս սուրբ եպիսկոպոսացն, և աղաչէր խաղապատելով՝ զի մի մերժեալ ընկեցի առ 'ի նոցանէ: Երկնէր և երեքկնէր զանսուտ երդումն առաջի բազմութեանն 'ի սուրբ աւետարանն, գրէր և կնքէր զերդումն և կապէր զաւետարանէն. և աղաչէր՝ զի յԱստուծոյ յայտնեսցի վրէժխնդրութիւնն, և մի նոքա մարդ-

կաքար սատակեսցեն զնա։ Իսկ նոքա թէպէտ և հաստատեալ գիտէին զնենգաւոր կեղծաւորութիւնն նորա, և թէ խաբէութեամբ դառնայ անդրէն 'ի հին մոլորութիւնն, ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն արկանել 'ի նա վասն առաջին յանցանացն, այլ սուրբ աւետարանին թողլին 'ի դատապարտութիւն։

Իսկ որք եկեալ էին յառաջի առնուլ զսուրբ գանձս եկեղեցւոյն, ակամայ եդին զանձինս և զաւար իւրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն զօրացն. և եղծեալ ապականեցաւ հրաման թագաւորին։ Եւ յաջողեալք զօրութեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և ասէին գոհանալով արք և կանայք և ամենայն ռամիկ բազմութիւնն. Պատրաստ եմք 'ի հալածել և 'ի մեռանել և յամենայն նեղութիւնս և 'ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղեցեաց, զոր աւանդեցին հարքն մեր առաջինք՝ զօրութեամբ գալստեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որով վերստին ծնաք 'ի մի յոյս հաւատոյն մկրտութեամբ 'ի Քրիստոս Յիսուս. ըստ նմին նմանութեան կամիմք չարչարանօք և արեամբ նորոգել զանձինս։ Քանզի հայր մեր՝ զսուրբ աւետարանն գիտեմք, և մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթողիկէ. մի ոք չար անջրպետ 'ի մէջ անկեալ՝ զմեզ քակեսցէ 'ի սմանէ։

Ոչ երբէք այնուհետեւ առաւել տէր քան զծառայ, և ոչ ազատ փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ. և ոչ ոք քան զոք նուաղեալ 'ի յարութենէ։ Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց և ամենայն միաբանելոց 'ի Քրիստոս։ Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան, և զմի ազան զրահս հաւատոյ պատուիրանին Քրիստոսի, և միով գօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք։

Ընկեցեալ կայր այնուհետեւ ոսկի, և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ. և արհամարհեալ առանց ագահութեան, անարգեալ պատուական հանդերձք առ 'ի զարդս մեծարանաց։ Նա՝ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաչս իւրեանց ստացողին. տեսանէին զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռեալ դիակունս, և զիւրաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին. և կեանք

իւրեանց 'ի մահ համարեալ էին, և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք։

Բայց այս բարբառ ստէպ ստէպ ընթանայր. Բաջութեամբ միայն մեռցուք, զանուն և զոգիս եւեթ ժառանգեսցուք. զի կենդանի իցէ 'ի մեզ Քրիստոս, որում դիւրին է միւսանգամ նորոգել զմեզ 'ի հողոյ և զամենայն զյառաջագոյն զննջեցեալսն, և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւրեանց։

Զայս և առաւել քան զսոյնս խօսելով, և մխիթարելով զանձինս և զմիմեանս, դարձեալ միւսանգամ զինուորքն պատրաստեցին զզէնս իւրեանց, և աղօթականքն անդադար լինէին յաղօթսն իւրեանց, և պահողքն ճգնէին 'ի պահս իւրեանց։ Ձայնք պաշտօնէիցն 'ի տուէ և 'ի գիշերի անհատ էին 'ի սուրբ սաղմոսն. ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբէք առնուին դադարումն յամենայն ժամ, սոյնպէս և մեկնիչքն 'ի մխիթարութիւն երկնաւոր վարդապետութեանն։

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան 'ի վերայ բերդիցն և աւանաց, զոր ունէին պարսիկքն 'ի տեղիս տեղիս, յամրոցս աշխարհին. տապալէին քանդէին զբնակութիւնս նոցա։ Բաջին զմեծն Արտաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք. և առնուին զանմատոյց ամուրսն՝ զԳառնի քաղաքն, զԱնին, զԱրտագերս, և զաւանս իւրեանց. զԵրկայնորդսն և զԱրհնին, և զաւանս իւրեանց. զԴարձրաբուղն, զԽորանիստն, զՕձախանիստըն, զանկասկածելի Ողականն, և ընդ նոսա և զաւանս իւրեանց. զԱրփանեալն, զԱանն աւան, ընդ նմին և զաւանսն իւր. զԳռեալն և զԴապոյտն, զԱրտան և ըզԱսակաշատն։

Զամենեսին զայս իւրաքանչիւր գեղիւք և ագարակօք, զօրօք և զօրագլխօք 'ի նմին ամի առեալ տապալեցին, և 'ի գերութիւն վարեցին զարս և զկանայս ընչիւք և ստացուածովք, հանդերձ պատուական գանձիւք և նոցին սպասուք։ Տապալէին քանդէին զշինուածս նոցա, և այրէին կիզուին զտունս պաշտօնարկի և պաշտաման կրակի։ Արբէին զպղծութիւն կռապաշտութեանցն, և առնուին զկահ և զկազմածս ատրուշանացն, բերէին և դնէին 'ի սուրբ եկեղեցւոջն. և 'ի

ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին 'ի սպաս աներևութա-կան սեղանոյն: Այլ փոխանակ մնալոյ պաշտամանցն՝ զոր ատաղալեցին յամենայն անդր հեթանոսացն, զփրկա-կան խաչն Քրիստոսի կանգնէին. դամբանատուրք մե-դանն ուղղէին, և զկենդանարար խորհուրդն կատարէին սրբութեամբ. պաշտօնեայս և քահանայս 'ի տեղւոջն կացուցանէին: Յուսով հաստատեալ խնդային ամենայն երկիրն առ հասարակ:

Այլ մինչ դեռ յայսմ մեծի առաքինութեան կատա-րեալ գործէին զկարգ նահատակութեանն, երևէր իմն 'ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք. քանզի ա-ռանց հրամանի 'ի զօրացն Հայոց, յարևելից կողմանն աշխարհին, յարձակեցան ամենք յԱտրպատական աշ-խարհն, և 'ի տեղիս տեղիս բազում մոգս արարին՝ անելով և աւերելով և քանդելով զբազում ատրա-շանս:

Իսկ որ 'ի մեծ ամուրսն անկանէին, խաչանշան արա-րեալ 'ի վերայ զօրուն յարձակէին. որ և երկու մեծա-մեծ բերդացն պարիսպքն առանց ուրուք մերձենալոյ անկեալ կործանեցան. մինչև ամենայն բնակչաց երկ-րին զահի հարեալ 'ի մեծ նշանէն, ինքեանք ինքեանց ձեռօք զկրակատունսն այրէին. ուրանալով զօրէնս մո-գութեանն՝ խոստովանէին 'ի սուրբ աւետարանն:

Այլ այս մեծամեծ աջողութիւնք կատարէին 'ի ձեռն զօրականին. քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն, եթէ զանուն Աստուծոյ ոք յիշեսցէ, արհաւիրք մեծ անկա-նէին 'ի վերայ նոցա. և ամենայն մարդ պատմէր ընկե-րի իւրում տեսիլս նորս և զարմանալիս: Սոյնպէս և ատեանք 'ի յերկինս երևէին յոյժ լուսաւոր պայծառա-ցեալ, զոր ոչ ունէին յառաջին բնութեանն: Այլ ամե-նայն տղայք աշխարհին իբրև զարս պատերազմողս խի-զախէին:

Այլ ահա յետ աւուրց բազմաց եկն եհաս հազարա-պետն Աղուանից սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարհին, մե-ծաւ տագնապաւ փութացուցանէր զզօրսն ասելով. Գունդ Պարսից, որ էր 'ի կողմանս աշխարհին Հոնաց, դարձաւ այարէն, եկն եմուտ յաշխարհս մեր. և բա-զում եւս և այլ այրուձի՝ որ 'ի դրանէ եկն: Այլ թող զայս ամենայն, այլ երեք հարիւր մոգ վարդապետ ա-

ծեալ ընդ իւրեանս, պառակտեցին զաշխարհն, և զօմանս ոմանս յինքեանս արկին, և կամէին յեկեղեցին ձեռն արկանել. և հրամանաւ Թագաւորին ստիպէին զամենեսեան և ասէին. Եթէ կամօք յանձն առնուք զօրէնսն, պարգևս և պատիւս գտանէք 'ի նմանէ, և Թողութիւն հարկացն յարքունուստ լիցի ձեզ. ապա Թէ կամօք չառնէք, հրաման ունիմք 'ի գեօղս և 'ի քաղաքս շինել ատրուշանս, և զվռամական կրակն 'ի ներքս դնել. և կացուցանել մոգս և մոգպետս օրէնսդիր ամենայն աշխարհիդ: Եւ եթէ ստամբակեսջիք ընդդէմ դարձցի, ինքն մահու պատուհաս ընդունի, և կին և որդիք նպխսուոյն անաշխարհիկ եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն:

Իսկ գունդն Հայոց իբրև լուաւ զայս գոյժ դառնութեան, ոչ ինչ Թուլացեալ լքան 'ի քաջութենէն. այլ դարձեալ համագունդ ժողով լինէր ամենայն աշխարհին վասն դուժաբեր հրեշտակացն, որ հասին առ նոսա: Եւ միաբան քաջալերս տուեալ՝ արձակեցին զնոսա, զի առ ժամանակ մի զնոսա պատիր խաբէութեամբ կալցեն, զի խափանեսցին 'ի չար կամացն, չձեռնարկել 'ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց. և զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ 'ի մէջ առեալ՝ իրացն հնարիւք ելս խնդրէին:

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն 'ի մեծ նախարարացն, 'ի տոհմէն գնունեաց Ատոմ, ձեպով առաքեցին յերկիրն արևմտից ցուցանել զայս ամենայն խորհուրդ ըղչարիմաց Թագաւորին արևելից. միանգամայն և պատմել զիւրեանց քաջութիւն արութեանցն, զոր գործովք կատարեցին՝ առ ոտն հարկանելով զհրամանն ահեղ, և մեծապէս սատակումն 'ի վերայ մոգացն հասուցանել. խնդրել 'ի նմանէ օգնականութիւն սատարութեան, և եթէ նա կամեսցի՝ նմա իսկ մտանել 'ի ծառայութիւն: Եւ այս է պատճէն հրովարտակին զոր գրեցին առ Թէոդոս կայսր.

Յովսէփ եպիսկոպոս բազում եպիսկոպոսակցօք իմովք և ամենայն զօրք Հայոց, Վասակ մարզպան և Ներշապուհ Րմբոսեան հանդերձ սպարապետաւս և ամենայն մեծամեծ նախարարօքս՝ առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր, բազմասցի ողջոյն մեր առ քեզ և ամենայն

զօրաց քոց, որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ ձերով տիրէք ծովու և ցամաքի, և չիք ոք յերկրաւորացս՝ որ ձերում անարգել տէրութեանդ ընդդէմ դառնայցէ։ Որպէս մեք իսկ ունիմք զանսուտ յիշատակարանսն զաւաքնի Նախնեացն ձերոց. ունելով զԱւրովլէ՝ անցին և տիրեցին և ասիացւոց կողմանցն 'ի սահմանացն Սերաց մինչև 'ի կողմանս Պռադերոմի, և ոչ ոք գտաւ ստամբակեալ և ելանել ըստ ձեռն նոցա։

Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝ դաստակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց աշխարհս անուանէին։ Վասն որոյ և նախնիքն մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ 'ի մանկութեան փախուցեալ 'ի հայրասպան մարդախողխող հօրեղբարցն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրին Յունաց, և 'ի ձէնջ թագաւորեալ տիրէր հայրենի աշխարհիս, սոյնպէս և զհաւատոն որ 'ի Քրիստոս՝ ընկալեալ 'ի սուրբ եպիսկոպոսապետէն Հռովմայ, լուսաւորեաց զխաւարային կողմանս հիւսիսոյ. զոր և այժմ կամին 'ի մէնջ կորզել հանել խաւարասէր որդիքն արեւելից։

Եւ մեք 'ի ձեր քաջութիւն արութեանդ խիզախեալ, էր ինչ՝ որ ընդդէմ դարձաք նոցա հրամանացն, և բազում այն է՝ որ արդ առաջի պատրաստեալ եմք։ Ընտրեցաք զմահ աստուածպաշտութեամբ քան զկեանս ուրացութեամբ. եթէ դուք եւս 'ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կրկին կենաց դիպեցաք և ոչ մի անգամ մահու։ Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք, գուցէ բազում և այլ աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ սորա։

Եւ իբրեւ յանդիման եղեն մեծի թագաւորին, և ընթերցան զգիր պաղատանաց Հայոց աշխարհին և ըզյիշատակարանսն Նախնեացն, բազում մատեանք 'ի մէջ եկեալ ընթերցան, որ զնոյն ուխտ հաստատութեան 'ի ներքս գտանէին։ Եւ մինչ դեռ երանելին Թէոդոս հարցանէր զամենայն սինկղիտոսն, և հնարս իրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, և հոգ տանէր մեծաւ յօժարութեամբ, զի մի եկեղեցիքն արեւելից յափըշտակեսցին յանօրէն հեթանոսացն, 'ի նմին ժամանակի հա՛ անդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կենաց նորա, և կարի չար խափան լինէր գործոյն օգնականութեան։

Այլ թագաւորէ փոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր, և 'ի ձեռն վատթար արանց խրատտուացն իւրոց ծառայիցն, Անատոլեայ՝ որ սպարապետն էր, և Ափլալիոս տաորի, երկոքեան անարգք և վատթար արանց, միանգամայն և անաստուածք. 'ի նոցա բանս եղեալ թագաւորն, ոչ կամէր անսալ միաբան ուխտին հաւատոց, որ ամենայն ուժովն իւրեանց ընդդէմ կացեալ էին չարութեանն հեթանոսաց։ Իսկ անարիս այս լաւ համարէր պահել զուխտն հեթանոսաց վասն մարմնական խաղաղութեան, քան պատերազմակից լինել ուխտին քրիստոնէութեան։ Վասն այսորիկ փութացաւ արձակեաց դեսպանս առ թագաւորն Պարսից զնոյն Ափլալիոսն, և եմուտ ընդ նմա չուխտ հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել 'ի զօրացն Հայոց զօրու և զինու և ամենայն օգնականութեամբ։

Այլ իբրև այսպէս հաստատեցաւ, և հատաւ օգնականութիւն յուսոյ նոցա 'ի մարդկանէ, դարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան զանձինս և զօրսն Հայոց։ Թէպէտ և հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն, ոչ ինչ վատասրտեալ դողային, այլ ըստ առաջին ուխտին խիզախէին և ասէին. Պատրաստ եմք 'ի սպանանել և 'ի մեռանել. դիւրին է Աստուծոյ սակաւուք ընդ բազմաց գործ գործել, և անարգօք զմեծամեծ իրս կատարել։

Թէպէտ և ոչ ունէին թագաւոր առաջնորդ, և ոչ յարտաքուստ օգնական զօք յօտարաց, սակայն անձանց առաքինութեամբ և սուրբ վարդապետաց մխիթարութեամբ համագունդ ամենայն զօրօք նախարարացն յիւրաքանչիւր տանէ 'ի մի վայր գային հասանէին վաղվաղակի. բազում և այլ այրուձի, որ յարքունի տանէ անտի էր։ Այլ զամենայն զօրսն յերիս գունդս բաժանէին։ Զգունդն առաջին տային ց Վ.երշապուհ ամբաստեան, և գումարէին զնա պահապան աշխարհին, մերձ 'ի սահմանս Ատրպատական աշխարհին։ Այլ զգունդն երկրորդ տային 'ի ձեռն Վարդանայ զօրավարին Հայոց՝ անցանել ընդ սահմանս Վրաց 'ի վերայ մարզպանին Տորայ, որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն Տղուանից։ Իսկ զգունդն երրորդ տային 'ի ձեռն Վասակայ իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ 'ի

բաց կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց:

Ընտրեաց և առ ընդ իւր զորոց գիտէր զթուլութիւն հաւատոց նոցա. զիշխանն բագրատունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն խորխոռունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն ապահունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն վահեւունեաց զօրօքն իւրովք, զիշխանն պալունեաց զօրօքն իւրովք, զիշխանն գաբեղենից զօրօք իւրովք, զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք: Եւ զայլս բազում զօրս յարքունի՝ տանէն էարկ յինքն, և զսեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ: Եւ խորամանկ խաբէութեամբ դարանամուտ լինէր յամուրս իւրոյ աշխարհին, 'ի պատճառս կեղծաւորութեան՝ եթէ ընդ ձապուկ անդր անցանել 'ի վերայ գընդին Պարսից՝ հալածականս առնել յաշխարհէն Աղուանից:

Իսկ նա յամրածածուկ հաւալոցէն ձեպով դեսպանս արձակէր առ գունդն Պարսից. Ահա աւադիկ քակեցի զմիաբանութիւն ուխտիս Հայոց, և ընդ երիս կողմանս զգունդն քայքայեալ բաժանեցի: Զգունդն առաջին հեռացուցի 'ի կողմանս Հերայ և Զարաւանդայ. և գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է, որոց ոչ ինչ տամ վնաս առնել զօրաց արքունի: Եւ զայլ ամենայն, որ այր կռուոյ յաշխարհի աստ գտանէր, ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն միջոցս աշխարհիս: Բայց զգունդն երրորդ արարի ընդ Վարդանայ յԱղուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմաթիւ: Այլ համարձակ ընդ առաջ նորա, և մի զանգիտէք ամենեւին տալ պատերազմ. գիտեմ՝ զի 'ի պարտութիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ:

Զայս գրեաց և եցոյց մարզպանին, որում անունն էր Սեբուխտ: Իսկ նա իբրեւ լուաւ զայս ամենայն ըզքաջալերս 'ի Վասակայ, և ստուգեալ հաստատեաց 'ի միտս իւր, եթէ սակաւաձեռն գնդաւ գայ սպարապետն Հայոց 'ի վերայ նորա, ոչ եկաց մնաց 'ի կողմանս Ճորայ. այլ կուտեաց զամենայն բազմութիւն զօրու իւրոյ, և փութանակի անցանէր ընդ մեծ գետն Կուր անուն. և պատահէր նմա մերձ 'ի սահմանս Վրաց հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի, որ ձմերոց էր թագաւորաց Աղուանից: Անցանէր բաւանդակէր ամենայն զօրօք իւրովք. ռազմ արարեալ զբոլոր մեծութիւն դաշտին 'ի

ներքս փակէր, զինեալք և վառեալք ամենայն պատրաս-
տութեամբ 'ի մարտ պատերազմի ընդդէմ գնդին Հայոց։
Իսկ քաջն Վարդան և ամենայն զօրքն, որ ընդ նմա
էին, իբրեւ տեսին զբազմութիւն պատրաստութեան
գնդին հեթանոսաց, հայեցան և յիւրեանց սակաւու-
թիւնն, թէպէտ և կարի յոյժ նուազունք էին քան
զնոսա, ոչ ինչ զանգիտեցին առ յոյժ բազմութենէն,
այլ հասարակ միաբանեցին և համբարձին յերկինս զձ-
ձեռս իւրեանց, աղաղակէին և ասէին· Դատեա, Տէր,
զայնոսիկ՝ որք դատին զմեզ· մարտիր ընդ այնոսիկ, որ
մարտնչին ընդ մեզ· զէնս և ասպարաւ քով օգնեա
մեզ։ Արժեա և դողացո զգունդ ազգունդ բազմութիւն
անօրինացս· ցրուեա և վատնեա զչար միաբանութիւն
թշնամեաց քոց առաջի քոյոյ փրկական մեծի նշանիս,
և տուր 'ի ձեռն սակաւուցս զքաջութիւն յաղթութեան
'ի վերայ անհնարին բազմութեանս։ Ոչ 'ի պարծանս
ունայն փառաւորութեան անօգուտ վաստակոց ինչ ա-
ղաչեմք՝ յագահութիւն ընչասիրութեան զանցաւոր մե-
ծութիւն կապտելոյ, այլ զի ծանիցեն և գիտասցեն ա-
մենեքեան այնոքիկ՝ որ հնազանդին սուրբ աւետարա-
նին քարոզութեան, եթէ դու ես Տէր կենաց և մա-
հու, և 'ի ձեռս քո է յաղթութիւն և պարտութիւն։
Այլ մեք պատրաստ եմք 'ի մեռանել վասն քո սիրոյդ·
և եթէ սպանանել եւս հասանէ զնոսա, եղիցուք վրէժ-
խնդիրք ճշմարտութեանն։

Այս զայս ասելով՝ խումբ արարեալ յարձակէին, և
զաջ թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն արկեալ, և սրոյ
ճարակ զամենեսեան տային ընդ երեսս դաշտին, և փա-
խստական առնէին մինչեւ յամուր տեղիս մայրեացն
առ խորագոյն դարիւքն Լոփնաս գետոյ։ Ուր ընդդէմ
դարձեալ թագաւորազանց ոմանց բաղասական արքայի,
ընկեցին զոմն 'ի ձիոյ 'ի նախարարաց Հայոց, 'ի գնդէն
դիմաքսենից զՄուշ սպանին, և զԳազրիկ վիրաւորեցին։
Յայնմ տեղւոջ դէտ ակն 'ի վեր ամբառնայր Արշ-
աւիր արշարունի, գոչէր առիւծաբար և յարձակէր
վարազաբար, հարկանէր և սատակէր զՄուրկն քաջ
զեղբայր թագաւորին Լփնաց, և զբազում համհարզս
նորին ընդ նմին սատակէր։ Այս այնպէս ամենեքեան առ
հասարակ այր զախոյեան իւր յերկիր կործանէր։ Այս

առ յոյժ յանդուգն յարձակմանն՝ յոլովագոյն այն էր զոր գետամոյնս առնէին քան զանկեալսն սրոյ 'ի ցամաքի ։ Ի բազմութենէ դիականցն անկելոց՝ յատակ ջուրք գետոյն յարիւն դառնային, և ոչ գտանէր ոք ամենեւին 'ի նոցանէ ապրեալ և թաքուցեալ յանտառախիտ մայրիս դաշտացն ։ Բայց մի ոմն 'ի զօրականէ թշնամեացն՝ զինու հանդերձ ելեալ 'ի նիւս երիվարին անցանէր ընդ մեծ գետն, մազապուր պրծեալ 'ի պատերազմէն՝ գոյժ տանէր 'ի մնացեալ բուն բանակն, որք փախստական անկանէին 'ի մեծ շահաստանն ։

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հայոց կատարելով զմեծ գործ պատերազմին, դիակապուտ դառնային, ժողովէին զբազում աւար բանակին, և կողոպտէին զանկեալ դիականսն. և կուտէին բազում արծաթ և ոսկի, զզէնս և զզարդս զարի արանց և զքաջ երիվարաց ։

Դարձեալ յարձակէին ոչ սակաւ քաջութեամբ 'ի վերայ բերդիցն և քաղաքացն, զոր ունէին պարսիկքն յաշխարհին Աղուանից. հզօրապէս մարտնչելով և այրելով զամուրս արգելանաց նոցա, և զերամս երամս մագացն՝ զոր պատրաստական ածեալ աշխարհին գայթակղութիւն, ուր և գտանէին յամուրս ամուրս վայրացն, որոյ ճարակ տուեալ՝ դնէին պէշ թռչնոց երկնից և գազանաց երկրի ։ Սրբէին զտեղիսն յամենայն պղծագործ զոհիցն, և փրկեալ ազատէին զեկեղեցիսն յանհնարին նեղութենէն ։

Եւ բազումք 'ի նախարարացն Աղուանից և յամենայն շինականացն, որք վասն անուանն Աստուծոյ ցրուեալ և վտանգեալ էին յամուրս լերանց Կապկոհի, իբրեւ տեսին զաջողութիւն գործոյն՝ զոր կատարէր Աստուած 'ի ձեռն գնդին Հայոց, գային ժողովէին և նոքա, և խառնէին 'ի զօրս նոցա. և միաբանք և հաւասարք կցորդք լինէին գործոյն նահատակութեան ։ Խաղային գնային այնուհետեւ 'ի վերայ պահակին Հոնաց, զոր ունէին բռնութեամբ պարսիկքն. առնուին քանդէին զպահակն, և կոտորէին զզօրսն՝ որ 'ի ներքս բնակեալ էին. և զդուռնն տային 'ի ձեռն Վահանայ, որ էր յազգէ թագաւորացն Աղուանից ։ Եւ յայսր ամենայն քաջութեան վերայ ոչ ոք անկեալ վիրաւորեցաւ ամենեւին 'ի նոցանէ, բայց 'ի միոյ երանելոյ որ կատարեցաւ նահատակութեամբ 'ի մեծ պատերազմին ։

Այլ անդէն 'ի նմին տեղւոջ զայրն՝ որում զդուռնն յանձն արարին, զնոյն դեսպանս արձակեցին յաշխարհն Հոնաց, և 'ի բազում յայլ ազգս բարբարոսաց, որ համագործք էին Հոնաց աշխարհին, բանս դնել ընդ նոսա և ուխտ հաստատել՝ անքակութեամբ ունել զմիաբանութիւնն։ Իսկ նոքա իբրև զայն ամենայն լուան, փութապէս վաղվաղակի հասանէին 'ի տեղին, և ականատեսք լինէին գործոյն յաղթութեան։ Այլ ոչ ինչ յապաղեցին երդմամբ յուխտ մտանել ըստ կարգի իւրեանց օրինաց, յանձն առին և զերդումն քրիստոնէից, պահել ընդ նոսա հաստատութեամբ զմիաբանութիւն։

Իսկ իբրև զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն 'ի տեղւոջն զետեղեալ էին խաղաղութեամբ, գուժկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց, զճակատ հարեալ և զօձիս պատառեալ վասն ապստամբին Վասակայ. յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան և աւերեալ զբազում տեղիս Հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս արքունի, որ կայեանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամօնս և զԱրսհանակերտն՝ զմեծ դաստակերտն, զԱրդանաշատն և զաւանն Օշական, զՓառախոտն, զԱրդեանսն, զՁողկերտն աւան և զբերդն Արմաւրի, զԿուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնակն և զամենայն ոտն Արագածու, և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին գլխովին, և զամենայն գեօղս և զաւանս՝ որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւերեալ և հրձիգ արարեալ, և զամենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ։

Ձեռն արկեալ և 'ի սուրբ եկեղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպաս եկեղեցւոյն սեղանոյ. գերի վարեալ զընտանիս քահանայից, և զնոսին կապեալ և եդեալ 'ի բանդի. և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէր զերկիրն ամենայն։ Այլ գունդն՝ որ էր 'ի կողմանս Տորպատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն տալ 'ի միջոց աշխարհին։ Այլ զօրքն՝ որ անդ մնացեալ էին, խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, և դեռ պահէին ընդ ձեզ զուխտ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի։ Բայց այն որ ընդ նմայն էին, են ոմանք՝ որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս, և բազումք այն են՝ որ զհետ մոլորեցան նորա ամբարշտութեանն։

Զու արարեալ 'ի սերմանէ անտի՝ զատեալ անդրէն յաշխարհէն հայոց մեծաւ ամբոխիւ և բազում աւարաւ և անչափ մեծութեամբ ։ Այլ ամբարտաւան ուրախութեամբ երգս 'ի բերան առեալ և ասէին ձայնիւ . Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա . ո եհար զազգս մեծամեծս և սպան զիշխանս հզօրս, զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա ։ Այլ զայս ասացեալ երգելով մինչեւ 'ի վախճան կատարեալ աղօթիւք փառաւորութիւն տուրք Աստուածութեանն մատուցանէին ։ Նոյն յանձանձէր ածէր զօրավարն զերեալ և զմնացեալ զօրականսն , առաջնորդահօք , վերջնորդահօք , կողմնապահօք աջ և ահեկ հաստուցեալ յառաջ երեւան մերձ 'ի սահմանս հայրենի աշխարհին ։

Այս եղեւ ուրացեալն Վասակայ և իշխանացն որ ընդ նմա էին՝ քաջութիւն նահատակութեան գնդին Վարդանայ յաշխարհին Աղուանից, և միաբանութիւնն եւս հոնաց ։ Որ ինչ չեւ յանդիման եղեալ էին միմեանց, զգիշեր մի օգնական գտեալ նորա՝ փախստական անկանէր յամուրս իւրոյ աշխարհին . և այնպէս տագնապաւ մերժեցաւ , զգէրի և զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ գաւառէ , ակամայ զիւրն եւս եթող և փախեաւ ։

Այլ քանզի ժամանակ ձմերայնոյ հասեալ էր , և ըղուձիկս՝ Թշնամեաց գնդին հարեալ էր , ոչ կարէր ըղմիով տեղեաւ համագունդ զզօրսն դարմանել . այլ տրոհէր տարածանէր ընդ գաւառս գաւառս աշխարհին առ 'ի հանգիստ ձմերոցին ։ Պատուէր հրամանի տայր պատրաստական լինել կազմութեամբ առ ժամանակ գարնայնոյն ։ Այլ զսակաւս 'ի գնդէն յաւագ նախարարացն գործակից իւր Թողեալ, բռնանայր 'ի վերայ՝ ունելով զԹագաւորանիստ տեղիսն ։

Այլ գունդս գունդս արձակէր յաշխարհն Միւնեաց, առնոյր և աւերէր զբազում գաւառս . և այնպէս 'ի նեղ արկանէր զնա և զամենայն զօրսն որ ընդ նմա էր , զի զէշս և զձիս մեռելոտիս առ սովոյն վտանգի անխտիր ուտէին ։ Այլ բազում հարուածս հասուցանէին 'ի վերայ ուրացելոյն . մինչեւ ժողով սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն ուխտ քահանայութեանն դառնապէս արտասուս հեղուցանէին 'ի վերայ չարաչար մշտացելոցն , որ

բոկ և հետի վարէին զարս և զկանայս փափկասունս, և բազում տղայք զքարի հարեալ ընկեցան յանցս ճանապարհաց։

Իբրեւ այս ամենայն աջողութիւն լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամենայն եպիսկոպոսունք և երիցունք պատուէր հրամանի տուեալ աշխարհին, զողջոյն ամիսն քաղոց պահօք և աղօթիւք առնել խնդրուածս առ Աստուած, և զտօն պատերազմացն յաղթութեան խառնել ՚ի սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիստոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յիշատակարանս այս ընդ աստուածային անանց տօնին։ Եւ զսոյն զայս ամենայն այցելութիւնս Աստուծոյ, որ ՚ի վերայ աշխարհին Հայոց մեծապէս երեւեցաւ, գրեցին սուրբ եպիսկոպոսունքն և ետուն տանել յաշխարհն Յունաց ՚ի մեծ քաղաքն առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն. զի և նոքա աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս ՚ի նմին և կատարեսցուք։

Եւ զոմն յառաջին կապելոցն պարսկաց լուծեալ և ածեալ զառաջեաւ նախարարացն, խօսէին ընդ նմա և ցուցանէին զամենայն վնասն որ եղեւ, կամ աշխարհացն աւերելն, կամ զօրացն արքունի հարկանելն, և կամ որ այլ իրք առաջի լինելոց էին։ Եւ իբրեւ զայս ամենայն բովանդակ ցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն, զառաքինեացն և զյետս կացելոց, որպէս զուր և տարապարտուց նեղեաց զնոսա՝ ՚ի հայրենի օրինացն յետս կալ. և զխաբէութիւն ապստամբին Վասակայ, որպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զթագաւորն, յանձն առնուլ զմոգութիւն. իբրեւ չէր ուրուք ընդ նմա բանս եդեալ, նա յանձնէ սուտակապաս լինէր։

Իբրեւ լիով զայս ամենայն իմացուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերսաբանութեան ՚ի հնարս հայթայթանաց, թերեւս կարասցեն զեղբարս իւրեանց ՚ի նեղութենէն գողանալ։ Այլ առ նա՝ անօրէնն Վասակայ գուժկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակուսանացն, զոր անցուցեալ էր ընդ զօրսն արքունի. և ամենայն ամբաստանութիւնն ՚ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ էր։ Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին, եթէ զմիաբանութիւն եպիսկոպոսացն

քակեցէ 'ի նախարարացն. և զայս ոչ էր անտեղեկացեալ տակաւին, եթէ հոգի և մարմին բաժանեսցին առ ժամանակ մի՝ գոյ տանել 'ի բնութեանս, այլ որ սիրոյն Աստուծոյ յուսով մնացեալ է՝ այսմ անհնար է լինել։

Մինչ երթեալ այնր 'ի տեղի ձմերոցին, պատմեցաւ զայս ամենայն յականջս թագաւորին. շարժեալ զօրացոյց, որ և յամենայն զօրութենէն պակասեալ գտաւ. մանաւանդ զի յարեւելից պատերազմէն կորակոր՝ և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ։ Որբեւ տռուգեալ հաստատեաց 'ի վերջին հրեշտակէն որ եհաս առ նա, զամենայն միտս զիւր գործոցն զխորհրդակցօքն արկանէր։ Այլ անդէն չիջանէր 'ի բաղմաբոց բռնութեաննէն. քանզի խոյսէ բերան չար խրատուացն, որ անդադար յորդորէին զնա 'ի գործ դառնութեան։ Խոնարհեցաւ 'ի բարձր հպարտութենէն, և զվայրենացեալ սիրտն դարձոյց 'ի մարդկային բնութիւն. հայեցաւ և ետես զինքն լի տկարութեամբ. գիտաց եթէ զամենայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ կատարել։ Վասն այնորիկ և դադարեաց յանդուգն յարձակմանէն, և լռեցոյց զմոլեգնատաբար գոչումն։

Այլ որ մեծաձայն բարբառով որոտայր, և եւս ահագին հրամանօքն զհեռաւորս և զմերձաւորս դողացուցանէր, սկսաւ քաղցր և աղերս բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան և ասել. Ո՛ ինչ ինչ վնաս գործեալ է իմ, և կամ զո՞ր յանցս յանցուցեալ կամ առ ազգս կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր։ Ո՞չ ահա բազում ուսմունք են յաշխարհիս Արեաց, և իւրաքանչիւր պաշտամունք յայտնի են. ո՛ երբեք նեղեաց պնդեաց դարձուցանել 'ի մի օրէնս մոգութեան. մանաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէութեանն, որպէս հաստատուն և ճշմարիտ կացեալ են յիւրեանց դենին, նոյնպէս և առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն կեշտսն նոքա երեւեալ են։ Այլ բիծ իսկ ոչ կարէ ոք գտանել ընտրեալ օրինացն նոցա. այլ զգոյշ և հաւասար համարիմ դենիս մազդեզանց, որպէս և յարգեալ իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հարքն իմովք որ նստէր 'ի մեծ գահոյս յայսմ։

Յորժամ սկսաւ անդաձնել և քննել զամենայն ուսմունս և հաստատութեամբ 'ի վերայ եհաս, առաւել

վեհ գտանէր զօրէնս քրիստոնէից քան զամենեցուն. վասն այսորիկ մեծարեալք և պատուեալք շրջէին 'ի դրան արքունի, և առատաձեռն պարգեւօք երահիկք լինէին 'ի նմանէ, և համարձակութեամբ շրջէին ընդ ամենայն երկիր: Նա և որ գլխաւորքն էին քրիստոնէից, զոր և եպիսկոպոս անուանեն, ընծայից և պատարագաց արժանիս առնէր զնոսա, իբր հաւատարիմ ոստիկանս: Յանձն առնէր նոցա զհեռաւոր մարզսն, և ոչ երբեք սխալ լինէր 'ի մեծամեծ իրացն արքունի:

Եւ դուք զմի զայն երբեք ոչ յիշեցէք, այլ համապազօր ձանձրացուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնոցանէ զամենայն չարութիւն: Տեսէք՝ զի ետուք գործել ինձ զոր ինչ ոչ կամէի, և եղեն մնասք մեծամեծք 'ի սահմանսն 'ի մէջ երկուց անհաշտ թշնամեաց: Եւ մեք դեռ 'ի հեռաւոր ճանապարհի, և ոչ մի ինչ գործ 'ի պատերազմիս 'ի գլուխ երթեալ, և դուք աստէն յիմնում տանս յարուցէք 'ի վերայ պատերազմ, որոյ չարագոյն եւս լինելոց է կատարածն իւր քան զարտաքին թշնամեացն:

Զայս ամենայն և առաւել քան զսոյն խօսէր ընդ ամենայն աւագանին, և զմնասս յանցանացն արկանէր զմոգպետաւն և զմոգօքն: Եւ ամենայն վզրուկքն և պատուական նախարարքն, որ նստէին յատենին և ունկն դնէին յեղյեղուկ լեզուի նորա, ամաչեցեալ կորանային և ընդ երկիր պշնուին, և զգլուխ 'ի վեր ոչ կարէին համբառնալ:

Բայց սակաւք 'ի նոցանէ զմիտս հաճելով ասէին զայս. Արքայ, արքայ քաջ, այդ այդպէս է որպէս ասացերդ, և արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել. չիք ինչ այն, որ ըստ քո կամաց արտաքս կարէ ելանել. զի տուեալ է քեզ աստուածոցն, զի զամենայն զոր և կամիս, կարես առնել: Միայն եղեալ տագնապիր յանձն քո և հարկանէր զմիտս մեր ամենեցուն. թերեւս և դիւր ինչ հնարք իրացն կատարածի: Երկայնամիտ լեր և համբերութեամբ թողացո մարդկանդ անդրէն զքրիստոնէութիւն, և դոքօք զապստամբսն ածցես 'ի հաւանութիւն:

Հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի թագաւորին. և անդէն վաղվաղակի կոչէր զառաջեաւ յամենայն ազգացն

որ ունէին զքրիստոնէութիւնն, և 'ի զօրու նորա էին, և բռնաբար արգելեալ էր զնոսա, զի մի՛ ոք իշխան լիցի յանդիմանն պաշտել զԱստուած. քանզի որ ընդդէմ կային, չարչարեաց և արգել 'ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն, և ոմանց ոմանց ակամայ երկիր ետ պագանել արեգականն, և նստոյց 'ի սուգ տրտմութեան զամենայն զօրականսն ։

Եւ այն օր հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեանն ։ Եւ որք յանցաւորքն էին, ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեանն գալ և խառնել 'ի կարգ քրիստոնէութեան. հրամայէր Թագաւորն՝ զի բռնի կալցին և տարցեն յեկեղեցին իւրեանց ։ Եւ երիցանցն համարձակէր, որպէս զկարգ և զխտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն ։ Եւ զհատեալ ռոճիկսն կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, և զարգելեալ բազմականսն 'ի նոցանէ՝ 'ի տեղի հրամայէր մատուցանել, և հանապազորդ յարքունիս մտանել ոչ արգելոյր զնոսա. և զամենայն որ զկարգ և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր ։ Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն ։

Եւ իբրեւ զայս ամենայն արար և կարգեաց, յանդիման նոցա թողութեան հրովարտակս առաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան տէրութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից. Եթէ 'ի կապանս ոք կայցէ, արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի. և եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ իցեն, դարձցին անդրէն ։ Նոյնպէս և երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պարգեւականք և եթէ քսակագինք, և հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք զի դարձցին ։ Եւ իբրեւ այսմ ամենայնի զնոսա տեղեակ առնէր, խնդրէր 'ի նոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն Հայոց, և երդմամբ յուխտ մտանէր առաջի նոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն մեծամեծաց իւրոց, եթէ ոչ ինչ յիշեցից ամենեւին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ ։ Որպէս ունէիք յառաջ ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այսուհետեւ առաւել կալարուք. բայց միայն 'ի ծառայութենէ մերմէ մի՛ ելանէք ։

Զայս ամենայն գրէր և ցուցանէր յերկիրն Հայոց և 'ի բազում յայլ աշխարհս, որ ունէին զօրէնս քրիս-

տանէութեանն. և ինքն գաղտ խորամանկեալ փութա-
ցեալ դեսպանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր։ Այլ իբրև սուտ գեալ ճշմարտեաց, եթէ Հռոմք 'ի բաց կացին ձեռնտու լինել քրիստոնէութեանն ոչ զօրու օգնականութեան. և ոչ այլ իրօք, դարձեալ անդրէն 'ի նոյն յառաջին կարծիս մոլորութեանն շրջեցաւ։ Զի յաջողութեան իրացն 'ի ձեռն իւրոց պաշտօնէիցն հրամայէր. և այնպէս ածէր զմտաւ, եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեսցէն զամենայն։

Իսկ Հայք թէպէտ և ընկալան զգիրն խաբեբայ աղաքանաց թագաւորին, որ 'ի վերոյ ունէր զաւետիս կենաց և 'ի ներքոյ զդառնութիւն մահու, զարմացեալ ընդ թերի խորհուրդն՝ ասէին ցմիմեանս. Բանն լիրբ է խորամանկ խաբէութիւն նորա, զի երկիցս և երիցս զփորձ առեալ կշտամբեցաւ, և ոչ ամաչէ։ Այլ տեղեակ եղեալ մերոյ անքակ միաբանութեանս, տակաւին լրբի և լկնի, զհետ մտեալ՝ կամի զմեզ լքուցանել։

Իսկ հաւատայցո՞ւք անհաստատ հրամանի նորա. զո՞ր բարեգործութիւն տեսաք առ ամենայն եկեղեցիս, որ են յաշխարհին Պարսից։ Զի որ ինքն իւր չար է, այլում բարի ոչ կարէ լինել. և որ ինքն ընդ խաւար գնայ, այլում ոչ առաջնորդէ ճշմարտութեան լուսով։ Որպէս զի չիք յանիրաւութենէ արդարութիւն, այսպէս 'ի ստութենէ՝ ճշմարտութիւն, սոյնպէս և 'ի խռովասէր մտաց՝ ակնկալութիւն խաղաղութեան։

Այլ մեք ապրեալքս զօրութեամբն Աստուծոյ, և հաստատեալք հաւատովքն 'ի յոյսն Քրիստոսի, որ եկն և էառ 'ի սուրբ կուսէն զմարմին մերոյ բնութեանս, և միացեալ անքակտելի աստուածութեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս մերոյ մեղաց 'ի յիւր մարմինն, և նովին խաչեցաւ և թաղեցաւ և յարուցեալ երեւեցաւ բազմաց, և վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ հայր իւր, և նստաւ ընդ աջմէ զօրութեանն, զնոյն հաւատամք Աստուած ճշմարիտ, և նմին ակն ունիմք, որ փառօք հօր և զօրութեամբ գայ յարուցանել զամենայն նանջեցեալս, և նորոգել զհնութիւն արարածոց, առնել համառօտ յաւիտենից 'ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց։

Ոչ պատրիմք իբրեւ զտղայս, և ոչ մոլորիմք իբրեւ զանտեղեակս, և ոչ խաբիմք իբրեւ զտգէտս. այլ պատ-

րաստ եմք ամենայն փորձութեանց։ Այլ աղաչեմք զԱստուած, և անդադար խնդրեմք 'ի բազում ողորմութենէ նորա, զի յորում սկսաք, 'ի նմին և կատարեսցուք քաջութեամբ, և ոչ վատութեամբ։ Զի արդ արեւելք և արեւմուտք գիտասցեն զձեր աստուածամարտ լինել, և զմեզ 'ի ջուր սպանանել 'ի վերայ ամենայն վաստակոցն մերոց։ Վկայեն մեզ երկինք երկնաւորօք և երկիր երկրաւորօք, եթէ չեմք ինչ մեղուցեալ 'ի միտս մեր անգամ. և 'ի վերայ պարգեւաց և բարիս առնելոյ մեզ՝ զճշմարիտ կեանս կամիք հանել 'ի մէնջ, որում չիք հընար, և այլ մի լիցի։

Իսկ արդ հաւատասցո՞ւք անարժան բերանոյ նորա, որ ստիպէր չարաչար յուրացութիւն, և այսօր առանց մի ինչ բարիս գործելոյ լինիցի՞ նա քարոզիչ աւետեաց։ Այլ որ հայհոյէրն զՔրիստոս, և ուրացուցանէր 'ի նըմանէ զհաւատացեալս, այսօր ակամայ խոստովանութեանն ոչ կարեմք վաղվաղակի յանձն առնուլ։ Այլ որ երդնոյրն 'ի սնոտի պաշտմունս իւրոյ մոլորութեանն, անցուցանել զամենայն չարչարանս ընդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյ, արդ եկեալ գողանալով գոհութիւն մատուցանէ. և այնու կամի զամենայն չարութիւն իւր 'ի մեզ հեղուլ։ Ոչ այդմ հաւատամք, և ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առնումք։

Իսկ նա իբրեւ գիտաց, եթէ ոչ կարեմ քակել զհաւատա[illegible]ութիւն միաբանելոցն, յայնժամ քակեաց յինքենէ [illegible] զառնութեամբ, յորում հանգուցեալ էր սատա[illegible]զօրութեամբ իւրով, և բազում գործեալ էր նորա նախճիրս. որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր 'ի մանկութենէ անարատ մարմին սրբոց, և ըմպելի անյագութեան նորին՝ արիւն անմեղացն։ Յաւելոյր եւս 'ի վերայ չարութեան նորա և զիւր մահաբեր հրամանն. գունդս գունդս յամենայն աշխարհացն գումարէր ընդ նմա, և բազում երամակս փղաց յղէր ընդ նմա։

Հասեալ մերձ 'ի սահմանս Հայոց, մտանէր 'ի քաղաքն Փայտակարան, և զզօրսն ամենայն սփռէր տարածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ 'ի զգուշութիւն պատրաստութեան իւրոյ չարահնար խորհրդոցն։ Այլ յամուր որջն մտեալ հին վիշապն չարաթոյն, և բազում կեղծաւորութեամբ զինքն թաքուցանելով յաներկե-

ղութիւն, հեռաւորացն ահագին ձայնիւ սաստէր, և 'ի մերձաւորսն իբրեւ զօձ սողալով փչէր: Սա էր իշխան և հրամանատար ամենայն տէրութեանն Պարսից, որում անունն էր Միհրներսեհ. և չէր ոք ամենեւին, որ իշխէր ըստ ձեռն նորա ելանել: Նա ոչ միայն մեծամեծք և փոքունք, այլ և ինքն թագաւորն հրամանի նորա անսայր. որոյ և ձախող իրացն իսկ բուռն հարեալ էր նորա:

ՉՈՐՐՈՐԴ ՑԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԵԱՆ ԻՇԽԱՆԻՆ ՍԻՒՆԵԱՑ ԵՒ ԱՆՕՐԷՆ ԸՆԿԵՐԱՑ ԻՒՐՈՑ

Մինչեւ ցայս վայր ոչ ինչ կարի զանգիտէի պատմել զհարուածս ազգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնամեաց ճշմարտութեանն չարաչար յարեան ՚ի վերայ մեր. որք սակաւագոյնք հարին զմեզ, և յոլովագոյնք հարեալ գտան ՚ի մէնջ. քանզի դեռ եւս միաբանք և հաւանողք էաք: Թէպէտ և ոմանք ՚ի ծածուկ ունէին զերկմտութիւն նենգութեանն, սակայն յաչս արտաքնոցն ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն. որպէս յերկուս և յերիս տեղիս ոչ կարացին կալ առաջի:

Արդ յայսմ հետէ և անդր, ուր սպրդեալ անկանի երկպառակութիւն ՚ի ներքս, ընդ քակել միաբանութեանն՝ և երկնաւոր առաքինութիւնն հեռանայ, և անձնընտիրք լինելով յոյժ բազմանայ լալումն ողբոյս: Քանզի հատեալ անկեալ անդամքն, որ յառաջագոյն սրտուն սուրբ մարմնոյս էին, դառնայ մարդ յարտասուս առաջի մերձակայ դիականն: Իսկ առաւել լինի դառնութեամբ ՚ի վերայ այնորիկ՝, որ յոգի և մարմին առ հասարակ դիականանայ: Իսկ եթէ ՚ի վերայ միոյ անձին այսպէս, որչափ եւս առաւել ՚ի վերայ ողջոյն ազգի միոջ:

Այլ յայսմ տեղւոջ ոչ միայն ՚ի վերայ միոյ ազգի է ողբումս մեր, այլ ՚ի վերայ ազգաց և աշխարհաց. զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդութեան մտօք: Ահա ակամայ ճառագրեմ զբաղումս. որպէս կորեան ոմանք ՚ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց, և պատճառք եղեն բազմաց կորստեանն, ոմանց՝ երեւելեացս միայն, և այլոց՝ երեւելեաց և աներեւութից: Իսկ այն՝ եւս չար է քան զամենայն. դուռն՝ զոր բացին կորստեանն, Աստուծոյ միայն կարո-

ղութիւն է փակել զնա, այլ ըստ մարդկան սահման՝ աՀա անցեալ է Հնար։

Այս անօրէն Միհրներսեհ, քանզի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր զամբարշտութիւնն Վասակայ, և յայնմ ժամանակի ևս յղէր և կոչէր զնա առ ինքն։ Որպէս նորա իսկ յառաջագոյն զատեալ և որոշեալ էր ՚ի միաբանութենէն Հայոց, եկն և յանդիման եղեւ. և ստուգէր զիւր Հաւատարմութիւնն և զՀայոց անիրաւ ապստամբութիւնն։ Յաւել և պատմեաց ևս առաւելաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գործեալ Հայոց, և կամէր ընդանեբար ընդ միտ մտանել անօրինին։

Բայց նա Թէպէտ և ՚ի ներքոյ յոյժ դսրովէր զնա, այլ արտաքին դիմօք մեծարեաց զնա, և եդ առաջի նորա զմեծամեծ պարգեւս երկրաւորս։ Այլ խոստացաւ նմա իշխանութիւն աւելի քան զոր ունէրն. և Հայեցոյց զնա ՚ի կարծիս մոլորս, որ ՚ի վեր էր քան զիւր տէրութիւնն. իբր Թէ անկ իցէ նմա Հասանել մինչ ՚ի Թագաւորական վիճակն. բայց միայն Հնարս իրացն խնդրեսցէ, Թէ որպէս քակտեսցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, և Թագաւորին կամքն կատարեսցին յաշխարհին։

Այլ իբրեւ յանձն էառ զամենայն ինչ՝ երԹալ զկնի կամաց նորա, գիտաց և ծերն դառնացեալ, եԹէ Թըմբրեալ և ցնորեալ և քակեալ է ՚ի Հաստատութենէ միաբանելոցն. յոյժ մխիթարեցաւ ՚ի միտս [illegible]մեալս, և ած զմտաւ՝ Թէ և զամենեսեան [illegible]րիցեմք որսալ յանգիւտ կորուստ։ Այլ [illegible]գիտութեանն տայր զխմաստութիւնն. և [illegible] ոչ էր անգէտ, Թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ և որոշեալ է ՚ի սուրբ եկեղեցւոյն, Հեռացեալ և օտարացեալ ՚ի սիրոյն Քրիստոսի։

Քանզի մոռացօնք եղեն նմա զալուստ որդւոյն Աստուծոյ, և ոչ յիշեաց զքարոզութիւն սուրբ աւետարանին. ոչ ՚ի սպառնալեացն զանգիտեաց, և ոչ յաւետեացն մխիթարեցաւ։ Մոռացաւ զաւազանն՝ որ յղացաւ զնա, և ոչ յիշեաց զընկալուչ սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զնա։ Անարգեաց զմարմինն պատուական՝ որով սրբեցաւն, և առ ոտն եհար զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւեցաւն ՚ի մեղաց։ Ջնջեաց զգիր որդեգրութեանն, և

իւրովք ձեռօք խորտակեաց զհաստատուն կնիք մատանւոյն։ Այլ 'ի Թուոյ երանելեացն, և ապստամբեցոյց ընդ իւր զգաւառն։

Զեան սակ կամակորութեամբ և եմուտ յորդեգրութիւն դիւապաշտութեանն, և եղեւ ամանն չարին, և ելից զնա սատանայ ամենայն խորամանկութեամբ։ Ի ձեռն էառ իբրեւ զվահան, և ագաւ զնա իբրեւ զզրահս, և եղեւ իբր զինուոր կատարեալ կամաց նորա։ Մարտեաւ հնարիւք ընդ իմաստունս, և յոյժ խորագիտութեամբ ընդ գիտունս, յայտնի ընդ անմեղս, և 'ի ծածուկ ընդ խորհրդականս. ձեռն էարկ և եհան զգաւառն 'ի գնդէն Քրիստոսի, և խառնեաց 'ի գունդս դիւաց։ Այլ 'ի բազում յայլ տեղիս գողաբար սողեցաւ և եմուտ իբրեւ զօձ 'ի մէջ ամրացելոցն. և խրամ հատեալ յափշտակեաց և էառ և եհան յայտնութեամբ զգաւառն յոգւոց և զգաւառագոյնս 'ի շինականաց, և զայլ ոմանս յանուանեալ քահանայից։

Որոց անուանքն են այս՝ գործակցաց նորա. իշխանն ռշտունեաց Արտակ անուն, իշխանն խորխոռունեաց Գադիշոյ անուն, իշխանն վահեւունեաց Գիւտ անուն, իշխանն բագրատունեաց Տիրոց անուն, իշխանն ապահունեաց Մանէճ անուն, իշխանն գաբեղենից Արտէն անուն, իշխանն Ակէոյ Անջուղ անուն, իշխանն Արծայ Ներսեհ անուն, իշխանն միւս եւս պալունեաց Վարազշապուհ անուն, սեպուհ մի ամատունեաց Մանէն անուն. բազում և այլ ազատ մարդիկ, զոր ոստանիկան անուանեն յարքունի տանէ։

Այլ բովանդակ զիւր բոլոր աշխարհն ապստամբեցոյց յուրացութիւն, ոչ միայն ըստ աշխարհին բազմութեանն, այլ և զգաւառն յուխտէ եկեղեցւոյն. մանաւանդ սուտ երիցամբքն, որով գործէր զչարիսն. երէց մի Օձնակ անուն, երէց մի Պետրոս անուն, սարկաւագ մի Սահակ անուն. զորս յղէր առ անմեղ մարդիկ, խաբէր և պատրէր. սուրբ աւետարանաւն երդնուին և ասէին, եթէ 'ի Թագաւորէն շնորհեսցի ամենեցուն քրիստոնէութիւնդ։ Այլ այսպէս խորամանկ խաբէութեամբ հանէին զգաւառն 'ի սուրբ միաբանութենէն, ածէին և խառնէին 'ի գունդս ուրացողացն։

Այլ ժողովեաց զամենայն զայթակղութիւն, և արար

գունդ զօրաց բազմաց. գրեաց և եցոյց զբազումս 'ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետին, և զիւր քաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ որպէս աշակերտեաց 'ի մոլորութիւն խաբէութեան, և բաժանեալս և երկցեղս երեւեցոյց զզօրսն Հայոց։

Եւ իբրեւ այս ամենայն չարիք յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց 'ի Հայոց, և Աղուանիցն ոչ ետ յառաջ խաղալ, և զաշխարհն Աղձնեաց ըստ նմին իսկ օրինակի յետս կալաւ։ Գրեաց հրովարտակ և աշխարհին Յունաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առ այր մի՝ որոյ Վասակ անուանէր, յազգէ Մամիկոնենից՝ որ կան 'ի ծառայութեան Յունաց։ Եւ 'ի թշուառութեան ժամանակին այնմ այն սպարապետ էր սորին Հայոց, և հաւատարիմ զօրացն Հոռոմոց 'ի սահմանսն Պարսից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք։ Եգիտ այս Վասակ զայն Վասակն իւր գործակից 'ի մեծամեծ չարիսն, զոր միաբանեցին երկոքեանն։

Գրէր և ցուցանէր հանապազորդ նա, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի իւր միաբանեցին. և զնոյն գիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն տայր տանել 'ի Թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր. մինչեւ զսուրբ եպիսկոպոսացն զմիտսն եւս ուծացոյց 'ի նոցանէ, և զամենայն զօրսն Յունաց յերկբայս արար յուխտէն։ Մանաւանդ զի 'ի ձեռն սուտ քահանայիցն պատրէր և խաբէր իբրեւ ճշմարիտ մարդովք, աւետարան հանդերձ խաչիւ տայր տանել, և զիւր զամենայն սատանայական ստութիւնն նոքօք ծածկէր։ Դնէր զինքն յաստուածպաշտութեան կարգի և զամենայն կողմ՝ ուրացելոցն. առաւել զինքն հաստատէր հաստատուն քան զամենայն զօրսն Հայոց. երդնոյր և հաստատէր, եւս և զամենայն հրամանս թողութեան յարքունուստ ցուցանէր։

Այն էին և կամք Յունաց աշխարհին, լսել զայն ախորժութեամբ. այլ 'ի ձեռն նորա առաւել եւս 'ի նոյն յեղեալ տապալեցան։ Նոյնպէս [illegible]նէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց աշխարհին, 'ի Տմորիսն և 'ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն, 'ի Սիրս և յաշխարհն Խաղտեաց, յղէր պնդէր, զի ասպնջականութեան ոք արժանի մի արասցէ։

Այլ ըստ մեծի չարութեան նորա առաւել եւս ժամանակն եբեր նմա զյաջողութիւն իւրացն. զի ամենեւին արտաքուստ օգնական ոք ոչ գտաւ զնդին Հայոց, բայց յայնց Հոնաց, որոց բանս եդեալ էր: Սակայն և վասն նոցա կուտեաց զբազում այրուձին Պարսից, արգել և փակեաց զդրունս երկրին նոցա. քանզի ոչ տայր դադար ամենեւին Թագաւորին Պարսից, այլ յղէր և կոչէր զունդս բազումս 'ի պահակն Ճորայ, և զՍ բաց աշխարհին բովանդակ գումարէր, զզօրսն Լփնաց և զՃղբաց, և զՍատն, զՊաւն և զՊղուարն և զՍրսանն և ըզՀեճմատակն, զՓախն և զՓոխն և զՓիւքոնան և զամենայն զօրսն Թաւասպարանն, զլեռնայինն և զդաշտայինն, և զամենայն ամրակողմն լերանցն: Իր զօր կարաւէր, մեծաւ պարգեւօք և առատաձեռն բաշխելով զգանձսն արքունի, և էր զոր հրամանաւ Թագաւորին սաստիւ տագնապէր:

Զայս ամենայն իբրեւ արար և կատարեաց ըստ հրամանի Թագաւորին, որ ըստ օրէ գրէր և ցուցանէր մեծ հազարապետին Պարսից, որ ղօղեալ և թաքուցեալ էր 'ի քաղաքն Փայտակարան: Համարձակեցաւ այնուհետեւ և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց. էր որոց ահ արկանէր, և էր որոց սիրով պարգեւս բաշխէր: Կոչէր առ ինքն զՍաստակ, և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան. բազում պարգեւս բաշխէր նոցա յարքունուստ, [illegible] որ 'ի նոցա բանի էին: Տանէր զառաջեաւ [illegible]ցեալ երիցունսն. ցուցանէր, հաստատէր և յայտ[illegible]էր, եթէ սուրբ որպիսացայց զնոսա՝ քակտել 'ի միաբանութեան ուխտէն: Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր, յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն, և յոյս առաջի դնէր նոցա. Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն, զայլոց քահանայից կեանս դոցա շնորհեցից, և զմեծ վաստակ դոցա ցուցից Թագաւորին:

Այլ այսպէս շարժեաց և շփոթեաց զաշխարհն Հայոց, մինչեւ զբազում եղբարս հարազատս քակեաց 'ի միմեանց. ոչ եթող միաբան զհայր և զորդի, և 'ի մէջ խաղաղութեան արար խռովութիւն:

Այլ անդէն իսկ յիւրում աշխարհին եղբօրորդիք երկու էին նորա 'ի սուրբ ուխտին առաքինութեան. գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքունիս, և էառ իշխանութիւն

'ի վերայ կենաց նոցա, մերժեաց և եհան զնոսա յաշխարհէն, զի մի այլ դարձցին անդրէն։ Հալածեաց և փախոյց զամենայն միայնակեացս աշխարհին, ոյք հայհոյէին զանդարձ ամբարշտութիւն նորա, որ արար և կատարեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ ճշմարտութեանն. և զոր ինչ ոչ գիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ իմացուցանէր նոցա, և վասն ուխտին քրիստոնէութեան, եթէ որպէս հնարիւք կարասցէ բառնալ յաշխարհէն Հայոց։

Ոյս ամենայն չարիս իբրեւ ետես 'ի նմա Միհրներսեհ, քան յանձն իւր՝ առաւել 'ի նա էր յուսացեալ։ Հարցանէր և ստուգէր, թէ քանի այր կայ 'ի Հայոց աշխարհին 'ի գնդին Սարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն։ Իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զվաթսուն հազար են, խնդրէր եւս տեղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան, և կամ քանի այն ոք իցեն՝ որ սպառազէնքն իցեն; և կամ քանի այն ոք իցեն՝ որ մերկ առանց զինու աղեղնաւորք իցեն. սոյնպէս և վասն վահանաւոր հետեւակացն։

Իսկ իբրեւ լուաւ զթիւ համարոյ բազմութեանն, առաւել եւս փութացաւ ուսանել՝ թէ քանիք իցեն պարագլուխք քաջ նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ պատրաստեացէ առ մի մի 'ի նոցանէ։ Ոչ զայլ ամենայն, այլ և դրօշից անգամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր 'ի նմանէ. և թէ քանի գունդ զզօրսն բաժանիցեն, և որ ոք 'ի նոցանէ սաղարք լինիցին, և որ զօրագլուխ յորմէ կողմանէ յառաջ մատանիցէ, և զինչ անուանք՝ իւրաքանչիւր համհարզ անցանիցեն, և քանի փողահարք 'ի մէջ գնդին ձայնիցեն։ Պատնէշ գործիցեն արդեօք, եթէ արձակ բանակեսցեն. ճակատ առ ճակատ գործիցեն, եթէ համագունդ ընդ մի տեղի դրդիցեն։ Ո՛ ոք 'ի նոցանէ յերկրայս կայցէ, և կամ ո ոք 'ի նոցանէ զանձն 'ի մահ դնելով գուն գործիցէ։

Իսկ իբրեւ զայս ամենայն տեղեկացեալ 'ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան։ Իսկ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւագացն, որում անուն էր Մուշկան Նիւսալաւուրտ։

Իսկ ինքն խաղայր անդրէն գնայր յերկիրն արեւե-

լից. և յանդիման եղեալ մեծի Թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր իմաստութիւնն և զՎասակայ խաբեբայ պատրանսն հայթայթանացն, որպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկպառակեաց զզունդն Հայոց: Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն Թագաւորն 'ի բերանոյ մեծ հազարապետին, դառնացաւ յանձն իւր, և ասէ անսուտ երդմամբ. Եթէ ապրեսցի անօրէնն այն 'ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ անարգանօք տամ ընկել նմա զբաժակն դառնութեան մահու:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՅԱՐՁԱԿՈՒՄՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՅՑ

Մեծ է սէրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր. և այնպէս աներկիւղս առնէ զմարդիկ, իբրեւ զանմարմինն զօրս հրեշտակաց. որպէս անդստին 'ի սկզբանէ է տեսանել զբազում բազում անգամ 'ի բազում տեղիս: Մարդիկ, որ սիրողք Աստուծոյ իբրեւ զինու վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով, իբրեւ անարի գոլով վատասիրտք, կամ 'ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն ընչից, կամ 'ի խողխողումն սիրելեաց, կամ 'ի գերութիւն ընտանեաց, ելանել 'ի հայրենի երկրէն և անկանել 'ի ստրկութիւն յօտարութեան. առ ոչինչ համարեցան զայս ամենայն անցս չարչարանացն. այլ միայն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ, զի 'ի նմանէ միայն մի գերի ելցեն. և ամենայն երեւելի մեծութեանս զնա բաւական համարեցան՝ ընտրեալ 'ի միտս իւրեանց: Նա զուրացութիւնն մեռելութիւն վարկանէին, և զմահ վասն Աստուծոյ անանց կենդանութիւն, և ծառայել յերկրի՝ ազատութիւն կենաց իւրեանց, և ընկենուլ զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ Աստուծոյ գիւտից: Որպէս յայսմ ժամանակի տեսաք աչօք մերովք, զի զնոյն նահատակութիւն նահատակեցաւ և աշխարհս Հայոց:

Քանզի իբրեւ ետես մեծն Վարդան զերկպառակութիւն աշխարհին իւրոյ, ոչ ինչ թերահաւատութեամբ զանգիտեաց: Թէպէտ և ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց եւս զերկմտութիւն, որ դեռ եւս ընդ նմա միաբանեալք էին, քաջալերեցաւ յանձն իւր և քաջալերեաց զզօրսն իւր. քանզի ինքն իսկ դեռ բռնացեալ ունէր զԹագաւորանիստ տեղին միաբանութեամբ նախարարացն, որ ոչ քակեցան 'ի սուրբ ուխտէն: Հրա-

ման տուեալ ամենայն զօրացն ժողովել յԱրտաշատ քաղաք, փոխանակ յետս կալելոյն՝ որ ելին զհետ իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս 'ի տեղի նոցա մատուցանէր, և զիւրաքանչիւր զօրս տան նոցա. զի դեռ եւս ինքն ունէր զամենայն աշխարհն :

Եւ փութացեալ ամենեքեան 'ի տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին իւրաքանչիւր զօրօք և ամենայն պատրաստութեամբ, նոքա և որ բունքն հաստատուն կացեալ էին 'ի տեղւոջն, Ներշապուհ Արծրունի, և Խորէն Խորխոռունի, և ինքն սպարապետն, և Արտակ պալունի, և Վահան Ամատունի, և Գիւտն Վահեւունեաց, և Թաթուլ դիմաքսեան, և Արշաւիր Արշարունի, և Շմաւոն անձաւացի, և Տաճատ Գնթունի, և Առոմ Գնունի, և Խոսրով Գաբեղեան, և Կարէն Սահառունի, և Հմայեակ դիմաքսեան, և միւս եւս այլ Գազրիկ դիմաքսեան, և Ներսեհ Քաջբերունի, և Փարսման Մանդակունի, և Արսէն Ընծայացի, և Այրուկ Սլկունի, և Վրէն Տաշրացի, և Արսամ Արծրունեացն, և Շահ խոռայեան Արքունի, և Խուրս Սրուանձտեաց, և քողեանքն և ակէացիքն և տրպատունիքն և զօրքն Աղշտունեաց և ամենայն գործակալքն արքունի իւրաքանչիւր զօրօքն հանդերձ :

Ողջ ամենեքեան համագունդք հասանէին 'ի գործ պատերազմին 'ի դաշտն Արտազու, և լինէր հանդէս համարոյն վաթսուն և վեց հազար այր՝ ընդ հեծեալ և ընդ հետեւակ : Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յովսէփ և Ղեւոնդ երէց, բազում և այլ քահանայք, և եւս բազմագոյն պաշտօնեայք : Բանզի ոչ ինչ զանգիտեցին և նոքա գալ ընդ նոսա 'ի գործ պատերազմին. զի ոչ եթէ մարմնական համարէին զկռիւն, այլ հոգեւոր առաքինութեան. ցանկային մահակից լինել քաջ նահատակացն :

Ակսաւ սպարապետն խօսել միաբանութեամբ նախարարացն ընդ զօրսն և ասէ. Ի բազում պատերազմունս մտեալ է իմ և ձեր ընդ իս. է ուրեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք թշնամեացն, և է ուրեք՝ զի նոքա մեզ յաղթեցին. և բազում այն է՝ որ յաղթող գտեալ եմք և ոչ յաղթեալք : Եւ միանգամայն այն ամենայն էին

մարմնոյ պարծանք. քանզի հրամանաւ անցաւոր թագաւորին մարտնչէաք: Նա փախչէր, վատանուն յաշխարհի երեւէր, և անողորմ մահ 'ի նմանէ գտանէր. իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր, քաջ անուն ազգի ժառանգէր, և պարգեւս մեծամեծս յանցաւոր և 'ի մահկանացու թագաւորէն ընդունէր: Այլ մեք իսկ աւասիկ յիւրաքանչիւր մարմինս ունիմք վէրս և ախս բազումս. և բազում այն քաջութիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ և պարգեւս մեծամեծս: Նորա և անօգուտ զքաջութիւնս համարիմ, և առ ոչինչ զպարգեւսն զբազումս. վասն զի ամենեքեան խափանելոց են: Իսկ արդ եթէ վասն մահկանացու հրամանատուին զայս արութիւնս կատարէաք, որչափ եւս առաւել վասն անմահ թագաւորին մերոյ, որ տէրն է կենդանեաց և մեռելոց, և դատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց: Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջ մատուցեալ ծերացայց, սակայն ելանելոց եմք 'ի մարմնոյ աստի, զի մտցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք 'ի նմանէ:

Արդ աղաչեմ զձեզ, ով քաջ նիզակակիցք իմ, մանաւանդ զի բազումք 'ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան զիս արութեամբ, և գահու 'ի վեր ըստ հայրենի պատուոյն. բայց յորժամ ձերով կամօք և յօժարութեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի թուեսցին բանք իմ 'ի լսելիս մեծամեծաց և փոքունց: Մի երկուցեալ զանգիտեսցուք 'ի բազմութենէ հեթանոսացն, և մի յահագին սրոյ առն մահկանացուի զթիկունս դարձուսցուք. զի եթէ տացէ Տէր յաղթութիւն 'ի ձեռս մեր, սատակեսցուք զզօրութիւն նոցա, զի բարձրասցի կողմն ճշմարտութեանն. և եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուրբ մահուամբ պատերազմիս, ընկալցուք խնդութեամբ սրտիւ. բայց միայն յարութիւնս քաջութեան՝ վատութիւն մի խառնեսցուք:

Մանաւանդ զի անմոռաց է ինձ, յիշելով զիմ և զոմանց 'ի ձէնջ, 'ի ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն խաբեցաք, պատրեցաք իբրեւ զմանուկ մի տղայ սնոտիան. իբր այն եթէ 'ի վերինն երեսս զկամս նորա ամբարըշտութեանն կատարեցաք. բայց 'ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր ինքնին վկայէ մեզ, որպէս անքակ կացեալ եմք 'ի նմանէ: Զոր և դուք ինքնին իսկ գիտէք, վասն սիրե-

լեաց մերոց՝ որ 'ի մեծի նեղութեան էին, հնարս խնդրեալք վասն յանդորր հանելոյ. զի նոքօք հանդերձ մարտ եղեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշխանին վասն հայրենի աստուածատուր օրինացն։ Եւ իբրև նոցա ոչ ինչ կարացաք օգնել, անհնար լիցի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ զԱստուած ընդ մարդկան փոխանակիցեմք։

Իսկ արդ յերկուս և յերիս կախս Տէր Յիսուսին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս զի զանուն քաջութեան ժառանգեցաք, և զզօրսն արքունի չարաչար հարաք, և զմոգսն անօղորմ սատակեցաք, և զպղծութիւն կռապաշտութեանն 'ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն հրամանն թագաւորին եղծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք, լեռնացեալ ալիքն դաշտացան, բարձրադէզ փրփուրն սպառեցաւ, դադարեցեալ սրտմտութիւնն դադարեաց։ Որ 'ի վերայ ամպոց որոտայր, նկուն եղեալ՝ քան զսովորական բնութիւնն 'ի վայր գտաւ ընդ մեզ խօսելով։ Որ բանիւ հրամանաւ կամէր կատարել զչարութիւնն իւր 'ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդ աղեղամբ և նիզակաւ և սրով կռուի։ Որ իբրև զհանդերձ կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէութիւնն, արդ իբրև զգոյն 'ի մարմնոյ՝ չկարէ շրջել, թերևս և ոչ այլ կարասցէ մինչև 'ի կատարած։ Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եղեալ են 'ի վերայ վիմին անշարժութեան, ոչ 'ի վերայ երկրի, այլ 'ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրևք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն և ոչ հեղեղս յարուցանեն։ Եւ մեք թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատովք յերկինս եմք շինեալ. ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձեռագործ շինուածն Քրիստոսի։

Հաստատուն կացէք յանշուշտ զօրագլուխն մեր, որ ոչ երբէք մոռացի զգործս նահատակութեան ձերոյ։ Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծապէս է՝ զոր կատարեաց Աստուած 'ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երևի։ Զի եթէ զայս կատարելով 'ի վերայ աստուածային օրինացն՝ պարծանս անձանց ժառանգեցաք, և զքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և վարձուց ակնկալութիւն 'ի Տեառնէ է, որ պահի իւրաքանչիւր ումեք 'ի մէնջ ըստ սրտին յօժարութեան և ըստ գործոց առաջարկութեան,

որչափ եւս առաւել եթէ մեք մեաւանիցիմք 'ի վերայ մե-ծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ գոյր հնար: Եւ զի այս պարգեւք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում պատրաստի 'ի բարերար Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարդար գործոց մնչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգեւատուէն. որպէս և ասէ իսկ 'ի սուրբ կտակա-րանին. Որ առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելան շնորհքն Աստուծոյ:

Եւ մեզ կարի քաջ 'ի դէպ եղանէ հրաման պատուա-խանւոյս այսորիկ. որպէս և առաւելապէս երեւեցաք մարդկան ամբարշտեալք, կրկին առաւելապէս երեւե-ցուք արդարացեալք մարդկան և հրեշտակաց և հօրն ամենեցուն: Զի որ օր լուան ապաքէն զմէնջ մարդիկ 'ի գործ ամբարշտութեանն, արտասուս բազում հե-ղան 'ի սուրբ եկեղեցւոջն, և եւս բազմագոյն 'ի մէջ սիրելեացն մերոց: Եւ և ընկերք մեր սրով սրտմտեալ սպառնային մեզ, և մահ դառնութեան 'ի վերայ հա-սուցանել կամէին, և ծառայքն մեր սարսուցեալ փախ-չէին 'ի մէնջ: Եւ հեռաւորաց, որոց լուեալ էր զանուն քրիստոնէութեան մերոյ, քանզի ոչ էին տեղեակ խոր-հրդոցն մերոց, ողբս 'ի բերան առեալ անդադար աշ-խարէին զմեզ, և անգիտութեամբ հայհոյութիւնս բա-զում խօսէին զմէնջ: Եւ որ մեծն քան զամենայն ա-սացից. ոչ միայն մարդիկ յերկրի, այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձուցին 'ի մէնջ, զի մի տխուր դիմօք հայեսցին 'ի մեզ:

Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ, զի զամենայն զկեղտ անուն 'ի մէնջ 'ի բաց բարձցուք: Յայնժամ իբրեւ ըմ-թախծեալ սգաւոր՝ յոգի և մարմին էաք տրտմեալք, այսօր զուարթացեալ և զգաստացեալք յերկոսեան առ-հասարակ եմք լղջացեալք. քանզի և զՏէրն բարերար ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդութիւն. չէ մեր մարդ-զօրավար, այլ զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց: Եր-կիւղ՝ Թերահաւատութեան է նշանակ. զԹերահաւա-տութիւն մեք 'ի մէնջ վաղ մերժեցաք, ընդ նմին և եր-կիւղն փախիցէ 'ի մտաց և 'ի խորհրդոց մերոց:

Զայս ամենայն առաքինի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն. դարձեալ և զմի մի 'ի նոցա-

նէ քաջալերէր 'ի ծածուկ և սրտապնդէր, և զամենայն պակասութիւն աղքատութեան լնոյր ։ Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին, յանձնէ և յընկերաց մատուցանէր. որոյ զէն չէր, զէն պատրաստէր. և որում հանդերձ պիտոյ էր, հանդերձ զգեցուցանէր, և որում երիվար՝ երիվար տայր ։ Նոյն առատ ռոճկօք ուրախ առնէր զամենեսեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն ։ Նոյն ըստ պատերազմական կարգին զքաջ արանց զյիշատակարանս հանապազ երկրորդէր առաջի նոցա. զի և ինքն իսկ տեղեակ էր 'ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտակարանաց ։ Զոր և 'ի ձեռն առեալ զքաջ նկարագիրն մակաբայեցւոց ընթեռնոյր 'ի լսելիս ամենեցուն. և յորդառատ բանիւք զելս իրացն իմացուցանէր նոցա, որպէս մարտուցեալ կռուեցան 'ի վերայ աստուածատուր օրինացն ընդդէմ թագաւորին անտիոքացւոց ։ Զի թէպէտ և 'ի նմին կատարեցան մահուամբ, սակայն անուն քաջութեան եկաց մինչեւ ցայսօր ժամանակի, ոչ միայն յերկրի, այլ և անմահացն յերկինս ։ Նա և զայն յուշ առնէր զօրականին, որպէս ազգատոհմն Մատաթեայ քակտեալ բաժանեցան 'ի միութենէ նորա, դարձան 'ի հրամանս թագաւորին, շինեցին մեհեանս, մատուցին զոհս պղծութեան, խոտորեցան յԱստուծոյ, և ընկալան զպատիժս պատուհասի մահուան 'ի սուրբ միաբանելոցն ։ Իսկ Մատաթի և որք ընդ նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլացան, այլ եւս առաւելապէս պնդեցան, և ձեռնամուխ եղեն 'ի գործ պատերազմին բազում ժամանակս ։ Զայս ասէր, և անդէն 'ի դաշտին զտեղի առեալ՝ զզօրսն զետեղէր, և յամենայն կողմանց տակաւ զայրուձին կազմէր ։

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրագլուխն Պարսից խաղայր դայր ամենայն հեթանոսական բազմութեամբն, և եկեալ հասանէր յաշխարհն Հայոց 'ի Հեր և 'ի Զարաւանդ գաւառ ։ Նոյն անդէն 'ի գաւառին զտեղի առեալ նորա, բանակ բոլորէր, փոս հատանէր, պատնէշ կանգնէր, շերտաւոր փակէր, ամրացուցանէր իբրեւ զքաղաք ամենայն պատրաստութեամբ ։ Բուռն բազում հատանէր 'ի զօրաց նորա, ասպատակաւ արշաւէր, յաւարի առնուլ կամէր զգաւառս բազումս ։

Զայն իբրեւ լուան զօրքն Հայոց, սեպուհ մի յազ-

գէն ամառոտնեաց, Առանձար անուն, ընտրեցին յամենայն զօրականէն լի իմաստութեամբ և քաջութեամբ: Այլ ընդ առաջ նորա հազարօք երկու, հար սատակեաց զբազմութիւն գնդին, և զմնացեալսն 'ի նոցանէ անդրէն փախստական 'ի բանակն արկանէր: Այլ ինքն ողջանդամ այսրէն դառնայր, և լինէր տօն ուրախութեան մեծ յաւուրն յայնմիկ զօրացն Հայոց:

Դարձեալ միւսանգամ ուրացեալն Վասակ անդրէն 'ի հնարս հայթայթանաց մտանէր ըստ առաջին կեղծաւորութեան իւրոյ. շրջեցաւ 'ի ձեռն սուտ երիցանցըն՝ զոր յառաջագոյն ասացաք, նոքօք հրամանաւ արքունի 'ի պատգամաւորութիւն խօսէր, և երդմամբ հաստատէր զքրիստոնէութիւնն անդրէն ունել: Այլ զայս արարեալ զբազում աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբանութիւնն քակտել, մանաւանդ զսուրբ ուխտ եկեղեցւոյն, որ ոչ էր հեռացեալ 'ի զօրականէն: Որպէս երանելի երէցն Ղեւոնդ հրաման առեալ 'ի սուրբ ընկերացն 'ի մեծէն Յովսեփայ և յամենայն մեծամեծացն, 'ի քահանայիցն և 'ի զօրագլխացն, եբաց զբերան իւր և ասէ բարձր բարբառով առաջի հրեշտակացն.

Յիշեցէք ամենեքեան զհարսն զառաջինս, որ յառաջ քան զծագումն որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր ժամանակս: Քանզի իբրեւ մերժեաց և ընկեց զմեզ չարն յաստուածային տեղւոյն, գտաք մեք անկեալք ընդ անողորմ դատաստանօք ըստ մեղացն յանցաւորութեան, որ 'ի կամս ազատութեան մերոյ գործեցաք զանարժանս, և զարարչական զօրութիւնն շարժեցաք 'ի վերայ մեր 'ի ցասումն բարկութեան, և զողորմած դատաւորն յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս. մինչեւ հրաման տուեալ երկնային ծովուն հեղուլ 'ի վերայ ցամաքիս, և հաստատուն յատակք երկրիս ծակոտեալ՝ ընդդէմ զհակառակսն գործեցին: Վերինք և ներքինք եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերոց:

Ապաքէն արդարեւ Նոյ միայն գտաւ կատարեալ յազգի մարդկութեանս, որ ցածոյց զսրտմտութիւն բարկութեան տերունեան ցասմանն, և եղեւ սկիզբն առաջարկութեան առ աճումն բազմութեան մարդկային ազգիս: Դարձեալ և Աբրահամ 'ի փորձութեանն իւ-

բում դատաւ առաքինի, և զընկալեալ պարգևսն յԱս-տուծոյ՝ ինքեան ձեռօք փոխ անդրէն նմին մատուցանէր, վասն այսորիկ և յառաւօտ ընկալաւ զնա Աստուած. զի 'ի նմա տպաւորեալ տեսանէր զաներևոյթ գալուստ որդւոյն Աստուծոյ, և զըմբռնումն անըմբռնելւոյն և զգենումն անմահին, որ իւրով մահուամբն խափանեաց զիշխանութիւն մահու: Եւ եթէ մահուամբ մահ մե-ռանի, մի երկնչիցուք մահակից լինել Քրիստոսի. զի ընդ որում մեք մեռանիմք, ընդ նմին և կենդանանամք:

Յիշեցէք, առաքինիք, զմեծն Մովսէս, որ մինչ չև հասեալ էր յարութեան հասակն՝ խորհուրդ սուրբ նա-հատակութեանն 'ի տիպ տղայութեանն երեւէր նմա. և տուն թագաւորին եգիպտացւոց 'ի ծառայութիւն մատանէր նմա, և ակամայ դայեկութեամբ սնուցանէր զնա. և 'ի ժամ փրկելոյ զժողովուրդն 'ի նեղութենէն, միջնորդ եղեւ երկնի և երկրի, միանգամայն և աստուած անուանեցաւ 'ի վերայ եգիպտացւոցն: Քանզի ուր գը-տաւ սուրբ խորհուրդն զօրացեալ, անձամբ իւրով վրէժ առնոյր յեգիպտացւոցն. իսկ ուր աստուածային յայտ-նութիւնն 'ի վերայ նորա լինէր՝ 'ի ձեռն գաւազանին գործէր զմեծամեծ սքանչելիսն: Եւ վասն սուրբ նա-խանձուն զոր ունէր՝ եհար զեգիպտացին և ընդաւա-զեաց. վասն որոյ զմեծ անուն դնէր նմա, և առաջնորդ ժողովրդեանն զնա կացուցանէր: Եւ բազում այն է, որ հեզմամբ արեամբն արդարացաւ, և անուանեցաւ մեծ քան զամենայն մարգարէս. ոչ միայն զարտաքին թշնամիսն կոտորելով, այլ զազգատոհմն, որ փոխա-նակեցին զԱստուած ընդ որթուն յանապատին:

Եւ եթէ նա 'ի հեռուստ այնպիսի վրէժ խնդրէր գալստեան որդւոյն Աստուծոյ, մեք որ ականատեսք ե-ղաք, և մեծամեծ վայելեցաք յերկնաւոր պարգեւսն շնորհաց նորա՝ եւս առաւել պարտիմք վրէժխնդիր լի-նել մօտակայ ճշմարտութեանս: Որ եդ մահուամբ զան-ձըն իւր 'ի վերայ մեղաց մերոց և արդարացոյց զմեզ յանհնարին դատապարտութենէն, դիցուք և մեք զան-ձինս մեր մահուամբ 'ի վերայ անմահ զօրութեանն, զի մի նուազք քան զվրէժխնդիրսն գտանիցիմք:

Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փենեհէզ, որ սպանմամբ եբարձ զպղծութիւնն 'ի ժամ պատերազմին, և յաղ-

գէ յազգ երդմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն ։ Մի մոռանայք և զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ ոչ կարէր հանդարտել հայել 'ի կռապաշտութիւնն Աքաբու. և արդար նախանձուն իւրոյ զութ հարիւրսն ինքեան ձեռօք սատակեաց, և զերկուս յիսունսն անշէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս. և զաստուածային վրէժն խնդրելով՝ անըմբռնելի և ահագին կառօքն յերկրէ 'ի յերկինս վերացաւ ։ Դուք՝ եւս մասին մեծի վիճակի հասեալ էք. զի ոչ եւս կառք առաքին ձեզ 'ի վերացումն, այլ ինքնին Տէրն կառաց և երիւարաց հզօր զօրութեամբ և սրբովք հրեշտակօք ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրաքանչիւր թեւս բուսուցանէ, զի նորա ուղեկիցք լինիցիք և նմին քաղաքակիցք ։

Եւ այլ զի՞նչ եւս երկրորդեցից առաջի ձերոյ քաջ նահատակութեանդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք և հըմուտք էք սուրբ կտակարանացն ։ Դաւիթ 'ի մանկութեան ժամանակին քարիւ կործանեաց զմեծ բլուրն մսեղէն, և ոչ ինչ զանգիտեաց յահագին սրոյ հսկային. ցրուեաց զգունդս այլազգեացն, և տարեցոյց զզօրսն 'ի մահուանէ, և զժողովուրդն 'ի գերութենէ. եղեւ անդրանիկ թագաւորացն Իսրայէլի, և անուանեցաւ հայր որդւոյն Աստուծոյ ։ Նա անուանեցաւ առ 'ի պետս ժամանակին, և դուք ճշմարտիւ ծնեալք 'ի սուրբ Հոգւոյն որդիք էք Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիստոսի ։ Մի ոք զձեր բաժինն 'ի ձէնջ հատանիցէ, և զձեզ օտարախորթ արարեալ՝ տարաբաժին հանիցէ ։

Յիշեցէք զամենայն զօրավարսն Իսրայէլի զառաջինսն, զՅեսուն, զԳեդէոն, զՅեփթայէն և զայլսն ամենայն. որք ճշմարիտ հաւատովք էին, հարին կոտորեցին զզօրսն հեթանոսաց, և սրբեցին զերկիրն 'ի պիղծ կռապաշտութենէն ։ Եւ վասն հաստատուն արդարագործութեանն, որ ոչ ինչ երկմտեցին 'ի խորհուրդս իւրեանց, արեգակն և լուսինն առանց ականջաց լուան և կատարեցին զբան հրամանի նոցա. ծով և գետք ճանապարհ գործեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովորութեան. և բարձրացեալ պարիսպք քաղաքին ձայնիւ լոկով անկեալ կործանեցան ։ Եւ այլքն ամենայն՝ որ ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատարեցին 'ի դարս իւրաքանչիւր, գովեցան 'ի մարդկանէ և արդարացան յԱստուծոյ ։

Ապաքէն նոյն Տէր է որ 'ի սկզբանէ մինչեւ ցայսօր և առ յապա, և յաւիտենից յաւիտեանս, և անդր քան զամենայն յաւիտեանս։ Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոխի անյեղյեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ. որպէս և ինքն իսկ առէ բերանով սուրբ մարգարէիցն. Ես եմ, ես եմ, 'ի սկզբանէ նոյն մինչեւ յաւիտեանս. ոչ տամ զփառս իմ այլում, և ոչ զքաջութիւնս իմ դրօշելոց։

Ուստի գիտելով, եղբարք, մի թուլութեամբ լքանիցիմք, այլ անդրդութեամբ սրտիւ և հաստատուն հաւատովք կամակարութեամբ յարձակեսցուք 'ի վերայ թշնամեացն, որ յարուցեալ գան 'ի վերայ մեր։ Մեր յոյսն մեզ կրկին երեւի. եթէ մեռանիմք՝ կեամք, և եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան։ Յիշեսցուք զբանն Առաքելոյ, որ ասէ, թէ փոխանակ ուրախութեան՝ որ նմա առաջի կայր, յանձն էառ զհամբերութիւն մահու, և մահու խաչի. վասն այսորիկ և Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, և ետ նմա անուն՝ որ 'ի վեր է քան զամենայն անուն. զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց։

Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ միացեալ է ընդ որդւոյն Աստուծոյ, հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներեւոյթ յստակ լոյսն ճառագայթից իմանալի արեգականն, որ յամենայն ժամ և յամենայն օր գեր 'ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն, և սրբատեսիլ և սրբահայեցողս անպղտոր յստակութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս, և թափանցանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, և կորովութեամբ կշռէ զերկրպագութիւն զերից հաստուածոցն միաւոր զօրութեանն։ Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանսն ոտնփոխ եղեալ ելցէ, և բարձրութեամբ յարքունիսն հասեալ, և զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է՝ որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանտրտմական մխիթարութիւնն։

Արդ, տեարք իմ պատուականք, յետ այսչափ 'ի բարձունս վերանալոյ, այսրէն յերկիր անկեալ թաւալեսցիմք, այլ տեղի առեալ անդրէն 'ի բարձրութեանն հաստատեսցուք։ Թէպէտ և հայեսցուք 'ի ստորին կողմ

երկրիս, տեսանեմք զսա լի ամենայն ապականութեամբ և անսուրբ պղծութեամբ: Քանզի զինչ աղէտք տարակուսի են, որ ոչ գործին յերկրայինս ախտաբերս. Թշուառութիւնք աղքատաց և անթիւ չարչարանք նացուն, աղցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զզուանք և կոփանք 'ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց և ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանս: Սառնամանիք ձմերայնւոյ և խորշակք ամարայնւոյ, հիւանդութիւնք տարաժամք և ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ. երկիւղ արտաքնոց և արհաւիրք 'ի ներքնոց անդադար 'ի վերայ հասանեն. ցանկան մահու յառաջ քան զժամանակն, և ոչ գտանեն. և բազումք են՝ որ փորեն և խնդրեն, և խնդալից լինին յորժամ գտանեն: Իսկ որ թուին մեզ, եթէ յաջողեալք են 'ի մեծութեան և փափկանան ուրախութեամբք 'ի պակասելի կեանս, մեծամեծեալ հպարտանան յանցաւոր մասունս աշխարհիս, նոքա են՝ որ կուրացեալ են 'ի ճշմարիտ կենացն: Իսկ արդ զինչ այն չարիք իցեն՝ որ 'ի նոսա ոչ գործիցին. ընդ մեծութիւնն խառնեալ է յափշտակութիւն ընչից աղքատաց, ընդ սուրբ ամուսնութիւնն՝ գէճ պղծութիւն: Յորս վայելեն ընտրութեամբ, նոցուն երկրպագութիւն իբրեւ Աստուծոյ մատուցանեն, մոլորեալք 'ի ճշմարիտ կենացն:

Ո՞չ ահա աշխարհս ամենայն արարչին բողոքեցուն է գոյացութիւն. և զոր նոքայն պաշտեն և պատուեն՝ ապաքէն 'ի սմին նիւթոյ է մասն. իսկ արդ մասունքն մասանց կան 'ի ծառայութիւն: Օ ի եթէ մի մասն աշխարհիս ապականացու է, հարկ է թէ և ամենայն մասունքն ընդ նմին ապականին: Նա և 'ի մասանց անտի՝ պարտ է թէ և ընտրութիւնք երեւեսցին. իսկ արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենեցուն, և որ գիտէն իմանալ՝ նա է ընտիր 'ի մասանցն: Ապա թէ այդ այդպէս է, քան զամենայն պաշտամունս հեթանոսաց, որում երկիր պագանեն, երկրպագուքն են առաւելեալք քան զանբան տարերսն, որոց չարաչար կան 'ի ծառայութեան. և զԱն Աստուած՝ որ 'ի մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն, այլ արարածոց տանեն երկրպագութիւն. որոց մեղաց չէք քաւութիւն յարդար ատենին:

Օ՛ն անդր 'ի բաց թողցուք զխաւարայն խորհուրդս

մնջորերոյն. եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեցաք. մանաւանդ զի կամօք էին կուրացեալք և ոչ 'ի հարկէ, և ոչ երբէք գտցեն զճանապարհն ճշմարտութեան: Այլ մեր բացահայտեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր, մի պատահեսցէ մեզ խաւարն արտաքին: Զի որք էին 'ի խաւարի, եկն առ նոսա լոյսն ճշմարիտ, կուրացեալք վրիպեցան 'ի կենացն. իսկ որք ընկալայքդ հաւատովք՝ որդիք էք և ոչ ստարախորթք, սիրելիք և ոչ թշնամիք, բաժանորդք և ժառանգորդք վերին իմանալի քաղաքին:

Սա է առաջնորդ փրկութեան մերոյ. սա քաջութեամբ նահատակեցաւ, և զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց Առաքելոց. յորմէ և դուք էք այսօր կոչեցեալ երեւեալք, օրհնեալք հաւատովք ընդդէմ աներեւոյթ թշնամւոյն, պատենազէն զրահիւք դէմ ընդ դէմ ընկերակից սատանայական գործոյն: Այլ եթէ այսպէս և եթէ այնպէս, զերկուեան կողմանն 'ի պատրաստութիւն մտանէք, որպէս և Տէրն ինքնին արար. աշխարհքի թուեցաւ թէ մեռաւ, այլ նա յայնժամ առարաւ զկատարեալ նահատակ առաքինութիւնն. զախոյեանն ընկէց, զպատերազմն եհար, զթշնամին ցրուեաց, զաւարն ժողովեաց, զգերին դարձոյց, զպարգեւսն բաշխեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց 'ի ձեռն իւրաքանչիւր առաքինութեանց:

Գիտէք դուք ամենեքեան, յառաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր 'ի գործ պատերազմի, թէպէտ և էր ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հանապազորդել 'ի մէջ բանակիս, 'ի ժամ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ 'ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տեղւոջ ուրեք թողուիք զնոսա. իսկ այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւագունք, սաղմոսերգողք և գրակարդացք իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու և պատրաստեալք 'ի պատերազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զթըշնամին ճշմարտութեան: Այլ եթէ մեռանել եւս հասանէ 'ի նոցանէ, սակայն և յայնմանէ ոչ են զանգիտելոց. քանզի լաւագոյն զմեռանելն կամին քան զմեռուցանելն: Որպէս զի կրկին աչս ստացեալ ունիցին. հաւատոց աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջութիւն ձերոյ նահատակութեանդ:

Մանաւանդ թէ 'ի ձեզ զերկուեան իսկ տեսանեմք․ քանզի և դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ Առաքելոցն և զսպանմունս զամենայն սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղեւ 'ի պարծանս վերնոցն և ներքնոցն։ Արդ մինչեւ 'ի գալուստն Երկրորդ՝ նոյննահատակութիւն կատարի չարչարանօք։

Յայս վայր խօսեցաւ 'ի գիշերին յայնմիկ սուրբ Երէցն Ղեւոնդ, և փառաւորելով կատարեաց զԱմէնն ասելով։ Նոյն սեղան ուղղեալ՝ զամենասուրբ խորհուրդն կատարեցին․ ուղղեցին և աւազան, և եթէ զոյր ոք երախայ 'ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտեցին․ և ընդ առաւօտս սուրբ օրհնացն հաղորդեցան, և այնպէս լուսազգեստ եղեն՝ որպէս 'ի տերունեան մեծի սուրբ զատկին։ Նոյն մեծաւ զուարճութեամբ և յոժխնդութեամբ աղաղակեաց ամենայն բազմութիւն զօրացն և ասէն․ Հաւասարեսցէ մահ մեր ընդ մահու արդարոցն, և հեղումն արեան մերոյ ընդ արիւն սուրբ մարտիրոսացն․ և հաճեսցի Աստուած կամաւոր պատարագաւս, և մի տացէ զեկեղեցի իւր 'ի ձեռս հեթանոսաց։

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԿՐԿԻՆ ԱՆԳԱՄ ԸՆԴԴԷՄ ԿԱԼ ՀԱՑՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՒ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՊԱՐՍԻՑ

Յետ այսորիկ իբրեւ ետես զօրավար գնդին Պարսից, եթէ հատան պատգամաւորքն 'ի միջոյ՝ խաբել զնոսա, և բարձաւ յոյս ակնկալութեան իւրոյ ցրուել զնոսա յանքակ միաբանութենէն, յայնմ ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն Վասակ և զամենայն ուրացեալ իշխանսն, որ էին ընդ նմա յաշխարհէն Հայոց. հարցանէր զնոսա, և ուսանէր 'ի նոցանէ զհնարագիտութիւն յաղթութեան: Նա իբրեւ ուսեալ տեղեկացաւ զառն առն իւրաքանչիւր քաջութիւնս, կոչէր և ըզբազումս 'ի զօրագլխացն՝ որ էին ընդ իւրով ձեռամբ, և հրամայէր ածել զառաջեաւ զերամակս փղացն. և 'ի գունդս գունդս զգազանսն բաժանէր, և առ մի մի փիղ երեք հազար սպառազէնք. թող զայլ զօրսն ամենայն:

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն արքունի հրամանաւ և ասէր. Յիշեցէք այր իւրաքանչիւր զպատուէր մեծ թագաւորին, և դիք առաջի զանուն քաջութեան. ընտրեցէք զմահ քան զկեանս վատութեամբ: Մի՛ մոռանայք զիւղն և զպսակն և զուռսն և զառատաձեռն պարգեւսըն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ: Տեարք էք իւրաքանչիւր գաւառաց, և ունիք իշխանութիւն բազում. դուք ինքնին գիտէք զքաջութիւն աշխարհին Հայոց և զառն առն իւրաքանչիւր նահատակութիւն արութեան. գուցէ ձեր 'ի պարտութիւն մատնեալ, կենդանեաւ վրիպիցէք 'ի մեծ կենացն զոր ունիք: Յիշեցէք զկին և զորդիս ձեր, յիշեցէք զսիրելի բարեկամս ձեր. գուցէ տանահար լինիցիք յարտաքին թշնամեացն և ողբակիցք 'ի ներքին սիրելեացն:

Նա և յուշ եւս առնէր նոցա զբազում ընկերակիցս

փախուցեալս, որք Թէպէտ և 'ի պատերազմէն ապրեցան, սրով ընկալան զվճիռ մահուն իւրեանց. ուստերք և դստերք և ամենայն ընտանիք իւրեանց յանաշխարհիկս գրեցան, և ամենայն հայրենիք գաւառք հատան 'ի նոցանէ։

Զայս ասէր, և առաւել քան զայն սաստկացուցանէր զհրամանն արքունի։ Կարգէր կազմէր զզօրսն ամենայն, և տարածանէր երկայնէր զճակատն յերկայնութիւն դաշտին մեծի։ Եւ իւրաքանչիւր գազանացն յաջմէ և յահեկէ զերեքհազարեան սպառազէնսն պատրաստէր, և զընտիր ընտիր նահատակացն շուրջ զիւրեաւ գումարէր. այսպէս ամրացուցանէր զգունդն Մատեան իբրեւ զաշտարակ մի հզօր և կամ իբրեւ զբերդ մի անմատոյց։ Աշանս բաշխէր, դրօշս արձակէր, և 'ի ձայն մեծի փողոյն պատրաստ հրամայէր լինել։ Իսկ ըզգունդն զապարհայիկ, և զԿատշաց և զՀոնաց և զԳեղաց, և զայլս եւս ամենայն զընտիր ընտիր զօրուն մարդիկ 'ի մի վայր ժողովէր, և հրաման պատուիրանի տայր ընդ աջմէ կողմանէ գնդին իւրոյ պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց զօրավարին։

Իսկ արին Վարդան յառաջ մատուցեալ և զաւազանին հարցանէր, և միաբան ամենեցուն խրատու զզօրագլուխսն կարգէր։ Զգունդն առաջին տայր 'ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայլն ամենայն նախարարեան համհարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն գնդին Թեւս աստի և անտի կազմէր նոցա։ Եւ զգունդն երկրորդ տայր 'ի ձեռն Խորենայ խորխոռունեաց, և նիզակակից նմա զընծայինն և զՆերսեհ քաջքերունի։ Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր 'ի ձեռն Թաթլոյ վանանդեցւոյ, և նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ գնթունի, և զքաջունս 'ի քաջ արանց աստի և անտի 'ի Թեւս նոցա։ Զանձն իւր առնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զքաջն Արշաւիր և զհարազատ եղբայր իւր զՀամազասպեան։ Կարգէր և կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին դէմ յանդիման Պարսից գնդին, առ ափն Տղմուտ գետոյն։

Եւ իբրեւ այսպէս պատրաստեցան երկոքեան կողմանքն, ի՛ սրտմտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ

զուգանայն , և զաղտնագործեալ ըղութեանց յերկարս յարձակմէն երկրպագեան . և ամենայն աղաղակմն յերկրո_ ցունց կողմանցն՝ իբրև 'ի մէջ անհուն շփոթեալ՝ ձայթ_ մունս գործէր , և հնչմամբ ձայնից զբազմաձայնս լերանցն շարժէր : Ի բարձրութենէ աղաղակողացն և 'ի փողոցն պատուհանացն փառաւորացն իբրև նշանք ձեռագրութից ա_ րեգակման հասանէին : Այս և 'ի բազում ուսերացն շողալ , և 'ի ձեռներ բարձանոց նետղակացն իբրև յերկ_ նաւոր անհաղին հրամազութիւնք եսայէին : Վասնզի մէջ իսկ է բաւական ասել զմեծամեծ տագնապ անհատ ձայնիցն , որպէս կարկինք վաշխառուարացն և ճայթմունք լարից աղեղանցն զուելյս ամենեցուն առ հատուրակ խոյ_ ցուցանէին :

Ինչ էր տեսանել շատաց մեծի տագնապին և զա_ ղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն , առ 'ի յանդուգն յարձակմանէն զմիմեանս բախելով . քան_ զի թանձրամածութեամբ յիմարէին և վատասիրտքն լքանէին , քաջքն խիզախէին և նահատակքն գոչէին : Այլ խումբ արարեալ ամենայն բազմութեամբ՝ գգեալ 'ի մէջ փա_ կէին , և զանգիտեալ գունդն Պարսից 'ի դժուարու_ թենէ գետոյն՝ զտեղեաւն զեռալ սկսան : Իսկ գունդն Հայոց հաստեալ անցանէին , ձի 'ի վերայ առեալ յար_ ձակէին մեծաւ զօրութեամբ : Սատակապէս բախեալք ընդ միմեանս , յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային :

Յայնժամ մեծ տագնապի 'ի վեր հայեցաւ քաջն Վար_ դան , և տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն , զի զձախակողմն շարժեցին զՀայոց գնդին . մեծաւ ուժով յարձակէր 'ի տեղին , և զաջ թեւն Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգազանօքն , և շրջան առեալ կոտորէր մինչեւ 'ի նոյն տեղի : Այլ այնպէս շատ տագնապի 'ի վերայ հասուցանէր , մին_ չեւ գունդն Մատեան քակտեալ բաժանեցան 'ի մե_ ծամեծ պատրաստութենէն , դեռ եւս քաջ քաջ 'ի փա_ խուստ դառնային :

Այս դէտ ակն 'ի վեր համբառնայր Մուշկան Նիւ_ սալաւուրտն , քակեալ զոմանս տեսանէր 'ի գնդէն Հայ_ ոց , և զինքն մնացեալ 'ի հովիտս լերանցն : Սակայն որոյ զօրավար բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ զզօրս

Արեաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Վարդանայ ։ Եւ անդէն 'ի տեղւոջն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականց իբրեւ զքարակոյտս դերբկաց երեւէին ։

Զայն իբրեւ ետես Մուշկան Նիւսալաւուրտն, մնայր գազանացն Արտաշրի, որ 'ի վերայ գազանացն նստէր 'ի բարձր դիտանոցին և կամ իբրեւ յամուր քաղաքի, և 'ի ձայն մեծ գալարափողոցն զիւր գունդն ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն զնա 'ի մէջ փակէր ։ Իսկ կոռ-վին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս 'ի տեղւոջն գործեաց, յորում տեղւոջ և ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն ։

Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ առ երեկս կարճատէր . բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ 'ի թանձրութենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խռնացեալ իբրեւ զփայտահարս մայրաւորաց ։ Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց . վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ 'ի վերայ սուրբ մարմնոց երանելեացն . և սաստիկ խուճապ տագնապի էր կողմանցն երկոցունց անկելոցն ։ Եւ որ մնացեալքն էին, վանեալք և ցրուեալք լինէին 'ի լեառնադաշտս և յամուրս ձորոցն . և յորժամ պատահէին միմեանց, դարձեալ միւանգամ զմիմեանս սատակէին ։ Եւ մինչեւ 'ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն ։

Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց ։ Մանաւանդ յորժամ տեսանէր ոք զբազմակոյտ դիականցն անկելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և զմռնչիւնս բեկելոցն, զթաւալգլոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփախուստ վատացն, զթագուստ լքելոցն, զորտաթափումն զանարի արանցն, զճիչն կանացեացն, զողբս սիրելեաց, զաշխարումն մերձաւորաց, զլալ և զաւաղ բարեկամացն ։ Քանզի ոչ եթէ կողմն էր՝ որ յաղթեաց, և կողմն էր՝ որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ երկոքին կողմանքն 'ի պարտութիւն մատնեցան ։

Բայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց 'ի մեծ պատերազմին, ոչ ոք գոյր այնուհետեւ 'ի մէջ գլխա-

ւոր, յոր յեցեալ ժողովէին գունդն մնացելոցն։ Մեծապէտ և քաջում այն էր՝ որ ապրեցան, քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան. և հասեալ անկանէին 'ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, և բռնանային 'ի վերայ քաջում գաւառաց և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր։

Այլ այս անուանք են քաջ նահատակացն՝ որ անդէն 'ի տեղւոջն կատարեցան։ Յազգէն Մամիկոնէից քաջն Վարդան հարիւր երեսուն և երեք արամբք. յազգէն Խորխոռունեաց Խորէնն կորովի իններտասան արամբք. յազգէն պալունեաց արին Արտակ յիսուն և եօթն արամբք. յազգէն գնթունեաց զարմանալին Տաճատ իններտասան արամբք. յազգէն դիմաքսենից իմաստունն Հմայեակ քսան և երկու արամբք. յազգէն քաջբերունեաց հրաշակերտն Ներսեհ եօթն արամբք. յազգէն գնունեաց մանուկն Վահան երիւք արամբք. յազգէն ընծայնոց արդարն Արսէն եօթն արամբք. յազգէն Սրուանձտայ յառաջադէմն Գարեգին երկու հարազատօքն և ութուտասն արամբք։

Այս երկերիւր ութսուն և եօթն նահատակք, ընդ ինն մեծամեծ նախարարսն անդէն 'ի տեղւոջն կատարեցան։ Այլ յարքունի տանէ և 'ի տանէ արծրունեաց և յիւրաքանչիւր յայլոց նախարարացն տանէ, թող զայս երկերիւր ութսուն և եօթնս, այլ ևս եօթն հարիւր և քառասուն այր, որք զանուանս իւրաքանչիւր 'ի դպրութիւն կենաց գրեցին 'ի նմին աւուր 'ի մեծի պատերազմին։ Այլ միահամուռ լինի ամենայն՝ հազար և երեսուն և վեց այր։

Իսկ 'ի կողմանէ ուրացելոցն անկանէր յայնմ աւուր երեք հազար հինգ հարիւր քառասուն և չորք այր։ Ինն այր 'ի նոցանէ՝ 'ի մեծ պատուաւորացն էր, վասն որոյ և կարի յոյժ 'ի խոր լռեցաւ Մուշկանն Նիւսալաւուրտ։ Մանաւանդ իբրև ետես զանհնարին հարուածսն եօթնպատիկ զիւրոյ գնդին քան զՀայոցն, բեկաւ անկաւ զօրութիւն ուժոյն իւրոյ, և ոչ հանդարտէր կալ 'ի վերայ խորհրդոց մտացն. քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ։ Մանաւանդ իբրև հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկելոց իւրոյ կողմանն, և թիւ համարոյ ևս առնէր, և իբրև այնչափ

յորով գտանէր զիւր ա[illegible]եալսն քան զՀայոց գնդին, եւս առաւել վասն երեւելի արանցն, զորս յականէ յանուանէ գիտէր թագաւորն, 'ի մեծ տագնապի լինէր այրն յանձն իւր։ Արդարութեամբ զիրսն գրել և ցուցանել 'ի թագաւորէն երկնչէր, դարձեալ և թաքուցանել եւս ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ։

Իսկ մինչդեռ յայսմ մնաց խորհրդի էր յանձն իւր և նեղէր 'ի միտս իւր, ուրացեալն Վասակ որ զանձն իւր 'ի մէջ զազանացն թաքուցեալ ապրեցուցանէր, մխիթար մատուցանէր մնացն լքելոց. և ուսուցանէր նմա հնարս նենգութեամբ, թէ որպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ամուրսն խաբէութեամբ։ Արդ մինչ կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայութեամբ անձին իւրոյ և խաբեբայ երիցամբքն, որ ընդ նմայն էին. պատգամաւորս առնէր զնոսա, և երեւեցուցանէր զթողութիւն ապստամբութեանն առ 'ի շինութիւն եկեղեցւոյ շնորհել անդրէն, և զամենայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ առաջին սովորութեանն։ Թէպէտ հրաման թագաւորին հաստատութեամբ էր տուեալ, վասն զի յոյժ բեկաւ զօրութիւն նորա, որպէս զի երկոքին կողմանք նորա հարան, սակայն զօրքն Հայոց վասն նենգութեանն Վասակայ, որ բազում անգամ հասեալ էին 'ի վերայ ստութեան նորա, վասն այնորիկ և հրամանի թագաւորին վաղվաղակի ոչ կարէին հաւատալ։

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ԾԵՂԱՆԱԿ

ՑՈՐՈՒՄ ՆԿԱՐԱԳՐԻ ԴԱՐՁԵԱԼ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՉԱՐԱԳՈՅՆ ԵՒՍ ԵՐԵՒԻ ԱՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆՆ ՎԱՍԱԿԱՅ

Արդ դարձեալ յայնժամ դրդեաց զՄուշկան Նիւսալաւուրտ և զամենայն աւագանին Արեաց, առեալ զզօրսն՝ հասանէր 'ի վերայ ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի 'ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ քահանայիւքն, և մարտ եղեալ կռուէին շուրջ զբերդաւն։ Այլ իբրեւ ոչ ինչ կարացին ազդել նոցա, դարձեալ յերդմունս ապաստան եղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա առանց դաւ ինչ գործելոյ, և երկիցս և երիցս անգամ ետուն տանել զաւետարանն։ Որպէս և քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի, բազումք 'ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ. քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիւսալաւուրտ զհետ չար խրատուն Վասակայ։

Այլ ոմն 'ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր 'ի բերդն փախստեամբ, Առակ անուն, ելեալ 'ի պարիսպն թշնամանս դնէր անօրինին, և յիշեցուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիսն, զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց։ Յորոց բազում իսկ լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն 'ի Հայոց կողմանէն, այլ եւս առաւել զօրքն Պարսից։ Սոյն այր այս 'ի նմին գիշերի եօթն հարիւր արամբք ել գնաց 'ի բերդէ անտի, և ոչ կարացին ձեռն արկանել 'ի նա։

Իսկ որ 'ի ներքս յամրին մնացին, թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զխաբեբայ երդմունս նոցա, ոչ ունէին համբար 'ի ներքս։ Իբրեւ ոչ կամաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայեաց սպանանել 'ի նոցանէ երկերիւր և երեքտասան այր։ Աղաղակեցին ամենեքեան և ասեն.

Գոհանամք զքէն Տէր Աստուած մեր. մինչդեռ չէին եւս եկեղեցիք և անքակ տաճարք վկայից և միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ առաքինացեալ, արժանի արարեր ըզմեզ կոչմանդ երկնաւորի: Հաստատեսցէ մահս մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն, և խառնեսցի արիւնս մեր ընդ արիւն անկելոց վիրաւորացն. և հաճեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զուարակացս, որ ելանեն 'ի վերայ սուրբ սեղանոյս: Զայս ասելով 'ի տեղւոջն կատարեցան երկերիւրքն և երեքտասանքն:

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ դիպեցան յամուրսն, երանելիքս այս Յովսէփ և Ղեւոնդ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին և նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դահճապետին, ասելով զնոյն բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն: Քանզի ոչ եթէ ակնկալութիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւորականացս, այլ իմաստութեամբ հնարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան: Վասն որոյ և թողոք 'ի դուռն կարգային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զՎասակաւ: Զայս իբրև լուաւ Միշկան Նիւսալաւուրտ, ոչ իշխեաց 'ի նոսա ձեռն արկանել մահուամբ. այլ զՅովսէփ և զՂեւոնդ գան հարեալ, հրամայեցին պահել զգուշութեամբ. քանզի թողոք 'ի դուռն կարգացին: Իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիւրաքանչիւր տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին:

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հասեալ էին 'ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց թագաւորին և ուրացեալ չարիմացին Վասակայ, ոչ ինչ հաւատային սուտ թողութեանն, այլ քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. Զի պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէ՞ր տեսանեմք զարեւ յետ մերոյ սիրելեացն: Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան 'ի մեծ պատերազմին, և բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ 'ի մէջ դաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ թռչնոց և կերակուր գազանաց, և պատուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն թշուառութեան, լքին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն և են 'ի հալածանս նեղութեան, որ և ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս 'ի վիշտս վտանգի և յանհնարին աղքատութիւն, ոչ ան-

տանք խաբեբայ հրամանացդ և անկանիմք ՚ի ձեռս անօրէն իշխանացդ։

Թողին այնուհետև իւրաքանչիւր զգեօղս և զաւանս և զագարակս. ելին հարսունք յառագաստից և փեսայք ՚ի սենեկաց, անկան ծերք յաթոռոց և տղայք ՚ի գրկաց. երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անապատին և զանձաւս տեղիս բազում լերանց։ Լաւ համարէին զգազանաբար բնակութիւնն աստուածպաշտութեամբ ՚ի քարանձաւս կեալ, քան ուրացութեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս։ Առանց տրտնջելոյ համբերէին խոտաբուտ կերակրոցն, և ոչ յիշէին զառօրական խորտիկսն։ Համարեալ էին նոցա դարանափորքն իբրև զյարկս բարձր շինուածոց, և գետնանկողինքն իբրև զնկարեալ պատշգամս։

Սաղմոսք էին նոցա մրմունջք երգոց, և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք։ Ամենայն մարդ յանձին իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն քահանայ. մարմինք իւրաքանչիւր սուրբ սեղան, և ոգիքն նոցունց՝ պատարագ ընդունելի։ Քանզի ոչ ոք ՚ի նոցանէ ողբայր յուսահատութեամբ զանկեալսն ՚ի սրոյ, և ոչ ոք հեծեծելով հառաչէր ՚ի վերայ մերձաւոր սիրելեաց իւրոց։ Խնդութեամբ ընկալան զյափշտակութիւն ընչից բազմաց, և ոչ յիշէին ամենևին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա ստացուածք։ Համբերութեամբ ձգնէին և մեծաւ առաքինութեամբ տանէին զքաջ նահատակութիւնն։ Զի եթէ ոչ բացաւ աչօք տեսանէին զյոյսն խնդալից, և ոչ կարէին իսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն։

Քանզի բազումք յազգէ ՚ի մեծ նախարարացն էին, և եղբարք և որդիք և դստերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց ՚ի մէջ ամրական վայրացն, ոմանք յանլուս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք ՚ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն ՚ի թանձրախիտ մայրիսն Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն ՚ի միջոց աշխարհին բռնացան ՚ի վերայ բազում ամրոցացն։ Այլ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում նեղութիւնն վասն յուսոյն Աստուծոյ. աղաչելով զայս միայն խնդրէին յԱստուծոյ, մի տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց։

Այլ որպէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն, յորդորէր և ստիպէր զզօրսն Պարսից 'ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա: Եւ հասեալ բազում այրուձի՝ յաւելոյր 'ի թիւ անկելոցն, և լինէր գունդ բազմութեան իբրեւ զառաջինն: Եւ յառաջ խաղային 'ի միջոց աշխարհին, մարտ եդեալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս Կապոյտ լերինն: Իսկ որ 'ի ներքսն էին՝ քաջութեամբ մարտուցեալ հարկանէին զբազումս 'ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալսն փախստական 'ի բանակն արկանէին: Իսկ նոքա դարձեալ յողոքանս մտուցեալ, նուաճել խաբէութեամբ կամէին:

Իբրեւ ոչ ոք հաւատաց իջանել առ նոսա, զի մի մատնեսցին չարաչար 'ի ձեռս թշնամեացն, սակայն վասն երդմանցն հարկ եղեւ քահանայի մի իջանել առ նոսա, որում անունն էր Արշէն: Խօսէր ընդ նոսա յաղերս ընտանութեամբ, և ցուցանէր զանձնաս փախուստ անմեղացն. արկանէր գութ առաջի ուրացելոյն Վասակայ, և պաղատելով յիշեցուցանէր նմա զառաջին կարգ ուխտին քրիստոնէութեան, զի թերեւս սակաւիկ մի քաղցրասցի յանհնարին դառնութենէն: Այլ նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում բանիցն նորա, կապեաց և խաղացոյց զերանելին և որք ընդ նմա իջեալ էին:

Մանաւանդ իբրեւ ետես եթէ երթայ զօրավարն զհետ խրատու կամաց նորա, սկսաւ այնուհետեւ 'ի բազում տեղիս արձակել զասպատակաւորն, և զոր արտաքոյ քան զամուրսն գտանէր զբազմութիւն մարդկանն, վարեցին 'ի գերութիւն. և ոմանք 'ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս: Իսկ որք էին յամուրս Տմորեաց, իբրեւ լուան զայս ամենայն չարիս, զոր գործեցին զօրքն արքունի, ոչ ինչ շահ օգտի համարէին ընդկալն 'ի մէջ ամրականացն: Քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն, և հասեալ 'ի մօտաւոր աշխարհն պարսկաց, յանխնայ կոտորելով նախճիրս արեան գործէին, և զմնացեալսն գերի առեալ տանէին, և անդէն յամուրսն արկանէին, և զշինուածս աշխարհին՝ ոմանք 'ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային:

Դարձեալ և որք էին 'ի լերինս Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յանդգնաբար զօրքն պարսկաց յանհրկիւղս

իշխանէին յամենայն աշխարհին Հայոց, յարձակեցան և նոքա մեծաւ զօրութեամբ ՚ի ձորագաւառն Տայոց: Այլ գտին անդ գունդ բազում ՚ի զօրացն արքունի, որ գերի առեալ կամէին զամենայն աշխարհին. դարձեալ և կարծէին եւս եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յաւզէին զվայրսն:

Այս և տեսին եւս անդ ՚ի գեօղս երկուս, զի զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել եւս վասն այնր ՚ի նախանձ բրդեցան բարկութեամբ: Յարձակեցան, հարան ՚ի դիմի միմեանց, և կամակարութեամբ յաղթեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբազումս ՚ի նոցանէ, և զմնացեալսն փախստական հանէին յաշխարհէն: Այլ յայնչափ յանդուգն յարձակմանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ, եղբայր սպարապետին Հայոց Վարդանայ, յանխնայ քաջութեամբ մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահատակութեամբ ՚ի վերայ սուրբ ուխտին միաբանութեան: Այլ այլքն ամենայն ողջանդամ դարձեալ երթային զհետ փախստականին:

Այլ իբրեւ այս այսպէս կատարեցաւ, դադարեցին զօրք թագաւորին խառնամուխ լինել յամենայն տեղիս անխտրութեամբ, և եւս առաւել ձեռնպահ լինել եկեղեցեացն: Դարձեալ միւսանգամ անդրէն հարցանել սկսան յարքունիսն:

Այս և որ յԱրշախայ մայրիսն անկեալքն էին փախստականքն, ոչ ինչ լուեալ դադարեցին խաղաղութեամբ. այլ հանապազ յղէին յաշխարհն Հոնաց, շարժէին և յորդորէին զգունդն Հոնաց. և յիշեցուցանէին նոցա զուխտն՝ զոր եդեալ էր ընդ Հայս և անսուտ երդմամբ հաստատեալ: Հաճոյ թուէր բազմաց ՚ի նոցանէ լսել զբանսն քաղցրութեամբ: Այս և մեղադիր եւս յոյժ լինէին նոցա, եթէ ՚ի կռիւն ընդէ՞ր ոչ եկիք պատրաստութեամբ: Այլ իբրեւ յառաջնումն ինչ ոչ հնարէին զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա գունդ բազում գումարէին, և անդէն յարձակեալ հասանէին ՚ի սահմանս տէրութեանն Պարսից. և զբազում գաւառս հարեալ, բազմազգին եւս գերի առեալ տանէին յաշխարհն իւրեանց, և յայտնի ցուցանէին թագաւորին զմիաբանութիւն՝ զոր ունէին ընդ գնդին Հայոց:

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազդումն հասանէր առ վօ-

րավարն Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր. և մեծաւ թարկութեամբ կուտէր զվնասն 'ի վերայ անօրինին Վասակայ, իբր թէ նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամենայն չարեացն, որ գործեցան։ Նա և անդէն չու արարեալ գնայր խաղայր հասանէր յաշխարհն Պարսից. գրէր և ցուցանէր յարքունիս զամենայն ստուգութեամբ, և զվնաս գործոյն արկանէր զուրացելովն։

Իբրեւ լուաւ Թագաւորն զամենայն աւեր աշխարհին, և ստուգեաց զկորս մեծի պատերազմին, բեկանէր անկանէր 'ի մեծ խռովութիւն, և լռեալ դադարէր 'ի հանապազորդ և 'ի խաբեբայ խորհրդոցն. յուզէր և քննէր զվրիպումն անհանճար գործոյն, և կամէր տեսանել՝ ասելով. Ո՞ք իցէ որ զիս ճշմարտութեամբ 'ի վերայ իրացդ հասուսցէ։ Իսկ որ էր գիտակ անօրէն գործոյն, անդրէն 'ի դրան արքունի, նոյն հազարապետն Միհրներսեհ, յառաջ մատուցեալ ասէ ցԹագաւորն. Զայդ ես ասեմ քեզ, արքայ քաջ. եթէ կամիս ստուգութեամբ լսել զարդարն, որք գլխաւորք քրիստոնէիցն են 'ի Հայս, տուր կոչել, և գան յօժարութեամբ և ասեն քեզ զամենայն արդարութեամբ։

Յայնժամ զմի ումն յաւագ նախարարացն, Ատրորմիզդ անուն, որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր ընդ Հայոց աշխարհին և գործակից էր զօրավարին 'ի նմին պատերազմի, գրէր և յանձն առնէր նմա զաշխարհն Հայոց մարզպանութեամբ։ Նա և զՄուշկան Նիւսալաւուրտ հանդերձ ամենայն մնացեալ զօրուն գումարէր յաշխարհն Աղուանից և Լփնաց և Ճղբաց և 'ի Հեճմատակաց և 'ի Թաւասպարաց և 'ի Միքիովան, և յամենայն ամրականն, զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց վասն ուխտին Հայոց։ Որպէս և յոյժ իսկ տրտմեալ էր Թագաւորն, ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և ընդ անկանել զօրացն, այլ եւս առաւել ընդ աւերել պահակին՝ զոր 'ի բազում ժամանակաց հազիւ ուրեմն կարացին շինել. որ և յայնմ ժամանակի դիւրեաւ առեալ քանդեցաւ, որում և չէր իսկ ակնկալութիւն շինութեան։ Իսկ զՎասակ հանդերձ գլխաւոր քրիստոնէիւքն 'ի դուռն հրամայեաց կոչել։

Արդ եկն եմուտ մարզպանն Ատրորմիզդ յաշխարհն Հայոց սիրով խաղաղութեամբ։ Հրամանաւ արքունի

կոչեաց առ ինքն զՍահակ սուրբ եպիսկոպոսն Արշարունեաց, ուսանել 'ի նմանէ զիրացն ամբաստանութիւն : Բայց թէպէտ և նորա աւերեալ էր ատրուշան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանգիտեաց գալ յատեան հրապարակին. Դարձեալ և 'ի տանէն արծրունեաց բարեպաշտօն երէց մի Մուշէ անուն, որ առաջնորդէր աշխարհին արծրունեաց, աւերեալ էր և նորա զկրակատուն մի, և կապանօք և տանջանօք բազում չարչարանս անցուցեալ էր ընդ մոգսն. և սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ եկն և յանդիման եղեւ մարզպանին : Այլ երկու եւս այլ քահանայք երանելիք, որոց անուանքն են Սամուէլ և Աբրահամ. քանդեալ էր և սոցա զատրուշանն յԱրտաշատ, և յառաջագոյն ըմբռնեալ էին 'ի կապանս յաւրացեալն Վասակայ. ածին և զնոսա յառաջինսն ընկերսն : Այլ ժողովեցին եւս 'ի նոյն տեղի զմեծն Յովսէփ և զՂեւոնդ և զԲաջաջ և զԱրշէն : Այլ իբրեւ ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարզպանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս զամենայն ճշմարտութեամբ որպէս զխարդ լուաւ 'ի բերանոյ նոցա :

Բայց Վասակ թէպէտ և յառաջագոյն հասեալ էր 'ի դուռն, ըստ կամաց իւրոց. այլ ընդ այլս երթեալ պատմէր զամենայն ստութեամբ, սակայն 'ի միտս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել. այլ պատասխանի արար նմա և ասէ. Յորժամ քրիստոնեայքն եւս եկեսցեն, հասարակ լուայց յատենի :

Իսկ զսուրբ քահանայսն վասն զի կապանօք տանէին՝ յետ երկուց ամսոց և քսան աւուր հասանէին 'ի ձմերոցն արքունի : Իբրեւ լուաւ մեծ հազարապետն, եթէ ածին զնոսա 'ի քաղաքն, ինքնին իսկ ականատես լինէր նոցա : Բայց թէպէտ և տեղեկութեամբ լսէր 'ի նոցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել և չարչարել զնոսա. քանզի բազումք 'ի նախարարացն Հայոց դեռ եւս բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին, և դեռ եւս մարզպանն յերկիւղի էր : Վասն որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսն, և զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ուխտիւ հաստատութեան :

Այլ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքան-

չիւր իշխանութիւնն, և ըստ առաջին սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ, և համարձակ եւս գալ 'ի հրապարակ։ Նա և ընծայից և պատարագաց արժանի առնէր թողուլ զառաջեաւ։ Նաև քանզի բազում գաւառս առեալ և աւերեալ էր զօրականին, թողուլ հրամայէր զհարկս աշխարհին. և զայրուձին եւս զարքունի թեթեւացոյց առ ժամանակ մի։ Նաև միայնակեացք որք ելեալ և կորուսեալ էին, հրամայէր գալ և ունել զիւրաքանչիւր տեղիսն։

Նաև զամենայն կարգս աստուածպաշտութեանն, որպէս զիարդ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կալցին։ Նաև եթէ ոք 'ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարզպանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ 'ի շինականաց իցեն, եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցէ, եկեսցեն և կալցեն զիւրաքանչիւր զտարս. երդմամբ կնքէր և առաքէր 'ի կողմանս կողմանս։ Որ և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան զիւրաքանչիւր կալուածս։

Նա և որ մեծն է քան զամենայն, որ 'ի բռնութենէ ոք ակամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակս առաքէր յարքունուստ, անդրէն ունել զքրիստոնէութիւնն։ Նաև յանդիման խօսէր թագաւորն, որք էին 'ի դրանն արքունի, եթէ Որք ոչ սիրով ունին զդենիմազդեզն, այնպիսեացն և աստուածքն են ցասուցեալ, և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն, 'ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք են։ Զայս ասէր, և գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհի։

Իբրեւ զայս լուան և տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ և ցրուեալք 'ի հեռաւոր տեղիս, գային և ունէին զիւրաքանչիւր տարս։ Իսկ նախարարքն որ էին յամուրս աշխարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտարութեան, իբրեւ տեսին զշինութիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն, քաջալերեցան համարձակեցան և նոքա յանդիման լինել արքային։ Վասն որոյ և պատգամ յղեցին առ մարզպան աշխարհին, զի 'ի դուռն ցուսցէ զբանս նախարարացն։ Իսկ նա փաղփաղակի յար-

քահանայս զիր աղքատաց և ուխտ հաստատութեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի։ Բայց թէպէտ և գիտէին նորա զզգաստութիւն տէրութեանն՝ թէ սուտ են յամենայնի, կամեցան չարչարանօք լինել սրբոցն. զի եթէ մահ եւս առաջի կայցէ, ոչ ինչ զանգիտեսցեն երկիւղիւ։

Եւ զայս լուեալ Թագաւորին, ոչ կապանօք, այլ արձակ ոտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել։ Թողին վաղվաղակի զկին և զորդիսն, և զինչս իւրաքանչիւր ետուն 'ի ձեռս մարզպանին. և ինքեանք փութանակի գնացին 'ի ձմերոցն արքունի։

Եւ մինչ դեռ անդրէն 'ի ձմերոցին էր Թագաւորն, ատեան հարցափորձի 'ի մէջ նոցա հրամայէր լինել։ Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի լուիցէ կողմանցն երկոցունց։ Եւ իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանութիւնն զաւուրս բազումս, պարտաւորեցաւ կողմ ուրացելոցն։ Վասնզի ցուցանէին զթուղթսն՝ զոր տուեալ էր Վասակ և ամենեցուն որ ընդ նմա էին, զի միաբանք իցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբութեանն. թուղթ մի 'ի Վրաց աշխարհէն, և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհէն. նոյնպէս և թուղթ մի յԱղձնիս, և հրովարտակ մի առ Թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի առ մեծ սպարապետն Անտիոքայ։ Եւ 'ի բոլորեսին յայտնի թուղթսն վաւերականի մատանի Վասակայ եղեալ էր։ Այնպէս խառն էր նա և 'ի մահ մոգուցն 'ի Զարեհաւանի։ Եւ զբազում բերդս՝ զոր հանին 'ի պարսկաց, յայտ առնէին զնորա թուղթսն և զհրամանսն. քանզի նա էր մարզպան 'ի ժամանակին։

Որպէս և հրեշտակութեամբ իսկ զոր յղեալ էր առ Յոյնս նախարար մի, որում անունն էր Ատոմ, յազգէն Գնունեաց, նա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծի ատենին հրովարտակաւն իսկ՝ զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեաւ։ Նա և 'ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւն նորա Մուշկան Նիւսալաւուրտ, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում արիւն ետ հեղուլ Վասակ. թէ որպէս սուտ երդմամբք խաբէր և իջուցանէր յամրոցաց անտի. էր՝ զոր կոտորէր, և էր՝ զոր գերի տանէր զծառայս և զաղախնայս արքունի։ Եւ 'ի վերայ

այսր ամենայնի ջնասու, և գող ևս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիսն երթայր։

Նա և յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտ արարին զչարիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց։ Եւ 'ի մնացեալ մեծացն և 'ի փշտիպանացն՝ որք 'ի կապանսն ապրեալ էին և ապա ածին յարքունիս, հարցին և ցնոսա վասն նորա և ասեն. Դուք է՞ք ինչ տեղեակ վասն չարութեան սորա։ Ետուն պատասխանի և ասեն. Ամենայն ինչ չարչարանաց՝ որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք որ եղեն 'ի զօրքն արքունի, և աւեր և գերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, սկիզբն և առաջնորդ չարեաց այրդ այդ եղեւ։

Եւ մինչ դեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն զնմանէ էր զայնչափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան և իւր ազգականքն, որ ևս յառաջագոյն դատախազեալ էին զնմանէ առաջի արքային, սկսան կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանութեամբ բաղասական արքային, 'ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զզօրսն Պարսից յԱղուանս, և ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, և բազում գերի և աւար խաղացոյց 'ի Հոռոմոց և 'ի Հայոց և 'ի Վրաց և յԱղուանից. որպէս զի 'ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ թագաւորն, և սպան զբաղասական արքայ։ Եւ Վասակ մարզպան էր Հայոց 'ի ժամանակին, և թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ։ Ցուցին և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի թագաւորին. և զայլ ևս բազմագոյն խարդախութիւնսն, որ ստութեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ոչ միայն առ ընկերս, այլ և առ թագաւորն ինքնին գլխովին. զի ոչ երբէք արդարութեամբ վաստակեալ էր 'ի մանկութենէ։

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ հազարապետն. Ածէք այսր և 'ի կապելոցն, որք են 'ի բանտի անդ։ Լուծին և ածին յերանելեացն զՍահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց և զսուրբն Յովսէփ և զՂևոնդ երէց։ Եւ իբրև մերկացան ամենայն բանք ատենին առաջի նոցա,

եւս պատուիրանի Սահակ եպիսկոպոսն եւ ասէ. Որ յայտնի աւրացեալքն են 'ի Հրէաբարոյն Վասակայ, ոչ գիտեն զինչ գործեն եւ կամ զինչ խորհին. քանզի խաւարեալ են խորհուրդք նոցա. զանազան պաշտեն սուտ պաշտամանցն, եւ ընդ ընկերս մտանեն յախտ ստութեան: Այլ են նոքա գաղտնիք ատելեայք, զի նոքօք իսկ կատարէ զպատմութիւն կամացն իւրոց, որպէս երբեմն իսկ 'ի դղին յայգ Սատանայ: Եւ անդէն մինչ անէր զանձանն քրիստոնէութեան, մերձեն երկուք կործեր ծածկել եւ թաքուցանել զամենայն չարութիւն իւր առաջի ձերոյ անդէտ ասէութեանց, եւ զամենայն նենգութիւնն իւր քրիստոնէութեանն ծածկել:

Ուստի եւ ձեր իսկ կործեցեալ' մեծապէս պատուեցէք զդա առաւել քան զարժանն իւր: Հաստատեցէք զձեզ զաշխարհն Վրաց. հարցէք, եթէ զո՞հ իցեն զդըմանէ: Նշանք զձեզ զաւերութիւնն Սիւնեաց. լուարուք յազգականաց այդորիկ զօրաց, զի՞նչ պատմեն զդմանէ: Արարէք զդա մարդասպան Հայոց. զոր նախնեացն ձերոց մեծաւ աշխատութեամբ գտեալ էր, դա 'ի միում ամի կորոյս զերկիրն ամենայն: Տեսէ՞ք, իբրեւ բարձաւ 'ի դմանէ պատուական անունն Վասակայ, զոր ունէր ստութեամբ, մերկ երեւեցաւ ամենայն չարագործութիւն դորա: Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուտ գըտաւ, առ ո՞ր 'ի մահկանացուաց ասոր դա արդար գտցի:

Արդ ամենայն անիրաւութիւն' որ այժմ յայտնի եղեւ զդմանէ, ո՞չ ահա ձեր իսկ յառաջագոյն լուեալ էր. բայց յոր գէտս ծածկեցէքն, դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք: Ինձ այսպէս թուի, եթէ սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց: Այլ ոչ դուք եւ ոչ դա եւ ոչ որ զկնի ձեր գալոցն է, զայն 'ի մեզ ոչ կարէ տեսանել: Արդ արարէք զդա որպէս եւ կամիք. ցմեզ զի՞ հայցանէք:

Զարմացաւ մեծ հազարապետն ընդ միտս իւր, եւ 'ի խորհուրդս իւր քննէր զամենայն բանս ատենին: Քանզի հասեալ էր 'ի վերայ, եթէ յիրաւի դատապարտեցաւ այրն ըստ անարժան գործոցն իւրոց, եմուտ եւ եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիսն: Այլ իբրեւ լուաւ Թագաւորն եւ ստուգեաց 'ի հազարապետէն զառնն պարտաւորութիւն, բարկացաւ յոյժ եւ 'ի խոր խոցեցաւ. բայց միայն երկայնմտութեամբ կամեցաւ հատու-

ցանել զնա 'ի մեծ անարգութիւն ։ Լուռ եկաց աւուրս երկոտասան, մինչեւ 'ի գլուխ չոգաւ փուրսիշ ամբաստանութեանն ։

Այլ եղեւ յաւուր միոջ մեծի զամենայն երեւելի և և զպատուականսն հրամայէր յընթրիս կոչել ։ Կոչեցին և զուրացեալն. և նա ըստ առաջի կարգի օրինացն արքունի արկանէր զպատուական հանդերձն, զոր ունէր 'ի թագաւորէն. կապէր և զպատուավուրսն, և զխոյրն ոսկեղէն դնէր 'ի վերայ, և զկռանակուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելուզեալ մարգարտով և ակամբք պատուականօք ընդ մէջ իւր ածէր, և զգինդսն յականջսն, և զգումարտակն 'ի պարանոցին, զատմոյրսն զթիկամբքն և զամենայն օրէնս պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր յարքունիս. շքեղ և երեւելի քան զամենեսեան երեւէր բազմութեանն ։

Իսկ նախարարքն որք կամօք 'ի Հայոց չոգան՝ անձամբ տուեալ զանձինս 'ի փորձութիւնն, և սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ էին, կապանօք ունէին զամենեսեան առ դրանն արքունի ։ Իբրեւ տեսին զնա զարդարեալ և շքեղացեալ, և բազմամբոխ գնդաւ գայր յարքունիս, 'ի միտս իւրեանց սկսան այպանել և ասել. Ով անմիտ վաճառական, զանմահ և զանանց պատիւ ետուր, և զանցաւորդ գնեցեր, զոր և զայդ եւս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանելոց ես ։

Ահաս և նստաւ 'ի ներքին դահլիճսն, որ էր հրապարակ մեծամեծացն ։ Արդ եկն եւ սենեկապանն յարքունուստ, հարցանէր զնա և ասէր. Արքայ յղեաց առ քեզ. յորմէ՞ գտեալ է քո զայդ ամենայն պատուական պատիւդ, ասա ինձ վաղվաղակի, վասն որո՞յ արդար վատակոց ։ Այլ յուշ առնէր նմա զամենայն բանս ատեննին, յորում դատապարտեցաւ. նա և զոր ոչ եւս անդ խօսեցան՝ զայն եւս յայտնէր նմա ։ Ոչ ըստ կարգի ունէր նա զտէրութիւնն Սիւնեաց աշխարհին, այլ նենգութեամբ և քսութեամբ ետ սպանանել զհօրեղբայր իւր զՎաղինակ, և յինքն տարաւ զտէրութիւնն իբրեւ քրտիկոր յարքունիս ։ Դա և այլ եւս բազում բանիւք դատապարտեցին զնա, որում ամենայն աւագանին վըկայ գային ։ Պապանձեցաւ ամենեւին, և չգտաւ բան ճշմարիտ 'ի բերան նորա ։ Իբրեւ կրկնեցին և երեքկնե-

ցին ցուցանելով 'ի ներքս յաղթութեան, հաստատ վճիռ մահու 'ի վերայ նորա.

Որք էին եւ զաւրհնեալքն, և մնացեալ առաջի ամենայն մեծամեծացն մերկեաց 'ի նմանէ զպատիւն զոր ունէր յաղթութեան, և զգեցոյց նմա հանդերձ մահապարտի. Արտաքսեցին զնա և զձեռս, և կանանցաբար նստուցին 'ի ձի մատակ. առաջի եւտն յայն զինուան, որ կային մահապարտք ամենայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն, Թէպէտ և էին 'ի մեծի տառապանի, ոչ ինչ յիշէին զնեղութիւնն' որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ որ այլ եւս անձկութիւն էր գալ 'ի վերայ, այլ զուարճացեալ էին ընդ մեծ յայտնութիւնն' որ եղեւ յԱստուծոյ: Միխիթարէին զմիմեանս և ասէին. Քաջութեամբ պատերազմեցաք, առաւել եւս համբերութեամբ ձգնեցաք: Յաւեալ է մեր 'ի սուրբ հարցն մերոյ, եթէ գլուխ ամենայն առաքինութեան համբերութիւն է, և խոնարհութիւն երկնաւոր' կատարեալ աստուածպաշտութիւն, և զայս ոչ ոք կարէ գտանել առանց չարչարանաց: Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարանան 'ի վերայ, յայնժամ բազմանան վարձ հատուցմանց պարգեւին:

Արդ թէ այդ այդպէս է, զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի համբերել կարասցուք ամենայն փորձութեանց. և Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան: Յաւեալ է մեր զդատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան: Մինն 'ի նոցանէ փութացաւ 'ի բաղանիսն, և վրիպեցաւ 'ի պսակէն. իսկ երեսունն և ինն համբերութեամբ կատարեցան, և հասին այնմ աւետեաց, որում ցանկացեալն էին: Իսկ մեր ընկերակիցն Վասակ, որ յառաջագոյն որոշեցաւ 'ի մէնջ, ահա եղեւ զօրածակից սատանայի: Մինչ դեռ ոգիքն 'ի մարմինին են, ընկալաւ զառհաւատչեայ գեհենին տանջանաց, որ ոչ միայն սոցա է ողբալի, այլ և ամենայն զազանաբարոյ մարդկան:

Զայս ասէին, և բազում արտասուս 'ի վերայ կորուսելոյն հեղուին. և անդէն զերգս հոգեւորս 'ի բերան առեալ ասէին. Բարի է յուսալ 'ի Տէր քան յու-

տալ 'ի մարդիկ. բարի է յուսալ 'ի Տէր քան յուսալ յիշխանս : ամենայն ազինք շրջեցան զինեւ, և անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա : Քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. Օ այս գիտելով, եղբարք, մի երկիցուք յանսատուած ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմեղուս վատթարագոյն եւս են 'ի զայրանալն իւրեանց. զի և նոցա ցասումն 'ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի. այլ մեք զանուն Տեառն կարդասցուք, և վանեսցուք զամենեսեան :

Իսկ ուրացեալն Վասակ հայէր 'ի միաբանութիւն ուխտ կապելոցն, որք մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանսն, և զուարթագոյն և պայծառք երեւէին որպէս յառաջագոյն յարքունիսն. հայէր և կարօտէր, և ոչ ոք խառնեաց զնա 'ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապանօք պահէին : Եւ օր ըստ օրէ բերէին իբրեւ զգէշ ընկենուին 'ի մեծ հրապարակին, ձաղէին և այպանէին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին զնա առնէին : Աղողատեցին հանին և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ունէր. այնպէս ձաղեցին աղքատութեամբ, մինչեւ հաց մուրանային և բերէին նմա իւր ծառայքն : Եւ այնպէս սաստիկ արկին զպարտերս հարկաց աշխարհին 'ի վերայ տան նորա, որ մինչեւ զհարց և զհաւուց և զիւր արարս և զզարդս կանանց եւս եդ 'ի վերայ և ետ և տուժեցաւ, և ոչ կարաց հատուցանել զպարտսն արքունի : Եւ յայն տեղի հասուցին, մինչեւ հարցանել նմա եթէ կայցէ՞ ինչ գանձ 'ի գերեզմանս նախնեացն մերոց. և եթէ գտեալ էր նորա, հանէր և տայր ընդ իւր և ընդ ընտանեացն տուգանս. որպէս զի բազում մարդիկ իսկ չոգան 'ի տուժին :

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կողմանց հարեալ վատթարացաւ, անկաւ յախտս դժնդակս անդէն 'ի կապանսն : Ուռեաւ փոր նորա, և հարան և տորրեցան գոգք նորա, և քամեալ մզեցաւ թանձրամսութիւն նորա : Եռացին որդունք ընդ աչս նորա, և 'ի վայր սորեցին ընդ ռնգունս նորա. խցան լսելիք նորա, և ծակոտեցան չարաչար շրթունք նորա. լուծան ջիղք բազկաց նորա, և յետ կոյս կորացան կրկունք ոտից նորա : Որղխեաց 'ի նմանէ հոտ մահու, և փախստական եղեն 'ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք նորա : Եղուն միայն կայր

կենդանեաց 'ի բերան նորա, և ոչ գտաւ խոստովանութիւն 'ի շրթունս նորա։ Ճաշակեաց զմահ հեղձամղձուկ, և էջ 'ի դժոխս անհնարին դատապարտութեանն։ Անհնար է-զեն նմա ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յագեցան սաս-տիկ հարուածովքն ամենայն թշնամիք նորա։

Այս այն որ կամէր թագաւոր լինել մերոց Հայոց աշխարհին, ոչ երեւեցաւ տեղի գերեզմանի նորա. քան-զի իբրեւ շուն մեռաւ և իբրեւ դեշ քարշեցաւ։ Ոչ յիշեցաւ անուն նորա 'ի մէջ սրբոց, և ոչ մնաց յի-շատակ նորա առաջի սուրբ սեղանոյն յեկեղեցւոջն։ Ոչ ինչ եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց 'ի կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց 'ի մեծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ-նա 'ի մահուան նորա։

Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն նորա, առ 'ի կշտամբութիւն յանդգնութեան մեղաց նորա. զի ամե-նայն որ զայս լուեալ գիտասցէ, նզովս 'ի հետ արկցէ, և մի լիցի ցանկացող գործոց նորա։

ԱՐՏԱՔՈՅ ԽՕԹՆ ԹԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ՆՈՐԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵՒ ՉԱՐՉԱՐԱՆԱՑ ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑՆ

Արդ 'ի վեշտասաներորդի ամի տէրութեան նորին Թագաւորի, դարձեալ անդրէն խաղայր գնայր յաշխարհն Քուշանաց մեծաւ սաստկութեամբ 'ի գործ պատերազմին։ Եւ գնացեալ 'ի Վրկանէ, եւ ելեալ յԱպար աշխարհ, նովին կապանօք զնախարարսն եւ զքահանայսն հրամայեաց պահել 'ի դղեկ քաղաքին 'ի Նիւշապուհ. եւ զերկուս յերանելի կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց։ Ահ արկանէր ամենայն քրիստոնէութեան ընդ որ անցանէր։

Իբրեւ զայն տեսանէր Հոն մի, որ էր յազգէ Թագաւորացն 'ի Խայլանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն; եւ 'ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, եւ սիրով յօժարութեամբ ուսանէր 'ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, եւ կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ Թագաւորին, եւ կարի յոյժ դառնանայր 'ի միտս իւր յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն։ Եւ իբրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախստական անկանէր առ արքայն Քուշանաց։ Երթայր եւ պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց Թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց. տեղեակ եւս առնէր զնա վասն խրամատութեան պահակին Հոնաց. ցուցանէր եւ զերկպառակութիւն զօրացն, որ բազում ազգք բաժանեցան 'ի սիրոյ Թագաւորին. ազդէր նմա եւ զտրտունջ զԱրեաց աշխարհին։

Զայս իբրեւ լուաւ Թագաւորն Քուշանաց, ոչ ինչ

երկմտութեամբ թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք քստեսի անկանէին 'ի միտս նորա։ Վասնզի սակաւ մի յառաջագոյն նորա լուեալ էր, դարձեալ իբրեւ ստուգեաց եւս 'ի Բնէլայն յայնմ՝ եթէ խաղացեալ գայ 'ի վերայ աշխարհին Վռուշանաց, փութացաւ վաղվաղակի զօր ժողովէր, գունդ կազմէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ։ Որ թէպէտ և ոչ կարէր յանդիման տալ պատերազմ ընդդէմ նորա, այլ 'ի վերջի թեւոյն անկեալ, բազում հարուածս հասուցանէր 'ի վերայ զօրացն արքունի։ Նա այնպէս նեղեալ շտապէր, զի անձուկ լաշկարաւ վատախտարակ արարեալ՝ այսրէն դարձուցանէր, և ինքն ասպատակաւ զհետ մտեալ աւերէր զբազում գաւառս արքունի. և ինքն ողջանդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր։

Նա իբրեւ ետես եթէ անարգանօք և վատթարութեամբ դարձեալ եմ 'ի պատերազմէս, զիջաւ փոքր մի 'ի հպարտութենէն, և գիտաց եթէ յերկպառակութենէ զօրացն եղեն չարիքն ամենայն։ Նա առ մղձկել սրտին՝ չգիտէր թէ յո՛ թափէր զթոյնս դառնութեանն։ Ապա մեծ հազարապետն յոյժ էր յերկիւղի, քանզի ինքն էր պատճառք ամենայն չարեացն՝ զոր գործեաց։

Սկսան բանս 'ի բերան դնել մոգպետին և մոգացն, որք մատուցեալ յանդիման ասէին ցթագաւորն. Արքայ քաջ, մեք 'ի դենէ իսկ գիտեմք, զի ոչ ոք 'ի մարդկանէ կարէ կալ առաջի քոյդ մեծի զօրութեանդ. այլ վասն. քրիստոնէիցն, որ են ընդդէմ օրինաց մերոց, բարկացեալ են մեզ աստուածքն, զի մինչեւ ցայսօր կենդանի պահեցեր զնոսա։ Նա յիշեցուցանէին եւս նմա, որպէս նոքա 'ի բանտի անդ անիծանէին զքեզ։ Նա բազում և այլ հայհոյութիւնս խօսէին զորբոցն, և զօր հանապազ զնոսա յաչաց հանէին, և զմիտս թագաւորին ածէին 'ի ցասումն բարկութեան. մինչեւ փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զարիւն անմեղացն։

Նա հրաման վասն երկուցն՝ որ անդէն 'ի կարաւանին առ իւրն էին, Սամուէլ և Աբրահամ, զի գաղտ կորուսցեն զնոսա։ Իսկ որք էին 'ի դղեկ քաղաքին, հեռի էին 'ի կարաւանէն իբրեւ օթիւք հնգետասան։ Հրամայեաց համբարակապետին, որում անունն էր Դենշապուհ, զի յառաջ քան զնա երթիցէ 'ի քա-

զպէքն, ուր էին սուրբ քահանայքն Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշխեցին դատել և հարցանել, և սրով վախճանել։

Նմա զնոսա մոգպետին՝ յառաջագոյն, որում յանձն տուեալ էր, բազում անգամ աւելի քան զհրամանն արքունի չարչարեալ էր. քանզի իշխան դենպետ էր Պարսից աշխարհին, և առաւել ջերմագոյն էր 'ի մոգութեանն. քան զբազում գիտունս եւս տեղեակ էր զբաղդեշտական օրինացն։ Նա և զօր մեծ պարծանս համարէին ըստ իւրեանց մոլորութեանն կարգի, համակդեն անուն էր. գիտէր և զամենապատրաստքաշն, ուսեալ էր և զբոզպայիտն, ունէր և զպահլաւիկն և զպարսկադենն. քանզի այս հինգ կեշտք են՝ որ զբովանդակ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն։ Բայց արտաքոյ սոցա է միւս եւս այլ վեցերորդ, զոր մոգպետն կոչեն։

Թուէր իւր անձին, եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ. հայէր ընդ երանելիսն, եթէ առ 'ի տգիտութեան մոլորեալ են 'ի մեծ գիտութենէս մերմէ։ Ընդ սնոտի կարծիս 'ի մտի՝ անդադար չարչարել զնոսա, զի թերեւս առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց 'ի նոցանէ բանս ինչ ողոքանաց։ Վասն որոյ զատ և որոշեաց 'ի նախարարացն զքահանայսն, և հեռացոյց 'ի նոցանէ բացագոյն. և արկ զնոսա 'ի ներքնատուն մի գէջ խաւարչտին։ Եւ հրամայէր վեց առն երկու քաշկէնս ժամէ 'ի ժամ, և դորակ և կէս ջուր. և ամենեւին ոչ զոք թողոյր մօտ երթալ 'ի դուրս բանտին։

Եւ իբրեւ աւուրս քառասունս այսու նեղէր զնոսա, և ոչ լուաւ 'ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ ի՛նն ած զմտաւ, եթէ ոք յիւրոց ծառայից գաղտ եգիտ ինչ 'ի նոցանէ, և 'ի ծածուկ տայցէ նոցա կերակուր։ Ինքն երթեալ կնքէր զերդ և զդուռն բանդին, և զկարգեալ ռոճիկն տայր յիւր հաւատարիմ տանել նոցա. և արար զայս աւուրս հնգետասան։ Սակայն և այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտապեալ տագնապեցան. այլ մեծաւ համբերութեամբ տանէին զձգնութիւնն, և անդադար սաղմոսիւք կային 'ի հանապազորդ պաշտամանն. և 'ի կատարել աղօթիցն զուարթագին գոհանալով, սակաւիկ մի հանգչէին 'ի գետնախշտի յանկողինսն։

Իսկ պահապանքն, որ 'ի վերայ կապելոցն կային, յոյժ

էին զարմացեալ ընդ առողջութիւն անհիւանդութեան նոցա, իբրեւ լսէին զանդադար հնչումն ձայնիցն: Սան այնորիկ պատմեցին յականջս մոգպետին եւ ասեն. Ոչ են արքն այն լոկ առանց մեծի զօրութեան. զի եթէ պղնձի մարմինք ունէին նոքա, որդ լուծեալ էր 'ի գէճ խոնաւոյ անտի: Բազում ժամանակք են մեր, զի յանձն է մեզ պահպանութիւն բանդիս. ոչ յիշեմք՝ եթէ 'ի կապելոց ոք ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ է 'ի տանդ յայդմիկ: Արդ մեք ասեմք քեզ. եթէ առեր հրաման մահու նոցա եւ սպանանես, դու գիտես. ապա թէ ոչ, պահել յանձն արարու քեզ եւ ոչ դատել զնոսա, չարաչար վտանգ է կապելոցն: Այս եւ մեք զահի հարեալ եմք եւ յոյժ երկնչիմք, յորժամ տեսանեմք զայնպիսի անհնարին նեղութիւնսն:

Այլ իբրեւ զայս լուաւ մոգպետն, յարուցեալ ինքնին երթայր 'ի մէջ գիշերին յերդ բանդին: Այլ հայեցեալ 'ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն, այն ինչ լինէր նոցա 'ի պաշտամանէն հանգչել, եւ տեսանէր զանձն իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրեւ զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բորբոքէր: Զահի մեծի հարաւ, եւ ասէր ընդ միտս իւր. Զինչ է այս մեծ սքանչելիքս. աստուածք մեր ուրեմն եկեալ իջեալ են 'ի բանդս, եւ նոցա փառաւորութիւնն լուցեալ բորբոքի: Այլ եթէ նոքա առ սոսա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ: Իմ այսպէս լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ, եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են, եւ ստութեամբ կերպարանին յաչս տգէտ մարդկան. Թերեւս եւ այս տեսիլ այնպէս ինչ երեւեցաւ ինձ:

Այլ ոչ կարէր համբերել կալ 'ի վերայ իրացն երեւման: Այլ մինչ դեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խշտեկացն կանգնեցան կացին 'ի սովորական պաշտամանն: Յայնժամ ճշմարտեալ գիտաց մոգպետն, եթէ ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ երեւեցաւն նմա, այլ 'ի նոցունց յանձանց փայլէր լուսաւորութիւնն: Յայնժամ կրկին անգամ զահի հարաւ եւ ասէ. Ոչ 'ի կապելոցն եղեւ այսպիսի յայտնութիւն. ես եւ ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ, եւ ոչ լուեալ է իմ 'ի հարցն յառաջնոց: Այլ քանզի անհնարին շար-

ժեցաւ 'ի մեծ սքանչելեացն, և դողային ամենայն մարմինքն, և թմբրեալ կիսամեռ լինէր 'ի վերայ տանեացն մինչեւ յառաւօտն. և 'ի ծագել լուսոյն իբրեւ զմահամերձեալ հիւանդ յարուցեալ երթայր 'ի վանս իւր, այլ և ոչ ումեք իշխեաց ամենեւին պատմել զոր ինչ ետեսն:

Կոչեաց առ իւր զպահապանսն և ասէ ցնոսա. Երթայք հանէք զկապեալսն 'ի վերնատուն մի ցամաքագոյն, և անդ պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ, որպէս և ասացէքն: Մի ոմն 'ի դահճաց անտի, իբրեւ լուաւ զհրամանս մոգպետին, փութով ընթացեալ երթայր, իբրեւ մեծ իմն աւետիս տանէր նոցա: Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել 'ի ցամաք վերնատուն մի. արիք վաղվաղակի, և մի հեղգայք, քանզի և մեք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ տառապանացդ:

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեզաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին և ասէ. Երթ ասա ցյիմար առաջնորդն ձեր. չէ լուեալ քո վասն հանդերձեալ գալստեան Տեառն մերոյ և կամ վասն մերոյ հրաշակերտ շինուածոյն, որք մեզ կան պահին 'ի սկզբանէ պատրաստութիւնքն. վասն որոյ դիւրեաւ համբերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք: Դու բարւոք արարեր, զի արգահատեցեր մեծի նեղութեանս մարմնոյ. այլ ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաստուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս 'ի միտս նորա քան որ երեւին: Այլ մեք առ սէրն Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այս յոյժ եմք խնդացեալ, և կատարեալ պարգեւս զայս իսկ համարիմք, զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակ երանութիւնսն ժառանգեսցուք:

Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկացեալք, ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմնաւոր ձեռագործի, որ ոչ երեւին ձեր արքունիքդ առ նոքօք: Այնպէս և հանդերձից և փառաց և անախտ կերակրոց, զոր եթէ ոք կամեսցի ասել ձեզ, չհանդարտէ լսել ձեր տկարութիւնդ. վասն զի կուրութեան հնութեամբն չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք, յայն սակս զմեզ զուր և անիրաւ առանց յանցանաց անողորմ դատիք: Այլ մեր թագաւորն առատ է և բարերար, և բաց է դուռն արքայութեան նորա. եթէ կամեսցի ոք դիմել՝ դիմեսցէ համարձակ. 'ի դարձելոց յապաշխարութիւն չնախանձի և ոչ ընդ ումեք երբէք:

Բայց վասն դիւրութեանս՝ որ դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհին մերում չանկանել մեզ 'ի ձեռս թագաւորիդ, որպէս և այլքն՝ զի ապրեցան յայսմիկ փորձանաց. այլ որպէս կամօք և յօժարութեամբ եկաք, իբրեւ թէ գիտէաք զվիշտ վտանգիս, ոչ ինչ զանգիտեցաք յայսպիսի ձգանց, սոյնպէս և կամիմք՝ զի և այլ եւս ծանրացուցես 'ի վերայ մեր, մինչեւ քո չարութիւն կամացդ յագեսցի 'ի մեզ: Օյ թէ Աստուածն մեր, որ է արարիչ երկնի և երկրի և ամենայն երեւելեաց և աներեւութից, և առ սէր իւրոյ բարերարութեանն խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան, և զգեցաւ մարմին չարչարելի, և անց ընդ ամենայն հանդէս առաքինութեան, և կատարեաց զամենայն գործ տնտեսութեան, 'ի կամս իւր մատնեցաւ 'ի ձեռս խաչահանուացն, մահու մեռաւ և եդաւ 'ի գերեզմանի, և զօրութեամբ աստուածութեանն իւրոյ յարուցեալ երեւեցաւ աշակերտացն և այլոց բազմաց, և վերացաւ առ Հայր իւր յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ հայրենի աթոռոյն, և շնորհեաց մեզ զօրութիւն երկնաւոր, զի ըստ նորա անմահութեանն՝ և մեք մերով մահկանացու մարմնովս կարիցեմք չարչարակից լինել անմահ մեծութեանն, և նա ոչ եւս իբրեւ զմահկանացու համարի զմեր մահն, այլ իբրեւ անմահից հատուցանէ մեզ զվարձս վաստակոց մերոց, արդ փոքր համարիմք մեք զչարչարանս զայս առ սէր փոխարինին, զոր էարկ առ ազգս մարդկան:

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն բանս մոգպետն 'ի դահճապետէ անտի, խռովեցաւ, պղտորեցաւ 'ի միտս իւր, և հատաւ քուն յաչաց նորա զբազում գիշերս: Իսկ յաւուր միոջ յերեկուն պահուն յարուցեալ երթայր առ նոսա միայնիկ լռիկ, և ոչ զոք առնոյր ընդ իւր 'ի սպասաւորացն: Եւ իբրեւ եհաս 'ի դուրս տանն, հայէր ընդ ծակ մի 'ի ներքս և տեսանէր ըստ առաջին տեսլեանն. բայց նոքա 'ի քուն կային խաղաղիկ: Հեզաբար կարդայ յանուանէ զեպիսկոպոսն, քանզի քաջ իսկ գիտէր պարսկերէն: Եկն 'ի դուրս և հարցանէր. Ո՞վ ես դու: Նա ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ 'ի ներքս մտանել և տեսանել զձեզ:

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի մէջ սրբոյն, ոչ եւս երեւէր նմա

այլ նշանն . և պատմեաց նոցա զերկնիցս երեւումն սքան-չելեացն ։ Նա պատասխանի Ղեւոնդ երէցն և ասէ . Աստուած, որ ասաց 'ի խաւարի լոյս ծագել, որ և ծա-գեաց և լուսաւորեաց իմաստութեամբ զաներեւոյթ արարածս, նոյն զօրութիւն և այսօր ծագեաց 'ի խաւա-րեալ միտս քո, և բացան աչք կուրացեալ ոգւոյդ, և տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ . փութա, մի հեղգար . գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես ։

Նա զայս իբրեւ ասաց, յոտն կացին ամենեքեան ա-սելով զքառասներորդ երկրորդ սաղմոսն . Առաքեա, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտութիւն քո, զի նոքա առաջ-նորդեսցեն և հանցեն զմեզ 'ի լեառն սուրբ և 'ի յարկս քո ։ Արդարեւ ճշմարտիւ, Տէր, առաջնորդեցեր և ա-ծեր զմոլորեալս զայս յանանց ուրախութիւնդ և յան-մերժելի հանգիստ ։ Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ չարչարանացն քոց . որպէս ապրեցուցեր զմահապարտ աւազակն յերկրորդ մահուանէն, և նովաւ բացեր զդրա-խտեալ դուռն Եդենայ, այսպէս գտեր և զայս կորու-սեալս . որ էր պատճառք մահու բազմաց, արդ արարեր զսա պատճառք կենաց մեզ և անձին իւրում ։ Գոհա-նամք զքէն, Տէր, գոհանամք և ձայնակիցք լինիմք սուրբ մարգարէին . Մի մեզ Տէր, մի մեզ . այլ անուան քում տուր փառս վասն ողորմութեան և ճշմարտութեան քոյ . զի մի երբէք ասասցեն 'ի հեթանոսս, թէ ուր է Աս-տուած նոցա . որպէս և այսօր իսկ յայտնի եղեւ զօ-րութիւն քո մեծ 'ի մէջ ապարասան խաւարազգեստ ազգիս ։

Իսկ որ ձրի եգիտ զաստուածատուր շնորհսն, սկսաւ և նա առանձինն ասել . Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկեայց . Տէր ապաւէն կենաց իմոց, ես յումմէ՞ դողացայց ։ Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ, եթէ բազում են այսուհետեւ թշնամիք իմ, և կամին մերձենալ և ուտել զմարմինս իմ . այլ դու, Տէր ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն կենաց, զի դարձցին և կեցցեն առա-ջի քոյոյ մարդասիրութեանդ ։ Մի որոշեր զիս 'ի սուրբ դասանցդ՝ յորս խառնեցայ, զի մի ըստ քո փարախդ արտաքս ելեալ՝ չար գազան դարձեալ բեկանիցէ զիս ։ Մի հայիր, Տէր, 'ի բազմամեայ անբարշտութիւնս

իմ, զի մի՛ մոլորեալ 'ի ճշմարիտ կենացդ՝ զբաղումն անդրէն 'ի կորուստ աշակերտիցեմ. այլ ուրոյ եղէ պատճառք մահու, նոցին եղէց և պատճառք կենաց: Սատանայ՝ որ 'ինեւ խրոխտացեալ պարծէր 'ի մէջ մեծի կորըստականացս, ինեւ կորացեալ ամաչեսցէ 'ի մէջ իւրոց աշակերտացն:

Այլ զայս իբրեւ ասացին, նմին իսկ ետուն կատարել զաղօթսն, և դարձուցին նովաւ հանդերձ մինչեւ 'ի պահն երրորդ. և այնպէս խաղաղացեալ կացին 'ի քուն ամենեքեան մինչեւ 'ի ժամ առաւօտուն: Իսկ նորա յառն կացեալ, և 'ի քուն ոչ մտանէր. այլ զձեռսն իւր 'ի վեր համբարձեալ՝ կայր յաղօթս: Այլ մինչ դեռ ընդ երգ աչուցեալ հայէր յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղեւ լուսով. և երեւեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք՝ որ կանգնեալ էր յերկրէ յերկինս, և գունդք գունդք զօրաց ելանէին 'ի վեր. և էր ամենեցուն տեսիլն նոր և չքնաղ, ահաւոր և սքանչելի իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի: Ունէր և զթիւ համարոյ 'ի միտս իւր զիւրաքանչիւր գնդիցն, զոր տեսանէր. էր՝ որ զհազարի, էր՝ որ զերեսուն և զերից, էր՝ որ զերկերիւրոց և զերեքտասանից: Այլ այնպէս մտադրոյնս մերձենայր, մինչեւ ճանաչել նմա զերիս 'ի նոցանէ, զՍարդամն և զՄարտակ և զՍորէն: Այլ ունէին ինն պսակ 'ի ձեռին, խօսէին ընդ միմեանս և ասէին. Ահա եկն եհաս ժամ, զի և սոքա խառնեսցին 'ի գունդս մեր. քանզի և մեք սոցա իսկ ծնայաք, և առհաւատչեայ պատիւ սոցա բերաք: Այլ որում ոչ եւս ծնայաք՝ եկն երեւեցաւ և խառնեցաւ, և եղեւ իբրեւ զմի 'ի զինուորաց Քրիստոսի:

Այս երիցս անգամ երեւեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելւոյ: Զարթուց զսուրբսն 'ի քնոյ անտի, և պատմեաց նոցա զամենայն տեսիլն կարգաւ: Իսկ նոքա յարուցեալ կացին յաղօթս և ասէին. Տէր, Տէր մեր, զի սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի. համբարձաւ մեծվայելչութիւն քո 'ի վերոյ քան զերկինս. 'ի բերանոյ մանկանց տղայոց ստնդիացաց հաստատեցեր զօրհնութիւն, զի եղծցի թշնամին և հակառակորդն: Զի ոչ եւս է այսուհետեւ ասել, եթէ տեսից զերկինս զգործս մատանց քոց, այլ թէ տեսից զքեզ, Տէր երկնի և երկրի. որպէս երեւեցար իսկ այսօր 'ի ձեռն սուրբ

զօրականացն քոց հեռաւոր օտարխս, որ անցեալ էր ըստ ակնկալութիւն կենաց իւրոց։

Ահա դու, Տէր, ողորմութեամբ քով պսակեցեր զսիրելիս քո, և գթութեամբ քով եղեր 'ի խնդիր կորուսելոյս, դարձուցեր և խառնեցեր 'ի դասս սրբոց քոց։ Ոչ միայն ետես սա զերկինս՝ զգործս մատանց քոց, այլ ետես զերկինս և զբնակիչս նորա, և մինչ դեռ է յերկրիս՝ խառնեցաւ 'ի գունդս բիւրաւոր հրեշտակաց քոց։ Նոյնետես և զոգիս արդարոց կատարելոց, ետես և զնմանութիւն փառաց աներևոյթ պատրաստութեանցն, ետես և 'ի ձեռին նոցա զանշուշտ ռաբունայն, որ համբերձեալ պահի 'ի ձեռն Ճարտարապետին։ Երանի սմա վասն սուրբ տեսլեանս, և երանի է մեզ վասն սորա մերձաւորութեանս առ մեզ. քանզի հաստատեալ գիտացաք սովաւ, եթէ որում այսպիսի սքանչելիք յայտնին, մեծ մասն ընկալաւ սա յանսպառ քոյ բարութեանցդ։ Անսպառ են պարգեւքն քո, Տէր, և առանց խնդրելոյ տաս ում և կամիս քոյով յորդ և աննախանձ առատութեամբդ։ Եւ եթէ որ ոչ խնդրեն՝ չարգելուս 'ի նոցանէ, բաց մեզ, Տէր, զդուռն ողորմութեան քոյ, որ 'ի մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ եմք բարեմասնութեան սրբոց քոց։ Ո՛ նորագիւտ դաստակերտս քո բարեխօս առնեմք վասն անձանց մերոց. մի՛ ընկղմեսցի նաւ հաւատոց մերոց 'ի մէջ ալեկոծեալ ծովու մեղաց։

Եւ այսպէս յերկար կատարելով զաղօթսն, յորդ և առատ արտասուս հեղուլին 'ի վերայ անձանց իւրեանց։ Գութ ողոքանաց արկանէին առաջի բարերարին, զի լսելի լիցի ձայն պաղատանաց նոցա, և հաստատուն կացցեն 'ի վիշտս Ճգանցն, զի մի՛ զրկեսցին 'ի ցանկալի պսակացն, զոր ունէին սուրբքն 'ի ձեռս իւրեանց; որպէս և ազդեցաւ նոցա 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, զի մերձեալ էր ժամանակ կոչման նոցա. որպէս զի երթիցեն և աներկիւղ դադարեսցեն 'ի կասկածելի ակնկալութենէն, որում համբերէին բազում տառապանօք, զի առհաւատչեիւ փոքու հասցեն երկնաւոր մեծութեանն, որում 'ի վաղնջուց խսկ էին ցանկացեալք։

Եւ քանզի ինքն իսկ մեծապետն իշխան էր աշխարհին, և նմին յանձն արարեալ էր զկապետոյն քաղաքին, վասն այնորիկ և համարձակութեամբ ընդ առաւօտն հանեալ

տանէր յապարանսն իւր։ Իւանայր և սրբէր զնոսա 'ի չարչարանաց թանգլին, առնոյր զՋուր լուացմանն սրբոցն և արկանէր զիւր մարմնովն։ Ննջէր 'ի տան իւրում աւազան, և ընդունէր 'ի նոյանէ զսուրբ մկրտութիւնն. հաղորդէր 'ի կենդանարար մարմինն և 'ի քաւիչ արիւնն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Բարձր բարբառով աղաղակէր և ասէր. Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ 'ի լուացումն մեղաց իմոց, և 'ի ծնունդս նորոգութեան վերստին Հոգւոյն սրբոյ, և Ճաշակումն անմահ խորհրդոյս 'ի ժառանգութիւն երկնաւոր որդեգրութեանն։ Դնէր և ըստ մարմնոյ առաջի նոցա սեղան կերակրոյ, և մխիթարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա, և միաբանէր ընդ նոսա հացին օրհնութեան։

Նոյն թէպէտ և ինքն եհաս յերկնաւոր բարիսն, և աներկիւղ էր 'ի մարդկանս հարուածոց, սակայն վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կասկած, զի մի իբրու փոխակարք մատնեսցին յիւրս արքունի։ Վասն այնորիկ 'ի ծածուկ կոչէր 'ի գիշերի և զնախարարսն, որ 'ի նմին քաղաքի էին 'ի կապանս, և առնէր ծախս մեծամեծս։ Եւ էին ամենեքեան 'ի մեծի խնդութեան վասն սքանչելեացն, որ երեւեցաւ նոցա։ Ոչ յիշէին ամենեւին, եթէ վիշտք ինչ անցեալ էին ընդ նոսա։

Բայց 'ի ժամ բազմականացն կարծիք իմն եղեն 'ի միտս սրբոցն վասն երիցու միոյ, որ էր ընդ նոսա 'ի սուրբ կապանսն. զի 'ի մէջ շինական մարդկան կեցեալ էր, և տգիտագոյն եւս էր 'ի գրոց մխիթարութենէ։ Հրամայեցին նմա ունել զգլուխ բազմականին. եւ պատասխանի երանելին և ասէ. Ո՞չ ինչ է այդ՝ զոր դուքդ գործէք, և կամ յինէն զի՞ թաքուցանէք զծածուկս խորհրդոցդ։ Ես քան զկրսերս ձեր խոնարհագոյն եմ, և քան զեւս փոքունս յաշակերտաց ձերոց տգիտագոյն եմ, զիա՞րդ կարացից այդմ տանել։ Այս իսկ մեծ էր ինձ, զի սուրբ կապանաց ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր։ Եթէ արժանի համարիք զիս ձերում սեղանոյդ, կալարուք դուք զիւրաքանչիւր տեղի բազմականիդ, և հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին։ Եւ բռնադատեաց սուրբ եպիսկոպոսն միաբանութեամբ ամենայն սրբոցն, և 'ի վերոյ քան զամենեսեան բազմեցուցին զնա։

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ բազմականին, և հա֊

զուրդեցան ամենեքեան՝ ի կերակուրն զուարթութեամբ, յորոն եկաց սուրբն Յովսէփ, և սկսաւ զուրախութեան նուագն մատուցանել և ասել այսպէս. Ուրախ լերուք ամենեքեան ՚ի Քրիստոս. քանզի վաղիւ այս ժամ իցէ, ահա մոռացեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս և զչարչարանս զոր կրեցաք: Եւ փոխանակ սակաւ աշխատութեանս մերոյ՝ բազմապատիկ հանգիստ ընդունելոց եմք, և փոխանակ խաւարային արգելանի բանդին՝ մտանելոց եմք յերկնից քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է, հանդիսապետ՝ յորում ասպարիսի նախ ինքն առաքինեցաւ առնելով զնշան յաղթութեան: Եւ այսօր նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ զնոյն նշան ընդունելով ՚ի փրկութիւն անձանց մերոց և ՚ի պարծանս մեծափառ սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ զոր օրինակ տեսէք դուք զեղբայրս զայս ՚ի գլուխ բազմականիս մերոյ, սոյնպէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ զպսակն ՚ի ձեռն կատարմանն իւրոյ: Զի ահաւասիկ եկն եհաս և մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց մերոց և պսակիչ սուրբ չարչարանաց ծառայիցս Քրիստոսի:

Զայս իբրև ասաց, լուաւ ՚ի նմանէ բանս պնդութեան, որով յոյժ մխիթարեցան ամենեքեան. ասէ. Ի սուրբ աղօթից ձերոց այդպէս արասցէ ինձ Քրիստոս, և կատարեսցէ զելս վախճանի իմոյ յաշխարհէս ըստ բանի քում: Եւ ահա ընդ ասելդ քո ազդումն եղեւ հոգւոյս իմոյ, և յիշեցի ես զմարդասիրութիւնն Քրիստոսի, որոյ և գալուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն մեր մեղացն եղեւ: Գթասցի յիս որպէս և յաւազակն ՚ի ժամ խաչին. որպէս նովաւ զդրունս փակեալ Դրախտին եբաց, և յառաջեցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ անդրէն ՚ի նոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն, արասցէ և զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս ապաստաւոր ձերում մեծաշուք գնդիդ:

Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի՝ որ դառնայ յապաշխարութիւն, անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց: Քանզի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն ՚ի խնդիր, վասն այնորիկ և նոքա խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն: Թերեւս վասն իմ

եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք. զպսակն վառն ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան աւետիսն հասարակաց տայր։ Եւ առաւել եւս ընդ իս էին զարմացեալ, զի ոչ ճանաչէին զիս 'ի կեանս իւրեանց, ահա 'ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կամէին զի և ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն։

Աղաչեմ զձեզ, տեարք իմ և հարք, աղօթս արարէք 'ի վերայ անարժանութեանս իմոյ, զի արժանի եղէց մեծի աւետեացն հասանել, որ յանսուտ ձերոց բերանոցդ քարոզեցաւ 'ի լսելիս իմ։ Արդ փութամ տեսանել զօրն, և յաւուր անդ զժամն եկեալ հասեալ 'ի վերայ մեր։ Եւ եթէ իցէ զի ելից 'ի թանձրադանդաղ ձանձրալի մարմնոյս այսորիկ, եթէ իցէ զի տեսից զքեզ Տէր Յիսուս, եթէ իցէ զի աներկիւղ եղէց 'ի մահուանէ, եթէ իցէ զի ազատութիւնս իմ հասցէ 'ի կատարեալ գիտութիւն։ Օգնեա ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, և կարկառեա զամենազօր աջդ յօգնականութիւն. զի խոստման բանիցս իմոց և գործք արդեամբք կատարեսցին 'ի վերայ մեր. և փառաւոր լիցի յիս 'ի մեղաւորս անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։

Զայս իբրեւ ասաց երանելին, յոտն կացին 'ի բազմականացն անդ, գոհանային ասելով. Փառք քեզ, Տէր, փառք քեզ Թագաւոր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո զմեզ Հոգւովդ սրբով, զի գտցուք առաջի քո հաճոյք և մի ամաչեսցուք, զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր։

Ի նմին ժամու եղեւ խորհուրդ մեծ 'ի մէջ նոցա, թէ զինչ օրինակաւ կարասցեն ապրեցուցանել զմոգպետն. զի մի լուեալ յարքունիսն, իբրեւ զհուր բորբոքեսցի բարկութիւն 'ի վերայ մնացելոցն։ Իբրեւ ոչ ինչ կարացին 'ի ժամուն վճարել, միաբանութեամբ աղօթս արարեալ՝ յԱստուած ապաստան առնէին ըզկեանս առնն հաւատացելոյ։

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին 'ի սրբոցն յորդառատ արտասուօք, և ողբալից ուրախութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա Հոգւոյն սրբոյ։ Զի մի ոք 'ի մէնջ, ասէն, թուլացեալ և ելեալ արտաքս 'ի հաւասար միաբանութենէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ գազանին։

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալերէին զնոսա և ասէին. Զօրացարուք, եղբարք, ՚ի Տէր, և մխիթարեցարուք ՚ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որբս և ոչ ՚ի բացէ առնէ զողորմութիւն իւր ՚ի մէնջ հաւատովք ՚ի Քրիստոս. բազում բարեխօսիւքն՝ զոր ունիմք առ նմա, ոչ շիջանի վառումն կանթեղաց ձերոց, և ոչ ուրախ լինի խաւարասէր թշնամին կենաց ձերոց: Այլ նոյն Տէր է, որ զօրացոյց զառաջինն նահատակսն՝ խառնելով զնոսա ՚ի գունդս հրեշտակաց իւրոց. նոյնուն սուրբ ոգիք և ամենայն դասք արդարոց հայցեն ձեզ յօժանդակութիւն համբերութեան, զի ընդ նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիջիք:

Զայս խօսէին ընդ նոսա, և զգիշերն ամենայն սաղմոսիւք ՚ի գլուխ տանէին. իսկ ՚ի ժամ առաւօտուն ասէին ամենեքեան. Ողորմեա, Տէր, զողորմութիւնս քո՝ որք ճանաչեն զքեզ, զարդարութիւնս քո՝ որք ուղիղ են սրտիւք: Մի եկեսցէ ՚ի վերայ մեր ոտն ամբարտաւանից, և ձեռք մեղաւորաց մի դողացուսցեն զմեզ. անդ անկցին ամենեքեան, որ գործեն զանօրէնութիւն. մերժեցան, և այլ մի կարասցեն հաստատել:

Եւ անդէն վաղվաղակի հասին դահիճքն ՚ի դուռն բանդին. մտին ՚ի ներքս և տեսին, զի որ յառաջ մոգպետն էր, և նմա իսկ յանձն արարեալ էր պահել զնոսա, նստէր ՚ի մէջ նոցա և լսէր ՚ի նոցանէ, նա և քաջալերէր եւս զնոսա չերկնչել ՚ի մահուանէ: Իբրև տեսին զմեծ սքանչելիսն դահիճքն, յոյժ զարմացան ընդ իրսն, այլ ոչ ինչ իշխէին հարցանել զնա. բայց չոգան և պատմեցին Դենշապհոյ, որում յանձն արարեալ էր զչարչարանս որբոցն: Իսկ նա իբրև լուաւ ՚ի դահճացն արքունի, զահի մեծի հարաւ ՚ի միտս իւր, թէ գուցէ և ինքն անձամբ ՚ի ներքս լիցի. քանզի և ծանօթագոյն եւս էր առնն: Հրամայեաց հանել ՚ի բանդէ անտի զամենեսեան կապանօքն, և հեռացուցանէր ՚ի քաղաքէ անտի երկոտասան պարսիկ հրասախաւ: Եւ ՚ի ծածուկ խօսէր ընդ մոգպետին, եթէ զի՞նչ պատճառք իցեն կապանաց նորա: Ետ պատասխանի այրն և ասէ ցնա. Մի խօսիր ընդ իս ՚ի ծածուկ, և մի լսեր զխորհուրդս լուսոյ ՚ի մէջ խաւարի, զի բացան աչք իմ արդ. քանզի տեսի զլոյսն երկնաւոր: Եթէ կամիս լինել խորհրդա-

կից կենաց. հարց զիս յանդիման, և պատմեմ քեզ զօր ահաւոր զմեծամեծսն Աստուծոյ:

Այս խորհուրդ լուաւ 'ի նմանէ զամենայն, և ստուգեաց եւս վասն խորոյ միաբանութեանն, եթէ ոչ քակտի 'ի սրբոյն հաւանութենէ, ոչ իշխեաց ձեռն արկանել 'ի նա, թէպէտ և ունէր հրաման յարքունուստ: Այլ փութացաւ, և ինքն երթեալ պատմէր թագաւորին 'ի ծածուկ զամենայն որպէս զիարդ լուաւ 'ի նմանէ:

Այս պատասխանի թագաւորն և ասէ ց՚Ենշապուհ. Ո՞վ ոք ամենեւին լուիցէ զայդ 'ի քէն, մանաւանդ վասն տեսլեանն մեծի՝ որ երեւեալ է նմա, զի մի՛ տգէտ մարդիկ երկմտեալ՝ բաժանեսցին 'ի մեր հաստատուն օրինացս: Ո՛ինչ մեք զայդ կամէաք հնազանդեցուցանել՝ թերեւս զոգիս գոցեն, իբրեւ նոցա ոչ ինչ կարացաք առնել, մեր որ վարդապետ օրինացդ էին, զկնի նոցա մոլորութեանն խոտորեցան:

Այս և այն եւս չար է մեզ քան զամենայն, զի ոչ դուզնաքեայ ոք խոտորեցաւ 'ի նոցա օրէնսն, այլ այր մի համակդէն, երեւելի ընդ ամենայն վերին աշխարհս: Եթէ փայքարիմք ընդ նմա, նա տեղեկագոյն է քան զամենայն վարդապետս աշխարհիս. զուցէ 'ի հիմանէ խարխարեալ աւերէ զօրէնս մեր: Այլ եթէ դատիմք զնա ընդ այլ չարագործսն, նա և այնպէս հռչակեալ ելանէ համբաւ քրիստոնէութեանն նորա, և մեծ անարգանք զկնի դենիս ձգին: Այլ եթէ սրով եւս վախճանեսցի, բազում են քրիստոնեայք 'ի կարաւանիս, ընդ ամենայն երկիր ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նորա: Աւկանիկ ինչ էին մեզ անարգանք առ ամենայն մարդիկս, ուր մեծարեալ պատուէին ոսկերք նածարացւոցդ. իսկ եթէ մոգացդ և մոգպետացդ զնոյն պատիւ կրեսցեն, մեք մեզէն լինիցիմք քակտիչք օրինացն մերոց:

Այլ այժմ իմ է քեզ երդումն տուեալ յանմահ դիսն. նախ զդառնացեալ ծերն կոչեա առաջի քո: Եթէ հաւանեսցի սիրով, և զղջացեալ ապաշաւեսցէ զկախարդութիւն նոցա, մեծարեսջիր զնա սիրով՝ պատուով ըստ առաջին կարգին. և մի՛ ոք գիտասցէ զթշնամանս նորա ամենեւին: Ապա թէ ոչ հաւանեսցի, և ոչ կամեսցի անսալ բանից իմոց, յարուսջիր 'ի վերայ նորա բազում ամբաստանս յաշխարհէ անտի, զի վնասակար

գտցի յիրս արքունի. և աշխարհաւ փուրսիշ 'ի վերայ յարուսջիր, և չկօթակ արասջիր յայն կոյս քան զԼուբան և զՍակուրան. և անդ ընկեցեալ զնա 'ի վերայ մի, և ընկալցի զմահ թշուառութեան: Իսկ զայլադենան փութանակի կարճեա 'ի կենաց աշխարհիս, զի մի դղըրդեսցեն զօրէնս մերոյ աշխարհիս, Զի եթէ զճարտար մոգպետն այնպէս արագ աշակերտեցին, տգէտ մարդիկ զիարդ կարասցեն կալ առաջի նոցա պատիր խաբէութեանն:

Արդ եւ նստաւ Պենշապուհ արտաքոյ բանակին յատենի, որպէս ասացաք, հեռի երկոտասան հրասախաւ: Հարցանէր զմոգպետն և ասէր. Իշխանութիւն առի վասն քո, ոչ միայն բանիւ հարցանել, այլ և ամենայն հարուածովք տանջանաց: Մինչչեւ ձեռն արկեալ է իմ 'ի քեզ, ընկալ զմեծարանս և արհամարհեա զանարգանս, և խնայեա 'ի պատուական ալիսդ: Թող անդր 'ի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր 'ի բնէ, և դարձիր անդրէն 'ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդապետ էիր բազմաց:

Իսկ պատասխանի երանելին և ասէ. Աղաչեմ զքեզ, տէր, որ յառաջ իբրեւ զհարազատ եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր թշնամի կատարեալ. մի ըստ առաջին սիրոյն զթար դու յիս, այլ կատարեա 'ի վերայ իմ զկամս չարութեան թագաւորին ձերոյ. և որպէս առեր իշխանութիւն 'ի վերայ իմ, դատեա զիս:

Յայնժամ իբրեւ ետես Պենշապուհ, եթէ առ ոչինչ զսպառնալիսն արքունի համարեցաւ, և ոչ ողոքանացն իբրեւ ինչ արար, և քան 'ի ծածուկ՝ յայտնի եւս կամէր զի խօսեսցի, կատարեաց 'ի վերայ նորա ըստ հրամանին արքունի: Իսկ գաղտագողի ընկեցաւ 'ի հեռաւոր օտարութիւն, որպէս զիարդ և ուսաւ 'ի վարդապետէն, և արար:

Իսկ հրամայեաց եւս Պենշապհոյ երկուս եւս ընկերակիցս օգնականս յաւագ գործակալացն, զԴենիկանն՝ որ էր մարզպետ արքունի, և զՍովան համդերձապետ 'ի ձեռանէ մովպետան մովպետի:

Արդ երեքեան ողջա հրաքանչիւր սպասաւորօք առին զսուրբսն յայնմ անապատէ, և փոխեցան նոյնչափ եւս հեռագոյն 'ի միւս եւս դժնդակ տեղի 'ի նմին գի-

չէրէ։ Այլ զոր 'ի կարաւանէն անցքն որ Թագին ուսա-նել, ոչ 'ի Հայոց և ոչ յամենայն քրիստոնէից, և ոչ ընդս յարտաքին հեթանոսաց։ Այլ տարապարտքն՝ որ էին 'ի վերայ կապելոցն անդէն 'ի քաղաքին, հրամայե-ցին պահել զզգուշութիւնս, զի զինեալ նոքա մի ոք զգե-տասցէ՝ ընդ որ առնիցեն 'ի մենջն ուխտի. մի նոքա և մի ամենեքին որ 'ի մնոցականէ։

Նայց այր մի Խուժիկ անուն 'ի զօրացն արքունի, որ 'ի ծածուկ ունէր զքրիստոնէութիւնն, և միաբանեալ էր 'ի գունդ դահճացն, և կայր 'ի տարաւ զօրապահացն հանդերձ զարծնակաւն ամենքանդարձանօքն, եկն եմուտ 'ի մէջ գիշերին և խառնեցաւ 'ի գունդ նախարարացն։ Նա-ռաջին զաւան 'ի միջնոյն կարծէր զնա, և միջինն երրոր-դին, և երեքեանն միաբանեալ համարէին զնա. և ոչ ոք 'ի նոցանէ եհարց՝ եթէ դու ով ես ընդ մեզ, ոչ 'ի տե-րանցն և ոչ 'ի պահապանացն։

Իբրև հասին 'ի տեղի անապատին, որ ամենևին անբնակ էր 'ի գաւառին, և այնպէս էր ապառաժ դըժ-նեայ, զի և ոչ նստելոյ անգամ տեղի գտաւ անդ նոցա, իջին հեծեալքն նախարարքն երեքեան, և հրամայեցին դահճացն իւրեանց կապել զնոսա և զձեռս նոցա։ Այլ արկին պարանս երկայնս յոտս նոցա, և երկու երկու ձգեցան և տարին 'ի քարշ։ Այլ այնպէս ձգեցին ձողեցին ընդ ապառաժ տեղիսն քարշելով, զի ամենևին խայծ ոչ մնաց 'ի մարմինս երանելեացն։ Այլ ապա լուծին և ածին 'ի մի տեղի։

Թուէր իմն նոցա այսպէս, եթէ կակղեցաք զխըս-տութիւն նոցա, և հնազանդեցուցաք զխիստ ապստամ-բութիւն նոցա. և արդ զինչ և խօսիցիմք, անսասցեն բանից մերոց, և առնիցեն զկամս թագաւորին, և առ-բեալ լիցին յանհնարին տանջանացն։ Այլ զայն ոչ կա-րացին քաջ իմանալ, եթէ իբրև զքաջ զինուորս վա-ռեցին զնոսա, և 'ի հրահանգս կրթութեան վարժեցին զնոսա. և իբրև զգազանս վայրենիս, արիւնախանձս ուսուցին զնոսա։ Այլ եթէ ունէին սակաւ ինչ կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ նոցա 'ի չարաչար վէրս մարմ-նոյն իւրեանց, զառաջին երկիւղն 'ի բաց մերժեցին։ Սկսան իբրև արբեալք անզգայք զմիմեանս ելանել 'ի բանից պատասխանիս. և փութային իբր ծարա-

ւիք յաղվիւր, եթէ ո՛ նախ վաղ զիւր արիւնն հեղցէ յերկիր։

Եւ մինչ դեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկսաւ ընդ նոսա Դենշապուհ եւ ասէ. Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ. ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց, ասէ, եւ կոտորածք զօրացն՝ որ հասին 'ի վերայ, 'ի ձէնջ եղեն վնասքն ամենայն. եւ բազում նախարարք՝ որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղեւ այդ ամենայն։ Այլ եւ արդ եթէ կամիք ինձ լսել, ասեմ ձեզ. որպէս եղերուք պատճառք ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք պատճառք կենաց ձերոց։ Եւ նախարարքն՝ որ կան 'ի կապանս, 'ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արձակել զնոսա, եւ աւեր աշխարհին ձերոյ ձեօք շինի, եւ բազումք որ վարեալ են 'ի գերութիւն, անդրէն դառնան։

Ահա դուք ձերոյին աչօքդ տեսէք այսօր, եթէ զորպիսի այր տոհմիկ, զոր թագաւորն ինքնին յականէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի կրթութեան օրինացս մերոց, եւ կատարեալ էր յամենայն 'ի գենիս եւ ամենայն մեծամեծաց սիրելի, եւ գրեթէ բոլոր աշխարհս կախեալ էր զնմանէ. եւ վասն զի անարգեաց զդենիմազդեզն, եւ պատրեցաւ 'ի ձեր տխմար գիտութիւնդ, ոչ ինչ խնայեաց թագաւորն 'ի մեծ պատիւ նորա, այլ իբրեւ զգերի մի զանաշխարհիկ չկօթակ արարի զնա յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր, զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ 'ի տեղի պատուհասին իւրոյ։

Արդ եթէ 'ի բուն դայեկութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ խնայեաց 'ի նա, ո՛րչափ եւս առաւել 'ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ, որ մահապարտ իսկ էք յիւրս արքունի։ Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց, բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական, եւ կատարիցէք զկամս թագաւորին, որպէս եւ ուսոյց զմեզ մեծն Զրադեշտն։ Եւ եթէ զայդ առնէք, ոչ միայն արձակիք 'ի կապանացդ եւ ապրիք 'ի մահուանէ, այլ եւ մեծամեծ պարգեւօք յուղարկիք յաշխարհն ձեր։

Յառաջ մատուցեալ Ղեւոնդ երէց եւ թարգմանս կացոյց զՍահակ եպիսկոպոս. Զխորդ լուիցուք, ասէ, երկդիմի հրամանացդ քոց. ահա զերկրպագութիւնդ նախ ետուր արեգական, եւ զկատարումն երկրպագու-

թեան 'ի կամս թագաւորին ձգեցեր. մեծարեցեր զարեգակն՝ յառաջ ձայնելով զանուն նորա, և մեծացուցեր զթագաւորն աւելի քան զարեգակն. և յայտ արարեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց սպասաւորէ արեգակն արարածոց, իսկ թագաւորն 'ի կամս ազատութեանն իւրոյ՝ զոր կամի աստուածացուցանէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ. և ինքն 'ի ճշմարտութեանն վերայ չեւ է հասեալ։ Մի խօսիր ընդ մեզ իբրեւ ընդ տղայս, զի հասակաւ կատարեալ եմք, և գիտութեամբ ոչ եմք անտեղեակ. ուստի սկսար դու, այտի տաց քեզ պատասխանի։

Նախաքէն զմեզ եղիր պատճառս աւերածոյ աշխարհին մերոյ և հարուածոց զօրացն արքունի. մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն, այլ յոյժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր թագաւորս, և սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ, ոչ իբրեւ զմարդ ոք դաւաճանեալ 'ի մարդկանէ, այլ իբրեւ Աստուծոյ՝ ճշմարիտ կալ 'ի ծառայութեան. և եթէ զրկիմք ինչ 'ի նոցանէ, փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքայութիւն։ Եւ ոչ միայն զարքանեկութիւն հպատակութեան պարտիմք հարկանել նոցա, այլ և մահու չափ զանձինս 'ի վերայ դնել սիրոյ թագաւորին։ Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեառն, նոյնպէս և յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զճշմարիտ Աստուածն մեր ընդ այլում, որ չիք Աստուած բայց 'ի նմանէ։

Բայց ասեմ քեզ՝ որում սակաւիկ մի տեղեկագոյն ես։ Ո՞վ 'ի քաջ զօրականէն զինի մտանիցէ 'ի պատերազմ. և եթէ զայս արասցէ, ոչ քաջ անուանի նա, այլ յոյժ վատ։ Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառականաց ըզպատուական մարգարիտն փոխանակիցէ ընդ անարգ թրուշայի, բայց եթէ յիմարեալ իցէ տգիտութեամբ, որպէս և ձեր մոլորութեան առաջնորդքդ։

Միայն գտեր զմեզ 'ի բազում առաքինեացն մերոց, և կամիս գողութեամբ աւերել զամուրս խորհրդոց մերոց. չեմք մեք միայն՝ որպէս և դուդ կարծես. չիք տեղի ունայն, ուր չիցէ Քրիստոս Թագաւորն մեր. բայց միայն այնոքիկ են թափուր 'ի նմանէ, որ իբրեւ զքեզ և զչարադէւ իշխանն քո, որք ուրացեալ էք 'ի նմանէ։

Ո՜ւր են թէ զինուորք աշխարհին մերոյ, որ աշակերտեալքն էին մեօք 'ի Քրիստոս, առ ոտն հարին զանհագին հրամանս թագաւորին ձերոյ, և զմեծամեծ պարգևս առ ոչինչ համարեցան, և զհայրենի տէրութիւնն 'ի բաց կողոպտեցան, չխնայեցին 'ի կին և յորդիս և 'ի գանձս մարմնաւորս կենաց աշխարհիս, նա և ոչ զարիւնն իւրեանց ածին ինչ զմտաւ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ զերկրպագուս արեգականն՝ որ ձեր վարդապետք էին, չարաչար հարուածովք սատակեցին զնոսա, և մեծամեծ չարիս հասուցին 'ի վերայ զօրացն ձերոց, և բազումք 'ի նոցանէ անկանէին 'ի նմին պատերազմի, և այլք մատնեցան 'ի պէսպէս փորձութիւնս, և կէսքն ընկեցան 'ի հեռաւոր օտարութիւն, և եւս բազմագոյնք վարեցան 'ի գերութիւն։ Իսկ ամենեքին նոքա յառաջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն Աստուծոյ, և խառնեալ են 'ի գունդս վերին հրեշտակացն, և ցնծան 'ի պատրաստեալ յուրախութիւնսն, յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի այրն, զոր դու ասես չկօթակ արարի։ Երանի տամ նմա, և երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, և տեղւոյն՝ ուր նայն վախճանեցի․ ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուականութեամբ, այլ և զերկնից լուսաւորօքդ՝ որում դուքդ երկիր պագանէք։

Իսկ պատասխանի Մովան հանդերձապետ և ասէ ցնոսա․ Աստուածքն բարերար են, և երկայնամտութեամբ ջանան ընդ ազգի մարդկան, զի գիտասցեն և ծանիցեն զիւրեանց փոքրկութիւնն և զնոցա մեծութիւնն, և վայելեսցեն 'ի պարգևս աշխարհիս, զոր տուեալ է յիշխանութիւն 'ի ձեռս թագաւորի, և 'ի բերանոյ նոցա ելանեն հրամանս մահու և կենաց։ Իսկ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդպէս ընդդիմանալ կամաց նոցա և ոչ առնուլ յանձն զերկրպագութիւն արեգական, որ ճառագայթիւք իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբ իւրով հասուցանէ զկերակուր մարդկան և անասնոց․ և վասն հասարակաբաշխ առատութեանն և աննախանձ մատակարարութեանն անուանեցաւ Միհր աստուած, զի չիք 'ի նմա նենգութիւն և անիմաստութիւն։ Նա և մեք երկայնամիտ լինիմք 'ի վերայ տգիտութեան ձերոյ․ քանզի չեմք մարդատեացք իբրև զգազանս շաղղակերս և ա-

ընթանայքուս։ Իմացեցէք յանձինս ձեր, և մի խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ ձեր։ Թողէք անդր զառաջին յանցանս ձեր, և զառաջիկայ իրս ուղղեցէք. զի և այլոց վասն ձեր լիցի օգտութիւն 'ի մեծ թագաւորէն։

Նա այս եւս պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս և ասէ. Որպէս ուսեալ և յայժ խրատեալ՝ զգեղեցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան աշխարհի և փառաց թագաւորին. բայց զայս կարի տգիտաբար ուսուցանես, զի աստուածս բազում խոստովանիս, և զմի կամս ոչ ասես ամենեցուն։ Եթէ վէհքն առ միմեանս մարտուցեալ են, մեք խոնարհագոյնք քան զնոսա զիարդ կարասցուք հաւանել բանից քոց։ Միաբանեա զջուր և զկրակ, զի ուսցուք 'ի նոցանէ զխաղաղութիւն. կոչեա զարեգակն 'ի տուն որպէս կրակ, և եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝ զի մի աշխարհ 'ի խաւարի մնասցէ, յղեա զդա առ նա, զի ուսցի 'ի նմանէ զանկարօտութիւնն։

Եւ եթէ մի է բնութիւն աստուածոցն քոց, հաւասարեսցեն առ միմեանս զուգութեամբ. լիցի անկերպ կերպ կրակ իբրեւ զարեգակն, և մի խափանեսցին ծառայքն արքունի 'ի ծախս առձեռն կայց սորա։ Երդ մինդ անյագ ուտէ, և հանապազ մեռանի. և միւսն որ չուտէ, առանց օգտին նուազի լոյս ճառագայթից իւրոց. ցրտանայ ձմերայնի, և սառուցանէ զամենայն դալարաբոյս խոտոյն. տօթանայ յամարայնի, և հրակէզ առնէ զամենայն կենդանիս։ Եւ որ ինքն յար 'ի փոփոխման կայ, ոչ կարէ հաստատուն կեանս ումեք շնորհել։ Եւ քեզ ոչ կարեմ մեղադիր լինել. որոյ ոչ տեսեալ է զմեծ թագաւորն, պատուաւորացն մատուցանէ զերկրպագութիւն. իսկ եթէ որ զայս 'ի հմուտ գիտնոցն արասցէ, վաղվաղակի մահ 'ի վերայ հրամայեն։

Այլ վասն արեգական, եթէ կամիցիս ուսանել, զճշմարիտն ասացից քեզ։ Մասն է նա աշխարհիս արարածոց, 'ի բազում մասանց մի մասն որոշեալ է. կէսքն 'ի վերոյ են քան զնա, և կէսքն 'ի ներքոյ նորա։ Ոչ է նա առանձին սուրբ յստակ լուսով, այլ 'ի ձեռն օդոյն հրամանաւն Աստուծոյ տարածանէ զճառագայթս իւր, և հրոյն մասամբ ջեռուցանէ զամենայն գոյացեալս 'ի ներքոյ իւրոյ կայանին։ Իսկ վերինքն ոչ ինչ մասն ունին 'ի նորա ճառագայթիցն. քանզի իբրեւ յա-

ման ինչ արկեալ է զլայն 'ի գունդ նորա, և 'ի վայր կոյս հեղու բերանացեալ՝ առ 'ի պէտս ներքնոցս վայելչութեան: Եւ զոր օրինակ նաւ մի թռուցեալ 'ի վերայ ծովային ջուրցն բազմութեան, անգիտութեամբ գնայ զուղեւորութիւնն 'ի ձեռն հմուտ և ճարտար նաւապետին, այսպէս և արեգակն 'ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի զփոփոխմունս շրջանին իւրոյ տարեւոր ժամանակին:

Եւ որպէս այլ մասունք աշխարհիս հաստատեալ են վասն մեր կենացն, և զնա իբրեւ զմի յայլոց մասանց տուեալ է մեզ յառաջնորդութիւն լուսոյ, որպէս զլուսին և զաստեղս և զօդս յարածուփս և զամպս անձրեւաբերս. նոյնպէս և յերկրիս մասանց զծով և զգետս և զաղբիւրս և զամենայն պիտանացու ջուրս, նոյնպէս և զցամաքայինս ամենայն պիտոյիւք իւրովք: Աստուած և զմի ոք 'ի սոցանէ չէ արժան անուանել. և եթէ ժպրհիցի ոք ասել, զանձն տգիտաբար կորուսանէ. և աստուածանունն մեծարելով զնոսա՝ նոքա ոչ ինչ օգտեցան: Մինչ իշխանութեան երկու թագաւորք ոչ լինին. և եթէ մարդ զայդ քեզ յանձն ոչ առնու, քանի՛ եւս հեռի է առ 'ի յԱստուծոյ բնութենէն այդպիսի կարգ շփոթեալ:

Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշմարիտն, քաղցրացո զդառնութիւն սրտիդ, և բաց զաչս մտացդ, և մի յարթնութեան կուրութեամբ ընդ խաւար գնայցես. որ անկեալ ես 'ի խորխորատ, և զամենեսեան կամիս առ քեզ ձգել: Եւ եթէ քոյքն զան զկնի մոլար վարդապետութեանդ՝ որ ոչ տեսանեն և ոչ իմանան, մի և զմեզ կարծեր դոյն օրինակ. քանզի բաց են աչք մտաց մերոց և սրատեսիլ եմք: Մարմնոյս աչօք զարարածս տեսանեմք, և իմանամք զսա յայլմէ արարեալ. և ամենեքեան են ընդ ապականութեամբ: Իսկ արարիչն ամենեցուն աներեւոյթ է 'ի մարմնաւոր աչաց, այլ մտաց իմանի զօրութիւն նորա:

Եւ վասն զի ետես զմեզ 'ի մեծի տգիտութեան, և ողորմեցաւ մերում անուսումնութեանն, յորում և մեք իբրեւ զձեզդ երբեմն զերեւելիս կարծէաք արարիչ և գործէաք զամենայն անառակութիւնս, վասն այնորիկ առ սէր իւր եկն մարմնացաւ 'ի մարդկանէ, և ու-

որոց մեզ զանհերեւոյթ աստուածութիւնն իւր ։ Այն զի բարձրացոյց զինքն 'ի խաչն կախաղանի, և զի մարդիկ զհետ լուսաւորացդ մոլորեցան, մերկեաց յարեգականէ զլոյս ճառագայթիցն իւրոց, զի եղիցի խաւար ազդա-ւոր մարդկութեան նորա. զի որ իբրեւ զձեզ անմար-մանք իցեն, մի տեսցեն զկեանս իւրեանց 'ի մեծի ան-արգութեան ։ Որպէս և այսօր որ ոչ խոստովանի զխա-չելեալն Աստուած, նոյն խաւար մածեալ է զոգւով և մարմնով նորա. որպէս և դու իսկ այսօր 'ի նմին խաւա-րի կաս, և զմեզ դեռ եւս չարչարես ։ Պատրաստ եմք ըստ օրինակի Տեառն մերոյ մեռանել. որպէս զկարգ և կամիս կատարեա զկամս դառնութեան քո ։

Յայնժամ իբրեւ հայեցաւ 'ի նոսա անօրէնն Դեն-շապուհ, 'և ետես 'ի մեծի ուրախութեան զուարթա-գինս զամենեսեան, գիտաց եթէ ոչ գնան առ նոսա բանք սպառնալեաց և աղաչանաց ։ Հրամայեաց զմի ոմն 'ի կըր-սերագունիցն յառաջ մատուցանել, երեց մի Արշէն ա-նուն, վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ եղեւ սրբոցն ։ Կապեցին զոտսն և զձեռսն, և մեծաւ ուժով պրկեցին, մինչեւ ճարճատիւն հատաւ ամենայն ջլացն. և այնպէս կայր մեծ ժամս յանհնարին պրկոցսն ։

Եբաց սուրբն զբերան իւր և ասէ. Ահա շրջեցան զինեւ շունք բազումք, և ժողովք չարաց պաշարեցին զիս. ծակեցին զոտս իմ և զձեռս իմ, և փոխանակ բե-րանոյ իմոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ ։ Լուր ինձ, Տէր, և լուր ձայնի իմում, և ընկալ զոգի իմ 'ի ժողովս սուրբ զօրականին քո, որ երեւեցաւ նորակերտ դաստակերտին քոյ ։ Եւ որ կրսերս եմ յամենեսեան, ողորմութիւն քո գթացեալ յառաջեցոյց զիս ։

Եւ զայս իբրեւ ասաց, ոչ եւս կարէր բանալ զբե-րանն յանհնարին պրկոցաց գելարանին ։ Եւ անդէն վաղվաղակի դահճին հրաման առեալ յերից նախա-րարացն՝ սրով հատանել զպարանոց երանելւոյն, և ընկե-ցին զմարմինն 'ի խորխորատ մի ցամաք ։

Եւ անդէն 'ի տեղւոջն սկսաւ խօսել Դենշապուհ ընդ եպիսկոպոսին և ասէ. Յորժամ եկի ես յաշխարհն Հայոց՝ զտարի մի և զվեց ամիս եհաս շրջել ինձ անդ. ոչ յիշեմ ես ամենեւին՝ եթէ բան մի տրտունջ յու-մեքէ լուայ վասն քո, նոյնպէս և առաւել վասն Յով-

սեփայ . զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից , և հաւատարիմ յամենայն իրս արքունի ։ Նա և որ մարզպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն , մեծապէս գոհ էր զաւնէս զպայմանսն . և ես ինձէն աչօք իմովք տեսի , զի որպէս հայր հաստատուն համարեալ էր ամենայն աշխարհին , և անաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծսն և զփոքունս ։

Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես աղաչեմ զձեզ . խնայեցէք 'ի պատուական անձինս ձեր , և մի մատնիք 'ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի , զոր տեսէք աչօք ձերովք ։ Վասնզի թէ 'ի դոյն միտս յամառութեան կայք , և իմ եղեալ է 'ի մտի իմում բազում չարչարանօք կարծել զձեզ 'ի կենաց ձերոց ։ Նա գիտեմ , զի 'ի հրապոյրս առնդ այդորիկ եկեալ էք դուք . քանզի ինքն խստացեալ է մարմնով , և ձեռնարկութեամբ բժշկաց ձեք գտեալ առողջութիւն . և հիւանդոտ կենօք ձանձրացեալ է , և փափագէ 'ի մահ քան 'ի կեանս ։

Նա այս ետ պատասխանի սուրբն Յովսէփ և ասէ . Գովութիւնդ՝ զոր ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ և ապա ինձ , յիրաւի արարեր և ըստ կարգի պատուեցեր վասն ալեացդ , այդպէս իսկ արժան է ։ Այլ ճշմարիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն դիմադարձ լինել երկրաւոր իշխանաց , և ոչ զօք 'ի ժողովրդոց տրտունջ առնել վասն մարմնաւոր զօշաքաղութեան . այլ ցածութեամբ և հեզութեամբ ուսուցանել զպատուիրանս Աստուծոյ , և առանց խարդախ իմաստութեան խաղաղասէր լինել առ ամենեսեան , և անաչառ վարդապետութեամբ առ մի Տէրն արարածոց առաջնորդել բոլորեցունց ։

Այլ վասն առնս այսորիկ հրապուրանաց՝ զոր ասացեր , և զայդ ոչ ստեցեր , այլ կարի զճշմարիտն ասացեր ։ Զի ոչ իբրեւ զօտար ոք հրապուրէ զմեզ , և ոչ իբրեւ զպատրող ոք խաբեբայ մոլորեցուցանէ զմեզ , այլ յոյժ սիրէ զմեզ ։ Վասնզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնեացն զմեզ , և մի է հայր մեր սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ . զիարդ համահարքք և միոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին , և ոչ միաբանք ։ Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն , մեր 'ի տուէ և 'ի գիշերի դոյն խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւն ։ Իսկ եթէ սա ձանձրացեալ իցէ՝ ելանել յախտալից

մարմնոյս, առաւել եւս մեք ամենեքեան. զի չիք ոք ամենեւին 'ի ծնունդս կանանց, որ ունիցի զմարմինս առանց ցաւոց չարչարանաց ։

Նա պատասխանի Պենշապուհ և ասէ. Զայդ ոչ գիտէք, որչափ երկայնամիտ լինիմ ես 'ի վերայ ձեր. այս ոչ հրամանաւ արքունի է այսչափ երկայնաբան լինել ընդ ձեզ պայքարաւ, այլ յիմմէ քաղցրութենէ թողացուցի ձեզ. զի չեմ իբրեւ զձեզ անագորոյն, զի անձանց առելի էք և այլոց թշնամիք ։ Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում, գութ և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր ։

Նա պատասխանի Ղեւոնդ երէց և ասէ. Որ առ արտաքինսն գութ և սէր ունի, զպատուիրանսն Աստուծոյ կատարէ, այլ պարտի և յիւր ոգիսն խնայել. զի չեմք անձանց ատեարք, այլ է որ համարս խնդրէ 'ի մէնջ և վասն արտաքնոց և վասն ներքնոց ։ Այլ որ ասացեր՝ յինէն անսամ ձեզ և ոչ հրամանաւ թագաւորին, եթէ դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ թագաւորին ձերոյ, զայդ բարիոք առնէք, զի աւերիչ աշխարհի է և սատակիչ անմեղ մարդկան, բարեկամ սատանայի և թշնամի Աստուծոյ ։ Այլ մեք ոչ կարեմք անցանել ըզհրամանաւ մերոյ թագաւորին, և ոչ զանանց կեանս մեր կարեմք փոխանակել ընդ ապականացու պատրանս աշխարհիս ։

Այլ վասն իմ զի ասացեր, չգտեալ զառողջութիւն 'ի բժշկաց, սիրէ զմահ քան զկեանս, այդ բանք ոչ անոցիկ են՝ որ տեսանեն զամենայն չարչարանս աշխարհիս ։ Այդ ցածո զքեզ սակաւիկ մի 'ի զայրագին սրրտմտութենէդ, և եկ զհետ ճշմարիտ բանից իմոց, և հայեաց կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս ։ Ո՞ ոք 'ի մահկանացուացս ունի կեանս անտրտունջս. ո՞չ ահա ամենայն լի են ախտիւք, է որ 'ի ներքոյ, և է որ արտաքոյ. ցուրտ և տօթ, քաղց և ծարաւ և ամենայն աղքատութիւն կարօտութեան ։ Արտաքոյ՝ անիրաւութիւն, յափշտակութիւն, գէճ պղծութիւն անառակ յարձակմամբ. 'ի ներքոյ՝ ամբարշտութիւն, ուրացութիւն, ագահութիւն, անդարձ մոլորութիւն 'ի կամաւոր ազատութենէն ։

Բայց դու որ զբժիշկս խոտեալ անարգեցեր, թէ չիք իմ 'ի նոցանէ գտեալ զառողջութիւն, չեն ինչ զար-

մանք, վասն զի մարդիկ են նոքա. է ցաւ՝ որում գտանեն հնարս առողջութեան, և է՝ որ անպատամբէ 'ի հնարից նոցա. վասն զի ամենեքեան եմք մահկանացուք, այն որ բժշկէն և որ բժշկին: Այլ երանի թէ և դուք ըստ բժշկական արուեստին բերէիք զնմանութիւն. զի ոչ փոքր է ճշմարտութիւն նոցա բժշկութեանն: Քանզի յորժամ տեսանեն նոքա զոք հիւանդացեալ, ոչ յապաղեն երթալ առ նոսա, այլ փութացեալ հնարին մատուցանել զառողջութիւն: Մանաւանդ եթէ յարքունիս մի ոք 'ի սիրելեաց թագաւորին ախտանայցէ, և հասեալ 'ի մեծ հրապարակն՝ տեսանիցէ զբազմութիւն պատուաւորացն և զառողջութիւն գեղեցիկ երիտասարդացն, և եւս 'ի ներքս մատուցեալ 'ի սրահսն արքունի, և անդ տեսանիցէ զամենայն սպասաւորացն զչքնաղ և զսքանչելի տեսիլն, ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն: Այլ և եթէ գահոյք ականակապք իցեն և համակ ոսկեղէնք՝ յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դնիցի, չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ամենայնէ: Այլ 'ի բաց հրամայէ առնուլ զոսկեհուռ վերարկուսն, և ձեռն 'ի ներքս տարեալ՝ զննէ զամենայն մարմինն, եթէ ջերմ իցէ բնութիւնն, և եթէ սիրտն 'ի տեղւոջն հանդարտ կայցէ, և կամ թէ լեարդն կակուղ իցէ, և կամ թէ շարժք երակացն յարմար իցեն. Եւ ըստ նմին զդարման բժշկութեանն առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութիւն:

Իսկ արդ եթէ մարդկային բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ քամահել զամենայնիւ, և միայն զիւր արուեստն յառաջ մատուցեալ՝ զգործն կատարէ, որչափ եւս առաւել ձեզ արժան էր, որ զբոլոր աշխարհս ունիք յիշխանութեան մեծի, հոգ յանձին տանել՝ նախ զհոգիդ բժշկել յամենայն ախտալից մոլորութեանց աշխարհիս, և մարմնովք իսկ կայիք ամենեքեան ձեզ 'ի ծառայութեան: Արդ այժմ զի դուք տգիտացարուք, և զանմահ հոգիդ մահկանացու արարէք յանշէջ հուր գեհենին, մարմնովդ՝ եթէ կամիք և եթէ ոչ կամիք՝ ախտացեալ էք յախտաւորութիւն անառողջութեան. և զմեզ նախատէք մարմնոյ ցաւովք, որ ոչ 'ի կամս մերոյ ազատութեան է, այլ որպէս դիպեցաւ 'ի բնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ:

Այս Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանի և կեն-

դառնաբար՝ 'ի կամս իւրոյ բարերարութեան եղեւ բժիշկ հոգւոց և մարմնոց, և նա ինքն 'ի ցաւս չարչարանաց իւրոց բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան: Նա եւս խանդաղատագոյն գթացեալ, վերստին ծննդեամբն ծնեալ զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւս և անվէրս, և 'ի ծածուկ հարուածոց զհին ծակոտուածոյն վիշապին ողջացոյց. և արար զմեզ անախտս և անարատս հոգւով և մարմնով, զի իցեմք բանականակից հրեշտակաց և զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ: Նա քո զայս ոչ գիտացեալ, և ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգեւսն Աստուծոյ, և ոչ եւս այլ կամիս ուսանել 'ի մէնջ. այլ և զմեզ եւս վրիպեցուցանել կամիս, որում չիք հնար, և մի այլ լիցի, և ոչ կարես իսկ առնել:

Այլ վասն իմոյ ախտալից մարմնոյս ասացիր քեզ կարճառօտս: Խնդամ և ուրախ եմ յորժամ տեսանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ. գիտեմ, զի զօրանայ յիս առողջութիւն հոգւոյս իմոյ: Մանաւանդ զի ունիմ ինձ գրաւական զմեծ վարդապետն հեթանոսաց, որ 'ի ցաւս մարմնոյ անձինն մխիթարէր, և 'ի կափուտս սատանայական մարմնոյ պարծէր, և ասէր. Զի եթէ տնկակիցք եղաք նմանութեան մահու նորա, որչափ եւս առաւել լիցուք հաղորդք յարութեան նորա: Այլ դու որ ունիս իշխանութիւն 'ի վերայ մեր, դատեա զմեզ ըստ չարութեան կամաց քոց: Զեմք ինչ զանգիտելոց յահագին յահաւոր սպառնալեացդ քոց, և ոչ երկիւղած 'ի դառն մահուանէն՝ զոր ածելոց ես 'ի վերայ մեր:

Յայնժամ մեկուսացոյց սակաւիկ մի զերանելիսն 'ի միմեանց, և միայն ասէ ցսուրբ եպիսկոպոսն. Դուլութիւն, զոր ետու քեզ յառաջ, ոչ իմացար պատիւ անձին քոյ: Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիսն, զոր գործեցեր դու, զի անձամբ զանձն քո արասցես մահապարտ: Արդարեւ դու աւերեցեր զատրուշանն յՌշտունիս, և կամ զկրակն դու սպաներ. նա և որպէս լուայ և ստուգեցի, թէ և զմոգսն դու չարչարեցեր, և սպաս պաշտամանն դու տարար. արդ եթէ արդարեւ դու առեր, պատմեա ինձ:

Նա պատասխանի սուրբն և ասէ. Արդ կամիս ուսանել զայդ յինէն, եթէ յառաջագոյն գիտէիր: Դենշապուհ ասէ. Այլ է համբաւ, և այլ է ճշմարտութիւն: Եպիսկոպոսն ասէ. Որպէս կարծեսդ ասա ինձ:

Պետնշապուհ ասէ․ Իմ լուեալ էր, եթէ զամենայն վնասն յորշտունիս դու արարեր։ Եպիսկոպոսն ասէ․ Եւ զի այդպէս հաւատեաւ 'ի վերայ հասեր, կրկին զքե հարցանես։ Պետնշապուհ ասէ․ Զճշմարիտն 'ի քէն կամիմ ուսանել։ Եպիսկոպոսն ասէ․ Ոչ զօգուտ կենաց քոց կամիս ուսանել յինէն, այլ արեան իմոյ ցանկան միտք քո։ Պետնշապուհ ասէ․ Չեմ գազան արիւնախանձ, այլ վրէժխնդիր եմ աստուածոցն անարգութեան։

Եպիսկոպոսն ասէ․ Ո՛ տարերս համերս աստուածս անուանես, և զպատկերակիցս քո մարդիկ խողխողել կամիս․ տալոց հատուցանելոց ես վրէժ թագաւորաւն քով յանկաշառ ատենին Աստուծոյ։ Եւ զոր քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն, զայդ ես ասեմ քեզ։ Զգտունն արդարև ես աւերեցի, և զմոգսն ես չարչարեցի զանիւ, և զկահ պղծութեան՝ որ 'ի տանն էր՝ 'ի ծովն ես ընկեցի։ Այլ զկրակ ո՞վ կարէ՝ սպանանել․ քանզի ամենիմաստ արարիչն արարածոց հոգ խնամոյ տարեալ յառաջագոյն՝ անմահս հաստատեաց զբնութիւն չորից նիւթոցս։ Աղէ սպան դու զօդ եթէ կարես, և կամ ապականեա զհող՝ զի մի բուսուսցէ զդալարի, փողոտեա զջուր՝ զի մի մեռցի։ Եթէ զայդ երեսին կարես առնել, ապա և զկրակ կարես սպանանել։

Ապա եթէ Ճարտարապետն մեր միաբանեաց զչորից տարերացդ զանքակութիւն, ահա և զտանի բնութիւն հրոյ 'ի քարինս և յերկաթս և յամենայն տարերս զըննելիս, ընդէ՞ր ստութեամբ զրպարտես զիս, թէ դու զկրակ սպաներ։ Աղէ դու սպան զջերմութիւն արեգական, զի ունի նա մասն հրոյ․ և կամ տուր հրաման, զի մի թափեսցի հուր յերկաթոյ։ Մեռանի այն՝ որ ծնչէն և շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ․ Ե՞րբ տեսեր դու զկրակ գնայուն կամ խօսուն կամ գիտուն։ Արդ զոր կենդանի քո չէ տեսեալ, մեռեալ խոստովանիս։ Ո՛րչափ անթողլի է ամբարշտութիւնդ ձեր քան զամենայն հեթանոսաց, որ գիտնագոյնք են քան զձեզ․ որ թէպէտ և 'ի ճշմարիտն Աստուծոյ մոլորեալ են, զանխօս տարերս Աստուած ոչ խոստովանին։ Արդ եթէ դու անգիտութեամբ կորնչելի ասես զբնութիւն հրոյ, ոչ առնուն քեզ յանձն արարածքս․ քանզի խառն է դա յամենեցունց։

Պնեւշապաշ ասէ. Ոչ ինչ մնանեմ ես ընդ քեզ 'ի պայքար քննութեան վասն բնութեան արարածոց. այլ խոստովանեմ ինձ, եթէ զու անգուցեր զերանց, եթէ ոչ:

Պատասխանի ետ երանելին եւ ասէ. Սովորեալս ոչ կամեցայք լինել աշակերտ ճշմարտութեան, առաջի զերանս հօրն քոյ ասասնայի: Այս ինձ են մեծ 'ի կրօնաւորութեան ձեր, եւ տեսի՝ զի կայիս պաշտօնեայք անփառաւորութեան մնան կարծեաց ձերոց, եւ կրօնաւորանն զի հրով ասաղին նոցա բորբոքեալ այրէր: Հարցի ցնա բանիւք եւ ոչ զանիւ, թէ զինչ համարիք 'ի մասն ձեր զերանս պաշտամանս այսորիկ: Այսուհետեւ պատասխանի եւ ասէ. Մեք ինչ ոչ գիտեմք. բայց այսչափ ինչ խոստովանեմք, զի ասուածութիւն է նախնեացն եւ հրամանն բանն թագաւորին:

Ասեմ դարձեալ՝ ցնոսա. Իսկ զինչութիւն կրակիդ զինչ իմանայք. արարիչ կարծէք, թէ արարած: Նոքա միաբան ամենեքեան. Արարիչ մեք զդա ոչ գիտեմք, նա եւ ոչ համբուրեցից աշխատելոց: Ձեռք մեր փառարեալ են 'ի կայծի, եւ ոտունք մեր տոտեալ են 'ի փայտակերի, աչք մեր զինջացեալ են արտասուօք 'ի կծութենէ ծխոյ դորա; եւ երեսք մեր մրոտեալ են 'ի խանձութեան թանձրութենէ նորին ծխոյ: Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկերակուրն, յոյժ քաղցնու. եւ եթէ բնաւ չտամք, ամենեւին անցանէ. եւ եթէ մօտ երթամք եւ երկիր պագանեմք, կիզու զմեզ. եւ եթէ ոչ երթամք մօտ ամենեւին, մոխիր լինի: Մեր այդպէս հասեալ է 'ի վերայ բնութեան դորա:

Ասեմ դարձեալ ցնոսա. Իսկ լուեա՞լ է ձեր, եթէ ո՞յր ուսուցեալ է ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն: Նոքա պատասխանի եւ ասեն. Ո՞ք 'ի լսելոյ հարցանես զմեզ, այլ հայեաց ընդ առաջինկայ իրաց. զի օրէնսդիրքն մեր ոգւովք մտաց միայն կուրացեալ են, այլ թագաւորն մեր մարմնով միով ակամբն կոյր է, այլ ոգւոյն բնաւ չիք իսկ աչք:

Վասն այնորիկ եւ ես իբրեւ լուայ զայս 'ի մոգացն, յոյժ ողորմեցայ. զի տգիտութեամբ զարդարն խօսեցան: Սակաւուիկ մի չարչարեցի զնոսա զանիւ, եւ նոցուն իսկ ետու զկրակն 'ի ջուրն ընկենուլ, եւ ասացի այսպէս.

Աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին, կորիցեն 'ի ներքոյ երկնից. և ապա զմոգսն 'ի բաց արձակեցի:

Զայս ամենայն իբրեւ լուաւ Պետնշապուհ 'ի բերանոյ սուրբ եպիսկոպոսին, անհնարին զահի հարաւ 'ի թըշնամանաց թագաւորին և յանարգանաց դենին: Վասն որոյ և երկեաւ իսկ մատուցանել զնա 'ի տանջանս հարուածոց, թէ գուցէ այլ եւս մեծ անարգանս զթագաւորէն տացէ ասել յատենին, և 'ի նա ձգիցին կարծիք թշնամանացն. զի երկայնմտութեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա:

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի ահ արկանելով սրբոցն, գոչեաց իբրեւ առիւծ զայրացեալ, և հանեալ զսուսերն գազանաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ երանելեացն. և եհար եպիսկոպոսին զաջ ուսն թիկամբն հետ, և զձեռն 'ի վայր ընկէց: Եւ նորա յահեակ կողմն յերկիր անկեալ, և դարձեալ անդրէն պատըսպարէր, առնոյր զաջ ձեռն 'ի վեր. աղաղակեաց մեծաձայն և ասէ. Ընկալ, Տէր, զկամաւոր պատարագս՝ որ ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլորովին, և խառնեա զիս 'ի գունդս սուրբ զինուորացն քոց:

Դարձեալ քաջալերէր զընկերակիցսն իւր և ասէր. Հա՛պա առաքինիք, եհաս ժամ կատարման մերոյ. խցէք զաչս մարմնոյ վայր մի, և այժմ տեսանէք զլոյսն մեր Քրիստոս: Եւ թաւալելով ընդ արիւնն անձին իւրոյ ասէր. Օրհնեցից զՏէր յամենայն ժամ, հանապազ օրհնութիւն նորա 'ի բերան իմ: Ի Տէր պարծեսցի անձն իմ, լուիցեն հեզք և ուրախ եղիցին: Եւ ասելով զսաղմոսս զայս կատարէր մինչեւ ցայս տեղի. Բազում նեղութիւնք են արդարոց, յամենայնէ փրկէ զնոսա Տէր, և պահէ զամենայն ոսկերս նոցա:

Եւ մինչ դեռ կայր յուժի մարմնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աչօք իսկ հայեցեալ՝ տեսանէր յերկնից եկեալ գունդս բազում հրեշտակաց և վեց պսակ 'ի ձեռին հրեշտակապետին: Դարձեալ և լսէր եւս բարբառ 'ի վերուստ, որ ասէր. Քաջալերեցարուք, սիրելիք իմ. զի ահա մոռացայք զվշտալի կեանսդ, և հասէք երանելի պսակացդ, որ ձերով ճարտարութեամբդ կազմեցէք. առէք դիք յիւրաքանչիւր գլուխ: Զի նիւթ պատրաստական 'ի ձէնջ հիւթեցաւ, իսկ ճշմարտութիւն

զործոյդ յամենասուրբ ձեռացն Գրիգորի կազմեցաւ. զոր 'ի տասնաւորաց այսր խոկ ընկալեալ՝ ընդ Աստուա-ծնայի ըմբռնեք տասնականեաց: Այս և զոյն եւս քաջապէս ան-ուանէր, զի զեռ եւս շուրջ սուրբ 'ի վերայ պատուանդանի երանելեացն:

Զոր խորհեալ եսես սուրբն Ղեւոնդ, եթէ ոչ եւս զի՞ մի կամին հարցանել և զանել. այլ միանգամայն հրամանս եղեւ մահու, առէ ցերանելին Յովսէփ. Մա-տիր, յառաջեա ընդդէմ որդւոյն, զի դու առաջնորդեցար 'ի վեր եւ քան զամենեսեան: Այլ զայս խօսելով առաջ, կարգեցան կայքն մի ըստ միոջէ. և առ ձեռն առաջնո-րդի սահակելոյ զաւհանգն միանգամայն հարցն ընկե-ցին զպատուանդանս երանելեացն առանձին սուրբ եպիսկո-պոսին. և նորա ընդ հանել ոգւոյն աղաղակեաց և ա-սէ. Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, և խառնեաս զմեզ 'ի զաւնդս սիրելեացն քոց: Այլ միան-գամայն կատարեցան ամենեքեան 'ի նմին տեղւոջ:

Այլ եթէ զմնացեալսն եւս, որ հաւատաց 'ի Քրիս-տոս, կամիցիս ընդ նոսա 'ի համար արկանել, թուով են եօթն. թող զերկուսն եւս որ 'ի Սատղեանն կա-տարեցան, և միւս եպիսկոպոսն Թաթիկ անուն յասո-րեստանի: Բայց անդէն 'ի տեղւոջն վեցեքին, որոց ա-նուանքն են այսորիկ. Սահակ եպիսկոպոս յՌշտու-նեաց, սուրբն Յովսէփ 'ի Վայոց ձորոյ՝ 'ի գեղջէ Հո-ղոցմանց, Ղեւոնդ երէց 'ի Վանանդայ՝ 'ի գեղջէ Իջա-ւանից, Մուշէ երէց յԱղբակոյ, Արշէն երէց 'ի Բագ-րեւանդայ՝ 'ի գեղջէ յԵղեգեկայ, Քաջաջ սարկաւագ՝ ուստի եպիսկոպոսն էր յՌշտունեաց: Իսկ երանելի մնացեալսն 'ի Նիւշապուհ քաղաքէ, Սամուէլ երէց յԱյ-րարատոյ՝ 'ի գեղջէ յԱրածոյ, Աբրահամ սարկաւագ 'ի նմին գեղջէ:

Արդ զվեց զայս սուրբս յանապատին՝ ուր կատարե-ցին, Դենշապուհ և մոգպետն և Ջնիկանն և մայպետն անդէն 'ի տեղւոջն պահապանս ընտրեցին յիւրաքան-չիւր տասնաւորացն, և պահել հրամայեցին զմարմինս երանելեացն ցաւուրս տասն կամ եւս աւելի, մինչեւ կարաւանն արքունի անցեալ գնասցէ. զի մի այլադենքն եկեալ բառնայցեն զոսկերս դոցա, և բաշխեալ սփռես-ցեն ընդ աշխարհս ամենայն, յոր և մարդիկ եւս ա-

առնել յորդորեալ մոլորիցին զկնի նածարացւոց ա-ղանդին :

Իսկ Յուժիկն, զոր յառաջագոյն ասացաք, զինու-հանդերձ մնայր անդէն ընդ պահապանսն որպէս զմի 'ի նոցանէ. այր լի իմաստութեամբ և կատարեալ աստուա-ծային գիտութեամբ, սպասէր և դէտ ակն ունէր՝ եթէ որով օրինակաւ հնարս գտցէ զոսկերս սրբոցն գողանալ 'ի նոցանէ :

Այլ իբրև աւուրք երեք անցին 'ի վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին 'ի վերայ ամենեցուն, և իբրև թըմբ-րեալ և կիսամեռք անյարիրք անկեալ դնէին զերիս ա-ւուրսն : Իսկ 'ի չորրորդումն աւուրն երկուք 'ի պահա-պանացն չարաչար լլկեցան 'ի դիւէ : Դարձեալ հա-սարակ գիշերաւ չափ՝ ձայնք ահեղք հնչէին, և թըն-դիւնք և որոտաձայնք 'ի ներքուստ՝ որպէս դղրդումն գետնաշարժի. երկիրն դողայր 'ի ներքոյ նոցա, և շո-ղիւնք սուսերաց փայլատակմունս արձակէին շուրջ զնո-քօք : Այլ զամենեսեան զգիակունսն կանգնեալ տեսա-նէին, և զնոյն բանս ատենին ահագինս բարբառէին 'ի լսելիս նոցա. մինչև խուճապել նոցա ընդ միմեանս, դեռ ևս զիրեարս սատակէին : Այլ այսպէս տագնա-պեալք և ցնորեալք մինչև այր զընկեր 'ի փախուստ չգիտէր ընդ որ երթայր : Այլ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս չարչարանացն, զոր կրեցին :

Ի խորհուրդ մտին նախարարքն երեքեան, և սկսան զարմանալով ասել ցմիմեանս. Զինչ գործեցաք, զինչ արասցուք վասն անքնին աղանդոյն քրիստոնէից. քանզի մինչ դեռ կենդանի էին, զարմանալի էր կեանք նոցա. ընչատեացք էին իբրև զանկարօտս, սրբասէրք էին իբրև զանմարմինս, անաչառք էին իբրև զարդա-րադատս, աներկիւղք էին իբրև զանմահս : Եթէ զայս ամենայն ասեմք իբրև զոգիտաց և իբրև զյանդգնե-լոց, իսկ զայն զի՞ առնիցեմք, զի ցաւոտք ամենայն 'ի կա-րաւանի աստ նոքօք առողջանան : Այլ կամ որ մեծս է քան զայդ ամենայն, ո՞յր ուրուք դի կանգնեալ երեւե-ցաւ 'ի կենդանեաց կամ բարբառ բանից ոք լուաւ 'ի նմանէ :

Ոչ է սուտ չէին մեր սպասաւորքն. մեր մեզէն իսկ հա-սեալ է 'ի վերայ ստուգութեան սոցա : Այլ եթէ կա-

մեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ ագահութիւն 'ի ներքս խառնել, սակայն մի ակնարկելին քրիստոնէից 'ի կարաւանին, զկշիռ իւրաքանչիւր մարմնոց նոցա ոսկի առնուլին: Դարձեալ և արքն, որ 'ի դիւէ չարչարեցան, զի յայնժամ ցաւուցք չէին՝ և մեք գիտեմք. յայտ է եթէ այսօր նշանն մեծ երեւեցաւ: Եթէ լուռ լինիմք, այսպէս մեզ և անձանց մերոց կասկած իսկ է. և եթէ տանիմք զդոսա առաջի թագաւորին, լսելով նորա 'ի դացանէ զայդ ամենայն մեծամեծ սքանչելիս, դուցէ և օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ:

Եւ պատասխանի մոգպետն և ասէ ցնոսա. Ո՞չ զիս ոստիկան արարին 'ի վերայ ձեր երկոցունցդ. զի այդչափ ներեալ տագնապիք յանձինս ձեր. դուք զգործ ձեր կատարեցէք, և զհրամանն արքունի 'ի գլուխ տարայք: Արդ եթէ համբաւդ այդ յայտնեսցին, և հարցափորձ ինչ լինիցին առաջի արքային, այդ խնդիր մեր մոգաց է. դուք անհոգ լերուք, և մի ինչ ածէք զմտաւ: Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս ձեր, վաղագոյն առաւօտուց 'ի դարիթիւրէ եկայք. զի վաղիւ անդ մովպետան մովպետ ռատ յաղէ, և նոյն հաճեալ հաւանեցուսցէ զմիտըս ձեր:

Իսկ Խուժիկն իբրեւ լուաւ զայս ամենայն, և գիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ ոչ է նոցա յայնմհետէ սուրբ ըսպանելոցն, փութացաւ վաղվաղակի էառ տասն այր, որոց զչափ գիտէր զքրիստոնէութեանն, և հասեալ 'ի տեղին՝ չէն եգիտ զամենեսեան: Եւ քանզի կասկած ունէր սակաւին 'ի նոցունց 'ի դահճացն, դարձեալ փոխեցին անտի զսուրբսն յայլ տեղի բացագոյն իբրեւ երկու հրասախօք: Եւ իբրեւ յանհոգս եղեն, սրբեցին կազմեցին զոսկերս երանելեացն. բերին 'ի բանակն և ունէին 'ի ծածուկ. և առ սակաւ սակաւ յայտնեցին նախ զօրականին Հայոց, և ապա բազում քրիստոնէից՝ որ էին 'ի կարաւանին: Եւ զառաջին պտուղ ընծային մատուցանէին կապեալ նախարարացն. և անդէն վաղվաղակի արձակեցան նոքա 'ի կապանաց իւրեանց, և սպառնալիք մահուանն անցին զնոքօք. և հրովարտակք թողութեան առաքեցան յաշխարհն Հայոց:

Արդ այս երանելի Խուժիկս, որ արժանի եղեւ 'ի ծածուկ սպասաւոր լինել սրբոցն, որ ինչ 'ի մահուանէն

և այսր աստուած դատակնիք վճռիս այսորիկ, սա երկրորդեաց մեզ զամենայն կարգաւ. զչարաչար քարշումն, և զհարց և զփորձ դատաւորացն, և զիւրաքանչիւր անձանց սրբոցն զպատասխանիսն, և զկատարումն մահուան նոցա, և զանհապին արհաւիրսն՝ որ 'ի վերայ պահապանացն անկաւ, և զհեծեծումն քննութեան նախարարացն երեցունց, և զամփոփումն սուրբ ոսկերացն նոցա. ոչ խառն 'ի խառն 'ի մի վայր ժողովելով, այլ զմի մի 'ի նոցանէ ուրոյն ուրոյն 'ի վեց տապանս ժողովէր. և զանուանս իւրաքանչիւր ուսեալ և 'ի վերայ տապանացն նշանակեալ էր: Եւ զկապանսն երկաթիս ընդ իւրաքանչիւր ոսկերսն եդեալ էր, քանզի դահճացն 'ի բաց ընկեցեալ էր. որպէս և զհանդերձս զիւրաքանչիւր տապանի նշանակեալ էր:

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան սուրբ և ցանկալի մահուամբն իւրեանց որ օր քսան և հինգ էր հրոտից ամսոյ, 'ի մեծ անապատին յԱպար աշխարհի 'ի սահմանս Նիւշապուհ քաղաքի:

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ ՆՈՑՈՒՆՑ

Իսկ աշակերտքն երանելեացն 'ի կապանս կային 'ի ներքս 'ի քաղաքին. եկն դահճապետ մի արքունի և եհան զնոսա 'ի քաղաքէ անտի արտաքս:

Եհան 'ի նմին քաղաքէ ասորեստանեայս քրիստոնեայս արս հինգ, քանզի և նոքա 'ի կապանս էին վասն անուանն Քրիստոսի. եհարց զնոսա բանիւք, և ոչ հաւանեցան երկիր պագանել արեգական: Զարչարեաց զնոսա գանիւ, և նոքա եւս առաւել 'ի նոյն միտս պնդեցան. կտրեաց զնոցա ունչս և զականջս, և ետ տանել յաստրեաստան, զի կացցեն 'ի մշակութեան արքունի: Երթային մեծաւ յօժարութեամբ, իբրեւ այն՝ թէ մեծ պարգեւս գտեալ 'ի թագաւորէն:

Արդ եկն դարձեալ նոյն դահճապետն առ աշակերտս սուրբ սպանելոցն, ընտրեաց երկուս 'ի նոցանէ որ համեստագոյնքն էին, առեալ մեկուսի յայլոցն և ասէ ցնոսա. Ո՞ ինչ անուանք են ձեր: Նա պատասխանի մինն և ասէ. Իմ 'ի ծնողաց ինձ Խորէն, և դմա Աբրահամ.

իսկ ըստ շնորհատուր կարգին՝ ծառայք Քրիստոսի եմք, եւ աշակերտաց երանելեացն՝ զոր ասացաք :

Այս պատասխանի դահճապետն եւ ասէ ցնոսա. Իսկ արդ զինչ զարդ է ձեր, եւ կամ ընդէ՞ր իսկ ածեալ է զձեզ այսր : Եւ այս եւս պատասխանի Աբրահամ եւ ասէ ցնոսա. Ոչ այդ ձեզ 'ի վարդապետաց մերոց պատժան էր ուսանել. զի ոչ դաւանեցայք որ էին նոքա, այլ ամենեքին առաջնոյն հայրենեաց ըստ արժան բաւականին, ըստ նոցին եւ ազատութեան, էր որ իբրեւ զմեզ, եւ էր որ բաւականագոյն քան զմեզ. որոց մեծացեալ եւ ուսուցեալք էր, ընդ նոսա եւս եկեալ : Վասնզի եւ պատուէր իսկ ամենեքեան յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրեւ զհարս ծնողս, եւ պատիւ տանել նոցա իբրեւ հոգեւոր տերանց :

Յաւելեալ դահճապետն եւ ասէ. Իբրեւ զանխրատ եւ զանհերկիւղ ստամբակս խօսիս : Մինչդեռ 'ի խաղաղութեան եւ յաշխարհի էիք, բարիոք էր. յորժամ զրուահ եղեն նոքա յիրս արքունի եւ մեծապատիւ գահն ըստ գործոց իւրեանց, ձեզ չէր արժան ամենեւին մտօք երթալ առ նոսա : Ո՞չ տեսանէք 'ի մեծ կայարանիս, յորժամ որք 'ի պատուաւորացն 'ի դիպահւոյն արքունի լինիցի, որոյ հանդերձ ազանի, եւ զատեալ եւ որոշեալ 'ի բացէ նստի միայնիկ, եւ ամենեւին հուպ ոչ ոք իշխէ երթալ առ նոսա : Այլ դու այդպէս իբրեւ զանյանդուգն աշակերտ պարծելով խօսիս :

Եւ այս եւս պատասխանի Յովսէփն եւ ասէ. Ոչ ձեր կարգդ անիրաւ է եւ ոչ մերս ստութեամբ. նախարարքն յանցաւոր՝ ուսոյց զպարգեւն գտեալ էր, այնպէս պարտ էր նմա հպատակ լինել, զի 'ի պատուոյն վերայ եւ այլ եւս պարգեւս մեծամեծս գտանէր 'ի նմանէ : Բայց փոխանակ զի զայն ոչ արար, ձախողակի յետս ընդդիմացն պատահեաց նմա : Այլ մեր վարդապետքն եթէ առ Աստուած յանցուցեալ էին, եւ կամ առ թագաւորն մեղուցեալ ինչ էին, նոյն օրինակ եւ մեք առ նոսա առնէաք. ոչ յաշխարհէ մտա երթայաք, եւ ոչ 'ի տար աշխարհ այսր զհետ նոցա գայաք : Բայց քանզի առ երկոսին կողմանն արդարութեամբ կեցեալ են, եւ դուք զուր տարապարտուց սպանէք զնոսա, մեք արդ եւս առաւել ստացաւորեսցուք սուրբ ոսկերաց նոցա :

Ասէ ցնոսա դահճապետն. Ես յառաջագոյն իսկ ասացի, եթէ կարի ստամբակ ոմն ես դու. ահա յայտ եղեւ աւադիկ, եթէ յամենայն վնաս նոցա խառն էք դուք։ Աբրահամ ասէ. Յո՞ր վնաս։ Դահճապետն ասէ. Առաջին 'ի մահ մոգուցն, ապա եւ յայլսն ամենայն։ Աբրահամ ասէ. Այդ ոչ միայն 'ի մէնջ է, այլ ըստ կարգի եւ ձերոց օրինացդ. թագաւորք ձեր տան հրամանս, եւ դուք 'ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք։

Դահճապետն ասէ. Ի Միհր աստուած երդուեալ իմ, խստագոյն եւս խօսիս քան զվարդապետսն քո. յայտ է եթէ վնասակարագոյնք եւս էք դուք։ Այդ ոչ է հնար ձեզ ապրել 'ի մահուանէ, բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական, եւ կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց։

Խորէն ասէ. Ցայժմ իբրեւ զմարդ չարախօսէիր, եւ արդ իբրեւ զշուն անպիտան ընդ վայր հաչես։ Եթէ գոյր արեգական ականջք, դու տայիր նմա թշնամանս գնել. արդ նա բնութեամբ անզգայ է, եւ դու չարութեամբ անզգայագոյն քան զնա։ Զի՞մ տեսեր զմեզ պակասագոյն քան զհարսն մեր. մի բնաւ զփորձ առնուլ կամիս զմեր, այլ հանդէպ առա քում չարութեանդ եւ մերում բարութեանս, եւ ամաչեցեալ գտանի հայրն քո սատանայ, ոչ միայն 'ի մէնջ՝ որ կատարելագոյնքս եմք, այլ եւ որ կարի փոքրիկն թուի քեզ, նա դիցէ վէրս սաստիկս յոգիս եւ մարմինս քո։

Զայս իբրեւ լուաւ դահճապետն, սրտմտեալ բարկացաւ 'ի վերայ նոցա։ Ետ քարշել չարագոյն քան զառաջինսն. եւ այնչափ սաստիկ քարշեցին, մինչեւ բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռան։ Իսկ իբրեւ ժամք երեք 'ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն եւ ասեն. Փոքր համարիմք զանարգանս զայս եւ առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որով կատարեցան հարքն մեր հոգեւորք։ Ջանա, մի՛ զլար եւ մի՛ դադարեր, այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր, զնոյն եւ առ մեզ կատարեա։ Եթէ չարագոյն թուին քեզ գործք նոցա, կրկին եւ զմերս համարեսջիր. զի նոքա բնաւ հրամայէին, եւ մեք գործովք զարգիւնսն կատարեաք։

Յայնժամ եւս առաւել զայրագնեցաւ 'ի վերայ նոցա, եւ հրամայեաց զմահու գան հարկանել։ Իսկ առ մի

մի 'ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր 'ի դահճացն։ Այլ մինչ դեռ կիսամեռք յերկիր անկեալ դնէին, հրամայեաց զերկոցունց ականջսն մօտ կտրել։ Այլ այնպէս բերեցին, որպէս թէ չիցէ լեալ 'ի տեղւոջն։

Զարթեան որպէս 'ի քնոյ 'ի սաստիկ հարուածոցն, սկսան աղաչելով պաղատանս մատուցանել, և ասեն. Աղաչեմք զքեզ, քաջ զինուոր Թագաւորին, կամ կատարեա զմեզ իբրեւ զհարսն մեր մահուամբ, և կամ արա զպատուհասդ ըստ օրինակի վերջնոցս։ Զի ահա լսելիք մեր խառնջացան զանախտաւորութիւն երկնաւոր, իսկ հատանելիքս դեռ եւս աստէն 'ի տեղւոջ կան յանցս չարչարանաց. մի կիսապարգեւ առներ զմեզ յերկնից բարութենէն։ Սրբեցեր զմարմինս մեր քարշելով և զլսելիս մեր կտրելով, սրբեա և զընդգունս մեր հատանելով. քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս, գեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորաւն։

Նա պատասխանի հեզութեամբ դահճապետն և ասէ. Եթէ և այլ յամեմ ես առ ձեզ մօտ կալով, կարծեմ՝ եթէ և աշակերտէք զիս 'ի ձեր յամառութիւնդ։ Զի ահա արդ և զխորհուրդս արքունի 'ի վեր հանեմ ձեզ։ Յայդ վայր եղեւ հրաման պատուհասիդ ձերոյ, և 'ի վերայ դորին պատուհասի՝ երթալ ձեզ յասորեստան, և լինել ձեզ մշակ յարքունիս. զի որ ընդ ձեզ հայեսցի, մի 'ի դմին յամառութեան անդեսցի ընդդէմ հրամանաց Թագաւորին։

Ասեն ցնա երանելիքն. Դու զմեր երկիրս կիսագործ թողեր, մեք յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք։ Իբրեւ զայս լուաւ դահճապետն, աղաչեաց զզինուորսն՝ որ տանէին զնոսա, և ասէ. Միայն աստի դուք առէք գնացէք, և հասեալ յասորեստան՝ ուր կամ իւրեանց է և շրջեցին։

Այս են Հայոց խոստովանողք, որ զխեղութիւնն և զչարչարանսն խնդութեամբ ընկալան յանձինս իւրեանց։ Այլ վասն զի վրիպեցին 'ի սուրբ մահուանէն, սգով և տրտմութեամբ երթային զերկայնութիւն ճանապարհին։ Ոչ ծանր թուէին նոցա կապանք ոտիցն և ձեռացն, իբրեւ զայն՝ թէ ընդէր ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ քաջ նահատակսն։

Այլ իբրեւ տարան հասուցին զնոսա յերկիրն բաբե-

լացուց, 'ի գաւառ մի զոր Շահուղն անուանեն, թէ-
պէտ և էին յարքունի պատուհասին, սակայն և յայտ և գաղտ մեծապէս ընկալեալ եղեն 'ի բնակչաց աշխարհին։ Սակայն երանելիքն և յայնմ յոյժ տրտմագին էին, իբր այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք և մեծապէս հանգչիմք. և հանապազ 'ի նմին զղջման կային։

Եւ անդէն թեւակոխէին տեսանել զսուրբ կապանս նախարարացն, և լինել սպասաւոր մարմնաւոր պիտոյից նոցա։ Ծանուցին զայս մեծամեծաց աշխարհին, որք էին 'ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէութեանն։ Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց՝ ազդ առնել ամենայն երկրին, զի հաճոյ թուեսցի ամենեցուն՝ 'ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն 'ի հեռաւոր օտարութեանն։

Եւ այսպէս ամ յամէ ժողովէին ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն, ոմն սակաւ և ոմն շատ, որ զինչ և 'ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր, եթէ դրամոց և եթէ դահեկանաց, ժողովէին կազմէին տային յերանելիսն՝ տանել նոցա։ Եւ այսպէս յարբանեկութեան կային, մինչեւ տասն ամն լցաւ սպասաւորութեանն։

Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պահէին 'ի ջերմոջ աշխարհին, և անդադար էին 'ի ճանապարհորդութեանն ընդ նոյն Շահուղ, ընդ Մեշոխ և ընդ Բաշկար և ընդ ամենայն ասորեստան և խուժաստան, սաստիկ տապով հարեալ 'ի խորշակէ մեռանէր սուրբն Յորէն, և աւանդեալ լինէր 'ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վըկայսն։

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր 'ի նմին առաքինութեան անդադար. և զամենայն տուրս հաւատացելոցն շրջէր ժողովէր և տանէր 'ի մեծ հեռաստանն, և ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան։ Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչեւ յերկոտասաներորդ ամն պատժաւորացն, մինչեւ աղաչել զնա միաբան ամենեցուն, զի հաւանեսցի երթալ յաշխարհն Հայոց. զի ընդ մտանել նորա առ նոսա, 'ի նմա տեսցեն և զքաջ նահատակսն՝ որք կատարեցան սրով, 'ի նմա տեսցեն և զսուրբ կապանս չարչարանացն։

Եւ յորժամ մարտիրոսք և խոստովանողք և կապեալք նովաւ տեսանէին, նովաւ օրհնէին աշխարհն ամե-

նայն; նովաւ օրհնին և տղայք նոցա յաճումն, նովաւ զգաստանան երիտասարդք նոցա 'ի սրբութիւն, նովաւ համեստանան ծերք նոցա յիմաստութիւն: Նովաւ ուսանին իշխանք նոցա զմարդասիրութիւն, նովաւ անկանի զաւթ յԱստուծոյ 'ի սիրտս թագաւորին՝ շինել և խաղաղութիւն առնել բոլոր աշխարհին: Նովաւ եկեղեցիքն պայծառին իբրեւ քաջ և կատարեալ զինուորաւ, նովաւ վկայարանքն զարդարին, նովաւ և վկայքն ցնծացեալ բերկրին: Նովաւ և դաշտն Աւարայրի պայծառացեալ ծաղկանց լինի, ոչ յանձրեւաբեր ամպոց, այլ 'ի սուրբ և յարիւնաբուխ վկայից ցանեալ և ցրուեալք անխտակութիւնք սուրբ ոսկերացն: Յորժամ կոխեսցեն ամենավատակ ոտք խոստովանողին զայնատարած տեղիս պատերազմին, յորժամ կենդանի մարտիրոս ընդ նա շրջեսցի, կենդանի առ կենդանիս երթեալ՝ ամենայն աշխարհին կրկին լինի կենդանութիւնն:

Գտանեմք, ասեն, յորժամ տեսցեն զսա ամենայն միաբանակեացք աշխարհին Հայոց, սովաւ յիշեսցեն ընհոգեւոր զաւնդս պատերազմողացն, որ փոխանակ մեր, ասեն, ետուն զանձինս 'ի մահ, և հեղին զարիւնս իւրեանց 'ի հաճութիւն պատարագ Աստուծոյ: Սովաւ յիշին սուրբ քահանայքն, որք խողխողեցան յօտարութեանս և ցածուցին զորտմութիւն բարկութեան թագաւորին: Սովաւ թերեւս զի և զմեր կապանս յիշեսցեն, և աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, զի գերեդարձ լիցի մեզ անդրէն 'ի հայրենի երկիրն մեր:

Քանզի յոյժ անձկացեալ եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել զսուրբ եկեղեցիան մեր և զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր, զոր 'ի նմա կարգեալ հաստատեցաք: Իսկ եթէ միւսովս յաջողեսցէ մեզ Աստուած երթալ և լնուլ զկարօտութիւն մնացելոցն, գիտեմք զի և մեզ բանայ Աստուած զդուռն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ ոտք սրբոյս կարապետեն:

Զայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն, մեծաւ թախանձանօք ածէին զխոստովանողն 'ի հաւանութիւն: Իսկ վասն զի ոչ էր սովորութիւն երբեք բարուցն ընդդէմ դառնալ, ըստ առաջին սովորութեան և յայսմ վայրի փութացաւ վաղվաղակի կա-

տարել զհրամանն զմիաբան հաւանեցելոցն յաստուածային առաքինութիւնն։ Այն եմուտ յաշխարհն Հայոց։

Փութացան և ելին ընդ առաջ նորա վաղվաղակի արք և կանայք, մեծամեծք և փոքունք, և ամենայն բազմութիւն ազատաց և շինականաց։ Ընկանէին առաջի, փարէին զոտիւք և զձեռօք սրբոյն, և ասէին. Օրհնեալ Տէր Աստուած 'ի բարձունս, որ առաքեաց մեզ հրեշտակ յերկնից՝ բերել մեզ աւետիս յարութեան, զի լինիցիմք ժառանգք արքայութեան։ Զի ահա 'ի քեզ կերպարանեալ տեսանեմք զամենեսեան զհրաժարեալսն յուսով յարութեամբ, և զկապեալսն ակնկալութեամբ արձակելով։ Ի քեզ տեսանեմք և զաշխարհին շինութիւն խաղաղութեան. քեւ եկեղեցիքն մեր ցնծացեալ բերկրին, և քեւ սուրբ վկայքն մեր անդադար լիցին մեզ 'ի բարեխօսութիւն առ Աստուած։ Օրհնեա զմեզ, սուրբ հայր մեր. դու ես բերան հանդուցելոցն, խօսեաց ընդ մեզ յայտնի օրհնութեամբ, զի յոգիս մեր լուիցուք 'ի ծածուկ զօրհնութիւնս սրբոցն։

Հորդեցեր ճանապարհ այնոցիկ՝ որ անձկացեալ էին գալ յերկիր իւրեանց, խնդրեա յԱստուծոյ՝ զի սոքա եկեսցեն զհետ սուրբ կարապետիդ։ Այլ որպէս հորդեցեր զարգելեալ ճանապարհ երկրի, բաց և յերկինս ըղդուան աղօթից մերոց. զի և մեր մեղաւորաց մտցեն պաղատանք առաջի Աստուծոյ 'ի բարեխօսութիւն նոցին կապելոց. և մինչ դեռ եմք յելանելն մարմնոս, որպէս տեսաք զքո զերանելի սրբութիւնդ, տեսցուք և զսիրելի անձկալիսն մեր, որ 'ի բազում ժամանակաց հարեալ և պաշարեալ եմք յոգիս և մարմինս մեր։ Արդ հաւատամք յանսուտ յոյսն. զի որպէս լցեալ կատարեցաւ 'ի քեզ տեսիլս 'ի սուրբ սէր քո, այսպէս և ընդ մնոցս ունիմք տեսանել զճշմարիտ վկայսն Քրիստոսի, որ համապազ խանդակաթ եմք 'ի տեսիլս երկնաւոր գեղոյ նոցա։

Բայց երանելի խոստովանողն, թէպէտ և այսպէս սիրով ընկալեալ եղեւ յամենայն աշխարհէն, ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին մերձենալ առ ոք ըստ մարմնոյ կարօտութեան. այլ ընտրեաց իւր տեղի մի զատ յամենայն բազմամբոխ ժողովրդոց, և առաքինի եղբարբք եբիւք կատարեաց զկեանս իւր մեծաւ ճգնութեամբ։

Զոր եթէ կամիցի ոք 'ի կարգ արկանել, դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքինութեան նորա: Զի եթէ զողջախոհութիւնն ասիցես, իբրեւ զկանթեղ անշէջ կայր զամենայն գիշերս. և եթէ զսակաւապիտութիւն կերակրոցն, համարեաց՝ եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր զնմանութիւն: Իսկ եթէ զհեզութիւն ցածութեանն կամիցիս ասել, ոչ զոք 'ի կենդանեաց կարիցես գտանել նման նմա. և եթէ զանընչասիրութիւնն կամիցիս ասել, դարձեալ զոր օրինակ չքաւորի մեռեալ 'ի կարասի, զնոյն օրինակ Ճշմարտութեամբ և առ երանելին խնամէր:

Սաղմոսականն ձայնիւ հանապազորդեալ էր 'ի պաշտամանն, և անհատ աղօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ 'ի բարձունս խօսէր: Սա եղեւ նա անհամբերոց, և խթան ընդիմադրգիչ ամենայն հեղգացելոց: Պարտեցաւ նովաւ ագահութիւն, և կարի յոյժ ամաչեաց նովաւ շուայտութիւն որկորամոլութեան: Առողջութիւն եղեւ նա աշխարհիս Հայոց, և բազում վիրաւորք 'ի ծածուկ նովաւ գտին զառողջութիւն: Եղեւ նա վարդապետ կատարեալ վարդապետաց իւրոց, և սուրբ հայր խրատու հարանց իւրոց: Ի լոյս հանճարոյ նորա իմաստնացան ոգիք, և 'ի տեսիլ մեծաւորութեան նորա զգաստացան լկտիք: Նմանեալ էր ըստ մարմնոյ 'ի նեղ խցկանն, և առ սրբութեան նորա անկեալ էր զհեռաւորօք և զմերձաւորօք: Զարհուրեցան դեւք և փախեան 'ի նմանէ, իջին հրեշտակք և բանակեալ էին զնովաւ:

Յոյնք երանի ետուն վասն նորա աշխարհիս Հայոց, և բազում բարբարոսք փութացան տեսանել զնա մարմնով: Սիրելի եղեւ նա սիրելեացն Աստուծոյ, և զբազումս 'ի թշնամեաց Ճշմարտութեանն ած 'ի հաւանութիւն սուրբ սիրոյ: Սկիզբն արար առաքինութեան անդրստին 'ի տղայ տիոց իւրոց, և նովին առաքինութեամբ կատարեցաւ 'ի վախՃան կենաց իւրոց: Որպէս ոչ խառնեցաւ 'ի կարգս սուրբ ամուսնութեան աշխարհիս, այսպէս չեմուտ ընդ մարմնաւոր պիտոյիւք ամենայն սպականացու իրաց աշխարհիս: Իսկ եթէ պարտ է պարզաբար ասել, որպէս փոխանակեաց զպէտս մարմնոյ ընդ պիտոյանացու հոգեւոր իրաց, այսպէս փոխադրեալ եղեւ յերկրէ 'ի յերկինս:

ԱՆՈՒԱՆՔ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ, ՈՐՔ ԿԱՄՕՔ ՅՕԺԱՐՈՒԹԵԱՄԲ ՎԱՍՆ ՍԻՐՈՅՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՏՈՒՆ ԶԱՆՁԻՆՍ Ի ԿԱՊԱՆՍ ԱՐՔՈՒՆԻ

Յազգէն Սիւնեաց երկու եղբարք Բաբգէն և Բակուր, յազգէն արծրունեաց Ներշապուհ և Շաւասպ և Շնգին և Մեհրուժան և Վարգեւ և Տաճատ, յազգէն մամիկոնէից Համազասպեան և Համազասպ և Արտաւազդ և Մուշեղ, յազգէն կամսարականաց Արշաւիր և Թաթուլ, Վարձ, Ներսեհ և Աշոտ, յազգէն անձաւունեաց Վահան և Առամնձար և Առնակ, յազգէն գնունեաց Ատոմ, յազգէն դիմաքսենից Թաթուլ և Սատոյ, երկու եւս այլովք ընկերօք․ յազգէն անձաւացեաց Շմաւոն և Զուարէն և Առաւան, յազգէն առաւեղենից Փապակ և Սարագդէն և Գադ․ յարծրունեաց տոհմէն Ապրամ, 'ի տոհմէն մանդակունեաց Սահակ և Փարսման, յազգէն տաշրացեաց Մրէն, յաւափսունեան տանէն Բաբիկ և Յովհան։

Այս երեսուն և հինգ արք, են որ յաւագ նախարարացն, և են որ 'ի կրսերագունիցն, սակայն ամենեքեան ըստ մարմնոյ են նախարարազունք, իսկ ըստ հոգեւոր առաքինութեանն ամենեքեան երկնային քաղաքացիք։ Այլ բազում եւս այլ ազատ մարդիկ, են որ յարքունի տանէ, և են որ 'ի տանէ նախարարացն իւրանոցուն, նիզակակիցք և մարտակիցք քաջ նահատակացն։ Այլ ամենեքին սոքա կամօք մտանեցան 'ի սուրբ կապանս չարչարանացն։

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ այս եմք զարմացեալ միայն, զի կամօք չոգան մտին 'ի փորձութիւնս, այլ առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ, զի մարդիկ փափուկ իբրեւ զնոսա՝ ընդարձակասուն բնակիչք ձիւնեղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշակաբեր դաշտաց։ Որ զօրէն ազատ էրէոյ շրջէին 'ի մէջ ծաղկաբեր լերանց, ընկեցան 'ի քոցակէզ աշխարհն արեւելից կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք։ Հաց նեղութեան և ջուր կարօտանաց, խաւարարգել 'ի տուէ և անլոյս 'ի գիշերի, անվերարկուք և անանկողինք, գազանաբար գետնախշտիք լինէին զինն ամ և զվեց ամիս։ Այս այնպէս մեծաւ խըն-

դութեամբ տանէին զնեղութիւնն, զի ամենեւին ոչ ոք տրտունջ հայհոյութեան 'ի բերանոյ նոցա լուաւ, այլ յորդառատ գոհացողութիւն ըստ նմանութեան բարեկեցիկ մարդկան, որ են յաստուածպաշտութեան:

Եւ մինչ դեռ էին յայնպիսի նեղութեան, կարծիք եղեն 'ի միտս թագաւորին' թէ առ յոյժ վշտին ձանձրացեալ են դառնութեան կենօքն իւրեանց: Կոչեաց առ նոսա զմեծ հազարապետն եւ ասէ. Գոնեայ յայսմ հետէ զգաստացայք յանձինս ձեր, եւ մի կայք 'ի նոյն յամառութեան. պագէք երկիր արեգական, եւ արձակիք 'ի չարաչար կապանացդ, եւ ունիք անդրէն զիւրաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր:

Ետուն պատասխանի երանելիքն եւ ասեն. Ո՞վ փորձ ինչ եկեալ հարցանես ցմեզ, եթէ արդարեւ թագաւորն իսկ յղեաց զքեզ: Լուր դու հազարապետն եւ ասէ. Զիք այդր բան աւելի կամ պակաս' որ ոչ 'ի բերանոյ նորա ելեալ է: Ասեն ցնա անդրէն. Որք միանգամ աշակերտեալ են ճշմարտութեանն, ոչ երբեք փոխին 'ի նմանէ. այլ որ ենն' նոյն կան: Մինթէ յայնժամ առ չիմանալ ինչ պնդեցաք, եւ այսօր նեղութիւնս իմաստնացոյց ինչ զմեզ. այլ ոչ այնպէս: Այլ զղջումն մնաց մերոց այս է, եթէ ընդէր ընդ առաջինսն չկատարեցաք զկեանս մեր: Բայց արդ աղաչեմք զքեզ եւ քու զթագաւորն ձեր, մի այլ վասն այդպիսի իրաց հարցանէք ցմեզ. այլ զինչ եդեալ է 'ի մտի ձերում վասն մեր կատարեցէք:

Երբեւ լուաւ զայս մեծ հազարապետն, յոյժ զովեաց 'ի միտս իւր զպնդութիւն հաստատութեան նոցա. եւ յայնմ հետէ սկսաւ արկանել սէր ընդ նոսա' իբրեւ ընդ սիրելիս Աստուծոյ: Եւ բազում բանիւք ողոքանօք ածէր զթագաւորն 'ի հաւանութիւն, զի թողութիւն արասցէ նոցա 'ի կապանացն իւրեանց: Զի թէպէտ եւ փոխեցաւ նա 'ի գործոյ հազարապետութեանն արքունի, եւ 'ի բազում իրս գտաւ վնասակար, ինքն իսկ յանձն իւր կրթէր զաւեր աշխարհին Հայոց, վասն որոյ եւ մեծաւ անարգանօք յուղարկեցաւ 'ի տուն իւր, սակայն զկապելոցն ոչ երբեք չարախօս կամէր լինել մինչեւ ցօր վախճանի կենաց իւրոց:

Իսկ յերանելեացն բազումք, 'ի նոյանէ' որ մանկա-

գոյնքն էին, ուսան զդպրութիւն հայրենի աշխարհին իւրեանց, և եղեւ նոցա այն կերակուր հոգեւոր, որով զանձինս քաջալերէին և զընկերսն մխիթարէին: Եւ այնպէս զմայլեցան 'ի միտս և յոգիս իւրեանց, զի և որ ծերագոյնքն էին 'ի նոցանէ, փափկացան մատաղացան մանկացան: Զի թէպէտ և դպրութեան ժամանակքն անցեալ էին, սակայն բազում աղմուս 'ի բերան առեալ՝ հոգեւոր երգակից լինէին մատաղերամ բազմութեան մանկտւոյն:

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպաշտօնն սրբութեան, մինչեւ ոմանք 'ի դառն դահճացն, մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա, և որչափ 'ի ձեռս իւրեանց էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին զդիւրութիւն առնէին նոցա, և սէր խնամոյ ունէին առ ամենեսեան, և բազում անգամ զմարմնաւոր պէտս նոցա լնուին նոքա: Մանաւանդ զի նշանք եւս բժշկութեան յԱստուծոյ յաջողեալ լինէր 'ի ձեռս նոցա. որպէս զի բազումք 'ի դիւահարաց սրբեցան 'ի նմին քաղաքի ուր կապեալքն կային: Իբրեւ ոչ ոք գոյր առ նոսա քահանայ, դիմէին առ նոսա հիւանդք և ախտաժետք քաղաքին, և ընդունէին 'ի նոցանէ զիւրաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն:

Նա և որ մեծ իշխանն էր աշխարհին, զոր և Ճարեւշղոմ Շապուհ անուանէին, և նմա իսկ յանձն էին ամենայն պատժաւորքն, մեծապէս գութ սիրոյ էարկ առ ամենեսեան: Զծերս 'ի նոցանէ առ հարս ունէր, և զմանկագոյնս 'ի նոցանէ իբրեւ զսիրելի որդիս գգուէր: Բազում անգամ գրեաց և եցոյց յարքունիս զվիշտ նեղութեան կապելոցն, և զառն առն իւրաքանչիւր ըղբարս ազնուականութեանն ցուցանէր նոցա. առաջի մեծամեծացն տառապէր, ջանայր ազգի ազգի հնարիւք, մինչեւ բազում բարեխօսիւք ածին 'ի հաւան զթագաւորն: Հրամայեաց լուծանել զկապանս նոցա. և բառնալ 'ի նոցանէ զտուգ պատուհասին, և ագանել նոցա հանդերձ զօրէն նախարարութեանն. կարգեաց նոցա ռոճիկ, և զպատրաստութիւն սպառազինութեանն հրամայեաց յարքունուստ: Գրեաց և յանձն արար մեծ սպարապետին, զի ընդ զօրս արքունի երթիցեն 'ի գործ պատերազմի:

Այլ խրթեւ այս այսպէս կարգեցաւ, և կազմեցաւ նոր
հրամանն թագաւորին, 'ի բազում տեղիս՝ ուր և հասին՝
առաւելեալ զատան 'ի գործ արութեան, մինչեւ զօրու-
թեան հրամայատակ վասն նոցա 'ի դուռն տայրն։ Այսպէս
զի բազմացուցաւ խակ մեռաց թագաւորին, հրամայեաց
զամենեսեան ածել զատաւիւ։ Այկին և յանդիմանն
եղեն Յազկերտի արքայից արքային։ Այսու զնոսա զը-
ւարթութեամբ, խօսեցաւ ընդ նոսա քաղցրիկ խաղա-
ղութեամբ, և խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքանչիւր իշ-
խանութիւն ըստ կարգի հայրենի պատուոյն, և արձա-
կել զնոսա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէութեանն, յա-
րայ վերայ և մեծապէս էին չարչարեալ։

Այլ մինչ դեռ անդէն մեծաւ խնդութեամբ շրջէին
'ի կարաւանին առաջի թագաւորին, 'ի նմին ժամանակի
հասանէր վախճան կենաց թագաւորին՝ յինն և 'ի տասն
ներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ։ Այլ ընդ հակա-
ռակս եղեալ երկու որդիք նորա՝ 'ի վերայ տէրութեանն
կռուէին. սատանայական գործ դառնութեան պատերազ-
մին զերկուս ամս։

Այլ մինչ դեռ նոքա յայնմ խռովութեան էին, ա-
պըստամբեաց և Աղուանից արքայն. վասն զի քեռորդի
էր նոցա, և ըստ կարգի հայրենի հաւատոյն՝ քրիստո-
նեայ էր յառաջ, և Յազկերտ արքայից արքայ բանի
մոգ արար։ Այլ նորա գտեալ ժամանակ անձինն պարա-
պոյ, հարկեցաւ զանձն 'ի մահ դնել. լաւ համարեցաւ
մեռանել 'ի պատերազմի, քան ուրացութեամբ ունել
զթագաւորութիւնն։ Արդ այսր ամենայնի յառաջ-
դումն եղեւ չարձակելոյն նոցա յաշխարհն։

Իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի դայեակն, Մուշամ
անուն 'ի Միհրան տոհմէն, թէպէտ և ետես զգունդն
Արեաց ընդ երկուս բաժանեալ, սակայն կիսովն զաղա-
նաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ երեց որդւոյ թագաւո-
րին. հար, սատակեաց զգունդն, և ձերբակալ արա-
րեալ զորդի թագաւորին, անդէն 'ի տեղւոջն հրամայէր
սպանանել։ Այլ զմնացեալ զօրսն ածէր հաւանեցուցա-
նէր, և առնէր միաբանութիւն ամենայն Արեաց գըն-
դին. և թագաւորեցուցանէր զիւր սանն, որում անուն
էր Պերոզ։

Զի թէպէտ և Արեաց աշխարհին առնէր մեծա-

պէս խաղաղութիւն, սակայն Աղուանից արքայն ոչ կամէր նուաճել անդրէն 'ի ծառայութիւն. այլ խրամատեաց զպահակն Ճորայ, և անցեալ յայս կոյս զզօրսն Մազքթաց. միաբանեաց զմետասան թագաւորս ըզլեռնորդեայսն, և ընդդէմ եկաց պատերազմաւ Արեաց գնդին, և բազում վնաս արար զօրացն արքունի։ Որպէս և երկիցս և երիցս ետուն հրովարտակս աղաչանաց, ոչ ինչ կարացին ածել զայրն 'ի հաւանութիւն. այլ գրով և պատգամաւ յանդիմանէր զնոսա, վասն զուր աւերածի աշխարհին Հայոց։ Յիշեցուցանէր նոցա զմահ նախարարացն և զչարչարանս կապելոցն։ Ի վերայ անչափ սիրոյ և վաստակոց, փոխանակ կեանս առնելոյ՝ զարեւ հատէք, ասէր։ Լաւ լիցի ինձ, ասէ, զնոցա չարչարանսն յանձն իմ առնուլ, քան թողուլ զքրիստոնէութիւնն։

Եւ իբրեւ տեսին, թէ ոչ բռնութեամբ և ոչ սիրով կարացաք ածել 'ի հաւանութիւն, զանձս սաստիկս ետուն տանել յաշխարհն Աղանդրաց, բացին զդրունս Ալանաց և հանին գունդ բազում 'ի Հոնաց, և կռուեցան տարի մի ընդ Աղուանից արքայի։ Որպէս և թօթափեցան և ցրուեցան զօրքն իւր 'ի նմանէ, սակայն զնա ոչ կարացին հնազանդել. այլ և հարուածք եւս մեծամեծք հասին 'ի վերայ նոցա, էր որ կռուով և էր որ ախտիւ չարչարանօք։ Եւ յայնչափ ժամանակաց ընդերկարել պաշարմանն, մեծ կէս աշխարհին աւերեցաւ, այլ ոչ ոք 'ի նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ։

Յղեաց առ նա դարձեալ թագաւորն Պարսից. Ըզքոյրդ իմ, ասէ, և զքեռորդիդ 'ի բաց տուր ածել, զի 'ի բնէ մոգք էին և դու քրիստոնեայ արարեր, և աշխարհդ քեզ լիցի։ Իսկ սքանչելի այրն ոչ 'ի տէրութեանն վերայ կռուէր, այլ յաստուածպաշտութեանն։ Զմայրն և զկինն ետ տանել, և զաշխարհն բովանդակ 'ի բաց եթող. և ինքն զաւետարանն առ և յաշխարհէն 'ի բաց կամէր գնալ։

Զայս իբրեւ լուաւ թագաւորն, կարի զեղջ և ապաշաւ անկանէր 'ի միտս նորա, և զամենայն վնասս իրացն զհարբն իւրով արկանէր։ Անսուտ երդումն կնքէր և տայր տանել առ նա, եթէ յաշխարհէդ միայն մի գընար, և զինչ ասես՝ առնեմ։ Խնդրեաց զմանկութեան

սեպհականն, զոր հօր իւրոյ շնորհեալ էր նմա 'ի տը-ղայութեանն՝ հազար երդ. ա՛ռ զայն 'ի թագաւորէն, և նստաւ 'ի նմա միայնակեցօք համդերձ։ Այլ այնպէս հանապազորդեաց զինքն յաստուածային պաշտամանն, զի և չյիշէր ամենեւին՝ թէ և թագաւոր լեալ իցէ յառաջ։

Այլ այս ամենայն յերկար խռովութիւնք, որ եղեն մինչեւ 'ի հինգերորդ ամն Պերոզի արքայից արքայի, պատճառք եղեն չարձակելոյ նախարարացն Հայոց. այլ ռոճկաւ և 'ի տաճար մտանել յարքունիս մեծապէս ա-ռատացոյց քան զամաց սովորութիւնն։ Այլ 'ի նմին հին-գերորդ ամին զբազմաց նոցա անդրէն զկեանսն շնոր-հեաց. և այլոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեսեան կենօք և պատուով։

Բայց 'ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի։

Իսկ փառնայք երանելի առաքինեացն, և կապելոցն և ան-կելոցն 'ի պատերազմին, ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են՝ զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ։ Ո՛ր հինգ հարիւ-րով չափ յականէ յանուանէ ճանաչեմ. ոչ որ միայն աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս 'ի կրսերագունից անտի։

Ամենեքեան միահամուռ զերկնաւոր նախանձ բերե-լով, ոչ ինչ ընդհատ երեւեցան յայնցանէ՝ որ ոչ ճա-շակեցին զաշխարհ։ Քանզի եթէ աւագագոյնք էին, և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինութիւն հաւատոց զգեցան։ Ոչ ինչ յիշեցին ամենեւին զանուն փափկու-թեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրեւ մարդք՝ որ վշտամբերք լեալ իցեն անդստին 'ի շինական սովորու-թեանցն տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդ-րագոյնք եւս քան զնոսա յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց։

Ոչ միայն յոգւոյն մխիթարեալ կացին առ աներեւոյթ զօրութիւնն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ նե-ղութեամբք առաւել եւս բարձին զբեռն ծանրութեանն։ Որ թէպէտ և ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնասուն սպա-սաւորս, ոչ ոք երեւէր 'ի նոցանէ՝ թէ ո՛ր տիկինն իցէ և կամ ո՛ր նաժիշտն. մի համդերձ էր հասարակաց, և

միապէս գետնախշտիք երկոքեան ։ Եւ ոչ ումեք անկողնարկ լինէր . քանզի և չճանաչէին իսկ զխոտեղէնան ընտրել 'ի միմեանց . մի գոյն թխութեան փորայիցն , և մի գոյն սեւութեան մնարից բարձիցն ։

Եւ գոյր նոցա համեմ խահամրք անուշարար [illegible]անձինն , և ոչ հացարարք որոշեալ 'ի պէտս ապառն ըստ ազատաց կարգի , այլ հասարակաց էր ։ Շաբաթամուտն ըստ կարգի միայնակեցաց , որ յանապատս բնակեալ են ։ Եւ ոչ ումեք ջուր 'ի ձեռս արկանէր , և ոչ կրտսերք աւագաց դաստառակս մատուցանէին . չանկաւօճեան 'ի ձեռս փափկասուն կանանց , և ոչ մատուցաւիւղ 'ի զուարթութիւն խրախութեան ։ Չեղան առաջի սուրբ սկտեղք , և ոչ անկան բաժակակալք յուրախութիւն . չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս , և ոչ կոչեցան պատուականք յարանց 'ի տաճարս նոցա . չյիշեցան նոցա՝ թէ գուցէ որք ամենեւին 'ի բնակաանունդ դայեկաց և կամ բնաւ 'ի սիրելի հարազատաց ։

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և պոսկապանք նորեկ հարսանց , և սարդի ոստայնք ձգեցան 'ի սենեակս առագաստաց նոցա . կործանեցան բարձրադահք տաճարաց նոցա , և խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա . անկան կործանեցան ապարանք նոցա , և տապալեալ աւերեցան ամուրք ապաստանի նոցա ։ Զորացան ազազեցան բուրաստանք ծաղկոցաց նոցա , և տաշտախիլ եղեն որթք գինէբեր այգեաց նոցա ։ Աչօք իւրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իւրեանց , և ականջօք իւրեանց լուան զվիշտս չարչարանաց սիրելեաց իւրեանց . առան զանձք իւրեանց յարքունիս , և ոչ մնացին ամենեւին զարդք երեսաց իւրեանց ։

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին , որ զըրգեալք և գգուեալք էին յիւրաքանչիւր պատեռունս և 'ի գահաւորակս , հանապազ բոկ և հետի երթային 'ի տունս աղօթից , անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն ։ Որ 'ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամճովք էրէոց , խոտաքուտ կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ , և ոչ յիշէին ամենեւին զսովորական փափկութիւնն ։ Սեւացեալ ներկան մորթք մարմնոց նոցա . վասն զի ցերեկ

արեւակէզք էին և զամենայն գիշերոն գետնաբեկք : Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝ մռմռնջք 'ի բերանս նոցա, և մխիթարութիւնք կատարեալք՝ ընթերցուածք մարգարէիցն : Միաբանեցին երկու երկու՝ իբրեւ ամոլք հաւասարք և հաւատարք՝ ուղիղ տանելով զծիկօսն արքայութեանն, զի առանց վրիպելոյ հասցեն 'ի նաւահանգիստն խաղաղութեան :

Մոռացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք 'ի հողեւոր պատերազմի . մարտ եդեալ կռուեցան ընդ մեղան կարեւորս, հատին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա : Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեանն, և սուրբ օծրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն . հատին զարմատս ագահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ատոց նոցա : Խոնարհութեամբ կոփեցին զամբարտաւանութիւն, և նովին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն : Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս երկնից, և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս 'ի փրկութիւն . լուան աւետիս 'ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զԱստուած 'ի բարձունս :

Այրիք որ 'ի նոսա էին՝ եղեն վերստին հարսունք առաքինութեան, և բարձին յանձանց զնախատինս այրութեանն : Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս, և եղեն կցորդ չարչարանաց սուրբ կապելոցն . 'ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և 'ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանդարգելեացն : Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա 'ի մխիթարութիւն : Անարիւն ձիպղանց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն զօդն ծծելով ; զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն :

Բազում ձմերաց հալեցան սառնամանիք, եհաս գարուն և եկին նորեկ ծիծեռունք, տեսին և խնդացին կենցաղասէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբեք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց : Ծաղիկք գարնանայինք յիշատակեցին զպսակասէր ամուսինս նոցա, և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի դէմ երեսաց

նոցա ։ Ապառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց ։ Շնագլուխք յիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա 'ի հեռաստանէ. 'ի ճաշատեղիս նոցա հայեցան և արտասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա ։ Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ 'ի նոսա ։

Այլ իբրեւ այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն ։ Երազքնոցն երեւէին իբրեւ այրիք սգաւորք և չարչարեալք, և յոգնիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրովն ։ Ոչ եւս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք 'ի հեռաստանէ, եթէ երբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր. այլ այն էին խնդիք աղօթից նոցա առ Աստուած, եթէ որպէս սկսանն՝ քաջութեամբ 'ի նմին կատարեսցին ի երկնաւոր սիրովն ։

Այլ մեք և նոքա հաւասարակ ժառանգեսցուք զքաղաքամայրն բարեաց, և հասցուք խնամացելոց սիրելեացն Աստուծոյ 'ի Քրիստոս Յիսուս 'ի Տէր մեր ։

ՎԵՐՋ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ

ՑԱՂԱԳՍ ՄԻԱՆՁԱՆՑ [3]

Մարդիկ, որ են 'ի մարմնի և կամօք եռեան զանձինս ի բերանոյ յաստուածպաշտութիւն, անդստին 'ի տղայութենէ խակամ՝ կրթին 'ի վշտամբերութիւն. հեռանան 'ի հայրենի բնակութենէն, և վարին յանապատ յանշէջն երկիր. ոչ իբրև չարագործելով նախանձոտք փախուցեալք 'ի բազմամարդոյ աշխարհաց, այլ զի տեսանեն զաշխարհս լի ամենայն չարեօք, խոյս տան 'ի խորշս և 'ի ստորոտս անապատ վայրաց։

Ո՜ որ տեսանեմք իսկ յաճախ 'ի կողմանս հարաւոյ բազմութիւն արանց՝ առանց կանանց միաբանութեամբ, յազգաց և 'ի լեզուաց զմիով վայրօք հաւաքեալք, ժողովեալք իբրև 'ի հայրենի գաւառս՝ առնեն զընակութիւնս երկու ընդ երկուս, և կամ երեք ընդ երիս, և կամ եւս բազում քան զսոյնս։ Եւ շինեն իւրաքանչիւր խցկունս զատուցեալս 'ի միմեանց. որմք դուզնաքեայ առ ցրտոյն պահպանութիւն, և զոյգ նմին ձեղուն՝ առ արեգական պահպանել. յատակք անպաճոյճք՝ շատացեալք խոտեղէն անկողնօք։ Եւ քանզի բնութիւնս մեր դիւրամակ է՝ սիրէ ծածկել զմերկութիւն, առնեն և նոքա հանդերձս անպաճոյճս և յոյժ գձուձս, կողոպս ամարանի և թեզանաւորս ձմերանի, արկանեն և աղաբողոնս մեկնաւորս։

Մանաւանդ 'ի պարս շրջագայ անդադար պաշտամանն՝ երգս հոգեւորս հօրն բոլորեցուն մատուցանեն զուարթ հոգւով։ Կան ընդդէմ միմեանց զաչս 'ի վայր արկեալ՝ զծայրս ոտից մատանցն նկատելով, իբր թէ մի կէտ տեսակի ամենեքեան հայեսցին. զաջ ձեռն 'ի վերայ ծնօտին եդեալ և զահեակն 'ի վերայ կրծիցն, որպէս կարծեմ ուսեալ 'ի բնական հարցն։ Երկու են պատուականագոյնք 'ի մարմնի, կենդանական և խոհա-

կան, երկոքումբք երկոցունց սպասաւորեալ. կենդանականին՝ սրտմտականն է հակառակ, իսկ խոհականին՝ արտաքերական բանս։ Որդ ձախուն զերասանակ 'ի ձեռն առեալ՝ զսրտմտականն սանձակոծիցէ, և զաջ ձեռն 'ի վերայ աջոյ ծնօտին եդեալ՝ խոհականին սպաս ունի առ դրան բերման բանին, զի մի այլակութիւն յուղիղ փառատրութիւնն խառնեսցի։ Եւ ընդ այսու երկումասամբքս նահանջին ամենայն զգայութիւնքս. այլ յուղիղ տեսութիւն և ականջք 'ի զգաստ լսողութիւն, միտք 'ի սուրբ իմաստութիւն, և այլն ըստ իւրաքանչիւր մասին։

Եւ իբրև այսպէս կարգեալք և յօրինեալք, ամենեքեան 'ի նմանութիւն վեցթևեանն սերովբէից շուրջ պարփակեալք, ձայնս անհատս 'ի վեր հնչեցուցանեն, և օրհնութիւն եռաչափս 'ի խորհուրդ միաբանութեան արարչին իւրեանց բողոքեն։ Օտիւն ամենայն պարապեն երգոցն քաղցրութեան, յագեալք և զմայլեալք 'ի կերակուրսն երկնայինս՝ առլցեալք հասանեն 'ի ժամ երեկոյին։ Եւ քանզի մարմին ունին ըստ բնութեան մերում զգայութեանս, ուտեն՝ զի մի քաղցիցեն, և ըմպեն՝ զի մի ծարաւեսցին։

Որդ դու իբրև լուիցես զուտելն, մի առ մերս ընթանայցես. զի հաց է նոցա անպաճոյճ և բանջար վայրենի՝ զոր համով աղին համեմեն, և ջուր յստակ՝ զոր յամպոց բերմանէ 'ի գուբս ժողովեն։ Սակայն և զայս ոչ երբեք 'ի տուընջեան մատուցանեն 'ի դարմանս պիտոյից մարմնոց. այլ միաբան պահելով զերկայնութիւն աւուրն, տեղի տան արեգական մտանելոյ. ձգեն երկայնեն զերեկունն, մինչև աստեղք յիւրաքանչիւր կայանս պայծառանան. գոհանան իբրև ընդ մի բերան ասելով. Ի խաւարային ժամու զխաւարայինս կերակուրս խաւարային մարմնոյս տացուք։

Եւ զայս ասելով, 'ի ձայն բարձր փառաւորեն զսուրբ Երրորդութիւնն, խնդալից ուրախութեամբ ակրմբին յիւրաքանչիւր տեղիս։ Եւ որպէս ասացաքն՝ ուտեն հաց և զոպա, և ըմպեն ջուր ցուրտ։ Քանզի գոն 'ի նոսա ծերք փափկավարք, մատուցանեն ջուր ջերմ, զոր և բարեխառն անուանեն. այլ գինի և կամ այլ ինչ զանազանեալ, և գտանի ոչ 'ի սուրբ միայնանոցս նոցա։

Այլ յորդորեալ յանդորրանցս՝ ընթերցողս, վարդապետու-
թեանց ասէ. Փառք քեզ Տէր, փառք քեզ Թագա-
ւոր մեր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո
զմեզ Հոգւով սրբով, զի գտցուք առաջի քո հաճոյք,
և մի ամաչեսցուք. զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր
ըստ գործոց իւրեանց: Այլ այսպէս միաբանութեամբ զմի-
քեանս՝ ասեն զանձինս առնուլ մի անձամբ ընդ. զի մի
աՀող կերակրովք զեղեցկի շնորհաց մարմնոյն չխափանեալ
խոնդրդ[illegible]: Այլ և եթէ յամեն եւս 'ի քանն, երող
Հոգեկան անուանեն, և անդէն զանազանեն մեկնեն իւր
զգեստ սուրբ մարգարէիցն:

Այլ զբերթացեալք առ Հասարակ անդէն 'ի չքնաղ
պարուց բազմէին. ոչ Հանգստիւք և ոչ ընդդիմանայեալք,
քաղցր Համանմանութեամբ և Հեզ Հանդարտութեամբ:
Մշտնջենաւորք զատուցեալ Հեշտամութն ձայնիւ արձակէին, երգս
Հոգեւորականս քաղցրաձայնութեամբ փոփոխելով. իսկ այլ
կուսերաց դիրքն ձայնիւքն միա զնելով, խառնէին զխւրացան-
չիւր բարբառոն յարմարելով և կարգելով զվիպասանու-
թիւն Հնչմանն, զի իբրեւ 'ի միջէ բերանոյ ամենայն
բազմութեան ձայնիւքն Հնչիցէ: Այլ այսպէս յերկարե-
լով զձայնուար պաշտօնն, ծունր դնէին ամենեքեան, յա-
ղօթս կան լռութեամբ. և 'ի ձեռն առաջնորդի աղօ-
թիցն կանգնեալք ամենեքեան զփառաւորութիւնն կա-
տարէին:

Այլ կատարեալ զառընթեան պաշտօնն, լու Հանդե-
րեցան զգիշերոյն վաղայարոյց լինելով մինչեւ յառաւօտ
աղօթիցն պարապեալք, և ընթեռնուն զգիրս սուրբս.
իսկ որք ունին շնորհս վարդապետութեան, առնեն մեկ-
նութիւնս 'ի մխիթարութիւն լսողացն: Պատմեն վասն
լինելութեան աշխարհի յոչընչէ եղեալ, և կարգեալ
մի ըստ միոջէ զխորատս բարեաց կարգէն 'ի լսելիս ժո-
ղովրդոցն վկայութեամբ սուրբ գրոց: Այլ այսպէս ու-
սուցանելով մինչեւ մտանել լսողացն զամենայն իրս
աշխարհականս, և չյիշել ամենեւին զՀարկաւոր-կե-
րակուր և ըմպելիս:

Այլ այնպէս ուրախացեալք 'ի սէրն Աստուծոյ, մին-
չեւ չՀամարեալ զինքեանս 'ի մարմնի, այլ յերկինս. և
Հեշտութեամբ անցուցանեն զերկայնութիւն գիշերոյն
մինչեւ յառաւօտ: Ոմանք սոսկացեալք են յերկրէս

և զգեցեալք զերկինս ։ Նմանէ մահ առ դրունս նոցա , և դառնացան դժոխք յիջանել նոցա ։ Անդամութիւն նոցա դրունք են աղօթից աշխարհի , և ոսկերք նոցա գանձ են ամենայն ապաւինելոց ։ Լուր նոցա յորդորիչ է ամենայն հեղգացելոց , և գործք նոցա վարդապետութիւն ամենայն կամեցողաց ․ դաստակիցք են հրեշտակաց , և օթեւանք սուրբ Երրորդութեանն ։

Արդ զայս ամենայն գիտելով , եղբարք , պարտիմք թեւակոխել ․ և զնոյն նախանձ սրբութեան յանձինս բերելով , նմանողք լիցուք այնպիսւոյ բազմադունդ միայնացելոց յաշխարհէ և դիմելոց 'ի քաղաքամայրն վերին , որ ազատ է յախտից երկրաւորաց ․ քանզի ընկերակիցք են մերոյ բնութեանս , որ զօրացուցանէ զտկարութիւնս ։ Միայն կամեաց , բուռն հար հաւատովք , յուսա , սիրեա , և կարես տեսանել զայնպիսի նահատակութիւն ։ Ո՜վ ոչ ինչ համեմատ են չարչարանք ժամանակեանք առ կեանսն՝ որ պատրաստեալ է այնպիսի ձգնողաց ։

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ ես ընդ հեղգութիւնս մեր ․ գրեթէ զամենեսեան տեսանեմ թաւալեալ յերկրաւոր ստացուածս ։ Իսկ արդ բնութիւնս իմ ո՞չ կշտամբեալ յանդիմանէ զիս ; եթէ ստեղծայ մերկ , և եթէ եղայ 'ի դրախտին մերկ , և եթէ ելի անտի մերկ , և եթէ ծնայ մերկ , և եթէ անդրէն յերկիր մերկանդամ երթամ ։ Արդ եթէ տանել աստի ոչ կարեմք , զի՞ եւս աստէն 'ի սմին թարթափիմք յաշխարհիս ։ Մերկացիր սոսկացիր , ով միայնակեացդ , մի թաամուր ընդունակ լինիր նենգաւոր թշնամւոյն ․ զուցէ 'ի դարան մտեալ մօտալուտ՝ զքեզ անդէն 'ի քեզ արշաւեսցէ կողոպտել , զերծանել 'ի քէն զգանձսն երկնաւորս ։ Բաւական համարեաց քեզ զտէրունեան կանոն , ոչ ոք յերկրաւորացս կարէ երկուց տերանց ծառայել ․ որ յայտնագոյն իսկ ցուցանէ առանց միջնորդի և մեկնութեան ․ Ոչ կարէք դուք , ասէ , Աստուծոյ հաճոյ լինել և Մամոնայի ։

Այլ արդ ես տեսանեմ 'ի մերում աշխարհիս և ոչ զոք ազատեալ յայսպիսի աղետից ։ Յետս ընդդէմ ընթերցուք զգեղեցիկ գրեալսն ․ 'ի պատճառս ուխտաւորութեան հեռացաք 'ի սուրբ ծնողացն , և արարաք բա-

զում հարս օտարոտիս. զորս պատուելոյ արժանի էր՝ անարգեցաք, և յորս ոչն ունէաք իշխանութիւն գնել մեծարանս՝ զախտ ազգերից մերոց յայծ ծախեցաք: Ա-զատացաք 'ի հարկաց արքունի՝ զորս առանց մեղաց էր հարկիլն, և մտաք ընդ հարկաւ սատայուածոց, որ չէ են անտառակ ագահութեանն: Ձեռք յանկարծիս սուրբ հարսանեաց, և արտաքսք մեզ բարձրագահոյս առաւել քան զաշխարհի: Փափկանամք յանկարծիս յարմա-րեալս, և յածեալ կածին մտաք մեր 'ի խորհուրդս ան-տեղիս զգիշերն ամենայն:

Աշխէկք աւուր մերոց յանդիմանեն զմեզ, եթէ ոչ են սուրբ ճանապարհք մեր: Հանդերձք մեր ապաղակեն զգործոց մերոց, եթէ մերկ եմք յերկնաւոր զգեստուցն: Երիւարք մեր ցուցանեն զմեզ, եթէ ոչ եմք յափշտա-կելոց ընդ առաջ Տեառն 'ի վերայ օդոց: Ճխուանք ապարանից մերոց յայտ առնեն, եթէ ոչ ունիմք մեք տաճար առանց ձեռագործի յերկինս, յոր մտանելոց են ամենայն դասք սոսկացելոցն յերկրաւոր ախտից: Աղա-լուանք անդաստանաց մերոց կշտամբեն զմեզ, եթէ չէք մեր բաժին 'ի վիճակսն երկնաւորս:

Որդուգք անյագք եղաք 'ի կերակուրս, և առանց չափոյ արբաք գինի պղտորիչ խորհրդոց և մտաց: Իսկ 'ի քուն նինջեմք ամենեքեան, և երազ թուի մեզ ճըշ-մարտութիւնն: Կափուցեալ են աչք մտաց մերոց 'ի տե-սականն խորհրդոց, և անյագ պակշոտեալ հայել 'ի կենաց աշխարհին: Արգելեալք զմեղս 'ի սուրբ ընթերցուա-ծոց, և ունկնդիր եմք բառաչման խաչանց մերոց: Ոչ եկն մեզ հոտ անոյշ 'ի Հոգւոյն սրբոյ, վասն զի սիրե-ցաք մեք զհուղ ախտալից աշխարհիս: Ոչ ճաշակեցին քիմք ոգւոց մերոց զկերակուր երկնային, վասն զի պա-րարեցաք զանձինս մեր 'ի զանազան խորտիկս: Մութ է գոյն դիմաց մերոց, վասն զի ոչ զուարթացան երեսք մեր 'ի խորհուրդս սրբութեան: Ցաւալից են անդամք մարմնոց մերոց, վասն զի յառաջ քան զմարմինս՝ զոգիս ախտացուցաք: Գերեզմանաց բուելոց նմանեցաք յան-ձինս մեր, վասն զի ունայն եմք 'ի շնորհաց սուրբ Հո-գւոյն:

Վասն այսորիկ և ամենայն չարիք եկին հասին յա-ւուրս մեր. կենդանեաւ մերով տեսաք զզիսակուէա ան-

ձանց մերոց ։ Քա՛ջ նահատակք մեր անկան 'ի պատերազմի, և սուրբ քահանայք մեր խողխողեցան 'ի ձեռաց անօրինաց. գեղեցիկ երիտասարդքն զենան 'ի սպանումն, և բազում կուսանք վարեցան 'ի գերութիւն. գիրգ կանայք անկան 'ի տառապանս այրութեան, և բազում որբք կականեն դառնապէս ։ Ազատ եկեղեցի անկաւ 'ի ծառայութիւն հեթանոսաց, և սուրբ քահանայք նորա կափին չարչարին յանօրէն հարկահանաց ։ Բարձեալ է ողորմութիւն յաշխարհէ, և հեռացեալ է գութ յիւրաքանչիւր մտաց ։ Երկինք 'ի վերուստ բարկացեալ են, և երկիր 'ի ներքուստ կայ յերերի տատանման ։

Շինուածք մեր եղեն գերեզմանք գիականց մերոց, և վաստակք ձեռաց մերոց տապալեցան 'ի վերայ մեր ։ Պայթեաց և պատառեցաւ թանձրութիւն երկրիս, և բազում մարդիկ 'ի վայր հոսեցին ։ Ոչ սպասեաց որդի հօր, և ոչ քոյր զաչս եղբօր կալաւ, և ոչ ել ձայն լալոյ կանանց 'ի վերայ ծննդոց իւրեանց, վասն զի լքոյց սով զգերանս նոցա ։ Հզօրք խորտակեցան յանկարծակի իբրեւ զմայրս բարձունս Լիբանանու. հնծանք եղեն բարկութեան, և ճմլեցան ամենեքեան իբրեւ զողկոյզս ընդ ոտամբ, փոխանակ գինւոյ՝ արիւն անմեղաց ցայտեցաւ 'ի հանդերձս մեր ։ Դառնացաւ քան զլեղի կերակուր 'ի քիմս մեր, և 'ի քացախ դարձաւ սուրբ ըմպելիք մեր ։ Ընդ հարեալսն հարաք ամենեքեան յոգի և 'ի մարմինս մեր, և ընդ մեռեալսն զմահ ճաշակեցաք ։ Արդ ո՞չ ապաքէն վասն մերոյ հեղգութեան անցին այս անցք չարչարանաց ընդ աշխարհ ։

Ոն անդր 'ի բաց կաց յաշխարհէ, որ վաղ ելեր մեկնեցար յաղետից սորա. թօթափեալ ընկեա 'ի բաց զկեղեւանս ախտալից աշխարհիս ։ Մերկեաց իբր զըմբշամարտիկ, օծ իւղոյն Քրիստոսի, զի մի կռուեսցին 'ի քեզ ձեռք ախոյանին ։ Իսկ արդ եթէ հեթանոսք, որ ըմբռնեցան 'ի տեսական իմաստութիւն, ոչ միայն 'ի ստացուածոց 'ի բաց կացին, այլ և յօրինաւոր կերակրոց հրաժարեցին, համառօտ և անպաճոյճ ըմպելեօք շատացան յանձինս իւրեանց, և առաքինի մահուամբ վախճանեցան 'ի կատարած կենաց իւրեանց, որչափ եւս առաւել մեք պարտիմք նմանողք լինել սիրելեացն Քրիս-

տոսի, որք Հրեշտակակրօնք զանձինս կարգեցին, խառնելով զինքեանս 'ի դասս վերնոցն ։

Եկայք և մեք, ով միայնացեալք, զորէն Թշնամեացն մնացուք 'ի մերն ստացուած իբր յօտար երկիր, ապատախիլ զծառայութենկս Թշնամեացն կատարեցաք. իբրեւ զգերի առեալ ծախիցեմք 'ի նեղեալս զինչս մեր, ոչ զի ատիցեմք զազգականս, այլ զի սիրիցեմք զաղքատս, որ են զօրականք Քրիստոսի և ճշմարիտ բարեխօսք ։ Այս թէ ստէն կապիս ընչիւք, և քեզէն վարես զքեզ յանդարձ գերութիւն, ուր չիք անդ գինք փրկանաց ։ Փութա փութա ճեպեա, եղբայր, արդ իսկ յայնպիսի անողորմ գեհենէ. զի կարիցես հատանել յամուր քաղաքն, ուր ոչ գոյ քեզ կասկած կամ երկիւղ խախտիլ և վարիլ 'ի գերութիւն ։

Այլ եթէ եկեսցես զհետ գեղեցիկ վարդապետութեան հարցն, զորս վերագոյնն գծագրեցի քեզ զվարս սուրբ միայնակեցացն, յայնժամ կարասցես համբառնալ զաչս մտացդ առանց ախտից չարչարանաց, հայել և տեսանել զքեզ գեր 'ի վերոյ քան զամենայն երկինս ։ Անրանի տայցես անձինդ քաջապէս ճողոպրեալ 'ի վշտալից կենաց աշխարհիս, և խառնեսցիս յերամ միայնակեցացն, 'ի դասս սրբոց արդարոցն, 'ի վիճակ առաքելոցն, 'ի գումարս մարգարէիցն, 'ի կաճառս մարտիրոսացն, 'ի բանակս հրեշտակացն և 'ի ժողովս անդրանկացն, 'ի մեծ քաղաքն երկնից, 'ի բազմականս աբրահամեան, և 'ի կերակուրս երկնայինս և յըմպելիս անկապուտս ։ Դու ես այնուհետեւ մարգարէն, որ ոչ պատուեցար 'ի մարմնական աշխարհիս. այլ թեւածեալ թռուցար յանմարմին աշխարհի, և համբուրեցեալ զարդարեցեր յանապական ուրախութիւնս ։ Յորս լիցի և մեզ՝ վերջին դրչութեամբ աշխատողացս՝ միաբանութեամբ սուրբ ուխտիւս վայելել, շնորհօքն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում փառք յաւիտեանս. ամէն ։

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ՅԵՍՈՒԱՅ

ՆԵՒ

ԴԱՏԱՒՈՐԱՑ

Ա

Կոչեցաւ Յեսու Նաւեանց 'ի Տեառնէ առաջնորդ Իսրայէլի. ընտրեաց երկու յերիտասարդացն Իսրայէլի, և առաքեաց առ 'ի լրտեսել զերկիրն և զԵրիքով: Թէպէտ և առաւելաւ մեծացաւ քան զՄովսէս, ոչ ելանէր ըստ կարգ վարդապետին իւրոյ: Մովսէս երկոտասան առաքէր լրտեսս. սակայն երկու ընտրեցան յառաքինութիւնն. Թիւ երկոտասանից խարխարեցաւ, զօրութիւն երկուցն կալաւ զտեղին, մինչև ամենայն ապստամբութիւնն նուաղեցաւ: Եթող Յեսու զերկոտասանսն 'ի բաց, և զերկուսն բաւական համարեցաւ առ 'ի Ճշմարտութիւնն: Մովսէս զերկոտասան ազգն միաբանեաց 'ի մասն լրտեսութեանն, զի այր զիւրաքանչիւր զտոհմն յորդորեսցէ քաջալերել. եթող յետս զբազում, և յԱստուած միայն ապաւինեցաւ, քանզի և ինքն անցեալ էր ընդ հանդէս առաքինութեանն:

Բ. Վասն անցանելոյ Յեսուայ ընդ Յորդանան:

Ընդ 'ի սինէական լերինն զժողովուրդն չարար արժանի 'ի վեր 'ի լեառն ելանելոյ, բայց միայն զՄովսէս. և յայտ արար զանմատոյցն պատիւ աստուածութեան

խուրոյ: Եւ աստ առ ափն Յորդանանու զնոյն պատիւ մեծարանաց տապանակին ցուցանէ, բացագոյն երթեալ ժողովրդեան 'ի նմանէ իբրեւ երկու հազար կանգուն. անդ մատամբն Աստուծոյ փորագրեալ էր զգիր տախտակացն. աստ եւ անուն Յիսուսի գրով հաստատեալ կայր. «Մարգարէ ձեզ յարուցէ, ասէ Մովսէս, յեղբարց ձերոց իբրեւ զիս, նմա լուիջիք»: Մեծ ոմն 'ի հեբրայեցւոցն եկեալ պատմեաց մեզ. Ժողովուրդն, ասէ, յամպն եւ 'ի ծովն եւ 'ի Մովսէս մկրտեցան. եւ Աստուած անուն լսէր 'ի տեղւոջն: Մովլին բարբառով եւ ես երկրորդեմ: Ոտք քահանայիցն 'ի ջուրն Յորդանան մկրտեցան, իսկ այլ մարմինն ցամաք մնաց, վասն զի երկաթոյ ծնունդք էին եւ ոչ ջրոյ: Տապանակին զանձն իւր ոչ մկրտէ, վասն զի անուն մարդոյ առանց մարմնոյ եւ հոգւոյ ոչ մկրտի. սոյնպէս եւ անուն Աստուծոյ անուամբ տապանակին նշանակէր: Պահի անունն 'ի ցամաքի առանց մկրտութեանն, մինչեւ զգեցցի նոյն անուն մարմին եւ ոգի, եւ նովին մարմնով եւ ոգւով մկրտեսցի 'ի նոյն 'ի Յորդանան գետ:

Գ. Յաղագս կրկնակի վիմացն:

Երկոտասան վէմքն որ ելին 'ի գետոյ անտի, նման էր Թիւն երկոտասան Առաքելոցն. եւ երկոտասան քարինքն որ իջին անդրէն 'ի գետն, երկոտասան ազգատոհմացն, որ ոչ կարացին ելանել 'ի ծովէ մեղաց: Ընդ անցանել ժողովրդեանն ընդ Յորդանան գետ՝ հատասպառեցաւ ցամաքեցաւ ջուր գետոյն. է որ 'ի վեր դարձաւ, եւ է որ 'ի վայր հոսեցաւ: Եւ զայդ քարինսդ զոր հանաք 'ի միջոյ գետոյդ, եւ եդաք 'ի տեղւոջ՝ որ անուանի Գաղգաղ: Պարտ է զբանս իմանալ. ջուրքն՝ որ ոչ ըստ բնութեան 'ի վեր կոյս դարձան, հեթանոսաց 'ի վեր յերկինս ելանելն է. եւ ջուրքն որ 'ի մեռեալ ծովն Սոդոմայ հոսեցան, ժողովրդեանն անդրէն 'ի մեղս դառնալն է:

Դ. Վասն Թլփատութեան՝ որ 'ի բլուրն է, և ոչ 'ի սրտի:

Թլփատութեանն Մովսէս ոչ էր օրէնսդիր, վասն այնորիկ և ոչ խափանել կարէր. և զոր խափանելն ոչ կարէր, և ոչ մեծարել կամէր: Վասն այնր որ յառաջին տեսանէր, լռեալ դադարեաց ամն քառասուն և երկու յանապատի անդ. զի ետես զտկարութիւն նշանին: Նմանչութիւն եւեթ էր՝ յայլոց ազգացն որոշելով, այլ ոչ լրումն աստուածային կամացն արդարութեան: Այլ ա նմա անցանել ընդ Յորդանան գետ. 'ի մէջ բազմամարդի աշխարհին՝ ուր պիտոյ էր նշան դրոշմին այնորիկ, պահելով և զատուցանելով զանձինս իւրեանց 'ի բազում. ազգացն: Յեսու որդի Նաւեայ առ երկու ինչ պիտանացու փութայր թլփատել զորդիսն Իսրայէլի, զատուցանելով յազգացն և անքակ միաբանելով 'ի ձեռն պատերազմացն: Բայց խնդիր առաջի կայ սակաւ բանիւք ասել վասն նորին թլփատութեանն, եթէ ընդէ՞ր քարամբք թլփատէր և ոչ երկաթով. քանզի ասէ գիր՝ եթէ "Արար Յեսու դանակս գայլախազեայ, և այնու թլփատեաց զորդիսն Իսրայէլի": Ի մարտս պատրաստէր զնոսա. և ամենայն զէնք պատերազմողացն յերկաթոյ կազմին, որք թանալոց էին յարիւնս բազում հինգ ազգացն զաւակին Քամայ. տէգք և նիզակատէգք, սուսերք և սլաքք նետից, և ամենայն սպառազինութիւնք վառելոցն, թէպէտ և որիշ որիշ էին տեսանելով ըստ իւրաքանչիւր զինուց, սակայն նիւթքն ամենայն երկաթ էր: Սուրբ պահեաց զնոսա յարենէ թլփատութեանն. զի թէպէտ և ժամանակեան էր նշանն, սակայն աստուածային էր: Ոչ մարթէր գործին, որ կենաց պատճառն էր, առժամայն շրջել և լինել նոցա մահու պատճառ: Սակայն երկրագործ մարդկան երկաթն է կենաց պատճառ, որ զերկիր գործեն. և վասն ապահովութեան իւրեանց զմիմեանս զրկեն և զլանան, և անցանեն ըստ եղեալ սահմանս հարցն իւրեանց: Կայ եւս և այլ տեսակ՝ որ վատթարագոյն է քան զերկուս ասացեալսն: Բազմաց յանուն աստուածոցն կուռս երկաթիս գործեն, տէգս և նիզակատէգս նուիրեն այնմիկ,

որպէս եղեւ. գարշելի էր տեսողայն ներգործողաց, զորս Յեսու ոչ արժանի համարեցաւ մատուցանել 'ի նուէր թլփատութեանն. այլ և այնչափ մեծարեաց զդանակսն գայլախազեայ, մինչեւ ընդ իւր աւանդեաց 'ի Թամնասաքարի:

Ե. Վասն սպարապետին երկնաւորի և վասն Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ:

Սպարապետ եմ, ասէ, զօրաց մեծաց Տեառն: Յայտ արար և եցոյց՝ զի երկոտասան թիւք հրեշտակաց եկեալ հասեալ էր յօգնականութիւն երկոտասան ազգին, և նա վերագոյն քան զբազմութիւն զնոցին զանձն ցուցանէր: Նա այլ եւս խոնարհագոյն մատուամբ աղերսէր Աստուածն Իսրայէլի և ասէ. Ժողովուրդ իմ զի՞ արարի քեզ և կամ զի՞նչ մեղայ քեզ. ո՞չ վասն քո յայտնեցի դիւթին Բաղաամու. Բաղակ առաքեաց կոչեաց զնա 'ի Միջագետաց անիծանել նզովել զքեզ, և զիս նմա յայտնեցի՝ դիւթին և յանցաւորին, զի դու մի յանցանիցես. և եւս անարգագոյն իշոյն, զի դու իմաստնացեալ զգաստասցիս: Նա եթէ առ անարգսն այնպիսի յայտնի Աստուած վասն մարդկան սիրոյ, զի՞նչ ինչ առնիցէ որք վասն հրեշտակի՝ որ երեւեցաւ Յեսուայ, եթէ ոչ ինքն Աստուած էր՝ և երեւէր իբրեւ զհրեշտակ:

Զ. Վասն ձայնական կործանման Երիքովի:

Երիքով, որպէս ասէ գիրն, ամրացեալ փակեալ կայր ամփոփեալ. ամենեւին ոչ ոք ելանէր 'ի նմանէ, և ոչ ոք մտանէր 'ի նա: Տիպք օրինակի էր նա բազմադիմի մեղաց առաջին մարդկային բնութեանն: Երիքով եօթնեկին պարսպօք ամրացեալ փակեալ կայր. ոչ յԱստուած ապաւինեալ, այլ յորմոցն լայնութիւնն և 'ի բարձրութիւնն. և մարդոյս բնութիւնն եօթն մասամբք պարսպեալ էր զարտաքին և զներքին շինուածս նորա. երկու աչօք և երկու ականջօք և երկու ռնգացն առուօք, և բերանն նորա եօթն մեծամնւք խորհրդոց: Այս

եօթնեկին պարգեւօք սպառազինեալ մարդիկ՝ ոչ հնա-զանդեցան Սատանայ, յաղթողութիւն գտանէին 'ի վա-կերպումն, ամօթացեալք էին և կործանեալք 'ի կարգեալն աստուածային էին. անմեղայն թշնամիք խորհրդոց ընդ նոսա ընտրեալք էին, անձանք զանձինս խորհրդոց արգելեալ էին. կենդանութիւն զխորհուրդս մեռեալ 'ի գերեզմանի ընդ-կեալ էին, և 'ի բազմաց հանգուցէին զերեզմանս նոցա՝ որ 'ի վախճանի ծնանելոյ ուներեալք էին:

Այլ եկեալ Յեսու որդի Նաւեայ առ բարձրանկեան և առէ զնոսա. Հրամանն պատուիրանին առաջ անմեղութ մատ-անց, սպասաւորութեամբ անմեղայն մարդկանց յանձնէր պա-տել շարժմանց գնացիցն. և առաքինական կատարա-նաց երթիցէ զհետ նոցա, և եօթն քահանայքն եօթն փող 'ի ձեռն առեալ զօրութեանն հարկանէին զհետ առաքինութեան երթիցեն: Վեց օր՝ մի մի նուագ հարկա-նիցէք. և յաւուրն եօթներորդի եօթն անգամ և-կեսցիք աւագին օրհնութեան. և յեօթներորդ աւուրն յեօթն նուագին՝ բաժանազան քան զայլ աւուրցն հար-կանիցէք զփողսն. և 'ի գաղղիւն բազմաց զօրացդ անձ-նեցուն՝ արձակեսցէք 'ի վերայ քաղաքին, և առ հասա-րակ պարիսպքն անկեալ կործանեսցին առաջի ձեր:

Բայց եւ սակաւ մի բան երբեակ մտածմանցն շարժեցից զմիտս իմ՝ որոշելով զվեցան 'ի նոցանէն, և յեօթնե-րորդումն ածել զնշանակ յաղթութեանն: Վեց օրն մի մի նուագ. երկու երկուորեակ թուով են արարածքս՝ և ապականացուք. առաջինն կոչի մտանաւոր՝ լոյսն արե-գականս. երկրորդն՝ ներքին երկինս, որ վերին ջրոցն է հաստատութիւն. երրորդն՝ երեւումն ցամաքի և բոյսք անձեցեալք. չորրորդն՝ գունդք լուսաւորացդ. հինգե-րորդն՝ ծնունդք ջրոց և բղխումն ցամաքի. վեցերորդն՝ որ գազանք և մարդիկ արարան: Այսպէս, որպէս յառաջ ասացաք, յառաջախաղաց և կայանաւորք են. չարաւէր թշնամին մեր 'ի սկզբանէ առի ընդ ապակա-նութեամբ զվեց մասունս աշխարհիս, իբրեւ որմորդել արար զմեզ և բանդիւք տանջեաց: Այլ զանապական եօթներեակն կամեցաւ ընդդէմ մեզ կապել. յԱդա-մայ մինչեւ ցՄովսէս այսպէս. իսկ առ Մովսեսիւ լու-ծաւ իշխանութիւն նորա: Այլ եթէ Մովսէս զթագա-ւորութիւն նորա մահուն աւերեաց, զոր ապա յետոյ 'ի

ծանօթութեան եկեալ մեծի մարգարէին Դաւթայ՝ ասէր
“ Թշնամոյն պակասեաց զէն մինչեւ ’ի սպառ . զքաղաքս
նոցա աւարեցեր ,, : Եւ եթէ ընդ մարդկան միայն տայր
Յեսու պատերազմ, այլ ’ի խորհուրդս ծածկեալս՝ ընդ
սատանայ և ընդ դեւս կռուէր : Ի ձայն փողոյն մեծի
սաստկաձայն լալիք անաստուած մարդկանն լինէր . ’ի
ձայն փողոյ կործոյ՝ շուրջ զայլն քահանայքն զքաղա֊
քաւն : Զվեց աւուրցն լացին զվեցօրեայ արարածսն ,
որ յառաջագոյն մեռեալ էին ’ի մեղս իւրեանց . յա֊
ւուրն եօթներորդի՝ որ նա ինքն է անմեղ և անապա֊
կան , յայնմ աւուր սպանին զմահ և կործանեցին զքա֊
ղաքս նորա :

Այս թէ ասիցէ ոք . թէ մարդ և անասուն քաղա֊
քին սատակեցան ’ի սուր սուսերի զօրականին , նիւթք
պղնձոյն և երկաթ առ ինչ սրբեցան և նուիրեցան ’ի
գանձս տան տեառն : Վերագոյն ասացի , զդժոխոցն նմա֊
նութիւն ասաց զԵրիքով . և Յեսու զդժոխս աւերեաց ,
և զմահ սպան ’ի միջոյ նորա և մարդկան . մարդոյ պա֊
տուհաս էած ’ի վերայ , և անասուն զի արիւնակից մարդ֊
կան է՝ չարար արժանի ապրեցուցանել զնոսա : Իսկ կռա֊
նակուռ նիւթք կահին օտար էր ’ի բնութենէս մերմէ ,
ոչ ինչ մարմնաւոր պատուհասին . ոչ ինչ յանձանց ա֊
զահութիւն հրամայեաց բառնալ , այլ յամենասուրբ
գանձն աստուածային նուիրացն :

Դարձեալ գոյ և այլ բարառնութիւն ’ի տեղւոջս :
Որպէս պղինձն հանդերձ ամենայն նիւթականօքն իւ֊
րովք անզգայ և անմատոյց է ’ի պղծութիւն , եթէ կա֊
մեցեալ էր մարդկանն կամաւոր սրբութեամբ , անպիղծս
կարէին ունել զինքեանս :

Ի . Վասն Ռեքեբայ երիքովացւոյ , որ հաւատով ապրեցաւ ’ի
սրոյն Յեսուայ :

Յանդգնագոյն ասացից վասն աղի արձանին : Յամե֊
նայն դարս եկեղեցի մաքսէ ’ի հեթանոսաց . ’ի սկզբանն
’ի մահաբեր ծառոյն զծառն կենաց՝ որ կայ պահի մեզ
’ի վախճանի . յեղբայրասպանէն Կայենէ զՀաբէլ՝ որ
գովութեամբ քարոզ կամաւոր յեկեղեցւոջ . ’ի շրայ֊

լեալ դարուն՝ զՆոյ արդար ընտանեօքն հանդերձ. յանձնեալ սահմանացն Քաղդեայ՝ զՄելքիսեդեկ. ՚ի Քանանացւոցն՝ զԹամար, ՚ի մովաբացւոցն՝ զՀռութ, ՚ի Սոդոմայ՝ զկինն անանուն։ Այլ, ասեն. ՚ի պատուհասի եղեւ։ Եւ կայեմ եւ ես, եւ յետս խրատն հայեաց. ՚ի շանթահէզ Հրոյն ապրեցաւ ընդ խառնամալար դստերօքն Ղովտայ, ոչ վարեցաւ ՚ի պատուհասի չարեացն, նշան զեղեցիկ կանգնեցաւ առ երիս ինչս ախտանացն։ Դուք էք, ասէ, աղ երկրի. ՚ի ձեզ աղի ամենայն անհամութիւն աշխարհիս։ Աման է աղ հողոյ, միանգամայն եւ ջուր մածեալ. ուր ջուր է, անդ եւ օդ խառնի։ ունի աղն բնութեամբ եւ զհրոյ ջերմութիւն. եւ չորեքեան նիւթք աշխարհիս ՚ի յանցանացն Ադամայ անկաւ ընդ ապականութեամբ եւ դարձաւ ՚ի հողոյ բնութիւն։ Իսկ առ կնոջն Ղովտայ չորեքեան նիւթք ձուլին եւ առնին աղի բնութիւն. ամենեքեան նոքա կենդանի են յեկեղեցւոջ։ Լուար զանուն եկեղեցւոյն, ուխտ եւ զաւանդ զթարգմանութիւն անուանդ. եւ եթէ դու տեղեկագոյն իցես, այլոց փութասջիր ուսուցանել։ Եկեղեցի ասա՝ կոչումն անուանի, որպէս ՚ի չգոյութենէն է ՚ի գոյութիւն. վերատին նիւթ գործի աշխարհս, ՚ի մահուանէ ՚ի կեանս, ՚ի ցրմանէ ՚ի ժողովումն։ Քոյր էր կնոջն Ղովտայ Սախաք՝ եւ զաւակ ՚ի Քամայ յազգէն. հաւատաց յԱստուած եւ եղեւ դուստր Աբրահամու, ոչ առ զաւակ Քանանու։ Այն է պատուհասի նշանակ, եւ անանցութեանն իմացմունք, եւ յարութեան բնութիւն։ Այն արձան՝ թէպէտ եւ նշանակէ յաղթող եկեղեցեաց, զհարուածս հինգ քաղաքացն քարոզեսցէ. իսկ հաւատք կնոջն առաքինւոյ՝ նշանակ է եկեղեցւոյ, եւ ճշմարտութեան եւ փրկութեան, եւ յոյս դարձի հեթանոսաց, եւ դուռն բացեալ մեղաւորաց. միանգամայն քարոզէ զգալուստ որդւոյն Աստուծոյ։

Ը. Վասն անշինութեան Երիքովի, եւ քարկոծելոյն Աքարայ։

Այս եթէ ոք ժպրհեսցի անցանել ընդ նզովս ընդ այս, որ օր զհիմն արկանիցէ, զանդրանիկ որդին թաղեսցէ. եւ որ օր կատարեսցէ, զկրսերն. բոլոր միջոց չի-

նաւածոյն ընդ անիծիւք մնաց։ Իսկ Յեսու որդի՛ Նաւեայ գործիական ձայնիւ աւերէ զԵրիքով, և բնական նզովիւք անիծանէ զշինեալս նորա, զայս դժոխս զոր գերեզմանն հաստատեցին մարդիկ։ Ի գալուստ որդւոյն Աստուծոյ 'ի ձայն փողոյ աւերելոյ՝ և ոչ միայն անդր ոսկր փախճանելոցն և ոչ մի որպէս զԵրիքով, ամենեւին ոչ մնայց շունչ կենդանի. և ոչ փորին այլ գերեզմանք մարդկան յերկրի, որպէս և վէց քաղաքն այլ ոչ շինին մինչեւ յաւիտենս ժամանակաց. վասն այնորիկ և Յեսու անջինջ անէծս կնքէր 'ի վերայ տեղւոյն այնորիկ անշինութեանն։ Իսկ թագաւորն անօրէն Աքաաբ անգանէր զանիծիւք մարգարէին. Թէպէտ և զտեղին փոխանակեաց, զանունն չեբարձ 'ի քաղաքէն. եթող զհիմն Երիքով, և խոնարհագոյն մերձ 'ի կողմանս Սամարիայ շինեաց, և անուանեաց նոր Երիքով։ Եւ բան նզովիցն կատարեցաւ 'ի վերայ նորա և որդւոց նորա. եւ հատոյց զամենայն տոկոսիս անձամբ և կնաւն և եօթանասուն և երկու որդւովքն զորս կոտորեաց Յէու։ Եւ ջնջեցաւ յիշատակ նորա յազգահամարէ արդար թագաւորացն։ Եթէ ոչ օրհնութիւնքն Եղիսէի մարգարէի հասեալ էին 'ի վերայ նորա, վաղագոյն քանդեալ լինէին քան զառաջինն Երիքով։

Թ. Ընդէր վիճակաւ և ոչ մարգարէութեամբ ցուցաւ Աքար յանցաւորն Աստուծոյ։

Ի վիճակն զմարգարէի գործ գործէ, որպէս 'ի ծնունդ, նոյնպէս և 'ի ցամաքի։ Պարզեալ մարդկան խորհրդիր եւ առնել յանցաւորին, զի մարդն 'ի մարդկանէ յանդիմանեսցի։ Գողօնքն այս է՝ որպէս ցուցանի. ամղան մի նկարագեղ. և բաժակ մի կրկին յերկերիւր սատերէն, և լեզու մի ոսկի։ Բաժակն արժէր ութ հարիւր դրամ, իսկ լեզուն ոսկի՝ կշիռք էն իբրեւ զլտերան. Թողին զլտերն անուն, և զձեւոյն անուն կարդացին լեզու։ Արծաթն և ոսկին 'ի նուիրացն Աստուծոյ գողացաւ. իսկ զցեցակեր ասրեղէն հանդերձն՝ 'ի նզովելոյն զքաղաքն և զինչս նորա։ Ամենայնին գող Աքար է։

Ժ. Յաղագս զարմանալւոյն խոնարհոյն զՅեսու,
և ատելոյ 'ի սրբոյ նորա:

Իսկ քանանացիքն անիծեալք, և յիրաւի անիծեալք, ոչ ունէին զերկիրն 'ի լարաբաժին ժառանգութեան, այլ 'ի խաբէութեանց և 'ի պատահմանց. քանզի մասն Սեմայ ցեղին հասեալ էր: Դատաւոր արդար անիրաւ դատաստան ոչ առնէ. «Անիծեալ, ասէ, որ փոխեսցէ զսահմանս հարց իւրոց»: Զայս սահմանափոխութիւնս նախ քանանացիքն անցին զանիծիւքն. իսկ Աստուած՝ իրաւարար ամենեցուն, անդրէն դարձուցանէ: Սոյն Յեսու որդի Նաւեայ ոչ 'ի բազմութենէ նոցա զարհուրեցաւ, և ոչ 'ի պատրաստութենէ նոցա սոսկացաւ. առեալ զզօրութիւն զօրաց իւրոց՝ 'ի Գաղգաղայ 'ի Գարիզին լեառն հասանէր: ԶԳարիզին եկեղեցացոյց, և զԳեբաղ սարկաւագանոց շինեաց. զոր և անէծս կարդաց 'ի Գեբաղ, և զօրհնութիւնս 'ի Գարիզին:

Այլ զինչ իցեն այս երկու լերինքս հուպ յիրերաց և բաժանեալ 'ի միմեանց: Նմանութիւն երկդիմի բնութեանս մերում. զանէծս 'ի գործս աղտեղի բնութեանս մարմնականս, և զօրհնութիւնս յոգիս և 'ի մարմինս 'ի գործս արդարութեան: Վասն զի ձոր բաժանէ զԳեբաղ և զԳարիզին, և 'ի միջոցին շինեալ քաղաք Սամարին: Այլ այս ոչ է օտար 'ի մեր բնութենէս. 'ի միջի առնեմք զսրտին բնութիւն, և զնոյն խորհրդարան հոգւոյ և մարմնոյ: Եղիցի աջակողմն մեր Գարիզին, և ձախակողմն մեր Գեբաղ: Հարկ է ընդ երկու ցնցուղս ականջաց 'ի ներքս մտանել, և ընդ ձայնական հնչումն 'ի սիրտն ազդեալ. զօրհնութիւնն 'ի ներքս առցուք, և և զանէծսն արտաքս հալածեսցուք. ապա երկոքին կողմանքս մեր Գարիզին եղեն և ոչ Գեբաղ:

Բայց այժմ խնդիր է վասն երկձղի փայտիցն՝ զորմէ Թագաւորքն քանանացւոց կախեցան: «Դիք, ասէ, զոտս ձեր 'ի վերայ արանց Թագաւորացդ»: Յայտնի քաջ զօրականքն զմարդիկ կոխէին, իսկ 'ի ծածուկ՝ ըղ-սատանայ և զամենայն չարութիւն նորա: Այսպէս զնա Յեսու որդի Նաւեայ գործակցօքն իւրովք հանդերձ,

և դնէ ընդ ստորև երկրաւոր սպառազինաց իւրոց։ Ինքն ոչ կոխէ, զի Յեսուդ անուն հրամայել գիտէ զդատողական խրատն, 'ի ձեռն նոցա կարգէ յուղղութիւն։

Հինգ թագաւորքն զորս կոխեն և կախեն զփայտից, կայ 'ի տեղւոջն ընդդիմանութիւն և տեսական տարացոյց։ Հինգ թագաւորքն մարդադէմք էին կերպարանօքն, և օձաձեւք էին, հին վիշապին բնակութիւնք. իսկ տեսակք, գործք, տարացոյց, ձեւ՝ բնաւոր օձին։ Ըստ հինգ թագաւորացն հինգ ոտք են օձին, 'ի սողելն իւրում հինգ պատ ոտնու կրկնելովն։ Կոչեաց զեբրայեցիսն յԵգիպտոսէ առնուլ զվրէժ անիծիցն յառաջնոյն օձէն և 'ի վարդապետէ նորա։ Կապէ զնոսա Յեսու զհնգեսեան զօձաձեւսն, և տայ կոխել այնմ զաւակին՝ յորում կայծակն կենաց ծածկեալ պահէր։ Մարդկային ոտքն կոխէին, և աստուածային հուրն այրէր զմեղսն։ Օփայտն ոչ հրամայէ կոխել, զի չէր օձաձեւ. թիւ թագաւորացն օձաձեւ էր, զձեւն կոխեաց։

Եթէ 'ի բնութիւն մարդոյս եկեսցես և իմաստուն մտօք քննեսցես, գտցես նման նորա ազատութիւնն. եթէ կամի՝ օձաձեւ լինի, և եթէ կամի՝ աստուածաձեւ։ Առաքինութիւն մարդոյն՝ է աստուածային կերպարանք. զոր Աստուած բնութեամբ ունի, մարդ ստանալով կարէ ստանալ։ Ապա եթէ ընդ երկիր պշնուցու, և զգործովք սորա շաղեալ պատի, ինքն զինքն օձաձեւ արար, որպէս աչօք, ընչօք, ականջօք, բերանով, և հինգերորդ ներքին համօքն։ Միաբան շաղեալք պատին սոքա հնգեքեան, մանաւանդ զի իգական մասամբք, կանացի ձայնիւք մեղկին լսելիքն մարդոյն. մեղկեալն հանեալն անկանի անքակութեամբ ընդ զուգակցին, աչք ընդ աչս կքի, և հոտ ընդ հոտ հոծի, բերան համբուրէ, և համք ընդ համս խառնին, զոր խոկումն անուանեցան։ Այս չարք՝ միաբանութիւն առ ծառոյն յայտնեցան։ Յղացաւ օձն զկերպարանս աներեւոյթ չարութեանն և եղեւ արու բնութիւն միջնորդութեամբ պտղոյ ծառոյն. պատրեաց և մեղկեցոյց զհինգ զգայութիւնս իգական մասինն. յապաշ կրթեաց զմիտք կնոջն, և մոռացումն արար զպատուիրանսն Աստուծոյ. մինչ չեւ մրտեալ 'ի պատերազմն՝ պարտեցաւ 'ի հայելոյն. յորմէ դու պարտիս զգուշանալ։

ԺԱ. Վասն արեգական և լուսնի, որք լուան Յեսուայ և եղեն զօրավիգն նմա 'ի գործ պատերազմի:

Ոչ հինգ թագաւորքն միայն էին անդ, այլ որպէս ոմանք յարտաքնոցն ասեն, Թէպէտ և առասպելական բանք իցեն, երեք բիւր դեւք, ասեն, որ անկան յերկնից, հանելին զմարդն 'ի դրախտէն, և զայլոր աշխարհս ընկեցին ընդ մեղօք և ընդ մահուամբ: Իսկ այն օր 'ի Գաբաւոն երեսուն հազարն այն եկեալ էին 'ի թիկունս օգնականութեան հինգ թագաւորացն, թերեւս կարասցեն սատակել զորդիսն Իսրայելացւոց, յորում Հրաշն ազօտ` երեւէր անշիջանելի. և խաւարասէր զօրք չարին բազմանայնն, իբրեւ զթանձրութիւն մարախոյ զերկինս ծածկէին: Գոչեաց Յեսու որդի Նաւեայ իբրեւ զառիւծ. ներքուստ 'ի վեր դողացոյց, փախոյց և ցրուեաց զնոսա իբրեւ զվատ երամս աղուեսուց: Սուր 'ի վերայ եդեալ կոտորէր զնոսա մինչեւ 'ի կողմանս Եզեկայ և Մակեդեայ: Իսկ նոքա մինչ դեռ փախստեայ երթային յերեսաց որդւոցն Իսրայէլի զառ 'ի թափօրն Սորանիմ, տեղաց Տէր յերկնից, և սկսաւ արկանել 'ի վերայ նոցա վէմս կարկտախառն. յորոց սատակեցան քանանացիքն առաւել քան 'ի սրոյ որդւոցն Իսրայէլի:

Իսկ եթէ Յեսու բաւական էր առնուլ զվրէժ բարկութեան 'ի նոցանէ, վէմք կարկտին զինչ պիտոյ էին նմա յօգնականութիւն. վերագոյն ասացի` թէ իմասցուք: Աղուն է սատանայ, ոչ 'ի վերայ հողոյ, այլ 'ի վերայ օդոյ, որ իբրեւ զամպ եկն եկաց 'ի վերայ քանանացւոցն ամենայն բազմագունդ դիւօքն իւրովք: Յեսուայ նիւզակն անդ չկարէր հասանել, վերին օգնականի պէտք էին. զէն առ զէն և ձայն առ ձայն մարդկաձայն բարբառոյն. ձայն որոտմանն երկնաւոր սրոյն` հրածին կարկուտն` զվերին դիւացն զգունդսն տանջեցին: Նաեւ Յեսու զԱստուած վերագոյն քան զարեգակն և զլուսին, որ և հասեալ կայր նոցա յօգնականութիւն: Բանիւ զանուանս լուսաւորացն հրամանաւ 'ի մէջ բերէր Յեսու. այլ միոյ` Տեառն լուսաւորացն հրաման տայր, զի կացուսցէ. որպէս և գրեալ է. " Արեգակն 'ի վերայ Գա-

բաւանի կայցէ, և լուսինն 'ի վերայ ձորոյն Այլոնայ ”: Խնթեւագոյն թեւս ունի արեգակն քան զլուսինն. իսկ Յեսու որդի Նաւեայ թեւաւորին և անթեւին հասարակ առնէր զհրամանս պատասխանւոյն. վասն զի զկառավարն ամենեցուն մօտակաց տեսանէր:

Դուռն են լսելիք մտաց. արեգակն և լուսին դրունս ոչ ունին լսելեաց, ընդ որ անկաւ հնչումն ձայնին 'ի ներքս: Յորժամ ականջօքդ ստորոգաղէս զհրամանն հըզօրագոյն, ինքեանք քեզ առանց ականջաց դ լող փո լսել նմա: Ոչ հրաձգութիւնս յերկինս խնդրէր, այլ զարեւապաշտսն յանդիմանէր: Աշտաշարժ ասեմք զարեգակն, որպէս զօդոյ բնութիւն: Դիւրին է կենդանեաց կեալ 'ի միում տեղւոջ. իսկ յարաշարժ շնչոյ նորա անհնարին է: Յեսու այնպէս սաստեաց լուսաւորացն, իբրեւ զանշունչ քարինս ընդդարմացոյց՝ միով առ երկուս կշռելով:

ԺԲ. Առ ինչ անուանեցաւ Մասեփատ լալետղ:

Այս եկն եհաս հրեշտակն Տեառն 'ի Գաղգաղա 'ի լալետղ անդր, որ յետոյ Մասեփատ անուանեցաւ. և Դաւիթ մարգարէ կարդաց նմա հովիտ արտմութեան: Այն հրեշտակն որ 'ի Գաղգաղա Յեսուայ յայտնեցաւ, նոյն երեւեցաւ 'ի Մասեփատ. և 'ի Բեթէլ խօսեցաւ, և յանդիմանեաց զնոսա: Համբարձին իսրայէլացիքն զձայնս իւրեանց և լացին դառնապէս առ հասարակ. վասն այնորիկ անուանեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ Լալետղ և Հովիտ արտմութեան: Եւ մատուցին անդ պատարագս Տեառն Աստուծոյ Իսրայէլի:

ԺԳ. Վասն գեղմանն Գեդէոնի, որ կրկին ունէր զապացոյցն:

Ասէ Աստուած ցԳեդէոն. Արդ բազում են զօրքդ, որ ընդ քեզ են. ոչ տամ ես զՄադիամ 'ի ձեռս քո նոքօք. գուցէ պարծեսցին որդիքն Իսրայէլի 'ի վերայ իմ և ասասցեն՝ թէ ձեռն իմ հզօր փրկեաց զիս և ոչ տէր Աստուած: Քարոզ կարդասցես զօրացդ և ասաս-

ցես. այսպէս ասէ տէր Աստուած Իսրայէլի. եթէ իցէ ոք 'ի ձէնջ վատասիրտ զահի հարեալ՝ դարձցի: Եւ դարձան 'ի ժողովրդենէ անտի քսան և երկու հազարք: Դարձեալ խօսել սկսաւ Տէր ընդ Գեդէոնի և ասէ. Տակաւին բազում են զօրքդ. տար զնոսա 'ի ջուր անդր, և անդ զփորձ ցուցից զոցա քեզ. և եղիցի՝ զոր ասացից թէ ընդ քեզ երթիցեն, և զոր ասացից թէ ոչ երթիցեն՝ նոքա դարձցին: Ապա խօսել սկսաւ Տէր ընդ Գեդէոնի և ասէ. Ամենայն այր 'ի զօրականացդ՝ որ՝ միանգամ լափելով լափեսցէ լեզուաւ իւրով 'ի ջրոյ անտի իբրեւ շուն, 'ի մի կողմ որոշեսջիր զնոսա. և ամենայն որ 'ի գուձս հարեալ՝ ցունկ հարկանիցէ, զայն ուրոյն կացուսջիր: Եւ գտան չնաբարքն լակելով արք իբրեւ երեք. հարիւր. և այլքն ամենայն 'ի գուձս հարեալ ցուակաթեալ ըմպէին: Կարի բազում են զօրքդ, ասէ Աստուած ցԳեդէոն. յորժամ պատերազմին յաղթես, մոռանաս զիմ բարերարութիւնս, որպէս սովոր են առաջին հարքն ձեր:

Երկու իմացական տեսակ յայտնեցան 'ի տեղւոջ անդ: Զահի հարեալ վատասիրտքն, քանզի մարմնաւորք են՝ ընդ երկիր միայն պշուցեալ՝ զերկինս ոչ կարեն տեսանել, յաւիտենական կեանքն ծածկեալ է 'ի նոցանէ: Իսկ իննն հազար եօթն հարիւր արքն 'ի ջուրսն քննութեան փորձեցան. և նոքա յոլովագոյն երկրաթաւալք են, և զեխ կենաց աշխարհիս ցանկացեալք. թողեալ զկանգնորդ կեանսն՝ 'ի պորտ և յորովայն սողեալ կան: Որպէս և ոչ վատասիրտք անուանեցան, և ոչ 'ի քաջացն կողմանէ արժան էր զնոսա ասել: Նոցա 'ի գուձս հարեալ, 'ի վերայ կրծիցն անկեալ՝ արջառաբար ըմպէին ջուր. զանասնական բարսն յայտ արարեալ, որոց երկիրս միայն է բաժին: Մի ճանապարհ է երկոցունց յիւրաքանչիւր տունս դառնալոյ. “Տունք նոցա, ասէ, գերեզմանք նոցա եղիցին„: Վասն զի 'ի հողս իւրեանց կարգացին զանուանս իւրեանց, նոյնք եղիցին բնակութիւնք նոցա յաւիտեան. չիմացեալք ըզմարդկային պատիւն, հաւասարեցան անասնոց և նմանեցին նոցա: Այս նախատինք 'ի մարգարէէն մարդկան ասացան: Իսկ երեք հարիւրքն սակաւիկ մի զգլուխն խոնարհեցուցեալ 'ի ցանկալի վտակս ջուրցն՝ անուշու-

թեամբ ծայրիւք մատանց ձեռինն, 'ի ներքոյ 'ի վեր ընդ-դէմ երեսացն շեքելով, լեզուօք իբրեւ զշունս լակեն. ոչ զբաւականդակ ծարաւն արբուցեալ, այլ փոքր 'ի շատէ զերաշտութիւն կոկորդացն զովացուցանել: Լեզուօքն զջուրսն լակէին, մտօքն ցանկացեալ փութացեալ զա-րիւն թշնամեացն յերկիր թողուլ: Նշանակ է սոսկ մարդոց սակաւապէտ ստացուածոց. թողեալ զհիւթա-նիւթ մամոնային, ընդ գունդս զիւացն տան պատե-րազմ. զխայթոց մեղացն փշրեն: Որոց երկիրն եհաս 'ի վիճակ ժառանգութեան քաջացն, նոքա ոչ միայն մարտիկանացուոցն յաղթեն, այլ և անուանեալ աստուա-ծոցն յաղթեն:

Յառաջ քան զյաղթութիւն զօրացն՝ նշան 'ի Տեառ-նէ խնդրեաց Գեդէոն. նա զմի մեկնակ խնդրեաց, Աս-տուած երիս տեսակօք խորհուրդս յայտնեաց նմա. զգզաթուն և զերեք հարիւր արանցն, և զսափորոցն՝ հանդերձ ջրագօքն լուցելովք և ձայնական փողովքն: Ով բարկանար, Տէր, ասէ. եթէ ընդ իս իցես ճշմար-տութեամբ, գալարեցից եդից զգզաթս 'ի մէջ կալոյն. և իջցէ անձրեւ 'ի վերայ գեղմանն միայն, և շուրջ զնո-վաւ երկիրն ցամաք մնացէ: Այլ եղեւ այնպէս. քամեաց զջուրն 'ի գզաթէ անտի, և ելից զկուրն: Այլ 'ի վաղիւ անդ ոչ նոյնպէս. երկիրն թացաւ, և գզաթն ցամաք մնաց: Յօդն մի էր, և գզաթն նոյն էր. բայց տեսիլ նշանին յերկուս բաժանեցաւ: Շուրջ զգզաթուն լիճք ջուրցն՝ արիւն մարտիկանացուոցն էր. իսկ ցամաք մնալ գզաթուն՝ արանցն էր ողջանդամ ապրել 'ի պատե-րազմէն: Բայց իջանել անձրեւուն 'ի վերայ գեղմանն, Հոգին սուրբ Աստուծոյ, որ խօսեցաւ 'ի մարգարէսն, և նոքօք զամենայն երկիրս ոռոգեաց: Այլ զի խորհուրդ էր տեսական՝ առժամայն և առ 'ի յապա պահումն, ոչ 'ի բաց հեղու զջուրն, այլ 'ի կուր մի արկանէ և պահէ:

Դաւիթ թագաւոր նոցա և մարգարէ՝ յետ բազում ամաց եկեալ, Հոգւովն սրբով ասէր. "Իջցէ որպէս զանձրեւ 'ի վերայ գեղման": Այլ եթէ զինչ է տէրու-թիւն նորա՝ յայտ առնէ. "Առաջի նորա նախ հնդիկք անկցին": Խյանձողն զերծեալ յերկնային հրեղէն բռ-նութենէն անկաւ յերկիր, և եղեւ հնդկացոյն: Բայց որդիք ժողովրդեանն՝ որ փարխեցիք անուանեցան, 'ի

Սողոմոնի վերայ առնուն զբոլոր բանս սաղմոսին : Զի-մաստութիւն նորա անձրեւ ասացին , և զքառասնամեայ զխաղաղութիւնն զինչ արասցեն արդեօք . զի ոչ կարացէ հասանել 'ի կատարումն լուսնի : Որոց առաջի հնդիկն անկաւ , 'ի նա կատարի բոլոր սաղմոսն : Իսկ փոխանակ գգաթուն՝ ապաքէն զսուրբ կուսին բնութիւնն ասացաք . և փոխանակ ցօղոյն երկնից՝ զբանական աւետիս հրեշտակին . ապա և փոխանակ կրին՝ ըղմեծ գետն Յորդանանու իմացիր , յոր և գառն Աստուծոյ մկրտեցաւ :

ԺԴ . Վասն սափորոցն և նոցա կահիցն :

Արի , ասէ Աստուած ցԳեդէոն . առ զպատանեակն զՓառայ , և էջ 'ի բանակն Մադիամու գիշերի , և լուիցես անդ բանս յօգնականութիւն անձին քո : Մօտ անդր մերձեցեալ Գեդէոնի պատանեկաւն հանդերձ 'ի թիւ մի յիսներորդացն դասուց՝ պահանորդ պահանորդի մի զգիշերային տեսիլն պատմէր : Երազ տեսանէի , ասէ . նկանակ մի գարեղէն հոլով գայր հասանէր , ասէ , հարկանէր զխորանն Մադիամու , և անդէն կործանէր : Իսկ որ լուաւն՝ վաղվաղակի զմեկնութիւն երազոյն ասաց . Ոչ է այն այլ , ասէ , բայց սուրն Գեդէոնի որդւոյ Յովասու . 'ի ձեռն նորա մատնեաց ուրեմն Աստուած զՄադիանացիսն : Իսկ էր 'ի գարեղէն նկանակ առակեցան նոքա : Գարի անասնոց կերակուր է . գոյ և 'ի մեզ անասուն մասն . բոլոր հողեղէն բնութիւն մարմնոյս անասնական մասունք են . վասն զի 'ի միոջէ հողոյ ստեղծեալ եմք մեք և անասունքն , և եկամուտ անմահութեամբն առաւելեալ եմք քան զնոսա :

Հրաման ետ Գեդէոն և ասէ . Հապա , ժիր կացէք , զի յայսմ գիշերի մատնեաց Աստուած զՄադիամ 'ի ձեռս մեր : Զայս ասէր , և առ իւրաքանչիւր սափորն որ 'ի ձեռին ունէր՝ և 'ի նմին Ճրագ մի անշիջանելի կառուցանէր , որպէս զսափորն 'ի ձախումն և յաջումն ըղփողն : Իսկ որով զինու զնոսայն վառեաց , նովին և ինքն կազմեցաւ . բայց յառաջ խաղաց ինքն քան զնոսա , վասն զի գեր 'ի վերոյ է երրեակ թուոյն : Ընդ իս հայ-

եսջիք, ասէ. յինէն օրինակ առջիք։ Օ՚յս ասէր, և 'ի նմին 'ի բանակ թշնամեացն իջանէր, ուժով մեծաւ փող հարկանէր 'ի ձայն եղջիւր փողոյն։ Սոյնպէս և երեք հարիւրքն յերից կողմանց զշուրջ բանակն 'ի մէջ առեալ պատեցին. զսափորսն խորտակեցին, և զճրագունսն յաջ ձեռն առեալ՝ ձախուքն զփողսն հարկանէին. այր յիւրաքանչիւր տեղւոջ անցեալ կայր իբրեւ զլոյս բորբոքեալ. անդադար փող հարկանելով՝ զամենայն բանակն 'ի դղրդումն կացուցանէին։ Առանց տնից ուրուք հասանելոյ և ձեռին մերձենալոյ՝ ամենայն վրանք և խորանք յերկիր կործանեցան. այր զսուր 'ի վերայ ընկերի իւրոյ իջուցանէր. սկիզբն արարեալ 'ի միջում պահու մինչեւ ցառաւօտն զմեծ մասն բազմութեան բանակին անձամբ զանձինս իւրեանց կոտորէին։ Իսկ Գեդեոն և երեք հարիւրքն ընդ տեղիս կալով՝ ըզփողսն հարկանէին, գոչէին խիզախէին և ասէին. Հապա, սուր յաղթութեան Տեառն Աստուծոյ և Գեդեոնի։

Արարուած խեցեղէն սափորոյն 'ի հողոյ է, և վառումն անշէջ ճրագացն 'ի հրոյ և 'ի պատրուգէ, և ձայն եղջիւր փողոյն՝ օդով և կենդանական շնչով մարդոյն, և երեքեան սոքա 'ի մերում բնութեանս բաղկացեալ գոյանան։ Արդ այն որ ապականեցաւ 'ի մեղաց՝ 'ի մարմնոյս գոյացութիւն հողեղէն մասն, իբրեւ զանթուրծ աման անպիտան եղեալ խորտակեցաւ։ Որպէս ճրագն 'ի սափորին՝ և սա ընդ ապականացու մարմնովս անյայտ եղեւ։ Սոյնպէս և բանական հնչումն ոչ տայր ձայն յերկինս յերկրէ. վասն զի 'ի մեղաց անտի ապականեալ խանգարեցաւ մարմնաւոր գործին. իբրեւ զհող անբան և անմռունչ անկեալ դնէր 'ի մարդոյս բնութիւն ընդ ոտիւք մահու. ոչ յանդորրութեան գոհանալ մարթէին զԱստուծոյ, և ոչ 'ի նեղութեան պաղատել առ նա։ Իսկ մերոյ բնութեանս ճշմարտութեամբ առ 'ի մկրտութիւն մերոյս տեսանի։ Անթուրծ սափոր 'ի ջրոյ թրջի. իսկ մեր անթրծութիւնս անդ թրծի, և թանձրութիւնս անօսրանայ հաստատութեամբ, և ճրագն որ 'ի սմա՝ լուցեալ բորբոքի։ Եթէ միայն 'ի տեղւոջն հաստատեալ կայցեմք՝ լուցեալ անշիջանելի իմացական ճրագաւն, ինքն անձամբ զանձն հարկանէ թշնամին մեր, և խափանեալ լինին պատերազմունք նորա 'ի մէնջ։ Որ-

պէս և ինքնաստաց ձայն Աստուծոյ յայտ առնէ 'ի սուրբ յիշատակարանին. « Եթէ սատանայ զսատանայ մերժէ, յանձն իւր բաժանեցաւ, անցեալ ուրեմն է թագաւորութիւն նորա »: Եւ ճշմարիտ առակօք յայտ առնէ. տուն և թագաւորութիւն որ յանձն իւր բաժանի, ոչ կարէ կալ հաստատուն:

Այսպէս խօսել սկսաւ Գեդէոն և ասէ. Խնդրեցից և ես 'ի ձէնջ խնդրուած մի, եթէ տայցէք ինձ. այր իւրաքանչիւր 'ի զօրականաց եկեսցէ առ իս, բերցէ գինդ մի ոսկի: Ասեն ամենեքեան. Ահաւասիկ տամք: Տարածեցին բանձկոն մի մեծ, և բերին այր իւրաքանչիւր գինդ մի և ընկենուին 'ի շեղջակոյտ անդր. և եղեւ շեղջակոյտ գնդացն՝ ոսկւոյ լտերս իբրեւ հազար և եօթն հարիւր: Եւ առ ինչ արդեօք զգինդսն մեծարգոյ համարեցաւ քան զամենայն: Յայտնի է և ոչ կարեմք թագուցանել. յորժամ գինդք ձօնեալք զականջաց կախիցեն կամ զքթանց կամ զկանանց, լսելիք մարդոյն պղծելով պղծեցան 'ի շարժել գնդացն. զոր Տէր գնդացն յիշէ, որում ձօնեցանն: Յորժամ դուռն լսելեացն խախարեցաւ, բոլոր բնութիւն մարմնոյն աւերեցաւ, ընդ նմին և հոգիքն խարխարեցան: Մի լսելիք են բարւոյ և չարի. դատաւոր ընտրող միտքն լինին և վարդապետ 'ի ներքո անդր: Աղօպտեաց եհան զգինդս նոցա, ընդ նմին և սրբեաց զայլանդակ լսելիս նոցա:

Սուր եկն արկանել յերկիր. ոչ կոտորել ասաց Տէրն, այլ քակել զայր 'ի հօրէ և զդուստր 'ի մօրէ. և եղիցի տանուտեառն թշնամիք՝ ընտանիք իւր: Աստուածային սուրն զմեղացն կապանս կտրեաց, և քակեաց զմեզ 'ի նոցանէ: Հայր և մայր կարդացաք քարի և փայտի, այլ և պաշտեցաք եւս. այսուհետեւ ոչ նոյնպէս անուանեմք, այլ 'ի պէտս հրոյ և շինուածոյ մեզ ծախեմք: Եւ այսպէս փոխանակ պատուոյ թշնամանեմք և անարգեմք զնոսա:

ԺԵ. Վասն դստերն Յեփթայեայ և պատարագել 'ի հօրէն։

Աստուած որ զմիս զուարակաց ոչ ուտէ և զարիւն նոխազաց ոչ ըմպէ, զիա՞րդ արիւն մարդոյ քաղցրանայցէ նմա. զոր և մարդոյս բնութիւնն ոչ առնու յանձն առանց գրոյն հրամանի, և 'ի միտն անգամ ուրեք մի՛ անկցի այսպիսի խորհուրդ։

Ահա, ասեն, զԻսահակ խնդրեաց յԱբրահամէ։ Զառնու քեզ յանձն ընթերցուածն զայդ. ոչ ասէ խնդրեալ, այլ փորձեալ զգեղեցիկ կամս նորա՝ յայտնի եցոյց ամենայն մարդոյ, այլ ոչ եթէ զմարդ 'ի պատարագ ընկալաւ։ Իսկ ընդէ՞ր, ասեն, պատարագեցաւ դուստրն Յեփթայեայ. ոչ ընդ վայր խոստեցին հեթանոսք զպոռնկորդին չմատուցանել 'ի քրմութիւն, վասն զի չէ անապական ծնունդ առ 'ի հօրէ. որպէս բազում խառնուածս ունի մարմնով, բազում ունի և զայլընդդակութիւն բարուց։ Յեփթայի պոռնկորդի էր, տարագիր հալածական 'ի հարազատ եղբարցն առ 'ի հօրէ. և ամենայն Իսրայէլ վատնեալ զկնի դիցն օտարաց. և որդիքն Ամոնայ անտերունչ գտեալ զաշխարհն՝ հինբազայս 'ի վերայ դնէին. Յելանելն ձեր յաշխարհէն եգիպտացւոց՝ զաշխարհն մեր հարէք պատերազմաւ և կալարուք. արդ զայն վրէժ եկեալ խնդրեմք։ Արդ յայնմ վտանգի երթեալ ծերակոյտն Իսրայէլի ուխտիւ ածին զՅեփթայի, կացուցին իշխան 'ի վերայ իւրեանց։ Իսկ նա տեսեալ զբազմութիւն զօրացն Ամոնայ՝ զարհուրեցաւ 'ի միտս իւր և ասէ. Տէր Աստուած Իսրայէլի, եթէ մատնեսցես զնոսա 'ի ձեռս իմ, և դարձայց ողջանդամ 'ի մեծ պատերազմէն յաղթող, ով և ելցէ 'ի տանէ իմմէ ընդ առաջ իմ, քեզ պատարագ մատուցից։ Եւ գործն զբանիցն աջողեցաւ։ Սակայն թէ պատարագն ընդունելի չէ. ահա, ասեն, թէ զիա՞րդ ետ յաղթութիւն նմա Աստուած, և ապրեցաւ Իսրայէլ 'ի հարուածոցն 'ի ձեռացն Ամոնայ։

Մի՛ զարմանար ընդ Աստուծոյ առ այդ սքանչելագործութիւն։ Իշոյն ծնօտիւն կոտորեաց Սամփսոն հազար այր. միթէ ծնօտին տամք զյաղթութիւնն. և կամ որ մաճին փայտիւ զեօթն հարիւրսն սատակեաց։ Եւ այն

ծնօտին, և ոչ այն փայտին։ Եւ որպէս երկաքեանն, նոյնպէս և դստերն Յեփթայեայ։

Դարձեալ և 'ի պատմութեանն այլ ընդ այլոյ կայ։ Ո՛ր և ելցէ, ասէ, 'ի դատերաց նորա։ Եւ զինի այնր ասէ, թէ այն միամօր էր նորա։ Թուի ինձ՝ թէ և պատմութիւնն ոչ ունի զկարգն հաստատուն։ Ոչ որ ելցէ 'ի դատերաց իմոց ընդ առաջ իմ, այլ զինչ և ելցէ 'ի տանէ իմմէ։ Ի տան մեծի և փոքու գոն անասունք սուրբք և անսուրբք. և եթէ ուղտք և էշք, կամ բնաւ շուն պատահէր ընդ առաջ, միթէ պատարագելիք էին։ Ոչ նոքա և ոչ սա. այլ վրիպական բանք ելին 'ի տագնապ ժամանակին։ Համարեաց թէ զդուստրն ուխտեաց. յորժամ ել նա ընդ առաջ՝ ընդէ՞ր վայեաց, ընդէ՞ր պատառեաց զպատմուճանն, ընդէ՞ր ասաց՝ խոչ ընդ տոն և խոչ ընդ ակն։ Եթէ ուխտիւն եղեւ յաղթութիւնն, գոհանալ պարտ էր և ոչ զղջանալ։ Ողբս 'ի վերայ առ և ասէ. Վայ ինձ, դուստր իմ, ընկճելով ընկճեցեր զիս. և ես զբերան իմ բացի վասն քո յուխտ պատարագաց, և արդ ոչ կարեմ դարձուցանել։ Աբրահամ զայս ոչ ասաց, որպէս երեւի մեզ։ Եբաց զբերան իւր աղջիկն և ասէ. Զիս դարձ, հայր իմ. եթէ ինեւ ետ Աստուած զյաղթութիւն Իսրայէլի և ազատեցոյց 'ի ձեռաց ամմոնացւոցն, որպէս և ելին բանքդ 'ի բերանոյ քոյ՝ արա համարձակ։

Բայց զայն արժան է մեզ գիտել, զինչ է զոր ասաց աղջիկն. Խնդրուած մի խնդրեմ 'ի քէն, հայր իմ, մի արգելուր յինէն. թող երթայց ամիսս երկուս լացից զկուսութիւնն իմ, ոչ 'ի գիւղս և ոչ 'ի քաղաքս, այլ 'ի լերինս։ Եւ հայրն վաղվաղակի յանձն առնու և ասէ, երթ դուստր իմ։ Ո՛վ դատարկաբանութիւն թուիցի ինչ քեզ այսպիսի խնդրուածս աղջկանն. լաւագոյն է քան զյանձնառութիւն պատարագելոյն։ Ի լերինս խնդրեցին զկոծն և ոչ 'ի քաղաքս, զի մի յափշտակեալ գտցի աղջիկն յանօրէն մարդոց, և 'ի քաջութիւն առաքինութեանն վստահութիւն խառնեացի։ Իսկ յերկարումն երկուց ամսոցն՝ և այն նշանակ մեծի իմաստութեանն նորա։ Հիւանդ որ յերկար ախտանայ, ուծացեալ լինի գութք հարազատաց նորա. փութան տագնապին զեւս վճարացելոյն յաշխարհէս։

Եկն եհաս ժամանակ պատարագելոյ նորա։ Անդ ժո-
ղովեցաւ ամենայն Իսրայէլ 'ի Դանայ մինչեւ ցԲերսա-
բէէ՝ մարդախողխող տեսանելով զհայր առ որդւով։
Երկու ամիս լացին 'ի լերին, հնչեաց բարբառ գուժի
նորա ընդ ամենայն երկիր, ժողովեաց և ած զբազմու-
թիւնն մարդկան. քանզի կարծեցին ամենեքեան՝ թէ
նոր օրէնք դնին, ոչ 'ի մարդկանէ, այլ յԱստուծոյ։
Սաստկացան վերջին լալիւնքն քան զառաջին երկուց
ամսոցն. 'ի միտս իւրեանց այսր և անդր կածեալ լինէին,
յիշելով զԱբրահամ և զժամանակ փորձութեան նո-
րա։ Ամենայն բազմութիւնն արանց և կանանց զայս
խորհուրդ 'ի մտի եդեալ՝ կարծէին զԱստուած այցե-
լութիւն եկեալ հասանել նոցա։

Եւ ընդդէմ պատարագին իբրեւ կարծիք մնացին նե-
ղեալ տագնապէին, և յայտնութիւն ձայնի ոչ եղեւ վե-
րուստ 'ի վայր, փութացաւ Յեփթայի և եհան զսուրն
վաղվաղակի. կափոյց զաչս մնացին յանտեսութիւնն,
մինչեւ աղիքն գալարէին 'ի գութ խանդաղատանաց.
թէպէտ սիրտն 'ի բերանն էր, հարաւ սուրն 'ի փողս
դստերն և կտրեաց։ Ո՜ 'ի գոչիւն հեղման արեանն, և
'ի հանչիւն կոկորդին, և 'ի շարժումն բոլոր մարմնոյն՝
առ հասարակ ամենայն բազմութիւնն բոլոր մարդկանն
միաձայն միաբարբառ ճչեցին. իբր թէ երկինք և եր-
կիր լացին զմահ միամօրին, զմտանելին յողջակէզ
յանհրաման սեղանոյ անտի։

Ո՞ր ոք ամենեւին յանուսումնութենէ զայս պատա-
րագ Աստուծոյ կարծիցէ հրամայեալ։ Այս թէ 'ի Պաւ-
ղոսի թղթոյ անտի յանդիմանեսցես զիս վասն Յեփ-
թայեայ յիշելոյն, յայսմ վայրի ոչ եղանէր ըստ կարգն
մարգարէութիւնն Մովսէսի. որպէս նա զաշխարհս
յԱստուծոյ սկիզբն առնէ լինելոյ, և սա զհաւատս։ Ըստ
նմին օրինակի և Ղուկաս աւետարանագիրն վասն մար-
դանալոյն Տեառն սկիզբն արարեալ 'ի Յովսեփայ՝ եր-
թայ եղանէ յԱդամ և յԱստուած, զչարս և զբարիս
'ի ներքս փակելով կարգաւ ասէ զանուանս նահապե-
տացն. զի զաստուածածանօթութիւնն գիտասցես, այլ
ոչ եթէ զընտրութիւն մարդկանն։ Նովին մտօք և Պաւ-
ղոս վարի. սկիզբն առնէ վերուստ 'ի վայր յԱստուծոյ
արարածոց. յԱբելէ անցանէ գայ առ Ենովք, առ Նոյ և

առ Աբրահամ, առ Իսահակ, առ Յակոբ և յամենայն կարգս ծննդոց նոցա։ Ի նմին կարգի յիշէ և զԳեդէոն, և զԵփթայի և զՍամփսոն, զայցելութիւնն Աստուծոյ յայտ առնելով 'ի վերայ նոցա, ոչ 'ի լաւութիւն մարդկան հայեցեալ Պաւղոսի, այլ 'ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, զորս 'ի չարութենէ 'ի բարութիւնն ընտրեաց. զԵփթայի յաւազակութենէ, զՍամփսոն յանզաւակունեաց։ Բայց քանզի Աստուծով էր յաղթութիւնն պատերազմաց նոցա, բաւական համարեցաւ Պաւղոս արկանել զնոսա 'ի կարգ հաւատացելոցն. միանգամայն և յորդորումն հեթանոսաց բազմութեանն, որպէս և առ նոսա, յԱստուած։

ԺԶ. Առ Սամփսոն։

Գործի հաստատեցաւ նա բարկութեան 'ի վերայ այլազգեացն. նովաւ կամէր առնուլ Աստուած զվրէժ որդւոցն Ենակայ։ Եւ անդ էր շնապէս մի յառիւծուց. գոչեաց և յարձակեցաւ 'ի վերայ նորա։ Առիւծ առիւծոյ պատահեցաւ. մինն հինաւուրց լի չարութեամբ, և մինն այն ինչ կորիւն առիւծու մատաղ յաւուրց, և լի երկնաւոր զօրութեամբն. հին առիւծն գոչէր մեծաձայն ահ արկանելով մատաղ կորեանն. իսկ նա զօրութեամբ մինչեւ՝ քամահելով զանոյժ բանս, և փափուկ մարմնովն հեղձուցանէր։ Նոյն ուրեմն չարաչար Թշնամին մարդկան՝ մինչ դեռ հրեշտակն Աստուծոյ զաւետիս չքնաղ մանկանն հօր և մօրն աւետարանէր, լուաւ զամենայն ըստ կարգի զոր ասաց նմա հրեշտակն. դէտ անկն ունէր նմա թէ ուր կորուսցէ զնա 'ի դեղս։ Եւ յորովայնէ 'ի մնողեանն ոչ կարաց վնասել նմա. Եկն եմուտ 'ի չար գազանն մոլեգնեալ, կատաղեցոյց և յարոյց 'ի վերայ նորա. Թերեւս կարասցէ զաստուածատուր շնորհն խափանել, զցանկալի ծաղիկն խամրացուցանել, զարծարծեալ լոյսն Իսրայէլի շիջուցանել։ Բազում գունդք դիւացն ընդ նմա եկեալ յօգնականութիւն եկին մտին յառիւծն գազանացեալ. մռնչեաց ընդդէմ եօթնագիսակ մանկանն։ Իսկ նա իբրեւ զուխտաւոր քահանայ՝ զաջ ձեռն դնէր 'ի վերայ գլխոյն և զահեակն

տրկանէր զներքին կղակաւն. 'ի գլուխ իւր առեալ հեղձուցանէր զերեւակի սրտմտութիւնն, և թմբրեցուցեալ զանմահ չարութիւնն՝ ընդ նմին և զշունչ գազանին քաղեալ հանէր: Բազուկ առ բազուկ կարկառէր, և ձայն առ ձայն բարբառէր, զբազում գունդս դիւացն 'ի բաց հալածէր. ոչ բրաւ ջախջախեալ և սրով հատեալ՝ զգեղեցիկ բնութիւն առիւծոյն ոչ ապականէր, որ էր խորհուրդ բոլոր աշխարհիս:

Արդ յետ բազում աւուրց անցանելոյ 'ի վերայ դիականն առիւծուն, որբեցաւ նա 'ի նեխ գիջութենէն, թափուր և ունայն մնաց որովայն նորա. թափուր և ունայն կացին երկինք և երկիր, վասն զի ոչ շողացին 'ի սմա հրեշտակք երկնաւորք: Դեւք ծրծիտք մուտ և ել առնէին 'ի փոր նորա, բերէին զեկամուտ դառնութիւնն, և հանէին զբնական քաղցրութիւնն. որպէս և 'ի միջոյ աշխարհիս և 'ի մարդոյ յիւրաքանչիւր՝ քաղէին հանէին 'ի մտաց նորա զքաղցրութիւն բանիցն Աստուծոյ: Մարդիկ կենդանի մեռեալ դիականց նմանէին, հոտ մահու հարկանէր ամենեցունց. կենացն հոտով օծաւ խնկեցաւ մանուկն Սամփսոն, անոյշ հոտովն զառիւծն մեռեալ իւղեաց խնկեաց: Յայն հոտ կենաց դիմեաց եկն պարս մի մեղուաց, եկն և հանգեցաւ ընդ պատրաստեալ ամանն, զտեղի առեալ զետեղեցաւ 'ի մէջ նորա. այնչափ ցանկալի և բաղձալի, մինչեւ ուխտաւոր մանուկն ճաշակեաց և համոյ թուեցաւ նմա:

Ինքէն Սամփսոն յաղթեաց և սպան զառիւծն գազան: Զէն 'ի ջուրց զգեցաւ երկրորդ Ադամ, կապեաց ընկեաց յանապատին զայն առիւծն՝ որ 'ի սկզբանէ սատակեաց զազգս մարդկան: Սամփսոն զմահ առիւծուն ոչ յայտնեաց ծնողաց իւրոց. Տէր մեր յայտ յանդիմանն քարոզեաց զբեկումն անմահ առիւծուն, և մեզ տուաւ իշխանութիւն տկար մարմնով կոխել զզաժանութիւն նորա: Տէր մեր իբրեւ Աստուած և որդի Աստուծոյ սպան զչար գազանն, հալածեաց զգունդս դիւացն 'ի բնակութենէ իւրեանց, սրբեաց և մաքրեաց զչարահոտութիւնն նորա՝ որ 'ի բոլոր աշխարհիս, իւղեաց և խնկեաց զամենայն նեխութիւնս նորա. և ահա փոխանակ գնդակի մեղուացն՝ հրեշտակք երկնաւորք ել և էջս առնէին 'ի սմա:

Տես զերկոտասան Առաքեալսն և զարմասցիր: Մե-
ղուք արագաթեւք զգաւառին վայրօք եւեթ կարեն շըր-
ջել, զառօրեայ փոշի ծաղկանցն 'ի նիւթ մեղուագործու-
թեանն փութան մատուցանել: Առաքեալքն անթեւք
և թեւաւորք` զՀեռաստանն իբրեւ մօտաւորս մեղրա-
գործեցին: Ո՜րինչ ծաղիկք պատուականք իցեն, զոր
ոչ յԱռաքեալսն տեսանիցես. զՀին աշխարհս նորոգե-
ցին, որպէս մեղուքն զմեռեալ առիւծն նոր ծաղկօք նո-
րոգեցին:

Գնաց չոքաւ, ասէ, Սամփսոն, կալաւ երեք հարիւր
աղուէս և կապեաց ձետ ընդ ձետ երկուս երկուս, և
մէն մի ջահ լուցեալ եդ 'ի մէջ ձետոց նոցա, և արձա-
կեաց զնոսա ընդ անդաստանս այլազգեացն: Սան ո-
րոյ այլաբանութիւն ունի բանս. ուստի զծածուկ զբա-
րիս ոգւոց որ կայ 'ի նմա` տեսանեմք: Եկեղեցի հեթա-
նոսաց որ յԱռաքելոց անտի հիմնարկեցաւ, անդաստան
ամենայնից բոլոր աշխարհս այս երկնացաւ. վասն զի
Տէրն երկնի և երկրի անքակ միաբանութիւն գործեաց
ամենեցուն: Մինչ դեռ յայտնի հրաշակերտ վայել-
չութիւն ծով և ցամաք առ հասարակ ցնծացեալ բերկ-
րէին, գունդք դիւացն առ հասարակ քայքայեալ ցրուե-
ցան յօտարութիւն. քանզի Թիւնք հին վիշապին ան-
համեցան. մարդիկ առողջ մարմնով և սուրբ հոգւով
հրեշտակային կեանս կէին յեկեղեցւոջ. յեղակարծումն
ժամու ամպ ագահութեան ախտացաւ, առագաստեալ
կալաւ զաչս առաւ մատակարարացն, և արգել 'ի նոցա-
նէ զլոյսն իմանալի, որ առ սակաւ սակաւ տարածեցաւ
կալաւ զբոլոր աշխարհս: Իսկ զկնի ամենայն չարեաց`
աստուածին 'ի սոցանէ իսկ բորբոքեցաւ հուր անշիջանե-
լի` ուսումն այլանդակաց, որ վատթարագոյն են 'ի տե-
սանել քան զերամակս ձրձիտ աղուեսուց. հարիւր կե-
պարանօք բերեն զճշմարտութիւն վարդապետացն, և
սիրտք իւրեանց հեռացեալ են 'ի ճշմարիտն Աստուծոյ:

Բայց թերեւս ասիցէ ոք. զի՞նչ եւս պիտոյ էր հրա-
կային` ծնօտի իշոյն կարօտանալ: Քաջ միտ դիր կար-
գաբանութեան զլոյն և անտի ուսանիս: Սուրբ ուխ-
տաւոր մանուկն` զինչ պիղծ մերձենայր 'ի ձեռս նորա,
սրբեալ լինէր. որպէս պիղծ առիւծն և 'ի պղծագործ
մեղուէն, նոյնպէս և ծնօտ իշոյն առժամայն զէն օգնա-

կանուԹեան 'ի ձեռին նորա, իսկ առ 'ի յապա մաքրուԹիւն հեԹանոսաց. զոր և Տէրն արարածոց սրբեաց: Սամփսոն զյայտնի պատերազմն ոսկերբ վճարեաց. ոսկերբ մարտիրոսացն զյայտնի և զծածուկ մեղս 'ի մարդկանէ 'ի բաց սրբեցին: Իսկ ջուրն, ասեն, 'ի ծնօտէ իշոյն առ ինչ հոսեցաւ: Որ զյաղԹուԹիւն ետ նմա 'ի ձեռն ծնօտին, անտի և զծարաւն յափոյց. որ զէն փրկուԹեան եղեւ, նոյն և պատճառ կենաց նորա. Էարբ զջուրն 'ի ծնօտէ իշոյն, ընդ նմին էարբ զիմաստուԹիւնն Աստուծոյ: Անձին իւրում կարծէր Սամփսոն զյաղԹուԹիւնն մեծ պատերազմին. ծնօտին ոչ տայր զյաղԹուԹիւնն: Եկն ծարաւ կռուել ընդ նմա. զոր ոչ ծանեաւ 'ի յաղԹուԹեան իւրում, ծանեաւ զնա 'ի սաստիկ ցամաքմանն իւրում: Այլ սակաւիկ մի ակնարկեցից և արդ 'ի ժամանակիս յայս: Ոսկերն ցամաքեալ անասնոյն՝ անյուսալի էր Թէ ջուր ելցէ 'ի նմանէն. աշխարհս ցամաքեալ յարդարուԹենէ՝ յանյուսալի էր Թէ առաջին յանցանքն ձրի Թողցին:

Էջ նա, ասէ, 'ի Գազա և եմուտ առ կին մի պոռնիկ: Յուզեցան արք քաղաքին և զգիշերին ամենայն պահեցին զնա պահապանօքն: Բայց քանզի շնորհքն Աստուծոյ առ նմա էր, առաւել քան զչափն գործեաց նոր սքանչելիս. զդրունս քաղաքին սեամքն հանդերձ և դռնափակօքն Թափեաց և եբարձ՝ գնաց 'ի լեառն մի բարձր, և կանգնեաց 'ի լերինն Քեբրոնի: Որոյ տեսեալ է զքաղաքն և զդրունս քաղաքին, նա զարմանայ առաւել քան զյոյժ: Եւ է այս օրինակ իջանելոյն Տեառն մերոյ 'ի դժոխս և աւերելոյ զքաղաքս մահու և այլ ոչ յիշելոյ 'ի վախճան ժամանակս: Ապա եԹէ ինչ վասն կնոջն պոռնկի սոսկացին միտք քո, զմտաւ ածջիր դու զբոլոր աշխարհիս զպոռնկուԹիւնն և զարմացիր յոյժ, զի ոչ խորշեցաւ և ոչ գարշեցաւ:

Բայց խնդիր առաջի կայ, Թէ զինչ իցէ յեօԹն մասունս բաժանումն գիսակաց նորա. որում և հրեշտակն պատուիրեաց զգուշուԹեամբ՝ չելանել երբեք երկաԹոյ 'ի գլուխ նորա: Թիւ եօԹնեկին՝ որպէս ասացեալ է մեր յայլում վայրի, վասն զի մի է զօրուԹիւնն աստուածային գրոց, վեց 'ի նոցանէ զվեցօրեայ արարածքս նշանակէ՝ որ 'ի սկզբանն. իսկ եօԹներորդն՝ սուրբ փառ-

փուկ նուիրեալ Աստուծոյ օր, որ և անաշխատելի զօրութեան հանգիստ անուանեցաւ ։ Այս ուրեմն աշխարհս և աշխարհարարն յուխտաւոր մանկանն տպաւորեալ կերպարանեցաւ ։

Այս այս շնորհք տեսանին 'ի Սամփսոն ըստ եօթնեբեակ գիսակաց նորա թուոյ, յօրինակ գեղեցիկ շաղաւեղին՝ որ բաւանելոց էր յարմատոյն Յեսսեայ, յիշելով զբանն. Եսայեայ մարգարէի, զեօթն մասունս Հոգւոյն սրբոյ ասացեալ 'ի վերայ նորա ըստ նորին թուականին ձեւոյ. և Պաւղոս առաքեալ ասէ 'ի կորնթացւոց թղթին, "Եդ Աստուած յեկեղեցւոջ առաքեալս, մարգարէս, հովիւս և վարդապետս, զօրութիւնս, բըժշկութիւնս, ազգս լեզուաց, թարգմանութիւնս լեզուաց"։ Այս շնորհք եօթնեկի առ իւրաքանչիւր անձին տեսանի. և եթէ մի յայսցանէ պակաս լիցէ յումեքէ, խեղ ասեն նմա և ոչ ողջանդամ. ապա թէ եօթնեքեան կորիցեն, մեռեալ է և ոչ կենդանի ։

Այլ զմնութիւն հերացն պարտիք ասել՝ թէ զիարդ 'ի նոսա զօրութիւնն Հոգւոյն բնակեալ էր, և ոչ 'ի սիրտս և ոչ 'ի միտս և ոչ յայլ մասունս արդարութեան ։ Զի ահաւանիկ առ սիրտ կանայս մնանէր նա, և Հոգին Աստուծոյ ոչ թողոյր զնա 'ի ձեռաց. և 'ի կտրել հերաց նորա՝ եթող զնա շնորհքն Աստուծոյ, տկարացաւ և եղեւ իբրեւ զմի յանուժ մարդկանէ ։ Հոգի օծութեան ունէր Սաւուղ թագաւորն. նոյն Հոգին զօրացոյց զնա 'ի պատերազմին ամմոնացւոց. այլ յանցանելն իւրում զպատուիրանաւն Աստուծոյ՝ ինքն յինքենէ ընկեց զօծութիւնն Հոգւոյն սրբոյ. եթող զնա Տէր, և սկսաւ չարչարել զնա այսն պիղծ ։ Արդ ոչ օծութեան Հոգի ունէր Սամփսոն, այլ զօրութեան. և զօրութիւնն դեռ 'ի նմա էր, ոչ կարէին պիղծ կանայքն խափանել զզօրութիւն նորա. բայց յորժամ հատան գէսք նորա, ընդ նմին հատանի և 'ի մեծ զօրութենէ ։ Այս էր նշանակ բազմութիւն մազոյն օրհնութեան Աստուծոյ, որ առ Աբրահամու. "Աճիցի զաւակ քո իբրեւ զաստեղս երկնից և իբրեւ զաւազ առ ափն ծովու"։ Զի բազմութիւն աստեղաց և զաւազ ոչ ոք կարէ թուել, բայց միայն որ արարին զնոսա. նոյնպէս և զհերացն բազմութիւնն ոչ ոք գիտէ ։ Առաւել քան

զայս խնամքիւր զբազմութիւն զօրութեանն Աստուծոյ որ 'ի Սամփսոն ։

Արդ էր ըստ իմաստութեան Հոգւոյն հոգի ունողացն . այլ որպէս այլաբանեն նովաւ զօրացեալք , Սամփսոն օրինակ աբրահամեան տոհմին ազգի ժողովրդեան իւրեանց , յորս գոյր զօրութիւն օրհնութեան Աստուծոյ , այս ինքն յեօթնեկի գիսակսն՝ որով պսակեալ էր գլուխն Սամփսոնի դատողին Իսրայէլի , որ ցուցանէր զզօրութիւն օրհնութեան Աստուծոյ 'ի նախնիսն իւրեանց յԱբրահամ , որպէս 'ի նախնին մեր յԱդամ՝ թէ " Աճեցէք և բազմացարուք և լցէք զերկիր ". նոյնպէս և առ Աբրահամ որդին Ադամայ՝ թէ " Բազմացի զաւակ քո իբրեւ զաստեղս երկնից և որպէս զաւազ ", ։ Այլ գլխաւորեալ աճեցաւ և աւարտեցաւ առ երկոցունց օրհնութիւնն Աստուծոյ , որպէս աւետիք բարեացն Աստուծոյ վասն ուխտաւոր մանկանն , այս ինքն առ ծնօղսն Սամփսոնի ։ Այլ մինչ դեռ կայր նա յուխտի նորա , զհազարսն հալածէր և զբիւրսն շարժէր . և յորժամ բացամերժեաց զանձն իւր յուխտէն Աստուծոյ , յայնժամ 'ի ձեռն պոռնկին մատնիչ գտաւ սուրբ խորհրդոցն Աստուծոյ . զի պարապնդեցաւ կարանօք եօթնագիսակ վարս գլխոյ նորա , նշանակ և ենթակայ եօթնարփի շնորհացն Աստուծոյ . 'ի պոռնկէն յապաւեալ լինէր . կտրեցաւ զօրութիւնն . նախ թմբրեցուցեալ զնա անապակաւ , և անդէն 'ի մէջ ծնգաց իւրոց գամեալ զնա՝ քնամբ զքաջ և զարի հսկայն . մեղկան ախտիւն իբրեւ պարանաւ պարաւանդեալ զնա հոգւով՝ նախ կուրացոյց զնա մտօք , և յետ այնորիկ մարմնով 'ի ձեռս այլազգեացն ։

Եօթնեկի յանցանօքն շիջոյց յինքեան զեօթնարփի շնորհս Հոգւոյն եօթնագլխեան հերացն հատմամբ . ծաղր և այպն եղեալ առ հասարակ եօթն ազգացն քանանացւոց ։ Որ այսպէս լքեալ և աղքատացեալ զօրով կացուցին զնա յաղօրիս , զայն՝ որ կոտորէր և մանրէր և առ աթուր հարկանէր զայլազգիսն յօրինակ ազգի ժողովրդեանն իւրոյ . որ նոյնպէս եօթնեկի յանցանօքն իւրեանց առ որթուն , և որպէս պղծեցանն 'ի Բեղբեգովր՝ զեօթնաջահեան աշտանակն լուսոյ ազատութեան իւրեանց նուաղեցուցին յանձինս իւրեանց , և

որպէս ապականեցան 'ի գործս իւրեանց, և պոռնկեցան 'ի գնացս իւրեանց։ "Ահա երդուայ 'ի բարկութեան իմում, թէ մտցեն 'ի հանգիստ"։ և ոչ մտին, այլ անկան տապաստ յանապատին։ Յեգիպտոս էին միտք ելեալքն յԵգիպտոսէ. իսկ բուսեալքն 'ի նոցանէ՝ յորս զոյր կայծակն օրհնութեան, զօրացեալ նովաւ ժառանգեցին զերկիրն աւետեաց։ Այնպէս վաղվաղեցին սոքա որպէս և հարքն իւրեանց, և մոռացան զգործս Աստուծոյ. խառնակեցան ընդ հեթանոսս, հաւատարիմ ծառայեցին կռոց նոցա որպէս ընդ նոսա. և ոչ անսացին նմա, այլ արտաքոյ Աստուծոյ խորհրդոցն կացուցին զանձինս իւրեանց. վասն այնորիկ տիրեցին նոցա ատելիք իւրեանց, և խոնարհ եղեն 'ի ներքոյ ձեռին եօթն ազգին քանանացւոց։ Այլ թէպէտ և բազում անգամ փրկեաց զնոսա, այլ նոքա առաւել քան զհարս իւրեանց դառնացուցին զնա 'ի խորհուրդս իւրեանց։ Այլ ահա յապաւեալ և հատեալ նուազեցան քան զամենայն ազգս, թէպէտ և արմատն ոչ հատաւ և ձիւ ողկուզին ոչ ապականեցաւ, զի օրհնութիւն Տեառն զոյր 'ի նմա, որպէս ասէ բան մարգարէին. "Եթէ ոչ Տէր զօրութեանց թողեալ էր մեզ զաւակ, իբրև զՍոդոմ լինէաք և Գոմորոյ նմանէաք"։ և դարձեալ. "Մի պակասեսցէ իշխան Յուդայ, և մի պետ յերանաց նորա", որ էր յարմատոյն Յեսսեայ։ Որ թէպէտ և ելեալքն յԵգիպտոսէ հարքն և ծնունդք նոցա խոտորեալք գտան և թիւրեալք, և բազում եղեն քան զհեր գլխոյ անօրէնութիւնք նոցա, զի ոչ կացին յուխտի նորա, համբարձ զձեռն իւր 'ի վերայ նոցա սատակել յանապատին, և 'ի Քանան մտանել այլազգեացն հեթանոսաց։

Այլ զլուխ ամենայն չարեաց նոցա՝ որ յետ ծառայից նորա որ կոտորեցին, և զսեղանս նորա կործանեցին, որպէս ամբաստան լինի Եղիա զԻսրայելէ, և 'ի Տէրն մեղան, զժառանգութիւնն յափշտակել կամելով զժառանգն սպանին. և այնուհետև կոտորեցան և սպառեցան մշակքն անիրաւութեան, որպէս գիտակքն այնորիկ յապաւեալ և հատեալ՝ որ էր 'ի գլուխ ուխտաւորին Սամփսոնի. և զայգին նոցա ետ 'ի ձեռս այլոց մշակաց՝ որ եղեն բասակք նորոգ և կենդանի, պտղաբեր եղեալ և աճեցունք

յարմատոյ անտի նահապետացն, այս ինքն 'ի գլխոյ ժողովրդեանն։ Եւ զբանն զոր երդմամբ եդ ընդ Աբրահամու և ընդ զաւակի նորա յաւիտ յաւիտենից, յիշեաց 'ի ձեռն զաւակի նորա՝ որ եղեւ նմա ըստ մարմնոյ, որով օրհնեցան ամենայն ազգ երկրի։ Նորածնեալք 'ի հաւատոց անտի Աբրահամու՝ կոչեցան որդիք նորա և ժառանգք աւետեաց նորա, և եղեն նորատունկք սիրելի՝ ծնունդք լուսոյ շուրջ զսեղանով խաչին զօրացեալք Հոգւովն 'ի փառս։ Որով կարողք եղեն ամենայն զօրութեամբ խաչին 'ի դիմի հարկանել չարին յաւուր մարտի և պատերազմի, և եօթնպատիկ հատուցանել նեղչացն նեղութիւն ծառայութեան, և նեղելոցն պատրաստել հանգիստ ազատութեան։ Եւ այսպէս ըստ բնաւորին՝ նորագործ կազմածօք մտեալ 'ի տուն հզօրին՝ զգործիս նորա յափշտակեցին. և զամուրս նորա հանդերձ սեամբքն հաստատելովք, որ իբրեւ պարանօք եռահիւսիւք երրորդական միականութեամբ նորին զօրութեամբ, և աջեացն և ահեկեացն հակառակօքն միաբանելովք 'ի կործանումն զօրացեալք հակառակամարտին, յինքնաքարշմամբ զողնայարս տանց նոցա 'ի միմեանս՝ խարխարեալ փլուցին 'ի վերայ գլխոց նոցա. և կորուսին զանձինս իւրեանց չարչարանօք 'ի նոցանէ ընդ այլազգիս վասն աստուածահրաման օրինացն և աքանչելի անուան նորա, զի գտցեն զնա յաւուրն յետնում և պահեսցեն 'ի կեանսն յաւիտենականս։ Եւ այսպէս զնախատինս նախատչացն զմեզ՝ բարձին 'ի մէնջ, և փառաւորեցաւ անուն սրբոյն Իսրայէլի. և պարծիմք այսուհետեւ՝ նովին փառօք փառաւորեալ 'ի փառս նախնական մերոյն փառաց։

Նա և այլ տեսութիւն, որ եղեւ շնորհալի գիտակացն նորա. խորհուրդ եօթնօրեայ կենցաղոյս, որով թուով ժամանակս սկսանի, և անդր 'ի նա դարձական յոգնապատկութեամբ բազմանայ, և 'ի նոյն թիւ եօթներեկին կատարի. 'ի միակէն սկսեալ և 'ի մանրականսն բազմացեալ, և 'ի նոյն աւարտումն բոլորեալ, և ըստ շնորհի արարչութեան միմեամբք զօրացեալք։ Նոյնպէս և ըստ ժամանակին եղեալքս 'ի գերագոյն գոյէն գոյացեալք յառաջատելով 'ի յոգնապատկութեան եղանակութիւն, այս ինքն 'ի բնութիւնն, 'ի տեսակ, 'ի գեղ և 'ի վայել-

չութիւն տրամադրութեան զօրացեալք՝ անհակառակ և անմարտ բերելով ըստ բնութեան, այն որ ըստ բաղդին տեսանի։ Իսկ յորժամ ախտակրեցան մանկաւորքն 'ի բաղդին տարբերական այլայլութեամբ, արտամերժեալք եղեն 'ի համազօր իսկականութենէն. 'ի հնութիւնն ապականութեան ստորանկեալ բանական բնութեանս հանդերձ զգայականօք և գոյացականօք, որոց պատճառ գտաւ՝ իշխանականաւն պակասեալ 'ի բարւոյն՝ զօրացաւ չարն հնացուցիչ եօթնակի յանցանօքն նախաստեղծին, յօգնապիտութեամբ առաւելեալ և բազմացեալ քան զհեր գլխոյ. և տոռամբք մեղաց պարուանդեալ ամենայն զգայութիւնք ախտակրեալք գաղացեալ եղեն ըստ հեշտութեանն։ Եւ ահա ծառայք գտան այլազգի դիւացն և մեղացն. մինչև յայց եկ արարիչն և փրկիչն Ադամայ՝ ոչ այլ ուստեք, բայց 'ի բնութեանս եգիտ զկայծակն նորոգման մերոյ հնութեանս. զոր 'ի պատճառս նորա առեալ զմարմին խոնարհութեան մերոյ, վերընծայեալ նորոգեաց ըստ նմանութեան մարմնոյ փառաց իւրոց յազատութիւն փառաց որդւոյն Աստուծոյ. եկեալ ամենայն եղականօքս հանդերձ, որ ըստ ինքեան ապականեցաւ, և ահա փառաւորեալ զօրացան և գտան յաղթողք 'ի վերայ յաղթողին՝ որ կենացն է հակառակ։ Եւ վերաբուսեալք առին հասակ և եղեն յայր կատարեալ, և միաւորական զօրութեամբն յօդեցան 'ի գլուխն Քրիստոս։ Եւ այնուհետև յայտնի եղև աստուածպետականին Յիսուսի կեանքն 'ի մարմնի մերում. որով կենեղուտ եղեալ, յաղթող գտան մահաբերին։

Այսպէս զանազանի խորհուրդ եօթնագլխակ հերացն Սամփսոնի 'ի խորհուրդ Ադամայ. զի ստեղծ Տէր Աստուած զմարդն հող յերկրէ և զկենդանական շունչն եդ 'ի նմա, և այնպէս արար Աստուած զմարդն 'ի պատկեր իւր. գոյարարողական զօրութեամբն տպաւորեալ վերածեաց 'ի նմանութիւն պատկերի անմահական և անապական իւրոյ փառացն։ Իսկ 'ի ձեռն ուխտազանց յանցաւորութեանն վայրածեցաւ տարամերժեալ 'ի մակագրեալ յաստուածակերտ փառացն որ 'ի նմա։ Եւ ահա գայր 'ի ծնունդս Ադամայ հնացուցիչ նոյն զօրութիւնն մահու և ապականութեան. նա և գայր 'ի զարս

զօրս նշան յաւերժական փառաց նորա, անմահականն՝ յաւերժական կենաց նախահօրն. նոյնպէս ընդ անմահիւ անապականն՝ 'ի փոխումն Ենովքայ և 'ի վերացումն Եղիայի. իսկ լուսազգեստութիւն՝ 'ի լուսաւորութիւն երեսաց փառացն Մովսէսի, և զօրութիւն անձին նորա՝ յեօթնագիսակ 'ի հերս գլխոյն Սամփսոնի: Իսկ յամենայնսէդ նուաղիլ սոցա յետ մահուն, տարամերժեալ նորա յետ յանցանացն նշանակէ:

Իսկ առ Սամփսոնի այլ իմն յայտնի նորահրաշ եւս տեսութիւն: Վասնզի յետ յապաւելոյն հանդերձ զօրութեամբ զհերս գլխոյ նորա, ընդ երկար ժամանակս աճեաց բուսողօրէն եօթնագիսակ հեր գլխոյ նորա. և 'ի վախճան ժամանակաց իւրոց կանգնեաց նշան յաղթութեան յօրինակ ծննդոցս Ադամայ. որ յետ մահուն և 'ի դժոխս իջանելոյն գոյացուցիչն կենաց՝ կենդանարար նովին սկզբնական կենացն զօրութեամբ դիմեաց 'ի դժոխս, և սերմանեաց 'ի նմա զյաւիտենական զօրութիւնն կենացն հատի, և բազում արդիւնարար ներգործական զօրութեամբ վերաբերեաց ընդ իւրեան ամենայաղթ նշանաւ:

Նա և այլ տեսութիւն: Վասնզի զօրութիւնն Աստուծոյ, որպէս ասէ գիր, 'ի տկարութեան առաւել կատարի, որպէս յոլով ունի օրինակ. զի Ադամ՝ որ 'ի պատկեր և 'ի նմանութիւն Աստուծոյ արարաւ, 'ի հողոյ ըստեղծաւ. և Նոյ լաստափայտիւն ապրեցաւ հանդերձ ամենայն կենդանեօք, և սերմն աշխարհի պահեցաւ: Ի ձախողրձն մականի Յակոբ հօտս բազում ստացաւ. 'ի ձեռն համբակի միոյ գերւոյ՝ զԵգիպտոս բացակայ և մերձաւոր գաւառօք յեօթնամեայ սովոյն կերակրեաց. 'ի ձեռն մունի և գորտի զԵգիպտոս տանջեաց: Մականաւ ծայրիւ հարեալ գաւազանաւն Մովսէսի՝ զհամատարածն վիմաստանեաց, նովին և զապառաժն հոսանուտս գործեաց. ձեռաց տարածմամբ Մովսէսի զԱմաղէկ բազմութեամբ սատակեաց. տապանակաւ զՅորդանան 'ի վեր կասեաց, և զԵրիքով 'ի ձայն փողոյ 'ի վայր կործանեաց, զքանանացիսն տկար պիծակօք խայթահարեալ կոտորեաց, և 'ի ձեռն փողոյ և ջահի զՄադիամ վանեաց. և ծնօտիւ միով ցամաքելով Սամփսոն յայլազգեացն զհազարսն սատակեաց և զգլուխսն վա-

նեաց։ Որպէս պաղատիտ Թզոյ զվէրան Եզեկիայի բժըշկեաց; այսպէս ակար և չնչին հերով երկնային և ոչ երկրաւոր ցուցանէր յաղթութիւն․ զի ոչ մարդոյ երեւոյթ զօրութիւնն, այլ Աստուծոյ ամենակալին․ զի ոչ յակերաց ստուարացելոց, այլ 'ի հերաց նուազացելոց․ զի առաւելութիւն զօրութեանն իցէ յԱստուծոյ՝ և ոչ 'ի մէնջ, յանդիմանութիւն Թերահաւատին Իսրայէլի։

Եթէ այր մի եբրայեցի այնչափ զօրանայր շնորհօքն Աստուծոյ՝ որ ենթակայացեալ էր յեօթնագլխեան հերս գլխոյ նորա, անպարտելի զօրութիւն ցուցեալ՝ միայն յանձն իւր ցուցանէր զբոլոր ազատութիւն ազգի ժողովրդեան իւրոյ, վասն որոյ դատեաց զԻսրայէլ ամս քսան, որչափ եւս առաւել բոլոր ազգն հազարօք և բիւրօք՝ եթէ կացեալ էին յուխտին Տեառն և ըստ կրօնանց նորա գնացեալ։ Իսկ արդ ապախտաւոր գտաւ շնորհացն Աստուծոյ, և մոլեկան ախտին երկիր եպագ Մադիանու․ և անդէն մերկացաւ 'ի շնորհացն, լքաւ և կնատեցաւ․ ուստի և ուստերաց և դստերաց հեթանոսաց յաղօրիս համակեալ, այսպէս և խաղ եղեւ նոցա։ Որպէս և ամենայն Իսրայէլ յորժամ որթոյն երկիր եպագ, և երինջուցն զոհեաց, Բամաւսեայ նուիրեաց և զԱնահամ պաշտեաց, 'ի Ճանճիկն Ակկարոնի հարցանէր և նստեալ լայր զԹամուզ, յայնժամ մատնեաց 'ի գերութիւն զզօրութիւնս նոցա, և 'ի սուր հեթանոսաց էած փակեաց զնոսա, և ոչ ոք էր որ օգնէր նոցա․ և այսպէս լի եղեւ նախատանօք 'ի մէջ հեթանոսաց։

Իսկ Սամփսոն որչափ նախատեցաւ 'ի նոցանէ, այնչափ լի արար զերեսս նոցա անարգանօք 'ի յաճել հերացն և 'ի զօրանալ շնորհացն Աստուծոյ 'ի նմա։ Այսպէս և Իսրայէլ յետ դարձի գերութեանն․ յորժամ հայեցաւ Աստուած 'ի նեղութիւնս նոցա, յայնժամ յիշեաց զուխտ իւր՝ որ ընդ Աբրահամու, և զղջացաւ փոխանակ նոցա ըստ բազում ողորմութեանն․ այց արար և ժողովեաց 'ի հեթանոսաց զորդիս ազգի ժողովրդեան իւրոյ․ և այնուհետեւ ոչ ասէն 'ի նոցանէ՝ թէ ուր է Աստուած նոցա։ Իսկ ահա յայտնի եղեւ զօրութիւնն Աստուծոյ 'ի վերայ նոցա առ 'ի խնդրել զվրէժ մահու յատելեաց իւրեանց, և հատուցին դրացեաց

եօթնպատիկ։ Եւ այսպէս փառք Աստուծոյ ծագեցաւ առ նոսա, որով փառաւորեալ պարծին 'ի Տէր. զի նմա վայել է փառք իշխանութիւն և պատիւ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

ՑԱՂՕԹՍՆ ՈՐ ԱՍԷ

ՀԱՅՐ ՄԵՐ ՈՐ ՅԵՐԿԻՆՍ

Ի՜ պարզ բնութեամբ, և առաւել ունի զբարձրութիւն բանից. 'ի վեր հայեցոյց, և զԱստուած Հայր ուսոյց ամենեցուն. որդւոց առ Հայր կարդալ՝ անձուկ զգթոյն ստիպէ զնոսա, և կամք կարօտութեանն զՀայրն ածէ 'ի գութ ողորմութեան: Ըստ կամաց Հօրն՝ և որդիքն պարտին լինել. ապա և Հայրն ըստ կամաց որդւոցն՝ զպէտս նոցա կատարէ, և բոլոր մեծութեան իւրոյ զնոսա առնէ ժառանգորդս: Հայրդ անունն՝ մի է հոգեւորաց և մարմնաւորաց. պէտքն ըստ մասանց բաժանեալ որոշին 'ի միմեանց: Զերկրաւոր հայրս ախտք ցանկութեան մարմնոյ շարժեցին յորդէծնութիւն, ըստ ախտաւոր յղութեանն՝ ախտաւոր որդիս ծնանել: Փոփոխական է հայրութիւնն. երբեմն որդի եղեւ հայր. նա հրաժարեաց 'ի կենաց աշխարհէս, բարձաւ 'ի նմանէ հայրութիւնն. 'ի տեղի մատեաւ որդին և եղեւ հայր, և զնոյն ճանապարհ գնաց: Այսպէս փոփոխանողութեամբ վախճանելոց է աշխարհս:

Մի է Հայր ճշմարիտ և արարիչ բոլոր աշխարհիս. առանց ախտից յղացաւ, և առանց ցաւոց ծնաւ զամենայն զերեւելիս և զաներեւոյթս. որ ծնաւն՝ նոյն եկեալ ուսուցանէ զորդիսն կարդալ առ Հայրն երկնաւոր, զի մի հանապազ 'ի խանձարուրս և յօրրանս կացցէ աշխարհս, կաթնածուծք և ջամբակերք, թաթաւեալ և թաղեալ զարշելի աղտովք. յորմէ ձանձրացան մարք և ստնտուք, և զերեսս 'ի բաց դարձուցին դայեակք և սնուցիչք: Նա են սոքա օրէնք և մարգարէք. 'ի ծալ լուացին և ոչ կարացին սրբել. ընդ գետս անցուցին և ոչ ողողեցան. յաճախեցին յօճառս և լուացան բորակաւ, և ոչ սրբեցան. զիւրեամբք ածեալ բարձին, ըն-

կեցին և 'ի բաց կացին ։ Գթացաւ Հայրն երկնաւոր , խոնարհեցաւ յերկնից յերկիր , եգիտ զամենեսեան յարիւն յապաժոյժ , 'ի զոհս մեռելոտի կռոց պաշտամանն ։ Նա , լուաց , սրբեաց , զգեցոյց զհանդերձն երկնաւոր , և մերձեցոյց անդրէն 'ի նոյն որդէգրութիւնն ։ Ուսոյց ըզհայրենի վարդապետութիւնն , զի կարդասցեն առ սիրելի Հայրն երկնաւոր ։ Յորժամ , ասէ , յաղօթս կայցէք , մի ողջաբար շատախօսք լինիջիք . Աստուած սըրտին խորհրդոցն է լսող , և բարի գործոցն է հատուցանող փոխարէն բարի ։ Ներանով վկայութիւն այսչափ է բաւական ասելն . " Հայր մեր որ յերկինս , սուրբ է անուն քո " ։

Մեծ է այս պարգեւս քան զամենայն պարգեւս առ մարդիկ , Աստուծոյ՝ Հայր լինել մարդկան ։ Չիք իշխանութիւն հրեշտակաց զայս ասել . թէպէտ և հզօրք են և հոգեւորք , սպասաւորք են և ոչ որդիք ։ Ով մարդ , զգոյշ կաց անձին քում , յորպիսի պատիւ մեծարեցար՝ մինչեւ Հայր քեզ զԱստուած իշխեցեր անուանել . և զայս եւս ած զմտաւ քով , ըստ Հօրն պատուի և զքեզ ձեւացո , զի ծանիցեն վերինք և ներքինք՝ թէ արդարեւ Աստուծոյ որդի ես ։ Բանիւ ծնանի Աստուած զմարդն . թէպէտ և բանիւ ոչ կարես , մի ըստ մարմնոյդ կամաց թաւթաւիր ընդ երկիր . հաս ընկեա 'ի քէն 'ի բաց զաւելորդ ցանկութիւնս ։ Ահա և բաւական համարեա քեզ զհարկաւոր կերակուրն . մի անցաներ և շռայտանար ։ Ի գիրութենէ սնքանայ մարդ , և 'ի բազում ձարպոյ ելանեն անօրէնութիւնք , որպէս յարբեցութենէ գիջութիւնք պղծութեան . այնպիսին ոչ կարէ անուանել զԱստուած Հայր ։ Ոչ ահա քեզէն իսկ վըկայեցեր ասելով՝ սուրբ է անուն քո . անուն Աստուծոյ ո՞ կարէ պղծել . սուրբն ասելով՝ այն է ճշմարիտ անուն Աստուծոյ ։ Սուտ աստուածոցն անուանքն ոչ են սուրբ . այն գող , այն սպանող , այն շուն , և ամենեքին իւրաքանչիւր ախտիւքն չարչարանաց . մանաւանդ թէ չիցեն իսկ , և ոչ այլ լինելոց են ։ Մարդիկ որ զնոսա աստուածս անուանեցին , նոքա ոչ են ճշմարիտ որդիք Աստուծոյ . որոց ուսուցանէ կարդալ առ Աստուած , և որոց յաղօթսն հրամայէ կալ առ Հայրն , նոքօք բանայ զդուռն ամենեցուն , զի ամենեքեան ընդ այն դուռն դիմեսցեն

մտանել, զնոյն աղօթս ուսցին՝ աղաչել զԱստուած և ասել. Հայր մեր որ յերկինս, սուրբ է անուն քո: Յորժամ ճշմարտախօս ուսցին լինել յաղօթսն, ապա և ճշմարտագործք երևեսցին յաշխարհի, յայնժամ կարեն քննել և 'ի բաց թողուլ զսուտ աստուածսն. որ քարինս և փայտինս հայր և մայր կարդային, և 'ի նոցանէ 'ի բաց կացին, և յանպատակ գործոց իւրեանց հրաժարեցին, որքեցան միտք իւրեանց 'ի գիտութիւն իմաստութեան, և բացան բերանք նոցա համարձակս բարբառել և ասել. «Եկեսցէ արքայութիւն քո. եղիցին կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի»:

Իբրև թագաւորեաց Աստուած 'ի վերայ ամենայնի, արքայութիւն նորա 'ի վերայ կամաբարաց իւրոց: Միայն, ասէ, եկեսցէ արքայութիւն քո: Այս իբրև զայն, «Ծագեսցէ աստղն Յակոբայ, և յարիցէ այր յԻսրայէլէ, և հասցէ և սատակեսցէ զզօրութիւնս Ամաղեկայ»: Աստղն ծագեաց, և այրն յարեաւ, եհար սատակեաց զսատանայ, որ էր զօրութիւն հեթանոսաց: Այս կամք Աստուծոյ էին 'ի սկզբանէ, և կատարեցան 'ի գալստեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Զայս աղօթս բանիւք պարտիմք ուսանել, և հաւատովք յուսալ յերկրորդ գալուստ նորա, յորժամ ըստ աղօթից մերոց և գործք մեր երևեսցին ստուգութեամբ:

«Եկեսցէ արքայութիւն քո»: Ինքն արքայութիւնն ուսուցանէ վասն իւր խօսել. «Ես յաշխարհի, և աշխարհ նովաւ եղեւ, և աշխարհ զնա ոչ ծանեաւ»: Ուսուցանէ Հայր ասել, զի զնա միայն գիտասցես արարիչ աշխարհի, արարչութեամբ բոլորովին, որդեգրութեամբ՝ մարդոյ միայն. որ արարն՝ նոյն և արքայ, և որ եկն՝ նոյն և արքայութիւն նորա. որ բնութեամբ Աստուած մեր, նոյն Հայր մեր՝ շնորհօք աստուածութեամբն իւրով: Յորժամ Աստուած Հայր է ամենեցուն, Քրիստոս եղբայր է ամենայնի՝ որ առնեն զկամս նորա: Նա արքայ, և եղեւ քո եղբայր: Այս պարգեւք մեծ են քան զառաջինն արարչութեանն. յայնժամ ըստ պատկերի Աստուծոյ ասացաւ լինել մարդ, իբրև թէ ըստ օրինակին ձևացոյց. որպէս և կամեցաւ հոգեղէնն հողեղինիս տիպք լինել, զի և սա 'ի նա ուսցի առաքինութեամբ ձևանալ: Իբրև ոչ կարաց միաբանել նմա,

ինքն իսկ զնորա տիպն էառ, որպէս և ինքն զիւրն. ինքն ձեւացոյց անխախտելի և անքակտելի զորպիսութիւնն, անհասանելի և անպատելի, միայն հաւատալի և յուսալի, և զնա միայն արժանի սիրելութեան՝ որ մերոյին ընդ մեզ խօսի և ուսուցանէ. խօսի ազգակցաւն և ուսուցանէ զաներեւոյթ աստուածութիւնն յերեւելիսս, զի երեւելեօքս զաներեւոյթ արքայութիւնն ծանիցես. որով եկն՝ նոյն և երկրորդ անգամ եկեսցէ։ Այժմ վարդապետութիւնն զաշակերտսն որդիս ասաց, և զծառայս տէրս արարեալ, և զմահկանացուս յանմահութիւն հրաւիրեալ ասելով՝ եկեսցէ արքայութիւն, 'ի զգուշութիւն պատրաստութեան. ապա 'ի հաստուցմունս իւրաքանչիւր իշխանութեան։ Արշաւի և զքեզ կարասցես վիճակեցուցանել, 'ի մասունս արքայութեան վերաբերել, ըղձական են աղօթքն, և 'ի վեր քան զբնութիւնս մեր պարգեւս խոստանայ։

“Եղիցին, ասէ, կամք քո”։ Կամք Աստուծոյ է սրբութիւն մարդոյն, զի բաժանակից արար արքայութեան իւրում. ոչ զի ոչ կարիցեմք հասանել յայն բաժին, այլ զի դիւրաւ ստանայցեմք զհամբերութիւնն վասն յուսոյն մերոյ իբրեւ զայնոսիկ՝ որոց զաղօթսն ուսոյց. եթէ նոքա կատարեցան ըստ աղօթիցն, ապա և մեք կարեմք. միայն հաւատա յուսա սիրեա, և անդէն կատարեցար խնդութեամբ։ Իսկ եթէ տրտմութեամբ չարչարակից լինիս Քրիստոսի, ինքն Աստուած զօրացուցանէ 'ի համբերութիւնն. և եթէ ոչ գոյր կարողութիւն, և ոչ զայնպիսի զաղօթսն Աստուած ուսուցանէր մեզ։ Յառաջինսն հայեցարուք և քաջալերեցարուք. ոչ զչարչարանսն միայն բաւական համարեցան անձանց 'ի հաւատս, այլ և զմեռանելն քան զապրելն. 'ի նահատակադիրն հայեցան և կատարեցան։ Նոցա՝ բանիւ գովողք եղիցուք, և գործովք՝ զանձինս մեր 'ի նոյն նահատակութիւնն կատարեսցուք։ Հասարակաց է Աստուած հայր ամենեցուն. հասարակ պարտիմք որդիք լինել ամենեքեան, զի և մի է ժառանգութիւնն զոր բաշխեաց ամենեցուն։

“Եղիցին կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի”։ Որով կամի Աստուած զբոլոր մարդիկ երկնաւորս առնել, զաղօթսն 'ի մեր կամս ընկենու. զի մեք երկրա-

ւորքս՝ մեզէն կարեմք լինել երկնաւորք ։ Վերին զօրքն ամենեքին կամաց նորա սպասեն սիրով. ընծայ կան 'ի միաբանութեան փառաւորելով զԱստուած, և յանհագին փառաց նորա ծածկեն զդէմս և զերեսս, զի յինքեանս սիրեսցեն զԱստուած. փոխանակ աչօք տեսանելոյ՝ զսէրն բաւական համարին յանձինս իւրեանց. 'ի նոցա սիրոյն և Աստուած զկամս իւր սիրով 'ի նոսա կատարեաց ։ Մի փութասցուք մարմնաւոր աչօք տեսանել զԱստուած, զի մի ծախիցիմք տարաժամ ։ Սէրն 'ի մէնջ լիցի առ նա պատգամաւոր, և 'ի սիրոյ նորա կատարեսցին կամք նորա 'ի մեզ ։ Զոր ինչ ուսուցին մեզ մարգարէքն, զայնու փութասցուք երթալ. քանզի նոքա բանիւք խօսեցան և գործովք կատարեցին. ոչ այլ ոք էր նոցա վարդապետ, այլ որ քեզ զաղօթս ուսոյց. և դու բանիւ ուսիր զաղօթս, և գործով փութա կատարել ։ Ոչ հեռի ես 'ի հրեշտակաց, այլ ընդ նոսա կաս յաղօթս, զի ընդ նոսին փառաւորեսցես զԱստուած. որպէս դու ընդ նոսա միաբանիս, նոյնպէս և նոքա ընդ քեզ երգակից լինին յաղօթմն և յօրհնութիւնս ։ Համարձակ բանաս զբերանդ և ասես, "Եղիցին կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի" ։ Մեծ է այս իշխանութիւն քան զառաջին օրհնութիւնն. անդ 'ի վերայ երկրի միայն տիրել իշխանութեամբ. աստ, ասէ, յերկինս և յերկրի ։

"Զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ" ։ Զերկրաւոյս հացս Աստուած առանց աղաչելոյ ամենեցուն շնորհէ առ հասարակ. "Զմարդիկ և զանասունս կեցուցանես դու, տէր" ։ Իսկ որպէս մարթի ասել. սա և հանապազորդ իսկ չէ. տղայութիւն արգելու, հիւանդութիւն կարճէ, կարօտութիւնն խափանէ, մահ քակէ և 'ի բաց հատանէ ։ "Հարքն ձեր կերան զմանանայն յանապատին և մեռան. այս է հացն ճշմարիտ՝ որ յերկնից իջեալ. յայսմ հացէ եթէ կերիցէ ոք՝ մի մեռցի յաւիտեան" ։ Լսէին 'ի նմանէ զբանն, և ոչ կարէին վաղվաղակի 'ի միտ առնուլ. կրկնէ և երեքկնէ զնոյն բան և ասէ, զի դիւրաւ լուիցեն և հաւատովք ընկալցին ըզբանին զօրութիւն. "Ես եմ, ասէ, կենդանի հացն՝ որ իջեալ յերկնից. յայսմ հացէ որ ուտէ, մի ճաշակեսցէ զմահ" ։ Զայս հացս ուսուցանէ յաղօթսն խնդ-

րեւ յԱստուծոյ հանապազորդ։ Եթէ քաջ-միտ դնես, որ զայս հացս արքութեամբ ուտէ և ըստ արժանի սմա պատրաստէ զանձն իւր, երկրաւոր արքայութեանս նա ոչ կարօտանայ. 'ի մահկանացու ձեռս անմահ հաց եդեալ՝ անդէն վաղվաղակի և ձեռքն անմահացան. և ուտելով զսա՝ բոլորովին մարդն շնչով և հոգւով և մարմնով հաղորդեցաւ և բաժանակից եղեւ Քրիստոսի. մեծին զսկիզբն զօրութեան մինչեւ 'ի վախճան անարատ պահելով։ Զիք ինչ յերկրաւոր չարչարանաց, որ նմա յաղթէ. արհամարհեալ է առաջի նորա արծաթ, և ոսկի ատեցեալ է յաչս նորա, զաւ համարի զմեծութիւն աշխարհիս, վասն զի խորհուրդք իւր սրբեցան յագահութիւն երկնաւոր՝ անմահ հացիւն առլցեալ։ Այն եղեւ բաւական ամենայնի. եթէ տղայ է, կատարելահասակ երեւեցաւ. եթէ 'ի ցաւոց տկարացաւ, զօրութիւն Աստուծոյ 'ի նմա բնակեցաւ. եթէ վախճանեցաւ 'ի կենաց աշխարհիս, զանմահ կեանսն ընդ իւր տարաւ առ Աստուած։ Զայս ուսուցանէր Տէրն մեր յաղօթսն աղաչել առ ինքն՝ զհաց մեր որ ըստ օրէ տուր մեզ, ոչ յերկրէ, այլ 'ի Տեառնէ. յայտ է թէ և ոչ յերկնից, այլ զՏէրն ամենեցուն. “Այս է, ասէ, իմ մարմին, և այս է իմ արիւն„։ Ողջապէս և անփշրելի էր, վասն սիրոյ քո փշրեցաւ. և զքեզ՝ որ 'ի կամս քո փշրեցար, անփշրելի աստուածութեամբն յինքն յարեաց. “Ոչ թողցես զանձն իմ 'ի դժոխս, և ոչ տացես սրբոյ քում տեսանել զապականութիւն„։ Յուրբաթու խաչեցաւ 'ի փշրումն մահու. 'ի միաշաբաթոջ զփշրեալ ոսկերսն Ադամայ ժողովեաց և յարեաց յանմահութիւնն, և երեւեցոյց բազմաց ճշմարտութեամբ և ոչ առ աչօք. մի օր հացացաւ 'ի վերնատանն, և հանապազ հացանայ յեկեղեցիս 'ի վերայ սուրբ սեղանոյն. նախ ինքն յինքեանէ ճաշակեաց, և ապա զմեզ զամենեսեան ճաշակիցս արար նմին չարչարանաց։ Նա և ոչ այսուհետեւ 'ի չարչարանս է, այլ 'ի հայրենի փառսն փառաւորի 'ի հրեշտակաց և 'ի մարդկանէ, և զմեր ամենեցուն զչարչարանս եբարձ յիւր անչարչարելի աստուածութիւնն։ Զայս յոյս հաւատոց մերոց իբրեւ զխարիսխ հաստատուն պահեսցուք յոգիս և 'ի մարմինս մեր. որպէս սիւն շինուածոյ է հաստատութիւն, հա-

ւանք մարդոյ են անքակութիւն առ Աստուած. որով համարձակութեամբ կարէ բարբառել և ասել. «Թող մեզ զպարտիս մեր, որպէս և մեք թողումք մերոց պարտապանաց»:

Այս են աղօթք Յիսուսի, բանականք և գործնականք. յորժամ դու ոչ պահանջեսցես զպարտիս յընկերէն քո առ քեզ, յայնժամ և Աստուած զբոլոր յանցանս շնորհեսցէ քեզ յանմեղութիւն: Լուր Պետրոսի՝ զխրատ ուսաւ ՚ի Տեառնէ: Եւ եօթն անգամ կամեցաւ թողուլ զյանցանս եղբօրն, Տէրն մեր զեօթն եօթանասուն անգամ ասաց: Պետրոս իբրև զմարդ սահմանեդ, Տէրն մեր ոչ սահմանեաց զբարերարութիւն մարդասիրութեան աստուածութեանն իւրոյ. Հանապազ մեղանչեմք բանիւք և գործովք մերովք, և Աստուած տեսանէ և զանց առնէ, զի երկայնմտութեամբն իւրով ածցէ զմեզ յապաշխարութիւն. չմեղանչելն իսկ՝ է մարդոյն ՚ի կատարեալ արդարութիւն. իսկ եթէ յանցեաւ իբրև զմարդ, փութասցի զղջանալ յապաշխարութիւն: Ի բաց են դրունք ողորմութեան Նորա, ոչ փակէ ընդդէմ ապաշխարողաց. մանաւանդ որք հաւատովքն գիտեն խնդրել, Նոքա և առաքինութեամբ կարեն ձգնել ՚ի վաստակս հոգեւորս. Նոքա ոչ միայն զպարտիս թողուն ընկերաց իւրեանց, այլ և զինչս իւրեանց բաշխեն ՚ի կարօտեալս. զօրութիւն Աստուծոյ է՝ որ ձգէ զնոսա յառաքինութիւն, որպէս և առաջինքն առնէին. «Որ միանգամ, ասէ, գեղից և ագարակաց և ընչից տեարք էին, վաճառէին զիւրաքանչիւր ստացուածս և բերէին դնէին առ ոտս Առաքելոցն»: Տէր մեր զնոսա քարոզս բանին առաքեաց. Նոքա քարոզք էին բանին, և ընչից մատակարարք: Զայն բանի յունկն հասանէ, և սէր վերնոյն առանց բանի ուսուցանէր զառատութիւն. ոչ զի աղքատանալ կամէին, այլ զի այլում մեծութեան հասցեն՝ երկնաւորին: Եւ դու յորժամ ընկերին թողուս զպարտիսն քո, ոչ զի ատելով ատէիր զիրսն քո, այլ զի սակաւ ողորմութեամբն զոր արարեր՝ զբազմապատիկ պարտսն քո զոր պարտէիր՝ թողցէ քեզ Աստուած: Ո՛ այս բանից զհետ երթիջիր. յորժամ ընկերին քում թողուս, և դու թողութեան արժանի եղեր:

Համարձակութեամբ բանաս զբերանդ և ասես. «Ո՛ր

տար զիս ՚ի փորձութիւն, այլ փրկեա ՚ի չարէն,,: Ոչ են կամք Աստուծոյ զմարդն տանել ՚ի փորձութիւն, այլ ապրեցուցանել ՚ի փորձութենէ և փրկել ՚ի մահուանէ. զի որ յիւր Որդին ոչ խնայեաց, այլ վասն մեր ամենեցուն ՚ի մահ մատնեաց, նովաւ զամենայն բարիս շնորհէ ամենեցուն՝ որ խնդրեն ՚ի նմանէ: Թէպէտ և ոչ է մեր կարողութիւն փոխարէն հատուցանել Աստուծոյ, որչափ կարն է մեր՝ մի հեղգասցուք: Սակաւասպէտութիւն մեր՝ ՚ի պահս համարեալ է, և չափաւոր արբումն՝ ՚ի զինեհատութիւն, միջին հանդերձքն յանխիզութիւն, և հարկաւոր ստացուածք յաղքատութիւն. վասն երանութեանն հեզաբան լինել, ընկերին ուսուցանել ցածութիւն: Եթէ անքուն ոչ կարեմք լինել, մի բնաւ զգիշերին քնոյ տացուք, զի մի բնաւ մոռացկոտ լիցուք ՚ի սաղմոս և յօրհնութիւնս: Եթէ զկարօտութիւն աղքատաց ոչ կարեմք լցուցանել, մի պատառաւ և բաժակաւ կարօտացուսցուք զնոսա: Մի՛ գտցի յափշտակութիւն որբոց և այրեաց ՚ի ստացուածս մեր. ամենայն զինչ և իցէ մեր՝ նուիրեալ լիցի Աստուծոյ. յայնժամ և անձինք մեր լիցին նմա պատարագ հաճոյ և ընդունելի: Ամենեցուն փութալ արժան է ՚ի պատուիրանս Աստուծոյ՝ առնել և կատարել, արանց և կանանց, ծառայից և ազատաց, զի Տէր մեր վասն ամենեցուն Թողութեան եկն. և նորա մարդասիրութեանն վայելեն փառք իշխանութիւն և պատիւ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Յաջորդ Ճառքդ գտանին յանուն Եղիշէի Վարդապետի. այլ հարազատութեանն և իմաստին չեմք երաշխաւորել:

Ի ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Հրաշափառ և պայծառ մեծի լուսաւորութեան աւուրս հանդիպեցաք, զմարգարէական զերգս առեալ աղաղակեսցուք սուրբ սրտիւ և կատարեալ հաւատով. « Տէր Աստուած մեր երեւեցաւ մեզ »: Այս և առաքելական քարոզն գոչէ ասելով. « Ահա ժամանակ ընդունելի, ահա օր փրկութեան »: Երկրորդ և վերստին ծնունդ Քրիստոսի ըստ մարմնոյ, յետ առաջնոյ և անպատումն և անհաս և անքննելի ծննդեանն: Այն անժամանակ 'ի Հօրէ ծնունդն ոչ քննելի միտաց մարդկայնոց, և ոչ հասու եղեալ անմարմնին և երկնաւոր զօրութեանցն. բայց միայնոյ Հօրն՝ որ զնոյն ծնաւ, և ծնիցելոյ միածնին և քննողին Հոգւոյն սրբոյ զխորս Աստուծոյ: Իսկ երկրորդի ծննդեանս ժամանակեայ լինելով մարմնով 'ի կուսէ յառաջ եկեալ, յայտնեալ երկնաւորաց և երկրաւորացս մանաւորաբար, այլ ոչ կատարելապէս: Իսկ երկրորդս գերագոյն խորհրդոյ զօրութիւն. քանզի ըստ Թուոյ երեսնամեայ գոլով գայ 'ի մկրտութիւն, կատարեալ յամենայնի ըստ աստուածութեանն, կատարեալ և 'ի հասակի մարդկութեանս: Այլ քանզի երից տասանց գործէ զմարդն կատարեալ, ըստ այսմ ստեղծագործեալ և առաջինն Ադամ, խաբեալ յօձէն արտաքոյ լինի փափկութեանն դրախտին. ըստ այնմ կատարելութեան տնօրինեալ երկրորդ Ադամն Ջախէ զգլուխ վիշապին 'ի Յորդանանու հոսանսն:

Արդ 'ի սկզբանն շրջէր Հոգին սուրբ առանց կերպի 'ի վերայ ջուրց առ յօրինել զտարր արարածոց, զոր կոխեաց նախանձաւոր Թշնամին: Այսօր Հոգին աղաւնակերպ տեսլեամբ զապականութիւն արարածոց վերստին հրաշագործեաց. զծածկեալ խորհուրդն յաւիտենական ծանոյց, յայտնեալ զանձնաւորութիւն Երրորդութեանն. ձայն Հօր և 'ի վերայ սիրելի միածնի Որ-

դւոյ: Յառաջնումն ապականի երկիր Ջրհեղեղաւն կո-րուստեամբ. իսկ աստ կենսագործի երկիր Ջրհեղեղաւն մկրտութեամբ, ոչ յընկղմումն արարածոց ըստ բնու-թեանն, այլ զմեղաց ընկղմէ զգործ: Անդ թաղումն ՚ի ջուրսն սեռի մարդկան զեղծումն գործեաց. աստ թա-ղումն ՚ի ջուրսն նորոգումն և կենաց հաղորդութիւն: Անդ աղաւնի շղաբեր ունելով, զաւետիս ցածութեան բարկութեանն աւետարանէր. աստ աղաւնւոյ նմանու-թիւն զկենացն առհաւատչեայ և զմիշտնջենաւոր յա-րակայութիւն առ աստուածութիւնն աւետարանէր ձայ-նիւ Հօր, որ զեկուցանէր զսիրելութիւն Որդւոյ: Այ-սօր կուսածինն յամենորդւոյն ընդունի զձեռնադրու-թիւնն, Աստուածն Ճշմարիտ յորդւոյ քահանայապե-տին, ամենասուրբն ՚ի մեղաց ՚ի լցելոյն Հոգւովն սր-բով յորովայնի մօրն: Այս է շարադրութիւն ազգակ-ցութեան Մարիամու առ Եղիսաբեթ, այլ ոչ ըստ ազ-գականութեան տոհմից. վասն զի ոչ խառնակի ցեղն Յուդայ ընդ ցեղապետոն Ղեւեայ: Եւ զայսոսիկ օ-րէնսդիրն ցուցանէ:

Արդ զի Ճանապարհ վարեցին Քրիստոս և Յով-հաննէս. այլ Քրիստոս տիրաբար և աստուածապէս և մարդասիրաբար, իսկ Յովհաննէս ծառայապէս, մար-գարէօրէն և բարեկամաբար. զի ունելով կարապետ երկաքեան զԳաբրիէլ հրեշտակապետն: Այլ ոչ հա-մեմատի Զաքարիա ընդ Մարիամու. զի առ քահա-նայապետն ահիւ և իշխանաբար առաքեալ՝ զամլոյ ար-գանդին պտղաբերութիւնն քարոզէր. և ՚ի չհաւանել ծերոյն՝ կապեաց զլեզուին յարձակումն զքահանային: Իսկ առ Մարիամ զաւետիս զալստեան Բանին աւե-տարանեաց. և ՚ի չհաւանել կուսին՝ զՀոգւոյն սրբոյ զեկաւորութիւնն պատմէ կարող այնմ խոստմանն լի-նել, յիշատակ բերելով զմարգարէականն բան: Աւասիկ և ՚ի լեռնակողմն հրէաստանի ընթացեալ ՚ի նկատել զասացեալն հրեշտակապետին որ վասն յղութեանն Եղ-իսաբեթի. որ զազգականութիւնն առ միմեանս հա-մեմատէր, զՄարիամուն առ Եղիսաբեթ. այս ինքն զկուսական արգանդին զյղութիւնն, և զամլոյն զպտղա-բերութիւնն յանցեալ ժամանակի:

Արդ մնանէ Մարիամ ՚ի տուն Զաքարիայ, կեն-

դանի տապանակին ունելով յինքեան զՄանն կենդանի։ Իսկ Աստուածութեան ունելով յինքեան յիւրում տապանակին զՃայն Բանին կենդանւոյ, և տուեալ ողջոյն Աստուածութեան Մարիամ, խօսեցաւ ձայնն ընդ գալուստ Բանին։ Յարգանդէ յարգանդ նոր սքանչելիք լինէին։ Աստուածութեան մանուկն յարգանդէ մօրն յորովայնի կուսին բնակեցելումն զպատուս երկրպագութեանն հատուցանէր։ Ով հրաշիցս. 'ի միում վայրկեան ժամանակի յորովայնի բնակեալքն բացայայտեն զՃշմարտութիւնն. մինն ծառայաբար մատուցանէր, իսկ միւսն տիրապէս ընդունէր զխոյատումն խոնարհութեանն։ Յետ այսորիկ հասանէր օր ծննդեան Աստուածութեի. և կոչելով զյորջորջումն անուանն՝ լուծանի կապանք լեզուին հօրն և քահանայապետին. քանզի ոչ էր պարտ 'ի գալ ձայնին լռել հօրն։ Արդ հասանէ օր ծննդեան կուսին, և խզէ զկապանս նախահօրն քահանայապետին յաւիտենականաւ, որ կոչեցաւն Յիսուս։

Դարձեալ դադարէ Յովհաննէս յանապատին ամս երեսուն, և առաքի 'ի մկրտութիւն յետ կատարելոյ այնց ժամանակաց։ Լուեալ դադարէ և Յիսուս նոյնգունակ. մտեալ ընդ Թուոյ ամաց երեսնից՝ և գայ 'ի մկրտութիւն, անաղտն 'ի մեղաց, առլցեալն անդստին յորովայնէ մօրն Հոգւովն սրբով, առաքեալն 'ի Հօրէ տիրապէս առ առաքեալն 'ի Հոգւոյն սրբոյ յանապատէն ծառայապէս, Տէրն մարգարէից և Առաքելոցն առ Առաքեալն և մարգարէն, սկիզբն և անդրանիկն ամենայն արարածոց առ 'ի յետին մարգարէիցն և առ 'ի վերջին օրինացն և առ անդրանիկն Առաքելոց և առ որ 'ի յայնմ հետէ արքայութիւն Աստուծոյ բռնադատի։ Այս կարապետս՝ կատարած հնոց օրինացն Մովսէսի. և սկիզբն նոր օրինացս՝ Քրիստոս։ Տեսե՞ր զառ 'ի միմեանց զՃշմարտութիւնն հետեւողութեանց, այլ ոչ համեմատաբար. զի ոչ հեռանձգեալ որոշին նմանութեանքն, և ոչ բովանդակին յարելութեանց։ Ոչ ի թէպէտ և առիցի ծնունդ և ծնունդ, այլ մինն կուսական, իսկ միւսն ամլական. մին 'ի Հոգւոյն սրբոյ յղացեալ, իսկ միւսն սերմանական 'ի Զաքարիայէ սաղմնաւորեալ։ Բազում օրինակս ունի յինքեան Աստուածութ. իսկ 'ի կուսութեանն ծնանել և 'ի կուսութեան մնալ մօրն, ոչ

օրինօք և ոչ 'ի մէջ արարածոց լեալք կամ լինելոց է կարողութիւն. բայց միայն 'ի միայն 'ի միածնէն ըստ բարբառոյ մարգարէութեանն Եսայեայ՝ որ գուշակեաց Էմմանուէլ զծնիցեալն: Տեսանես զանջրպետութիւնն 'ի մէջ Քրիստոսի և Յովհաննու, մերձեալ և յոյժ հեռագոյն:

Արդ երկբայ յայտնեցի քեզ և զանուանցն զանազանութիւն զՅիսուսի և զՄկրտչին, պէսպէս և այլազանակ մերձենալով և հեռանգելով: Նախ տէր Յիսուս, ասի և տէր Յովհաննէս. այլ նա ըստ բնութեան տէր և արարչութեան, իսկ Յովհաննէս ըստ հաստատուկաց առ 'ի միմեանց յորջորջմանց: Դարձեալ կոչի մարդ և Յիսուս. սակայն ոչ իբրև զմի 'ի մարդկանէ, զի ոչ ունի ըստ մարմնոյ հայր, որպէս և ոչ ըստ աստուածին ծննդեանն մայր: Իսկ Յովհաննու հայր և մայր գոլով յառաջակամացու սերմանէ ունելով զմարդեղութիւնն: Ասի Քրիստոս ծառայ ըստ մարմնոյ, եթէ "Որդի մարդոյ ոչ եկն պաշտօն առնուլ, այլ պաշտել". ոչ ըստ բնութեանն, այլ կամաւոր աղքատութեամբ: Իսկ Յովհաննէս ըստ բնութեան գոլով ծառայ հաստատ մեղ 'ի ծառայական կերպի: Դարձեալ անուանի արեգակն արդարութեան Քրիստոս, անուանի և Յովհաննէս Ճրագ. անուանք լուսաւորութեանն, և զանազանութիւն յոյժ մեկուսի. զի մին զաշխարհս լուսաւորէ անվախճան լուսովն, իսկ միւսն աղօտաբար սուղ ինչ առ աչս մատուցանէ զլուսաւորութիւնն: Ճանապարհ ասի Քրիստոս. իսկ Յովհաննէս պատրաստող ճանապարհին Տեառն: Քարոզէ Քրիստոս աշխարհի ապաշխարել, զի մերձեալ է արքայութիւնն երկնից. քարոզէ և Յովհաննէս. այլ և Յիսուս ընդհանուր տիեզերաց, իսկ Յովհաննէս յատուկ միայն ազգին Հրէից: Գառն է Քրիստոս բարձող զմեղս աշխարհի սակս խաչին. գառն է և Յովհաննէս Հերովդիադայ մոլեգնութեամբն զենեալ: Նա վասն փրկութեան առ 'ի մաւուս սրբութեան յաւիտենականի, և սա վասն յանդիմանութեան օրինացն: Կարապետ կոչի Քրիստոս տիեզերաց. կարապետ ասի և Յովհաննէս երկնայինն կարապետին: Մկրտէ Քրիստոս, այլ 'ի Հոգի և 'ի հուր զկատարեալ մկրտութիւնն. մկրտէ և Յովհաննէս, այլ

միայն ապաշխարութեան։ Մկրտեցաւ Քրիստոս զաւա-ձեռաց առաքելոյ. մկրտեցաւ և Յովհաննէս առաքեալ ձեռա-նադրեալ 'ի Հերովդիայ: Քարոզէ Քրիստոս որք ընդ իշխանութեամբ մահու են 'ի դժոխս. քարոզէր և Յով-հաննէս նոյն 'ի դժոխս զգալուստ աւետականն արքա-յութեան: Յովբով և պէսպէս պատմէ կասկ աստուա-ծայինն զյորդորմունս անուանցն զանազանութեանցն, որ բաւականացեալքս կայցին: Նայց և ոչ զմեծն և զաստ-ւածայինն Թովմ. աւել արժանաւոր վարկանիմ զան-դուգականն և զարարչականն: Աստուած է Քրիստոս, աստուածայայց և զՅովհաննէս. Քրիստոս ըստ բնութեան, իսկ Յովհաննէս ըստ նորին: Որպէս է որդին Աստու-ծոյ ըստ բնութեանն Աստուծոյ, իսկ Յովհաննէս և որ ըստ նորա հաւատովք որդիք ըստ շնորհաց: Նաև զի հիացուցէ զքեզ աստուածութեանց՝ եթէ աստուածացայց ըստ Յովհաննէս. որ և զիս աստուածացուցէ, ըստ այնմ՝ եթէ երևեցի Աստուած 'ի մէջ աստուածոց եղելոց և թագաւորաց. քանզի ասէ մարգարէութիւնն. "Ես ա-սացի թէ աստուածք իցէք, կամ որդիք բարձրելոյն". այլ և առ Մովսէս ասէ. "Ետու զքեզ աստուած փա-րաւոնի": Ըստ այսմ օրինակի ասեն սուրբքն աս-տուածք, այլ ոչ ըստ անզուգական արարչութեանն:

Նաև դարձեալ վերստին երկրորդելով զկարապետին շարադրելով զանուանսն և աւրնթեր զփրկչականն ա-նուն, զի 'ի մեծի այսմ աւուր ընծայեցուցից 'ի լուսա-ւորական յայտնութեանս զբանից իմոց զպտուղ: Ընա-քեալ և մարգարէ առաքեցելոյն 'ի Հօրէ Բանին. մար-գարէ՝ որ զմարգարէացեալսն տեսեր. կարապետ արե-գականն արդարութեան. Ճրագ մեծի լուսոյն. արու-սեակ թափանցիկ և անհասանելի լուսոյն. պատրաս-տող կենաց Ճանապարհին. բարեկամ փեսային. ձայն Բանին. քարոզ ճշմարտութեանն. ձեռնադրող այնմ՝ որ ձեռօքն իւրովք ստեղծ զամենայն. վկայ վկայեցելոյ 'ի Հօրէ Բանին. մկրտիչ՝ որ մկրտէ 'ի հուր և 'ի Հո-գին. 'ի ծնունդս կանանց վերագոյն ամենայն արարա-ծոց. աւետարանիչդ Միածնի, քարոզդ Երուսաղէմի, աղաղակէիր ասելով. Ահա գառն Աստուծոյ՝ որ բառնայ զմեղս աշխարհի. ահա գառն Աստուծոյ՝ որ 'ի խաչին պատարագի, և զապականութիւն արարածոյս նորոգէ

Ջրով և Հոգւով և արեամբ. Հրեշտակ մեծի խորհրդոյ Հրեշտակն, որ երիւք կատարեալ մկրտութեամբն զերից զանձնաւորութեանն կատարէր զդաւանութիւն։ Գրով զապականեալսն մաքրէր, որպէս առ համաշխարհական բարկութեամբն. բայց սակայն լուացումն բարկութեան և կորստեան, իսկ սա լուացումն կենդանութեան, և մաքրումն Հոգւոյ ընդդիմակաց զօրութեանն յարձակելոյն 'ի սատանայական հոգւոցն ազդեցութեանց։ Իսկ Հրով, որպէս զի փորձեսցէ իբրև զոսկի ընտիր, զի խոտանն տոչորեսցի, և 'ի բանից որոշեսցի 'ի պատուական նիւթոցն. զի զտեալ ընտիր կացուսցէ ըղմարդկային բնութիւնս. ստեղծագործելով վերստին արարչագործեաց։ Այս է մեծի մկրտութեանն զօրութիւն, լուսաւորութեանն պայծառութիւն, որով Հայր յայտնի և Որդի ձայնաչի և սուրբ Հոգին քարոզի. մկրտչին պատիւն համբաւի. մկրտեալն զմկրտչին առաւելութիւնն քարոզէ ասելով. "Ոչ է յարուցեալ 'ի ծնունդս կանանց մեծ քան զՅովհաննէս. բայց փոքրիկն յարքայութեան երկնից մեծ է քան զնա"։ Նմա փառք յաւիտեանս. ամէն։

Ի ԹԱԲՈՐ ԼԵՐԻՆ

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ԱՌ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆՍ

Մինչդեռ երթային նոքա ՚ի ճանապարհի, ասէ Տէր մեր ցերկոտասանսն. « Ո՞ ուստեք ասեն զինէն մարդիկս թէ իցեմ »։ Պատմեցին նմա զարտաքնոցն, զի այլ ընդ այլոց կարծէին։ Ապա ցնոսա. « Դուք զի՞նչ ասէք զինէն »։ Յառաջեցաւ Պետրոս և ասէ. « Դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ »։ Գովեաց Տէր մեր զգեղեցիկ վկայութիւն նորա, և Հօր իւրում ետ զյայտնութիւն շնորհին. և զի դեռ եւս Պետրոս այսր և անդր դեգերէր, կարծէր եթէ Քրիստոս ոչ մեռանիցի, ոչ քաջ գիտացեալ՝ եթէ մահուամբն նորա մահ մեռանի և աշխարհ կենդանանայ. ասէ Տէր մեր եթէ մնացայց. Արկանէ զերանութիւնն երկնաւորս, տայ մանկունս բանից ՚ի լսելիս նորա. բոլոր լինէր շարժեցեալ յանհաղլին երկիւղէն իբրեւ լուաւ ՚ի Տեառնէ, եթէ « Պարտ է Որդւոյ մարդոյ բազում չարչարանս ընդունել, մեռանել և յերիր աւուր յառնել »։ յոյժ տրտմեցոյց անուանք մահուն, և տուաւել քան զյոյժ միթթարեաց աւետեօք յարութեան։ Եւ նորա ՚ի մեծ տագնապէ մահուն յիշատակօք մնացաւ զաւետիս յառնելոյն. որպէս և է տեսանել ՚ի բնութեանս մերում. հին ախտքն բնութեանն մեղացն՝ ոչ տայ թոյլ վաղվաղակի եկամուտ նորոյ կենացն ՚ի ներքս անկանել. որպէս և որդիք ժողովրդեանն հին կուրութեամբն խաւտայլն ընդ նորոյ կենացս երեւումն, անուանելով զՆա Եղիա կամ Երեմիա կամ զայլ ոք յառաջին մարգարէիցն, չար ՚ի միխթարութիւն անձանց իւրեանց մահկանացուացս։ Մահկանացու կարծէք՝ զմիտս ժողովրդեանն յերկուացուցանելով յայնմանէ, որ եկն կատարել զբանս մարգարէիցն։ Եղելին ախտիւ խօթանայր և

Պետրոս. զվկայութիւնն պնդեցին մատոյց, զխորհրդոյն չարաչար հեղանողացոյց. իբրեւ յանդգայ սատանայականս ընդդէմ չոգաւ. «Քաւ քեզ, մի լիցի այդ բան» ասէ: Ոսկոր հին կարծիս մտացն ած Թափեաց, զառաջին զմեղեցին վկայութիւնն ելջծ. Հայր յայտնեաց նմա զբոլոր մտանուածութիւնն Որդւոյ, զի աստուածութեանն և մարդկութեանն զչարչարանսն ընդունիցի, և որ չարչարիցի՝ նոյն և յառնիցէ: Յայսմ աւետիս խնդալ էր ամենեցունն և ոչ ըղձիւք արգելուլ զնա յերկոցունց: Տեսե՞ր, ուր զաստուածոյն խօսեցաւ, երանի եւս նմա. իսկ ուր ըստ հին մարդոյն խորհեցաւ, ասաց նմա յայտնապէս. «Յետս եկդ, սատանայ, զի ոչ խորհիս զԱստուծոյն, այլ զմարդկանս»:

Մարդոյ խորհուրդք իբրեւ զծուխ անօգտական են. 'ի ծուխ անդր սատանեայց և հեռանկարոյս նորա զնա 'ի նոր մարդոյս, զի լիցէ խորհրդածու յայս աղանդ առաքելականացն խորհրդոյ, որ և աշխարհական իսկ անուանեալ էին՝ յորս սատանեայ. և առ ընկեց զնա յետոյ իւր, զի խնդրէր ըղկանն Հօր իւրոյ կատարիցէ ասանց զայլթակդութեան նորա զնոսա: Ասոյց և նոցա չարչարանս ընդունել զխաչադանելի անձինս, և անդէն առ նմին յաւուր յայտնութեանն հաստատեաց զնոսա. ոչ միայն որ յառաջն զինեցին, այլ զի և առ ժամայն փառք 'ի շառաւէ ցուցցէ զնոսա, նութիւն երկրորդ գալստեանն իւրոյ, որպէս և ասէ իսկ անսուտ վկայութեանն. «Ճշմարիտ ասեմ ձեզ, եթէ են ոմանք որ այժմ աստ կային, մի ճաշակեսցեն զմահ, մինչեւ տեսցեն զարքայութիւնն Աստուծոյ, զի եկեալ հասեալ իցէ զօրութեամբ իւրով»:

Եւ յայսմ աւետեօք երեւի անճանց վշտակեալ մի ընդդէմ մնալոյ քաջ առաքելականացն. Մատթէոս յետ վեց աւուր ասէ. իսկ Ղուկաս և Մարկոս յետ ութ աւուր ասեն. այլ մեք բացակայն համաձայնս զամանց ասացեալքս. Մատթէոս, ասեն, զառաջի անցանելոց էթող և միայն զմիջոցն առ 'ի համարս. իսկ երկուքն և զխոստմանն և զերեւելոյ հանդերձ միջաւն. և հաճոյ թուեցաւ ամենեցուն ընդունել զայս. և մեք 'ի նոյնն հաւանիմք միաբանեալ, որպէս ցուցանէ մեզ Մարկոս աւետարանագիրն. Եւ եղեւ յետ բանիցս այսոցիկ իբրեւ անցին աւուրք ութ, առեալ Տէր մեր ընդ իւր

զՊետրոս և զՅակոբոս և զՅովհաննէս, և ել 'ի լեառն մի բարձր առանձինն. և յայլակերպս եղեւ առաջի նոցա, և ձորձք իւր եղեն փայլուն և սպիտակ յոյժ, որպէս զի ոչ կարէին թափիչք երկրի այնպիսի ինչ սպիտակացուցանել. և երեւեցան նոցա Մովսէս և Եղիա զի կային և խօսէին ընդ Յիսուսի և պատմէին զելս նորա զոր կամէր կատարել յԵրուսաղէմ: Յայս վայր ծուրք աւետարանագիրս երկրորդեաց զյայտնութիւնն երկնաւոր: Յամենայնի բանս աստուածայինս գրոց՝ յոյժ է զարմանալ հայեցեալն ընթերցեանս. իսկ յայնպիսում յերկնաւոր երեւմանն՝ ոչ միայն մեք տկարանամք, այլ և անմարմինն զօրութիւնք երկնից: Ո՜ բոլոր ժամանակին զոր ըղձեցաւ Տէր մեր յաշխարհի՝ առաւել զանցուցանէ ըստ մարդկային խոնարհութեանս. իսկ 'ի լերինս յայսմիկ՝ և ըստ հրեշտակացն անցոյց ահաւորութիւնն. ոչ միայն զի ինքն լուսեղէն փառօքն երեւեցաւ, այլ զի և զմահուն երեկ զրուցս, և զառաքելոյն կատարեաց զխոստմունս. "Աստուծոյ, ասէ, այսպէս լաւ խորհել, զի առանց մեր մի ինչ կատարեսցի": Այլ Դաւիթ յաղաղակերգն իւրում ասէ. "Ինձ սպասեն արդարք մինչեւ հատուսցես": Այլ երկրորդ մեծ ձայնիւքն 'ի մեծամեծաց մինչեւ ցփոքրկունս՝ կատարածին ոչ ուրուք ընկալեալ լինի զհաւատացմունսն իւրաքանչիւր. որպէս 'ի միում շաբաթու հաստատեաց զամենայն արարածս, 'ի միում աւուր շաբաթանամն երկինք և երկիր, և ամենայն մարդ ընդունի ըստ վաստակոց իւրոց: Որդ էած ընդ իւր ըզՄովսէս և զԵղիա 'ի վկայութիւն. զի Մովսէսիւ զյարութիւն մեռելոցն ուսուցանէ նոցա, և Եղիայիւ ցուցցէ զփոխելն մահ աստուածութեանն իւրոյ նոցա, որում Եղիայն յոյժ էր տեղեկագոյն, և ցանկայր թէ Տէրն լինիցի տեսանել. և տեղին Հերմոնիա էր արքայութիւն, քանզի լեռն էր անդ միաձնական Երրորդութիւնն: Այլ վասն զի ոչ է Աստուած 'ի տեղւոջ, երեւեցաւ մարմնականացն իբրեւ զտեղաւոր. և 'ի տեղւոջն ուր Աստուածն զաւամարկեցաւ՝ առանց պատկառելոյ անուանի արքայութիւն. քանզի այն իսկ է արքայութիւն՝ ուր աստուածութիւնն երեւի:

Այլ դու, ով այր իմ Պետրոս, ընդէր զահի հարեալ էր 'ի մեծահրաշութեանն, ուսոյ բոլոր բարեաց զերգանելին ողջոյ-

հի. զոր և այժմ իսկ յայլոց գրոյն լուիցես. զի ասէ աւետարանագիրն եթէ Մովսէս և Եղիա զելն նորա պատմէին զոր կատարելոցն էր յԵրուսաղէմ։ Արդ իբրեւ ետես Պետրոս, եթէ մեռեալք և կենդանիք զնոյն բանս քարոզեն, և ինքն կամօք Տէր յայն եկեալ է՝ որ միաբանութեամբ, եւս քաջ վստահացեալ յառաջինն երկիւղն. քանզի հաստատեալ գիտաց եթէ ՚ի մահուանէ Տէր մեր ոչ է զանգիտելոց, և մեզ թողուլ և փախչել զնա անհնար է. նա և զայն եւս քաջայայտ առնէր զմիտս՝ եթէ յորժամ իջանէ նա ՚ի լեռնէ աստի, այսուհետ յԵրուսաղէմ երթայ, ուր մեզ կանխած իսկ է մահու. վասն այսր խղճի մնաց իւրոց ասէ ասել ցՏէր, զի հրամայեսցէ առնել տաղաւարս իւրաքանչիւր նոցա, և զՄովսէս և զԵղիա մի արձակեսցէ անդրէն. զայսս թէ առիցէ որ ՚ի կարծիս մնաց իւրոց, թէ չիք յայնմ լերին իշխանութիւն մահու, և եթէ ՚ի լեռանս յայս մահ երկնչի եղանել. Հրեայքն իսկ ոչ կարեն յանդգնել ՚ի սա. ապա եթէ և մեք իսկ երթիցուք յԵրուսաղէմ, յորժամ և Մովսէս և Եղիա ընդ մեզ իցեն, ոչ կարեն քահանայքն խուել զմեզ. քանզի յայժ տեղեկացեալ են տասնից ահից նոցա։ Այն Մովսէս է այն որ յանապատին բիւրս բազմաց կոտորեաց ՚ի նոցանէ, և բանիւ հրամանաւ սորա բացաւ երկիր և եկուլ զդատակս նոցա։ Չեն անտեղեակ և վասն Եղիայի, թէ սակաւիկ ինչ խօժոռին ընդդէմ սորա, կապէ զերկինս և արգելու զանձրեւ ՚ի նոցանէ. և եթէ եւս յանդգնեսցին՝ իջուցանէ հուր յերկնից և այրէ զթշնամիսն ճըշմարտութեանն. ՚ի բազում տեղիս գիտէին զզօրութիւն ահի սորա, ոչ միայն անուանեալ քահանայքն, այլ և արտաքին ուրացողքն նոցա. չէ մոռացեալ նոցա զատակումն զութհարիւր քրմաց նոցա զոր ինքն իւրովք ձեռօքն կոտորեաց ՚ի հեղեղատն Կիսոնի. և եթէ Աքաաբ թագաւոր երկնչէր ՚ի սմանէ, որչափ եւս Աննա և Կայիափա՝ որ տկարագոյնք են քան զԱքաաբ։

Վասն այսր ամենայն կարծեաց նոցա որ մարդկաբար երկնչէին, յայժ աղաղակեալ նոցա Հօր ՚ի վերուստ ասէ. “Դա է որդի իմ սիրելի, դմա լուարուք”։ Ծառայք երկրպագուք պաշտօնայք լինէին տեառն իւրեանց. զի երկրեան ամենեքեանք են ընդ հովանաւ երկնից. երկնից

տէրութիւնն ոչ ինքն յումեքէ պահեալ լինի, այլ նա պահէ զամենեսեան խնամով զօրութեամբն։ Նա տալո-ւոց հարկանել զուր մի աշխատակք. եթէ կարի քիւրա-րութք, ահա տուեալ է ձեզ անձն հօղանի, ընդ ամենայն հօղանեաւ զօրացուցուք։ Նոյն բարբառ իբրեւ եկն նո-ցա յերկնից, հայեցան տեսին զՅիսուս միայն. և տարա-կուսեցին խնդալ, եթէ յաւէտ անարի թմբրեալ էին նո-քա, և ոչ գիտէին զինչ խօսէին։ Նա եթէ թմբրեալք կոչէ զնոսա զերն, զխարդ ծանեան զՄովսէս և զԵղիա. յայտ է թէ յիմարելոց էին թմբրեալք, այլ ոչ ՚ի լու-սոյ և յիմանալոյ. զոր աչօքն տեսին՝ Քրիստոսի էր, և զոր ականջօքն լուան՝ չէր նոյն. այլ քանզի կարի ահաւորին էր ժամն, ոչ կարաց մարդկային բնութիւնն հասու լինել երկնաւոր բնութեանն. վասն զի այսր և անդր այլաթա-քէին և մեղադրել որ ոչ կարէր։ Զի եթէ մեծն Աբրա-համ զվերին զօրութիւնն բազմապատիկն մարդացեալս ետես բախեալ ՚ի յոգիսն՝ ոչ կարէր կալ ՚ի վերայ Քրիստոսի, այսր և անդր տարաբերէր զմիտսն. տեսանէր երիս և մի կարծէր, կարծէր մի և խօսէր ընդ երիս. երեւէին մարդ, նա խնամոյր Աստուած. և ո՞ իսկ ՚ի հաղեղէն բնու-թեանս կարացէ Քրիստոսի կալ և իմանալ զայն զանբա-բաւ մեծութիւն. ոչ միայն մարդիկ մարմնաւորք, այլ և ոչ պարզ բնութիւնքն երկնից. Վերուստ կոչէ զերն թմբրեալս զնոսա. յորմէ զօրութենէ լերինքն հալին և անդունդք ցամաքին; և ամենայն թանձրահող երկիր ՚ի հիմանէ դղրդեալ սասանի. աղօթութեամբ իւրով խնայէ ՚ի մեզ, զի զործք ձեռաց նորա եմք. որպէս հա-նապազ յամենեսեան և այն օր երկեան ՚ի լերինն.

Պիտեմք զի աստուածային գիրք այլ ընդ այլոյ չխօ-սին, այլ զամենայն պատմեն Քրիստոսի. բայց է բան, որպէս ասէ՝ նոյնպէս և իմանի. այլ պիտոյ է ծածկեալ մնաց բանին յայտնութիւն, որ հաւատովք ընդունին ՚ի փրկութիւն անձանց։ Ծանեան, ասեն, աշակերտ-եալքն զՄովսէս և զԵղիա. իբրեւ ասես, եթէ այս ծանեան, զխարդ ասեն ծանեան՝ զոր ոչն գիտէին. քաջ ՚ի միտ առ զզօրութիւն բանին, և մի մոռացկոտ լինիր իբրեւ զոտէր Պետրոս. ՚ի գլուխ Ճաւիդ ընթերցիր, ար-քայութիւն տեսաց տեղւոյն. չիք անդ մոռացումն մարդ-կային, այլ յիշողութիւն անմոռացական. քանզի մեզ

նմանութեանց էր անեղին արքայութիւն, իսկ առ աս-
տուածութիւնն անձնայնոյ բովանդակ։ Ուստի չմեղ
Չէր ոչ զգեստական դալարութիւնս, այլ զխնդացական զխոստու-
թիւնն. իբրեւ թէ փոխեցան առքն յերկրէ յերկինս,
զասուր ի խնացմունս թմբրութիւն կոչեցին. զանսահման
ճանաչելով արքայութեան մանկունս անուանեաց, եւ
մարգարէութեան մանկունս. ուսոյց նոցա զխոստութեանն,
զի ոչ եւս կարօտանայցեմք յերկնաւոր ժառանգու-
թեանն, անծանօթս լինել առաջնոց, միջնոց եւ վերջ-
նոց։ Յորժամ արքայութեան որդիք լինիցին արժանա-
ւոր մարդիկ, ծանօթութիւն յաստուածասէր շնորհէ
անտի բաշխի. զոր այժմ մեզ խմանամք՝ ընդ հայելի
օրինակ անուանեցաւ. իսկ յորժամ մարմնական քող 'ի
մէնջ բարձցի, դէմ յանդիման տեսանեմք զաստուա-
ծութիւնն որպէս և մարթի, զհրեշտակաց բնութիւն
բովանդակ, զանծանօթան իբրեւ զանձինս մեր, արդար-
նովքն իբրեւ զարդարքն դէմս, մեզ զարդարքն եւ զնոր-
քն։ Նա զի դեռ եւս պետրոսեանք մարմնաւորք էին,
կարթեաց 'ի նոսա նշմել խմանալի շնորհին 'ի յոգիսն.
բովանդակ ծանեան զՄովսէս և զԵղիա. իսկ արդա-
քին զգայութեանքն էր 'ի անդուռջ անդ՝ որ այլ ընդ այ-
լոյ խօսեցան. և այլոց մասանց զարձեալ աղաղակեցաւ նո-
ցա Աստուած. այն է՝ զի հաւատաւ ծանեան զՄով-
սէս և զԵղիա. և զի մի խնչ դէզ մնացէ 'ի միտս նոցա,
'ի բանից անտի նոցա եւս քաջ հաստատեցին զծանօ-
թութիւնն։ Նոքա յայտնի խօսէին ընդ Տեառն, և սո-
քա զամէն լուռ լսէին 'ի նոցանէ, և զոր լուանն՝ այլ ոչ
իմացան. զի եթէ մոռացեալ էին՝ և զրէին ոչ աւետա-
րանագիրքն։

Նայց խնդիր այս կայ առաջի. զինչ արդեօք Մով-
սէս խօսէր ընդ Տեառն, և կամ զինչ Եղիա երկրոր-
դէր առաջի նորա։ Նւետարանիչն պատմէ եթէ զելս
նորա ասէին զոր կատարելոց էր յԵրուսաղէմ. ելք նո-
րա մահ նորա է, և 'ի մահուանէ իսկ նորա եղեն ամե-
նայն բարութիւնքն երկնաւորք։ Նա ուր արդեօք գրեաց
Մովսէս վասն մահու որդւոյն Աստուծոյ։ Ո՛ի այդպէս
հարցանելը ըստ թէ ուր արդեօք գրեաց. ամենայն մար-
գարէք և օրէնք վասն մարդանալոյ Որդւոյն Աստուծոյ
պատմեցին մեզ, չարչարելոյ և մեռանելոյ և յառնելոյ.

'ի Յոհաննու. «Մարգարէ ձեզ յարուսցէ Տէր Աստուած յեղբարց ձերոց», յօրէնսդրութիւն նորոց կտակարանաց. մի երբեւ զիւն աւելով նմա լուիջիք, զիւր օրէնսն լսեցէք. զՏեառնն յառաջ հրամայեալ մնացուցանել, 'ի միութեան, 'ի ծածկ, յանկս, 'ի սուրբ հոգին, 'ի խոցումն կողիցն, 'ի վառակապուռս մեծն։ Եթէ յիսուն ոչ ընդունիս, Մովսէսի հարկաւ որ ընդունիս. «Սեմ, ասէ, որ եղթայր զՀետս ժողովրդեանն՝ նա ինքն էր Մովսէս». 'ի փայտ խաչին, 'ի պատարագին նշանակարգս, 'ի մահ անմարմնոյն, 'ի հեղումն արեան զատակցն յԱդամա, սա ; 'ի զօրութիւն մահուն՝ փրկութեամբ նոցին 'ի ծառայութենէ, զաւետիս յարութեանն, զայն աւուր սակերպն Յովսեփու սպասմէին նոցա. Մեռեալք զկենդանիս առաքեցուցին 'ի մահուանէ. զմերանաւն նոցա՝ մեծն Պաւղոս զբեաց նոցա և ամենեցուն. «Համբարձաւ Աստուած օրհնութեամբ և Տէր մեր ձայնիւ փողոյ»։ Զայս ամենայն և Եղիա գիտէր, քանզի մի հոգի էր որ խօսէր յամենեսեան, միօրինակ գիտէին ամենեքեան. էր ոք որ սակաւ բանիւք զայս ասէր, և էր որ բազմապատիկ ասէր զյանդիմանութիւնն, սակայն զօրութեամբ զայն երկրորդեն։ Զայս ամենայն խօսէին ընդ Տեառն Մովսէս և Եղիա, զի Առաքելոցն մեկոյ զինուորին ասոսուս բանից նոցա, եթէ վասն հանուր էր դատապարտեալ մահու 'ի վերայ նոցա, և մի ոք խղճեսցէ լինել ընդդէմ բանիցն նորա. և որպէս երեւեցաւ յայտնի, յայնժամ հեռանէ այլ ոչ ոք խղճեաց երկրորդել զնոյն բանս առաջի Տեառն։

Ցոյց տայ երբեք լուիցես զխանս մեկնութեանց և խօսել ընդ նմա, մի վարկպարազի անփոյթ առնիցես և մի սակաւ բանս խմանայցես, և մի ընդ վայր շատախօսութիւն համարեսցիս. քաջ զննեա ած և ապա զպատասխանի տուր. եթէ մեծ ոք իցէ, զբոլոր երկրպագեա առքանեսցես զանց առնէ անեղին. և կամ թէ առաջի կանգն, և կամ որք կանգն՝ եթէ ոչ զերկնից մեծութիւնն ունէին, ոչ կարէին առաջի Տեառն երկնից կալ և խօսել ընդ նմա. այլ օծով խօրով ած զխօսս, և ողորմութեամբ խօրով մերձեցոյց առ ինքն, և նորելով խօրով առար նոցա զունկնդրութիւնն. վասն որոյ կարացին լինել յերկարաբանք. Թուի ինձ թէ յայժ ոչ քայլին զաղ-

գատոռհամ, զի զուԹ ունէին ՚ի վերայ գաւառացն վա-
ղին քաղցր արմատոյն. Թէպէտ և լեալ էր ՚ի նոցանէ
յառաջ արդարոց քաղաքացն, յայնժամ ժամանակի չար ու-
սանէին զամենեսեան։ Դժնդակեցին եԹէ եկն եՀաս
ժամանակ, և միաբանեցաւ օրն յորում շինանելոց էր նո-
ցա Հրացն առաքածեալ, և եղէգն ջախջախելոց արմա-
տացն խոլելոց էր. ՚ի ծածուկ ողջոյնն զաղջն ՚ի մեռու
թուրեանց. տեսին եԹէ ամենայն ինչ նոցա ՚ի ՀեԹանոսս
դրախտելոց է, և նոքա միայն լոկ իղրեւ մնացին առանց
ինչոց. Տեսին և զզարտեղարութիւնն Մենտորայ, որ ոչ
կամի ընդ նոցա և ոչ ընդ մի մարդոյ, Համարձակե-
ցան Հարցանել զՏէր՝ որ գիտէր զծածուկս սրտից նո-
ցա, եԹէ զուցէ ինչ Հնար, ասեն, այլով արհեստիւ
քեզ չմեռանել, և աղգին չկորնչել, և ՀեԹանոսաց լի-
նել փրկուԹիւն։ Իսկ Տէր մեր ոչ արամեցոյց զսիրելի
ծառայսն իւր, այլ զՀաղցումն պատասխանւոյն ՚ի կամս
Հօր իւր արար։

Պուցէ առնիցէք զիս, ուսոյ խղճեցիր զանգիրող
երկրորդել։ Նա իսկ տեսի զՏէր զի լայր զՆորուասիէմ,
և յայժ լայր զաղգն ընտրեալ. նոյնպէս մեծ էր, զի այսօր
՚ի վերայ երեսաց իւրոց յաղօԹս անկաւ առ Մյառամ.
ոչ մարդ էր զուգնաքերայ, այլ բարդ զօրուԹեանն իւրով,
յերկար տաժանուԹե զողջոյն գլխերն, մինչեւ քրտունք
առատիկք Հոսեցան ՚ի նմանէ։ Նա ՚ի կատարել աղօԹիցն,
զմխիթարեանց Հայրցուածն երկրորդէր. "Հայր, ասէ, եԹէ
Հնար է՝ անցցէ բաժակս այս յինէն". և անդէն վաղ-
վաղակի զխոնարհ իրացն ՚ի կամս Հօր իւրոյ առաքատանի
առնէր։ Նա զարձեալ եկաց յաղօԹս, և զնոյն բանս
երկրորդելոց։ Նա մեզ այս կարեւոր է ուսանել զանն
զամենայն. որպէս նա ըստ կամս Հօրն ոչ կամեցաւ ե-
րանել, և մի զու ըստ նորա կամօն երանելցես։ Ասան ա-
րայ և երկրպագանք ոչ կարւորին մեզադրիր լինել Տեառն.
նոյնպէս և պետրոսեանք որք ախտատեսք եղեն, ոչ
միայն մեղադրեալք, այլ և նոքա չհարՀաւանութ ընդ ա-
մենայն տիեզերս։ Այս է յերկարաբանութիւն աղանցն
առ Տէր, ոչ միայն շատ խօսելով ընդ նմա, այլ ամե-
նեւին չցնալ ՚ի նմանէ, նա և եԹէ Հնար ինչ զուցէ՝
մեռանել ընդ նմա. և եԹէ Մովսէս ոչ մարԹէր կեկին
մեռանել վասն Իսրայէլի եԹէ Տէր կամէր՝ զոյր Հնար։

Յորժամ առաջին հարցուած նոցա 'ի գլուխ ոչ չոգաւ ; վասն երկրորդին յայժ էին ցանկացեալք։ Ո՞ւր 'ի սիրելի զօրականացն մնացէ 'ի պատերազմի, յորժամ թագաւորն ինքնին 'ի վերայ թշնամեացն եղանիցի. և եթէ երկրպագիչքն զայս առնեն, որք յերկրայս են յաղթիլ քան թէ յաղթել, քանզի օն յօժարութեամբ երկնաւորին լինել նահատակակից. զի ոչ մահու կասկած առաջի կայ, այլ անմահ կենաց յաղթութիւն։ Յայնմ պատերազմի ոչ ումեք օրէնք է զանգիտել, ոչ արանց և ոչ կանանց, ոչ արդարոց և ոչ մեղաւորաց, թէ հնար է՝ զգուշացն և երկիւղածացն։ Նայց սա աւասիկ թէպէտ և Աստուծոյ կարի անձկալի՝ լինել նմա խաչակից, բայց արգել զնա Տէր, զի մի որ յարդարոց խաչեսցի ընդ նմա. քանզի ոչ իսկ էր եկեալ եթէ վասն արդարոց խաչեսցի, այլ վասն բարւոյ՝ որպէս և համարձակեցաւն իսկ մեռանել, զի իւրով մահուամբն զամենեցուն մահ խափանեսցէ։ Արգել զԱստուծոյ 'ի մահուանէ, զի մի ըղձուեալ պատուին հասցէ 'ի նմանէ. և ոչ միայն զԱստուծոյ արգելու լինել իւր մահակից, այլ և ոչ զմի որ յարդարոց՝ ոչ կամի եթէ որ մեռցի ընդ նմա, այլ 'ի մեղաւորաց, ոչ իւրով բանիւ, այլ զոր քահանայապետքն կամեցին. յորժամ թերեւս և անդ երեւեսցի նորա բարերարութիւնն, զոր և յառաջագոյն իսկ ասացեալն է ; եթէ վասն մեր ընդ անօրէնս համարեցաւ։ Նա սէր իւր ինքնեաց Աստուծոյ, զի կեցցէ յանմահութեան պայգեւլին, և լիցի քարոզ երկրորդ գալստեան նորա։

Կոչէ Նմանուած զինչ գործէ, և զբարին ինքն առանձինն կատարէ. շատ իցէ քեզ եթէ 'ի նորա յայն գիտեսցես վայելել, և յորժամ նա զաւան բացցէ քեզ ասա եթէ կամիս՝ և դու կարես գործել իբրև զնա՞ որպէս եղեւ Նաթանայելն և լինի Քրիստոսի մինչեւ ցայսօր։ Կոչեմ զի բազումք ցասուցեալ են ինձ. Տէր մեր, ասեն, զարքայութիւնն եցոյց 'ի լերին անդ, և դու եկեալ զմահու ձառս պատմես մեզ։ Ո՞իս դիր ձառին, և անտի հրաման. եղանել իսկ նոցա 'ի լեառնն՝ մահու պատճառք եղեն սկիզբն. և եկեալ մոլորեցանց զնոյն երկրպագեցին առաջի Տեառն, և մեք 'ի նոյն ձառ անսալք զարքայութիւնն։ Յայժ ապիրատ էր պայծառութիւն ձորձոյն և անցանէր ըստ արեգականայքն ձառա-

դայլթս այն. լուր արժանաւոր անդրոյն և համեղերաձիցն վայելչութիւն պճնոց էր. այլ կատարեալ այնքան էր առաքինութիւնն՝ ուր Հայր և Աղոլի մարդկան յայտնեցին. զայն և անփոփոխ լոկ է իմանալ, անանց կալ մնալ յաւիտենականն։ Բայց 'ի սպիտակութիւն ձորձոյն սահաւիկ մի անհնարկեցից 'ի մահ անմահին։ Ամենայն արարածք յանմխիթար սուգ նստեցին. վասն զի անմահին Աստուծոյ անմահ պատկեր՝ մարդս է. ընդ մահուանն անկեալ գնէր յանլոյծ խաւարի, և սգածեցին առ հասարակ արդարք և մեղաւորք, և ծանրագոյն համղերձ սգոյ ունեցին, որ է նմանութիւն խաւարի. և ոչ որ կարէր յեղելոցս զծանրութիւն սգոյն բառնալ յաշխարհէ, բայց միայն այնիւ էր հնար՝ որով եղեւն ամենայն։ Արդ զարդարեցաւ 'ի մահն իւր, ոչ երկրայինս պատուական համդերձիւք, այլ բնական ինքնածագ լուսովն իւրով, զի հալածեսցէ յաշխարհէ զիշխանութիւն խաւարի, և զթախծալից տրտմութիւն մարդկան մխիթարեսցէ. և զներկուած հին տրտմութեանն՝ իւրով անապական լուսովն սպիտակացուսցէ։ Այս մարդիկ որ 'ի վերայ մահուանն սիրելեաց իւրեանց տխրին և մթանան, և զրեթէ կենդանայն զմահ ճաշակեն, հայեսցին նոքա 'ի զուարթութիւն պայծառութեանն մահու որդւոյն Աստուծոյ, և բարձցի 'ի նոցանէ սուգն անյոյս տրտմութեան, և լցցին յուսով յարութեանն, և մի եւս այլ երկիցեն 'ի մահուանէ, որ զողջացոյց զարդարս և զմեղաւորս։ Նման այսպիսի խօսիւք 'ի տեղւոջ աստ զճառս մահու, զի տեսանեմք 'ի սմա զարքայութիւն երկնից, որ եկեալ հասեալ է զօրութեամբ իւրով մեծաւ համարձակութեամբ։ Այն հարկանեմք 'ի վերայ մահու. վասն զի յուսով 'ի վերայ արքայութեան տեսութ զանձինս. հաճեալ եմք ընդ անդի լերինս, ուր կային յայտնութիւնն եղեւ առ մեզ, մանաւանդ թէ երեքին. մեռեալ զինուէաք զՄովսէս և կենդանին տեսաք. նա եւս զաւետիս յարութեան ամենայն մարդոյ։ Աստահաւատ արդն Հրէից զհոգին Եղիայի յափշտակեալ խոստովանեցին, և զհամբարձումն իւրեւ զանյապաւան ինչ զգացութիւն 'ի վայր ընկեցեալ. եկն երեւեցաւ բազմանգամ հոգւով և մարմնով, զի բարձցէ զխիղճ 'ի մտաց նոցա, եթէ կամեցցին ընդունել։ Կարծեմք եթէ ոչ անցանէ թագա-

ւորութիւն մահու . տեսցես անդ 'ի լերինն զմահ մեռեալ և զկենանս թագաւորեալ :

Եթէ դուք կամիք՝ անդէն 'ի ճառս լերինն դարձջուք , քանզի և իջեալ իսկ չեմք 'ի լեռնէ անտի . և մինչ անդր եմք՝ զանտարին եւեթ խօսեսցուք . և զինչ անդ բանքն էին՝ համակ զնովիմբ եկեսցուք . և եթէ առ 'ի պէտս այլոց բանից իջցուք 'ի լեռնէ անտի , դարձեալ 'ի նոյն լեառն ելցուք . եթէ երկիցս և եթէ երիցս , սակայն զնոյն արասցուք . մինչև կատարեսցի ճառս , շուրջ զլերամբն փակեսցուք : Բայց առ այժմ 'ի վեր անդ զոյէր Պետրոս հարցանել պարտ է , եթէ առ ինչ սիրեցեր այդչափ զլեառնդ և այդր կամիս առնել քեզ բնակութիւն , քեզ և ընկերացդ . եթէ առնիցես՝ սակաւիկ մի պատեհագոյն է քեզ և Տեառն և Մովսէսի : Իսկ այդ իմն կարի պատեհագոյն թուի : Յարեաւ , ասէ , 'ի մեռելոց , վասն այսր կամիմ թէ աստ կայցեն : Յարուցեալ՝ որ տաղաւարի կարօտանայ , այնմ եւս յարութեան իսկ չէ արժան ասել , այլ երազ և առ աչօք երեւումն : Ուրեմն չեւ եւս անդէկացեալ վասն յարուցելոյն , սակաւ մի ճաշակ եցոյց քեզ յարութիւնն , ընդ տեսանելն և թմբրեցար . եթէ այնպէս փառօք էին նոքա քեզ՝ որ անփոփոխ ընդունելոյն էին , դու ապաքէն եւս առաւել վըտանգէիր : Բայց ոչ կարեմ մեղադիր լինել քեզ , զի դեռ եւս հրէախառն էս . ընթեռնուս զգրեալսդ օրինացն , այլ իմանալ չեւ եւս կարացեալ զարժանն :

Ի լերինն շքեղացան դէմքն Մովսէսի , և հարքն ձեր որ կարացին հայել յերեսս նորա մերկ , և դու զօգիոդ ընդ մարմնական վարագուրովդ ծածկեալ ունիս : Մովսէս ծածկելով զդէմսն՝ մերձեցոյց զնոսա առ ինքն , և Տէր զայն քող մերկանայ 'ի սրտից ձերոց . անդստին իսկ ունիք զմարդասիրութիւն առ ազգդ ձեր . աստուածանուն մեծարեաց զծառայս իւր և փառօք իւրովք զարդարեաց զնա , և ժողովուրդն առ ատելութեան իւրեանց փախչէին 'ի նմանէ . և նա նշանօք և արուեստիւք արծարծէր զնոսա , զի ընդելեալ մարդասիրութեանն նորա մերկ զիմօք կարասցեն տեսանել զաստուածութիւնն : Այն սա նա է , որ բազում իրօք կրթեաց ըզձեզ , զի այսօր արժանի լինիցիք տեսանել զճաճանչ լուսոյ աստուածութեանն . բայց այսօր դու լուսաւորդ ցու-

ցար քան զհասա. Թէպէտ և զարհուրեցար, այլ ոչ 'ի փախուստ դարձար. այդպէս երևեցաւ, եթէ սէր Աստուծոյ մեծապէս բնակեալ է 'ի քեզ՝ քան յառաջին ժողովուրդն:

Այլ և արդ շուրջ զքեւ հայեաց քաջ. ընդ ում շրջիս, առ ում նստիս, ո՞յք են ուղեկիցք, և կամ ո՞յք խորհրդակից: Ո՞չ դու ետուր զգեղեցիկ վկայութիւնն և դու խոստովանեցար զՔրիստոս որդի Աստուծոյ. ո՛վ քաջ. Աստուած խոստովանեալ և 'ի տաղաւարս բնակեցուցանես. զայդ ոչ միայն Քրիստոս չառնու քեզ յանձն, այլ և ոչ ընկերակից քո Յովհա. զմերձաւորն նորա տեսեր դու, և պատիւ մեծութեանն երևեցաւ քեզ. եթէ զայն ճշմարիտ գիտացեր, զայս ոչ արժանապէս խոսիս: Զի՞նչ նիւթոյ կազմեսցես զխուղդ, ասա ինձ. ապաքէն 'ի փայտէ և 'ի խոտոյ. ո՛վ մեծ յերկնաւորանսդ, քաջայուշ լեր. կասս ունի հրեղէնս, երկնաւորս բոցեղէնս, հուր և խոտ 'ի միասին ոչ բնակեն. բայց եթէ զայն եւս արտաքոյ թողուցու, ինքն 'ի նոյն պատիւ է զարդարեալ. և եթէ ոչ այնպէս էր, զիա՞րդ հանդարտէր կայր բոցոյն առաջի: Քեզ այսօր սակաւիկ մի սպիտակութիւն երևեցաւ, և դեռ առատանգես բանիւք. ուր Յովհայն բնակեալ է, եւս առաւել պայծառագոյն է, քան որ քեզդ երևեցաւ. և դու զայդպիսի այր 'ի տաղաւարս հրաւիրես, և ո՞չ պատկառես 'ի շքեղ պատուոյ նորա: Դարձեալ և զտէրդ աշխարհաց 'ի կարօտութիւն ածցես և 'ի տեղւոջ կարծես. զդա գիտես տեղի ամենեցուն և զամենեցուն կարօտութիւն բառնալ: Ո՛չ 'ի տեղւոջէ այսր երևեցաւ դա պատուական, այլ տեղիդ դովաւ շքեղացաւ: Սակաւիկ մի սոսկաւ ձայնով զարհուրեցար, յորժամ բաւան հայրենի փառօքն տեսցես, յայնժամ և ոչ զմի տեղի յերկրաւոր պատուականաց առաջի դնես համարեցցես արժանի. այլ բարբառն որ եկն 'ի վերուստ՝ զայն գիտես դմա տեղի և փառս և վայելչութիւն անպատում. և դու յայն հայեաց, դհեա այնր ձայնի լեր կաթողին. Այժմ աչք մարմնոյդ չզան լուսով, ասա բաղդատելին իսկ դու լուսոյ լինիս. զի և դու իսկ քեզ հաղիւ կարիցես հասու լինել: Այլ տէրդ արքայութեան՝ չէ կարօտ տաղաւարաց. անմիջնաց արժանի էր քեզ ուսանել, որ եհար ժո-

զակրդեանն տաղաւարս յանապատի անբաւ բազմութեանն. ամենն էր բաւական հովանի, և զբոլոր գիշերն լոյս հրոյ առաջնորդէր. և եթէ 'ի չարմն այնպէս զըթայր, որչափ եւս առաւել 'ի ձեզ տառապեալս: Զամենայն ինչ թողէք և զհետ դորա շրջիք. զինչ անէ ձեզ՝ լուարուք, և զամենայն բարի կամս ձեր՝ դա կատարէ: Նոյնն իսկ 'ի տեղւոջ փոքր մի աղէխարշեցայք 'ի տապոյ փառաց դորա, առաջ առաջ թանձրացոյց զամենն 'ի վերայ ձեր. եթէ սակաւ մի յամեալ էք՝ և դուք և տեղիդ բոցակէզ լինէիք. նա և 'ի բնական ջերմութենէս ասոտի են տեղիք, ուր ամարանի հրդեհք բարբաջին. և եթէ մասնաւոր լոյս այդպիսի սաստիկ տապով հարկանէ՝ զինչ կարծես զինքնածագն լոյս, եթէ թոյլ տայր որ ունէր զծով և զցամաք՝ առ հասարակ կիզուր: Նայիմ լուսոյ ճաճանչ սակաւ մի երեւեցաւ Պաւղոսի. թէպէտ և ոչ այրեաց զմարմին նորա, զլոյս աչաց նորա եկեղ. թէպէտ և այլ շնորհեցաւ նմա, զառաջինն կորոյս: Ողորմութեամբ իւրով ծածկեալ ունի ինքն զինքն, զի է թէ ոչ բաւեն տեսանել զաստուածութիւն նորա: Տեսե՞ր, ուր խոնարհութեամբ խօսի Աստուած ընդ արարածս, զմարդասիրութիւնն իւր յայտնէ. եթէ որպէս էրն՝ և յայտնէր զինքն, եղեալքս յապականութիւն դառնային առաջի նորա:

Արդ մի, տէր Պետրոս, բարիոք թուեցի առնել դմա տաղաւարս, զի չէ ժամանակդ այդպիսի գործոյ, և ոչ դու ունիս կազմած շինողաց. չեւ տեղեակ հիւսնութեան, և ոչ գիտես յորմ կարգել քարինս: Արդապէտ անուանեցաւ և զիւր արուեստն ոչ թաքոյց 'ի քէն. բայց եթէ դու մոռացկոտ ինչ իցես, ես ոչ գիտեմ. հանապազ քո առաջի գործեաց և գործէ, և յոյժ կամի զի ուսջիք և բանիւք և գործովք, որպէս ինքն առանց մարմնաւոր աշխատութեանց վարէ զարուեստն, 'ի դոյն նահատակութիւն և զձեզ կրթէ: Մի ընդ քուն խօսիր և մի զճշմարտութիւնն երազակոծ եղեալ՝ այլ ընդ այլոյ պատմես. յերկնաւոր մանրագորս հաստատեցայք, զհետ հետոց դորա ուսիր վերաբերիլ. 'ի ստուերաշուք տարերցս ելանել փութայիր, քան նստել ընդ սովաւ. յանապականն լուսոյն 'ի ծմակայլն տեղիս մի աղաչեր բնակել զայդպիսի չքնաղ լոյս. թէ և ջրայինքն տեսա-

նէին՝ 'ի ցամաք դիմէին, և եթէ 'ի սանդարամետա-
կանսն ծագէր՝ 'ի վեր կորզեալ ածէր զամենեսեան. ե-
թէ գոյր իշխանութիւն՝ հրեշտակաց թողեալ զայն երկ-
նից լոյսն՝ առ այդ լոյսդ իջանէին: Յայդ լոյս յերկնից
յերկիր երեւի, զերկրաւորս յերկինս տանի հանէ. և
յորժամ յերկրէ 'ի վեր ծագէ, զվերինսն 'ի վայր խո-
նարհեցուցանէ. այդ լուսով ետես Յակոբ զսէր լուսե-
ղէն սանդղոցն. 'ի լուսեղէն տեղիս բնակեալ էր Ադամ.
զայն լոյս թողեալ՝ առ այս լոյս խոնարհեցաւ և եկն.
յայդ լոյս առանդեալ էր. Մովսէս, աղգեցաւ նմա 'ի
Սինայ լերինն, փութացաւ եկն առ անձկալիդ: Տե-
սանէս զհայրդ փառին երկոքեան զլուսովն. չյագին բա-
զում բանիւն զոր խօսին ընդ նմա. 'ի ծագել այդ լու-
սոյ՝ արեգակն խաւարեցաւ, որպէս աստեղք յարեգա-
կանէ. արեգակն 'ի դիմանէ չերեւեցաւ: Այս քեզ յոյժ
երանի տամ, զայդ տեսեր և յայն հրաւիրեցար. ամե-
նայն աշակերտ զվարդապետին արուեստն փութայ ու-
սանել: Ո՞չ 'ի քոց տաղաւարաց անտի եհան զա զքեզ.
խոկմունս իմն արարեալ ձեր 'ի ծաղկեզերին, վասն այդր լու-
սոյ՝ եւ թողուլ ձեզ զայն, զի յայդ թեւակոխեսջիք, ընդ
այդ ընդելջիք, զայդիւ եկեսջիք, 'ի դոյն խոկասջիք, դմին
արժանի լինջիք զգենուլ: Զիք տեսեալ զազգ թռչնոցդ.
ձագուցն յորժամ թեւքն թաւացեալ հաստատեան՝ ոչ ըն-
թացս ունին 'ի վերայ բունոցն, այլ 'ի հայրենի արուեստ
վերաբերին. զոր տեսանենն՝ զմնաւ ածեն զայն. մինչդեռ
մատաղաբոյս են թեւքն՝ անդէն 'ի տեղւոջն սաէպ բո-
տէպ շարժին. յորժամ բոլոր վարազաթեւք աճեցեալ
մեծանան՝ տակաւին 'ի վեր վազեն սասախազաց լինե-
լով և աներկիւղք եղեալ յանկանելոյ, ապա բարձրա-
ցեալ 'ի վերոյ օդոց ճախրեն զերամբք, թռուցեալ առ
անդրօվք քերեն, անկասկածք անցանեն զնալ յերկրա-
սող մտասակարացս:

Որինակաւ իմն Տէր զձեզ ուսուցանէ. կրթեաց 'ի
նշանս և յարուեստս մեծամեծս, զի ամենայնիւ զձեզ
յինքն սպասաւորեալ միացուսցէ, զի և դուք զայլս 'ի
մահուանէ 'ի կեանս տարայջիք. արար զձեզ կիրթս և
հմուտս և տեղեկագոյնս, զի լինիք պատճառք կենաց
ամենայն աշխարհի: Նայց դու որ ոչ էիր 'ի լերին անդ,
մի իբրեւ զանուն լուսոյն լուեր՝ առ այսմ լոյս հազցին

կացցեն միտք քո. զայս լոյս հանապազ տեսանեմք, ոչ
յիմարիմք և ոչ թմբրիմք, և ոչ ամենեւին երկիւղ ինչ
անկանի 'ի սիրտս մեր. այլ որ զցայգն եմք՝ նոյն եմք և
զցերեկն. վասն զի նուիրեղէն արարած է, և մեզ 'ի
սպասաւորութիւն տուեալ. պղտոր, մթին, փոշեխառն,
մրրկեալ, խռովեցեալ տեսեր, և ոչ զերկնային վերին
կարէ ցուցանել. և այնչափ օտար է յայնմ լուսոյ, որ-
պէս և նկարեալն 'ի կենդանւոյ: Որպէս և նոքին աս-
տուածութիւնն բազում մասամբք երեւեցաւ մարգա-
րէիցն, և մի ոք 'ի նոցանէ զԱստուած ոչ կարաց տեսա-
նել. այլ նմանութեամբքն որով տեսին՝ բաւական հա-
մարեցան. հանդերձ կամօք իւրեանց և կատարեցան
բանք նոցա գործովք: Որպէս և այսօր 'ի լերինն երեւե-
ցաւ, այն է զոր հանապազ տեսանէին. այլ ոչ այսօր
նոյնպէս տեսին, և ոչ այլ ընդ այլս զայլ ոք Քրիստոս
տեսին. որ էրն՝ զնոյն տեսին, ոչ նոյնպէս զձուձ. փոքր
մի վերագոյն քան զառաջինն տեսին և թմբրեցան 'ի
նշանաց անտի. և եթէ աւելի քան զձեզ կարծէիք՝ այլ.
ոչ ինչ 'ի վեր հայէին միտք ձեր: Աստուծոյ նշանագոր-
ծութիւն բոլոր արարածքս են. զաշխարհս ոչ 'ի նշանս
ինչ արարեալ է ումեք, զի և գոյր իսկ ոք ոչ յառաջ
քան զաշխարհ. և նա բնութեամբ ունի զբարերարու-
թիւնն. զոր ինչ կամի՝ կարէ առնել, ոչ 'ի պէտս իւրոյ
անկարօտ բնութեանն, այլ 'ի յեղելոցս 'ի լրումն ա-
ռանց պակասութեան. և զմարդ սիրէ քան զբոլոր ա-
րարածս. և կամի 'ի ձեռն նշանացն՝ զի զանեղ բնու-
թիւնն ծանիցեն, և 'ի ճանաչելոյ անտի լիցի սիրոյ բա-
րեկամութիւն. և դարձեալ եւս վերագոյնս ձգիցէ, որ-
պէս թէ իւր իսկ առնիցէ գահակից: Զոր և այսօր ա-
ձեզ նորին սիրոյ եցոյց զօրութիւն, ոչ երկրաւոր նշա-
նօք, այլ երկնից մանաւորութեամբ. ցայսօր զմարմնա-
կանսն տեսանէիք իբրեւ զմարդ, վարդապետ կարգայիք,
ըստ մարդկութեան եւեթ իմանայիք զզարմանցումն.
վասն այսորիկ փարատեաց 'ի նոցանէ զմարմնաւոր տգի-
տութիւնն, զի երկնաւոր յայտնութեամբն կրթեսցէ
զնոսա, և մի համակ զմարմնականօքն եկեսցեն. որպէս
և ասէ գիրն, եթէ "Յայլակերպս եղեւ առաջի նոցա":
Յայլակերպումն ոչ այլ ինչ է իմանալ, այլ աստուածա-
կերպ երեւեցաւ առաջի նոցա, զի և զնոսա յայն կեր-

պարանս փոխեաց 'ի ժամանակի իւրում. կրթեցան աչք նոցա հայել 'ի մարմնաւորութիւնն Տեառն. ոչ կարացին խորհուրդք նոցա համբառնալ յերկինս. ընդհարան աչք նոցա 'ի լոյս փառաց նորա, կորացին զարժանի էութիւն նորա իմանալ: Ի բազում բարձր տեղիս ելեալ էին նոքա ընդ Տեառն, այլ ոչ մտօք. այնպիսի տեսիլ եցոյց նոցա այն օր զիմանալի լոյսն, զի կրթեսցէ զնոսա յեւս առաւելութիւն: Ըստ մարմնոյ 'ի լեառն ելին, մտօք վերացոյց յամենայն աշխարհական ցանկութեանցս. բարձր է լեառն քան զքաղաքս, զնոսա քան զբնաւ աշխարհս բարձրացոյց: Երբեմն ելին ընդ Տեառն 'ի Գալիլեայ 'ի լեառնն' ուր զերանութիւնսն աւետարանեաց նոցա. բանս երկնաւորս լուան, այլ միտք նոցա ոչ ինչ բարձաւ 'ի յերկրաւորացս. իսկ աստ բանիւք ինչ ոչ խօսեցաւ ընդ նոսա. լուսով երկնացոյց զլեառնն, և լուսութեամբ երկնաւորս արար զնոսա:

Ի իսկ 'ի բնութեանս մերում, յորժամ շրջիմք 'ի բազմամբոխ քաղաքի, զքաղաքական կարգսն սիրեմք ուսանել. յաճախագոյն պշնումք ընդ փառս երկրաւորս, և խոնարհին միտք մեր յիրս երկրաւորս ապականացուս. և եթէ ոչ մեծաւ պատրաստութեամբ զգոյշ կայցես անձին քում, հազիւ կարասցես ապրել 'ի պատիր զբօսանաց աշխարհիս: Վասն որոյ և Մովսէս հանեալ զժողովուրդն յԵգիպտոսէ, շրջան առ յանապատի անդ ամս քառասուն, և ապա կարաց լինել նոցա օրէնսդիր. իսկ իբրև բնակեցան 'ի քաղաքս բազմամարդիս, և զեղեալ օրէնսն ոչ կարացին պահել: Այս է ճշմարիտ, որ ընդ երկիրն պշնու' զերկինս ոչ կարէ տեսանել: Ապա և Տէր մեր իբրև յԵգիպտոսէ եհան զաշակերտսն 'ի լեառն անդր, և ուսոյց նոցա զանգիր օրէնս երկնից. քանզի և մեր տեղին առաջին անգիր էր: Գիր զմարմնականացն խօսի, անգրութիւն զանմարմին էութիւնն ցուցանէ: Գիր' զմահն Մովսէսի պատմէ, իսկ անգրութիւն' զյայտնութիւն Տեառն առ աշակերտսն: Գիրն ինքն անցական է, և զանցաւոր աշխարհս արկանէ ընդ պատմութեամբ. անգիրն յինքեան զրէ զանցաւորս, զի անանցս արասցէ: Գիրն զվերանալն Եղիայի նիւթական պատուականօքս ասէ. անգրութիւն զերեւումն Տեառն և զեղիայեանց: Եւ իբրև այնք յայ-

լում նստեալք և եկեալք, այլ ինքն ինքեամբ երեւե-
ցաւ 'ի վերայ քան զերկինս. ոչ այրեցող բնութիւն՝
մարմնականաց առ արկանելով, այլ լոյս փափուկ և ա-
րարող, որպէս և ժառանգաւորաց արքայութեան՝ յան-
մարմնականաց տեղիսն զգենուլ: Նոյնպիսի տէր ե-
րեւեալ, և ըստ իւրում էական բնութեանն շնորհեաց
և ծառայիցն զնոյն փառաւորութիւն. զի եթէ ոչ այն-
պէս էին, և ոչ մերձենալ կարէին 'ի հուրն ամենակէզ:
Այլ պետրոսեանք որք տեսող են աստուածային փա-
ռացն, և նոքա 'ի վեր կոչեցին 'ի ծանր մարմնակա-
նացս, համանելով մինչեւ յիմանալի հրեշտակաց բնա-
կութիւնս. անցեալ կային զեր 'ի վերայ մահուամբ, որ-
պէս և երէքն՝ սոյնպէս և երիւքն. ոչ միայն չերկնչել
'ի մահուանէ, այլ և 'ի բազում տեղիս հալածական
առնել զմահ 'ի մարդկանէ. քանզի յոյժ մեծացաւ ազ-
քատութիւնն նոցա: Այլ իբրեւ զերկչոտս գտանել 'ի
վերայ քան զերկիւղ. եւս իբրեւ ընդ որդւոյ մարդոյ,
զնոյն տեսին անդ որդի Աստուծոյ. եւս տգիտագոյնք,
ուսան անդ զկատարեալ գիտութիւն. եւս ընդ այնմ
զոր գիտէին ծնեալ 'ի կուսէ, իմացան անդ զնոյն ծը-
նեալ 'ի Հօրէ յառաջ քան զաշխարհս. եւս ընդ այնմ՝
որ մկրտեալն էր 'ի Յովհաննէ, տեսին անդ զնոյն՝ որ
բնակեալն էր 'ի Ճառագայթս անմատոյց լուսոյ փառաց
իւրոց. եւս ընդ այնմ՝ որ հետիոտս վաստակէր գնա-
լով, զնոյն իմացան անդ որ նստի 'ի կառս քերովբէա-
կանս. եւս ընդ այնմ՝ որում Հրեայքն սպառնային ըզ-
մահն, զնոյն գիտացին տէր մահու և կենաց. եւս ընդ
այնմ՝ զոր աղաչէինն մի մատնել զինքն 'ի մահ, իմացան
եթէ ոչ սա երթայ 'ի մեռանել՝ աբրահամեանք ոչ կա-
րեն գալ առ մովսիսեանս. և զոր արգելուինն 'ի մա-
հուանէ, յառաջ քան զժամանակն փութային տեսա-
նել զմահ նորա: Արքայութեան պատճառանօք եհան
զնոսա 'ի լեառն անդր. իմացուցոյց եթէ առանց մա-
հու միածնին ոչ ոք կարէ ժառանգել զարքայութիւնն:

Այլ իբրեւ երկոքեան հատածքս այս ունէին յինքեանս
զերկնաւորս և զերկրաւոր բարութիւնս, առ ինչ ար-
գեօք պատուիրէր Տէր մեր աշակերտացն և ասէր, ա-
մենեւին չասել ումեք զմեծ յայտնութիւնն որ երեւե-
ցաւ նոցա: Այս սովորութիւն է վարդապետութեանն

Քրիստոսի. յորժամ զմարդասիրութիւնն ցուցանէր բժշկելովն առ ախտաժետս նոցա բազմաց 'ի նոցանէն զնոյն պատուիրէր: Մի՛ ումեք, ասէ, ասիցէք վայրապար կամ 'ի գիւղս կամ 'ի քաղաքս. զի և դու զնոյն ուսանիցիս չառնել աշխարհագոյժ զողորմութիւնս քո. ապա եթէ պիտոյ եւս է ցուցանել, փոխանակ բանից գործքն քարոզեսցեն: Աստուած զբոլոր աշխարհս արար և ետ մեզ, և երախտիս ինչ ոչ համարեսցուք մեզ, բայց միայն ճանաչել զնա և զհետ երթալ կամաց նորա: Պատուիրեաց աշակերտացն լինել աստուածանման. քանզի ժառանգ իւր հաստատեաց զնոսա և նոքօք զամենայն աշխարհ. յորժամ Աստուծով առնիցեն զամենայն մեծամեծս վարդապետին իւրեանց, ծածկագիտին միայն աւանդեսցեն զխորհուրդն: Դարձեալ և յոյժ խնայեաց 'ի նոսա. միթէ ըստ մարմնոյ ինչ պարծեսցին վասն մեծամեծ սքանչելեացն՝ զոր և գործեցին և տեսին անդ. զի ընդ մէջ Թշնամեաց շրջէին և ոչ բարեկամաց, և աւելի առաջի կեղծաւոր մեկնչաց, որ իբրեւ զճանճս կեղասէրք էին, ուր գտցեն Թարախ՝ առաւել եւս զայրացուցանէին զմեղն. չարագոյն եւս քան զայս լինէին բանք նենգաւոր մարդոյ. որպէս և եղեն իսկ նոքա պատճառք մահու ժողովրդեանն, ոչ միայն հողածին մարմնոյ, այլ և անմահ ոգւոյ սպանողք:

Պատուիրեաց նոր նորոգելոցն՝ որք արբին զճաշակս նոր գինւոյն, մի՛ արկցեն 'ի տիկս զզօրութիւն գինւոյն 'ի հինսն, զի ոչ հանդարտեն ընդունել զոյժ նորա. արգել զնոսա 'ի մեծ վնասէն. քանզի գիտէր եթէ տիկքն պատառին և գինին հեղու 'ի կորուստ նոցա, որպէս առ Կայիափայիւն իսկ երեւեցաւ. զի յորժամ տեսանիցէք զորդի մարդոյ զի նստի ընդ աջմէ զօրութեանն Աստուծոյ, իբրեւ զտիկ հին ցելաւ՝ 'ի պատառել պատմուճանին իւրոյ. բոլոր ինքն հեղաւ անկաւ յաստուածային նշտրճանէն. և եթէ 'ի Տեառն բանից անտի այնպէս զարկան անկան զանալիք, զինչ համարիցիս դու՝ եթէ յաշակերտաց անտի լուեալ էր վասն երկնաւոր սքանչելեացն. ո՞չ ահա իբրեւ զհուր բորբոքէին ընդդէմ նոցա, այրէին զանձինս և զնոսա առ հասարակ: Քանզի յորժամ լսէին 'ի նոցանէ՝ անդէն հարցանէին զնոսա, զի՞նչ էր առաւելութիւն մերին տեսլեանն: Իսկ եթէ

վասն Մովսէսի և Եղիայի պատմէին նոցա՝ սուտ հա-
մարէին, զի ոչ կարէին յայտ ուրեք ցուցանել. Թէ ու-
սէին՝ եկլին երեւեցան և գնացին, զայն ոչ արդար հա-
մարէին, քանզի ոչ ունէին զհաւատոցն գիտութիւն.
յայնժամ և զոր աչօքն իսկ տեսեալ էր 'ի Տեառնէ՝
չհաւատային։ Դարձեալ Թէ և վասն սպիտակ ձորձոցն
իւրոց ասէին, կրկին կորուստ կորստականացն իսկ հասա-
նէր, կամ լսէին իսկ ոչ զբանս նոցա, կամ 'ի մէջ բե-
րէին զսպիտակ ձորձս նոցա. քանզի երկրաւորք միայն
էին և անհաւատ լսելիք, զիմանալի յայտնութիւնն ոչ
կարէին տեսանել. և նոքա 'ի լերին անդ մարմնաւոր ինչ
յայտնութիւն ոչ տեսին, այլ երկնաւոր զօրութիւն ի-
մանալով; զայն՝ որոյ 'ի յայտնութիւնն նա միայն գիտէ,
և ում կամի ինքն յայտնէ ըստ մասանց, և մնացն մի-
այն ծոց բաւէ ժողովելով, այլ ոչ բանիւ պատմել և
սփռել 'ի լսելիս ուրուք. զի որ բանիւ գծագրի՝ ընդ մարմ
նաձեւութեամբ անկանի երեւումն նորա. իսկ երկնա-
ւոր փառքն յայտմանէ վերագոյն են, և 'ի մարդկանէ և
'ի հրեշտակաց։ Լուր Պաւղոսի առաքելոյ, որ ոչ միայն
'ի լեառն բարձրացաւ, այլ և յերկինս երրորդ և 'ի դր-
ախտն, և զպատրաստութիւն սրբոցն ետես, և զբար-
բառ պարգեւատուին լուաւ, այլ դէմ յանդիման ոչ
կարաց հանդիպել. և բարբառ որ եկն նմա 'ի վերուստ
ըստ մասանց՝ զզօրութիւն բանիցն ոչ ումեք կարաց երկ-
րորդել։ Այնպէս և վասն երկնաւոր պարգեւացն՝ զի
պատրաստեալ պահին՝ զայն ասաց. այլ 'ի պատուական
երկրաւորաց ատենի նմանել ումեք ոչ կարաց, իբրեւ է
Ճշմարիտ հանդերձեալ. և մեք յայն եմք յուսացեալք՝ զոր
Պաւղոսն ետես և պատմել ոչ կարաց. հաւատացեալք
'ի Քրիստոս լիով իմանան և զիմացեալն տեսանեն. և
յուսով այնպէս ակն ունիմք՝ որպէս և երանելին Պաւղոս։

Արդ վասն այսր աննմանի զոր Առաքեալքն 'ի լերին
անդ տեսին Հոգւով սրբով, չհրամայեաց պատմել 'ի
լսելիս Թերահաւատ ժողովրդեանն. մի՝ զի կարէին իսկ
ոչ նոքա պատմողք լինել. միւս եւս՝ որոց պատմէին՝ նո-
քա ոչ էին արժանի լսել։ Որպէս և ինքն Տէր յառա-
ջագոյն ուսոյց Առաքեալսն. "Մի տայք, ասէ, զսր-
բութիւն շանց, և մի արկանէք զմարգարիտս ձեր առա-
ջի խոզաց". շան՝ սուրբ և պիղծ կերակուր ընդ մի հա-

մարեալ են. և խոզի քան զպատուական մարգարիտս ընդ պարանոցի՝ խոհերական տիղմ յոր թաւալի՝ լաւ թուի. զայս տեսանել՝ չար պարգևեաց տուողին թուի, և ես չարագոյն արտաքին տեսողաց։ Վասն որոյ և Տէր մեր զլուսաւոր խորհուրդն լուսոյ մանկանցն յայտնեաց, զի եղիցին վկայք ճշմարտութեանն լուսոյն՝ որ երևեցաւ նոցա 'ի լերին անդ. և նովին լուսով լուացեալք կայցեն մնասցեն իբրև զանստուեր ճառագայթս. և նոքին եղիցին քարոզք լուսաւորութեան նորա, որք եղեն իսկ և կատարեցան. և ամենայն արարածք որք նուաղէին 'ի խաւարի և 'ի ստուերս մահու՝ յայն լոյսն յանանց դիմեցին, և նովին լուսովն լուսաւորեցան և լուսաւորեցին մինչև յերկրորդ յայտնութիւն նորին լուսոյ. և նոյն Տէր գալոց է լուսաւոր ամպովք յերկնից ամենայն լուսաւոր զօրօք երկնաւորօք. և 'ի նոյն լոյս լուսաւորին մեռեալք, և կենդանիք ամենայն արժանաւորք՝ յանփոփոխ և յանվախճան յաւիտեանս։

Յոյժ կասկած եղև մտաց իմոց իբրև մերձ եղէ 'ի կատարած ճառիս. ապա յիշեցի եթէ իրք անխնդիրք մնացին 'ի միջի սորա. քանզի փոքր 'ի շատէ տեղեկագոյն եմ խուզող մտաց՝ որ անմեղութեամբ քննեն զզօրութիւն բանին 'ի շահն անձանց և 'ի փառս սուրբ եկեղեցւոյ։ Տեսանեմք իսկ աստէն և 'ի մերում աշխարհիս, բազումք վարեցեալք առաքինութեամբ անսխալ հաւատովք ըստ առաքելական կանոնին, յորոց ցնծացեալ բերկրի սուրբ եկեղեցի հեթանոսաց։ Զայս հաւատ յանձին պահելով դեգերէին յուսումնասիրութեան ուխտաւոր մանկունք Հայոց մեծաց, զանձինս պարապեցուցեալ 'ի վաճառաշահ օգտից. ոչ ինչ ընթանան զհետ ընչաւէտ մեծութեան, այլ գործ հանապազօրդ այնպիսեացն՝ պահք և աղօթք, զանձինս պահել յամենայն ագահական փառաց։ Այլ հարցք և խնդիրք վասն ծածկեալ բանին զոր ընթեռնուն 'ի սուրբ կտակարանս, գիտեմ զի հարցանեն յայսմ ճառի ցմիմեանս և ցիս. Յարեաւ, ասեն, Մովսէս 'ի մեռելոց մարմնով և երևի 'ի Թաբօր լերան առ Տէրն մեր. Եղիայի ահա չէր ինչ խափան, որպէս վերացեալն երագ՝ ահա երագագոյն ևս գայր. Մովսէսի ընդ այն ինչ ոչ զարմանամք եթէ ընդ Եղիայի արդարութեամբ գտաւ. այլ

եթէ մարմնով յարեաւ և կամ եթէ հոգւով՝ կերպա-
րանեցաւ առաջի նոցա։ Եթէ մարմնով յարեաւ՝ ճըշ-
մարիտ մինչդ եղեւ նմա, այն որ աղաչէր զԱստուած միան-
գամ չմեռանել՝ կրկին արդեօք զմահ ճաշակեաց. մա-
նաւանդ զի զՅիսուս եռես յանմահութեան, և զՏէր
հայրենի փառօքն յարքայութեան. և ինքն անդ եւս 'ի
հողոյ եկեալ և անդէն արագ արագ դառնայր. կարի
դժուարագոյն է տեղիդ ասեն։

Ինձ ոչ ծանրագոյն թուի հարցուածդ. է ինչ որ 'ի
գրոց ունիմ առնել անդրէն պատասխանի, և է ինչ որ
յանգիր էութենէն՝ հայելով յաստուածային զօրու-
թիւն. և ընդդէմք ինչ ոչ են միմեանց. քանզի գիրն
'ի լսելիս ազդէ զաստուածային պատուիրանս, իսկ ան-
գրութիւնն՝ յաներեւոյթ մտացն տախտակս. և են եր-
կոքեան աստուածատուր շնորհք, զոր աչք տեսանեն,
շըթունք ընթեռնուն, ականջք լսեն. առանց գրոց միտք
բերեն զմեկնութիւն։ Որդ քաջ մտառութեան մեծ է
որովայն և անձանձրոյթ է ծոցն, և անծանրանալի է
բազմութիւն բեռինն. որչափ և անկանի 'ի ներքս, ոչ
յագեալ շատանայ բազմութեամբն. աղաչելով զԱս-
տուած՝ ընկալեալ զերկակն և երրեկին կարիցէ հաս-
կանել. որպէս և է տեսանել, որք առանց գրոյ խորամուխ
եղեն 'ի սէր որդւոյն Աստուծոյ՝ ճշմարտութեամբ հա-
ստ եղեն գրելոցն, և ոչ ինչ ծածկեցաւ 'ի նոցանէ յան-
գիր օրինացն Աստուծոյ. որպէս և ինքն իսկ Առաքեալ
ասէ. "Ոչ ի այն զոր կամք յաղօթս՝ որպէս արժան իցէ
ոչ գիտեմք, այլ ինքն Հոգին հասանէ 'ի թիկունս՝ 'ի
հեծութիւնս անմռունչս բարեխօսէ առ Աստուած"։ Ա-
մենայն սուրբք առանց բանի պատմութեան խօսին ընդ
Աստուծոյ, և առանց ձայնի արձակելոյ 'ի վերուստ՝ լսեն
կամաց նորա. և զոր ասենն և զոր լսենն՝ ընդ գրով ար-
կանել ոչ կարեն, և առաքինի գործովք իւրեանց յայտ-
նի առնեն զանգիր օրէնսն Աստուծոյ։ Իսկ յորժամ
զայսպիսի զօրութիւն յոգիս մեր հեռազօտեմք, կարեմք
զծածուկս բանին Աստուծոյ ծածկապէս իմանալ, և ըղ-
տուչութիւն պարգեւին որ շնորհեաց մեզ՝ առատաբերեմք
բարբառով. զի և յայլոց լսելիս ազդիցէ հնչումն երկ-
նաւոր։

Յարոյց Եղիա զմեռեալ և երկուս Եղիշա, և կրկ-

նահանջ որ ոչ առէ նոցա, այլ մի կեանք և մի մահ. և Տէր մեր յարոյց զմեռեալս, նոյն աւր և նոցա. այսքանք էին և Մովսէսի. քանզի յառաջին մահուան իւրում ոչ հիւանդացաւ. ինքն Տէրն կոչեաց զնա 'ի լեառն, և ինքն Տէրն որպէս և զոէր առանց չարչարանաց աւանդեաց զնա գերեզմանին։ Այսմ և մահ իսկ ոչ է արժան ասել՝ այլ և փոփոխումն. Պաւլոս և զայս քուն իսկ անուանեաց. «Ես ննջեցի և 'ի քուն եղէ, զարթեայ և Տէր ընդունելի մեր է»։ Դու իսկ որ հարցանես՝ ո՞չ հանապազօր 'ի քուն մտանես, ընդ առաւօտն յարուցեալ կանգնիս. ոչ ինչ տրտմիս յաղագս յառնելոյն. զի գիտես եթէ անդէն հասանէ ընդկողմանել։ Արդ թէ ասիցես թէ այս դիւրագոյն է և այն դժուարագոյն, մի՛ ասեր, սուտ կարծես. հազար անգամ մահն Մովսէսի դիւրագոյն է, քան զքունդ քո։ Եթէ քաղցեալ և ծարաւի 'ի քուն մտանիցես, յար ուտես և ոչ յագիս. աղբեր աղբեր շրջիս և ոչ ըմպես. և եթէ բռնադատեցար ինչ աւելի քան զչափն անքուն, զառաւօտն ցանկաս տեսանել. և եթէ պայմանաւ կերակրոյն և առողջութեամբ մարմնոյդ դէպ եղեւ քեզ շարժել զաղտեղութիւն, և կամ լինիս երազական, այտ և անդր մերկ դրդուիս, որով 'ի տուընջեան քեզ չարաւ թուիցին. և չիք իսկ ամենեւին խաղաղութիւն 'ի մերում շարժմունս։ Իսկ յայսմանէ Տէրն մեր զՄովսէս պարկեշտագոյնս ամփոփեաց. ծերութիւն ոչ թարշամեցոյց զգեղ նորա, և հիւանդութիւն ոչ ապականեաց զմարմին նորա, ոչ յառաջնում նուագին հեծութեամբ էջ 'ի գժոխս, և ոչ 'ի վերջնում հրաժարելն 'ի Տեառնէ դանդաղեցաւ ինչ թերեւս. և վասն այնորիկ Աստուած ինքնին իսկ ամփոփեաց ... զա 'ի մահ անդր. 'ի ձեռն նորա փոխեաց զնա և ծածկեաց. և ձայն նորա կոչեաց զնա, և զամպն հովանի արար 'ի վերայ նոցա. նոյն ինքն փութանակի ած առ սիրելին իւր զՄովսէս, որպէս և ինքն Տէրն մեր ասէ. «Հայր յարուցանէ զմեռեալս և կենդանի առնէ»։ Յարոյց Որդի զՂազար կարդալով առ Հայր. յարոյց զՄովսէս Հայր միաբանութեամբ Որդւոյ, զի երեւեցան իսկ առ նմա. ըստ այսմ իմասջիր զանքակ միաբանութիւնն սուրբ Երրորդութեանն, և յարարչութեան և 'ի փրկութեան և 'ի նշանագործութեան և 'ի

յարութեան նորոգմանն։ Այս փոխան Մովսէսի յարութենէն մարմնոյն մի ինչ տկարացեալն միտք ուրուք․ չէ ճառ բանիցս այսոցիկ առակ օրինակի, որպէս մեծատանն 'ի դժոխս և կամ Աբրահամու և 'ի Ղազարու յաղքատութեանն․ այն զհանդերձելոցն յայտ առնէ։ Տեսեր և յաշակերտաց ամենի չիք ոք այնմ վկայ․ քանզի ծածուկքն Աստուծոյ միայն են յայտնի․ իսկ որ ճշմարտիւս երեւեցան, զայս և մարդիկ ընդ Աստուծոյ կարացին տեսանել։

Բայց ես յոյժ աղաչեմ զամենեսեան, ինչ որ յերկրէ և այսր է՝ բազում այն է որ քննի իմաստուն մտաց, և սակաւ այն է որ ծածկի 'ի մէնջ․ իսկ առ աստուածութիւնն և ոչ քան զակն քթթումն՝ անկանի ընդ գիտութեամբ․ զի եւ վէմն զջուրն՝ զայն գիտեմք ամենեքեան․ որպէս եւ, ծածկեալ 'ի մէնջ․ որպէս երթայր զհետ նոցա, թարգմանէ մեզ Պաւղոս․ զիարդ գնայր առանց ոտից, զայն և ոչ Պաւղոս գիտէր․ նոյն իսկ Պաւղոս զմերանալն իւր յերկինս՝ զնշան ճանապարհին եթէ հարցանես՝ ոչ գիտէ պատմել։ Օք եկն Մովսէս 'ի մեռելոց մարմնով հաւատամք ճշմարիտ․ որպէս եկն, և ոչ իմքն Մովսէս գիտէ։ Հաւատամք եթէ կերան անմարմինքն զճաշն Աբրահամու․ նոյնպէս հաւատամք եթէ եկին Մովսէս և Եղիա առ Տէրն մեր 'ի Թաբօրն․ և եթէ ոք յայտմանէ յերկքայս լինի, երեք սուրքն մեզ վկայեն պարձեալ․ և եթէ այլ ոք անհանճար մտօք ասիցէ, եթէ կերպարանաւ միայն երեւեցան, այդմ չէ հնար, մի հաւատար․ ստուեր 'ի հայելւոջ երեւելին բանք․ ոչ ստեն աստուածային գիրք՝ ուր առակն է․ ոչ 'ի մարդկանէ խնդրեն վկայ, այլ մտաց իմացուցանեն զմեկնութիւն բանին․ իսկ ուր ճշմարտութիւնն է, յայտնի երեւի պարզաբանութիւնն։

Ասաց Եսայի․ "Տեսի զտէր յաթոռ բարձրութեան"․ ճշմարիտ էր տեսիլն, այլ ոչ զորպիսութիւնն կարէր տեսիլն ցուցանել մեզ․ ուր կամի Աստուած՝ առակօք խօսի ընդ ծառայս իւր մարգարէս․ և ուր եւս խոնարհութեամբ խօսի՝ և զինքն թանձրացուցանէ, որչափ բաւէ մեր բնութիւնս տեսանել․ և վկայս ածէ հրաշակերտս և 'ի հրեշտակաց և 'ի մարդկանէ արդարոց․ է զի 'ի կենդանեաց և է զի 'ի մեռելոց։ Այնպէս և յայսմ տեղւոջ բազում ինչ նշանս արար Աստուած 'ի ձեռն Մովսէսի,

և մեծարեաց զնա քան զամենայն մարգարէսն. զսա յարոյց 'ի մեռելոց, զսա տեսաք զի կայր և խօսէր ընդ Քրիստոսի. որպէս տեսաքն և վկայեմք, որպիսութիւն յարութեան նորա՝ Տեառն միայն յայտնի: Նաև զի եկին Մովսէս և Եղիա և խօսեցան ընդ Քրիստոսի և տեսին երեք Առաքեալքն, վկայեմք ճշմարիտ բանից նոցա. և որ յաչս մեր անհնար է, Աստուծոյ ամենայն ինչ հնարաւոր է:

Նաև վասն լերինն գեղեցկութեան և վայրացն վայելչութեան՝ եթէ կամիք ախորժելով ունկն դնել, սակաւիկ մի երկրորդեցից ձեզ զտեսիլ ցանկալի տեղւոյն: Լսելով յաւետարանէն գիտէք ամենեքեան զտեղին. բայց մեք և անձամբ իսկ հասեալ և աչօք տեսեալ, ոչ յատուկ միայն առանձինն, այլ բազում ընկերակցօք. որոց և կամ իսկ եղեւ ումանց մնալ 'ի լերինն, ոչ ըստ մարմնոյ ախորժութեամբ բաղձանաց, այլ առ գութ սիրոյն Քրիստոսի: Քանզի բնակեալ են անդ բազմութիւն սքանչելի եղբարց, որք հոգւով յաճախագոյն վարին՝ քան թէ մարմնով: Քանզի թէ ըստ մարմնաւոր մնաց ոք հայի 'ի տեղի անդ, վայելչագոյն երեւի քան զտեսիլս բազում լերանց. նախ զի նիստ նորա է 'ի մեծ դաշտի միոջ յերկրին գալիլեացւոց, և այլ լերանց ամենեւին հուպ ոչ գոյ 'ի նմա, բայց տեսանելով հեռագոյն. և ինքն է բարձր և բոլորանիստ. և շուրջ զիւրեւ ունի ինքնաբուխ գուբս ջրոց և խիտ առ խիտս ծառաստանս բազումս՝ որք պտղաբերին յանձրեւաբուղխ ամպոց, և լինին ազգի ազգի միրգք քաղցրահամք. և բազումք և այլ համադամք անուշութեան. որթք գինեբերք, որ իբրեւ թագաւորաց ընկալեալ արժանիք. ընդդէմ լերին յաճախագոյն ծառք ձիթենիք և եղջերենիք. չորեքեան օդք 'ի նա շնչելով, յոլովագոյն հիւսիսի զօրանայ 'ի նա: Եւ շաւիղն ընդ որ Տեառնն ելեալ է, յոյժ ողորդ է ելն, այսր և անդր մանուածով արարեալ ճանապարհ. ով և կամի ելանել կալ յաղօթս, դիւրաւ զելանն 'ի վեր առնիցէ: Յորժամ ելանէ ոք 'ի բուն գագաթն լերինն, բոլոր դաշտն առ հասարակ յայտնի երեւի, յարեւելից կողմանէ մինչեւ 'ի Յորդանան գետ, յարեւմուտս՝ մինչեւ 'ի ծովն մեծ յաշխարհն ծայդանացւոց, 'ի հիւսիսի՝ մինչեւ 'ի ծովն Տի-

բերեալ, 'ի հարաւ՝ մինչեւ յայգին Եղովմթայ եղրայե-լացւոյ. և ամենայն բազմութիւն վայրացն նարօ գիւղ առ գիւղ և ագարակ առ ագարակ, և բազում քաղաքք 'ի մէջ նոցա. և ինքն կատար լերինն՝ հովանաձեւ զարդա-ցեալ. զան և ծառք ոսկաւազդիք և թանձրահող բա-զում 'ի նա:

Այլ 'ի տեղւոջն ուր երեւեցաւ նոցա Տէր լուսաւոր պայծառութեամբն, յարեւելից կողմանէ հովտացն, յետ բանիցն Պետրոսի՝ հեռագոյն 'ի մեծամեծ շինեալ երիս եկեղեցիս, և ունին պաշտօնեայս բազումս, դա-տեալք և որոշեալք յամենայն մարմնաւոր ցանկու-թեանց. թէպէտ և կեան մարմնով, այլ ոչ վարին ըստ մարմնոյ քնքշանաց. այնպիսի են առաքինիք՝ զի և կար-ծէ ոք ոչ գոյացանէ թէ շարժեսցէ զնոսա կարօտութիւն մարմնոյ. ոչ երբեք ընկալան յումեքէ ոսկի կամ ար-ծաթ կամ հանդերձ, կամ բնաւ որ ինչ պիտոյ է մարմ-նոյ. այլ որպէս հաճոյ թուեցաւ միաբանելոց ամենե-ցուն՝ առն իւրաքանչիւր արարեալ փայտատ երկմատնի, և այնիւ խարխարեալ յուղէն զթանձրահող հովտացն, սերմանելով 'ի նմա ցորեան և գարիս, և թէ այլ ունդք իցեն, 'ի պէտս կերոյ մարդկան. և 'ի չափ հասեալ հա-կացն՝ ծայրախուզ հնձելով ուտնաշուփ կասեալ մարգա-ցի տան հողմոցն հոսելով զարդիւնս շեղջոցն. և արկեալ 'ի շտեմարանս, զնոյն դարձեալ ինքեանք լեսուն 'ի ձեռն երկանի. մեծաւ տաժանութեամբ [օր ըստ օրէ պատ-րաստեն] զհարկաւոր կերակրին. և զարմանեն հացիւ և ջրով լոկով, և աղիւ համեմելով, զոր և խորտիկն ա-նուանեն: Այլ ունեն և այլ յաւելուած յանուշութիւն կերակրոց. 'ի ձմեռնային ժամանակի քաղեն զխիւ լե-րինն և թթուեցուցանեն աղիւ և ջրով և զոպայիւ. և որպէս ինքեանքն իսկ ասեն, կարի օգտակար է 'ի տապ աւուրս խորշակի: Այլ չորքոտանի ամենեւին ինչ 'ի վեր 'ի լերանն ոչ ելանէ. այնպէս սուրբ պահեն զելս ճա-նապարհին, իբրեւ թէ ժողովք հրեշտակաց իցեն և ոչ մարդկան. քանզի են իսկ արդարեւ իբրեւ զանմար-մինս: Զիք նոցա իւղ յամենայն վաճն կերակրոց. բայց եթէ 'ի ծախս անշէջ կանթեղաց որ հանապազորդ վա-ռեալ այրին յերիս եկեղեցիսն: [Զիք նոցա գինի 'ի սա-փորս, բայց եթէ 'ի սպաս տէրունեան բաժակին: Զիք

նոցա դարման պաճուճանաց 'ի պէտս հիւանդաց, և ոչ պատրաստութիւնք վասն օտարաց. այլ օտարաց և ընտանեաց հասարակ է նոցա միաբանութիւն. իբր ոչ եթէ ինքեանք մարդատեացք ինչ են, այլ մարտ եդեալ կուին ընդ ապստամբ մարմնոյս, եթէ դուցէ զապարէզսն չկալեալ ուղիղ՝ զհեծեալն քարավէժ առնիցէ։ Վասն որոյ և ոչ կամին համապազ ճաշակել. այլ սովորութիւն է նոցա բնական ամառանի ածանելով, և ձմերանի հաւաքելով զաւուրս շաբաթուն. իսկ որ հզօրագոյնքն են 'ի նոսա՝ զողջոյն շաբաթն ձգեալ 'ի գլուխ տանին։ Ապա եթէ ոք երթայր 'ի հեռաստանէ առ սէր սուրբ ժողովոյն, կամ եղեւ ամենեցուն 'ի սովորականն լուծանել բերան. կարի յոյժ փոյթ յանձին ունին 'ի հաւեւոր կերակուրն, զի մի երբեք դադարեսցեն 'ի ճաշակելոյ. թէպէտ և համապազ ուտեն անյագութեամբ՝ եւս առաւել քաղցնուն և ծարաւին։ Ոչ միայն զհարիւր և զյիսուն սաղմոսն արկեալ 'ի վեր ձայնիւ, այլ բովանդակ զսուրբ կտակարանս եկեղեցւոյ, որով փառաւորեալ և ահաւոր ձայնիւք շքեղացուցանեն զսուրբ եկեղեցիսն 'ի լերին անդ։ Եւ զոր ընթեռնուն բանիւք, և է զոր պաշտեն փոփոխական ձայնիւք, զդադարումն ոչ երբեք առնուլ յագելով փոխանորդութեամբք միմեանց գունդք գունդք աբեղայիցն, յերիս եկեղեցիս բաժանելով հասարակութեամբ ստանց կատարելոյ ունին զկարգ պաշտամանն, զտուընջեանն և զգիշերւոյ. իսկ զերեկունն և զառաւօտին ժամն՝ ոչ եւս փոխանակաւ յաջորդութեամբ միմեանց, այլ միաբանելով ընդ միմեանս լինի բազմութիւն ժողովոյն վեցեկորդ քան զայլոց ժամուցն։ Եւ մի յերիս եկեղեցիս մեծագոյն է քան զերկուսն, զոր և Տէրունեանն իսկ անուանեն. և յերկուս անդ եդեալ են զնշխարս Առաքելոցն, որք և հիմնարկեցին իսկ զտեղին այն օր՝ ասելով զանուն երից տաղաւարացն. և անուանեն զնոսա վկայարանս սուրբս, և յիշատակեն զնոսա յանուն Մովսէսի և Եղիայի. և զերկոր աղօթսն 'ի կիւրակէին կատարեն. իսկ յերկուսն եւս երթան և անդ զԱստուած փառաւորեն։ Եւ են ամենեքեան մաշկազգեստք, գիտեն և ձեռնակերտիկ արուեստ. ոմն է որ զփիւրիղն առնէ, և ոմանք զնոյն նիւթս ստապատս գործեն. եթէ այլ ինչ պէտք են՝ գործեն, ընդ

լեառնն 'ի վայր իջանելով. և զամենայն զինչ և գործեն զարուեստն՝ ոչ յայլ ինչ 'պէտս օգտի, այլ 'ի գլխս ձիթոյ կանթեղայն հանապազորդ վառման, և 'ի ծախս օդեննեացն, ուստի զմաշկեղէն հանդերձիկն ձեւեն, նավին և զհողաբերան հայթայթեն: Դարձեալ հարկատուք են միմեանց սիրով. քանզի գոն 'ի միջի նոցա օտարատունք, և յիւրաքանչիւր վաստակոց անդր հարկին. են 'ի նոսա ծերագոյնք, որք ոչ հարկին զպէտս անձանց վճարել միաբան. վասն այնպիսեացն առաւել հոգտանին քան անձանց. վասն զի հրեշտականմանք են, ոչ միայն արտաքին պիտոյիւքն սիրեն զմիմեանս, այլ և զծածկութիւն խորհրդոց իւրաքանչիւր ոք ոչ թաքուցանէ յընկերէ. եթէ յանկարծ շարժեցան միտք ուրուք յիշելով զկերակուր տենչալիս, յայտնէ զախտն իւր միւսումն որ լաւագոյն է քան զնա. միաբանութեամբ աղօթս արարեալ 'ի վերայ՝ վաղվաղակի եկն յառողջութիւն անցաւութեան. քանզի և ինքն իսկ որ հիւանդացաւն՝ տեղեկագոյն գիտէ կռուել ընդ եկամուտ չարին խորհրդոց, մանաւանդ զի փորձիւ իսկ զչափ առեալ էր յառաջագոյն, եթէ ընդ կերակուրս մտանեն ամենայն մեղք 'ի բնութիւն մարդոյն. եթէ զայն դուռն մեղաց փակէ ոք, բազում փասք արգելուն 'ի նմանէ. զոր օմանք բազմագլուխ գազան կարդացին զպարարումն որովայնի: Տեառն, և նոքա նախ զնա սպառնեն, և յայլ եւս 'ի չասապար գլխոյ նորա՝ աներկիւղք դադարեցին 'ի լերին անդ, զի յերկրաւոր բարձրութենէն յերկնաւոր բարձրութիւնսն առ Տէրն իւրեանց կարացեն վերաբերել, որպէս Մովսէսն և Եղիայն փառօք երեւեցան Տեառն 'ի նմին լերին:

Եւ ես տառապեալս քան զամենայն մարդ, որ հետեւեցայ հետիոտս ընդ տէրունեան շաւիղն 'ի լեառն անդ, և աչօք տեսի զժողով սքանչելի եղբարց, աղաչեմ զընթերցողսդ և զլսողսդ, աղօթս արարէք 'ի վերայ իմ և ձեր հասարակ. ընդ նոսա արժանացուք յահաւոր դատաստանայն Աստուծոյ, և երկնից արքայութեանն արժանի լինել 'ի Քրիստոս Յիսուս 'ի տէր մեր. որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից:

Ի ՉԱՐՉԱՐԱՆՍ ՏԵԱՌՆ

Յոյժ առաւել զարմանամ ընդ ժպրհութիւնս մեր, թէ յոր բարձրութիւնս ձկտեցաւ հասանել. ոչ զի եհաս զարմանցաւ, այլ զի կամեցաւ հասանել և ոչ եհաս, որպէս և կործէ իսկ անբաստատանութիւնս մեր. զառ 'ի ծայրիւք բարձրութեանն բերիլ, և գործէ ատելով զառերկրաւս զամենայն վատթարութիւնս։ Քանզի բազումք են ծնունդք վատթար մասինն, և անպիտան են պտուղք որ 'ի նմանէ ճաշակին խորհուրդք։ Քանզի միքն 'ի վեր, և գործք գետնանախանձք և հեշտութիւնք աղտեղիք և ցանկութիւնք անառակք, սէրք լկտութեանց և տենչանք անյագութեանց, զբաղումն մեծութեանց և հանգիստ ժամանակեանք ոչ ինչ ամենեւին 'ի վեր կարացեալ հայել, և զխնամալի մեծութիւնն տեսանել յոգիս և 'ի մարմինս։ Յոր եթէ սակաւ մի մերձեցցիս և ընդհարցիս ընդ այն մեծութիւն, ծաղր արարցես զառ 'ի ներքոյ արեգականս. հեռացցիս այսուհետեւ յախտալի տեսակացս, և մինչ դեռ իցես 'ի մարմնի՝ վերացուցեալ դնիցես զքեզ 'ի վերոյ քան զամենայն երեւելիս։ Որպէս և մեծս այս Յովհաննէս աւետարանագիրս սկիզբն առնէ, ոչ 'ի ծովէ, ոչ 'ի ցամաքէ, և ոչ յարդարոց մարդկանէ, և ոչ 'ի տեղւոջէ անտի ուստի ծագումն կենդանի երեւեցաւ. նա և ոչ ի վեր յերկնէ և յերկրէ լինելութեանցն։ Այլ ուստի՞ պարտ է սկսանել. յանսկզբանէն. ընդ ժամս և ընդ ժամանակս, ընդ դարս և ընդ յաւիտեանս հասանել յանիմանալին և յանբովանդակելին, 'ի միապէս զօրութիւնն, ուստի ամենայն սքանչելի լինելութիւնն։

"Ի սկզբանէ էր բանն, և բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր բանն,,. որ և բաղդրեցուն սա է պատ-

ճառ ։ Արդ զայս ճշմարտութիւնս լսելով՝ մի յանցաւոր կար 'ի կեանս և 'ի ժամանակեայս. այլ ընդ նմին Առաքելոյ թռիցուք յանմարմին տեղին, տեսանելով անդ զբանն Աստուած մարմնացեալ, և աղաչեսցուք զՏէրն ամենագութ, զի ծագեսցէ զլոյս շնորհի իւրոյ յոգիս և 'ի մարմինս մեր. և լուսաւորեսցին աչք մտացս մերոց, լինելով մեզ արժանի ըստ նորա փառացն պատմող սուրբ չարչարանաց և լուսաւոր յարութեան նորա. յորմէ մեծացեալ է յոյժ եկեղեցի, և ունի բազում հարս հոգեկիրս, առաքեալս, մարգարէս, հայրս ճշմարիտս. որոց ստացուած է զանձն երկնաւոր։ Այլ որչափ բազում են հարքն հովուողք, և բազում ունին որդիս առաքինիս, և որչափ բազում են յոյժ ժառանգութիւնքըն՝ առաւել քան զայն եկք և ժառանգիչք։ Իսկ եթէ առաջինքն 'ի դարս իւրեանց գտան կատարեալք վաստակօք, արթնութեամբ տքնեալք, և հաւատովք հաստատեալք, և մեծաւ ճգնութեամբ 'ի հեռաստանէ հայեցեալք, անդաւաստ զինքեամբք տեսեալ զՏէրն ամենայնի, որ եկն 'ի փրկութիւն ամենեցուն, ոչ վրիպեցին 'ի կենարար աւետեաց նորա. ընկալան և հաւատացին, և կան հաստատուն մինչեւ ցայսօր։ Ապաքէն և որդւոցս ընդ նոյն հետս հարցն պարտ է ընթանալ, զնոյն հաւատս ունելով, զնոյն վաստակս յանձին բերելով, նովին համբերութեամբ երկայնամիտ լինելով, նորին միւսանգամ գալստեանն ակն ունել, նորին աւետեացն սպասել։ Իսկ յորժամ այսմ ամենայնի խոկք և կիրթք իջեմք, ընդ հարք և ընդ ելք 'ի վաստակս հարց մերոց հոգեւորաց, և երեւիցիմք եթէ նոցա հարց հոգեւոր որդիք եմք, նա և 'ի ձեռն Հոգւոյն իսկ օգնականութեան կարիցեմք գտանել զժառանգութիւն սուրբ հարցն զոր աւանդեցին մեզ։ Ո՛ի ահաւասիկ առաջինքն սերմանեցին և սնուցին, և միջինքն հնձեցին և վաստակեցին, և մեք եկեալ մտաք ի վաստակս առաջնոցն։

Արդ և մի մեք վերջինքս հեղգութեամբ ծուլացուք, զուցէ վրիպեալ գտանիցիմք 'ի սկսմանէն, յաճմանէն, և անպտուղք 'ի ծայրէն գնացեալք երբեւ վատ ժառանգիչք՝ սովամահ զանձինս առնիցեմք, ահա գիտեմք իսկ ամենեքեան թէ ունի եկեղեցի բազում մեծութիւն և գանձ երկնաւոր, զոր ոչ ոք կարէ հատու լինել և ար-

կանել ընդ Թուական համարօք։ Բայց ես փոքր 'ի շատէ սատացից զգիտակս ծայրից երկնաւոր պտղոցն 'ի բազմաց զմասանն․ զի միով մասամբն երեւեսցին ամենայն մասունքն։ Զի Թէպէտ և յոյժ առլցեալ իցէք ամենեքեան աստուածային մեծութեամբն, ես ոչ [illegible] առ 'ի յոյժ գիտութեան առաջ անցեալ մատուցանիցեմ զձեզ 'ի նոր հաւատս գլխաւորելով, կամ նորաձայն բարբառս ինչ օտարոտիս պատմելով, որ քաւ և մի լիցի, կամ ասել կամ լսել զայնպիսիս 'ի սուրբ եկեղեցւոջ։ Այլ առ գութ սիրոյն Տեառն ամենեցուն, և առ խանդաղատանս հարցն մերոց առաջնոց, որք հաւատովքն իւրեանց եղեն սիւնք հաստատութեան յաղթողք եկեղեցւոյ, կամիմք և մեք ըստ մերում փոքր գիտութեանս՝ տալ զանձինս յաշխատութիւն 'ի տուէ և 'ի գիշերի, անդադար լինել յընթերցուածս երկնաւոր կտակարանաց, և 'ի մտածութիւն տեսական խորհրդոց․ զի և 'ի մեզ կաթեսցէ նշոյլ հոգւոյն սրբոյ․ զի ճշմարտեսցուք ընդ անվրէպ շաւիղս որ տանիցեն ընդ նուրբ ճանապարհն՝ մտանել ընդ նեղ դուռն 'ի մեծ քաղաքամայրն երկնաւոր։

Արդ ահա հասաք 'ի կէտն միջին՝ որ է սկիզբն վերջին, և կատարումն առաջին։ “Ամիս այս, ասէ, եղիցի ձեզ սկիզբն ամսոց յամիս տարւոյն„։ Որդարեւ նոր չքնաղ զօրութիւն հոգւոյն սրբոյ օրէնսդրէ 'ի ձեռն Մովսէսի՝ որ բուռն հարկանէ զամսոյն, և ամսոյն պատճառանօք տանի հանէ յարարչութիւնն։ “Առաջին ամիս այս, ասէ, ձեզ սկիզբն ամսոց„, որ է արեգ ամիս․ զի 'ի սկզբանն լինելութեան ոչ է սա ամիս, այլ օր և սկիզբն, և օր դարձեալ նորածին և ամիս նախադաս և ժամանակ գարնանային։ Զի 'ի փարատել ջուրցն յերեսաց երկրէ և ընդ երեւել ցամաքին՝ ձայն 'ի վերուստ արձակեալ “Բուսուսցէ երկիր զբոյս խոտոց սերմանեցելոց և ծառոց պտղաբերեցելոց„, և անդէն երկիր ընդհրամանին երկնային լուեալ իբրեւ մտաւոր և բանաւոր՝ զարդիւնս գործեալ 'ի մէջ բերէ։ Եւ ըստ իւրաքանչիւր տեսակաց կատարելութիւն երեւէր միանգամայն խոտոց և ծառոց․ ոչ միայն անձինք ըստ աճի և ըստ նմանութեան, այլ և պտուղք իւրաքանչիւրք հասեալք

և կատարեալք։ Այն ամիսս այս յաւուրս արկածից Ջրհեղեղին, որ զանվանդակ տարին արգելեալ փակեցաւ արդարն 'ի ներքս 'ի տապանին ; աղաւնութիւն 'ի վերուստ կաթեցեալ՝ հրամայէ նմա ելանել 'ի տապանէն ամենեցուն որ ընդ նմայն էին, լինի ամիսս այս սկիզբն ամսոց յաւուրս տարւոյն. և միւսանգամ երկիր դալարաբեր լինէր, և սնուցանէր զամենայն կենդանիս որ 'ի նմա, զի աճեցեալք բազմասցին արարածք ըստ առաջին գոյացութեան։

Իսկ Մովսէս՝ որ արժանի եղեւ Հոգւոյն սրբոյ պատմել զլինելութիւն արարածոց, զնոյ զամիսս զայս 'ի սկզբանն սկիզբն լինելութեան աշխարհի, և խանգարման ջուրցն ապականելոյ զերկիր. յարմարական թուոյ ամսոց զամիսս զայս ցուցանէ սկիզբն։ Իսկ փրկեալ Մովսէսի զժողովուրդն յեգիպտոսական ծառայութենէն՝ օրինադրէ զեբրայեցիսն 'ի մեծ տօնիս ասելով. "Ամիսս այս եղիցի ձեզ սկիզբն ամսոց յամիսս տարւոյն"։ Ոչ միայն փրկելով զնոսա 'ի չարաչար ծառայութենէն, այլ և զատուցեալ 'ի հեթանոսական տօնիցն հրամայէ 'ի տասն և 'ի չորս ամսոյն զենուլ զատն. ըստ տան իւրաքանչիւր առնել տօնս 'ի գիշերին՝ յորում կատարեսցի լուսաւոր խորհուրդ յարութեանն Քրիստոսի։

Իսկ որովհետեւ զատնի ամիսս այս սկիզբն արարչութեան, հիմն հաստատութեան գոյացութեանց անձանց, և թուական ժամուց և ժամանակաց և դարուց կատարման աշխարհիս, և պատարագ հաշտութեան 'ի սմա մատուցաւ՝ որպէս և վերագոյնն ասացաք՝ յաւուրս արդարոյն, և պատճառք ազատութեան 'ի խիստ ծառայութենէ աբրահամեան զաւակին, արդ որովհետեւ փրկիչն յերկրաւոր ծառայութենէս յազատութիւն, յայսմ վայրի, եղաք, մնադիւրութեանն վաստակեցուք. զօրէն առաքինի մշակաց 'ի խոր հերկեսցուք և ճգնութեամբ մեծաւ զխստութիւն երկրիս կակղեսցուք, զի 'ի խոր բրելոյ շուրջ զարմաւին արմատախիլ զխառատակաց ոչնչին քաղեսցուք. զի զեղեցիկ սերմանեցեալք զորեանահասքն զանէր ամառոյն ուրախ արասցեն։ Օ՜ի եթէ յոլանն նշանակեսցէ՝ որ է մի 'ի փոքրկանց տառից, և ունի զանեղլի մեծամեծաց, և եթէ ոք զնա արհամարհեսցէ՝ յետնեալ գտանիցի յարդարութեանն իւրում ;

որչափ եւս առաւել մեզ արժան է երկնչել զանց առնելոյ զմեծամեծ պարգեւօք Հոգւոյն սրբոյ, որոյ սկիզբն և միջոցն և կատարածն լի է երկնաւոր մեծութեամբն: Զի եթէ սկսայց 'ի միակէն և անցից 'ի հարիւրեակն և հասից 'ի հազարն և յանդգնեցայց 'ի բիւր բազումս, առաւել քան զնոյնս անդրէն մնայց բազումս:

Որպէս առ քեզ տարացոյց կատարեալ՝ որով հաւանեսցիս միտքդ գալ 'ի ճշմարիտ հաւանութիւն: Յորժամ ծարաւեալ յաղբերն դիմեսցես դու և եւս բազումք ընդ քեզ, եթէ բիւր անգամ ըմպիցես, ոչ կարասցես արբմամբն քով զզեղխումն աղբերն ցամաքեցուցանել, և ոչ զնոյն ջուր արբցես զոր յառաջն արբեր: Այլ եթէ նստիցիս առ աղբերն, ոչ նմին ջրոյ կրկին դիպեսցիս, և ոչ օտարոտի ինչ դարձեալ 'ի նա խառնեալ տեսանիցես, և ոչ որ երէկն՝ քեզ այսօր կրկին երեւեսցի: Իսկ արդ եթէ բնութիւն ջուրցն անհատ գնացիւքն այսպէս մեծամեծ խոհականութիւնս ցուցանեն մարդոյ, քանի՞ եւս առաւել բանքն աստուածայինք՝ եթէ արբցես զնա յոգիս ծարաւեալս. ոչ երբեք առլցցիս ծանրութեամբ; այլ թեթեւացեալ անդէն 'ի նոյն փափագիցես: Որպէս և համն և բնութիւնն նոյն իցէ, այլ տեսակք խոհականութեանցն այլ և այլ ճաշակիցին 'ի միտս իմաստասիրաց, և ամենեքեան առ մինն գլխաւորեալ հայեցուցանեն ճշմարտութիւն:

Արդ զինչ է այն որ հրամայէ արգելուլ զգառնն 'ի տասներորդ աւուր ամսոյն, զկենդանին 'ի մէջ կենդանեաց, զձայնաւորն 'ի մէջ բանաւորաց: Ահա խորհուրդ յայտնի. յոր եթէ կամեսցի ոք, ամենայն իրօք կարասցէ հայել: Զի տասնեակն ունի զկատարումն թուականին, և թուականն զնիւթական գոյութիւն աշխարհիս: Զի նիւթականաւն զմարմնականս առնէ ուսումն կատարեալ վարդապետութեան: Այլ 'ի լուսաւոր լուսնին առ երեկոյի ժամանակին զենու պատարագն. որ յայտնապէս ցուցանէ զարմատութիւն պակասութեան օրինադրեցելոյ տօնին: Բայց զի է մեծախորհրդութիւն ճշմարիտ զատկին Աստուծոյ, որ գալոց և փրկելոց է զԻսրայէլ, ոչ յԵգիպտոսէ միայն, այլ 'ի սատանայական ծառայութենէ, նշանակի արիւն գառանցն 'ի վե-

րայ ոեմոց իւրաքանչիւր, և պահէ զտունս ամենեցուն 'ի հարուածոց, յորում եգիպտացիքն հարան 'ի մեծա- մեծաց մինչեւ 'ի փոքունս։ Եւ զոր օրինակ ուրախ լի- նին երկրագործք 'ի տեսիլ ծաղկանց ծառոց յառաջ քան զհասանել պտղոց, այսպէս և մեք ուրախ լիցուք 'ի խորհուրդ տօնիս այսորիկ մինչեւ զենցի գառնն Աստու- ծոյ, որ է տօն փրկութեան Հրէից և հեթանոսաց։ Արդ փոխանակ զի ոչ ունէին իւրեանց իսրայէլացիքն երկիր բնակութեան և տաճար յանուն Աստուծոյ ժողովել ամենեցուն, և ոչ զազգն Ղեւեայ ձեռնադրեալ 'ի քա- հանայութիւն, բաւական համարեցաւ շնորհն Աստու- ծոյ զանձն իւրաքանչիւր առնել տաճար և բնակութիւն Աստուծոյ, և յամենայն տունս լինել քահանայս։

Բայց մեք այսու ամենայնիւ ճեպով 'ի կատարեալ հրամանն Մովսէսի անցցուք. որ գործով զգառնն Աս- տուծոյ առ որդիսն Իսրայէլի օրինադրէ, և զօրութեամբ առ որդիսն Աստուծոյ 'ի հեռաստանէ ակնարկէր։ Մի հում ուտիցէք, ասէ, որ է գազանային շաղղակերու- թիւն. և մի եփեալ ջրով, որ է տարածումն և զեղխու- թիւն աստէն յաշխարհիս. և մի բնաւ չուտիցես, որ է վրիպումն ուրացութեան. այլ խորովս կերիջիր, որ է անպաճոյճ ծախումն երկնաւոր հրոյն։ Աղաւաղակի կե- րիջիք, մի յամելով իբրեւ եթէ միով մնասամբ մարմ- նոյն ուտել. այլ զօրութեամբ զօրէն հրոյ ամենայն մա- սամբք գոյացութեան իւրոյ։ Զգլուխն հանդերձ ո- տիւքն և փորոտեաւն, ասէ։ Եւ կարի յոյժ վայելչա- բար զնախաստեղծ գլուխն և զստորադիր ոտս մարմնոյն հանդերձ մննդական փորոտեաւն հրամայէ ուտել, զանց արարեալ ընդ չարչարանացն, զի յերեցունց քաջապէս ապրել կարասցես։ Իսկ զաւելորդն յերիցն մնացեալ յայգ՝ հրով հրամայէ այրել, որ է մեղք և անօրէնութիւնք։ Դարձեալ ասելով գօտիք ընդ մէջ և կօշիկ յոտս, ցուպ 'ի ձեռին, ճրագունք լուցեալք, ամենեքեան այսք նը- շանակք են արութեան պնդութեան՝ առժամայն յելս զաղթից փոյթք, իսկ առ յապա՝ զաղութ լինել 'ի բնաւ աշխարհիս կենաց։ Քանզի գօտիքն ուսուցանեն զա- րիական պատերազմն, և ցուպքն զարքունեանն և զհրա- տականն. իսկ կօշիկքն զաներկիւղութիւն ճանապար- հին՝ անխափան գնալով 'ի վերայ թիւնաբեր սողնոց. և

լուցեալ ճրագունքն զանշէջ մնաց մարդոյն լուսաւորու-
թիւն, որ զտէր խորհրդոյն 'ի հեռաստանէ իբրեւ 'ի
մօտոյ տեսանէ, առաւել յայտնագոյն յասէր, եթէ
“ Ոսկր նորա մի բեկանիցէք և 'ի յայգ մի հանի-
ցէք„. որպէս և եղեւ իսկ, զոր և յառաջիկայ քանիս
տեսցուք:

Նոյն եթէ Մովսէս յառաջագոյն կրթէր զժողո-
վուրդն յայսպիսի յայտնագոյն խորհուրդ՝ յորում ծած-
կեալք յԱստուծոյ առ յապա յայտնելոց էին, և մար-
գարէքն նովին հոգւով զնոյն քարոզէին, և արդարքն
համատայինս, և ժողովուրդն ամենայն զալստեան Տեառն
ակն ունէին, որպէս և կինն շամրատացի ասէր՝ եթէ յոր-
ժամ Մեսիայն եկեսցէ՝ նա մեզ զամենայն պատմես-
ցէ, արդ նոյն Տէր՝ որ զայս ակնարկութիւնս առ ժողո-
վուրդն կատարեաց, 'ի սմին արեգ ամսեան աւետարա-
նեցաւ 'ի հրեշտակէն սրբոյ կուսին 'ի Նազարէթ. զի
զայն ամիս արասցէ սկիզբն նորոյ փրկութեանս: Նու-
եմնաս արգելու զառնն Աստուծոյ յորովայն կուսին՝ լի-
նելով անդ ամիս ինն. զի բացցէ զաչս կուրացելոցն,
յիշատակելով նոցա զզենումն զառինն որ յԵգիպտոս.
զի անձեցեալք և 'ի չար հասեալք կատարեալ գիտու-
թեանն՝ թերեւս ոչ վրիպեսցին 'ի գառնէն Աստուծոյ,
որ փրկելոցն էր զնոսա յանլոյծ կապանացն հնութենէ
մեղաց: Որպէս զի և ինքն իսկ գառնն Աստուծոյ զա-
մենայն դեգերումն յամեյցն երեսնամեայ ժամանա-
կաւն և աւելի եւս անոք առ որդիս ժողովրդեանն զու-
մարէր ծննդեամբ ծածկմամբն և յայտնութեամբ մկրտ-
ութեանն, որպէս զի զնշանագործութիւնն զամենայն
'ի մէջ հրէաստանի կատարէր, և զնորոգութիւն Առա-
քելոցն 'ի նոցունց որդւոցն որոշէր, և հանապազորդ
կրթելով զամենեսեան ուսուցանէր յօրինաց և 'ի մար-
գարէից՝ եթէ վասն իմոյ գալստեանս քարոզեցին ամե-
նեքեան, և ասելով յԱռաքեալսն՝ եթէ “Չեմ ուրեք
առաքեալ, բայց միայն առ ոչխարս կորուսեալս տանն
Իսրայէլի„: Նա և զաւետիս հարցն հաստատէր մնա-
նելով ընդ թլփատութեամբ, յանձն առնուլ՝ ծանօթս
և բարեկամս առնել 'ի մէջ ամենեցունց. զաւն բա-
նայր յինքն մերձենալոյ մաքսաւորաց և մեղաւորաց.
հալածականս առնէր զդեւս 'ի սահմանաց ընտրեալ ազ-

գին. զախտս և զչարչարանս բժշկէր, թօթափեալք յանձանց՝ որք հաւատով մերձենային 'ի նա: Նա և որ մեծն էր քան զամենայն, 'ի բազում տեղիս բազում անգամ զմահ կապէր, և դնէր 'ի ներքոյ իւրոյ յաղթող զօրութեանն. և զմեռեալս կենդանիս պահանջէր յանօրէն բնաւորէն. և զամենայն արտօսր հատեալ յամենայն աչաց, սուգ և տրտմութիւն փախուցեալ լինէր յերեսաց նորա. տկարութիւն հալածէր և ագահութիւն յանդիմանէր. խաւար փախչէր և լոյս թագաւորէր:

Նա զայս ամենայն իբրև այսպէս յօրինեալ կազմեաց, քահանայքն և քահանայապետքն հարեալ նախանձուն ախտիւք՝ կափուցին զաչս իւրեանց 'ի լուսոյն ճշմարտութեան, և խցեալ զլսելիս իւրեանց՝ ոչ կամեցեալ ունկնդիր լինել օրինաց և մարգարէից, և ոչ ընդունել զքարոզութիւնն՝ որ կատարէր զաւետիս մարգարէիցն: Նա 'ի վերայ այսր ամենայնի բարեգործութեանցս հակառակեալք և ընդդէմ դարձեալք արգելուին զժողովուրդն անունկնդիր լինել կենդանարար վարդապետութեանն: Արդ եկեալ եհաս 'ի նոյն ամիս, որ 'ի սկզբանց զխորհուրդ կենարարին նշանակէր, և Տէրն ամենեցուն առ սէր որդւոցն Աստուծոյ 'ի նոյն գութ եկեալ զնոյն զատիկ ընդ նոսա խնդութեամբ կամէր կատարել. զի թերևս յետս փարատեսցի խաւար նախանձու 'ի խորհրդոց նոցա, և բացցին աչք մտաց նոցա՝ զորս կամքն կուրացուցին. և ծանիցեն զՏէր անոխն՝ որ եկն 'ի կեցուցանել զարարածս առ հասարակ, որք մեռեալ էին 'ի մեղս իւրեանց:

Բայց արդ դու լուր զմեծամեծ չարիսն: Երբեւ մերձեցաւ, ասէ, տօն բաղարջակերացն՝ որ անուանեալ կոչէին զատիկ, գիտացին եթէ գայ Յիսուս 'ի բազմութիւն ժողովրդեանն ուսուցանել զնոսա, զահի հարան և յոյժ յերկիւղի էին, եթէ գուցէ կամ զկոյրս բանայցէ կամ զանդամալոյծս բժշկիցէ կամ զդիւահարս սրբէ. մանաւանդ եթէ զմեռեալ ոք յարուցանիցէ, ամենայն ժողովուրդն հաւատան 'ի նա: Վասն այսր երկիւղի խորհուրդ արարին քահանայապետքն և մեկնիչքն և պառաւեցին իշխանացն և ուսուցին զապաթիւն ժողովրդոյն, զի ուր տեսցէ ոք՝ դաւաճանեսցէ. և

ինքեանք իսկ վառեալք իբրու զինուք, զի ուր և գտա-
նիցեն՝ սպանցեն։

Այլ իբրեւ այսպէս ոչ հնարեցաւ նոցա, գտաւ նոցա օգնական՝ որ 'ի սկզբանէ իսկ բնակեալ էր 'ի սիրտս նոցա։ Այլ 'ի ձեռն միջնորդի ուրեմն՝ որ անուամբ էր ընդ աշակերտսն, և գործակից չարակամաց քահանայիցն լինէր, որպէս և աւետարանն յայտնագոյն իսկ ցուցանէ. "Սատանայի իսկ, ասէ, արկեալ էր 'ի սիրտն Յուդայի, զի մատնեսցէ զնա նոցա"։ Տեսանես, զի գործակից էին՝ ոչ քահանայութեանն, այլ սատանայական գործոյն։ Չոգաւ առ նոսա և ասէ. Զինչ տայք ինձ, և ես մատնեցից զվարդապետն։ Այլ նոքա մատուցին նմա վաղվաղակի կշիռ երեսուն արծաթոյ։ Ով մոլիք, և ոչ քահանայք. զի Թէպէտ և չարաչար մատնէք, այլ զանուն գեղեցիկ խոստովանէք. վարդապետ անուանց, և ոչ գող և սպանող, և ոչ այլ ինչ մի 'ի չարագործաց աշխարհիս։ Վասնզի զարծաթդ խոստանայք, ընդէ՞ր ոչ գործոց նորա հարցանէք եթէ վասն որո՞յ չարեաց մատնես զնա 'ի ձեռս մեր։ Այլ Թերեւս երկեայք հարցանել եթէ վասն որո՞յ չարեաց մատնեցեր զնա. զայդ բարւոք արարէք, զի ձեզէն իսկ գիտէք և հաւատալ էք 'ի վերայ եթէ ոչ գտաւ նենգութիւն 'ի բերան նորա, և ոչ անօրէնութիւն 'ի գործս նորա, որով ոչ ոք 'ի մարդկանէ զնա յանդիմանել կարէ։

Բայց ասէ դուք, հարցանեմ զձեզ, ընդէ՞ր տայք զարծաթդ, և ուստի՞ տայք, և վասն է՞ր երեսուն լիտր։ Եթէ մահապարտ է, որպէս ասէքդ, մի՛ առնէք զկորուստ արծաթոյդ. ոչ ոք 'ի մարդկանէ գնէ արծաթոյ զմահապարտ և սպանանէ. Թող տուք այդր, մեղքն իւր ամբաստանեն զնմանէ. զգործոց նորա բուռն հարէք, զի չարիք նորա մատնեն զնա 'ի մահ։ Այս գիտեմ զի ճշմարիտք էք. մանաւանդ և իմաստունք և քահանայապետք և առաւելեալք գիտութեամբ քան զամենեսեան. գիտէք՝ աւադիկ գուշակ յաշակերտաց նորա, հարցէք և գրեցէք զգործս վարդապետին իւրոյ։ Սկիզբն արարէք՝ ուստի սկսաւ նա առնել, այդրէն իսկ 'ի տօնիդ գտանէք բազում գալիլեացիս։ Այլ գտանէք անդ 'ի հարսանիսն զջուրն գինի եղեալ, և 'ի Կափառնաում 'ի հինգ նկանակէն հինգ հազարքն յագեցեալք և եր-

կատարման սակառի լի մնացեալք. և եթէ 'ի Նային հարցանէք, զորդի այրւոյն միամօր 'ի մեռելոց յարուցեալ տեսանէք. և եթէ 'ի տուն քահանայապետին մտանէք, զնոյն տեսանէք. և եթէ յերկիրն գերգեսացւոց մտանէք, ոչ միայն զբազմամբ դևս պատանին բժշկեալ տեսանէք, այլ և զգեւսն 'ի ծովն հեղձուցեալ. և եթէ 'ի Պանեադա քաղաք մտանիցէք, ոչ միայն զկինն առողջացեալ տեսանիցէք, այլ և զտէրունեան անդրին կանգնեալ, և բժշկեալն բուռն հարեալ ունի զքղօշակէն Տեառն, և ընդ նորին անդրեան բուսեալ արմատ՝ որ մատուցանէ զբժշկութիւն ախտացելոց։ Բայց ես գիտեմ, զի ոչ կարէք երթալ 'ի հեռաստան, քանզի և կամիք իսկ ոչ. 'ի Բեթանիա մատերուք, մօտ այդրէն հարցէք զՂազար՝ եթէ ուր չոգաւ և կամ ուստի եկն. և եթէ զդա ոչ կամիք հարցանել, քանզի չարաչար պատմէ զձէնջ՝ վասն հանդերձեալ տեղւոյն որ պատրաստեալ է ձեզ. և կամ յԵրիքով զկոյրն հարցէք, զոր 'ի հեռաստանէ ձայնիւն բժշկեաց։ Եւ եթէ զնոսա պատճառանօք կարծէք, այդրէն իսկ 'ի դմին քաղաքի տեսէք 'ի Բեթհեզդա զերեսուն և զութ ամ. զանողորմութիւնն ձեր մահիճքն աղաղակեսցեն։ Եւ 'ի Սելով հարցեալ, զառ 'ի ծննդենէ կոյրն տեսանէք լուսաւորեալ. և տեղեկութեամբ իսկ գիտէ տալ պատասխանի։

Արդ վասն որո՞յ գործոյ մատնի 'ի ձեռս ձեր վարդապետն։ Եւ եթէ գիտէք և չար են գործքն, ահա լուայք ապաքէն, զրեցէք և մատուցէք դատաւորին ձերում, զի 'ի գործոց իւրոց մատնեսցի։ Ապա եթէ բարի են գործքն, որպէս և են իսկ բարի, ոչ դուք միայն պարտեալ ամաչէք, այլ և ամենայն մերձաւորք ձեր ընդ ձեզ։ Եւ որ մատնեացն՝ ոչ միայն անօթոյ արժանի է, այլ և բազում հարուածոց փոխանակ զայնպիսի շնորհս զլանալոյ։ Եւ եթէ ճշմարտասէրք էիք, դուք ձեզէն իսկ առնուլիք վրէժս 'ի նմանէ. զի որ ընդ այն հայեր, չար ընդ բարւոյ ոչ հատուցանէր։ Արդ քանզի զայդ ոչ արարէք, արժան եւս տայք նմա. և ոչ 'ի տանց ձերոց, այլ 'ի սուրբ նուիրաց տաճարին. ո՞չ ահա յանդիմանեալ կշտամբիք. քանզի ոչ զմարդոյ աւանդ, այլ զԱստուծոյ հատանէք և կողոպտէք զամենասուրբ տաճարն. ոչ 'ի փրկանս գերեաց և ոչ 'ի տուրս աղքատաց, այլ 'ի

գլխս արեան արդարոյ. և արդարոյ ոչ 'ի մարդկանէ ու-րուք, այլ զորդւոյ Աստուծոյ:

Այս յիշուի ուրեմն Զաքարիա մարգարէ յառա-ջագոյն գրելով զչարութիւնդ ձեր, որ տարապարտ առաւ մարգարէիցն ձերոց նմանեցուցանէիք վարձս բազում, քանզի խօսէին զկամս չար անձանց ձերոց, և զամլիչք եւս լինէին չարութեան գնացից ձերոց, ասէ և Զաքա-րիա մարգարէն. "Եթէ բարւոք թուի ձեզ սպասաւորեցուց ծառայ անբասիս լինել, տուք և ինձ զվարձս իմ. ապա թէ ոչ, զրոյց արարէք, զի և ես գիտացից". և նոքա վաղ-վաղակի կշռեցին և ետուն 'ի ձեռս նորա երեսուն ար-ծաթի: Եւ այս էր յայտ մարգարէին անհնարին դառ-նութիւն, անսասանել 'ի նմա զամենամեծ և զահագին չարիսն զոր գործելոց էր ժողովուրդն. ոչ կարէր հան-դարտել ծանրութեան իրացն, առեալ արկանէր զայն 'ի տուն Տեառն 'ի բովս, զի թերևս պատկառեսցեն 'ի մեղկական գործոյն, որ և զգիւղն անպարշտութեանն զանցուցանէր: Արդ ոչ յուսեցան և ոչ հաստատեցին 'ի կատարեալ չարեացն. պահէին զերեսուն թիւն և բե-րեալ մատուցանէին մատնչին, զի գնեսցեն զարիւն աս-տուածային, ոչ դիպուածով և ոչ որ էն յանկարծակի 'ի ներքս անկեալ, այլ հնացեալ խորհրդով զոր կատարէին 'ի նորոգիչն ամենայնի չարութեանն:

Արդ զերեսուն թիւ արծաթոյդ եթէ յանկի փոխա-նակեսցես, լինի բաժանեալ յերրեակ յիններորդ. և եթէ 'ի նոյն իսկ 'ի թիւ արծաթոյն, բաղկանայ յերիս տասնեակս. առաջին տասնեկան անարգեցին զտասն պատուիրանսն. երկրորդ տասնեկան ուրացան զփրկու-թիւն Մովսէսի. երրորդ տասնեկան չհաւատացին երկ-րին պարգևաց: Դարձեալ 'ի ձեռն սորին երրեակ թուականի զՀայր ընդ որթուն փոխանակեցին յանա-պատին, և քարկոծելով զմարգարէսն դառնացուցին զսուրբ Հոգին, և մնացորդօք նորուն թուականին գնե-ցին զսուրբ արիւնն յանձինս և յորդիս իւրեանց մին-չև ցյաւիտեան:

Եւ քանզի զայրացեալք էին 'ի նախանձ բարկութեան իբրև գազանս անապատի, ոչ ինչ փոյթ արարեալ վասն պատուական տօնին, ժողովեցան քահանայքն և քա-հանայապետքն, ծերք և փարիսեցիք, և որ իշխան էր

տաճարին հանդերձ ամենայն բազմութեամբն՝ փախեաւք իբրեւ զինուք, և առաջնորդս եւս ունէին, որում ետուն զարծաթն 'ի տաճարէ անտի. ընդ նմին և զօրաւիգն իւրեանց զանմարմին և զիմանալին սատանայ. և զժամանակ զիշերոյն օգնական, զի 'ի խաւարային ժամուն անկցին 'ի խորխորատն կորստեան: "Ընդ որում ես համբուրեցից, ասէ, նա է, կալջիք և տարջիք զգուշութեամբ": Ընդ ձախաղակի ողջունին յետս ընդդէմ հատուցումն անդրէն ընդունի: "Որում ես թացից, ասէ, 'ի սկաւառակէս և տաց, նա է որ մատնելոց է զիս": Թացիցն՝ զօրհնութիւնն լուացից ասէ: Որոյ սիրտն եղեւ բնակութիւն նենգաւոր թշնամւոյն, ոչ դադարէ անդ շնորհն աստուածային. իսկ ուր աստուածային շնորհն ոչ բնակեալ լինի, նա կոխան անցաւորաց ճանապարհի է:

Իսկ Պետրոս որ լի էր բարեսէր նախանձու, մանաւանդ իբրեւ զաշակերտակիցն իւր ընդ նոսա ետես, ոչ կարաց համբերել սատանայական զօրութեանն. քանզի լուեալ էր յամենագէտ Տեառնէն, եթէ այր զոյ սուսեր՝ տացէ, և այր ոչն գուցէ՝ գնեսցէ և բերցէ: Ոչինչ են հրաման պատասխանւոյս այսորիկ. իբրու զի յայտնի է իմաստնոց, որոյ նմանեցոյց զճշմարտութիւնն. որոյ ստացեալ իցէ զաստուածպաշտութիւնն՝ այնող կացցէ, և որ սակաւ մի թուլացեալ իցէ՝ գնեսցէ, ոչ սուսեր 'ի մարդոյ ումեքէ, այլ յորդւոյ մարդոյ զճշմարտութիւնն, ոչ գնոյ արծաթոյ, այլ արեամբ անձին իւրոյ. քանզի՝ սուր եկն արկանել, ոչ միայն յերկուեալ մերձաւորութիւնն, այլ և ընդ հոգի և ընդ մարմին յանձինս իւրաքանչիւր: Այս է սուսերն բնական և սառացական. իսկ Պետրոս զերկսուեանն ունէր. բնական սուսեր վարդապետին զոր ունէր 'ի սուրբ ոգին, իսկ սառացական որով զծառային ունկն 'ի բաց հատանէր: Եւ կարի վայելչաբար զծառային և ոչ զազատի, զմեզաց և ոչ զարդարութեան, զունկն զապատամբ, ոչ զգլուխն պատուեալ զմարմնին, և ոչ զամենայնս. քանզի ոչ այլ ինչ նման է ծառայութեանն, որպէս զգայութիւն մտաց: Քանզի ակն ընդհարութեամբ՝ միտքն ընդ իմանալին բախեցան, և ունկն ընդ լսողութեամբ, աչք 'ի տեսանողութիւն պատրաստեցան, և խոհականութիւն ան-

դաւաս պատասխանատուութիւնն արտաքերեաց. իսկ
ընդկայցն հատուցողութիւն զձաշակելեան զարթոյց յընտ-
րութիւն ողոքողութեան. և 'ի ձեռն զգայութեանցն
այսոցիկ ամենայն զգալիք առին զգուշութիւն պահպա-
նութեան:

Իսկ ականջացն դժուարագոյն իմն է գտանել պահպա-
նութիւն անձայնութեան, որ և կոխի իսկ 'ի բազում
անարժան ձայնից. և ոչ միայն ծառայ մնայ, այլ և ծա-
ռայեցելոց զգայութեանցս կրկին ծառայեցեալ: Արդ
հանելով 'ի բաց զունկն ծառային, նշանակեաց զանդրդ-
ուին 'ի սկզբանէ զանլսութիւն և զանհնազանդութիւն
մարդկան: Բայց քանզի շատ է զի և բարերար Տէր
երկնի և երկրի զամենայն խեղութիւնս մեր եկն 'ի
բժշկել, և զթերութիւնս մնաց մերոց լնուլ և կատա-
րել, ոչ զանց արար մարդասիրութիւն նորա և զուն-
կանք ծառային. այլ առեալ անդրէն 'ի տեղւոջն եդեալ
անվէր և անարի զտեղին ցուցանելով, որ է նշանակ դար-
ձի մեղուցելոցն յապաշխարութիւն. և խօսի ընդ ամե-
նեսեան աղերս բանիւք և քաղցր բարբառով:

Բայց քանզի զօրութիւնն էր անպարտելի, թէպէտ
և յոյժ խոնարհագոյնս խօսի, սակայն ես-եմն ասելով
Աստուածն մարդացեալ, երկիցս անգամ անդրէն յա-
ռաջ բնութիւնն զարկոյց զնոսա և ոչ խնացան: Ողոր-
մեալ այնուհետեւ և բարերարին անարժանիցն, երիցս
անդէն 'ի տեղւոջն կատարէ բան. զՊետրոսի զսուրն
անդրէն հրամայէ դարձուցանել, և զինքն փոխանակ ա-
շակերտացն մատնէ 'ի ձեռս ունելեացն, միանգամայն
և զՀօր կատարէ զհրամայեալն զբաժակ մահուն ըմ-
պելով: Նա քանզի էր Աստուած անսուտ, եղեւ մարդ
ճշմարիտ՝ անկասկածելի աստուածութեամբն աներ-
կիւղ մատնէր 'ի ձեռս ունելեացն. իսկ մարդկային բը-
նութեամբն երկիւղագին խանդաղատական աղօթիւք
զայն որ կարողն էր փրկել 'ի մահուանէ՝ աղաչէր ոչ
դուզնաքեայ և մտահաճոյ, այլ ընդ այլս ինչ երազա-
տես լինէր, այլ յառաջահոգակ և նախախնամ հովիւ-
կենդանի բանաւոր խաշանց կանխագէտ տեսանէր զինչ
լինելոցն էր:

Առեալ այնուհետեւ զաշակերտսն զայս հասանէ 'ի
տեղին զոր յառաջագոյն նկարեալ էր մարգարէիցն.

«Ժողովեցից, ասէ, զամենայն ազգս երկրի, և իջուցից զնոսա 'ի ձորն Յովսափաթայ. և անդ նստայց դատել զամենայն ազգս շուրջանակի»։ Արդ ոչ զի յառաջագոյն ասացեալ էր մարգարէութեանն՝ ակամայ իրքն կատարէին, այլ նոյն ինքն Հոգի Աստուած մարգարէիւքն խօսէր որ ինչ լինելոցն էր. ոչ այսօր, այլ որ 'ի սկզբանց յեղումնն ըստ կամաց յաղթութեանն առաջին մարդոյն էր։ Այլ քանզի ոչ հարկաւոր էին իրքն, այլ ըստ խրատու Թշնամւոյն և ըստ յօժարութեան վատթարի ոգւոյ անփոյթ արարեալ զյօժարութիւնս, քաջաբեր լինել քան անարգագոյն պտուղս։ Այլ քանզի Տէրն ամենեցուն ոչ եկեալ էր 'ի դատապարտութիւն, այլ փրկել 'ի ծառայութենէ և նորոգել յազատութիւն, խնդրէր աղօթիւք յայնմանէ՝ որ առաքեաց կոչել զաշխարհ 'ի մոլորութենէ, և հասուցանել 'ի Հօրն արքայութիւն։

Արդ ետես յայսմ տեղւոջ եթէ եկեալ հասեալ է ամենայն արարածք ականատես լինել մահուան որդւոյն Աստուծոյ, եթող զաշակերտսն 'ի խոնարհագոյն տեղւոջն, և ինքն սակաւիկ մի 'ի վերագոյն տեղին մատեաւ. անկաւ 'ի վերայ երեսաց իւրոց՝ խոնարհեալ համբուրէր զդէմս երկրի, և հեղոյր զսուրբ զքրտանսն 'ի սուրբ հաստուած հողոյն, և բառնայր զառաջին անէծսն։ Դարձեալ կանգնէր, 'ի վեր հայեցեալ կարդայր առ Հայր աղօթիւք ասելով. Հայր եթէ հնար ինչ է, անցցէ զբաժակս զայս յինէն։ Իբրու տէր էր հնարից և անհնարից, առ Հայր կարդալով ցուցանէր զմիասնական Երրորդութիւնն, և միանգամայն և ըղմարդկութեանս բնութիւն, որ այնչափ վերաբերեցաւ յաստուածութիւնն։ Աղօթս առնէր ոչ միում ազգի և կամ միում մասին, այլ ամենայն մարդկան և տիեզերաց. ոչ մարդկան միայն, այլ ամենայն կենդանեաց, ցամաքայնոց և ջրայնոց և օդայնոց, երկնի և որ յերկինս։ Զի թէպէտ և որդի էր ըստ աստուածութեանն, սակայն 'ի ձեռն մարմնացեցելն լինելոյ՝ ուսաւ 'ի չարչարանացն մահու զնեղութիւն ամենայն կենդանեաց, որ անկեալ են ընդ ապականութեամբ մահու. զի յորժամ իրքն կատարեցան 'ի յապականութիւն ամենայն

մահկանացուացս, կարող լիցէ օգնական լինել յանչափ-չափութիւն. նա և որ առաջինեայ իւրն էին, ոչ փոքր և ոչ դուզնաքեայ ինչ էր, այլ ահագին մեծապէս։

Որ եթէ 'ի մահուանն Աստուծոյ որդւոյն Միածնի 'ի տարապարտուց մեռանելոյն՝ ամենայն Իսրայէլ առնուլ սուգ՝ ոչ մի ցեղ կամ երկու, այլ ամենեքեան, զոր մեծապէս մարգարէն ողբայ; "Յաւուրն յայնմիկ, ասէ, ղիցես կոծ սաստիկ իբրև զկոծն առաղառասամթով որ 'ի դաշտին, ազգ տանն Դաւթի առանձինն և կանայք նոցա առանձինն, ազգք տանն Նաթանայ առանձին և կանայք նոցա առանձինն; ազգք տանն Շմաւոնի առանձին և կանայք նոցա առանձինն, որչափ եւս առաւել 'ի մահ որդւոյն Աստուծոյ երկինք խոնարհեցան, երկիր դղրդեցաւ, և ամենայն իմանալի զօրութիւնքն զարհուրեալ։

Իսկ ամենայնի Տէրն յայսմ վայրի ոչ մի անգամ միայն, այլ և երկիցս և երիցս 'ի վայր անկանի, իբրև թէ երկինք յերկիր. և դարձեալ կանգնեցաւ՝ որպէս թէ զերկիր ընդ իւր կանգնէ 'ի վեր տարրացեալ, միութիւն գործելով երկնաւորաց և երկրաւորաց. և ոչ փոքր ինչ էր ծանրութիւն բեռինն՝ զերկինս բառնալով և զերկիր կախելով զինքեննէ։ Տեսանես, և ոչ քիրտն դուզնաքեայ բղխէր յաստուածային մարմնոյն, այլ քիրտն ուժգին և արիւն. և արիւնն ոչ միով մնօսամբ, այլ վտակք բազմահոսանք. որով զերկինս սրբէր, և զերկիր լուանայր, և զօդ մաքրեաց յառաջին ծխոյ ճենճերաց զոհիցն ապականութեան։

Իսկ 'ի վերայ այսր ամենայնի սքանչելագործութեանց՝ աշակերտքն անկեալ դնէին անընդոստ քնով։ Իսկ սակայն մարդասէր Տէրն հեզաբար հանդարտութեամբ մատուցեալ ընդոստուցանէր զաշակերտսն, իբրև թէ զաշխարհ 'ի քնոյ, և այսպէս բանիւք ասելով. Ո՛վ Պետրոս, այդպէս վայրիկ մի ոչ կարացէք արթուն կալ. քանզի վեց օր արարի զերկինս և զերկիր և զամենայն զարդս նոցա. և արդ ահա այս վեցհազարեան ամ է, որովք անկեալ խանգարեցան ընդ ապականութեամբք, և իմ եկեալ փրկել և անդրէն նորոգել։ Արդ՝ աղէ զարթիր և արթուն կաց սակաւ մի, և թափեա 'ի քէն զծանրութիւն քնոյդ, և տես զինչ ինչ գործելոց է ընդ

իս ազգատոհմք քո 'ի վերայ ամենայն բարերարու-
թեանց իմոց մինչեւ ցայսօր ։ Զինչ կարեմ հատուցա-
նել քեզ ժողովեալ ամենեցուն իբրեւ 'ի վերայ մահա-
պարտի, ոչ ըստ աշխարհի սովորական մահու ողջանա-
նել, այլ մեծապէս անարգանաց ։ Այլ եւ յոյժ խռո-
վեալ եմ եւ ողբամ դառնապէս, քանզի 'ի մահուան
խաւոմ գիտեմ զինչ լինելոց է ․ ընտրեալ տաճարս ա-
ւերելոց է, քահանայութիւնն լռեսցի, պաշտօնն դա-
դարէ, ընթերցուածք սուրբ կտակարանացն որ վասն
նորա աղաղակէին 'ի սուրբ մատեանսն ․ հարքն հանապա-
զորդ չիջանեն, պատարագք խափանեսցին, ողջակէզքն որ
վասն մեղաց՝ զուեղի առնէր, ուխտապրութիւնն որ 'ի
հեռաստանէ՝ ոչ եւս եկեսցէ ․ անձկեալ քաղաքն Ե-
րուսաղէմ աւերեսցի, եւ ամենայն Իսրայէլ ցրուեսցի ։
Դա եւ դուք խակ երկոտասանքդ որ ընդ իս էք, յայսմ
գիշերի գայթակղելոց էք ․ քանզի գրեալ է, պարտ է
զի եւ կատարեսցի ․ «Հարից զհովիւն, եւ ցրուեսցին
խաշինքն» ։ Եւ արդ խաշինք առանց հովուի՝ ապա մատ-
նեսն 'ի ձեռս գիշակեր գազանաց ․ մանաւանդ զի մի եւս
սատանայ յայսմ աւուր օձման խարբալել զձեզ իբրեւ
զցորեան ․ եւ ես աղաչեցից զՀայր, զի մի պակասեսցին
հաւատք քո ։

Այլ բարւոք ասաց եթէ մի պակասեսցեն ․ քանզի աս-
տուածութեանն ոչ են կամք տեսանել զչարութիւն
մարդկան, բայց եւ մարդոյն պիտի առաքինութիւն զգե-
նուլ յանձին զգուշութիւն, եւ 'ի Հօրն արքայութիւն
եւ յուրախութիւն մտանել ։ Զի մի պակասեսցեն, ա-
սէ ․ այլ ոչ եթէ մի ուրասցիս ։ Ուրանալն եւ չուրանալն
'ի ձեռս նորա էր ․ իսկ ընդունելն անդրէն գործ մարդա-
սիրութեան ։ Այլ որպէս վասն ամենայն Իսրայէլի ող-
բալից աղաչանօք աղաղակէր առ Հայր, զի մի կորիցէ
ազգն ընտրեալ, նոյնպէս եւ վասն երկոտասանիցն յանձն
առնէր Հոգւոյն սրբոյ, զի հաստատուն կացցեն 'ի ժամ
փորձութեանն ։ Իսկ Պետրոս առ գութ սիրոյն Տեառն
իւր անփորձաբար խիզախէր, բայց Տէրն որ ինչ լինե-
լոց էր՝ յառաջագոյն պատմեաց նմա ․ եւ Պետրոս 'ի փոր-
ձանացն խնամնեացեալ՝ դառնապէս արտասուօք եւ մե-
ծաւ զղջմամբ վերստին զանձն հաստատէր յաշխատու-
թիւն ։ Այլ այն որ 'ի ժամ փորձութեանն քան զինմ

կակղագոյն, յետոյ քան զադամանդեայ եւս առաւել խստագոյն երեւեցաւ։

Ո՛, քանի՜ մեծ ժպրհութիւն քահանայից և քահանայապետին, և ամենայն մեծամեծացն որ ընդ նոսա. մինչդեռ Տէրն ամենայնի, վասն ամենեցուն աղաչէր ողբալով զի մի մատնեսցին յանբժշկելի հարուածոյն, նոցա ոչ ինչ փոյթ արարեալ 'ի յիսկապէսն որ լինելոց էր, այլ յանդգնագոյն եւս քան զսոդոմայեցիսն յարձակեցան 'ի վերայ։ Նա յիրաւի առաւել թէ եւս չարութեամբ քան զնոսա. քանզի 'ի Սոդոմ հրեշտակքն նշան ինչ ոչ արարին, այլ զՍոդոմ իսկ արարին նշան ահագին ամենայն տեսողաց, և արժանապէս հատուցումն անարժանիցն հատուցաւ. զի եթէ վասն անարգութեան հրեշտակացն ամենայն մատունք երկրին ընկալան զաստուածային հարուածքն, իսկ ուր Տէր հրեշտակացն կրէր զանարգանս մահու, ո՜վ բաւական է հատուցանել վրէժ դատաստանին այնորիկ. ոչ միայն թանձրացեալ մարմինս որ առաջին յերեւելիս ընդունի զվճիռն մահու, այլ և անապական ոգիքն ընդ ամէն մարմնոյ կապեալ և անկեալ յանշէջ հուր գեհենին, որ առաւել սաստկութեամբ այրեսցի քան զերկիրն սոդոմայեցւոց։

Նա հասեալ, ասէ, քահանայապետն և ամբոխն՝ առանց պատկառելոյ արկին զձեռս իւրեանց կալան զՅիսուս, կապեցին և առեալ տարան 'ի տուն քահանայապետին։ Կապեցին զայն, որ եկն արձակել զմեզ 'ի կապանացն անլոյծ. 'ի տուն տարան զայն, որ երկինք և երկիր ոչ տանին. հրեղէն բնութիւնն 'ի մէջ փայտեղէն տան մտեալ կայր, և ոչ ծախէր տունն. որ իջուցանէր հուր 'ի պատարագս նոցա և ընդունէր 'ի քաւութիւն մեղաց, ինքն ընդունողն առաջի կայր պատարագամատուցին, յորմէ սերոբէքն և քերոբէքն թեւօքն ծածկէին զոտս և զերեսս իւրեանց յահէ մեծութեան նորա։

Ստէր տաճարին վասն տաճարին պահանջէին։ Ո՛վ մեծամեծ յանցանացն. զի՞նչ ինչ չար ասաց. "Քակեցէք, ասէ, զտաճարդ, և ես յերիր աւուր շինեմ"։ Ո՞եք իսկ, ասեն, լուաք։ Ո՛վ քահանայք, և մե՞ծ իցէ արդեօք յանցանքս այս։ Ասեն՝ և կարի մեծ. շինեմ,

տօսայ, և ոչ եթէ աւերել. Թուի ինձ եթէ դուք զե-
րիս աւուրս ոչ կարէք աւերել, նա և ոչ բաղում ամս։
Բայց բարւոք ասէր թէ քակեցէք. քանզի 'ի սկզբանէ
քակել եւեթ գիտէք, և ոչ շինել։ Նա քակեցէք
զազգս արդարոցն, և ես այլ արդարս շինեցից 'ի միջի
ձերում. քակեցէք և դուք զմարգարէութիւնն յան-
ձանց ձերոց, սակայն ես այլ մարգարէս յարուցից ձեզ
քարոզել զճշմարտութիւն. անարգեցէք դուք զվէմն
որ էր գլուխ անկեան, և ես այլ երկոտասան վէմս կանգ-
նեցից յաշխարհի ձերում, զի շինեցից զձեզ 'ի վերայ
անշարժ հիմանն՝ և ոչ կամեցարուք։ Իսկ արդ զինչ
մեծ է եթէ քակէք զտաճարդ, և յերիր աւուր կանգ-
նեմ զդա։ Զերկինս ոչ ապաքէն առանց աւուր կանգ-
նեցի՞ և զերկիր առանց ժամու հաստատեցի, և զամե-
նայն գոյացութիւնս 'ի վեց աւուր զարդարեցի. դուք
զտաճարդ 'ի քառասուն ամ շինեցիք, ես զմարդ 'ի
քառասուն օր նկարեցի յարգանդի. դուք զտաճարդ 'ի
քառասուն ամ շինեցիք, ես զձեզ քառասուն ամ շի-
նեցի յանապատին՝ և ոչ շինեցարուք։ Արդ որովհե-
տեւ քառասնամեայքդ՝ անխրատեալք և չշինեալք 'ի
վերայ վիմին՝ որ տայր ձեզ զջուրն 'ի նմին անապատի,
արդ քակեցէք դուք զայս տաճար զոր տեսանէքս զիս,
և ես յերիր աւուր շինեցից զսա առանց ձեռագործի.
զի այլ թէ կամիցիք քակել, ոչ կարէք։ Բայց զայդ
տաճար զոր Սողոմոն շինեաց, եթէ կամիք և եթէ ոչ
կամիք, դա քակելոց է 'ի թշնամեաց ձերոց. մանաւանդ
թէ ոչքն իմ իսկ դառնապէս ասացեալ են 'ի վերայ տա-
ճարիդ. որպէս և դու իսկ, ով քահանայապետ Կայիա-
փա, մարգարէացար ոչ 'ի կամաց քոց. "Գայցեն, ա-
սես, այնուհետեւ Հռոմք, և բառնայցեն զազգս մեր
և զտեղի և զօրէնս մեր". որ և լինելոց է ոչ յետ բա-
զում աւուրց, այլ առ կենօք քովք տեսցես զայն։

Եւ զայս ասելով վերամբարձագոյն եւս հայեցու-
ցեալ, ցասոյց զքահանայապետն և ասէ. որ այժմն մի-
տեալ կամ առաջի քո կապանօք և մեծ անարգու-
թեամբք, տեսցես յերկինս վերացեալ, և նստիմ 'ի
հայրենի աթոռն յաջմէ զօրութեանցն Աստուծոյ։
Զայս լուեալ քահանայապետին, ձեռն զօձիւք հար-
կանէր, և յերկուս զպատմուճանն պատառէր. զի 'ի

պատառել պատմուճանին, զազգն ամենայն զայրացուս-
ցէ յարուցանել 'ի վերայ Յիսուսի: Բայց թերեւս յի-
րաւի պատառեցէր զպատմուճանդ. զի ընդ նմին պատառ-
ուելոց էր և քահանայութիւնն: Քանզի արժան իսկ
էր զօձիս պատառել 'ի մեծամեծ չարութեանն զոր գոր-
ծելոց էր յայսմ տեղւոջ: Այլ տառկքն տէրունեան
յորժ հանդիպեցան ճշմարտութեամբ. "Ով որ արկա-
նէ գինի 'ի տիկս հինս. ապա թէ ոչ՝ պայթուցանէ գինի
նոր զտիկս հինս". յորս սակաւիկ մի կաթեաց զօրու-
թիւն ուժոյ՝ սակաւիկ գինի նորոյ, և անդրէն հին տիկ-
քըն յերկուս հերձաւ: Իսկ արդ զի՞նչ լինչ մեծ սասաց.
որդւոյ մարդոյ նստել ընդ աջմէ Աստուծոյ ասաց: Ո՛
հնացեալ կուրութեանն, որ ոչ ամենեւին և ոչ ոսս
անգամ տեսանեն. զորհանապազ սաղմոսարանն երգէ.
"Ասաց տէր ցտէր իմ, նիստ ընդ աջմէ իմմէ, մինչեւ
եդից զթշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց": Եւ ե-
թէ զնստեալն յարուցանելով հրամայէ անդրէն նստել,
այլ զձեւն նստելն ածէ 'ի նստուցանել, և ոչ զեղեալ
թշնամին կրկնէ անդրէն դնելով զպյլաձեւ եղեալն,
իբրեւ զքեզդ է ընդդիմացեալ, դնէ պատուանդան
ոտից նորա: Այլ եթէ դժուար թուիցի քեզ մարդոյ որ-
դի Աստուծոյն լինել, ընդէ՞ր ոչ յառաջագոյն պատառե-
ցեր, յորժամ լուար 'ի Հոգւոյն սրբոյ 'ի ձեռն Մով-
սիսի "Որդի իմ անդրանիկ Իսրայէլ, արձակեա զի ե-
կեսցէ պաշտեսցէ զիմ պաշտօնն". ապա թէ ոչ՝ սպա-
նանեմ զորդին քո զանդրանիկ: Արդ վասն քո կամիմ
եթէ սպանանէ Աստուած զորդի զանդրանիկ զթագա-
ւորին եգիպտացւոց, զի դու լիցիս որդի անդրանիկ Աս-
տուծոյ. և դու հայհոյես և սպանանես զմիածին որ-
դիդ Աստուծոյ, և բարկացեալ ես եթէ ընդէ՞ր նստու-
ցանէ ընդ աջմէ իւրմէ:

Այս ընդդիմութիւն և ընդ դիւաց անքարշտու-
թեամբքն զանց առնէ, պատերազմ տայ ընդ Աստու-
ծոյ և ընդ մարդկան և ընդ սուրբ Հոգւոյն միանգա-
մայն, որ ասաց ցիս տէր. "Որդի իմ ես դու, ես այսօր
ծնայ զքեզ": Այլ անդէն զիշխանութիւնն 'ի ձեռս տայ,
ոչ միայն 'ի վերայ ազգին յորմէ ծնանի, այլ ամենայն
հեթանոսաց 'ի ծագաց մինչեւ 'ի ծագս երկրի: Արդ
որովհետեւ ատեցեր և մերժեցեր զխաղաղութիւնն 'ի

բաց 'ի քէն, խումբ առեալ աշխարհական պատերազ-մաւ 'ի վերայ երկրի, զոր յառաջագոյն իսկ նշանակէիր դու 'ի հարկանել փողոյն 'ի գլուխ ամսոց և 'ի շաբաթս քո և 'ի լըմնումն և 'ի պակասութեան լուսնի և յամե-նայն տօնս երևելիս քո, յայտ է եթէ 'ի սկզբանէ 'ի մարտ պատերազմի մտեալ էիր ընդ իս։ Արդ որ ընդ ամենայն երևելիս կռուէիր, ամենեքեան ընդ քեզ տայցեն պատերազմ. փողն լռեսցէ, շաբաթն լուծցի, լըմնումնք լուսնին քեզ յերկրի հեթանոսաց երևեսցին, երևումնք հրեշտակաց քեզ այլ մի հանդիպեսցին. վասն զի ամենայնքս 'ի վերայ քո հեղեալ էին 'ի պատիւ և 'ի փառս մեծարանաց։ Արդ Հոգին սուրբ ելեալ և գնացեալ 'ի քէն, զի այլ մարգարէ 'ի միջի քում մի մար-գարէասցի. որովհետև ասացեր թէ հայհոյեաց, և իշ-խեցեր զայդ ասել, ամենեքեան քում սուտ բանիցդ ե-տուն վկայութիւն թէ մահապարտ է։

Իսկ արդ որդի մահապարտի, ո՛վ նզովեալք, կուփս հանեն և ընդ երեսս թքանեն։ Այսպէս զայն որ զար-դարեաց զգլուխ քո յականս պատուականս, և թքանես ընդ երեսս այնմ որ յարարչութեանն փչեաց 'ի քեզ հոգի կենդանի. վասն որոյ և կոյրդ շրջի աղաղակէ յայտ-նութեամբ ընդ փողոցս քաղաքիդ, “Որում Յիսուսն ասեն, ասէ, նա կաւ արար թքով և ծեփեաց զաչս իմ, հրամայեաց լուանալ 'ի Սելովհա, և տեսանեմ„։ Այրն լուսաւորեցաւ, և դու լուսաւորդ կուրացար։ Տեսանես, քանզի յանդգնութիւն անհանձարիցն էր, և անհամե-մատ համբերութիւնն Աստուծոյ, յանօրինաց կուփի, և 'ի մեղաւորաց թուք յերեսն ընդունի ազատիչն ամե-նայնի։ Այս 'ի վեր է քան զբնութիւն մարդկային. որ արար զարարածս, նա միայն կարաց տանել յայսմ ա-մենայնի։

Դարձեալ հարցանեմ զքեզ այդրէն, ո՛վ քահա-նայապետ. ուստի՞ ետուր զարծաթն մատնչին. ո՞չ յա-ռաջ ասացի քեզ թէ մի՛ տար. ոչ երբեք գնի արծա-թոյ արիւն արդար. ահա այժմ այդրէն 'ի քեզ ըն-դունիս զերկոտասանն։

Իբրև ետես Յուդա եթէ մատնեաց զՏէր 'ի դա-տաստան մահու՝ յոյժ զղջացաւ, և դարձոյց զարծաթն առ քահանայապետսն և առ ծերս ժողովրդեանն և

ասէ. մեղայ զի մատնեցի զարիւն արդար: Եւ նոքա ա-
սեն. մեզ չէ փոյթ, դու գիտես. և նա ընկէց զարծաթն
'ի տաճարն, և ինքն գնաց 'ի խեղդ արկ և մեռաւ ,,:
Ո՛վ Յուդա, քանի՜ չար եղեւ քեզ թողուլ զճշմա-
րիտ վարդապետն քո, որ ուսուցանէր քեզ զգնացս ար-
դարութեան և զխօսս ստուգութեան. ո՞վ ուսոյց քեզ
զյետոս ընդդէմ խոստովանութիւն: Մեղայ, ասէ, զի
մատնեցի զարիւն արդար: Աշակերտ որդւոյ մարդոյ
էիր, զվարդապետութիւնն յերկնէ և յերկրէ ուսա-
նէիր, զնշանագործութիւնս զհոգւոյն սրբոյ տեսանէիր,
որդի զգա Աստուծոյ գիտէիր. և այժմ ասես՝ մեղայ զի
մատնեցի զարիւն արդար: Ո՞վ երբեք յարդարոց սաս-
տեաց ծովու և դադարեցին ալիք նորա. կամ յորո՞յ մար-
գարէի ձեռըն հնազանդեցան երբեք, որպէս յանուն
Յիսուսի Քրիստոսի 'ի ձեռն եօթանասնիցն: Դ՞ան
ասացեր եթէ զարիւն արդար մատնեցի, ընդէ՞ր ոչ ա-
սացեր եթէ զորդին Աստուծոյ մատնեցի. թող ամաչե-
ցեալ լինէր Աննա և Կայիափա առաջի ամենայն ժողո-
վրդեանն: Դ՞ան առ քահանայսն բերեր զարծաթն,
ընդէ՞ր առ Պիղատոս ոչ տարար. քան 'ի մէջ տաճա-
րին ընկեցեր, ընդէր ո՞չ ընկեցեր զայդ 'ի յատենական
դատաստանին. թող կոչէր դատաւորն զամենայն պա-
տուականս ժողովրդեանն, և յանդիմանեալ կշտամբէր
զքահանայապետսն՝ եթէ զայր անմեղ արծաթոյ գնէք
և սուտ բանիւք դատապարտէք, և կցորդ առնէք զիս
անիրաւութեանդ ձերոյ: Դարձեալ՝ քան չոքար 'ի
տուն և խեղդեցար, ընթացեալ քո քեզէն առ դատա-
ւորն ձիչ առեալ և զաղաղակ բարձեալ՝ ասելով առա-
ջի ամենայն բազմութեանդ զմեծամեծսն և զքանչե-
լիսն զոր գործէր վարդապետն քո: Եւ եթէ այնպէս
ոչ լսէին բանիցն քոց, կացեալ իցիւ քո առաջի խաչին,
և խաչելոյն առաջի ասացեալ՝ թէ մեղայ զի մատնեցի
զարիւն արդար: Որ հայրն էր գթութեանց և տէր ո-
ղորմութեանց, որ ամենեւին է փրկիչ և ամենայնի կե-
ցուցիչ, որ ոչ եկն դատապարտել զմարդիկ, այլ արդա-
րացուցանել և շնորհել զյանցանս իւրաքանչիւր որ դառ-
նան առ խաչեցեալն: Ոչ էին մեղքն քո մեծ քան զգ-
թութիւնն Աստուծոյ, որ 'ի ձայն բարձր աղաղակէր և
ասէր. ամենայն որ ծարաւի է՝ եկեսցէ առ իս, և արբ-

ցէ յինէն զՋուրն կենդանի, միանգամայն ՚ի թողութիւն և յանմահութիւն ։ Ո՞չ ապաքէն զմեծ արիւնն իւր վասն մեծ մեղաց աշխարհի հեղու յերկիր, և նովին սուրբ արեամբն գնէր զմեռեալս և զկենդանիս. համարեա թէ դու մի ՚ի նոցանէ էիր ։ Որ զամենայն կարէր առնել, քեզ միայն չհամարեցար բաւական ՚ի փրկութիւն. յայտ է եթէ որ զառաջինն մարդն յանցոյց, նոյն նա քեզ զգեցոյց զխլրդենի կուրութիւնդ. որում ոչ ծագեաց նշոյլ շնորհի որդւոյն Աստուծոյ յօգնու մոլորելոյդ, վասն որոյ և ընդ վայր հարար, և զհեղձամղձուկ դառնութիւն ժառանգեցեր ։

Ապա յիրաւի ուրեմն սուրբ Հոգին ողբ առեալ ՚ի բերանոյ Դաւթի ասէ. “ Աստուած օրհնութեան իմոյ մի լռեր. զի բերան մեղաւորի, բերան նենգաւորի բացաւ ՚ի վերայ իմ. խօսեցան զինէն ՚ի լեզուս նենգաւորս, և բանիւ ատելութեան զիս պաշարեցին. մարտեան ընդ իս ՚ի տարապարտուց, այլ ես յաղօթս կայի ” ։ Արդ ամենայն սաղմոսս այս՝ չարութեամբ և անիծիւք ՚ի վերայ մատնչին ասացաւ, զոր մեծաւ համբերութեամբ Տէր ՚ի խաչելութեանն կատարեաց ։ Եւ վասն զի զանպատճառն մեղաց ՚ի մահ դատապարտեաց, կատարեցաւ ՚ի վերայ նորա բանն, “ Որ հայհոյեսցէ, ասէ, զՀոգին սուրբ, ոչ թողցի նմա յայսմ աշխարհի և մի ՚ի հանդերձելումն ” . որպէս և եղեւ իսկ ՚ի վերայ նորա ։ Քանզի և աշակերտակիցքն բարկացեալ էին և քահանայքն ցասուցեալ և ընտանիքն իւր ոստուցեալ. ոչ ոք փոյթ արար խնդրել զանդիւտ կորուստ նորա, և ոչ ոք իջոյց զնա ՚ի չարաչար կախաղանէն. ուռաւ փոր նորա, և հեղաւ որովայն նորա, և ցրուեցան ամենայն ոսկերք նորա ՚ի գժոխս. իբրեւ զջուն մեռաւ, և իբրեւ զգէշ քարշեցաւ. եւ սին ՚ի վաստակոցն, և ջնջեցաւ անուն նորա ՚ի դպրութենէ կենաց ։

Իսկ քահանայապետք և ծերք ժողովրդեանն առին զարծաթն և ասեն. Ոչ է արժան զայդ ունել ՚ի գանձս, զի գինք արեան են. խորհեցան և գնեցին զագարակն բրտի ։ Ո՜վ մեծի անմտութեան քահանայից. տալ արժան էր զարծաթդ ՚ի տաճարէ այտի, և ընդունել չէր արժան. ոչ այժմ պղծեցաւ արծաթդ ; այլ յառաջագոյն բազում ժամանակօք՝ յաւուրց անտի Երեմիայի

մարգարէի. «Առի, ասէ, զերեսուն արծաթիսն զգինս վաճառելոյն զոր գնեցի յորդւոցն Իսրայելի, ետու զնա 'ի գինս ագարակի բրտի»: Զի մի կարծիցէք եթէ մարդոյ է տեսութիւնս, ասէ մարգարէն. «Որպէս և հրաման ետ ինձ Տէր»: Հաւաստիկ երեւիք դուք եթէ ծնունդք էք սատանայի, զի զգործս հօր ձերոյ կատարէք հանապազ: Արդ ոչ եթէ արծաթդ պիղծ է, այլ դուք պղծեցիք զօրութիւն արծաթոյդ:

Պիղծ էր Գողիաթ այլազգի, և պիղծ զինուք կամէր կոտորել զԻսրայէլ. իսկ Աստուած 'ի ձեռն Դաւթի կործանեաց զհպարտութիւն նորա, յորում բնակեալ էր սատանայ, և նորուն զինուն եհատ զգլուխ հսկային. և զսուրն որով եհատ, ոչ միայն պիղծ չհամարեցաւ, այլ և յոյժ սուրբ, և ետ զնա ցԱբիաթար քահանայապետ. և նա առեալ եդ 'ի պահեստի ընդ սեղանոյն, Աստուծոյ նուիրեալ զյաղթութիւնն և ոչ մարդոյ. և սեղանն ոչ պղծեցաւ: Եւ շինեաց Սողոմոն զտաճարն, ոչ զօրութեամբ հեթանոսական մտիքն, և օգնականութեամբն Խիրամայ կռապաշտի, ուստի և Յեզաբէլ նզովեալ մոլորեցոյց զԻսրայէլ: Դարձեալ ուստի նորոգեաց Զօրաբաբէլ զգոյն տաճարին. իբրու յայտնի է ամենեցուն: Քանզի 'ի գալստեանն դարձին իւրեանց՝ հարկին զազգս բազումս, և աւարօք գերութեանն կազմեցին զաւեր տաճարին, զոր և մեծ մարգարէն Անգէաս յանդիման բարբառի. «Եղիցին փառք տանս այսորիկ, ասէ, մեծ վերջինս քան զառաջինն»: Եւ զի մի պիղծ համարիցին զկապուտ դիւականացն անկելոց, ասէ Զաքարիա. «Եւ եղիցի յաւուր յայնմիկ որ 'ի վերայ սանձաց ձիոցն 'ի սրբութիւն տեառն». որ կատարեցաւ գործով 'ի վերայ Երուսաղէմի 'ի հարկանել երկոտասան բիւրուցն յաւուրս Յեսուայ յովսեդեկեանցն քահանայի մեծի, և Զօրաբաբելի սաղաթիէլեանց:

Արդ ոչ եթէ զարծաթդ չէ արժան ընդունել 'ի գանձն, այլ զձեզ հանել յամենասուրբ տաճարէդ. որ ոչ միայն զարծաթ դորա պղծեցէք, այլ և զօրէնս Մովսէսի՝ չընդունելով զկատարիչ օրինացն. վասն այսորիկ ամբաստանեն զձէնջ ոչ միայն սպասք տաճարիդ, այլ և երկինք և երկիր ամենայն զարդուք իւրեանց:

«Եւ առեալ ածեն, ասէ, զՅիսուս 'ի վանացն Կայ-ափայ կապանօք առ Պիղատոս. և նոքա ոչ մտին 'ի ներքըս, զի մի պղծեսցին»: Ո՞ւր եցէ սրբութիւն ձեր, ով քահանայք. գուցէ տաճարն 'ի գլխոս վաճառելոյն պղծեցէք. զանձինս ձեր և զամենեցուն՝ որ մերձ են առ ձեզ, յանձնառութեամբ սուրբ արեանդ պղծեցէք. արդ ընդէ՞ր ոչ մտանէք յատենատունդ: Եթէ արդարութեամբ լինի դատաստանդ, դա ոչ արժանի մահու դատանի, և դուք ապրեալ լինիք յարդար արենէդ. իսկ տեղիդ զորոյ յատակ այդր սուրբ զարշապարքդ կոխեցին, եթէ յառաջագոյն ինչ ունէր զաղտ անիրաւութեան, 'ի ձեռն արդար դատաստանիդ սրբեալ և մաքրեալ լինի ամենայն տունդ ատենիւդ հանդերձ: Ապա եթէ 'ի դատաւորէդ ինչ խորշիք իբրև յանթլփատ հեթանոսէ, աՀաւասիկ դա առ ձեզ արտաքս ելանէ, մերձ առ ձեզ կալով առանց միջնորդի խօսի ընդ կարծեցեալ սուրբ քահանայապետսդ: Բայց թուի ինձ թէ յորմէ դուք խորշիք, դորա յառաջագոյն իմացեալ է ոչ միայն զպղծութիւնդ ձեր, այլ և զմեծդ անիրաւութիւն. քանզի և գիտաց իսկ՝ եթէ առ նախանձու մատնեցին զնա, վասն որոյ կրկնէ և երեքկնէ և բազում անգամ հարցանէ. Օ՜ ինչ ինչ չարիս գործեալ է, ասէ, զի ածէք մատուցէք զսա 'ի մահ դատաստանի: Իսկ իբրև ոչ գտանէին ամենեւին տեղի պատասխանատուութեան, խռովութեան իմն մեծի պարտ առնէին 'ի Գալիլէէ մինչև ցԵրուսաղէմ. դարձեալ և թագաւորութեան զըմպարտութիւն 'ի վերայ դնէին:

Իբրև ետես, ասէ, Պիղատոս՝ եթէ ինքեանք ոչ մտանեն, ինքն ել առ նոսա. և ստգտանելով զնոսա 'ի միտս իւր՝ ասէ. Ո՜վ, գիտեմ զի քահանայք էք և քահանայապետք, ոչ երբէք գիտէք սուտ խօսել, քանզի սուրբ էք. և 'ի ներքս անգամ առ իս ոչ մտէք, զի մի պղծիցիք. արդ ասացէք ցիս՝ զի՞նչ չարիս գործեալ է նորա, զի թողէք զուրախութիւն պատուական տօնիդ ձերոյ, և իբրև արդարութեան նախանձորդք վրէժխնդիր էք, իբրև թէ չարագործի. գրով տուք ինձ զարդն ամբաստանութիւն, զի ըստ գործոց նորա զդատաստանն հատուցից: Ասեն ամենեքեան միաբան. Ո՛եք

գիտեմք, զի մահապարտ է ըստ օրինաց մերոց: Բարկացաւ դատաւորն և ասէ. Ուրի ինձ՝ եթէ ճշմարտատեացք ունիք էք դուք. զիա՞րդ կարեմ ես զայր անմեղ առանց յանցանաց սպանանել. արդ առէք և ըստ օրինաց ձերոց որպէս և սովոր էք՝ դատեցարուք: Պատասխանի ետուն քահանայապետքն և ասեն. Մե՞ք հրաման ունիմք յօրինաց մերոց չսպանանել զոք: Ասէ դատաւորն: Այլ ես երկնչիմ յօրինաց հռոմայեցւոց առանց յանցանաց դատել զարդար ոք: Ասեն քահանայապետքն. Մե՞ք վկայեմք՝ եթէ մահապարտ է, քանզի խռովիչ է և զանձն իւր 'ի թագաւորութիւն մատուցանէ: Ասէ դարձեալ դատաւորն. Որպիսի՞ խռովիչ. յափշտակո՞ղ իբրև զաւազակ, թէ բռնութեամբ իբրև զթագաւոր, թէ յափշտակող և աւարառու. յորո՞ւմ լերին բնակեալ էր, և զո՞ր ճանապարհս պաշարէր, և զո՞ 'ի ճանապարհորդաց կողոպտեաց, և կամ զո՞ր գաւառ հինեալ աւարեաց. զի՞նչ շատ տարաւ 'ի գերութիւն, ըզմարդի՞կ եթէ զանասուն. ածէք զմնացեալ ոք յընկերաց գերելոցն, զի և 'ի նոցանէն եւս ճշմարտեցից. և եթէ զգանձս արուք առ բռնաբար, ընդէ՞ր յառաջագոյն ինձ ոչ բողոքեցէք. և եթէ որպէս ասէքդ՝ թէ թագաւորութեամբ խռովէ զմեզ և հանէ 'ի հարկաց կայսեր, ցուցէք ինձ ո՞վ են սպասաւորք դորա, և կամ քանի՞ զինուոր ունի, և որպիսի՞ սպասաւորութիւն զինուց, որով կարէ զզէն ունել հռոմայեցւոց՝ հանելով զձեզ 'ի ծառայութենէ կայսեր, որպէս ասացէքդ:

Իբրև տեսին քահանայքն թէ յամենայն կողմանց ած և արգելեաց զնոսա յանպատասխանատուութիւն, սկսան լրբենի դիմօք խօսել ընդ դատաւորին և ասեն. Ո՜վ քաջ դատաւոր, ընդէ՞ր ոչ հաւատաս արդարոցս. դու իբրև զմեզ տեսեր յատենիս, չէր արժան քեզ այդպիսի բանիւք բազում քննութիւնս 'առնել, այլ միայն հաւատալ մեզ, և զի՞նչ ասեմք՝ վաղվաղակի կատարել: Իբրև զայն լուաւ Պիղատոս, ստգտանէր զանմտութիւն պատասխանեացն նոցա, դարձեալ ընդ միտըս իւր զքահանայապետսն: Եմուտ անդրէն Պիղատոս առ Յիսուս և ասէ. Արդարև դո՞ւ ես թագաւորն հրէից: Նա պատասխանի Յիսուս և ասէ. Քո՞յով բանիւ խօսիս դու ցիս զայդ, եթէ այլ ոք ետ քեզ բանս

'ի բերանոց ։ Ասէ Պիղատոս. Ապա ոչ հրեայ եմ. ազգա-
տոհմն քո մատնեաց զքեզ 'ի ձեռս իմ, ինչ արարեալ
է քո նոցա ։ Պատասխանի ետ Յիսուս և ասէ. Արքայ
եմ իսկ արդարեւ, ով դատաւոր, այլ ոչ յայսմ աշ-
խարհէ ։ Ասէ դատաւորն. Ուրեմն այդպէս է, թագաւոր
ոմն ես դու ։

Ապա եւ անդրէն Պիղատոս առ Հրեայսն և ասէ ցնո-
սա. Գիտասջիք ամենեքեան, զի ես և ոչ մի ինչ պատ-
ճառս մահու կարեմ 'ի վերայ նորա գտանել. է ձեր սո-
վորութիւն՝ մի ոք 'ի կապելոց արձակել 'ի տօնի աստ.
կամիք զի արձակեցից ձեզ զարքայդ Հրէից ։ Հասարակ
զաղաղակ բարձին ասելով. Մի զդա, մի զդա, այլ ար-
ձակեա մեզ զորդի Աբբայ ։ Այս էր այն որդի Աբբեայն
աւազակ մի ։ Երբեւ զայն լուաւ Պիղատոս, յոյժ տրտ-
մեցաւ ընդ կատարութիւն ժողովրդեան ։ Յամենայնի,
ասէ, տեսանեմ զձեզ վրիպեալս 'ի ճշմարտութենէն.
խռովութենապարտ արարէք, և ոչ մի ինչ բան մեղաւ
'ի վերայ կարացէք դնել. Թագաւորութեան անուամբ
հայհոյեցէք, և զգործ իշխանութեան ինձ ոչ ցուցէք ։
Զայս այր մի աւազակ՝ որ 'ի բազում ժամանակաց բա-
զում չարիս գործէր, որ 'ի դաշտի զճանապարհս պաշա-
րէր, զմարդիկ կոտորէր, զուղեգնացս խափանէր, ըղ-
տուարածս 'ի լերանց հալածէր, ճանապարհաց հատս
անէր, 'ի շէնս զորմն ծակոտէր, և զմեծատանց զանձս
տանէր, զաղքատս անողորմն լացուցանէր, յԱստուծոյ
չերկնչէր և 'ի մարդկանէ չամաչէր, 'ի դատաւորաց չպատ-
կառէր; 'ի տանջանաց չզանգիտէր, 'ի տուգանաց չակ-
նածէր, յամենայն պղծութիւնս խառնէր, զամենայն
չարիս գործէր, և ես 'ի բազում ժամանակաց 'ի խնդ-
րիր էի, և մեծաւ ճգնութեամբ հազիւ ըմբռնեցի, արդ
արժան էր ձեզ զայսպիսի այր յայսմ տօնի խնդրել ։

Ապա տուեալ պատասխանի քահանայապետքն և ասեն.
Վասն զի մեծ է տօնս, կամիմք զի մեծամեծ այր ազ-
րեալ լիցի 'ի մեծի տօնիս ։ Ապա պատասխանի Պիղա-
տոս քահանայապետացն և ասէ. Որովհետեւ այդչափ
մարդասէրք էք և զմեծամեծի փրկութիւն խնդրէք 'ի
մեծի տօնիս, արձակեցից ձեզ զՔրիստոսն. որպէս
դուք ասէք՝ նա է մեծամեծ քան զամենեսեան ։ Զայս
լուեալ հիացան ամենեքեան, և ոչ գտան պատասխա-

նիք 'ի բերանս նոցա . յուզեցին զամբոխ բազմութեանն , 'ի ձայն բարձր աղաղակեցին և ասեն . Մ՛ի զդա, մ՛ի զդա, այլ արձակեա մեզ զորդի Աբբայ : Եւ է դարձեալ Պիղատոս . Իսկ զի՞ արարից զարքայն Հրէից : Եւ նոքա նովին բարբառով եւս սաստկագոյն քան զառաջինն ասէին . Բարձ 'ի մէնջ և հան 'ի խաչ :

Եւ մինչ դեռ անդէն յատենին էր դատաւորն , առաքեաց առ նա կինն իւր և ասէ . Չկայ ինչ քո և արդարոյդ այդորիկ , քանզի բազում անցք անցին ընդ իս յայսմ գիշերի վասն դորա : Առաքեաց դատաւորն անդրէն առ կինն և ասէ . Ես զի՞ առնեմ , բանից բան տամ քահանայապետից , և պատասխանեաց պատասխանի կարեմ դարձուցանել քահանայիցս . իսկ աղաղակի բազմութեանս եւ ոչ կարեմ կալ առաջի . ոչ միայն օգնել ոչ կարեմ առնս այսմիկ , այլ և յանձնէ յոյժ երկնչիմ , եթէ դուցէ յակամայ խառնեցայց յարիւն արդար . դու 'ի տեսլեան գիշերոյ զարմացեալ և զարհուրեալ ես ընդ արդարութիւն սորա . բայց ես 'ի տուընջեան իսկ զահի հարեալ եմ յերեսաց սորա : Զի որպէս առաւել է մարդ քան զստուեր անձին իւրոյ , այնչափ առաւել է երեւումն տեսլեան սորա քան զարհաւիրս գիշերայինս :

Արդ՝ իբրեւ ետես դատաւորն եթէ ամենայն բազմութիւնն միաբան աղաղակեն ասելով 'ի խաչ հան , և եթէ 'ի նա եւս ձգեն զբանս հայհոյութեան վասն արքունի իրաց , վաղվաղակի ջուր խնդրեաց և լուաց ըզձեռսն , և զանձն իւր 'ի բաց թօթափեաց առաջի ամենայն բազմութեան ատենին՝ ասելով յանդիմանս քահանայիցն և քահանայապետիցն . Դիտասջիք , ով Հըրեայք , քաւեալ եմ ես յարենէդ յայդմանէ , զոր դուքըն կամիք 'ի տարապարտուց հեղուլ : Եւ նոքա միաբան յանձն առին : Արիւն դորա , ասեն , թէ արդարոյ է՝ 'ի գլուխս մեր , և եթէ մեղաւորի է՝ 'ի գլուխս մեր և որդւոց մերոց , և թէ որդւոյ Աստուծոյ՝ 'ի մեր և յորդւոց մերոց և յորդիս որդւոց մերոց : Յայնժամ արձակեաց նոցա զԲարաբբա զորդի Աբբեայ , և զՅիսուս կալեալ ետ 'ի ձեռս նոցա , զի 'ի խաչ հանիցեն :

Ո՛վ անբաւ բարերարութեանն Աստուծոյ և անկշիռ մեծութեան սիրոյ նորա , որ քան զմիտս և զխորհուրդս անցանէ , ոչ միայն քան [illegible] մարդկան , այլ և

քան զվերին զուարթնոցն։ Ամենայն որ հերկէ զերկիր, զայլոց մարմին կակղէ, և զարտաքին սերմանեացն մտուցանէ զբոյս. իսկ Յիսուս երկնային երկրագործ, և կամօք եկն 'ի հերկումն և 'ի կակղումն, և յիւրամարմինն եբարձ զամենայն չարութեան մերոյ սերմանիս։ Ի սուրբ երեսս ընկալաւ թուք պիղծ 'ի պիղծ և 'ի հայհոյիչ բերանոց. և որ ամենատուրք թքովն եբաց զաչս կուրութեան մարմնոց և զոգւոց մերոց; ընկալաւ ապտակ 'ի ծառայէն ծառայից, և յապտակաց աներեւոյթ հարուածոցն զերծոյց. եւ զինքն յապտակս՝ որ էրն ազատ և ազատիչ ամենեցուն; զի իւրով ազատութեամբն ազատեսցէ զմեզ 'ի ծառայութենէն. որում կամօք տըւալ զանձինս յանարժան ծառայութիւն, և նովին կամօք փշաբոյս արարաք ոչ միայն զերկիր՝ այլ և զմարմինս մեր, մանաւանդ թէ և զհոգի առաւել քան ըզմարմին, խլեաց արմատաքի զբոյս չարաչար փշոց մերոց. և ոչ եթող աստէն յերկրի, այլ բարձրեաց կազմեաց զօրէն պատուական պսակի, և եդաւ 'ի գլուխ։

Ո՛վ քանի է չարութիւն մարդկան, և կամ որչափ բարերարութիւն Աստուծոյ. այն որ պսակեաց զքահանայսն յօսկի և 'ի զմրուխտ և յայլ բազում ականս պատուականս, և զարդարեաց զնոսա 'ի զարդ ոսկեհուռն պճղնաւոր, և 'ի զանգականձայն հնչումն, և 'ի զարմացումն վակասին, փոխանակ այսր ամենայնի տեսանեմ զձախողակի հատուցումն. զի ոչ միայն պսակ 'ի փշոց եդին 'ի գլուխ նորա, այլ և եղէգն ձաղանաց յաջոյ ձեռին նորա։ Բայց յոյժ առաւել զարմանամ ընդ այս իրս, զի՞արդ իցէ եղէգն ձաղանաց. թուի ինձ թէ ոչ այսօր բուսաւ եղէգնս այս, այլ յաւուրց անտի Եսայեայ մարգարէի. "Ճրագն աղօտ աղօտ, ասէ, մի շիջցի. և եղէգն ջախջախեալ մի բեկցի, մինչեւ հանցէ 'ի դատաստան զյիրաւունս արդարութեան"։ Այս յայտնի է ամենեցուն. լուսով ատեանք ուղղին և եղեգամբ գիր հաստատի։ Իսկ արդ եթէ ճրագ աղօտ աղօտ էր Յովհաննէս, որպէս և էր իսկ ճշմարիտ, որչափ նոցա գալ էր՝ փութացան շիջուցանել. այլ նա առաւել քան զճառագայթս արեգականն բացափայլ արձակէր զնշոյլ լուսոյ իւրոյ։ Արդ բարիոք կատարէք զկանխագիր բանս մարգարէիցն ձերոց, այլ չարաչար ընդունիք զվճիռ դա-

տառապանօք յանձինս ձեր: Եղեգամբ մարդիկ գրին և արձակին յազատութիւն 'ի չարաչար ծառայութենէ. իսկ դուք աւաղիկ երկրաբոյս եղեգամբ աստուածային ձեռամբդ անջինջ դեղով գրէք և արձակէք յերկնաւոր ազատութենէն 'ի սատանայական ծառայութիւնս. ապա յիրաւի ուրեմն առնուք զեղէգն 'ի ձեռանէ դորա և հարկանէք զգլուխ դորա. զի երեւեսցի եթէ անձամբ զանձինս հրաժարեցուցանէք 'ի գլխոյդ յայդմանէ, որ պսակելոց է զամենայն սուրբս յանթառամ պսակ արքայութեանն:

"Պարձեալ, ասէ, մատուցին նմա գինի ընդ լեղի խառնեալ. ճաշակեաց և ոչ կամէր ըմպել": Եւ այս եւս առաւել մեծի սիրոյն երեւի տեղի. այգին զոր փոխեաց յԵգիպտոսէ, բազում այգին խլեաց 'ի Քանան և զնոսա տնկեաց, պարսպեաց օրհնօք և ամրացոյց մարգարէիւք. կացոյց նմա թագաւորս վերակացուս, և առաջնորդս քահանայս և քահանայապետս, ուխտս և պատարագս, նուէրս աստուածայինս 'ի տուէ և 'ի գիշերի: Եւ նա տէր այգւոյն 'ի ժամ պտղոյն ընդունել 'ի նոցանէ զճաշակս վայելչութեան գինւոյն. գինին զդառնութիւն անուշութեանն ոչ փոխեաց, քանզի աստուածային աջոյն էր տնկեալ զայգին: Լեղի 'ի գինի անդր խառնեալ տային ըմպել: Լեղին կատարեալ դառնութիւն է. այս բերք ոչ աստուածային տնկոյն են, այլ գիւտք չարասէր մարդոց և նախանձոտ կամաց, որք զանխառն զանգանել կամին և 'ի սուրբ բնութիւն գործոյն Աստուծոյ զխուրեանց դառնութիւն մեղացն խառնել կամեցան: Օ այս աստուածութիւնն քեզ յանձն ոչ առնու. քանզի ոչ եթէ սակաւ մի խառնեցին զլեղին, այլ այնչափ թանձրացուցին, զոր և մարգարէն Դաւիթ յառաջագոյն ասէր ողբալով. "Ետուն 'ի կերակուր ինձ լեղի, և 'ի ծարաւ իմ արբուցին ինձ քացախ": Որովհետեւ առատ էք 'ի չարութիւնս և կապեալք 'ի բարեգործութենէ, զայդ կամս ձեր ոչ կատարեցից: "Ճաշակեաց և ոչ կամէր ըմպել": Քանզի նոքա այնպէս կամէին եթէ հնար լինչ լիցէ՝ յոյժ կերիցէ զլեղին, և առաւել յոյժ արբցէ զքացախն: Եւ եթէ ոք ասիցէ, ուստի՞ գիտես զկամս աներեւոյթս, մանաւանդ և զանգրեալսն, 'ի պատրաստութենէ անտի իմացիր. ո՞ւմ արդեօք եր-

թեք 'ի մարդկանէ գտաւ 'ի ժամ մահուն լեղի և քացախ 'ի մխիթարութիւն. բայց միայն այսոցիկ՝ որոց առաջնորդ և վարդապետ էր հայր նոցա սատանայ. որք ընդ նմին իսկ ժառանգելոց են զպատրաստեալ տեղին երկոցունց կողմանցն :

Որդ Բարաբբայն զոր աղաղակագոյն հաւանեցան, չհարհեցաւ նոցա արձակել 'ի զատաւորէն, և այլ եւս չարս երկուս աւազակս, որոց էին գործք իւրեանց չարութեամբ և դժնդակագոյնք քան զամենայն մահապարտաց, որ յայնմ ժամանակի պահէին 'ի բանդի զատաւորին, և 'ի նմին աւուր դիպեցան 'ի խաչելութեանն Քրիստոսի, մի ընդ աջմէ և միւսն ընդ ահեկէ նորա. զի մի և մի բան 'ի կանխագիր մարգարէութեանն անանց ոչ վրիպեսցի ։

Եւ երթային զհետ նորա բազմութիւն արանց և կանանց, քահանայից և քահանայապետաց մեկնիչք օրինացն և ծերք ժողովրդեանն, ակնատես լինել փաթայլին մահու անարգանաց կենարարին իւրեանց. և յորժ խնդութիւն էր 'ի միասին մոլորելոցն, եթէ 'ի մէջ աւազակացն խաչեցի, հայհոյեալ յերկրէ և դատապարտեալ յերկնիս : Քանզի ունին մարդիկ բարս բնութեան. յորժամ տեսանեն զոք 'ի մեծի թշուառութեան և 'ի հարուածս չարչարանաց և 'ի ձաղանս անարգութեան մահու, կարծեն ամբարիշտ մտօքն՝ իբրեւ յԱստուծոյ զպատիժ պատուհասին եկեալ հասեալ 'ի վերայ նորա, սրտմտեալ բարկանան, և հնարին յանձանց եւս դառնութենէ յաւելուլ 'ի տանջանս պատժուորացն : Եւ այս անխորհրդածութիւնս ծնունդ է կոյր մտաց, որ միայն զառժամայսն իմանայ և զառաջակայսն ոչ տեսանէ, որք անկեալք 'ի ճշմարտութենէ և վրիպեալք 'ի հանդերձեալ կենացն. որպէս եղեւ իսկ 'ի կենսագիւտ տեղւոջն՝ ընտրութիւնք երկոցունց կողմանցն, ոմանց 'ի վայր անկեալ, և ոմանց 'ի վեր ելանել : Քանզի մինչ դեռ փոյթք էին 'ի հայհոյութիւն, և սրատեսիլք 'ի ձաղանս անարգանաց նորա, կամէին լսել և զնորին զթշնամանութիւնս 'ի բերանոյ աւազակաց : Քանզի մարդ յորժամ դառնացեալ 'ի վիշտս տանջանաց և հատեալ է յոյս կենաց նորա, մերձեալ է 'ի դուռն անդարձ մահու, մանաւանդ յայնպիսի մա-

հու՝ յորում աւազակքն կային, ոչ ինչ պատկառի այնպիսւոյն թշնամանել զդատող իւր, նա և յերկինս ձգել հայհոյութիւն բանից։

Բայց արդ դու եկ յարեաց 'ի լուսաւոր տեղւոյն և մերձեցիր 'ի փրկական խաչն տէրունական, և տես անդ զնոր և զքնաղ գործսն՝ որ գործեցան։ Երիս փայտս կանգնեալ և երիս մարդս խաչեալ՝ հասարակ կան 'ի միում պատժի, ոչ ոք քան զոք 'ի դիւրագոյն տեղւոջ, այլ մի քան զմի 'ի դժնդակագոյն հարուածս։ Յայսմ վայրի յոյժ զարմացեալ հիանամ, թէ ուստի գտաւ աւազակին ջատագով ճշմարտութեանն. յայտնի ականատես և ոչ ինչ զարմանալիս. յառաջագոյն ոչ ինչ գիտէր զճշմարիտ վարդապետութիւն Տեառն. յիւրոց գործոցն՝ ունայն էր յարդար վաստակոց [illegible]ութիւն երկնային հեռի էր 'ի նմանէ, քանզի ծնունդ էր մեղաց և սնունդ դառնութեան. այր մի որ 'ի մանկութենէ իւրմէ իբրեւ մոլի 'ի վայր անկեալ 'ի քաղաքէ, հեռացեալ 'ի մարդկանէ, ատեցեալ զլոյս տունջեան, և սիրեցեալ զխաւար գիշերոյ, կցորդ էր քաղաքաւեր գողոց, և հաղորդ յափշտակող աւազակաց. խորհուրդք նենգաւորք և գործք վատթարք, բարեկամ անարգաց և սիրելի լկտեաց, ատելի զգաստից և զազրալի ամենայն բարեաց մարդկան. որսացեալ 'ի դատաւորէն ըմբռնեցաւ ըստ բազում յանցանաց իւրոց. և ըստ բազում յանցանաց իւրոց կայր 'ի պատիժս մահուն։ Իսկ արդ զինչ խօսի. յընկերն սաստելով և զանձն իւր դատապարտելով յանդիմանիչ քահանայից գտանի, և ս առաւել քահանայապետից։ Ինձ թուի՝ եթէ զգաստաւորն յոյժ զարմացէ, միանգամայն և զատեանն կշտամբէ և զիմաստունն անթռաւկիցս դատաւորին յամօթ առնէ։

Բայց ընկեր նորա յանկակից էր հայհոյող ժողովրդեանն, և սկսաւ հենգնելով ասել. Եթէ արդարեւ դու ես Քրիստոսն, փրկեա զանձն քո և զմեզ ընդ քեզ։ Իսկ միւսն 'ի ձայն բարձր լու 'ի լու ամենայն ժողովրդեանն կազեալ սկսաւ ընդ ընկերին և ասել. Յաստուծոյ ոչ երկնչիս դու, նա և 'ի մարդկանէ արժան էր քեզ ամաչել. մեք ըստ յետս ընդդէմ գնացից մերոց ձախողակի զհատուցումն ընկալաք, իսկ սա ընդէր. զի սորա չար ինչ ոչ էր գործեալ, և երբեք ումեք 'ի մարդկանէ

չիք մերձուցեալ։ Զայս նորա ասելով, ամենայն բազմութիւն դատաղացն ամաչեցեալ լինէր։ Եւ դարձուցեալ անդրէն զբանս իւր աւազակն ասէ. Տէր Յիսուս, յիշեա զիս 'ի գալստեան արքայութեան քո։ Զանուն ոչ գիտեմ զառնս զայսմիկ, և աւազակ ամաչեմ ասել. զի վերագոյն գտանի ոչ միայն քան զբարեգործ ոք 'ի մարդկանէ, այլ և քան զլոյծ խրատեալս յօրինաց և 'ի մարգարէից։

Ստոյգ է քեզ այդ, ով յափշտակող. ուր կաս, զո՞ տեսանես, և ընդ ում խօսիս. 'ի խաչի տեսանես խաչեցեալ, և խօսիս ընդ Տեառն Յիսուսի միանգամայն և ընդ արքայի որդւոյ՝ որ իշխէ արքայութեան և բաշխէ պարգևս ամենեցուն։ Նախ արդ զի՞նչ տեսեր, միթէ կակղացոյց զփայտ խաչին ուրոյ առաւել քան ըզքոյդ. ո՞չ տեսանես աւաղիկ փայտ չորեքկուսի 'ի վերայ վիմի կանգնեալ, զոտս և զձեռս երկաթով բևեռեալ, անլոյծ կապանօք պնդեալ. տիգաւորք շուրջ պատեալ, քահանայք հայհոյեն, քահանայապետք զսրտվեն, ծերք լկտութեամբ այպն առնեն, փարիսեցիք լըկտութեամբ ոտնհարեն. բազմութիւն ժողովրդեանդ 'ի ձայն բարձր աղաղակեն ասելով. Զայլս ապրեցոյց, զանձն իւր ոչ կարէ փրկել։ Դու ինքնին իսկ տեսանես եղեգն ձաղանաց և քացախ լեղի խառնեալ 'ի կերակուր և յըմպելի, զհանդերձսն մերկացեալ, զպատմուճանն վիճակեալ, մերկ զփայտէ կախեալ, գլուխ 'ի փըշոց պսակեալ, երեսք թքալիցք, և ծնօտք ապտակեալք. և դու ասես՝ յիշեա զիս 'ի գալստեան արքայութեան քում։

Ստոյգ արդեօք ծագեաց այնպիսի լոյս յոգիս աւազակին, յորժ զարմացեալ եմ և առաւել քան զլոյծ սքանչացեալ. 'ի Նազարեթ ոչ երթեալ, ծննդեանն չէր տեսեալ, 'ի Կանա գալիլեացւոցն սորա չէր երթեալ, 'ի հարսանիսն զսա ոչ ոք կոչեաց, 'ի Թակոյկաբուղխ գինւոյն սորա չէր արբեալ, 'ի նկանակածին հացէն սորա չէր կերեալ, զկաւածեփ կոյրն ոչ էր տեսեալ, 'ի շամբտացի կնոջէն սորա չէր աշակերտեալ, ըզմահիճս անդամալուծին սորա չէր տեսեալ, յունայն գերեզմանն 'Ղազարու սորա չէր երթեալ, զբարոզս դիւացն յերկիրն գերգեսացւոց չէր լուեալ. և զի՞ մի մի

թուեցից յանուանէ. որպէս ունայն էր անձն իւր ՚ի բա-
րեգործութենէ, նոյնպէս անտես և անդուր էր յամե-
նայն նշանագործութեանց Տեառն մերոյ։ Արդ փոխա-
նակ այսր ամենայնի փառաւորութեանց տեսանէր զնա
մի լի անարգանօք ՚ի մահու խաչին, և խոստովանէր
զնա Տէր Յիսուս, որդի Աստուծոյ, և իշխան արքայու-
թեան փառաց Հօրն. աներկբայ հաւատ, անթերա-
հաւատ խնդիրք։ Վասն որոյ և լսէ անսուտ պատաս-
խանի. Արդարեւ ասեմ քեզ, այսօր ընդ իս իցես ՚ի
դրախտին։ Կարճառօտ խնդիրք և համառօտ պատաս-
խանի. բանիւ հաւատոյ, բանին բան պատասխանի
լսէր. զինչ կայր իւր ՚ի ժամու անդ՝ բոլոր զինքն եհեղ
առաջի Տեառն ամենայնի իբրեւ զմորգ և զաղքատ,
բայց միայն մեծացեալ հաւատովքն։ Իսկ Տէր ոչ իբրեւ
զմորգ և ոչ իբրեւ զաղքատ և իբրեւ զնախանձոտ, և ոչ
իբրեւ զկիսապարգեւ, այլ իբրեւ զբարերար առատ մե-
ծատուն անչարակնածութեամբ շնորհէ ոչ զմասն պար-
գեւին, այլ զամենայն զբուն զհայրենի տեղին. ոչ ուր
ծառն մահու, այլ ուր միայն ծառն կենաց. ոչ ուր ան-
ցանկ տեղին էր՝ ուր օձն սողեցաւ եմուտ, այլ զոր ինքն
Աստուած պարսպեաց ՚ի սուր տէգ նիզակի իւրոյ հրեղէն
շուրջանակաւ զոր քերոբէն ինքնին պահէր. զորոյ ըղ-
ցանկն ոչ ոք կարաց յարդարոցն խրամատել, ոչ Աբրա-
համ, ոչ Սահակ, ոչ Յակոբ, ոչ Մովսէս ինքն օրի-
նօքն, և ոչ մարգարէքն քարոզութեամբքն. ոչ քահա-
նայք պատարագօք և ոչ ղեւտացիք ՚ի պաշտաման իւ-
րեանց. ոչ ուխտաւորք յուխտաւորաց, ոչ հարք ճշմա-
րիտք և ոչ թագաւորք արդարք, ոչ գունդք մարտիրո-
սաց և ոչ վիճակք Առաքելոց. մանաւանդ թէ եւս վե-
րագոյն ասացից, ոչ հրեշտակք, ոչ հրեշտակապետք,
ոչ աթոռք, ոչ տէրութիւնք, ոչ պետութիւնք և ոչ իշ-
խանութիւնք զդուռն դրախտին բանալ ոչ կարացին,
բայց միայն աւազակս այս։

Յիրաւի ուրեմն ասացաւ թէ աւազակն եբաց ըղ-
դուռն դրախտին. քանզի ՚ի ժամուն յայնմիկ ամենայն
արարածք ՚ի սուգ տրտմութեան էին. արեգակն թա-
քուցեալ, լուսին խաւարեալ, աստեղք ծածկեալ, տիւ
հեռացեալ և գիշեր մերձեալ, վերինք զարմացեալք և
ներքինք յիմարեալք ; աշակերտք փախուցեալք և ծա-

նօթք հեռացեալք, քարեկամք չարախօսք և մերձաւորք թշնամանողք. ամենեցուն թողեալ՝ ամենեւին յետս կացեալք, միայն սա մերձեալ 'ի խոստովանել։ Ոչ զառ 'ի ծննդենէն սկիզբն առնէր, և ոչ 'ի մանաւոր նշանագործութենէ քուռն հարկանէր. այլ և վերանայր ըստ ախտանական տեսակս և յանհրեւոյթ արքայութիւնն հասանէր և ասէր. Յիշեա զիս յանչարչարելի արքայութեան 'ի քում գալստեանն։

Ո՞ր իցէ այն գալուստ, և կամ ուստի՞ գայցէ, և կամ վասն որո՞յ իրաց գայ. և զիա՞րդ գիտացեր դու, ով աւազակ, պատմեա մեզ. որովհետեւ ընկեր եղեր Ո՛վսէսի, դու աւագիկ քան զՄովսէս 'ի վեր ամբարձար և զանմարմին տեսիլ տեսեր. թուի ինձ թէ Հոգին սուրբ հանդիպեցաւ քեզ, և զՀայրն բոլորեցունց տեսեր դու. և զոր մեծն Պաւղոս ոչ կարաց թարգմանել մեզ ըզպատրաստեալ պարգեւսն, դու յառաջագոյն մտեր և ժառանգեցեր զայն։

Այո, ասէ, այդպէս է ճշմարիտ. քանզի Տէր ինքնին ինձ առաջնորդեաց, և խոստացեալ եւս է. ոչ միայն յղեաց զիս 'ի դրախտն թէ օձն հանիցէ զիս անտի միւսանգամ։ Վասն այսօրիկ ընդ իս իցես, ասէ, 'ի ներքս 'ի դրախտին։ Ընդ իմն ասելով, ոչ ժամանակեան և ոչ անժամանակեան, այլ բնաւ հանապազորդեան. միշտ Աստուած ինքն ընդ իւր, միշտ հաստացեալ՝ ընդ նմա Աստուած։

Վասն այսօրիկ եկն 'ի չարչարանս, զի չարչարեցելոյն օգնական լիցի։ Առաջին պտուղն առաջին ծառոյն ըզմարդն առաջին սպան. իսկ առաջին պտուղ խաչին զառաջնորդն մահու յանձին իւրում սպան. և 'ի մեռանել մահուն՝ առաջին պտուղ աւազակն կթեցաւ 'ի զօրութենէ խաչին։ Ով չարադեւ քահանայք, և այլ եւս այպանիցէք զխաչդ, և կամ զխաչեալդ ձաղիցէք. մինչ կամէիք ընդ անօրէնսն սպանանել զդա, յանօրինէ անտի օրինաւորքդ կշտամբեալ յանդիմանեցայք, և անօրէնն քան զօրինաւորսդ գեր 'ի վերոյ գտաւ ոչ միայն քան զձեզ, այլ և քան զօրէնսդ ձեր զկնովին։

Այս ընդէ՞ր արդեօք այսպէս. քանզի ոչ եթէ օրէնքն տկար ինչ էին, այլ դուք տկարայուցանէք զնա չպահելով զօրէնսն, վասն զի ոչ հաւատայք էիք։ Իսկ

դա հաւատովք ետես զօրէնսն և զօրէնսդիրն։ Զօրէնս ետես, զի կարօտեալ էին հաւատոց և ոչ գտանէին. զօրէնսդիրն ետես, զի եկն կատարել զօրէնսն և ոչ պակասեցուցանել. միանգամայն յառաջ մատեաւ, պատուեաց զօրէնսն հաւատովքն, քանզի խոստովանեաց 'ի տուիչ օրինացն. մեծարեաց և զօրէնսդիրն, զի անուանեաց նմա՝ Աստուած և որդի Աստուծոյ; բաշխիչ պարգեւաց և տէր արքայութեան։ Նաեւ սկիզբն հաւատոց և կատարիչ օրինաց, որդի Աբրահամու և սիրելի մարգարէից, աշակերտակից առաքելոց, առաջնորդ մարտիրոսաց, ժառանգորդ արքայութեանն, դռնապան դրախտին կենաց, միանգամայն սիրիչ և սիրելի Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ։

Արդ յոյժ սիրելի է ինձ բանս Առաքելոյ զոր ասէ. "Ուր առաւել եղեն մեղքն, առաւել եղեն շնորհքն Աստուծոյ"։ Արդ զայս լսելով, եղբարք, ամենեցուն մեր միտք ճշմարիտ գիտելով ընթանան առ այգն տեսական, 'ի զուարճն արդարոց, յերկիրն պարգեւաց՝ յանձկալի քաղաքն Երուսաղէմ, 'ի հրաշակերտ տաճարն Աստուծոյ. ուր օրէնքն աստուածատուրք և մարգարէքն հոգեկիրք, արդարք շնորհալիցք, հարքն կատարեալք և որդիք խրատեալք. ուր նշանք երկնայինք և արուեստք երկրայինք, ուր յայտնութիւնք հրեշտակաց և ընդունելութիւն պատարագաց 'ի ձեռն կենդանի Հոգւոյն սրբոյ, որով Աստուած ճանաչի ճշմարտապէս այնոցիկ՝ որոց ոգիքն սրբութեամբ համեմատեալ են ընդ Աստուծոյ։ Արդ վասն այսր ամենայնի յոյժ սիրեմ զաշխարհն, և յաշխարհի անդ զգաւառն, և 'ի գաւառի անդ զքաղաքն ընտրեալ, և 'ի քաղաքին զբարձրացեալ տեղին Գողգոթա, և 'ի տեղւոջ անդ զեւս բարձրացեալ վէմն, և 'ի վերայ վիմին զաշխարհաձեւ խաչն, և 'ի վերայ խաչին զխաչեցեալն, որ կայր առաջի երկնաւոր տեսողացն, և էր գեր 'ի վերոյ ոչ միայն քան զբարձրութիւնս լերանց, այլ և քան զերկինս. նա եւս քան զերկինս երկնից բարձրացեալ։

Եւ զի այսպէս է ճշմարիտ, հայեաց 'ի տեղին, և տես ճշմարիտ զեղելութիւն գործոցն որ անդ կատարեցան առանց երկբայութեան։ Քանզի մերկացուցին զտէրն արարածոց, զայն որ զգեցոյց զարդուք լուսոյ զեր-

կինս, և պսակեաց զերկիր անուշահոտ ծաղկօք։ Այլ վիճակեցին զպատմուճանն զայն՝ որ առանց կարոյ և վիճակի եւս որդւոց մարդկան զգեստ զարդուց 'ի ծովէ և 'ի ցամաքէ։ Այլ ոչ արբուցին ջուր 'ի ծարաւու այնմ որ մեծ բղխմամբ ամպոց բազմահոսան յորձանօք ռոգանէր զամենայն երեսս երկրի. մինչեւ ասել նմա 'ի չարչարանսն, ծարաւի եմ ես։ Հասուիչն աղբերաց ծարաւի եմ ասէ. տէրն Ովկիանոսի և տուիչն անձրեւաց, անկարօտն յամենայնի և լցուցիչն կարօտելոց՝ ծարաւի եմ ասէր։ Այն որ 'ի սկզբան լինելութեանն այնչափ ջրայեղց գործեաց զարարածս, մինչեւ սուրբ Հոգին շրջէր 'ի վերայ ջուրց և ընդ վիհս մեծամեծս 'ի վայր հոսեցոյց զանչափ խորութիւն ծովուց, և Տէրն այսր ամենայնի 'ի գութ սիրոյ առ իւրան եկեալ, և յիւրոցն մեծապէս չարչարեալ և չարչարանս ընկալեալ, մինչեւ բաժակի միոյ ջրոյ կարօտեալ, ասելով ծարաւի եմ, և ոչ ոք տայր նմա ըմպել։

Ո՛ սիրտք դառնացեալք և միտք խարխարեալք և անձինք յիմարեալք. զի եթէ գոյր յումեք 'ի մեզ այսօր գութ երկնաւոր սիրոյն և տապ նորին անձկոյ, ասէաք և մեք ընդ նմա՝ ծարաւի եմք, լինելով չարչարակից մեծի տանջանաց նորա։ Այլ ոչ զի արբցուք գինի 'ի մխիթարութիւն սգոյ, այլ զի յօժարութեամբ և չարչարանօք զմահ և զձաղանս փրկչին յանձն առեալ՝ քաջութեամբ 'ի հանդէս նահատակութեան համբերութեամբ ընթասցուք, և զախոյեանն կանգնեալ՝ վանեսցուք զԹշնամին։ Այլ և կարօտեսցուք բաժակի միոյ ջրոյ առ 'ի մխիթարութիւն ծարաւոյ։ Այս և արժանաւոր սիրոյ Քրիստոսի արար է ընդ սուրբ մարգարէին ձայնակից լինել. "Առնո՞յր ոք, ասէ, [illegible] առնէր զգլուխ իմ շտեմարանս ջուրց բազմաց և զաչս իմ աղբիւր յորդ արտասուաց"։ Այլ զինչ առնէիր այդու ամենայնիւ, ով մարգարէ։ "Ի տուէ և 'ի գիշերի լայի զԻսրայէլ"։ Արդ որ յահագին անապատին բազմածով վտակս բղխեաց յանջրդի վիմէն, նոյն լինէր առանց նոցունց աշխատութեան զհետ երթայր ժողովրդեանն՝ արբուցանել զազգն ընտրեալ։ Արդ նոյն վէմ վասն նոցուն և սատ մարդացեալ՝ ծարաւի եմ ես, ասէր։ Այլ ոչ միայն զի չտան ջուր, այլ և փոխանակ ջրոյ՝ քացախ ընդ լեղի խառնեալ մատուցանէին նմա։

Եւ կամ ո՞ր 'ի մարդկանէ իցէ սիրտ քարեղէն կամ պղնձի մարմին՝ զայս լսելով հանդարտել արտասուաց։ Օ՜ի եթէ յանճառման սիրելեաց մերոց ցտիմք և կոծիմք, հչեմք դառնացեալ սրտիւք, այրիմք խորովիմք 'ի գութ սիրելեաց մերոց, և ըստ մասանց մարմնոյն՝ ողբք դառնութեան ձայնս արկանեմք։ Եւ զայս առնելով ոչ զարժանն կատարեմք, քանզի զպարտն հատուցանեմք. ոչ զի ինքն է պարտական, այլ զի զմեր պարտիսն իւրովին հատուսցէ. և ոչ զի 'ի պարտեացն ապրել աղաչէր, այլ յոյժ ցամաքեալ և պապաքեալ՝ ջուր խնդրէր սակաւիկ մի, լուանալ զերաշտացեալ քիմսն։ Ծարաւի եմ ասէր. յականէ զոք ոչ կարդայր, զանուն ուրուք առանձին ոչ ասէր. զաղերսն 'ի մեզ անդր արկանէր, զկարօտութիւն ամենեցուն յայտնէր, զանողորմածութիւնն յամենեսեան տեսանէր։

Քանզի ձմլի սիրտս, հեղձնուն ոգիքս, փղձկին միտքըս, և զխանդաղատանսն Մարիամու ոչ կարեմ ասել։ Քանզի մինչ դեռ կայր Տէրն 'ի շտապ տագնապին, մօտ առ նմա կային, ասէ, մայր նորա և քոյր մօր նորա Մարիամ Մագդաղենացի և այլ ևս կանայք՝ որ յառաջագոյն հաւատացեալք էին գալստեանն որդւոյն Աստուծոյ. աչօք իւրեանց տեսանէին զմեծ չարչարանսն, և ականջօք իւրեանց լսէին զհայհոյութիւնսն, մանաւանդ իբրև լուան 'ի բերանոյ նորա՝ թէ ծարաւի եմ։ Եւ դուք ձեզէն գիտէք զբարս բնութեան կանանց՝ որչափ խանդաղատագոյնք են յողորմածութիւն, և մանաւանդ առ սիրելի ծնունդս իւրեանց։ Իսկ արդ զինչ կարծելի է 'ի ժամուն յայնմիկ վասն կանանցն այնոցիկ. զի թէ և էր հնար գտեալ նոցա, ոչ միայն ամանով մատուցանէին նմա ջուր, այլ և յորդագնաց վտակս առ խաչին գործէին։ Եւ իբրև այսպէս ոչ էր 'ի ձեռս նոցա, զկրծից հարկանէին, զսիրտն կոծէին, 'ի միտսն ողբային, և արտասուս յորդագոյնս բղխէին, վայ անձանց կարդային, և զմահ քան զկեանս ընտրէին. մինչ դեռ կային յաշխարհի, հարեալ դիականց նմանէին։ Վասն այսր ամենայնի յառաջագոյն պատասխանի լուեալ 'ի Տեառնէ՝ զոր ողբալով ասէր 'ի վերայ ամենայն ազգին. Դստերք Երուսաղէմի, մի լայք 'ի վերայ իմ, այլ լացէք 'ի վերայ անձանց և ուստերաց և դստերաց ձերոց.

զի եկեսցեն աւուրք՝ յորս ասիցեն, երանի ամլոց և ընդերաց այնոցիկ՝ որ ոչ ծնան, և ստեանցն՝ որ ոչ սնուցին. յայնմ ժամանակի սկսանիցին ասել լերանց՝ թէ անկերուք ՚ի վերայ մեր, և բլրոց՝ թէ ծածկեցէք զմեզ. զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս առնեն, իսկ ընդ չորն զինչ գործեսցեն:

Յայնժամ ՚ի տեղւոջն ստուգաբանի կանխասացութիւն մարգարէին Զաքարիայ, որդւոյ Բարաքեայ, և նմանի մահ որդւոյն Ամոնայ՝ մահու որդւոյն Աստուծոյ: Քանզի Ովսիաս այս՝ այր արդար էր և թագաւոր Իսրայէլի. առաջնորդէր ժողովրդեանն ՚ի ճանապարհս աստուածպաշտութեան, և երբեք ումեք մարդկան ինչ ոչ մեղանչէր. այլ յորդորելով բովանդակեաց զսիրտս ամենայն մարդոյ՝ ածել ՚ի մի երկրպագութիւն Աստուծոյ: Եւ մինչ դեռ խաղաղասէր վարուք կատարէր ընդ կեանս իւր, եկն ել ՚ի վերայ նորա Փարաւոն Կաղ յերկրէն եգիպտացւոց, եդ ընդ նմա պատերազմ և սպան զնա յերկրին հրէաստանի: Եւ քանզի արդարութեամբ էր թագաւորութիւնն Յովսիայ, և միամօր առ ՚ի ծննդենէ, և զուր մեռեալ ՚ի պատերազմի, խանդաղատէ մարգարէն ՚ի մահ թագաւորին. և յորդորեալ զամենայն ցեղն, ածէ ՚ի կոծ լալեաց. և նմանեցուցանէ զսաստկութիւն կոծոյն կոտորելոց նռնենեաց ՚ի դաշտին: Ուր ինձ եթէ ցանկալի և վայելուչ է ծաղիկ նռնենեաց ՚ի տեսիլ աչաց մարդկան. և ՚ի չնչել խորշակի, դիւրահոս վայրաքեր լինի առ հասարակ. և այն որ էր յառաջ պայծառագոյն քան զամենայն ծաղիկս, յետոյ տրտում և տխուր լինի քան զամենայն ծառս փշաբերս: Վասն որոյ և մարգարէն ծաղկի և պսակի նմանեցուցանէ զարդար թագաւորն. ունայն և թափուր մնաց ժողովուրդն իբրեւ ծառս մրգաթափս որ անպիտան երեւին ՚ի տեսիլ մարդկան:

Արդ չորիւք թուական ցեղիւքս, զոր էած մարգարէն ՚ի կոծ թագաւորին, զարս առանձին և զկանայս առանձինն, իբրեւ զոգի և զմարմին բոլոր բովանդակեաց ՚ի սուգ թագաւորին. որպէս և Տէր մեր ասելով ցկանայսն՝ դստերք Երուսաղէմի. և ցուցանէ նոցա թէ կոծելոց են ՚ի վերայ անձանց և ՚ի վերայ ամենայն Իսրայէլի. ոչ միայն արք և կանայք առանձինն՝ որպէս տան Դաւ֊

թի և երից ընկերաց իւրոց, այլ ամենայն ազգք և ազինք՝ ոչ միայն մարդկան, այլ և վերին զօրութեանց՝ որպէս երկնի և երկնաւորաց, և են թուով, և 'ի ձեռն չորիցս կոծին ամենայնքս։ Նոյն ընդէր արդեօք լինիցի այս. վասն զի ամենեքեան գտան յանողորմածութեան. Հրեայք 'ի զուր* պարտաւորեցին և մատնեցին։ Որդւոյ Հեթեաւ երկոքեան կողմանքն միաբանեցան 'ի չարութիւնս, 'ի ձեռն չորից տարերցս չորիւք մասամբք՝ չորք անկիւնք յերկրիս յահ մեծ և յահագին կոծ առ հասարակ ամենայն երկիր կոծեսցին, արք առանձին և կանայք առանձինն. Իսրայէլ կոծեսցի, զի անջատեցաւ 'ի Ճշմարիտն Աստուծոյ. Հեթանոսք կոծին, զի անջատին 'ի սուտ աստուածոյն իւրեանց. երկոքեան կողմանքն մնասցեն 'ի սուգ և 'ի կոծ սաստիկ. և ղանայ կոծն ոմանց յանգիւտ կորուստ, և ոմանց 'ի կորստենէ յանանց կեան։ Զայսմ վայրի կատարի ճշմարտութեամբ բան մարգարէին որ ասէ. "Կոծեսցին ամենայն ազինք առանձինն„։ Ու և անդէն առ խաչին Տեառն ոչ փոքր և դուզնաքեայ էր կոծն, այլ յոյժ մեծ և ահագին, որ զանցուցանէր զամենայն կոծով։

Ի նմին ժամանակի, ասէ, բարձրացաւ Տէր մեր 'ի վերայ խաչին. արեգակն խաւարեցաւ, վարագոյր տաճարին ցելաւ մինչև 'ի վայր, երկիր շարժեցաւ, վէմք պատառեցան, գերեզմանք բացան և բազումք 'ի մեռելոց յարեան, և յետ յարութեանն Տեառն մտին 'ի քաղաքն սուրբ և երևեցան բազմաց։

Նոյն ընդէր արդեօք թագեաւ արեգակն և կորեաւ լոյս գեղեցիկ տունջեանն, և թանձրացեալ տարրացաւ խաւարն 'ի վերայ երկրի։ Յայտնի է, և կարեմք ոչ թագուցանել զճշմարտութիւնն. քանզի զհանդերձն զերծին առին յիւրեանս, և զնա մերկ պրկեալ բևեռեցին 'ի փայտին, ոչ կարացին վերին զաւնդքն հայել 'ի մերկութիւն Տեառն երկնի և երկրի։ Սերովբէք որ յառաջ քան զխաչելութիւնն շուրջ կային զաստուածութեամբն նորա, չկարացեալ հայել յահագին փառս նորա, այլ երկուք թևովք ծածկէին զերեսս իւրեանց, և երկուք թևօքն ծածկէին զոտս իւրեանց, և երկուք թևօքն հանգարձեալք և վերաբերեալք կախէին զանէ

պատուելի զօրութենէ նորա, և հրեղէն բերանովք զանհատ սուրբ սուրբ սուրբն ասելով անյագ ձայնիւքն զարարչական զօրութիւնն փառաւորէին: Այնպէս հրեշտակք և հրեշտակապետք և ամենայն դասք զուարթնոցն կան յահի և 'ի դողման. ոչ կարէին հայել և տեսանել զինքնագոյ բնութիւնն, տեղի տուեալ խորշին և թագչին յանմատոյց ճառագայթիցն յինքնածագ բնական լուսոյն. ոչ միայն պատուելով զարարչական զօրութիւնն, այլ և գիտելով զիւրեանց նուաղութիւնն ոչ ժպրհէին հայել յանդգնաբար և մերձենալ և մօտել, զի մի ապականեալ ծախիցին յանմատոյց զօրութենէն: Եւ այս է խնայութիւն արարչին ամենեցուն, պահել զարարածս անվնաս յիւրաքանչիւր բնութեանն, և առաւել 'ի ժամուն յայնմիկ՝ յորում ահագին մահ որդւոյն Աստուծոյ երևէր վերնոց և ներքնոց, տարերքս սպառաւոր լինէին 'ի պատիւ խաչելոյն և 'ի ծածկոյթ զուարթնոց, որոց ոչ էին կամք հայել և տեսանել զանարգութիւն մահուն նորա: Միանգամայն և յամօթ առնելով զանհանճար ժողովուրդն՝ որ առանց ամօթոյ պատկառանաց հայէին 'ի մերկութիւն որդւոյն Աստուծոյ, մածեաւ թանձրացաւ խաւարն 'ի վերայ լրբենի դիմաց նոցա, զի չէին արժանի հայել և տեսանել զկեանս իւրեանց 'ի վերայ խաչին:

Որդ զայս օրինակ յառաջագոյն տեսեալ Մովսէս հոգւոյն Աստուծոյ՝ կանգնեաց յանապատի անդ ատեան վատասատանի. քանզի 'ի վերայ փրկական բարեգործութեանց Աստուծոյ առ ժողովուրդն՝ գտան նոքա ոչ գոհացողք, այլ հայհոյողք և տրտնջողք 'ի Մովսէս և յԱստուած: Բարկացուցին և դառնացուցին զսուրբ հոգին Աստուծոյ, և առաքեաց 'ի վերայ նոցա Աստուած օձս մահաբերս. առանց խնայելոյ հարկանէին և սպանանէին 'ի ժողովրդենէն զբազումս: Իսկ Աստուծոյ ըստ իւրում բարերարութեանն յիշեցեալ զուխտն որ էր ընդ ծերելս իւր, գթացեալ ողորմի հարելոցն և մահկատելոցն յօձից սատակմանէ: Հրամայէ Մովսէսի առնել օձ նիւթական, և բարձրացուցանել 'ի մէջ ժողովրրդեանն. զի որ կարասցէ հայել և տեսանել զօձն Մովսէսի, ապրել կարասցէ 'ի դառն թիւնից սպանող օձիցն: Եւ այս է յոյժ սքանչելի և իմացական տեսու-

թիւնք. Ած հրամայէ առնել Մովսէսի, և զնիւթոյն ա-
նուն 'ի մէջ ոչ բերէ. և ոչ մի ինչ՝ որ անկանի ընդ կա-
նաւ ճարտարաց, և ոչ յայլոց ձեռակերտից արուեստից՝
որ կազմի առանց հրոյ փորձութեան: այլ միայն հրաման
տուեալ, Արա քեզ, ասէ, դու Ած. քեզ քեզէն արա,
ասէ: Նա յայս հայեցեալ Մովսէսի յոյժ իմաստնա-
նայ. տեսանէ զծածկութիւն իրացն հանդերձելոց, առնէ
Ած պղնձի: Որպէս յինձ երեւի փորձը 'ի շատէ, ընդ աղօտ
յայտնութիւն իմաստութեանն զանպարտելի զշնորհ-
սըն Աստուծոյ պղնձոյ նմանեցոյց Մովսէս, զի անմը-
նաս սահեսցին այնոքիկ՝ որոց ստացեալ իցէ հաւատովքն
ճշմարտութեան զնա: Նայց զձեւ պղնձի ածին ոչ յայլ
օրինակ բաղկացոյց, այլ 'ի թունաւորացն և 'ի սպա-
նողացն:

Արդ տես զընտրութիւն որոշմանն. հարկանէին ա-
մենեքեան, մեռանէին ոչ ամենեքեան. իբրու յայտ է
ընտրութիւնք դատաստանին: Նա քանզի յորկորստու-
թենէ մտին մեղք յաշխարհ միջնորդաւ առաջին Ածին,
նոյն ցանկութիւն կերակրոց շարժէր զմարմինս անյագ
ժողովրդեանն, յորմէ և գտաւ իսկ տրտունջ հայհոյու-
թեան 'ի բերանս նոցա. հարկանէին և խածանէին յօ-
ձիցն՝ որ մահս 'ի վերայ հասուցանէր: Քանզի ոչ ինչ
այլ գոյ նման ցանկութեան, որպէս զօձի բնութիւն խո-
րագէտ և նենգաւոր. սողի և սպրդէ մտանել ընդ նեղ
և ընդ նուրբ փապարս, մտանէ և ցուցանէ զգործ դառ-
նութեան մահուն. որպէս իգական ցանկութիւն հեղու
և տապալի 'ի տենչանս կերպկրոց, շարժի և շռայլի յար-
բեցութիւն անյագութեան. ուստի բազմագլուխ գա-
զան ցանկութիւնն զօրանայ 'ի վերայ զգայութեանցն
մարդոյն և անյագ վարէ յիրս աղտեղիս: Դարձեալ և
ձեւ սողնոյս այսորիկ շարժման ճշմարտապէս ցուցանէ
զշարժումնս մերոյ բնութեանս, որպէս և ուսաք իսկ 'ի
բնական արանց՝ որ անստութեամբ տան հաւանութիւն
իմաստնասէր մարդոց: Հինգ պատ առնու Ած 'ի սողել
իւրում. իսկ առաջոյքն և զկնիքն լնուն զեօթներորդ
թիւն. և բերէ զնմանութիւն զմերոյ զգայութեանցս,
երկուք աչօք և զուգիւք ականջօք, ճաշակաւորութիւն,
խոհականութիւն և ներքին համք, որովայնին՝ որ շար-
ժէ զամենայն մարդ 'ի մարմնական ցանկութիւնս:

Արդ այս է տեղալ օձիցն 'ի ցանկացող ժողովուրդն՝ որ ամենայն մտաւորքն զզայութեանցն յեղեալք էին 'ի ցանկութիւն, և գործով զկամս աղտեղութեանն կատարէին ։

Իսկ ընդ հարկանել օձիցն՝ և մահու վախճանէին․ և որ կոխեալն միայն լինէր 'ի շարժմանց ցանկութեանցըն, զխածանելն խածան 'ի թիւնաբեր օձիցն, այլ ընդ մահուամբ ոչ արկանէր ։ Կարէք հայել և տեսանել զօձն Մովսէսի, վասն զի օձ էր որ սպանանէր, և որ սպանանէրն՝ նոյն և մաղկատէր․ և 'ի ձեռն միւս՝ օձին տեսլեան՝ մաղկատեալքն ընդունէին զառողջութիւն․ և պատեցան զբարձրացեալ օձին մաղկատեալքն և մաղկատիչքն․ և նա միջնորդեցաւ և եկաց դատաւոր երկուցունց կողմանցն, և շնորհեաց ոմանց զառողջութիւն կենաց և ոմանց զընդդէմն ։ Մեծ էր և օձն պղնձի՝ որ կազմեցաւ 'ի ձեռաց իմաստնոյն Մովսէսի․ այլ մեծութիւն զօրութեանն նորա զնմանութիւն բերէր զբարձրացեալ խաչին՝ որ կանգնեցաւ 'ի Գողգոթա, զոր Տէրն ինքնին յառաջագոյն օրինադրեաց ասելով․ Որպէս բարձրացոյց, ասէ, Մովսէս զօձն յանապատին, այնպէս պարտ է բարձրանալ որդւոյ մարդոյ 'ի մէջ երկոցունց կողմանց, ոմանց յանդարձ մոլորութիւն, և այլոց 'ի ճանապարհ ճշմարտութեան ։

Արդ խաւարեցաւ արեգակնն 'ի վերայ մոլորելոցն, զի չէին արժանի տեսանել զարեգակնն արդարութեան՝ որ բժշկէր զհարուածս աներեւոյթ առաջին օձին ։ Եւ որպէս յանապատին՝ այնոքիկ որ յաղխն հարեալ լինէին 'ի ցանկական օձէն, մարմնովքն կատարէր զգործս ապականութեան, ոչ կարէին տեսանել զօձն Մովսէսի, քանզի չէին արժանի շնորհատուր թողութեանն, վասն այնորիկ մահուամբք անկեալ տապաստ յանապատին դնէին․ իսկ ուր դուզնաքեայքն խոտորմամբքն ցանկութեամբքն ախտացեալք էին՝ 'ի դիւրագոյն գային 'ի բժշկութիւն, սոյնպէս և աստ 'ի գագաթն տեղւոյն պատեցան զխաչիւն Տեառն Յիսուսի անօրէնք և օրինաւորք, անարժանք և արժանաւորք ։ Որ հնութեան կուրութեամբք հարեալ էին, ոչ կարացին տեսանել զմահն 'ի կեանս դարձեալ, և զմոլորութիւնն 'ի ճշմարտութիւն շրջեալ, զանէծսն յօրհնութիւն փոխանա-

կեալ, յառաժամայն նեղութիւնս հայեցան, և 'ի հանդերձեալ հանգստենէն վրիպեցին։

Իսկ նա ըստ իւրում մարդասիրութեանն շնորհեաց զառողջութիւն բժշկութեան երկոցունց կողմանց՝ որք խածեալք և խոցոտեալք էին 'ի թիւնից հին վիշապին, և շնորհեալ զառողջութիւն 'ի ձեռն հաւատոցն ակամ՝ որք կարեն հայել և տեսանել զորդին մարդոյ 'ի վերայ խաչին, որ ընկալաւ չարչարանս յիւր մարմինն. և զնոյն իմանայցեն որդի Աստուծոյ, արարիչ երևելեաց և աներևութից։ Քանզի ոչ եթէ իբրև զՄովսէսի օձն պղնձի է՝ որ կախեցաւ զփայտէ յանապատին, որ առ ժամանս զօրանայր յառողջութիւն, և առ ժամանս տկարանայր յանդարձութիւն մահու։ Քանզի նմանութիւն առաց Տէրն մեր, և ոչ զորպիսութիւնն նմանութեան, որ ոչ բերէր զխսկութիւն ճշմարտութեանն։ Զի եթէ բերէր, զինչ ևս պիտոյ էր երկրորդին գալ մտանել 'ի նորա տեղին, զոր և մեծս Առաքեալ թարգմանէ մեզ զզօրութիւն խաչեցելոյն. "Այն որ ոչ գիտէր, ասէ, զմեղս՝ վասն մեր մեղս եղև, զի մեք լիցուք նովաւ արդարութիւն Աստուծոյ" և մեղքն օձին մտին յաշխարհ։

Որդ ձևացուցեալ զինքն Տէրն օձին տեսակաւ՝ տըպաւորեալ կերպարանեցաւ յեօթն թուական զգայութիւնս և յանհաստ բարժանելի խոհականութիւնն. և եղեն մեզ, քանզի էաք ամենեքեան ընդ նովին մեղօք մաղկատեալք և մաղկատիչք. մաղկատեալք յառաջին հին թիւնից վիշապին, և մաղկատեալք յիւրաքանչիւր շարժմանց թուական զրոյ մասանց մարմնոյ։ Ծակոտեցան աչք մեր յանարժանս հայելոյ, և ախտացան ականջք մեր յայլանդակս լսելոյ, ճաշակելիք մեր անյագտենչալով, և շարժմունք մեր անասնական ցանկութեամբք, և խոհականութիւնս մեր հպարտ բարձրացեալք. և եղեաք ամենայնիւ և ոչ մի մասն արդարութեան։ Իսկ այն՝ որ ոչ գիտէր զմեղս և հեռի է յայսմ ամենայնէ, 'ի կամս իւրոյ բարերարութեանն եղև մեղս՝ որ ոչ էր նորա, զի մեք լիցուք արդարութիւն նովաւ. որ զոյլն մեր՞ կորուսաք. արդ գտցուք նովաւ, զի մի կորուսցուք այլ։

Բայց այս է օձն պղնձի զոր բարձրացոյց Մովսէս

յանապատին. հարկանել ոչ գիտէ, զի չունի թոյնս 'ի բնութեանն. իսկ յայլոց ոչ հարկանի, զի անստանելի է գոյացութիւնն: Ոստեաւ պատեցան հարեալքն և հարկանողքն. հարեալքն բժշկեցան և հարկանողքն պարտեցան, զի ջրեցին թոյնքն իւրեանց յանպարտելի զօրութենէն գոյացութեան մարմնոյն: Նա կախի օձս այս զփայտէ բարձրացելոյ. և ոչ յաներևոյթ և ոչ 'ի ծածուկ տեղւոջ, այլ 'ի յայտ բարձրաւանդակի. ոչ թագուցեալ և ծածկեալ հանդերձիւք, այլ մերկ ամենայն մասամբք տեսլեանն կայ 'ի մէջ բազմութեան ժողովրդեանն: Յայտնի ամենեցուն է, և տեսանեն ոչ ամենեքեան. որ տեսանենն՝ ընդունին զառողջութիւն, և որք ոչն տեսանենն՝ հրաժարեն յաշխարհէս և յաշխարհէն կենաց:

Ապա յիրաւի ուրեմն Տէրն մեր նմանեցուցանէ օձիս այսմ ոչ զոք յարդարոց և ոչ զոք 'ի մարգարէից և ոչ 'ի հարցն կատարելոց ումեք, այլ մարդոյ ումեմն միայնոյ և յայտ միայնացելոյ, ոչ դուզնաքեայ, այլ որդւոյ մարդոյ՝ որ ունի զբնութիւն ամենեցուն և 'ի վեր քան զամենեսեան, և արարիչ ամենեցուն և բոլորեցունց նորոգիչ, և ունի զմարմին մահկանելի, այլ ոչ մահկանող. և մահկանացու 'ի մարմին, այլ ոչ յոգի: Նա մարմին առաջի 'ի ձեռս և 'ի յոտս, 'ի կողս և 'ի թիկունս, 'ի ծնօտս և 'ի գլուխս: Իսկ զգայութիւնք նորա անտանելի ունէին զմերոյ թուականիս, այլ ոչ հարկանէին ըստ մերոյ նմանութեան:

Նա և առաւելից իսկ փորձք 'ի շատէ սակաւ բանիւք: Ի ձեռն աչաց յառաջ քան զործով մեղանչէին մարդիկ. իսկ Տէրն մեր Քրիստոս աչօք հայեցաւ 'ի կինն բազմամեղ քան զամենայն քաղաքն՝ յորում բնակեալ էր. ծանեաւ զնա, և ծանոյց զինքն նմա: Աչք առ աչս հանդիպեցան, և յորդահոս արտասուս վճժեցին յապաշխարութիւն. մեղքն մեռան և արդարութիւնն կենդանացաւ: Լսելեօք մարդիկ գերին 'ի լկտի երգս ձայնից. նոյնպէս լսելեօք եմուտ Տէրն մեր 'ի տուն քահանայապետին, և ետես անդ զմահ թագաւորեալ. և լուաւ անդ ձայնս ողբոց և կոծոց մեծաց, հալածեաց զմահ և լռեցոյց զողբս կոծոցն յուսահատութեանն: Ունէր և զճաշակաւորութիւն, այլ միայն զհարկաւորաց և ոչ

զաւելորդաց. լցոյց զպակասս կարօտութիւնս, և վաստակեցան թիկունք բեռնակրացն 'ի պատարուն 'ի սակառին: Այլ 'ի ձեռն խոնարհութեանն ընդ Հօր 'ի բարձունս խօսէր, և յերկրի ընդ մարդկան շնորհալից խոնարհութեամբ շրջէր:

Այլ իբրեւ այս այսպէս էր ճշմարիտ, ոչ ինչ վրիպեալ գտայ ասելով՝ եթէ մարմին մեր վերագոյն գտաւ քան զբնութիւնս մեր: Այլ վասն այսորիկ ինքն զինքն նմանեցուցանէ պղնձի օձին իբրեւ մեղաց և արդարութեան. մեղաց՝ զի ըստ մերում գոյացութեանս երեւեցաւ, իսկ արդարութեան՝ զի ոչ շարժեցաւ ըստ մերոց զգայութեանցս. և այսու ամենայնիւ արկանէ զլսողսն 'ի վարան տարակուսի. "Որպէս Մովսէս, ասէ, բարձրացոյց զօձն յանապատին, այսպէս պարտ է բարձրանալ որդւոյ մարդոյ":

Նա ինչ ասաց, ասեն, զայսպիսի բանս Տէրն՝ որ Աստուածն էր բնութեամբ և մարդ ճշմարիտ. արարիչ ըստ աստուածութեանն և արդար ըստ մարդկութեանն, ընդէ՞ր օձին նմանեցուցանէ զինքն: Ո՞ իմաստուն լսող, զբարիոք ասացեալքդ 'ի Տեառնէ մի այլ ընդ այլոյ տգեղագոյնս լսես. օձի նմանեցոյց զինքն, ոչ խածանողին և հարկանողին, այլ անթիւնին և բժշկողին. քանզի 'ի ձեռն թիւնաւոր օձին հարաք և մեռաք, իսկ 'ի ձեռն անթոյն օձին բժշկեցաք և ողջացաք: Նպաքէն մարմին է գոյացութիւն օձին, մարմին է և բնութիւնս մեր. մարմին մարմնոյ դիպեցաւ 'ի դրախտին, մարմին ընդ մարմնոյ խօսեցաւ, մարմին 'ի մարմնոյ խաբեցաւ, և թիւնաւորն զանթոյնն եհար և սպան: Մարմին էառ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, ոչ զթիւնաւոր հին օձին, այլ զորոյ վիրաւորեցելոցն, և արար մահկանացու. մարմին մարմնոյ երեւեցաւ, անթոյնն թիւնաւորին, անմեղասացեալ մեղասացելոյն, անչարչարելին չարչարացելոյն, անապականն ապականացելոյն. աստ ահա միանգամայն իսկ ասացից, անմահն մահկանացուին, և Աստուածն մարդոյն. սա՛ գոյացեալ և բաղկացեալ 'ի մարմին թանձրացեալ և կախեալ զփայտէ՝ ոչ յանապատի և ոչ 'ի քաղաքի, այլ արտաքոյ քաղաքի և հեռի յանապատէ:

Այլ ամենայն աշխարհք և քաղաքք ժողովեալ շուրջ պատեալ զնովաւ հայէին ամենեքեան, և տեսանէին ոչ

ամենեքեան։ Որոց տեսանէնն՝ ջնջին թոյնք օձահարութեանն, և առանց դեղոց ընդունին զկատարեալ առողջութիւնն. աչք զգաստանան ցած հայելով և տեսանելով զաստուածութիւնն 'ի պարտաւոր մարմինն, և 'ի ձեռն ականջաց լսեն նորին բարբառոյ աստուածութեանն. որ ասէ. "Հայր, 'ի ձեռս քո դնեմ զհոգի իմ"։ Եւ ընտրող ճաշակելիք քաղցրանայ 'ի քիմս լուղաց բարբառոյն, և լցուցանէ քան զամենայն համս անոյշ կերակրոց, և 'ի ձեռն մարմնաւոր զգայութեանցս առողջանան ոգիքն, և լուսաւորին միտքն և լնին յոյժ սրատեսիլք. հային 'ի չարչարանս խաչին և տեսանեն զանչարչարելի աստուածութիւնն Որդւոյ, և վերաբերին հաւատք թռուցեալ և հասանեն առ Հայրն բոլորեցունց, և յիշեն զՄովսէս և զօձն պղնձի, որ էր առակ օրինակի արդեան ժամանակիս՝ որ կատարեցաւ 'ի խաչելութեանն Քրիստոսի. վասն զի ոչ ամենեքեան կարացին տեսանել։ Նոյնոցիկ՝ որոց խաւարեալ էին սիրտք իւրեանց, և հնութեամբ կուրութեամբն շլացեալ էին ոգիքն իւրեանց, և մարմնաւոր նախանձուն հարան և մաշեցան 'ի մարմինս իւրեանց, գայթագղեցին և դղրդեցան առ վիմին հաստատութեան, արգելաւ յաչաց նոցա տեսիլ ճառագայթից լուսոյն՝ մեծափայլ խաչին Քրիստոսի, որ ծագեաց 'ի մէջ ամենայն արարածոց։

Վասն այսորիկ երեւեցաւ 'ի տեղւոջ անդ իրք ահագինք և գործք մեծամեծք և սքանչելիք. քանզի վարագոյրն՝ որ առար Մովսէս հրամանաւն Աստուծոյ և ձգեաց 'ի ներքս 'ի խորանին, զի իցէ միջնորդ՝ աներեւոյթ տեսակ պահելով զսուրբսն սրբոց, արտաքին խորանն՝ յորում հանապազորդ ղեւտացիքն կատարէին զպաշտօնսն իւրեանց, ապաքէն զնմանութիւն բերէր զերկնից երկնին, յորում կարծեմք զբնութիւն անեղին. իսկ արդ զի՞նչ եւս պիտոյ էր վարագոյրն, որ ծածկեալ պահէր զսուրբ սրբոցն՝ զխորհուրդսն աներեւոյթ զօրութեանն։ Իսկ այսօր ոչ 'ի խորհուրդն ձեռնարկեալ, այլ 'ի բուն իսկ տէր խորհրդոյն, այն որ եկն յայտնել և ցուցանել զխորհուրդն իբրեւ զժամանակեան օգտութիւն, զի ծանիցեն և ընկալցին զանժամանակեան տէրն խորհրդոյն. և նոցա ոչ միայն չընկալեալ,

այլ և մերկ մահուամբ 'ի փայտի բեւեռեալ. վասն ո-
րոյ և հերձաւ վարագոյրն, զի 'ի պատառել վարագու-
րին ունայն և թափուր մնաց սուրբ սրբոցն, քանզի ել
գնաց սուրբ Հոգին 'ի տաճարէ անտի։ Այլ փոխանակ
զի ոչ պատառեցին զհանդերձս իւրեանց 'ի վերայ ա-
րեանցն զոր գործեցին, էառ վարագոյրն զօձիսն 'ի վե-
րայ Տեառնն իւրոյ՝ որ պահէր զխորհուրդ սպասուց նո-
րա։ Ի պատառել վարագուրին պատառեսցին սիրտք
քահանայապետացն, յորժամ տեսցեն զպատիւ սրբու-
թեանն՝ որ յերկուս ցելաւ, և ամաչեսցեն առաջի ամե-
նայն ժողովրդեանն՝ եթէ ոչ 'ի մերոց ձեռնարկեցին,
այլ 'ի ներս տաճարին։ Այլ որպէս պատառեցաւ վարա-
գոյրն, ցուցանելով նոցա եթէ յայսմհետէ ոչ ինչ եմ
ես պիտոյ 'ի ծածկոյթ արուեստ սրբութեանցն, յորում
ոչ եւս լցցին զօրութիւնք երկնաւորք, քանզի հեռա-
ցան անջատան նոքա 'ի Տեառնէն երկնի և երկրի,
այնպէս և երկիր շարժեցաւ 'ի ներքոյ բնակչաց անօ-
րէն ժողովրդեանն։ Քանզի մասն է արեգակն երկնի,
միով մասամբ որ արգել զլոյսն իւր յարարածոց՝ ամե-
նայն մասունք երկնի ընդ նմին խռովեցան և զգեցան
սուգ։ Այլ քանզի մասն է վարագոյր բերոց երկրիս, ընդ
միում մասին ամենայն մասունք երկրիս երերեալ դո-
ղացին՝ ոչ դուզնաքեայ, այլ յոյժ սաստիկ և ահագին.
և այնչափ ուժգին, մինչ զի և ոչ միայն թանձր հողն
նորա պայթեաց պատառեցաւ, այլ և վէմք մեծամեծք
հիմնացեալք՝ հերձան և պատառեցան։

Միաբանեցին երկինք և երկիր 'ի մահու միածնին
Աստուծոյ. և յիրաւի արժանապէս։ Քանզի յորժամ
գայր յերկնից թագաւորն մեծ 'ի փրկութիւն և 'ի կեն-
դանութիւն, զերկինս ոչ շարժեաց և զերկիր ոչ դողա-
ցոյց, այլ հեզ և հանդարտ և յոյժ խաղաղութեամբ,
որպէս և Հոգին սուրբ երգեաց 'ի բերանն Դաւթի.
“Իջցէ իբրև զանձրև 'ի վերայ գեղմանն„. քանզի 'ի
վերայ գեղման տեղալով, ոչ լինին ձայնք բարբառոյ և
ոչ բաբախմունք ճայթմանց և ոչ թնդիւնք դղրդմանց,
այլ յոյժ քաղցրութեամբ անլուր և աննշանակ ձայնից։
Այլ գեղմն, ասէ, ոչ հատանելով և ոչ կտրելով 'ի կեն-
դանւոյն զգեղմն և 'ի բաց ընկեցելով, զի այս և սովորու-
թիւն իսկ ոչ է մարդկան. այլ մինչ 'ի կենդանւոջն է,

և իջանէ անձրեւ 'ի վերայ նորա, զփոշին սրբէ, զաղտն լուանայ, զկիզն անձեցուցանէ, զկենդանին զուարթացուցանէ։ Ըստ նմին նմանութեան սուրբ Հոգին 'ի նըմանութիւն ցօղոյ աղդեցաւ 'ի սուրբ կուսին զօրութեամբ մեծաւ, անլուր անտեսակ երեւոյթ տեսակ. որպէս կամեցաւ կատարեաց զարժանաւորութիւնն խաղաղութեամբ առանց խռովութեան և շարժման։ Ինքն եհաս 'ի տեղիս յայս' ուր արժան էր զայն խաղաղութիւն առնել. և ոչ կամեցան, այլ զընդդէմն կատարեցին 'ի վերայ նորա։ Տեսանես, զի նոյնք ընդդէմ առ նոսին հատուցաւ։

Բայց վասն զի Աստուած է, ոչ գոն նորա ընդդէմք, այլ յամենայն 'ի կողմանց ամենայնիւ օգտութիւնք երեւին. որպէս և 'ի յարժել վիմացն և 'ի պատառել երկրին' բացան, ասէ, գերեզմանք. և բազումք 'ի մեռելոց յարեան 'ի գերեզմանաց իւրեանց, և եկին մտին 'ի քաղաքն սուրբ և երեւեցան բազմաց։ Զանուն ոչ եւս ասէ զյարուցելոցն, և ոչ զտունսն իւրաքանչիւր ցուցանէ, նա և ոչ զթիւ յարուցելոցն յայտ առնէ. այլ միայն բազում ասելով. և բազումքդ ոչ սահմանեալ զատանին 'ի թուական քանակաւն, այլ 'ի միմեանց առնուն զառաւելութիւն. որպէս հինգքն առ երիւքն, իսկ տասունքն առ հնգիւքն, այլ եւս բազումք առ տասամբքն. և սահման բազմութեան ոչ յանգի. եթէ մինչեւ 'ի կատարումն թուականին հասցես, անթիւն քան զթուականն բազմագոյն մնայ։ Բայց զի յարեանն ճշմարիտ, անսուտ աւետարանագիրն գրով հաստատեաց և զյարութիւնն և զբազմութիւնն. և որպէս 'ի մէջ ասաց բազումն, նովին բանիւ անորիշ ասաց և զերեւումն։ Բազմաց, ասէ, երեւեցան. զանուն ուրուք յայտ ոչ առնէ։

Ամենայն ինչ նորոգ և սքանչելի գործք երեւեցան 'ի խաչելութեանն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, քանզի նոր իսկ աշխարհ գործելոց էր. և ասացից փոքր 'ի շատէ զնոյն իսկ զգործն' որ անդէն առ խաչիւն գործեցան, ոչ զիմ և ոչ զայլոց 'ի մարդկանէ, այլ զնորին Տեառն յառաջագոյն ասացեալ բերանով սուրբ մարգարէին. "Նա եղիցի [illegible], ասէ, որ մի մեծ, զի ոչ լոյս իցէ և ոչ խաւար, այլ ցուրտ և պարզ. և օրն այն յայտ

նի Տեառն, զի ոչ տիւ իցէ և ոչ գիշեր. և ընդ երեկս եղիցի լոյս »: Տեառնեա՞ս զյայտնութիւն Հոգւոյն սրբոյ. 'ի սկզբանէ արարածոց այսպիսի օր ոչ դիպեցաւ, բայց միայն 'ի խաչելութեան Տեառն. զի ոչ լոյս իցէ օրն, վասն զի թաքեաւ արեգակնն. և ոչ խաւար իցէ, ասէ, վասն զի չեւ էր ժամ գիշերոյն հասեալ. քանզի 'ի հասարակ աւուրն եմուտ արեգակն 'ի մայրն, խաւար առաց և ոչ գիշեր. զի արգելան ճառագայթք ջերմութեանն, ցուրտ առաց և ոչ ջեր, և ցուրտ ոչ զուգնաքեայ, այլ պարզ, հուրասատաց, նմանեալ է անպտղաբեր ձմերայնւոյ. և ձմեռն նշանակէ ատելութիւն չարին, որ և գործեցաւ իսկ առ ժողովուրդն: Եւ դարձեալ ասէ. « Ընդ երեկս եղիցի լոյս »: Երեկուն ժամդրացի և մերձաւոր է խաւարային գիշերւոյ, որպէս և աշխարհս մերձեալ էր 'ի վախճան կատարածի, և դրացի էր անվախճան խաւարին. և ընդ երեկս մեծի աւուրն անխաւար լոյսն 'ի խաչէն ծագեաց յոգիս այնոցիկ' որոց կարացին տեսանել զաստուածութիւն որդւոյն Աստուծոյ, և ընդ նմին լուսաւորեցան, զի խաւար այլ 'ի վերայ նոցա մի տիրեսցէ:

« Եւ օրն այն, ասէ, յայտնի Տեառն »: Եւ յայտնութիւնն այն ոչ միով մասամբ կամ երկուք, այլ ամենայն լրութեամբ բազմութեանն: Եւ զինչ մեծ յայտնութիւն աւուրն քան զայն, զի ամենայն ինչ նոր եղեւ և աճագին, և խաւար նոր և գիշեր նոր և օր նոր. նոր է և պատառումն վարագուրին, նոր է և շարժումն երկրին, նոր է և պատառումն վիմացն, նոր է և բացումն գերեզմանացն, նոր է և բազմութիւն յարութեան մեռելոցն, նոր է և յայտնութիւնն նոցա որ երեւեցանն բազմաց, նոր է և սուրբ քաղաքն: Եւ յիրաւի նոր ասացի զամենայն. քանզի նոր է խաչն, նոր էր և խաչեցեալն և նորոգիչ էր ամենայն նորոգելոց. վասն այսորիկ ոչ գրեաց զանուանս յարուցելոցն, և ոչ զայնոցիկ' որոց երեւեցանն. քանզի նմանութիւն և օրինակ էին աւուրն յարութեան մեծի, որք ոչ եւս մի մի յառնելոց են, և ոչ մասն 'ի բազմաց, այլ ամենեքեանս միանգամայնք առանց թուոյ և անուանակոչութեան: Բայց բազում անգամ նորն ասելով, ոչ ինչ վրիպեալ գտանիմք 'ի նորագործ իրաց, որ ամենայն ինչ նորպէս եղեւ:

Նոյնպէս տեսին, ասէ, Հրեայքն եթէ խոնարհեցոյց զգլուխ իւր Քրիստոս և արձակեաց զհոգին, աղաչեցին զՊիղատոս վասն շաբաթուն, զի մի ացցին 'ի խաչին վերայ. այլ զի զբարձանս բեկցեն և իջուսցեն 'ի խաչէ անտի: Նոյն եկեալ զինուորքն զաւազակացն բեկին. իսկ իբրև եկին առ Յիսուս, տեսին զի նա կատարեալ էր, և ոչ ինչ մատեան 'ի նա. բայց մի ոմն 'ի զինուորացն տիգաւ եհար զկողս նորա, և ել անտի վաղվաղակի արիւն և ջուր:

Ահա զարմանալ նոր և սքանչելի տեսակ: Ո՜վ երբեք ետես 'ի մարդկանէ, որ յետ մահուան իւրոյ խոցեսցի 'ի կողս իւր 'ի դի անձին իւրոյ, և ելանիցէ անտի արիւն և ջուր: Յառաջ քան զայս չիք եղեալ, և զկնի այսորիկ ոչ լինիցի, բայց միայն 'ի մարմնոյն Յիսուսի Քրիստոսի: Նոյն այս ոչ արտաքոյ մարգարէութեանն, այլ նորուն խոսեցելոյն հոգւով. "Դարձցին, ասէ, և տեսցեն զոր խոցեցինն". և հարցանեն ոչ խոցողքն, և ոչ տեսանեն զայն զոր խոցեցինն. այլք խոցեն և այլք տեսանեն և ընդունին ոչ զխոցեալ, այլ զողջացեալ և զողջացուցիչ վիրաց, և զվիրաց ոչ միայն զերևելեաց, այլ և զաներևոյթ հարուածոց, և 'ի դեղս արիւն արեան, և ջուր ջրոյ: Նոյն եթէ կամիս, ընկալ ճշմարտապէս. քանզի ջուր է գոյացութիւն ամենայն կենդանեաց, և արիւն է կենդանութիւն ամենայն մարմնաւորաց. ընդ արեանն խառնեալ է մասն հոտման ջերմութեան, և ընդ ջրոյ զանգեալ է յոյժ հողոյս զօրութիւն, և ընդ երկոսին տեսակս միաբանին ամենայն տարերքս և ցուցանեն զգոյացութիւն մարմնոյն Աստուածն բանի, զոր էառ ճշմարտութեամբ զբնութիւն մերոյ գոյացութեանս զոր ինքն ստեղծ յանշուշտ արարչութեանն:

Արդ եղեւ անտի ջուր 'ի լուացումն աւազանին սրբոյ, և արիւն բաժակ նորոյ ուխտին. զի ջրովն սրբեսցուք զանձինս 'ի մեղաց, և արեամբն չարչարակից լիցուք մահու խաչի նորա: Ոգրեալսն կատարեցին ակամայ վասն անձանց իւրեանց և յօգուտ հեթանոսաց. մարգարէքն՝ և ոչ անձանց կամօք ճշմարտութեանն, մըշակք՝ և զայլոց երկիր գործեն, վաճառականք՝ և այլում ժողովեն մեծութիւն, առաջնորդք՝ և այլում բանան

գուռն կենաց, ընթերցողք՝ և այլում մեկնեն զբան կատակարանաց և զառակս ճշմարտութեանն ։

Աղաչեցին, ասէ, զՊիղատոս, զի մի ագցին 'ի վերայ խաչին ։ Նարուդք հրաժարեցէք յայնմանէ, որ բարձաւ 'ի ձէնջ և տուաւ հեթանոսաց ։ Եւ քանզի ոչ կարէ մահ լինել դրացի կենաց, հրաժարեցէք և դուք յերեկուն ժամուդ 'ի կենաց փայտէդ, զի ծածկեսջիք ընդ ստուերաւ գիշերոյդ զոր սիրեցէքդ. ընդ նմին լցի ձեզ բնակութիւն ։ Զանալիժան խնդրուածսդ զոր աղաչեցէքդ զդատաւորդ, զի զբարձսն բեկցեն և լծուսցեն 'ի խաչէ անտի, երկհազարեան և եւս աւելի ամօք զոսկր. զատկին ոչ կարացեր բեկանել ըստ հրամանին Մովսէսի, և զգաւանդ Աստուծոյ միանգամ և խաչեցեր՝ և բեկանել կամիս. զոր ոչ առնու յանձն քեզ սուրբ Հոգին, զայդ կամօք քովք կատարել կամիս, զոր ոչ կարես ։ Բայց առ ի՞նչ արդեօք զայս առնիցէ Տէր. զանձն 'ի մահ տայր չարչարակից լինել աշխարհի, զոսկր բեկանել ոչ ունի յանձին. զոր ասացից փոքր 'ի շատէ ։

Ըստ բնութեան և ըստ բարոյականին գոյացութիւն մարմնոցս մերոց յերկուց է բաղկացեալ, կակղութիւն մսոյ, և անդամք գործական փորոտւոյ նիւթ էգ մասին, և ունի զպատճառ կենաց 'ի ձեռն սննդական մարմնոյ ։ Իսկ ջիլք, նեարդք, և շունչք և ոսկերք, զօրութիւն արաւ գոյացութեան. այդ է որ ըստ բնականին ։ Իսկ բարոյականն, նիւթ իգական մասինն է, բովանդակ մարմնաւորութեանն, և հաստատութեան ջլաց և ոսկերաց արուացեալ իմն պնդութեամբ. նմանի անախտ իմն այրեդութեամբն անբեկանելոյ երկնային մտաց ։ Վասն որոյ և նիւթականն՝ անատուն մասինն գառանցն յԵգիպտոս տուեալ լինին 'ի կերակուր ժողովրդեանն. իսկ ոսկերքն հանդերձ այլովք մասամբքն 'ի խոհականութեանն նմանութիւն պահեալ լինի առանց բեկանելոյ և փշրելոյ ։ Վասն որոյ և գառինք իսկ զենանին պատարագ Աստուծոյ, և 'ի ճենճեր ծխոյն ոչ 'ի կարօտութիւն լրման, այլ միայն յիմաստութիւն և 'ի խորհուրդ կատարեալ 'ի հանդերձելոյ լինելութեանն, որպէս երբեմն իսկ 'ի պատարագել գառինն Աստուծոյ ։ Զբոլոր զինքն եա 'ի ձեռն մարդկան, և զբոլոր մարդն աւանդեաց Աստուածն բանի. զբոլոր զկանխադիր բանսն մարգարէիցն

յանձին իւրում կատարեաց, և բոլոր զքեզ յԱստուած կատարեսցէ։

Բեկին, ասէ, զբարձս աւազակացն. և առ Յիսուս եկին, ասէ, և տեսին զի նա կատարեալ էր։ Ստուգաբան և ճշմարիտ տեսակ այս է. զի որպէս կատարեալ էր ըստ աստուածութեանն, նոյնպէս կատարեալ էր ըստ չարչարանացն, կամօք և ոչ ակամայ. վասն այսորիկ, "Ոսկր նորա մի՛ բեկանիցի"։ Իսկ խոցումն 'ի կողն զոր ընկալաւ՝ աղբիւր բղխման աշխարհի, նորոգումն ջրոյն կենդանութեան, որ առաւել եւս անկագործեսցէ, ոչ զծառս պարտիզին յԵդեմ, այլ զծառս կենդանիս յեկեղեցւոջ Աստուծոյ։

Դարձեալ յետ այսր ամենայնի կատարման և թաղմանն Յիսուսի ընդունի անշուշտ վկայութիւն յաղագս Հրէից. զի միաբանեցին ամենեքեան վկայք մահու որդւոյն Աստուծոյ, այլ ոչ ամենեքեան միաբանս կցորդք կենաց նորա։ Այն, ասէ, Յովսէփ այր արդար, ազատ ըստ բնութեան, և մեծատուն ըստ աշխարհի. 'ի մարդկանէ ծածկութեամբ, և յԱստուծոյ յայտնապէս։ Սա ոչ միայն 'ի չարութեան գործս նոցա ոչ գտանի, այլ և ոչ 'ի խորհուրդս ամպարշտութեան նոցա։ Այլ արդ տես զառնն քաջութիւն. 'ի ժամուն յորում ամենայն ոք միաբանեալ էր և 'ի բաց կացեալք յԱստուծոյ, սա միայն վառեցաւ 'ի ծածուկ զինուք առաքինութեան, և առ իւր զբազմագունդ զօրացն հաւատոց. քաջալերեցաւ յանձն իւր, և յառաջ քան զմտանելն 'ի պատերազմ ետես զյաղթութիւնն՝ եթէ լինիմ պատերազմակից Աստուծոյ և յաղթեմ մարդկան։ Բայց գիտեմ, զի ոմանք լսելով զայս՝ ոչ ինչ զարմանան 'ի վերայ բանիցս ասացելոց. և այս է սովորութիւն անփորձ մտաց։ Մի՛ դու, եղբայր, զայս փոքր 'ի շատէ ինչ համարիցիս. քանզի ահագին էր տեղին և երկիւղագին ժամն, և կասկած մահու 'ի վերայ այնորիկ՝ որ իշխէր ասել եթէ յարդարութեան մեռաւ այրն. ոչ միայն յաղօթիցն հանէին զնա քահանայքն, այլ և քան զաւազակս չարամահ սպանանէին։ Այս և աւետարանագիրս ոչ դուզնաքեայ պատմէ զառնս լաւութիւն, այլ ուժգին և մեծապէս։

«Եկն, ասէ, Յովսէփ արեմաթացի. համարձակե-ցաւ եմուտ առ դատաւորն, և խնդրեաց զմարմինն Յի-սուսի»։ Իբրեւ լուիցես զհամարձակեցաւն, մի դուզնա-քեայ համարիցիս, այլ ոգւով և մարմնով ճգնութիւն. ոգւով, զի մեծապէս հաւատք պիտոյ էին 'ի ժամուն. քանզի ոչ իբրեւ զմարմին մարդոյ լոկոյ բառնայր, այլ իբրեւ զմարմին որդւոյ Աստուծոյ։ Դարձեալ ըստ մար-մնաւոր կարգի ոչ միայն 'ի ժողովրդենէն էր նմա եր-կիւղ մահու, այլ եւս առաւել 'ի դատաւորէն և 'ի սպա-սաւորաց նորա. քանզի ածէին զմտաւ՝ եթէ զինչ են խնդիրք առնս այսորիկ. զայր մի՝ որ յայնչափ բազ-մութենէ վկայեցաւ եթէ մահապարտ է, որ և ըստ օ-րինի յանցաւորաց խաչեցաւ և մեռաւ; և սա եկեալ իբրեւ զանյանց և զանմեղ 'ի զուր մեռեալ՝ զմեծ և զճշմարիտ վկայ Աստուծոյ խնդրէ. գուցէ վաղիւ և 'ի մեր վերայ հասանիցէ պատիժ պատուհասի։

Զայս ամենայն զմտաւ ինչ ոչ ած այրս այս. այլ որ-պէս յառաջ հաստատեալ էր 'ի ճշմարտութիւնն Քրիս-տոսի, եւս առաւել 'ի մահուն հաստատուն եկաց։ Եւ բարձեալ զմարմինն Յիսուսի, պատէ ոչ ձեպով և վարկ-պարազի, այլ յոյժ խորհրդով և զօրութեամբ 'ի կտաւս սուրբս և պատուականս, և զմուռս բազում հանդերձ անուշահոտ խնկովք. և այս ոչ արտաքս քան զնախախ-նամութիւն Հոգւոյն սրբոյ լինէր։ Նա և զոսկին զոր յառաջ ընկալաւ 'ի մոգուցն, փոխանակեաց 'ի ձեռն պատկերակերպ դահեկանին, ասելով ցորդիս ժողովր-դեանն. Յորում կայսեր կերպարանք գտանի, այդ նմա անկ է. իսկ յորում իմ կերպարան երեւի, այն իմ է։ Քանզի մարդիկ՝ որ են յիշխանութեան, անդրիս կանգ-նեն յանուն իւրեանց, և զդէմսն նկարեն 'ի դահեկա-նի, զի 'ի ձեռն պատկերագիր նկարուն ոսկին մեծա-րեալ և յարգեալ լինի յաշխարհի։ Ես զիմ պատկերս կենդանի 'ի կենդանի դէմս մարդոյ նկարեցի. և ոչ ոք բերէ յաշխարհի զնմանութիւն Աստուծոյ, բայց միայն մարդ. ոչ ումեք երեւի Աստուած, բայց միայն մարդոյ. ոչ զոք սիրէ Աստուած յերկրէ, բայց միայն զմարդ. Աստուած միայն մարդասէր, և մարդ միայն աստուա-ծասէր. Աստուած մարդոյ, և մարդ Աստուծոյ. վասն մարդոյ Աստուած մարդացեալ, և վասն Աստուծոյ մարդ

աստուածացեալ: Վասն այնորիկ երթայք տուք զկայ-սերն կայսեր, և զԱստուծոյն Աստուծոյ:

Զայս պատարագս յառաջագոյն ընկալեալ Քրիս-տոսի յերկրպագութենէ մոգուցն, զոսկին՝ որպէս ատա-ցի՝ 'ի պատիւ թագաւորութեանն. իսկ զմուռս և ըզ-խունկս 'ի մահ վիրաւորելոյն և թաղելոյն: Որ պատե-ցաւ 'ի կտաւս 'ի ձեռաց մարդկան, զի զքեզ պատիցես 'ի զգեստ պատմուճանի փառաց որդւոյն Աստուծոյ: Զմռ-սեցաւ դի մարմնոյ նորա, որ է տեւողութիւն անխախ-տելի պահուն յերկար ժամանակաց, զի զմռսեսցէ ըզ-քեզ 'ի տեւողութիւն ոչ 'ի ժամանակեան, այլ յան-մահութիւն նորոգման սուրբ Հոգւոյն: Ննջեցաւ իբ-րեւ մարմին մեռեալ, այն որ ննջելոցն է զամենեսեան 'ի հոտ անուշութեան, որ բուրէ 'ի լուսոյն կենաց. և եդաւ 'ի գերեզմանի նորում, յորում ոչ էր ինչ բնաւ ամենեւին եդեալ: Արդ փոխանակ գերեզմանիդ տար-ցի զքեզ 'ի քաղաքն երկնաւոր՝ որ առանց ձեռագործի կազմեալ իցէ:

“Եւ եդ, ասէ, վէմ մի մեծ կափարիչ 'ի դուրս գե-րեզմանին և գնաց„: Բարիք առնես, ով տէր Յով-սէփ, զի լինիս վկայ ճշմարիտ թաղման Տեառն. քան-զի գիտես զժխտողութիւն ազգիդ քո, թէ դուցէ յու-րաստ լինիցին վաղիւ՝ եթէ բնաւ իսկ ոչ եդաք զնա յայդմ գերեզմանի. քանզի բազումք են որ ստեն, բա-զումք էք և դուք որ ոչ գիտէք ստել: Նիկոդիմոս գոր-ծակից քո, դա է որ ընդ Տեառնն իսկ ճարտարագոյնս մտանէր 'ի քննութիւն բանից: Քանզի վկայեն քեզ փորողք գերեզմանիդ, վկայեն և մաճառականք կտա-ւոցն, վկայեն և հարիւր լիտր զմռսոյն, վկայեն և դիա-զարդքն՝ որ ննջեցին զմարմինն տէրունեան. վկայեն և ձեռք օգնականացն՝ որք զմեծ վէմն յեցուցին 'ի դուռն գերեզմանին, եթէ արժան իցէ նմա գերեզման ասել և ոչ յարութիւն կենաց:

Ով տէր իմ Յովսէփ, յիշեցի և զմեծ վկայն քո զդատաւորն, առ որ չոգայն և խնդրեցեր իշխանութիւն բառնալ զմարմինդ: Իսկ արդ այդ զի՞ առնէ. եթէ ա-մենեքեան ընդ նոսա միաբանեսցեն 'ի ստութիւն, յոր-ժամ և դու զյարուցեալն 'ի մէջ ունիցիս, զի՞նչ ունի-ցին խօսել: Եթէ պնդեալ յամառեսցեն ընդդէմ քո,

որպէս և սովոր իսկ են, ասասցես ցնոսա՝ թէ որպէս կապանօք ետուք ցՊիղատոս, և Պիղատոս ետ ցզինուորսն, և զինուորքն ետուն ցխաչն, և խաչն ետ ցգերեզմանն, արդ ձեզ յընտիր լիցի, թէպէտ տուք ցիս 'ի գերեզմանէն զմեռեալն, թէպէտ առէք ընկալայք զյարուցեալն. ապա եթէ մի յայսցանէ ոչ առնէք, ձեր այլ ինչ գործ ոչ է, այլ հրաժարել և 'ի բաց գնալ 'ի յարուցելոյս, զոր և արարէք իսկ: Արդ դու տէր իմ Յովսէփ, խնդա և ուրախ լեր. քանզի մեծ էր Յովսէփն առաջին՝ արդարև մեծամեծ յայտնութեանց արժանի: Ի Յովսէփայ 'ի Յովսէփ ձգտեցաւ մեծութիւնն. նա վկայ անարատ ծննդեանն սուրբ կուսին, և սա վկայ թաղմանն սորին. և յերկուց ճշմարիտ վկայից երեւեցի այլ բազմութիւն վկայից լուսաւոր յարութեան նորա:

Դարձեալ եկին, ասէ, քահանայքն առ Պիղատոս. Տէր, ասեն, յիշեցաք՝ զի ասէր մոլարն այն, եթէ յետ երից աւուրց յառնեմ 'ի մեռելոց. արդ հրամայեա զի պահեսցեն զգերեզմանն նորա, գուցէ դաւ ինչ յաշակերտաց նորա լինիցի, և բաղումք զհետ համբաւոյն մոլորեսցին: Տուեալ ձեզ, ասէ, դաս մի զինուորաց. երթայք՝ որպէս և գիտէք՝ զգուշացարուք: Եւ զայս հրամանն առեալ 'ի դատաւորէն՝ կնքեցին զգերեզմանն մատանեօք երկոցունց կողմանցն: Ով նախահօդակ քահանայք, բարիոք առնէք՝ զի զգուշանայք. որ զանձինսդ ոչ կարէք պահել, այլում պահանորդք կամիք լինել. և դուք զորտուղի էք 'ի ճանապարհէն, և նմա մոլար և մոլորեցուցիչ կարդայք. ուստի գիտէք եթէ մոլար է նա, և ոչ արժանի իսկ է ամենեցուն ցուցանել զճշմարիտ ճանապարհն. թերեւս այսպանիցէք դուք զմեզան, որք մոլորեցուցին զՀերովդէս, քանզի և օգուտ իսկ չէր զնա կացուցանել 'ի վերայ ճշմարիտ ճանապարհին:

Յիշեցաք մեք, ասեն, զմոլարն զայն: Ո՞ւր ինձ՝ եթէ այլ ընդ այլ տայք զպատասխանիդ. մոլար ոչ է արժան ասել ձեզ նմա, այլ մոլորեցուցիչ զԹէւդաս. որպէս ասէ. “Մոլորեցան նոքա յանապատի և ոչ 'ի ճանապարհի„: Եւ առ ինչ արդեօք ասիցի 'ի Հոգւոյն սրբոյ, հոգեկիր պատմութիւնն իսկ յայտ առնէ. “Զառաջնորդեաց նոցա, ասէ, ընդ Փղիշտա ընդ կարճոյ ճանապարհն. այլ շրջան առին յանապատին զքառասուն

ամ»։ զի ամենայն յանցաւորութիւնն ապաշխարեսցի յանսապատին, և ապա խոստանայք արժանի լիցին մտանել յայն երկիր պարգեւաց։ Որպէս կարծեմ, մոլորեցայք դուք ոչ յանձնապատի, այլ 'ի քաղաքի. ոչ յերկրէ խոստամանց, այլ 'ի Տեառնէն երկնի և երկրի. և արդ եկեալ առ դատաւորն զնա մոլար կարդայք։ Որ մոլորեցոյց. խօսի՞ ճշմարիտ. եթէ մոլար է, թոյլ տուր, ոչ ինչ պարտ է կասկածել 'ի բանիցն նորա։ Ապա եթէ զոր յառաջն ասնէր՝ ճշմարիտ է, և ոչ կարէք յուրաստ լինել. նա և եթէ լինիք եւս, նոքա բազմագոյնք են քան զձեզ՝ որ տան վկայութիւն նշանագործութեանն. ոչ միայն կենդանիք ողջացեալք 'ի ցաւոց, այլ և հրաժարեալք մահուամբ և այօրէն դարձեալք յարութեամբ. և ոչ միայն որդիք ազգիդ ձերոյ, այլ և բազումք 'ի հեթանոսաց և եւս բազմագոյնք 'ի դիւաց։ Արդ եթէ այսք ամենեքին ոչ մոլար զնա ասեն, այլ դարձուցիչ մոլորելոց, ապա եթէ ձեզ միայն թուի մոլար, երթայք զգոյշ լերուք, գուցէ զեղծիցիք, և ապա այլ ընդ այլոյ յետոյ եւս պատճառս խնդրէք։ Ահաւադիկ դատաւորդ առ ձեզ բարբառ երեւեցաւ. զամենայն զինչ ասացէք, զկամս չարութեան ձերոյ կատարեաց. և այժմ ոչ մի այր կամ երկու տայ ձեզ օգնական, այլ բովանդակ գունդ մի զինուորաց. և զգունդն ոչ եթէ հասարակազօրս, այլ 'ի ձեռն առաջնորդի և պետի՝ որ մեծ և հաւատարիմ էր դատաւորին։

Ապա երթեալ ամենայն պատրաստութեամբ կնքեցին զդուրս գերեզմանին դասու մատանեօք իւրեանց. և ինքեանք անդէն զտեղի առեալ մեծաւ զգուշութեամբ անքուն պահելով, զի մի՛ նենգ ինչ ուստեք լինիցի։ Յէ՜ իմաստունք, մանաւանդ եթէ յոյժ մորոսք. եթէ յառնել կամի 'ի մեռելոց, ապա զամենայն ինչ կարող է առնել. զդուրս գերեզմանիդ ոչ բանայ, և զկնիքդ ոչ բեկանէ, և ձեզ զանձն ոչ ցուցանէ. դուք զիա՞րդ կարիցէք զխափանել՝ թէ յարիցէ զոր 'ի ներքս 'ի գերեզմանիդ աւանդեցէք. կարի թանձրամտիք էք, և առաւել թմբրեալք խելօք։ Համարեաց եթէ զինուորքդ դատաւորին անպատեհ իցեն իբրեւ զարտաքինս և ոչ զներքինս. դուք որ այդչափ տեսէք զմեծամեծ սքանչելիս և 'ի ժամ մահու դորա, տակաւին ապշեալ էք և ոչ

խմանայք՝ եթէ որ զերկիր շարժեաց և զերկինս դղրդեաց, զիա՞րդ կարէք պահել դուք զնա, բայց եթէ պահիք դուք նովաւ։ Քանզի զինուորացն մեղաղիր ոչ կարեմ լինել, զի սպասաւորք են դատաւորին, և հարկաւորեալք են կատարել զհրամանս նորա. այլ քահանայքն և մեկնիչքն յոյժ լալոյ և արտասուաց արժանի են։ Սեմ 'ի վէմ ցուցեալ, և զվէմն 'ի ներքս արգելեն, մանաւանդ եթէ զարարիչն երկնի և երկրի. և մատանիս 'ի վերայ եդեալ, և պահապանացն զգուշացեալ։

Տեսանես զխմարութիւնն. դու քոյոց մտացդ չկարես պահապան լինել. մինչ դեռ կաս 'ի սուրբ տեղիս, գտանիս յանարժան տեղւոջ. գոս արդ 'ի քաղաքի, և տեսանես Իտաղիա. գործես 'ի ցամաքի, և 'ի ծովու նստիս 'ի նաւի. կաս 'ի յերկրի, և 'ի վեր յերկնից երկնի շրջիս ընդ գունդս հրեշտակաց։ Բայց վասն ձեր գիտեմ, զի ոչ երբէք կարացէք համբառնալ յերկրէս և տեսանել զգունդս երկնից; այլ հանապազ գետնաքարշ ատեէն սողելով՝ նմանեցայք անդրավարին հօրն ձերոյ. զի ոչ միայն հողակերք էք, այլ և հողահեղձք յոգիս և 'ի մարմինս. վասն որոյ ոչ գիտէք զինչ գործէքդ։ Զի որպէս յամենայնի յամօթ եղեայք առաջի դատաւորիդ և ամենայն բազմութեան ժողովրդեանդ, ևս առաւել յամօթ լինելոց էք առաջի զինուորացդ՝ որ պահեն զգերեզմանդ։ Յորժամ դոքա զճշմարիտն ձեզ պատմեսցեն, անկանիք 'ի վարանս տարակուսի. սուտ ոչ կարէք առնել, քանզի հաւատարիմք են. յայտնել և արդարացուցանել դուք ոչ կամիք, քանզի կոյր աչօք էք 'ի դատաւորեդ և 'ի ժողովրդոցդ, միանգամայն և յԱստուծոյ։ Եւ արդ զինչ ինչ գործիցէք, եղուկ դուք և վայ ձեզ. չիք մխիթարութիւն և ոչ տեղի ապաստանի, բայց եթէ առ նոյն խնքն զոր սպանէքն և թաղեցէք. և քանզի մարդասէր է, ընդունի և ոչ յիշէ զառաջինն յանցանսն։ Բայց ես գիտեմ զի դուք ոչ առնէք զայդ, քանզի չէք արժանի. այլ անդրէն 'ի տաճարն ընթանայք, քանզի դեռ ևս կան կարծիք սուտ յուսոյն։ Գիտեմ զի 'ի խորհուրդ մտանէք, և միտք ձեր ընթանան յարծաթն նզովեալ. զարծաթդ կորուսանելոց էք, ընդ նմին և զանձինս և զամենեսեան՝ որք լսելոց են ձերում մոլորութեանդ։

Այլ տէր մեր Յիսուս Քրիստոս զառ 'ի ներքոյ ա-րեգականս զամենայն զփրկագործն կատարեաց, և 'ի ստորին կողմն երկրիս ամենայն զօրութեամբ իւրով խաղաց գնաց իջանել տեսանել զզօրութիւն մահու, և մխիթար տալ ադամեան զաւակին՝ որք յուսահատութեամբ նստէին 'ի խաւարի և 'ի ստուերս մահու ։ Եւ իբրեւ եհաս յամուր պարիսպն դժոխոց և յերկաթի պղնձանիգ դուռնն, ձայն ահագին մեծ կարապետին զպարիսպն առ հասարակ դողացուցեալ կործանեաց. և զօրութիւն կենդանի հրոյն զկարծրանիգ դրունսն իբրեւ զմոմ հալեալ սպառեաց. և ճառագայթք ինքնածագ լուսոյն առ հասարակ սփռեալ տարածեցան 'ի գոգս և 'ի խորշս անմատոյցս ամուր վայրացն նորա. մաշեցաւ և սպառեցաւ թանձրացեալ խաւարն ; և երեւեցաւ մերկ խայտառակեալ զազրատեսիլ զարդ սանդարամետա-կանին ։

Յայնժամ Մահու զճիչ առեալ, զաղաղակ բարձեալ և լայր դառնապէս. գոչէր բարձրաձայն և ասէր. Ո՞վ է սա՝ որ եկն եմուտ յանմատոյց ամուրս իմ, մերկնեաց զիս 'ի բնակած խաւարէն զգեստէ իմմէ, և այրիմ 'ի տապ տապակիս յահագին 'ի հրեղէն փառաց նորա. ոչ մնաց ինձ խորշ խաւարի և ոչ մութ գիշերոյ, ոչ դաշտ փախստեան և ոչ լեառն թաքստեան և ոչ ծործոր ապաւինի. չիք հեռաստան՝ թէ փախեայց, և ոչ խորխորատ մօտաւորութեան՝ թէ կացցէ ։ Անդունդք աղաղակեն թէ աստ է, և լերինք իբրեւ զմոմ հալին առաջի փառաց նորա. գերեաց զամենայն տարտարոս, դողացոյց զզօրս խաւարինս՝ զձախոյ մանկունս իմ ։ Վայ է զինեւ, եղուկ եմ ես. կողոպտեաց զգանձս իմ, յաւարի էառ զամենայն զմեծութիւնս իմ, ոչ եթող ինձ յոյս մխիթարութեան, և ոչ զմի ոք յիմոց սեփականացս ։ Ո՞վ արդեօք իցէ սա, զի ես ոչ գիտեմ. Ենովք և Եղիա այսրէն ոչ եկին. Աբրահամ և Սահակ և Յակովբ ընդ իս զայս ոչ գործեցին. Նոյ և Աբէլ և ամենայն արդարքն ընդ ինեւ անկեալ դնին. Մովսէս և մարգարէքն ինձ հնազանդեալ են. Մելքիսեդեկ և ամենայն թագաւորք արդարք յինէն ոչ ապստամբեցին ։ Եւ զի՞ մի մի թուիցեմ յանուանէ զազգս ազանց կամ կանանց. ահա 'ի սկզբանէ մինչեւ ցայսօր արդարք

և մեղաւորք, հզօրք և տկարք, ծերք և տղայք, նա և
որք չտեսին զլոյս աշխարհի, առ ի ծնողմէ եղեալ են. ա-
մենեքեան ընդ իմով իշխանութեամբ կան հնազան-
դեալ: Իսկ ում իցէ սա, տայր ոք գիտացեալ: Եթէ զտե-
ղին կարէր գիտել, թերևս և հնարս ինչ իմանայի.
Եթէ յերկրէ է, ապա և զգաւառն գիտէի և զազգա-
տոհմն. զընտանութիւնն զոր ստանամ. ըստ ամենայն ազ-
գատոհմի մարդկան բերէ զնմանութիւն. մանաւանդ
զի թիւ մասանց մարմնոյս ոչ աւելի և ոչ պակաս գտա-
նեմ, այլ ըստ ամենայնցն և զորայս: Բայց յերեսաց
սորա կարի իմն զարհուրեալ եմ. զի եթէ յիջանելն
խորումն առ ի զբաղմունս կորզեաց եհան յինէն, վայ
ինձ եթէ չարակամաց սա անդրէն ելանիցէ, երկնչիմ
եթէ բնաւ իսկ զամենայնս ընդ իւր տանի, և ես յի-
մոցս միայն մնացից: Այս և յանձնէ մեծ երկիւղ է ինձ.
զի ոչ միայն զիմն հանէ յինէն, այլ և զտեղի խաւա-
րինս ինձ ոչ թողու. և որպէս իմանամ, յայսմ խաւա-
րէ զիս յայլ խաւար առաքելոց է. և երանի եթէ այս-
պէս էր խաւարն՝ ուր տանելոցն էր զիս: Բայց եթէ
այսպէս էր ուր տանէրն, նա և հանէր իսկ ոչ զիս աս-
տի: Այլ արդ և ահա յայտնի եղեւ, որպէս ոչ գիտա-
ցի զգաւառ սորա, նոյնպէս և ոչ գիտեմ զխաւարն յոր
զիսն տանելոց է: Բայց չար այս իսկ է ինձ քան զամե-
նայն, որպէս երեւի՝ զի ոչ միայն վասն արդարոց եկեալ
է այսր, այլ և վասն ամենայն մեղաւորաց: Ու եթէ
ածէ և համար առնէ ընդ իս, և պահանջէ յինէն զոս-
կերս վախճանելոցն որք առ իս եկին, թերեւս կարեմ
տալ: Իսկ արդ եթէ զԵնովք և զԵղիա յինէն խնդ-
րեսցէ, և եթէ զայս եւս արասցէ ընդ իս, յայնժամ է
ինձ վտանգ տագնապի և վարան տարակուսի, զի ոչ ու-
րեք գտանեմ երթալ:

Արդ իբրեւ այսու ամենայնիւ մահ յանձն իւր տագ-
նապէր, և ոչ յումեքէ գտանէր բան մխիթարութեան,
դժոխք ետուն պատասխանի մահու և ասեն. Օ բնու-
թիւն դորա գիտեմք մեք, և զազգատոհմն դորա ճանա-
չեմք. դա է, վասն որոյ ասաց յառաջագոյն Հոգին
սուրբ. "Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր 'ի վեր, և
համբարձցին դրունք յաւիտենից, և մտցէ Թագաւոր
փառաց": Եթէ կրկնեսցես և երեքկնեսցես և բազում

անգամ հարցցես, զնոյն լուիցես՝ Տէր զօրութեանց, սա ինքն է Թագաւոր փառաց։ Այլ իբրեւ լուաւ մահ զանէր անունն եւ զհզօր եւ զպատերազմող եւ ՚ի կախ եկեալ ընդ իշխանութեամբ մահու, լուծաւ կքաւ եւ թեկաւ ամենայն զօրութիւն նորա, եւ հատաւ յոյս թագաւորութեան նորա. զահի հարեալ յերեսաց նորա՝ ձեպէր փութայր փախչել եւ թաքչել, եւ տեղի ոչ գտանէր. ձայն բարձեալ յաղերս մեծ աղաչէր եւ ասէր. Պատեմ զքեզ, Յիսուս Նազովրեցի. դու ես սուրբն Աստուծոյ. մի յառաջ քան զժամանակն տանջէր զմեզ։ Արդ իբրեւ կապեաց զնա, եւ բեւեռեաց բեւեռօք. բեւեռեաց զոտս եւ զձեռս նորա, եւ արկեաց կապեաց ընդ զօրութիւն անպարտելի խաչին. եւ ետ զիշխանութիւն ամենայն մարդկան՝ որ խաչելոյն հաւատան եւ կատարեն զպատուիրանս Աստուծոյ Բանին, գնալ ՚ի վերայ իժից եւ քարբից եւ ամենայն զօրութեան մահու. էառ աւար բազում եւ բերեալ բաշխեաց ամենայն հաւատացելոց։

Այլ մինչ Տէրն զայս ամենայն նահատակութիւնս կատարէր, պահապանքն ՚ի քուն կային, եւ քահանայքն զեղէգնն եւ զբաղարջն ուտէին։ Իսկ Տէրն կանխագոյն քան զանցեալ ժամադրութիւնն յարուցեալ եւ հրեշտակացն երեւեալ, այլ ոչ զգերեզմանն խախտէ, եւ ոչ զդուրսն բանայ, եւ ոչ զմատանիսն բեկանէ, եւ ոչ պահապանացն յակն անկանի։ Յոյժ գոհանան հրեշտակքն զայնմանէ, որ յառաջ ժամանակաւ ոչ կարէին հայել եւ տեսանել զծածկութիւն փառաց որդւոյն Աստուծոյ, եւ այսօր ՚ի պատճառս մերոյ փրկութեանս եկեալ, եւ զամենայն անտեսութիւնն իւր կարգաւ կատարեալ վերնոց եւ ներքնոց եւ սանդարամետականաց, եւ նորոյ աշխարհի նոր պտուղ երեւեալ նորոգապէս նոր եւ նախնիս, նախ հրեշտակք ընդունին եւ ուրախ լինին ՚ի տեսիլ այնորիկ՝ որովք յառաջն կարօտեալն էին։ Այլ քանզի կամն աննախանձ ունէին հրեշտակք եւ սէր սուրբ աւանց սատութեան, ձեպեալ փութային տալ աւետիս կանանցն, ոչ միայն բանիւք, այլ եւ աչաց տեսլեամբք։ Վաղվաղակի ՚ի բաց տապալէին զվէմն ՚ի դրաց գերեզմանին, եւ ՚ի ներքս մտեալ երկիր պագանէին տեղւոյն՝ ուր Աստուածն մարդացեալ բազմեցաւ ՚ի փրկութիւն մեղաւորաց եւ ՚ի կենդանութիւն հրաժարելոց։ Իւղա-

հեղին և համբուրէին զպարեխն, և մեծապէս պատուէին զտէրունեան զտեղին, և սքանչացեալ զարմանային՝ եթէ այնմ ոտուամ երկինք երկնից չէին բաւական ՚ի բնակութիւն, մարդասիրութեամբ իւրով ամփոփեաց զմեծութիւն փառաց իւրոց. էջ և բազմեցաւ ՚ի փոքր տեղւոջս, և բաւական համարեցաւ լինել երեքօրեայ ժամանակաւ :

Յայնժամ միանգամայն կատարէին զբանն զոր ասաց Դաւիթ. "Երկիր պագցուք ՚ի տեղւոջ՝ ուր կացեալ են ոտք նորա,,. և դարձեալ. "Երկիր պագէք պատուանդանի ոտից նորա, զի սուրբ է,,: Եւ այնչափ սիրելի է տեղին, զի ոչ միայն ՚ի ներքս մտին հրեշտակքն, այլ և նստէին, ասէ աւետարանագիրն, մի ՚ի սնարիցն և մի յանոտիցն: Արդ զնստէինն իբրև լուիցես, մի վաղվաղակի ՚ի բաց գնայցես ՚ի տեղւոջէ անտի. քանզի ոչ եթէ ժամանակաւ նստէին, այլ նստան և նստին և նստցին մինչև յօրն յայն՝ յորում միաբանութիւն լիցի մեր և հրեշտակաց և այնր աշխարհի՝ յոր զերիս աւուրս չոգաւ Քրիստոս, և ժամադրեաց ամենեցուն ժողով լինել առ դուրս նորին գերեզմանի :

Արդ յոյժ սիրեմ զտեղին, և ոչ կամիմ հեռանալ ՚ի դրաց գերեզմանին. այլ անդէն նստել ընդ հրեշտակսն, և տեսանել զմեծամեծ սքանչելիսն, և լսել ՚ի բերանոյ նոցունց հրեշտակացն՝ որ խօսէին ընդ կանայսն, և հնչէին բարբառ աւետարանաց նոց[illegible]ընդ ամենայն աշխարհս: Քանզի կանայքն այնոքիկ անուամբ յորջորջին տեառնամայրք. իսկ հաւատովք ձայնաչին մեծ և սքանչելիք: Քանզի գիտեն զնոյն Տէր անմայր յերկինս և անհայր յերկրի, և առ գութ մեծի սիրոյն զոր ունէին առ նա՝ բերին իւղս անուշունս, զի հեղցեն ՚ի վերայ գերեզմանին :

Եւ քանզի հատեալ՞ էր քուն յաչաց նոցա զայն երիս տիւս և զերիս գիշերս, կանխագոյն Մարիամ մագդաղենացի եկն եհաս ՚ի գերեզման անդր. և քանզի ըզվէմն ՚ի բաց թաւալեցուցեալ էր հրեշտակացն, հայեցաւ ՚ի ներքս, և զտէրունական մարմինն անդ ոչ ետես. վասն այնորիկ լայ կոծի ողբալով և ասէ. Ո՜ինչ արարից, յո՞ երթայց, ու՞ր խնդրեցից. ՚ի խաչէն իջուցին, ՚ի

գերեզմանիս եդին, զդուրս վիմով կնքեցին և պահեն զգուշութեամբ. աշակերտայն վկայեմ, զի ոչ ուրեք շարժեցան զգիշերս ամենայն. 'ի Հրէիցն զայս ոչ ոք առնէր վասն մեծի շաբաթուն պասեքոյ. հեթանոսաց չէր ինչ փոյթ. նա և ումեք 'ի մարդկանէ չէ օրէն դիտ- գող շրջել. 'ի պահանաց կասկած ինչ ոչ է վասն մեծի վիմիս ծանրութեան, և առաւել վասն զինուորացն պահ- պանութեան: Այլ եթէ յարութիւն կարծեցից, այս վաղ կարի է. ընդ երեկս ուրբաթուն թաղեցաւ. գի- շերքս առհա երկու են, իսկ տիւս օր մի է և ժամք եր- կու, և նա զերիս տիւս և զերիս գիշերս ասաց լինել 'ի սիրտ երկրի: Այլ զի՞նչ՝ որ յամենայնի արդարն խօ- սէր, յայսմ վայրի ստեա՞ց արդեօք. քաւ լիցի, ոչ կա- րեմ վասն նորա յերկբայս լինել. սուտ և ոչ երբեք խօսէր, այլ արդար յամենայնի. քանզի զամենայն զոր ասաց 'ի կենդանութեան իւրում, եղեւ և կատարեցաւ. իսկ արդ յայսմ միայն ստիցէ՞ արդեօք: Արդ ես ոչ գի- տեմ եթէ արդարեւ յարուցեալ իցէ և կամ նենգեալ յումեքէ:

Զայս ասէր և զկրծիցն հարկանէր և զարտասուս յորդէր. մեծաձայն ձչել ոչ իշխէր վասն ահի քահա- նայիցն և զգուշութեան պահապանացն, այլ 'ի սրտին փղձկէր և 'ի միտս հեղձնոյր, և իրացն մխիթարութիւն ոչ գտանէր, մինչեւ յոյժ գթացեալ ողորմեցաւ նմա հրեշտակն և ասէ. Կին դու, զի՞ լաս յուսահատութեամբ և սու[illegible]ուեալ կոծիս անմխիթար. ասա ցիս զպատ- ճառս իրացն, թերեւս լուիցես անսուտ պատասխանի: Այլ նա ասէ. Զի զտէրն իմ բարձին 'ի գերեզմանէ աստի, և ոչ գիտեմ ուր եդին զնա: Ասէ ցնա հրեշ- տակն. Պնդեցիկ ունիս զսէր սուրբ հաւատոցդ, այլ ոչ իմաստութեամբ արկանես զգաւռն արտասուսդ 'ի վերայ գերեզմանիդ. մի՞ր ուրուք լուեալ և տեսեալ իցէ՝ թէ մեռեալք զկենդանիս խնդրեն, և կամ մարդիկ 'ի խըն- դիր լինին կենդանւոյ Աստուծոյ. Թուի ինձ՝ թէ քան զպահապանսն յիմարագոյն ես դու: Արդ եթէ կամիս, եկ մերձեցիր 'ի տեղի աստ և տես, զի յարեաւ, չէ աստ. և ընաւ ընդէ՞ր իսկ խնդրես զկենդանին ընդ մեռեալս: Այլ զայս ասացեալ՝ 'ի մեծ տարակուսանս զկինն ար- կանէր:

Դարձեալ ասէ ցնա հրեշտակն. Մինչ և քեզ ոչ հաւատաս իբրեւ տարաշխարհացւոյ, հարց զզաւառականսդ քո՝ որք են հաւատարիմք դատաւորին և խորհրդակից քահանայից ձերոց. նոքա պատմեն ոչ միայն ձեզ որ օրինակիցդ էք, այլ և թշնամեաց նորա: Բայց զժամ յարութեան նորա և ես ոչ գիտեմ. այլ 'ի շարժել երկրիս յայնժամ կարծեցի թէ յարեաւ. և առ գերեզմանի առա՝ ես և բազում ընկերք իմ էաք, դիտաց և ոչ ոք 'ի մէնջ. 'ի դուրս գերեզմանիս հայեցաք ամենեքեան, մինչ անխախտելի կայր, և կնիքն յայտնի երեւէին: Իսկ մեր 'ի շարժմանէն կարծիս առեալ՝ բացաք զդրունս և զնա 'ի ներքս ոչ գտաք, մինչեւ ինքն տորմելով երեւեցաւ մեզ առ ժամ մի: Այլ այժմ և մեք ոչ գիտեմք ուր է. բայց զտեղիս ոչ իշխեմք թողուլ, ոսկորհետեւ այնչափ օրէ զմեզ և զխաչդ և զվիմափոր գերեզմանդ, և առաւել զձեզ որ 'ի խնդիր էք նորա: Արդ յայսմ ամենայնի պատճառս՝ և մեզ դարձեալ ողորմեսցի, և արժանի լիցուք միւսանգամ տեսանել զյարուցեալն 'ի մեռելոց:

Մինչ դեռ զայս ամենայն հրեշտակն ընդ կնոջն խօսէր, ահա ոմանք 'ի պահապանաց անտի յորդեցան մտին 'ի քաղաքն պատմել քահանայապետացն. Մի՛, զի՞ կայք, ասեն, զի՞ նստիք, տեսէք զինչ գործիցէք. յարեաւ Յիսուսիտ, թագուցանել ոչ կարեմք. ահա բողոքեմք յապարանս դատաւորին, և ամենայն քաղաքիս զաղաղակ հարկանեմք. ոչ կարեմք յուրաստ լինել [illegible]հագին տեսիլ յարութեանն, քանզի մեծ էր երկրիս շարժումն վերջինս քան զառաջինն. վասն զի և 'ի ժամ խաչին անդ դիպեցաք մեք և տեսաք զմեծամեծսն և զահագինսն որ անդ գործեցան: Այլ մեզ այն օրն դժուարագոյն էր քան զայս օր. վասն զի ոչ 'ի շարժմանէն միայն բեկան սիրտք մեր, այլ և որք ոմանք երեւեցան մեզ՝ ոչ գիտեմք ուստի էին, յերկրէ կամ յերկնից, անհնարին մեծապէս լուսաւորք և ահագինք, և այնպիսի լուսաւորք՝ որ թէ 'ի մէջօրէի երեւէին, ծածկէին ճառագայթք արեգականն առ նոցա անմատոյց լուսովն: Բայց զարմացեալ եմք, եթէ դուք զխորդ ոչ տեսէք, և կամ տապ բոցոյ նոցա այսր զխորդ ոչ աղդեաց. քարինք տեղւոյն եռացին և հողն երաշտացեալ ցամաքեցաւ. մեք

կիտամաՀ 'ի վայր անկեալ դնէաք, և թաղեալք 'ի մէնջ որ անդ մնացին՝ արդ եւս մեռեալ իսկ իցեն ։

Իբրեւ լուան քաՀանայապետքն զայս ամենայն 'ի բերանոյ զինուորացն, սկսան տալ պատասխանի ։ Յորժամ այդպիսի աՀագին գործք գործեցան, որպէս դուքդ ասէք, թէ ամենք 'ի ձէնջ կիսամեռ անկեալ դնէին, դուք զիարդ կարացէք գալ և պատմել մեզ ։ Նոյնև պատասխանի զինուորքն և ասեն ։ Նմանայք ամենք երանելիք եկին 'ի գերեզմանն անդ՝ մինչ դեռ կայր եւս գիշերոյ, որք բարձեալ բերէին իւղս անուշունս և խունկս զգայնչելիս իբրեւ նուէրս աստուածային ։ Եւ 'ի մերձենալ կանանցն 'ի գերեզմանն՝ յայժ դիւրութիւն եղեւ մեզ 'ի ժամուն ։ օրՀնեալ լիցին կանայքն այնոքիկ, և երանի քաղաքին՝ ուստի նոքա իցեն ։ և յիրաւի երանելիք այնպիսի կանանց ։ Մեք այնպէս թմբրեալ և անկանգնելի 'ի վայր անկեալ էաք, և մի ոմն 'ի նոցանէ աներկիւղ և անկասկած մերձեցեալ 'ի գերեզմանն Հայէր ։ և իբրեւ զմարմինն անդ ոչ տեսանէր, յարտասուս Հարեալ լայր դառնապէս ։ և վասն մեռելոյն պատասխանի լսէր յարանցն զյարուցելոյ և զկենդանւոյ ։ Եւ որպէս 'ի ժամուն ազդեցաւ՝ թէ Հրեշտակք էին և ոչ մարդիկ, որք մերձաւորագոյն զնշանսն տային կանանցն զխաչելոյն՝ Յիսուս խոստովանել և ոչ մարդ, կենդանի և ոչ մեռեալ ։ քանզի իբրեւ դիւրացաւ մեզ 'ի գալ կանանցն՝ մեք մեզէն իսկ լուաք պատասխանի 'ի բերանոյ[illegible]րեւեցելոյն՝ որք ասէին ։ Զի խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս ։ ոՀ յիշէք զոր յառաջագոյն ասաց՝ թէ պարտ է որդւոյ մարդոյ մեռանել և թաղիլ և յերիր աւուր յառնել ։ Եւ եթէ զայն ոչ յիշէք, արդ աՀա տեսէք՝ յարեաւ չէ աստ, և յառաջագոյն քան զձեզ երթայ 'ի Գալիլեա, անդ տեսանիցէք զնա ։ աՀա ասացի ձեզ ։

Զայս լուեալ քաՀանայապետիցն՝ զարմացան Հիացան և թեկան սիրտք նոցա ։ գիտացին եթէ ոչ պատճառանօք պատմեն ։ 'ի խորՀուրդ մտին և ասեն ։ Արդ զինչ գործեսցուք ։ որովՀետեւ այսպիսի յայտնութեամբ յարեաւ, մարդիկ և Հրեշտակք տեսին ։ զպաՀապանսն զոր խնդրեցաք 'ի դատաւորէն, նոքա մեծամեծ նշանօք պատմեն զյարուցեալն ։ արդ 'ի Գալիլեա եւս երթայ, և մեծամեծ յայտնութիւնս առնէ անդ ։

Եւ իբրեւ այլ հնարս ոչ կարացին իմանալ, արկին ձեռս 'ի գանձս տաճարին. արծաթ բազում ետուն պահապանացն և ուսուցին նոցա պատճառս զառաջին պատասխանւոյն՝ յաղագս որոյ զինուորքն հրամայեցան նոցա 'ի գաղտաւորէն ։

Իսկ Մարիամ անդէն ընդ հրեշտակին պատեալ փարի զգերեզմանաւն, և 'ի խնդիր է յարուցելոյն. և առ յոյժ ջերմ սիրոյն անդադար ածէ զաչսն զվայրօքն մինչեւ շնորհեալ նմա երեւումն փափաքելի ոչ հրեշտակի ուրուք, այլ նորին տեառն Յիսուսի ։ Քանզի գրէ աւետարանագիրն. Զայս իբրեւ ասաց նմա հրեշտակն, հայեցաւ նա 'ի կողմն մի տեղւոյն՝ ուր 'ի խաչ հանեալ էր զՅիսուս. և ետես անդ զՏէրն, այլ ճանաչել ոչ կարաց. այլ կարծեաց եթէ պարտիզպանն իցէ, ասէ ցնա խանդաղատալի բանիւք. Տէր, եթէ դու բարձեր, ասա ինձ՝ ուր եդիր զնա, զի ես առից զնա ։

Քաղցրիկ տքնիս, ով Մարիամ, զգիշերս ամենայն, և գեղեցիկ են խնդիրք առաւօտիդ. ոչ ոք 'ի մարդկանէ զրկէ զվաստակաւորս իւր, և ոչ Աստուած զլանայ ըզվարձս վաստակոց քոց. զվարձս գիշերային աշխատութեան քո հատուցանէ քեզ հրեշտակդ՝ տալով աւետիս զյարուցելոյն 'ի մեռելոց, և զտապ անձկոյ սրտի քո փախուցանէ երեւումն պարտիզպանիդ ։ Որպէս ինձ թուի, գտեր զգողն. և ոչ միայն զգողն, այլ և ընդ գողոյն զգողօնսն. քաջ պնդեա 'ի վերայ, դա է ճշմարիտ. և ոչ զայլոյ գողացեալ, այլ զիւրն իսկ առեալ ունի. մի՛ ասեր՝ եթէ դու բարձեր, իբրեւ այլ զայլոյ ինչ, այլ ունի իսկ և զիւրն ունի ։ Դա է որ եդաւ 'ի գերեզմանիդ, դա է որ յարեաւն այտի, դա է որ խաչեցաւ, դա է որ 'ի մեռեալս չոգաւ, դա է որ եմուտ 'ի տուն հզօրին, դա է որ կապեաց զհզօրն, դա է որ առ զգանձս նորա յաւարի, դա է որ բաշխեաց պարգեւս բազմաց, դա է ճշմարիտ պարտիզպանն, դա է որ տարաւ զաւազակն 'ի պարտէզն. զդա խնդրէիր, վասն դորա լայիր, վասն դորա լուար 'ի հրեշտակէն թէ յարեաւ, վասն դորա ողբայիր, վասն դորա հրեշտակն զգերեզմանաւն շրջիր, վասն դորա բերեր զիւղդ և զխունկս. եթէ վասն դորա բերեր, այլում 'ի խնդիր մի՛ լինիր ։ Բայց զոր ասացերն՝ ուր եդիր զնա, ցոյց ինձ՝ զի ես առից և գնացից, զի-

տեմ՝ զի առ ե՛րդ ասացեր. և եթէ տայ զինքն ցքեզ, տանիլ ոչ կարես, նա և ոչ միւս Մարիամն յակովբեանց և ոչ կղէովպեանց Մարիամն և ոչ քոյր Ղազարու և կոյսն Մարիամ՝ որ է մայր դորա։ Այլ եթէ ամենեքեան միաբանիք, բառնալ զդա ոչ կարէք, քանզի յոյժ ծանրացաւ. ծանր է այսուհետեւ որ կամին մարմնապէս մերձենալ 'ի նա, և թեթեւ այնոցիկ՝ որք հաւատով մերձենան առ նա, զոր այժմ իսկ լուիցես 'ի նմանէ։ Քանզի իբրեւ ծանեաւ, ասէ, Մարիամ, եթէ Յիսուս իցէ այն, յորջորջեաց զնա հին սովորութեամբն՝ ռաբունի ասելով, որ թարգմանեալ կոչի վարդապետ։ Եհա դեռ եւս աւաղիկ Մարիամ, 'ի մարմնի ես և մարմնապէս ես, և մարմնապէս խօսիս, և մարմնապէս խնդիր առնես. արդ զիարդ արգահատեաց և յայտնեաց քեզ 'ի նոյն առաջին կերպարանսն, նոյնպէս կամիս մերձենալ 'ի նա թանձրութեամբ. վասն որոյ լուիցես պատասխանի՝ թէ մի մերձենար յիս, զի չեւ եւս ելեալ եմ ես առ հայր իմ։ Այլ վասն էր արդեօք զայս ասէր. քանզի պտուղ էր նորոգ ծառոյն կենաց, ոչ կալաւ յանձին եթէ կանայք յառաջ քան զարս մերձեսցին 'ի նա. բաւական համարեցաւ զազգս կանանց պատուել 'ի ձեռն ծննդեանն. այլ զերեւումն յարութեանն առնէ հրեշտակօքն, որ ունին զյանգութիւն առ արու բնութիւնս. միջնորդաւ տեսութեանն և 'ի ձեռն հրեշտակացն առաջնորդութեան երեւի կանանց, և առաքէ առ աշակերտսն։

Երկուս իրս յայտնելով 'ի տեղւոջն, զՄարիամ ուսուցանէ վասն իւրոյ վերաբեր բնութեանն՝ հայր իւր յերկնից անուանելով, և զաշակերտսն մխիթարէ եղբարս զնոսա անուանելով։ Քանզի յորժամ ասէ, երթամ ես առ հայր իմ և առ հայր ձեր, հաւասարէ զինքն ընդ աշակերտսն, և մի հայր իւր և նոցա ցուցանէ. բայց իւրն առանձին ասելով, իսկ նոցա ամենեցուն 'ի միասին։ Յոյժ անջրպետեալ զատանի 'ի միմեանց, և իմանի յայտնութեամբ յոգիս իմաստնոց. քանզի մարդ է ըստ բնութեան ամենեցուն, հաւասարէ զինքն ընդ աշխարհի. և Աստուած է անեղութեամբ ընդ հօր, զատուցանէ զինքն ոչ միայն յաշակերտացն, այլ յամենեցուն բանական գոյութեանս։ Այլ առ Աստուած իմ,

ճանէ ; և առ Աստուած ձեր ։ Մեր ահա գիտեմք զի Աս-տուած է, արարիչ և Թագաւոր և տէր ։ և Թէ գոհա-նամք զարարչական զօրութենէն, է նա մեր Թագաւոր վերակացու և խնամածու ։ և եթէ զընդդէմն գոր-ծեմք, է նա մեր տէր, դատի խրատէ և ածէ յուղղու-թիւն ։

Իսկ քո, Տէր, հայր զի է՝ գիտեմք, վասն զի ուսաք 'ի քէն ճշմարտապէս զայդ ։ զիարդ ասես՝ երթամ ես առ Աստուած իմ և առ Աստուած ձեր ։ Արդ, ասէ, քանզի հայր է ձեր արարչութեամբ, հայր է և իմ ծնն-դութեամբ ։ Աստուած է ձեր, որպէս ասացի, ըստ հա-տուցութեան, Աստուած է և իմ ըստ մարդկութեանս ։ Արդ իմ, ասէ, առանձին միայն ։ իսկ ձեր ոչ առանձին ։ այլ ամենայնի՝ մարդկան և հրեշտակաց և երկնի և երկ-րի և տարերաց գոյացութեանց ։ Եւ որպէս Հայր բա-րերարութեամբ իւրով՝ չաղաչեցեալ ուրուք՝ 'ի ձեռն Որդւոյ արար զաշխարհս ամենայն զերեւելիս և զանե-րեւոյթս, նոյնին մարդասիրութեամբ և Որդի կամօք Հօր յանձն էառ զմարմին մերոյ բնութեանս, և ընկա-լաւ չարչարանս յիւր մարմինն մինչեւ 'ի մահ խաչին, 'ի թաղումն և 'ի յարութիւնն ։ Եւ վասն այնորիկ Աս-տուած մարմնացեալ ։ և այսուհետեւ ոչ եւս մարմին, այլ Աստուած ։ և Աստուած ոչ առանց մարմնոյ, և մար-մին ոչ եւս ծանր բնութեամբ, այլ մարմին աստուա-ծային, անորակ և անքանակ, աներբ և անուր ։ Անքա-ժանելի և անքակ է Աստուած բանն, միշտ անճառ և անպատում*, և ընդ նմին անճառելի և մարմինն ։ Միշտ Աստուած ինքն յինքեան, ոչ 'ի տեղւոջ, այլ տեղի ա-մենեցուն ։ ոչ 'ի ժամանակի, այլ ժամանակ 'ի նմանէ ։ ոչ յեղանակութեան, այլ լինելութիւնք նովաւ, և գեր 'ի վերոյ ամենեցուն երկնի և երկրի, և երկնից երկնի շըր-ջապոյ բնութեանն ։ ընդ նմին իմաջիր և զկուսածին մարմինն ։ Վասն այսր ամենայնի ունիմք իշխանութիւն անուանիլ եղբայր Քրիստոսի, և ասել ընդ նմին հայր մեր զԱստուած ։ զի ընդ միոյ մասինն որ միացաւ ընդ Աստուած բանն, և վերաբերեցաւ և ել յերկինս՝ նըս-տաւ ընդ աջմէ Հօր, ամենայն մասունք մարդկային բը-նութեանս ընկալան զաւետիս յուսոյ ։ զի նովաւ և 'ի ձեռն նորա վերաբերեսցին և հասցեն և ժառանգեսցեն

զանախտ և զանչարչարելի տեղին, ուր որդին Աստուծոյ նստի ընդ աջմէ Աստուծոյ։

Վասն այսորիկ առաքէ Տէր զՄարիամ մագդաղենացի առ աշակերտսն ասելով. «Երթամ ես առ հայր իմ և առ հայր ձեր, և Աստուած իմ և Աստուած ձեր»։ Իբրև եկեալ Մարիամ պատմեաց Պետրոսի և Յովհաննու եթէ ետես նա զՏէր, և զայս ինչ խօսեցաւ ընդ նմա։ Զայս լուեալ Պետրոսի, ազդեցան նմա յիշատակ առաջին բանիցն Տեառն զոր ասէր՝ եթէ «Յետ երից աւուրց յառնելոց եմ ես»։ Յոտն եկաց վաղվաղակի Յովհաննու հանդերձ, և ընթացան երկոքեան ՚ի գերեզման անդր. և քանզի մեծ էր ձեպ փութոյն, ելեւէջ առնէին զմիմեամբք. յառաջագոյն հասանէր Յովհաննէս. զհայեցն հայի, այլ ՚ի ներքս ոչ մտանէ. և հասեալ Պետրոս, ՚ի միասին մտանեն տեսանեն զգերեզմանն զի ունայն և թափուր էր ՚ի մեծ գանձէն որ աւանդեցաւ. բայց միայն կտաւքն՝ զի անկեալ դնէին ՚ի վերայ բարձրացեալ խարակին. իսկ վարշամակն որով զգլուխն պատեալ էր, ոչ խառն ընդ այլ կտաւսն կայր, այլ ուրոյն ծալեալ եդեալ։

Իսկ այս զի՞նչ նշանակէ՝ ընկենուլ կտաւացն, և կամ չխառնել վարշամակին ՚ի կտաւսն։ Ըստ բնախօսութեան յայտնի է ամենեցուն. երկնաւոր բնակիչքն՝ երկրաւոր հանդերձիցն չեն կարօտացեալք. իսկ Տէրն երկնի և երկրի, ինքնագոյ զօրութեամբն և բնական փառօքն ծնաւ ՚ի սուրբ կուսէն. ոչ ապաքէն՝ որով եկն առ մեզ ՚ի Հօրէ, նովին զօրութեամբ առ Հայր վերանայ։ Այլ ես և ըստ մերում բնականիս ասացից. ապաքէն վասն մեր եկն յաշխարհ Տէր աշխարհիս. իսկ յորժամ զմերս յիւրմն տարաւ, պէտք մերայոցս անդ ոչ ինչ էին պիտոյ. եթող զկտաւսն աստէն, և ՚ի ձեռն կտաւացն մնալոյ՝ աշխարհս մնացին իբրու թէ ՚ի սուգ և ՚ի չարչարանս ՚ի ձեռն այս երևման, զի և դու քեզէն ըստ քում վարդապետին կազմեսցես։ Քանզի ամենեւին մերկ էիր յաշխարհի. և մինչ էիր յաշխարհիս, վերացար ըստ պիտոյից սորա. իսկ յորժամ ելցես աստի, ոչ ինչ կարասցես տանել ընդ քեզ. այլ որպէս եկիր, նոյնպէս երթիցես։ Իսկ եթէ յառաջագոյն զայս խնայցիս, կեանք վարուց քոց զուարթնոց նմանեսցին, և ելք կատարածի քո զկնի Տեառն հետևեսցին.

Նոյն վասն վարշամակին յոյժ մեծախորհրդութիւն տեսանեմք. քանզի յարութիւն էր մարդոյ և Աստուծոյ. մարդոյ ըստ բնութեան, Աստուծոյ ըստ տնօրէնութեան: և երկոցունց միացելոյ՝ ոչ եւս այնուհետեւ երկու թուին, այլ միական՝ գոյականին: Յոյժ օրինաւոր իրք 'ի տեղւոջն երեւեցան, զոր և մեծ Առաքեալն հաստատուն վկայութեամբ ցուցանէ մեզ: "Գլուխ կնոջ այր իւր է, և գլուխ առն Քրիստոս, և գլուխ Քրիստոսի Աստուած,,. գլխոյ 'ի գլուխ աստիճանեաց զաշխարհս, և զամենեսեան հանեալ տարաւ առ Հայրն բոլորեցունց: Վասն այսորիկ պատուականագոյն երեւեցաւ վարշամակն 'ի մէջ այլոց կտաւոցն. զի դու իմասցիս ճշմարտապէս ոչ զորոշումն զատանելոյ, և ոչ զմիութիւն սեղմութեան. և ոչ այլ ուրուք է գլուխն, այլ որոյ է մարմինն. և ոչ մարմինն այլ ուրուք է, այլ նորին գլխոյ. և ոչ մարմինն գլուխ է, և ոչ գլուխն դարձեալ ոտք են. այլ անդամք բազում՝ կարգեալ և հաստատեալ և կազմեալ են ըստ իւրաքանչիւր մարմին. քանզի պատիւն 'ի գլուխն է, ընդ նմին գլխոյ և ամենայն մասունք մարմնոյն պատուեցան:

Իսկ եթէ առ մեզ այդպիսի է տեսաւորութիւն, որչափ եւս առաւել իմանալի բնութեանն: Գլուխ է և աստուածութիւնն, գլուխ է և որդիութիւնն, գլուխ է և սուրբ Հոգին: Նոյն ասէ, մտացդ աչօք հայեաց և տես, և լուր հաւատովք զբանն տէրունական որ ասէ. "Ոչ ոք գիտէ զՀայր՝ բայց եթէ Որդի, և ոչ զՈրդի՝ եթէ ոչ Հայր,, և 'ի ձեռն սուրբ Հոգւոյն ճանաչին Հայր և Որդի՝ նորին սուրբ Հոգւովն: Քանզի Աստուած հոգի է, և հոգի Աստուած. հոգի՝ Որդի, հոգի և սուրբ Հոգին: Իսկ արդ զի այս այսպէս է, ոչ եթէ Հայր Որդի, և ոչ Որդին Հայր, և ոչ սուրբ Հոգին Հայր և Որդի: Հայր արարչական զօրութիւն, որ ունի նշանակ թագաւորական զօրութեանն. Որդի բնական զօրութիւն, որով երեւի դատողական զօրութիւնն. Հոգի հաշտական զօրութիւն, որով յայտնի երեւի կենարար զօրութիւնն. և ասի միանական աստուածութիւն: Հանձեալ է Որդի 'ի բնական անուանն, որ է զօրութիւն և իմաստութիւն, և նոյն ինքն ծնելութիւն և անեղութիւն: հանձեալ է և սուրբ Հոգին յիւր անձն և յէու-

թիւն, հանողութեամբ յԱստուծոյ, անճառելի և անպատմելի: Հանգուցեալ է և կամք Հօրն յաստուածութիւն հայրութեանն, որ է պատճառ ճառելեացս և անճառելեացն: Արդ ծալեաց և եդ զվարշամակն մեկուսի. ինքն Քրիստոս զիւր գլուխն պատուեաց: Այս արդ ո՞վ մեծ իցէ, արդեօք որ պատուիցէ՞, եթէ որ պատուիցին: Իսկ եթէ այլ յայլմէ ունէր զպատիւն, այդպէս էր. արդ եթէ ինքն զինքն պատուէր, զիա՞րդ կարասցէ 'ի մէջ անքաժանելւոյն քաժինս ցուցանել. և որպէս ընդ Քրիստոս և ընդ իւր գլուխն չիք անջրպետութիւն 'ի մէջ արկանել, և ոչ ընդ Քրիստոս և ընդ իւր Հայրն, այլ միայն խորհուրդ պատուոյ, զի ուսուսցէ զերկրպագութեան . . . . Հայր յարուցանէր, Որդի յառնէր, Հոգին սուրբ աւետիս մատուցանէր արարածոց: Այլ որպէս յարարչութեանն հաւասարութիւն էր, Հայր կամէր, Որդի առնէր, և սուրբ Հոգին զարդարէր, ապաքէն և նորոյ աշխարհիս սկիզբն լինելութեան էր յարութիւնն Քրիստոսի. վասն այսորիկ բոլոր բոլորովին բովանդակ անդ էր սուրբ Երրորդութիւնն. միանգամայն և ամենայն զօրութիւնք արարածոցս:

Տեսանես զի ոչ ինչ պիտոյ էր զկտաւսն տանել ընդ իւր. այլ փոխանակ կտաւոցն զամենայն աշխարհս զգեցաւ, և զաշխարհի հայրենի փառսն զարդարեաց: Իսկ զխորհուրդ գերեզմանին և զկտաւոցն և զվարշամակին յայտնեաց գլխոյն աշակերտաց: Քանզի գերեզմանն է նմանութիւն աշխարհիս՝ յորում թաղեալ եմք, և կտաւքն ժամանակեան՝ պատանք զարդուց սորա. իսկ պատիւ վարշամակին, որպէս վերագոյն ասացաք, ակընկալութիւն յուսոյ այնոցիկ՝ որ կարեն բացահայեաց ակամբ 'ի հեռաստանէ տեսանել զՀայրն բոլորեցունց, որ պատուելոց է զգլուխ ամենեցուն, որք արժանի լինին երկնաւոր պարգեւաց պսակին:

Բայց թերեւս ոք յուսումնասէր փափաքողաց քննել կամի և լսել զայս եւս՝ եթէ ո՛ ծալեաց զվարշամակ գլխոյն և եդ մեկուսի, Տէ՞ր ինքնին, եթէ հրեշտակքն. գիտասցէ այնպիսի հարցողն, զի զԱստուծոյ ակնարկութիւնն ամենայն ոք կատարէ՝ բանաւորք և անբանք. բանաւորք 'ի ձեռն զգայութեանց կատարեն զհրամանս

նորա. իսկ անբան տարերքս 'ի բնական շարժմանցն. իսկ հրեշտակք առաւելեալ են բանաւորութեամբ, և բնակութեամբ մերձաւորագոյնք են առ աստուածութիւնն, փութալով զխորհուրդ կամաց նորա: Այլ որպէս երեւի՝ առ սէր Տեառն իւրեանց յոյժ փարեալ խանդաղատին զգերեզմանաւն, և 'ի ներքս մտեալ զանձուկն 'ի կտաւսն սփռեալս, բառնալով և դնելով և բազում անգամ համբուրելով. որպէս ոք զի գտանիցէ զնիշ անձկացելոյ՝ պատիցէ փարելով և յոյժ խանդաղատիցէ, և զինչ գործել արժան է՝ զայն ոչ գիտեմ: Այսպէս ինձ և հրեշտակքն առնէին ընդ կտաւսն. և 'ի ձեռն առեալ զվարշամակն, ծալէին կազմէին և մեկուսի դնէին ըստ բնութեան մարդկան սենեկապանաց զոր գործեն յարքունիս, և զամենայն հանդերձ թագաւորին դնեն 'ի պատուական տեղւոջ. իսկ թագին ուրոյն ինձ առնեն զգուշութիւն, և ոչ խառն ընդ այլ հանդերձսն պահեն: Այսպէս և երկնաւոր թագաւորին մերոյ զօրքն երկնից 'ի սպաս իջեալ՝ շողային զցանկալի գերեզմանաւն. և երկուքն 'ի ներքս մտեալ՝ զամենայն ինչ տեղւոյն պատուեն. բայց զթագն ոչ խառն ընդ այլսն ընկենուն, այլ ուրոյն դնելով ուսուցանեն մարդկան զմիասնական զգլխաւորութիւն Երրորդութեանն, ուստի ամենեքեան առին զլինելութիւն:

Արդ Պետրոսի, զայս խորհուրդ իմացեալ գնաց 'ի գերեզմանէն ընդ միտս զարմացեալ, եմուտ 'ի տունն հանդերձ այլովք աշակերտօքն: Այլ քանզի երկիւղ մեծ էր վասն ահին Հրէից, զգուշութեամբ մեծաւ զդուռն 'ի փակի ունէին՝ լուռ նստելով. բազում խորհուրդք յածման մտանէին 'ի սիրտս իւրեանց, և իբրեւ զօրբս և անվերակացուս զանձինս համարէին. 'ի Հրէիցն հալածեալ և յԱստուծոյ մնացեալ և յընտանեաց վաղու իսկ հեռացեալ էին, տխուր և տրտում և ողորմելի քան զամենայն մարդիկ երեւէին 'ի ժամուն. քանզի գոյր ոք ոչ իսկ 'ի նոսա որ կարէր բանալ զբերան իւր, և բան մխիթարութեան խօսել ընդ նոսա:

Այլ մինչ դեռ յայսմ նեղութեան էին, եկն Յիսուս, եկաց 'ի մէջ նոցա և ասէ. Ողջոյն ընդ ձեզ: Այլ այս էր մեծ զարմանալութիւն և ահագին տեսիլ. դուրք փակեալ, և

շաւիղ զշինուածոյն ամենայն զգուշութիւն պատրաստութեամբ, և մինչ 'ի ներքս ամենեւին ոչ գայր: Նորին եւս Տէր եթէ յետ յարութեան կրթեցան սիրտք նոցա, վաղվաղակի եցոյց զձեռսն և զկողս, զի 'ի մեծ և յերեւելի նշանացն ծանիցեն զՏէրն, և փարատեսցէ զտարակուսութիւն սրտից նոցա: Պարծեալ կրկնեաց և քաջալերեաց կրկին ողջունիւն: Այլ քանզի ընդդէմք են խռովութիւն և խաղաղութիւն, մինչդեռ զողջոյնն տէրունական խաղաղութեանն. հալածեաց և հեռացոյց 'ի սրտից նոցա զչար խռովութեանն, և փարատեաց յանձանց նոցա զերկբայսին զաւագ և զտարակուսութիւն, և արար զնոսա անխախտս միտք և անշարժշարժելիս հաւատով:

Այլ իբրեւ յամենայն կողմանց մերժեաց զնոսա յերկբայական տարակուսութեանցն, արմատեաց և կարծրացոյց զանձինս նոցա առաւել քան զհաստատութիւն անդամանդի, զի կարասցեն ընդունել զանպատում շնորհս նորա, որ մեծն է և առաւել քան զամենայն, ընդ որում ոչ ինչ կշռի յերեւելեացս: Նոյն արդ զխորհուրդ կշռեցից ընդ այնմ՝ որ ոչ տեսանի և ոչ զննի, և ամենայն տեսանելեացս և ըմբռնելեացս նա է կենդանութիւն: Այլ զինչ, այն որ այնչափ մեծացեալ առաւելեալ քան զամենայն, ես ոչ կարեմ ասել. խմնամ է, դիտելով Ճշմարիտ՝ զի զայ Աստուած. հաւատարիմ է ինձ. զորպիսութիւն նորա ոչ գիտեմ. ես որ երեւիմն՝ զայս ևեթ գիտեմ, զաներեւոյթ Աստուածոյ՝ Աստուած միայն գիտէ: Բայց արդ ահա հարկեցայ ասել զոր ոչ գիտեմ. զի որպէս եմուտ դրօքն փակելովք, և որմքն ողջ կային և դուռքն ոչ էին խախտեալք, և ինքն բոլոր 'ի ներքս էր, մինչեւ զձեռսն և զկողսն եցոյց նոցա, երկիցս անգամ բերանական ողջունիւ հաստատեաց զնոսա, ըստ նմին օրինակի շնորհէ Տէր աշակերտացն իւրոց զայն պարգեւս՝ զոր ծով ոչ տանի, և ցամաք ոչ հանդարտէ, և երկինք թէ բաւեսցեն առ 'ի քննութիւն:

Արդ ասա զոր ասելոց ես, մինչեւ յե՞րբ մեծացուցանես յանչափութիւն: Ասել ահա կամիմ, այլ 'ի գիտելոյն վազ հրաժարեցի: Պարծեալ և երկնչիմ յայտ. գուցէ իբրեւ ես ասիցեմ, ոչ հանդարտիցես լսել. և յոչ հանդարտելն քո՝ կասկածեմ գուցէ և մեռանիցիս խոկ. և մեռանիցիս խոկ ոչ միայն ըստ բնութեան, այլ ըստ

բնութեան և ըստ տարաբնութեան ։ Բայց ես գիտեմ զի դու այարէն ընդդիմանաս ինձ և ասես, թէ դու առաջի լուար, և յորժամ լուար՝ ընդէ՞ր ոչ անդէն և մեռար, այլ այժմէն կեաս և կելոյ ակն ունիս ։ Այո, այսպէս է․ ես ոչ միայն այժմէն՝ և կամ սակաւ կելոյ ակն ունիմ, այլ և անմահանալ իսկ ։ Եւ եթէ արդարեւ այդ այդպէս է, ասա ինձ զի և ես լուայց և ընկալայց և անմահացայց ։

Լսեմ, եթէ յանձն առնուս․ բայց սրբեցիր մաքրեցիր, ամենեւին պարկեշտացիր, ամենեւին առողջացեալ ՚ի բաց արա զքեզ յերկրային ախտից չարչարանօք և տանջանօք․ պատրաստեա զքեզ երկնագնաց ընտրելոցն․ արտաքոյ դիր զքեզ ամենայն աշխարհական հոգոց և ամենայն աղտեղութեանց սորա և ՚ի պատիր ՚ի զբօսանաց սորա, որ է ժամանակեան մեծութիւնս ։ Յորժամ զայս ամենայն թողում ՚ի բաց, զինչ տացէ ինձ ընդ այսր ամենայնի ։ Ասացից քեզ․ միայն հաւատա, միայն յուսա, միայն կամեաց, միայն ախորժեաց, միայն բուռն հար և զհետ երթ ։ Եւ ո՞ւր երթամ և զո՞ր զհետ․ զխաչեցելոյն ։ Եւ ո՞ւր տանիցի․ ՚ի տուն ։ Յո՞ր տուն․ ուր աշակերտքն ժողովեալ նստին, և դուրքն փակեալ են․ ընդ որ կամի՝ մտանէ, և արարածք չարգելուն զնա․ և դու եթէ կամիս՝ կարես ։ Նորա բնութիւնն, ասէ, տանի զայն․ և դու հաւատա, վստահացիր քեզ, և կարես մտանել ընդ նմա ։ Նա խոնարհեցոյց զերկինս և էջ ՚ի գալն իւր առ քեզ․ և դու հաւատա առաջին գալստեանն և թռչիս և ՚ի վեր ելանես ։ Նա ծնաւ ՚ի սուրբ կուսէն, և կուսութիւնն ոչ խախտեցաւ․ և դու հաւատ ունիս ՚ի կուսածին բանն Աստուած, և ծնանիս ՚ի սուրբ կուսէ աւազանին, և անուանիս եղբայր Քրիստոսի, և կուսութիւն աւազանին ոչ լուծանի ։ Նա յիւր մարմինն ընկալաւ զչարչարանս, և չարչարելի մարմնով եբարձ զչարչարանս ամենայն մարմնոց, և ինքն անվնաս պահեցաւ յամենայն չարութենէ․ հաւատա և դու սուրբ չարչարանացն Քրիստոսի, և լեր նմա չարչարակից չարչարելի մարմնովդ, և անվնաս պահեա զոգիդ յամենայն վնասալի ախտից աշխարհի ։ Նա զի ոչ էր պարտ մահու՝ մեռաւ, և թաղեցաւ և յարեաւ ՚ի մեռելոց, և զդուրս գերեզմանին ոչ եբաց․ դու հաւատա ՚ի թաղեցելոյն և յարուցելոյն,

որ գայ աւերել զամենայն գերեզմանս, և յարուցանել զամենայն ննջեցեալս առանց Թերութեան և պակասութեան։ Արդ եթէ զայս զօրութիւնս հաւատոց ըն-դեցցիս, և 'ի տուն Պետրոսի մտցես, և նստցիս ընդ աշակերտսն ամենեսեան նովին հաւատովք, զնոյն ողջոյն ընկալցիս, և նովին ողջունիւ դարձեալ արժանի լինիցիս մեծի պարգեւին այնմիկ զոր ասելոց եմ։

Քանզի յորժամ կայր Տէր 'ի մէջ աշակերտացն 'ի տան' յոր եմուտ դրօքն փակելովք, նմանեցաւ տունն այն երկնի և երկրի, և ամենայն զարդուց և զուարթնոց երկնից և ամենայն էից կենդանեաց և մարդկան որ յերկրի, և մանաւանդ ինքեան Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ։ Այլ որպէս յարարչութեանն ըստ Հառեցելումն խմանի "Արասցուք, ասէ, ըստ պատկերի մերում", իբրեւ առ Թուական, իսկ արարն' ըստ պատկերի Աստուծոյ, և փչեաց իմանալին ըստ միականի զօրութեանն, սոյնպէս և 'ի տանս յայսմիկ երկիցս ողջունիւն։ Այլ "որպէս առաքեաց զիս Հայր իմ, առաքեմ և ես զձեզ", Ճանաչի ըստ առաջին երրեակ Թուին։ Իսկ որ փչեաց 'ի նոսա և ասէ "Առէք զՀոգին սուրբ 'ի ձեզ, և եթէ ումեք Թողջիք զմեղս իւրեանց' Թողեալ լիցի, և եթէ զոք կապեսջիք, կապեալ եղիցի", այս դարձեալ տանի հանէ անդրէն յառաջինն յիսկզբան բանիցն զխաւսորելով. "Այլ արար Աստուած զամենայն ինչ. և ետես Աստուած զամենայն զոր արար, և ահա բարի է յոյժ"։

Ակամք ինչ արդեօք շուրջ զտամբն, եթէ և այլ եւս պիտիցի գալ։ Օգայն ահա եկաք, և 'ի ներքս եւս մըտաք, և սակաւ բանիւ զամենայն ասացաք. այլ հաւանեցուցանել զամենեսեան ոչ կարացաք։ Այլ ընդէ՞ր արդեօք. վասն զի ոչ ամենեքեան 'ի ներքս էին։ Այլ եթէ երկինք էր տունն, ո՞ մնայր արտաքոյ։ Դարձեալ բազում անգամ հարցանեմ զասացեալսն, և այլ տայ ասել. որ ոչ հաւատս ունէր' այն էր արտաքոյ. քանզի առանց հաւատոյ անհնարին է զսուրբ Հոգին ընդունել։ Ահա այս է մեծ պարգեւն զոր ոչ կարէի ասել, և հարկեցայ ասել։ Այլ եթէ ժպրհեսցի ոք և կամեսցի առանց հաւատոյ մերձենալ 'ի զօրութիւն Հոգւոյն, եթէ քահանայ իցէ' իբրեւ զԿայիափայն պատառի և

հերձու. և եթէ յաշխարհէ՝ իբրև զԱնանիա և զՍա-
փիրա։ Իսկ արդ ով իցէ բաւական առանց մեծի օգնա-
կանին ընդունել զարարող սուրբ Հոգին, բայց եթէ
ինքն Տէր փչեսցէ ասելով առէք զՀոգին սուրբ 'ի ձեզ։

Զարմանամ ընդ այս և յոյժ եմ սքանչացեալ, ե-
թէ զիարդ որմք տանն ժոյժ կալան, և յատակքն ոչ
պատառեցան։ Բայց դարձեալ յիշեցի, զի երկնից եր-
կինք էր տունն. որպէս զի թէ յանապատի բնակիցի
թագաւորն, շինեցաւ անապատն, և ասեն նման մեծ քա-
ղաք այնուհետեւ և ոչ անապատ. առաւել քան զայն՝
տունս այս քաղաք երկնային եղեւ, և որք 'ի ներքս էին՝
երկնաքաղաքացիք, և որք ոչ անդ գտեցան՝ դեռ եւս
երկրայինք են՝ դժուարաւ առ 'ի հաւատութիւն։ Բայց
եթէ նոյն ինքն Տէրն դիպեսցի նովին զօրութեամբ,
զնոյն շնորհս ընկալցի. ապա կարասցէ միաբանակից լի-
նել երկոտասանիցն, և մանաւանդ եթէ 'ի նմին տան
և 'ի նմին տեղւոջ նոյն Տէր։ Այլ եթէ կամիս լուր ա-
ւետարանագրին, զի ասէր զամենայն ճշմարտութեամբ.
«Թովմաս, ասէ, մի յերկոտասանիցն ոչ էր ընդ աշա-
կերտսն, յորժամ եկն Յիսուս և երեւեցաւ նոցա»։
Զի թէպէտ և լուաւ յայլոցն, ոչ ինչ կալաւ յանձին
հաւանել նոցա. այլ ինքնատես կամի լինել, և մերձա-
ւորագոյն զվէրս բեւեռացն զննել։ Եթէ յիշէք զոր ես
ձեզ յառաջագոյն ասացի, որպէս դժուարագոյն է կեալ
ջրայնոց 'ի ցամաքի և ցամաքայնոց 'ի ջուր, առաւել եւս
դժուարագոյն է առանց հաւատոյ ընդունել զպարգեւս
Հոգւոյն սրբոյ. որպէս վիճէր այրս այս թերահաւատ
բանիւքն ընդդիմանալով ընկերացն։

Ով տէր իմ Թովմաս, ո՞չ տպաքէն հաւատք 'ի լսե-
լոյ են. եթէ տեսանես և զննես և կաս 'ի վերայ ճշմար-
տին, ոչ եւս ասին հաւատք, այլ ճշմարտութիւն։ Ի
Տեառնէ բազում անգամ լուար զչարչարելն, զմեռա-
նելն և զյառնելն։ Աշակերտքդ բանից նշանաւ խօսին
ընդ քեզ և զորպիսութիւն յայտնութեանն պատմեն
քեզ. և զի սուտ չեն՝ դու քաջ գիտես, և զի Տէրն ար-
դար խօսէր՝ այնմ տեղեակ ես. ընդէ՞ր այդչափ յամա-
ռեալ անդրիս։ Եթէ ոչ տեսանեմ, ասես, ոչ հաւա-
տամ։ Տեսանել արդեօք ահա տեսանես. մի՞ դուցէ ոք
պարսաւիցէ զքեզ։ Ոչ, ասէ. թող միայն երեւեսցի

ինձ, միայն տեսից ես. զի եթէ տեսից և զննեցից, և զիմ միտս անխիղճս առարից. և եթէ պատուեսցէ զք, ես յանձն առից, ոչ ինչ պատկառեմ ես յայտնանել. գիտեմ ես զքաղցրութիւն Տեառն իմոյ, զի մարդասէր է և ողորմած։ Մեծ ես, ասէ, մեծ քան զՊետրոս, և ոչ թերահաւատութիւն իմ քան զուրացութիւնն նորա մեծ. և եթէ նմա առաքելոցն իւր եղեն փրկութիւն, և ինձ անձին իմ լինի թողութիւն. բայց միայն տեսից զայն՝ որում ցանկացեալն եմ։ Եւ եթէ իշխեմ ասել զայս ես, աղաչեցից զՏէր զի 'ի նմին տան երևեսցի ինձ նմին յայտնութեամբ. ոչ միայն զդրօքն փակելովք, այլ և նմին ողջունիւ 'ի մէջ նորին ընտանեաց։ Եւ ահա տացի զիմ կամքն. հրաման ոչ իշխեմ տալ, այլ աղաչել կամիմ. եթէ իցեմ արժանի, օգնեսցէ տկարութեանս իմոյ։

Նոյն բարերարն ամենայնի իբրև ետես զտապ նեղութեան աշակերտին, զթացեալ ողորմեցաւ 'ի յոյզ մտաց նորա. բայց թոյլ ետ զի լցեալ կատարեսցին աւուրք թուական առաջին նշանագրութեանն, մինչև թլփատեսցի անթլփատութիւն թերահաւատութեան իւրոյ, և ապա արժանի լիցի նորոգել և ընդունել զառանց երկմտութեան աւետիսն, որպէս և աշակերտակիցքն նորա։ Քանզի ցուցանէ աւետարանագիրն. “Եւ եղև, ասէ, յետ ութ աւուր դարձեալ անդէն միւսանգամ անդ էին 'ի միոջ վայրի 'ի ներքս աշակերտքն 'ի նմին տան, և Թովմաս ընդ նոսա. եկն Յիսուս եկաց 'ի մէջ նոցա դրօքն փակելովք, և ասէ. ողջոյն ընդ ձեզ։ Եւ ցԹովմաս ասէ. բեր զմատունս քո 'ի ձեռս իմ և զձեռս քո 'ի կողս իմ. տես և շօշափեա, և մի լինիր թերահաւատ, այլ հաւատա,,։

Եւ զայս ասացեալ՝ Թովմայի լինի միանգամայն յամօթ և յերկիւղ, յընկերացն ամաչէ, և 'ի Տեառնէն երկնչի ասելով. “Տէր իմ և Աստուած իմ,,։ Եւ ընդէ՞ր յառաջ Տէր, և ապա Աստուած։ Յարարչութեանն ոչ այնպէս. և 'ի հինգ աւուրսն՝ Տեառն անուն լռեալ դադարեաց, Աստուած անուն 'ի մէջ անցեալ՝ զամենայն առնէ. իսկ 'ի վեցերորդին ապա և Տեառն անուն երևի։ Իբրև յայտնի է պատճառ իրացդ. քանզի Աստուածդ անուն արարչական զօրութիւն է, և է հաշտ

և համբոյր և արարող։ Իսկ ուր արարչութիւն է՝ օրի-
նագրական չեւ եւս է. ապա եթէ 'ի դատողութիւն ե-
կեսցեն արարածք, պիտոյ է և օրէնսդրականն. որպէս
և Թովմաս այս յայտ արար. ընտրող իմաստութեամբ
եւ պատասխանի և ասէ՝ Տէր իմ և Աստուած իմ։
Քանզի անկայ, ասէ, ընդ դատաստանաւ թերահաւա-
տութեան իմոյ. դատեա զիս, քանզի արժանի եմ խրա-
տու. այլ 'ի թողոյ աշակերտացդ զիս մի հաներ, քան-
զի գիտեմ եթէ մեծ են յանցանք իմ. բազում են վը-
կայք յարութեանդ քո, և ինձ ոչ միայն բազմութեանն
պարտ էր հաւատալ, այլ քոց բանիցն իսկ, որ հանա-
պազ ուսուցանէիր և կրթէիր զմեզ, զոր և գործով իսկ
կատարեցեր։ Բայց արդ որովհետեւ ողորմութեամբ ե-
րեւեցար 'ի սմին տեղւոջ առաջին օրինակաւն, և ջար-
զեցեր զթերահաւատութիւն խորհրդոց իմոց, և բացան
աչք մտացս, և դէմ յանդիման տեսի զՏէրդ իմ, իշխե-
ցից ասել՝ Տէր իմ և Աստուած իմ. զի յանդիմանե-
լովդ քով զիս՝ նոր մարդ արարեր, և ոչ թողեր յոգիս
իմ և 'ի մարմինս իմ տեղի դատողութեան։ Այսու-
հետեւ Աստուած իմ ես դու. և որով Աստուած իմ
ես դու՝ գովիմք և տէր, գովիմք և օրէնսդիր, գովիմք
և թագաւոր, գովիմք և Հայր, ծնիչ և սնուցիչ, որ-
ւոց պարգեւաց, և ժառանգեցուցիչ զկեանսն յաւի-
տենականս։

Բայց թերեւս ասասցէ ոք. ահա երիցս անգամ՝ ե-
րեւեցաւ Տէր 'ի նմին տան, ընդէ՞ր 'ի պետրոսեանս փը-
չեաց և ասէ՝ առէք զՀոգին սուրբ 'ի ձեզ, և Թովմայի
զայս ոչ արար. զի եթէ կատարումն տուչական շնորհին
Հոգին սուրբ է, երեւի թէ Թովմաս այս զրկեցաւ։
Ասացից և վասն այդր որչափ և 'ի կարի է, ոչ նորոգս
և ոչ այլաձայնս, այլ զոր գիտէք ամենեքեան և հա-
ւատովք ընդունիք։ Սուրբ հոգին Աստուծոյ արարող
զօրութիւն է, և գութ սիրոյ իւրոյ թափանցէ ընդ ա-
րարածս. այլ ինքն յինքեան իմանի անհատ և անբա-
ժանելի. և ոչ յինքենէ շնորհքն, այլ շնորհքն 'ի նմա-
նէ. և ոչ յինքենէ պարգեւն, այլ պարգեւատու ամե-
նայնի։ Եւ որպէս Հայր իւր յանձնէ էութեամբ, նոյն-
պէս և սուրբ Հոգին ըստ Հօր և Որդւոյ։ Արդ յա-
ռեալն Որդւոյ ցաշակերտսն՝ ողջոյն ընդ ձեզ, Հոգւով

սրբով լցան ամենեքեան. իսկ զի փչեաց 'ի նոսա, զառաջին արարչութիւնն յերկրորդումս աստ յիշեցոյց, եթէ որ արար զմարդն առաջին, նոյն և որ եկն և փըրկեաց և նորոգեաց: Իսկ յասելն՝ առէք զՀոգին սուրբ 'ի ձեզ, իմացութիւն տեսական: Որպէս զգեցաւ Որդի մարմին բնութեան մերոյ կամօք Հօր, նոյն կամք են և Հոգւոյն սրբոյ. զի որպէս Որդի զգեցաւ զմարդկութիւն, նոյնպէս և մարդկութիւնս զգեցաւ զՀոգին սուրբ, զի 'ի ձեռն սուրբ Հոգւոյն զգեցեալ իցեմք զորդիութիւն և զՀայրութիւն: Եթէ ոչ այսպէս էր ճըշմարտիւ, զիա՞րդ կարէաք ասել Հայր մեզ զԱստուած, և եղբայր մեզ զՔրիստոս, և նորոգումն մեզ զսուրբ Հոգին. զի ոսկր եմք յոսկերացն Քրիստոսի, ապա և միսք 'ի մսոցն Հօր, նոյնպէս և զօրութիւն Հոգւոյն սրբոյ:

Ապա եթէ դարձեալ ոք հարցանիցէ, եթէ դու ասացեր՝ անհատ և անխառն զօրութիւն սուրբ Երրորդութեանն, ես ոչ յուրաստ լինիմ յիմոց ասացելոցն, և ոչ քումդ ընդդիմանամ, և ոչ զարարիչն ընդ արարածս համեմատեմ, և ոչ զանշարժելի բնութիւնն խառնեմ: Քանզի անյեղեղուկ է աստուածութիւնն. իսկ մերս անկեալ դնի ընդ բազում ապականութեամբք և փոփոխմամբք, և կարօտ է օգնականի արարչական զօրութեանն. զի որ արարն, նոյն նորոգեսցէ յանապականութիւն: Այլ որպէս բազում անգամ ասացաք, նորոգումն 'ի ձեռն փչմանն յաշակերտսն՝ ետ զՀոգին սուրբ, և նովին Հոգւովն նորոգելոց է զամենայն արարածս; և առաւել զբնութիւն մարդկութեանս մերոյ. բաժանէ 'ի մասունս բազումս, և պիտոյ է մի Հոգի 'ի կապ և 'ի զօդ ամենեցուն, որպէս և ոք յիւր մարմնի ուսցի ճշմարտապէս:

Բայց իմ զքեզ աղաչեցեալ, այդրէն զքեւ 'ի քեզ հայեաց և տես զխառնուածս քոյոյ բնութեանդ. մարմին մի է, և անդամք բազումք, և իւրաքանչիւր անդամքն 'ի բաժանմունս են անքէն և աննախանձ և յօժ սիրելիք միմեանց և վաստակաւորք ամենեքեան: Իսկ յորժամ ընդունին զհատուցումն ըստ իւրաքանչիւր վաստակոց, ոչ ոք 'ի նոցանէն առանձին զպարգեւն իւր համարի. և մանաւանդ եթէ իցէ նահատակու-

թիւնն ընթացից ոտին, և կամ կորովութեան ձեռին, կամ ճարտարութեան բանի, կամ մտաց սատութեան յիմաստութիւն, և կամ բնաւ իսկ որոյ և իցէ մասանց մարմնոյն: Վասնզի ոչ եթէ խառն 'ի խառն ընթանան, այլ կարգաւ օրինաւորք են՝ ըստ դրական թուոյ մասանց մարմնոյն: Արդ, ասա դու ցիս, ո՞'ի նացանէ ընդունիցի զպարգեւն: Ես գիտեմ՝ ընթանաս դու 'ի գլուխն, այլ ոչ նախանձին ոտքն. և եթէ ձեռքն ընկալցին, ոչ ինչ զչարին այլքն. թէ միայն 'ի մարմնի իցէ պատիւն, հասարակաց է խնդութիւնն: Այս և անուն զոր ունի մարդն, դրական է և ոչ բնական, իբրեւ ոչ է նա գործակից քաջ նահատակութեանն. յառաջ քան զմարմինն անունն վկայեալ և պատուի և պսակի. զմէրս և զսպիս մասունք մարմնոյն ունին, և զքաջութիւն՝ յանուն ժառանգէ. իսկ անդամք ամենայն խնդացեալ բերկրին ընդ անուանն, և այնպէս միաբանութիւն լինի բազմութեանն ամենայնի: Իսկ արդ եթէ առ մի մարդս այսպէս երեւի, որչափ եւս առաւել 'ի ձեռն որդւոյն Աստուծոյ, որ զգեցաւ զմի մարմին ըստ թուականի միոյ մարդոյ, և միով մարդով ունի զամենայն մարդկութիւնս:

Արդ եթէ փչեաց 'ի նոսա, և ասէ՝ առէք զՀոգին սուրբ 'ի ձեզ, թուով են որ 'ի ներքս են. այլ ոչ գիտեմք եթէ ամենեքեան ընկալան զՀոգին սուրբ: Այս և ոչ 'ի վերան տարակուսի սիրտ անկանիլ յայսմ տեղւոջ. քանզի ոչ եթէ տեղին էր որ սրբէր զմարդիկն և արժանիս առնէր ընդունել զՀոգին, այլ տէր տեղւոյն. զի վասն տեառն սուրբ երեւի տեղին: Եթէ վասն Տեառն լինիցի ամենայն, Տէրն յամենայն տեղւոջ է. և մինչ էրն յերկինս՝ յերկրի էր, և մինչ յերկրի էր՝ յերկինս, և մինչ 'ի տան էր՝ յաշխարհի էր և յամենայն տեղիս և առ իւրաքանչիւր մարդոյ և մարդկան. ապա և ընդ Թովմայի էր: ապա ուրեմն և յամենեսեան:

Այլ փչեաց 'ի հաւատացեալսն: Այո. իսկ 'ի թերահաւատսն՝ թէ և 'ի ներքս 'ի տան էին՝ և ոչ յոք: Լուրնմին իսկ Տեառն յասելն ցԹովմաս՝ ոչ գովելով, այլ պարսաւելով. "Արդ զի տեսեր դու զիս և հաւատացեր, երանի որ ոչ իցէ տեսեալ և հաւատասցէ յիս": Իսկ արդ փոքր ինչ հանդերձիս զերանութիւնս զայս. զի ե-

թէ մարդ մարդոյ երանի տայր՝ սակայն և այն մեծ էր, թող թէ Աստուած մարդոյ երանէ. զի թէ 'ի հաւատալ մարդոյն որ ոչ էր զնա տեսեալ՝ երանի ետ, զի՞նչ ինչ կարծես զերանութիւնս զայս, բայց եթէ զՀոգին սուրբ։

Այլ եթէ դարձեալ ասիցես. Ահաւասիկ աշակերտներն հաւատացեալք էին, որպէս դու ասես, և զՀոգին սուրբ ընկալեալ էին, կրկին փչումն զի՞նչ պիտոյ էր։ Դու իբրեւ զմարդ հարցանես և իբրեւ զմարդ ագիտանաս. զանհրեւոյթսն Աստուծոյ ոչ գիտես, նմա և ծածուկքն մեր յայտնի են։ Այս և քեզ աւասիկ վերստին իսկ պիտոյ է ոչ փչումն, այլ նախ հաւատք, և 'ի ձեռն հաւատոյն ապա կարես ընդունել զսուրբ փչումն՝ ոչ բերանով և ոչ ըռնգամբք, այլ իմանալի ըզգայութեամբն Աստուծոյ։ Դու զի՞նչ գիտես թէ ո՞յք էին 'ի տանն և քանիք էին։ Ոչ վայրապար ինչ ասացի. և զի՞նչ պիտոյ էր նոցա։ Ո՛չ ասացի եթէ յոյժ դղրդման ժամանակք էին, և ամենեքեան 'ի շարժման էին, թէպէտ և հաւատովք հաստատեալ էին, սակայն և մխիթարութիւն հաւատացելոցն պիտոյ էր մատուցանել. և մխիթարիչ միայն սուրբ Հոգին է։

Բայց այն զի ասացի թէ ո՞յք էին անդ և քանիք էին, ոչ վայրապար ասացի. քանզի խոստովութեան պատճառք ոչ այլ ոք է, բայց մեղք, և մեղաց զօրութիւն՝ սատանայ, և սատանայի զօրութիւն՝ դեւք։ Արդ փչելով Տեառն յԱռաքեալսն, ասելով առէք զՀոգին սուրբ 'ի ձեզ, դեւք հալածեցան, սատանայ յետս չոգաւ, մեղք կորեան, Առաքեալքն լցան Հոգւով սրբով։ Բայց ասելով՝ առէք 'ի ձեզ, ոչ ես բռնաբար տամ. քանզի աստուածային Հոգին յանձն երկմիտ ոչ մտանէ, և 'ի հոգի նենգաւոր ոչ բնակէ, այլ 'ի մաքրինս սուրբս և յոգիս յստակս և 'ի միտս հաստատեալս։ Արդ, ասէ, 'ի ձեզ կամօք ձերովք, և կատարեցէք զկամս սուրբ Հոգւոյդ։

Բայց զփչեաց յորժամ լսես, քաջիմաց լեր, մանր քննեա, սրատես լեր մտօք առաւել քան աչօք։ Քանզի զանուն ուրուք ոչ ասաց, և առանձինն յոք ոչ փչեաց. այլ 'ի նոսա, ասէ, փչեաց. և 'ի նոսա ասելովն՝ ըստ գրեցելումն երեւի՝ թէ որք 'ի տանն էին. իսկ ըստ իմանա-

լոյն՝ յամենայն աշխարհ. և յամենայն աշխարհ ասելով երեւի թէ յամենայն մարդ. և յամենայն մարդ ասելով՝ 'ի ձեռն Ճշմարիտ հաւատոցն. քանզի ուր հաւատք են, անդ և Աստուած. և ուր Աստուած է, ամենայն ոք անդ է:

Արդ Առաքելոյս այս իբրեւ լուաւ 'ի պետրոսեանց, եթէ տեսաք մեք զՏէր, և զայս ինչ խօսեցաւ ընդ մեզ, և սորա թէ հաւատովք ընկալեալ էր զլուր տեսլեանն, նոյն յայտնութիւն էր նմա, նոյն ողջոյն էր ընդ նմա, նոյն փչումն էր նմա, նոյն սուրբ Հոգին երեւէր նմա. որպէս և Տէրն ինքնին ասէ. “Երանի որոց ոչ իցէ տեսեալ, և հաւատասցեն յիս„: Եւ որպէս վերագոյն ասացաք, եթէ միոյ մարդոյ մի մարմին է, և մասունք բազումք, և միաբանութիւն առ հասարակ, այսպէս և աշխարհս մի նիւթ՝ միոյ ձեռին արարած, և 'ի բազում տեսակս բաժանեալ, և սեռք տեսակացն ըստ իւրաքանչիւրոցն զոյգք և հաւասարք առ մի անդր հայեին ամենեքեան, ուստի զգոյն և զկեանս ունին յԱստուծոյ. և ամենեցուն իշխան և առաջնորդ՝ մարդ, և առաւելեալ քան զամենեսեան բնական խոհականութեամբ, և ստացական առաքինութեամբք. Երկոցուն կատարումն՝ յարդիւն Աստուծոյ հաւատալ:

Արդ առ որում գտանին հաւատք Ճշմարիտք, 'ի նմա տեսանին ամենայնքս՝ որ են առանց ախտից և չարչարանաց. որպէս և մեծն Մովսէս ունէր փչումն 'ի Հոգւոյն սրբոյ, և 'ի նմին շնորհաց Հոգւոյն զոր ունէր Մովսէս տուչութեամբն Աստուծոյ՝ լնուին եօթանասուն և երկու ծերքն, և մարգարէանային 'ի մէջ ժողովրրդեանն. և Մովսէս 'ի Հոգւոյն սրբոյ շնորհացն ոչ թերացաւ. Թէպէտ և արկին ոմանք նախանձուկս, նա եւս առաւել լցեալ Հոգւով սրբով՝ ըղձանայր զամենայն ժողովուրդն Տեառն դառնալ 'ի մարգարէութիւն: Այսպէս նոյն Տէր է, որ Մովսէսի շնորհեաց զՀոգին սուրբ, և 'ի տանն նորա փչեաց զնոյն հոգի: Զի 'ի ձեռն սակաւ Թուականին անթիւ են բազմութիւնք հաւատացելոց 'ի Քրիստոս. ընկալցին զնոյն շնորհս Հոգւոյն անքէն և աննախանձ: Քանզի ոչ եթէ մասն է պարգեւն, այլ ամենայն մասունքն աստուածատուր շնորհին, որով արար զերկինս և զերկիր և զամենայն գոյս որ 'ի սոսա:

Բայց թերեւս 'ի թիւ երկոտասանիցն յոյժ խնդրելի է՝ յորս փչեաց զՀոգին սուրբ, թէպէտ և ոչ ամենեցուն. սակայն այնոքիկ որ սիրեն մեծապէս կամօք զիմաստութիւն ոգւոց և մարմնոց, ստասցին 'ի վիճակս երկոտասան Առաքելոց, որ լինին երրեակ չորք, և վեց երկու. և 'ի միասին գլխաւորելով լինի Երկոտասան. որ է սկիզբն միակին 'ի գլուխ երկոտասանիցն փչումն սուրբ Հոգւոյն. և 'ի միջէն և յերկուցն և 'ի չորիցն լնու և կատարի եօթներեակ թիւն. զի 'ի վեցի անդ տեսանիցի աշխարհարարութիւնն, և 'ի միականին՝ կատարումն եօթներեկին, և 'ի չորրորդումն՝ Նիւթական գոյացութիւնս: Իսկ 'ի միում վեցեկին երիւք կրկնակօք լնու երրեակ թիւն, և բերէ զնմանութիւն զանեղին և զանսկզբնաւորին զինքնագոյ զօրութեանն: Իսկ միակ երիցն գեր 'ի վերոյ անուն և անճառելի, միայն իմանալի, որ է անբաժանելի. յերիցն լինի և սպատարուն երրեակ թուոյն: Դարձեալ և ըստ եօթանն տեսանի գոյացութիւնն և մերոց զգայութեանցս, որ բաժանեալ է յեօթն մասունս տեսակաց՝ աչօք և ընչօք, ականջօք և բերանով: Նա և որպէս 'ի սկզբանն լինելութեան 'ի ձեռն սորին թուականի աշխարհ գոյացաւ 'ի պատճառէն, որ ունի զնմանութիւն միակին՝ աւուրբք վեցիւք, յորում սեռք լինելութեան գոյացան. իսկ յառաջխաղացութեան աճմանն 'ի միակին՝ որ է եօթներեակն, 'ի թիւ անկեալ ընդ վեցեկին՝ աճէ և բազմանայ և լնու երկոտասան թիւն, յորում և ամենայնքս տեսանին՝ երկնայինք և երկրայինք. երկնայինքն՝ արեգական և լուսնին, հինգ մոլորականքն և եօթն անմոլար աստեղքն, որ լինին եօթներեակ երկու. և յայս երկու եօթներեկայս գոյանան ամենայն լինելութիւնք ախտաւորացս, որ են պատճառք կելոյ և տեւողութեան աշխարհիս: Դարձեալ նովին թուականաւ եօթներեակ՝ ունին երկինք եօթն պարունակս, որ անուանին գօտիք, և են յարկք օգեղէնք անջրպետեալք 'ի միմեանց բացատ միջոցաւն, շրջագայ կազմութիւնն հրամանաւ արարողին ոչ միայն կելոյ պատճառք 'ի ներքոյ արեգական, այլ և կելոյ և բարի կելոյ, և տեսական խոհականութիւն յերկնաւոր իմաստութիւն. զոր և մարգարէն Եսայի ասէ լցեալ Հոգւովն Տեառն, և տեսեալ զա-

մենայն արարածս զի են մեծամեծք և սքանչելիք, և 'ի սմա իմանի սորին արարիչն և հաստատիչն, և լուեալ եւս 'ի նմին Հոգւոյ որ ասէ 'ի բերանոյ Դաւթի. "Իբրեւ զի մեծ են գործք քո Տէր, և զամենայն ինչ իմաստութեամբ արարեր,,: Այլ մեծ իսկ են արդարեւ, զի Աստուած 'ի գործս իւր տեսանի. և իմաստութեամբ են, զի Քրիստոսիւ արարեալ է. և Քրիստոս Աստուծոյ զօրութիւն և Աստուծոյ իմաստութիւն: Այլ որպէս էր իմաստութեամբն Աստուծոյ որ է Քրիստոս, նոյնպէս և Հոգւովն սրբով. որպէս և նոյն Դաւիթ ասէ. "Հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նոցա,,. նորայն ասելով՝ զՀօրն՝ Հոգւովն, իսկ նոցայն՝ լինելութեանն: Արդ ուր ասէն "երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ,,, զաստուածութիւնն յայտ առնէ. իսկ ուր "զամենայն ինչ իմաստութեամբ արարեր,,, անդ զորդին Աստուծոյ ասէ. իսկ ուր բերան և Հոգի ասէ և զօրութիւն, անդ զՀոգին սուրբ զէակիցն Հօր և Որդւոյ:

Բայց Եսայի 'ի շնորհս սուրբ Երրորդութեանն՝ ըստ եօթն պարունակացն երկնից բաժանէ յեօթն մասունս զատուցութիւն նորին Հոգւոյն, և բուռն հարկանէ զերկնէ և զերկրէ, և ածէ 'ի մի միաբանութիւն, և ասէ այսպէս. "Բղխեսցէ գաւազան յարմատոյն Յեսսեայ, և ելցէ ծաղիկ յարմատոյ անտի. և հանգիցէ 'ի վերայ նորա Հոգի Աստուծոյ, Հոգի իմաստութեան և հանճարոյ, Հոգի խորհրդոյ և զօրութեան, Հոգի գիտութեան և աստուածպաշտութեան, և լցցէ զնա Հոգի երկիւղի Աստուծոյ,,:

Արդ բազում անգամ ասացեալ զեօթներեակ թիւն՝ որ է վերաբեր բնութեանն, մարգարէս Եսայի բոլորեաց բովանդակեաց՝ ած և կատարեաց 'ի բանն Աստուած, որ արար զերկինս և զերկիր անդստին 'ի սկզբանց. զինքն յարարածս կերպարանեալ տպաւորեաց, և յիւրն եկեալ զիւրսն առնու, զիւրն զգենու: Այլ զգեցեալ ոչ գիպուածով և ոչ յայլ ընդ այլս պատահումն, այլ զինքն ձևացոյց երկնիւ և երկրաւ և միջոցաւս. երկնիւ՝ ըստ միակին, որ է Աստուածն բան. և երկրաւ՝ որ է մեր հողեղինութիւնս. իսկ միջոցաւս՝ թուական զօտեօք՝ ըստ եօթն զգայութեանցս: Օր որպէս առ զհողաւս մարմինս մեր, որ է մասն երկրի, նոյնպէս և զոգեղէնն և

զհրայլինն որ յերկնէ, և 'ի մէջ Քրիստոսի են. զոյն և Տէր յինքեան մարմին ունէր, յոր կատարի ամենայն ինչ. քանզի նովաւ է սկիզբն լինելութեան և կատարումն նորոգման նորոյ աշխարհի: Այլ քանզի զգայութիւնքս որ 'ի մէջ են՝ անօսրագոյն բնութիւն են քան զթանձրութիւն մարմնոյս, յանգութիւն ունին իմանալի խոհականութեան, զոր և մարգարէն հոգւոյ մատունս ասաց: Այլ ճշմարիտ. քանզի ականջօքս լսեմք Աստուծոյ, և աչօք տեսանեմք զարարածս՝ յորում իմանի Աստուած, և ըմբռնգամբքս ծծեմք զշունչ օդոյս՝ որ է կենդանութիւն ամենեցուն, և ձայնիւ որ գործեաւս բերեմք փառաւորութիւն Աստուծոյ փոխանակ արարածոցս:

Իսկ եթէ առ մերս այսպէս է, զի՞նչ ինչ իմանայցեմք առ տէրունի զգայութիւնսն: Այս յերկրի, և աչօք տեսանէ զՀայր յերկինս. շրջի 'ի Գալիլեա, և հոտ Ղազարու մահուն ազդի նմա 'ի հեռաստանն: Մեկնիչն ըստ միտս իւր յոգւոյն հայհոյէր ասելով. Սա եթէ մարգարէ ոք էր, գիտէր՝ զիարդ ոչ՝ որպիսի կին մերձենայ 'ի սա: Իսկ Տէր իբրեւ զբարձրաձայն զաղաղակ լուեալ՝ յանդիմանէ զնա առակօք պարտապանաց երկոցունց հաւասարաբերականն քանիւք ըստ մերում նմանութեան: Այլ առանց ականջաց լսեն նմա ամենայն տարերքք, ջուրքն 'ի Թակոյկսն, նկանակն 'ի ձեռսն, հողմք 'ի ծովուն, մեղք 'ի մարդկան, մեռեալք 'ի գերեզմանս:

Արդ այս է զոր մարգարէն Եսայի ասէ՝ եկեսցէ և հանգիցէ 'ի վերայ նորա եօթն հոգի, 'ի ձեռն եօթն զգայութեանցս զոր էառ Տէր, և գործեաց զամենայն կատարելութիւնս Հոգւոյն սրբոյ, և յինքն բովանդակեաց զեօթներեակն երկնային, և զեօթներեակն զերկրային, որ է սկիզբն առաջինին, և կատարումն վերջինս. քանզի սկսանիմք 'ի միակէն՝ որ է հիմն և հաստատութիւն, և կատարեմք յեօթներեակն՝ որ է ծայր և յանգումն ոչ թուական մասինն, այլ տեսական իմաստութեանն: Քանզի 'ի վեցն, ասէ, արար Աստուած զամենայնս, և յեօթներորդումն հանգեաւ: Այլ հանգչի՞ Աստուած. և ոչ երբեք: Այլ զիա՞րդ կարացից ասել նմա հանգչել՝ այն որ ոչն վաստակէ: Այլ քաջ իմացեալ ած զմտաւ զինչ է հանգչելն Աստուծոյ, բայց եթէ կատարեցին կամք նորա: Այլ ո՞ երբեք յեղելոց

տատի կարայ հաճոյ լինել Աստուծոյ և հանգոյց զգա-
տողական զօրութիւն նորա. բայց միածինն 'ի Հօրէ և
կուսածինն յերկրէ, որով զամենայն արար Աստուած,
և նա եկն գործեաց զամենայն հաճոյս Աստուծոյ: Ապա
ուրեմն այս է օրն եօթներորդ, յորում հանգեաւն ա-
սեմք Աստուած. քանզի 'ի վեց աւուրսն ամենայն ախ-
տականքն եղեն, և Աստուած հեռի է յախտից և 'ի
չարչարանաց: Բարի անուանեաց, այլ ախտս ոչ. քան-
զի յախտաւորաց անտի մարթի բարի լինել, այլ ոչ ա-
ռանց չարչարանաց և ճգնութեան: Իսկ ուր առաքինու-
թիւն է; անդ և բազում ճնշումն մարմնոյ տեսանի.
իսկ ուր մարմնոյ ճնշութիւն է, անդ և աւուրք և ամիսք
և տարիք և ժամանակք ըստ ապականութեամբ են ան-
կեալք: Վասն որոյ 'ի միում աւուրն եւեթ հանգիստ
սուրբ, որ անուանեալն է շաբաթ, և թուականաւ եօթ-
ներեակ. և եօթն թիւդ բերէ զնմանութիւն անծնի,
և անծինն զանեղի, և անեղն ունի զարարչական զօ-
րութիւնն:

Արդ 'ի վեց աւուրս տեսանի հազար ամն, յորում
ամենայն աշխարհս անկեալ էր ըստ ապականութեամբ,
մինչեւ եկն եհաս թիւ եօթներեկին՝ զոր 'ի վեր անդր
շաբաթ անուանեաց, և հանգիստ զնա համարեցաւ:
Այս է գալուստն Տեառն, որ եմուտ դրօքն փակելովք,
և սրբեաց և մաքրեաց զաղտ վեց աւուրց առաջնոց. և
անուամբ եօթներեկին՝ որ է կոյս և անծին 'ի մահկա-
նացու գոյացութեանցս, և բազմածնունդ առանց ախ-
տից և չարչարանացն, զայն զօրութիւն շնորհեաց եր-
կոտասան Առաքելոցն, որով զաշխարհս յարդարեսցեն
և կազմեսցեն 'ի վեցիցն 'ի դարն եօթներորդ. զի իցեն
բազմաբեղունք յարդարութիւն, և անծինք իցեն 'ի
չարութենէն և յատելութենէ և յամենայն ապակա-
նացու պիտոյից աշխարհիս. որպէս և նոյն իսկ երկո-
տասան թիւ Առաքելոցն ունի տեսութիւն 'ի ձեռն գըլ-
խաւոր միակին՝ որով բարձին զախտ յաշխարհէ, ըստ
երկոտասան մասինն որ յայտնութեամբ տեսանիւր 'ի
հիւանդութեանն տեռատեսին . երկոտասանամեայ:
Քանզի կինն զցաւն առանձինն միայն ունէր. իսկ աշ-
խարհ 'ի ծածուկ տանջեալ լինէր երկոտասան մասամբք
տուընջեան և գիշերոյ. քանզի օրն ունի զթիւ երկոտա-

սան ժամուց, և զոյգ նմին՝ գիշերն, և 'ի ժամու անդ որ մի ըստ Թուական աւուրց ամսոյն, և օրն ողջոյն գիշերային մասամբքն հնազանդեցան ունայնութեան: Այս ունայնութիւն ասեմ 'ի բարեգործութենէ. իսկ որ 'ի բարւոյն ունայնացեալ է, լի է անարգութեամբ: Այս անարգութիւն ասեմ զվրիպելն 'ի Ճշմարտութենէ, և վրիպումն է Թողուլն զԱստուած:

Այս քանզի 'ի սկզբանէ մարդիկ զհետ Թշնամւոյն գնացին, և կամօք 'ի հնազանդութիւն մտին ամենայն ապականութեան. առաջին Թողուլն զԱստուած. երկրորդ ձեռագործաց երկիր պագանել. երրորդ անզգայիցն զոհել. չորրորդ անխտիր լինել յապականութիւն. հինգերորդ զպատկերակից իւր սպանանել. վեցերորդ ագահութիւն, որ է արմատ դառնութեան. եօթներորդ ատելութիւն, որ է անպտղաբերութիւն արդար մասինն. ութերորդ գողութիւն, որ է սկիզբն աւերածոյ աշխարհիս. իններորդ յափշտակութիւն, որ գրգռէ զպատերազմունս. տասներորդ ստութիւն, որ է ուրացութիւն յԱստուծոյ. մետասաներորդ ամբարտաւանութիւն, որ է բեկումն ոգւոց և մարմնոց. երկոտասաներորդ պտուղ մահու, զոր ժառանգեցաք յապականութիւնս:

Արդ այս երկոտասան մասամբք ամենայն աշխարհ անկեալ էր յախտ հիւանդութեան, և բղխէր 'ի սմանէ արիւն աներեւոյթ վիրացն. և բազում անգամ ջանայր առ բժիշկս, ոչ զի ողջացուցանէին միայն ոչ՝ այլ և յոյժ վէրս 'ի վերայ վիրացն դնէին. և ոչ միայն 'ի մարմնոցն հոսէր արիւն, այլ և յաներեւոյթ և յանարիւն ոգւոցն, որ էր բխումն աներեւոյթ ապականացու: Քանզի 'ի վեր հայելով յերկինս՝ տեսին աստեղս և մոլորեցան, որ են պատճառք ժամանակեայ կենացս. զանժամանակն Աստուած ընդ նոսա փոխանակեցին և աստէն յերկրիս ըստ երկոտասան Թուոց, 'ի նմին զօրս քերԹողք առասպելաբանեցին՝ ասելով այսպէս. Այր ոմն մեծ, ասեն, և առ նմին անհուն ժամանակ. և 'ի մերձենալ նոցա առ իրեարս, ծնան որդիս վեց, որում Տիտանս նկարագրեցին. և զոյգ ընդ նմին էգս, զորս Տիտանիան ասացին, և ծնունդս կարգեցին, և զախտս անձանց մարդիկ յերկրէ յերկինս ձգեցին. անդ 'ի վեր

գումարելով յաստուածութիւնն մեծամեծ հայհոյութիւնս արձակեցին ։

Իսկ այսու երկոտասանիւքս զպարզութիւն ոգւոցս իւրեւ թանձրացեալ մարմինս՝ յարեան թաթաւեցին երկրքումբք մասամբքս՝ հոգւովք և մարմնովք. ոչ միայն զոհեցին, այլ և զոհեցան ։ Իսկ զոհեցան ասեմք՝ աչք անառակութեամբ հայելով, և ականջք՝ լկտի ձայնս լըսելով. ռնգունք 'ի ճենճերս և 'ի ծուխս. և ճաշակաւորութիւն՝ անյագութեամբ ըստ անասնական բնութեան, ուստի բազմանայ անառակ ցանկութիւն. և ամենեքեան թաթաւեցաք յարիւն աղտեղութեան գործոց մերոց. և վասն մեր օրն պղծեցաւ, և յաւուր անդ ժամքն երկոտասան և տարին, և 'ի տարւոջ անդ ամիսք երկոտասանք. և ահա միանգամայն և երկիրս ամենայն ։

Իսկ եթէ երկրայնովքս երկիրս պղծեցաւ, և երկնայնովքն երկինք, արդ 'ի բժշկել Տեառն զկինն երկոտասանամեայ տեռատես, որ էր նշանակ ցաւոց աշխարհիս, պիտոյ էր ապաքէն և զաշխարհ բժշկել ։ Զի ոչ եթէ Տէր վասն մասինն միայն եկն յաշխարհ, այլ վասն ամենայն մասանց աշխարհիս ։ Բժշկեաց զմի մասնն. զի 'ի ձեռն միոյ մասինն ուսցին ամենայն մասունքն ընթանալ առ նոյն բժիշկն, և բուռն հարկանել ոչ զնոյն զգոշակէ, այլ զՀոգւոյն սրբոյ, և զՀոգին սուրբ տեսանիցեն յերկոտասան Առաքեալսն ։ Քանզի կինն ոչ եթէ զձորձոյն բուռն հարկանելով էառ զառողջութիւնն, այլ յառաջ քան զհանդերձիցն՝ զհաւատոյն բուռն եհար, և ստանալով զհաւատոյն՝ արժանի եղեւ ոչ միայն 'ի ցաւոցն ապրել, այլ և զաստուածութիւնն Որդւոյն տեսանել ։ Իսկ տեսեալ ուրուք զԱստուած, անդէն 'ի նոյն միացաւ 'ի նմա ։ Որպէս և Տէր ինքնին ոչ միայն գովէ զկինն, այլ և յոյժ զարմանայ. "Ոմն, ասէ, մերձեցաւ յիս. և զօրութիւն, ասէ, բազում գնաց յինէն" ։ Զ մերձենալն իբրեւ լսես, զմիանալն ընդ Աստուծոյ իմացջիր. իսկ զօրութիւն բազում գնաց յինէն՝ զՀոգին սուրբ պահապան և պաշտպան կնոջն հաւատոյ ։

Արդ եթէ մին մարդ այսպէս լցաւ անչափ մեծութեամբն Աստուծոյ, որչափ եւս առաւել երկոտասանքն, որք ընկալան զփչումն աստուածային Հոգւոյն, և լցան անթերութեամբ, և լցին զամենայն աշխարհս առանց

ապականութեան նովին Հոգւովն։ Եւ ոչ միայն զմարդիկ բժշկեցին, այլ և զօր. և յաւուրս անդ զերկոտասան ժամ և զտարի, և 'ի տուրւոջ անդ զերկոտասան ամիս։ Եւ զհիւանդ բժշկիցի օր։ Ասեմ. որպէս ախտացաւ, նոյնպէս և բժշկեցաւ. ախտացաւ 'ի կռապաշտութեան, բժշկեցաւ յաստուածպաշտութեան։ Ըստ երկոտասան ժամուց աւուրն՝ մոլորեալ էին մարդիկ յերկոտասան աստեղսն. ուստի խաբէին զնոսա և պատրէին աստեղագէտքն։ Իսկ այսօր ըստ երկոտասան ժամուց աւուրն՝ հնչին բարբառք մարգարէիցն յեկեղեցւոջ, և թարգմանեին բանք երկոտասան Առաքելոցն, և բաշխեն զաւետիս կենաց ամենայն հաւատացելոց. որով մարդիկ յորդորին յառաքինութիւն, և փոխանակ առաջին մոլորութեանն՝ խօսին զճշմարտութիւն և գործեն զարդարութիւն և տան պտուղ աստուածային՝ սրբութեամբ ամուսնութիւն, զկուսութիւն, զողորմածութիւն, զօտարասիրութիւն, զյոյս առ Աստուած, հաւատս ճշմարիտս, զսէր առանց երկմտութեան։ Եւ փոխանակ պղծագործ զոհիցն, որք հեղուն զարիւն անասնոցն՝ դիւաց նուիրելով, այսօր մարտիրոսք կամօք և ոչ բռնութեամբ հեղուն զարիւնս անձանց վասն արեանն Քրիստոսի։

Այս են երկոտասան Առաքեալք որք սրբեցին և սըրբեն զամենայն աշխարհս։ Քանզի օր է սկիզբն ժամանակաց, և աճեաց լցաւ և եհաս 'ի դարն վեցերորդ. և 'ի սրբել աւուրցս, որպէս և ասացաք, քարոզութեամբ Առաքելոցն, սրբեցան ամիսք և տարիք և ժամանակք և յաւիտեանք։ Զի եթէ սկիզբն սուրբ է, ապա և ամէնքն որ 'ի նմանէ առնուն զաճումն՝ սրբեցան։ Քանզի ոչ թիւ երկոտասան Առաքելոցն դիպուածով ինչ եկն եմուտ 'ի կարգ առաքելութեանն, այլ 'ի հեռաւոր ժամանակաց յայտնութիւնք երեւեցան յԱստուծոյ տուչութենէն։ Առաջին երկոտասան որդւոցն Յակոբայ. որով թուով ազգն աճեաց և բազմացաւ, և ժառանգեաց զերկիրն պարգեւաց։ Դարձեալ և 'ի ձեռն Յեսուայ փոքր ինչ էր յայտնութիւն երկոտասան թըւոց վիմացն, մանաւանդ զի կէսքն ելանէին և կէսքն իջանէին. իբրեւ յայտնի տեսիլ սքանչելեացն, որք ելանէին իբրեւ 'ի խաւարէ 'ի լոյս, և որք իջանէին 'ի լու-

սոյ 'ի խաւար ։ Որդ հեթանոսք որք ընկղմեալ էին 'ի գործս մեղաց իւրեանց, եկին յանդնդոց ծովու մեղաց 'ի ձեռն երկոտասան Առաքելոց, որ են վէմք Ճշմարտութեան. և հողմք և հեղեղք զնոսա ոչ կարեն շարժել, և ոչ անձրեւաց բռնութիւն ։ Իսկ երկոտասան ազգապետքն վերջացան և մնացին, իջին և դադարեցին յատակս գետոյն ընդ ջրովն թանձրութեան, և անդէն եդեալ դնին մինչեւ ցայսօր ։

Նա թէ և յանապատն երթիցուք 'ի Գալիլեա, ուր Տէր զկարօտութիւն ժողովրդեանն լցոյց սքանչելեօք բազմութեան հացին, իսկ մնացորդքն ոչ աւելի և ոչ պակաս, այլ լի երկոտասան սակառի, ո՞չ ահա յայտնի է և այս տեսիլ սքանչելեաց ։ Յառաջ քան զբազմանալ հացին՝ ունայն կրէին զսակառիսն, և լնուին 'ի մնացորդաց Ճաշոյն ։ Եւ կարի քաջ արժանապէս. զի Աստուած էր որ մատակարարէր. առժամայն յագեցոյց, և առյապայսն մթերեաց զխոհականութիւնն ։ Նա յայտնի գրեցելումն՝ սակառիքն որ լցան հացիւն, իսկ ըստ ծածուկ իմանալոյն՝ երկոտասան Առաքեալքն լցան շնորհօք տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և սփռեալ տարածեցան յերկոտասան կողմն աշխարհի, և լցուցին զչորս կողմն երկրիս, յորում բնակեալ են ամենայն ազգ հեթանոսաց ։

Եկաք բազում անգամ շուրջ զտամբն, որպէս և յառաջն ասացաք, որ երկրացաւ և երկնացաւ, և բաւական եղեւ ընդունել զամենայն ։ Թուի ինձ թէ եւս բազմագոյն պատեցաք զերկոտասան թուովս ։ Զի թէպէտ և մեք ոչ կարացաք ըստ արժանին յառաջ մատուցանել, այլ յորժամ Տէր ինքնին սփռեալ տարածեսցէ զնոսա ընդ ազգս ամենայն զօրութեամբ Հոգւոյն սըրբոյ, յայնժամ կատարեսցի բան մարգարէին որ ասէ. “Պատմեցի և ասացի, և բազում եղեն քան զթիւ”. այսինքն եկեղեցիք հաւատացելոց 'ի Քրիստոս Յիսուս 'ի Տէր մեր, որում փառք և զօրութիւն այժմ և յաւիտեանս ։

Դարձեալ միւսանգամ յայտնեաց Յիսուս զանձն իւր աշակերտաց իւրոց 'ի վերայ ծովուն տիբերացւոց ։ Քանզի էին 'ի միոջ վայրի Պետրոս և Թովմաս և Նա-

Թանայէն, Յակովբոս և Յովհաննէս եղբարքն Յակոբայ և երկուք այլ ևս յաշակերտաց անտի: Նոր զինչ առնէ զնոսա. 'ի տանէն եհան զնոսա. շնորհօք Հոգւոյն սրբոյ ելից զնոսա. յաշխարհ առաքեաց զի գործ գործեսցեն: Նոքա յանհոգս եղեալ՝ պարապորդ շրջէին. և շրջէին ոչ այլ ուրեք, այլ անդէն զծովուն, և զհայրենի արուեստն ոչ կարէին թողուլ. այլ զնովիմբ գան, 'ի նոյն հոգան, 'ի նոյն կրթին, և զմոռացեալն անդէն կամէին յիշել: Տեսանե՞ս որչափ է թանձրութիւն մրտացն, չընդոստանային՝ այնչափ խրատեալք և վարժեալք 'ի Տեառնէն. և թեքեալք և մխեալք 'ի Հոգւոյն սրբոյ, և չեւ եւս են հաստու, և այլ ուրեմն պիտի սրել:

Օ՜ ինչ խօսիս, տէր իմ Պետրոս. 'ի ծովեզերդ նըստիս, և վասն ծովուդ հոգաս, և զմակոյկդ կազմես. երթամք, ասես, ձուկն հանեմք: Տեսանե՞ս, զայդ ասելով և 'ի դոյն կրթես զայլ Առաքեալսդ, և հարկ է դոցա զհետ քո գալ. զի ուր միտք կամին, ոտք անդր տանին. և միտք 'ի գլուխ են, և գլուխ Աշակերտաց դու ես: Յորժամ դու ասես՝ երթամք ձուկն հանեմք, այլ զինչ լսես 'ի դոցանէ. բայց եթէ ասեն ցքեզ, եթէ և մեք ընդ քեզ: Եւ քանզի ուր և երթան իսկ, դու ես նոցա տուն և քաղաք և ամենայն ինչ զինչ և պիտոյ է երկրաւոր վիճակիդ ձերում, մի՛ դու և մի՛ մոռասջիր. թիւդ ձեր գեղեցիկ է. անհաւատիկ եօթն էք. 'ի ձեզ տեսանի աշխարհս, միանգամայն և տէր աշխարհիս: Նոր ոչ է բարի դատարկութիւն ձեր: Եթէ յապաստան անձանց պարապեալ էք, և այլ ինչ գործ ոչ է ձեր, անդրէն 'ի հրէաստան գնացէք, զյարութեան տեղեաւն շրջեցարուք, զվկմաւն պատեցայք, զխաչին դիտեցէք. միտ դիք, տեսէք ուր թապուցին քահանայքն, նկատեցէք զտեղին: Խնդիր լինելոյ է վաղիւ խաչին. ոչ թողու Տէր զզէնն իւր 'ի հող, որով զթշնամին իւր եսպան, և զգերին թափեաց 'ի նմանէ: Նշա ածէք զտեղեաւն, եկայք զլըրօքն. թերեւս անդ լիցին հրեշտակքն, որպէս զի են իսկ անդէն: Ի Սիոնի երթայք, ելէք 'ի վերնատունն, հայեցարուք 'ի դուռն փակեալ՝ ընդ որ եմուտ Տէրն. յիշատակեցէք զտեղին՝ ուր եկն եկաց 'ի միջի ձերում և ողջոյն ետ ձեզ, ուր և

զՀոգին սուրբ փչեաց 'ի ձեզ։ Յայս ամենայն կրթե-
ցէք զանձինս ձեր, և 'ի սոյն խոկացէք, զի մի մոռա-
ցին 'ի սրտից ձերոց մեծամեծ զօրութիւնքն որ 'ի միջի
ձերում գործեցան։

Ապա թէ 'ի հրէաստան երկնչիք երթալ, վասն զի
անդ են Աննա և Կայիափա և ամենայն դառնաշունչ
ժողովուրդն, թող տուք, զայդ եւս չմեղադրեմ։ Անդ է
մեծն Յակոբոս, որ բաւական է ամենայն իրաց առա-
քինութեան. և որպէս նա [illegible] է 'ի քարոզութեան
յարուցելոյն, և աներկիւղս բարբառի 'ի մէջ խաչահա-
նուացն, փութա ճեպեա և դու Պետրոս. մի զայդչափ
Առաքեալդ խափաներ, զորս առեալ 'ի ծովեզերդ իջեալ
ես։ Ոչ ասեմ՝ մի ասեր երթամ ձուկն հանեմ։ Թէ
այդպէս է, երթ. ո՞ գիտէ, դու քաջ իմանաս. ո՞ կարէ
քեզ վարդապետ լինել. զի ահաւադիկ դու ունիս շնորհս
վարդապետութեան զսուրբ Հոգւոյն. բայց ինձ թուի
այսօր՝ դեռ 'ի կարծ երթաս. քանզի այլ շնորհք են
ձկնահանաց, և այլ այլոց արուեստից։ Դու ոչ զձկնա-
հանաց շնորհ ունիս և ոչ զծովուն արուեստ նաւաց. զի
թէպէտ էիր երբեմն՝ թողեր 'ի բաց, և թողուլն ոչ 'ի
քէն եղեւ, այլ յայնմանէ որ ընտրեաց զքեզ. և եթէ
կամիս՝ յիշեա զբանն զոր ասաց. "Թողէք, ասէ, զորս
արուեստի ձկնահանութեանդ, և արարից զձեզ որ-
սորդս մարդկան". մարդկան որսորդ ես, ձուկն հանել
այսուհետեւ դու ոչ կարես։ "Այլ ելին, ասէ, 'ի նաւ,
և զգիշերն ամենայն աշխատ եղեն, կալան և ոչ ինչ"։
Արդար և ճշմարիտ. գիշեր իսկ է ամենեցուն՝ որ ա-
ռանց Աստուծոյ շրջին յաշխարհի. և ունայն է ծոցնո-
ցա յորսոյ կենաց, զորս հաւատացեալք միայն ըմբռնեն
օգնականութեամբ Տեառն իւրեանց։

Արդ իբրեւ այգ եղեւ, ասէ, երեւեցաւ նոցա Տէր
զի կայր յեզր ծովուն։ Այլ ո՞չ երբեք տեսեալ է, թէ
յառաջ քան զլոյս՝ արեգակնն երեւեսցի։ Այս միայն
'ի ծովուն տիբերացւոց երեւեցաւ. իմանալի արեգակն
յերկնէ յերկիր իջեալ՝ կայր առ ափն ծովուն, և յինքն
ամփոփեալ պահէր զճառագայթս անմատոյց լուսոյն իւ-
րոյ։ Այլ բարւոք ասեմ եթէ ամփոփեալ պահէր. քան-
զի չէր հնար զայն արեգակն տեսանել։ Գայ զծովա-
կաւն որպէս յառաջնումն նաւազին, մինչեւ կրթեաց և

եհան զնոսա 'ի ծովէն, և հասոյց 'ի վիճակ առաքելութեան. ըստ նմին կարգի և այժմ ասնէ ։ "Մանկունք, ասէ, ունի՞ք ինչ ուտելոյ,, ։ Այսմ մանկանց արդարև ուտելոյ եւեթ. ես զձեզ վաղ կոչեցի հանի, ասէ, յաշխարհէ, և 'ի չափ արութեան հասուցի՝ ընդ բազում հանդէսս առաքինութեան անցուցեալ, մինչ զի և զՀոգի սուրբ ընկալարուք՝ որով երկինք և երկիր կատարեցան. և դուք դարձեալ մանկունք էք, և զմանկականդ եւեթ խոկայք և զզովիմք պատաղիք ։ Տեսանէ՞ք, աւադիկ և այդ միանգամ առանց իմ ոչ կարէք ընուլ զպակասութիւն պիտոյից ձերոց, որովհետև ոչ ունիք ինչ. զի եթէ ունէիք, ոչ հարցանէի, այլ միայն բերել հրամայէի. վասն այնր հարցի, զի ոչ ունիք. ոչ եթէ ես ոչ գիտէի զձեր ունայնութիւնդ, այլ զձեզ ուսուցից զարդարն խոստովանել զաղքատութիւն անձանց ձերոց ։ Եթէ կարօտ էիք ձկան, և յայժ պիտոյ էր ձեզ 'ի ժամանակիս, վասն որոյ և աշխատեալ էք զգիշերս ամենայն, ընդէ՞ր ոչ յիմ անուն արկէք զուռկանսդ. զի և տեղեակ իսկ էիք իմոյ անուանս ։ Բազում անգամ լուեալ էք՝ յո՞յր անուն դեւք հնազանդեցան ձեզ. ո՞չ ահա յանուն Յիսուսի Քրիստոսի. Յիսուս Քրիստոս այն որ 'ի Նազարեթէն է, և Նազարեթ սահմանք են ձերոյ աշխարհիս, և մանաւանդ յայս ծովու. և զսովիմք ծովեզերբ այնչափ նշանք և արուեստք երևեցան և բազում զօրութիւնք, և ձեր տակաւին չէ՞ր իմացեալ ։ Ապա ուրեմն դեռ եւս 'ի սմին թանձրութեան մարմնի էք, և չեւ էք թեթևացեալ յառաջին ծանրութենէն. ոչ 'ի զգայութենէդ ասեմ, այլ 'ի մտացդ սուաղեցելոց, որ ոչ անձեցուցին զաստուածային տունկսն ։

Արդ եկայք, ասէ, զգործիսդ յաջակողմ նաւիդ արկէք. զի որ առանց իմ արկէք, գիշեր էր և ձախակողմ. իսկ զոր ինեւդ արկանէք, տիւ է և աջակողմ. և եթէ աջակողմ է՝ անդ գտանէք. և իբրև գտանէք, մի զլանայք զշնորհս Հոգւոյն սրբոյ գիտութեանն, զի հաստատուն պահեսջիք յոգիս ձեր ։ Իսկ զայս արարեալ նոցա փակեցին 'ի ներքս բազմութիւն ձկանցն, և այնչափ բազում, մինչև կարօտել նոցա օգնականաց. և 'ի քարշել նոցա զուռկանն՝ մեծամեծ աշխատութիւն կրեցին, մինչև ածին 'ի ցամաքն ։ Իսկ Պետրոս յայժ էր

զարմացեալ ոչ միայն ընդ բազմութեանն, այլ և մեծամեծք եւս էին, և անչափք և բազումք, և սակայն գործին ոչ պատառեցաւ: Վասնզի և նոցա ոչ էր սովորութիւն այնպիսի որս ուրեք երբեք գտանել, նշանագործութիւն կարծեցին և ոչ պատահումն որսոյ. վասն որոյ և ասէ Յովհաննէս. "Տէր է այն": Եւ 'ի բանիցն Յովհաննու և 'ի հրամանէն Տեառն՝ յաջակողմն ասելով՝ ընդոստեաւ Պետրոս և ետ զինքն մերկ 'ի ծով, և վաղագոյն քան զնաւն հասանէր առ Տէրն, և ահիւ և խնդութեամբ լցեալ՝ ոչ ինչ կարէր զարժանն իմանալ. այլ 'ի նոյն սովորութիւնն յառաջին ձգէր զմիտս իւր՝ իբրեւ կերակրոյ և հանգստեան կարօտացեալ: Վասն որոյ և Տէրն ողորմեալ նոցա՝ գտանէ 'ի տեղւոջ անդ պատրաստութիւն ճաշոյ: Այլ ոչ ոք յաշակերտացն իշխէր հարցանել թէ դու ով ես. քանզի գիտէին թէ Տէր ինքն է: Զգիտէին ահա գիտէին, այլ ոչ ըստ առաջին նմանութեանն: Իսկ Յիսուս եւս քան զեւս մօտ մերձեցոյց զնոսա, և ըստ առաջին սովորութեանն տայր նոցա օրհնութիւն, և ընդ նոսին հաղորդի 'ի կերակուրս, և զԵրրորդութեանն յայտնութիւնն ընու և կատարէ յետ յարութեանն:

Այլ գիտեմ զինչ ասելոց էք ցիս. Զայդ ամենայն աւետարանագիրն պատմեաց մեզ. արդ առ ինչ իցէ յայտնութիւն Տեառն 'ի վերայ ծովուն, և կամ բազմութիւն ձկանցն, և գործւոյն չպատառելն, և հացին և ձկանն 'ի վերայ կայծականցն գտանիլ: Նոյն Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ մարդասիրութեամբ իւրով յայտնեաց զինքն աշակերտաց իւրոց, ցուցցէ և մեզ զծածուկս առակաց իւրոց՝ ոչ միայն 'ի վերայ ծովուն Տիբերեայ, այլ յամենայն ժամու և յամենայն տեղւոջ. ոչ միայն զի գիտիցեմք և ասիցեմք զպատուիրանս նորա, այլ և սիրիցեմք զնա յամենայն զօրութենէ մերմէ, ոչ 'ի պատճառս նշանաց միջնորդի: Վասնզի բազումք են 'ի մարդկանէ որ 'ի յաջողութեանց աշխարհի սիրեն զԱստուած. և են ոմանք որ 'ի ստգտանել 'ի գործոց իւրեանց՝ դառնալով յապաշխարութիւն սիրեն զԱստուած և նոքա. իսկ որ քաջքն են և կատարեալք յամենայնի, անդստին 'ի տղայութենէ նուիրեն զանձինս իւրեանց յաստուածպաշտութիւն, և ոչ են 'ի

խնդիր նշանաց և արուեստից, և հեռի են յամօթալի գործոց աշխարհի։ Սոքա են որ գեր 'ի վերոյ են քան զերրեակ թիւն, ընդ որում ոչ ինչ համեմատի յեղելոցս ամենեւին։ Բայց սակայն աստուածութիւնն բարերար է, ընդունի զերեսին հատածն, և ամենեքին յաստուածային յարկսն շրջին։ Եւ մեք, եղբարք, թէպէտ և ոչ յառաջնոցն իցեմք, սակայն զվերջնոյն զհետ երթիցուք. աղաչեսցուք զնոյն Տէր, զի և զմեզ ընկալցի 'ի գութ սիրոյ իւրոյ, որպէս և այլոյն շնորհեաց թողութիւն. և արժանիս արասցէ յամենայն ժամ ըզմեզ երթալ զհետ բանի աւետարանին սրբոյ, զնովիմբ գալ, զնոյն սիրել, նմին միտ դնել, և նովաւ ժամանել 'ի լրումն աւետեացն խոստացելոց։

Բայց առաւել զայս իմանալի է, եթէ ծովն տիբերացւոց ոչ մասն է անբաժանելի մեծի ծովուն, այլ ուրոյն զատ և առանձնի. անուանի ծովակ՝ և ոչ ծով. և աշխարհ՝ ծովու է զուգութիւն և ոչ լճի։ Եւ որպէս երեւի, յառաջ քան զգալուստն Տեառն ցամաքայինքս ջրայնոց նմանեցան անիշխան և անառաջնորդ, խառնավար կենօք զմիմեանս զրկելով և կորուսանելով առանց խղճելոյ և պատկառելոյ, և չճանաչելով զարարիչն արարածոց, իբրեւ 'ի գիշերի և 'ի թանձրացեալ խաւարի՝ 'ի վեր ամենեւին ոչ կարացեալ հայել. նմանեալք ձկանց մեծամեծաց՝ որք զմանունս անխտիր կլանեն, և ինքեանք եւս 'ի մեծամեծաց կլանին, և կարծեն ոչ ամենեւին՝ թէ քան զմեզ այլ արարածք վերագոյն գուցէ. որպէս և սուրբ մարգարէն բողոքէ. « Ո՞վ հայեցար յարհամարհոտս, և սուտնգանեցեր 'ի կլանել ամբարշտի զարդարն, և առնիցես զմարդիկ իբրեւ զձկունս ծովու, և իբրեւ զսողունս՝ որոց ոչ գոյ առաջնորդ ». իբրեւ յայտնի է ամբաստանութիւնս զերկայնմտութենէն Աստուծոյ. ընդէ՞ր, ասէ, յայնց ժամանակաց հետէ թոյլ ետուր։ Այլ մարգարէս սուրբ Հոգւովն. ոչ կարէ տեսանել զթշուառացելոցն զնեղութիւն։ Փութա ձեպեա, ասէ, եկ Տէր և երեւեցիր, մերձեցիր 'ի փրկութիւն. հան զաշխարհ 'ի ծովէ մեղաց, զի ծանիցեն զքեզ տէր և արարիչ, իշխան և առաջնորդ կենաց. զի մի իցեն գազանք ջրայինք, այլ մարդիկ երկրայինք և երկնայինք, պատկեր և կերպարան իմանալի զօրու-

թեանն։ Վասն այսորիկ առ յաջակողմ կոյս արկէք նաւիդ։

Այլ ո՞ է որ զայս ասիցէ։ Որ նստի ընդ աջմէ Հօր յերկինս։ Ասէ ցաշակերտսն. Այլ ընդ աջմէ Հօր նըստուցից զձեզ, և զամենայն ինչ յաջողեցից ձեզ. չիք 'ի ձեզ մասն խաւարի, և ոչ կողմ ձախոյ. մի որսայք գիշերի, զի հեռի է լոյս 'ի նմանէ, և բաղձամք գայթակղին նովաւ։ Դուք մանկունք լուսոյ էք և որդիք տուընջեան. եւ որպէս որդիք էք լուսոյ, նոյնպէս և լուսաւորեսցին գործք ձեր յաշխարհի, և գնասցէ աշխարհ ըզհետ ձեր 'ի լոյս կենաց։ Այլ մի 'ի ձախ կողմ արկանէք զգործիս ձեր. քանզի որ որդիքն ձախոյ են՝ և ծնունդք են խաւարային իշխանութեան. և որպէս չիք նոցա մասն և բաժին յաջակողմանն, նոյնպէս ձեր մի եղիցի մասն և բաժին ձախակողմանն։

Այլ զայս լուեալ Պետրոսի և ընկերաց իւրոց՝ մտօք առաւել քան ականջօք իւրեանց, արկանեն զուռկանն յաջակողմն նաւին, և ունին հարիւր և յիսուն և երիս ձկունս։ Իբրեւ յայտնի է տեսակ իմաստութեանս այս։ Որպէս 'ի հնումն ոմանք զբանական իմաստութիւն 'ի վար արկեալ, ոչ ինչ պակաս յերկնաւոր իմաստութենէն գտանին։ Ամենայն ինչ, ասեն, որ երեքկին է, բաժանելի է. իսկ որ բաժանելին է՝ նա ունի անդրէն յանգութիւն միաւորութեան և զանախտութիւն հարըստութեան։ Արդ բաժանի թիւ ձկանցս յերիս յիսնեակս և միական երրեակ, և յարին անդրէն առ իրեարս 'ի միութիւն։ Յերիս յիսներորդս՝ յորում տեսանի վեց մասն՝ կրկնաբաժանելով, երթեալ ելանէ անդր 'ի սկզբանն լինելութիւն. իսկ այսրէն ընդդարձութեամբ՝ 'ի նոյն թիւ իջուցանելով, զոր և յիսներորդ ասեմք. զոր և Մովսէս օրինադրեաց ասելով զնա յոբելեան և հանգուցիչ յերկրէս և ազատարար 'ի մարդկան ծառայութենէ։ Արդ յայս ամենայն զոր Մովսէս ժամանակեան օրէնս կարգեաց, ակնարկութիւն նորա 'ի ժողովուրդն կատարեցաւ. իսկ ճշմարտութիւն յամենայն ազգս մարդկան երեւեցաւ, որպէս և թիւ ձկանցն յայտ առնէ։ Քանզի 'ի Տեառնէն տըւեալ լինէր կարգադրութիւն օրինացն. իսկ ուր Տէր ինքնին գլխովին էր, անդ ոչ եւս խորհուրդ, այլ յայտ

նութիւն ճշմարիտ. որպէս և պարզագոյն իսկ ասացաք 'ի ճառեցելումս: Վասնզի բազմութիւն երից յիմնիցն ամենայն աշխարհս էր, և աւուրք և ամիսք և տարիք և ժամանակք և կենդանիք. քանզի նիւթական է և ծննդական և անկեալ ընդ ախտիւ ապականութեան, որում պիտոյ է անախտ օգնական. որպէս և պարզագոյն իսկ երեւի թիւ երից ձկանց սակ ասացելոց միայնութեանն: Վասնզի ոչ եթէ վեցեակք են եթէ աճեցեալ լնուցուն զթիւ երկոտասանիցն, և կամ երկոտասանք՝ կրկնաթուեալ բաղկանայցէ վեց թիւն, այլ երիս ասաց, ոչ աւելի և ոչ պակաս. քանզի հրամանն տէրունեան էր, և կոչմն աջոյ էր, և խորհուրդն տեսաւորութիւն էր:

Իսկ զինչ մեծ քան զայս՝ որ բանիւ Աստուծոյ գործ կատարեցի, և ինքն 'ի գործ անդր նկարեալ երեւի: Վասնզի անբաժանելի է սուրբ Երրորդութիւնն, և անսեղմութեամբ տեսաք առանձնացեալ, որպէս և 'ի թիւ ձկանցս՝ Հայր որսակից եղեւ Որդւոյ, և Հոգի սուրբ սատար օգնականութեան Առաքելոցն: Որսան յայտնի ձուկն 'ի ծովու, և 'ի ձեռն ձկանցն երեւի թէ զամենայն աշխարհ որսացան, ոչ 'ի ջրոյ 'ի ցամաք, այլ յերաշտացեալ ցամաքէ 'ի ջուր կենդանութեան: Վասնզի մարդիկ առ կարօտութեան որսան զձուկն 'ի ծովէ 'ի ցամաք, և 'ի կենաց 'ի մահ. և երբեք զինքեանս յորս որսալ ոչ տան, քանզի մահկանացուք են և ինքեանք և որսքն իւրեանց: Իսկ Աստուած կենդանի և կենդանարար և կենդանացուցիչ ամենայն մեռելութեանց՝ որսայ զորս 'ի մահուանէ 'ի կեանս, և 'ի կեանս ոչ դուղնաքեայ, այլ յանժամանակս և առանց անցանելոյ: Եւ ոչ միայն որսայ, այլ և ինքն յորսոյն որսացեալ լինի, ոչ պատճառանօք, այլ ճշմարտութեամբ. քանզի աներկիւղ է և անկասկած, անհատ և անբաժանելի: Որպէս 'ի թիւ ձկանցն խառնեաց զինքն երրեակ տեսակաւն առանց նախանձու չարակնութեան, սոյնպէս որսացեալ լինի յորսոյ իւրմէ և տայ զինքն 'ի խանձ կերակրոյ, զի միանգամայն իցէ ինքն ծով և տեղի և խանձող և կերակուր և ձկանցն որսորդ: Եւ կարի յիրաւի այսպէս. քանզի կեանք են անպակաս և անսպառելի կերակուր. և ամենայն որ ուտէ 'ի կենացն՝ ընդ-

նմին և կենդանանայ. և կեանք ոչ մեռանին, այլ առաւել եւս բազմանան և մեծանան և խնդան և ուրախ լինին։

Թէպէտ տղայ էի փոքր 'ի շատէ տարացոյց զճշմարիտ, որ ունի զնմանութիւն, այլ ոչ եթէ զէութիւն. բայց տղայից ոչ զիմ, այլ զնորին զկենացն բանի։ Վասնզի իբրեւ մատեաւ առ նա փորձիչն, ասէ ցնա փորձելով. "Եթէ արդարեւ որդի Աստուծոյ ես, ասա քարանցդ զի հաց լինիցին"։ Եւ անդէն լսէ պատասխանի զոչ միայն հացիւն կեալ, այլ բանիւ Աստուծոյ։ Եւ բանն Աստուծոյ՝ որդին Աստուծոյ է, և զինքն տայ կերակուր, և պատկառի ինչ ոչ. որպէս կերակրէ զաշխարհս առանց աշխատութեան, սոյնպէս ուտի աշխարհի առանց հատանելոյ և բաժանելոյ։ Բայց ես զնոյն իսկ զփորձիչն հարցանեմ. դու իսկ զինչ ուտես. երկիր չունիս, վարք և հունձք քո չիք. յայտ է թէ հացիւ ոչ կեաս, և ոչ այլ թանձրագոյն կերակրովք։ Ահաւադիկ երեւեցաւ թէ բանիւ Աստուծոյ կերակրիս. զի թէպէտ և չես արժանի, սակայն Աստուած բարերար է, և ինքն կայ մնայ առանց ծախելոյ և պակասութեան։ Այս զոր ասացի՝ թէ որսայ զմահկանացուս 'ի կեանս, և ինքն որսացեալ լինի, և հաւասարելով զինքն ընդ ապականացու որսոյ, և գաղտնեօք և յայտնի կորզեալ հանէ յապականութենէ։

Եւ էին, ասէ, ամենայն ձկունքն մեծամեծք։ Ընդ այդ զի զարմանաս. յորժամ Աստուած ձուկն որսայ, ոչ ինչ թաքչի յամենատես ականէն, յորժամ կամի՝ զմեծամեծսն, յորժամ կամի՝ զմանունսն, յորժամ կամի՝ զմիջինսն, և այսու երեք թուական մասամբքս՝ ամենեքեանս նորա են։ Որ ձկունսն այդպէս է. նախ զմեծամեծսն որսացաւ, զի խորհուրդ էր և ոչ ճշմարտութիւն. այլ առ ընտրութիւն Առաքելոցն ոչ այդպէս, նախ զմանունսն, և ապա զմեծամեծսն։ Եւ ասացի փոքրկունս, և յիրաւի. ոչ միայն փոքունք են, այլ և տգէտք և գալիլեացիք, անպիտանք լեզուով, գձուձք գաւառաւ, աղքատք և տնանկք։ Եւ զինչ աղքատ քան զձկնորս, և քան զնոյնս՝ յիմարս. զի ամենայն հոգք իւր 'ի վերայ ջրային մակուկին է, խօսք իւր ընդ անբան ձըկունս. երեւի թէ քան զամենայն մարդ ոչ միայն աղ-

գէտք, այլ և վայրենագոյնք։ Վկայեմ ես քեզ ոչ այդչափ միայն խոնարհագոյնք որչափ ասացաքդ, այլ բազմապատիկ եւս քան զդոյն։ Դու մի յայնպիսի աղքատութիւն հայիր, որ ոչ 'ի կամաց իւրեանց է, այլ 'ի պատահարաց աշխարհիս. զի մարդիկ ագահութեանց ակամն հասանեն յիշխանութիւն տէրութեան. զրկեն և զլանան, և հասուցանեն զընկերակիցս իւրեանց 'ի մեծ թշուառութիւն։

Այդ հայեաց 'ի բարերարութիւնն Աստուծոյ և տես վասն էր եղեւ գալուստն Տեառն յաշխարհս։ Առաքէն զի զայն ամենայն խափանեսցէ, և զուգութիւն հաւասարութեան կենաց գործեսցէ։ Նոյ արդ զո՞ տայիր ընտրել որ յաղքատաց գործիս և 'ի տնանկաց փախչիս. քանզի "Իմաստութեամբն Աստուծոյ, ասէ, աշխարհ ոչ ծանեաւ զԱստուած"։ հարկ էր զյիմարս ընտրել։ Դարձեալ որ հզօրքն էին՝ ոչ միայն Աստուծոյ անհարիշտք էին, այլ 'ի վերայ տկարագունիցն մեծամեծ հարուածս հասուցին. վասն այսորիկ զտկարս աշխարհիս ընտրեաց Աստուած զի յամօթ արասցէ զհզօրս. և որպէս տկարօքն զհզօրս ամաչեցոյց, նոյնպէս յիմարօքն զիմաստունսն լռեցուսցէ։ Քանզի ընտրեաց, ասէ, Աստուած. և ուր Աստուծոյ ընտրութիւն է, չիք անդ տկարութիւն և յիմարութիւն. և որպէս յանգոյութենէ եած զաշխարհս 'ի գոյութիւն, նոյնպէս 'ի տկարութենէ եած 'ի զօրութիւն և յաղքատութենէ 'ի մեծութիւն։ Քանզի նոր աշխարհ առնէ. ոչ զնիւթն ասեմ և ոչ զտեսակն, այլ զառաջինսն որք ապականեցան կամօք, 'ի նոյն բնութիւն տարեալ հանէ նորոգապէս. և նախ որովք նորոգէն զնոսա՝ նորս արար և հարուստս, միանգամայն և իմաստունս, և իմաստութեան նոցա առաջնորդ և վարդապետ և ընդ նոսին սուրբ Հոգին է գործակից, որով ամենայն ինչ եղեւ յառաջագոյն։

Տեսանե՞ս զի ոչ այնուհետեւ 'ի Գալիլեա շրջին զծովակաւն, այլ զմեծ ծովուս. և զծովու՝ ոչ զջրոյ, այլ զկղզեօք և զամենայն ցամաքօք. և գործի ոչ զառվորականն ունէին, այլ զնորան՝ որով ինքեանք որսացեալ եղեն, որ ոչն պատառի. քանզի երկայն է գործին, և առաւել քան զգործին՝ լար գործւոյն. զի խանձն ընէին

'ի միջոցին, և զգործին սփռեալ տարածանեն զբոլոր երկրաւս ։

Այլ քանզի թուով են երկոտասանք, և երկու են լարք ուռկանին, և չորք ծագ լարացն, յորոց երեք երեք զմի մի ծագ առնուն. քանզի երեք կրկնոդ է անվթար հաստատութիւն. մի կողմն ընդ արեւմուտս, միւսն զդդ նմին ընդ արեւելս, և երկուսն ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ ։ Այլ բոլորակ պարուրաձեւ զամենայն աշխարհս 'ի ներքս առեալ փակեցին. և ոչ յիւրաքանչիւր կողմանս ձգեն զուռկանն, այլ միաբան ամենեքեան. ուր խանձն եղեալ է, 'ի նոյն ժողովեն զամենեսեան 'ի կեանս և ոչ 'ի մահ. քանզի կերակուրն կենդանի է, կենդանեաց և ոչ մեռելոց ։

Բայց գիտեմ զինչ ասելոց ես ։ Օ՜ ինչ օգուտ է, ասես. 'ի ծովակէ եհան, և 'ի ծովու դարձեալ ձուկն որսաց ։ Ոչ ասացի զայդ ես, եղբայր. այլ քանզի իմաստութեան 'ի խնդիր ես, դու քեզէն խակ ուսիր զառակս ուռկանին զոր Տէր յառաջագոյն իսկ նմանեցոյց ։ Դարձեալ և զհզօրն սիրես. ո՞ որ 'ի մարդկանէ քան զայս զօրագոյն, որ զամենայն աշխարհ 'ի մի միաբանութիւն կարէ բովանդակել. նա և ոչ մեծատուն որ քան զնոսա երեւեսցի ։ Այլ եթէ յայս երիս մասունս հաճեալ հաւանեսցին միտք քո, ասացից քեզ և զուռկանն և զուռկանաւորսն, և զորս ձկանցն 'ի քէն ոչ թագուցից ։ Բայց վասն բազմութեանն թէ կարես՝ դու թուեա, ես ոչ կարեմ ։ Ծովն աշխարհս է, ուռկանն քարոզութիւն Տեառն, ծագք ուռկանին չորք աւետարանք, ուռկանաւորք երկոտասան Առաքեալքն, որք ձկանցն ամենայն ազգք հեթանոսաց. իսկ խանձոցն 'ի միջին մարմին և արիւն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. և միջոցք ամենայնի՝ հաւատք ճշմարիտք ։ Քանզի գեր 'ի վերոյ է աստուածութիւնն. իսկ մարդկան բնութիւնս զստորին կողմ երկրի առեալ ունի. զօրութիւն Հոգւոյն վերոյ 'ի վայր խոնարհեցաւ, և հաւատք ներքոյ 'ի վեր կանգնեցան, և բուռն հարեալ զզօրութենէն հաստատեալ կայ 'ի վերջնոյն, զի ձգելով 'ի վեր կորզեսցի ։

Արդ որովհետեւ ելաք 'ի ծովէն 'ի ցամաք, և 'ի ձկանցն եկաք հասաք յազգս մարդկան, եկ և տես զեր-

կոտտասանան. ոչ միայն ուռկանաւորք են 'ի ծովու, այլ և նաւավարք. և 'ի ցամաքի սուրհանդակք, և 'ի պատերազմի զինաւորք, և յաշխարհի քաղաքավարք, նոքին և օրէնսդիրք: Եւ ոչ եւս են կարօտք այսուհետեւ ունել զոք օգնական 'ի մարդկանէ. քանզի ընդ նոսա է զօրացուցիչն ամենայնի, աներկիւղ և անկասկածք են. ուստի զահի հարեալն փախչէին յԵրուսաղէմէ, անտի իսկ առնեն սկիզբն նորոյ քարոզութեանս. և համարձակութեամբ ուսուցանեն ոչ 'ի խորշ ուրեք ծածկեալ և թաքուցեալ, այլ անդրէն 'ի ներքս 'ի տաճարին' ուր ամենայն աշխարհ ժողովեալ էր. և ստէպ 'ի մէջ բերելով զանունն Յիսուսի' բազում նշանս և արուեստս առաջի ամենեցուն ցուցանեն: Եւ ոչ վաղվաղակի ելեալ մեկնին յանձկալի քաղաքէն. նա և ոչ անարգանս ինչ համարին զտեղին' ուր Տէրն ամենայնի մեռաւ անարգանօք. այլ մեծապէս պարծանք և կենդանութիւն ամենայն արարածոց: Զայնիւ բարբառին, ձեռամբ ցուցանեն, ակամբ տեսանեն զԲեթղեհէմ' ուր ծնաւ, զՆազարեթ' ուր սնաւ, զԳալիլեա' ուր եկաց, զԳողգոթա' ուր խաչեցաւ, զգերեզմանն' ուստի յարեաւ, զլեառն Ձիթենեաց' ուստի վերացաւ, զերկինս' ուր ընդ աջմէ Հօր նստաւ:

Արդ ով իցէ մեծատուն քան զԱռաքեալսն, և իմաստուն քան որ զայս ամենայն գիտեն. նա և առաւել եւս տուող միանգամայն: Մի լումայ ընդունէր տկարն' որ նստէր առ գեղեցիկ դրան տաճարին, և զաւուրն պարենիկն թէ խնդր: Տես զմեծութիւն Առաքելոցն, և ընդ նմին զառատութիւնն. ոչ միայն աւուր և ամսոյ տան զռոճիկն, այլ զամենայն աւուրս կենաց նորա. քանզի ընկալաւ զբժշկութիւն ոչ միայն յառժամայն ցաւոցն ողջացեալ, այլ 'ի ձեռն հաւատոցն և զյաւիտենական ժառանգեաց:

Արդ ուստի սկսաւ Տէր յայտնել զաստուածութիւն իւր աշխարհի, անտի սկիզբն արարին և Առաքեալքն. իբրեւ բազում անգամ ուսուցանելով զնոսա և դնելով վկայութիւն ընդ քահանայսն և ընդ մեկնիչսն' եթէ չիք իմ այլ անուն 'ի ներքոյ երկնից' որով լինի բժշկութիւն, բայց միայն անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Քանզի Յիսուս և Քրիստոս վասն

մարդասիրութեան իւրոյ թանձրացոյց զինքն 'ի մարմնաւորութիւն, զի մարմնաւորք տեսանել կարասցեն զնա և ուսանել. և եթէ նովաւ եղեն երկինք և երկիր, և նա է օրէնսդիր 'ի ձեռն Մովսէսի. վասն նորա մարգարէքն քարոզեցին յառաջ ժամանակօք, և զնորա օրն գալստեան ցանկային տեսանել հայրապետքն մեր և թագաւորք: Եւ այսու ամենայնիւ վկայութեամբ Առաքեալքն խօսէին ընդ ամենայն բազմութեանն, մինչեւ զքահանայապետն անգամ զԿայիափա ածէին 'ի հաւանութիւն լսել նմա 'ի նոցանէ:

Եւ այնչափ համարձակագոյնք էին, մինչեւ սուրբն Ստեփաննոս՝ թէպէտ մանկագոյն էր քան զայլսն 'ի ժամանակին, առ սէրն զոր ունէր ընդ Քրիստոսի, զիւր արիւն փութացաւ հեղուլ վասն նորա: Ոչ միայն բանիւք իցէ վկայութիւնն, այլ և մեծաւ զօրութեամբ, մինչեւ ցմահ անգամ: Տես զզօրութիւն խաչեցելոյս, յոր բարձունս ձգեաց զաշխարհս. զոր և յառաջագոյն ասաց. "Յորժամ բարձրացայց, զամենեսեան ձգեցից առ իս„. Քանզի սա նոյն Ստեփաննոս մինչ դեռ ողջամարմին էր, խօսել եւեթ գիտէր յանուն Յիսուսի Քրիստոսի. զի թէպէտ ունէր շնորհս և առնէր նշանս մեծամեծս, սակայն դէմ յանդիման զնա չէր տեսեալ. այնպէս իսկ այն օր քարինքն 'ի վերայ տեղային, արիւն զերեսօքն իջանէր, մարմինն անկեալ դնէր յերկրի: Նորա զայնմանէ փոյթ ինչ ոչ արարեալ, 'ի վեր հայեցեալ՝ զերկինս բացեալ, զՔրիստոս ընդ աջմէ Հօր տեսանէր, 'ի վերայ սպանողաց աղօթս առնէր: Եւ այս էր նմանութիւն մահուն Քրիստոսի, և աղօթք աղօթից նորա. զի որպէս նա 'ի վերայ խաչահանուացն, սոյնպէս և սա 'ի վերայ քարկոծչացն աղօթս առնէր:

Բայց թերեւս ասիցէ ոք, թէ զինչ օգուտ իցէ 'ի վերայ չարացն աղաչել, զի և այլ եւս յաւելցեն 'ի չարիսն: Ոչ այդպէս է. մի դու և մի զայդ ածեր զմտաւ. աղէ տես զզօրութիւն աղօթից, և ուրախ լեր 'ի պտուղն զոր կթեաց անտի: Ապաքէն Սաւուղ էր որ քարկոծել ետ զնա. և Ստեփաննոս որ աղօթէր "Տէր, թող դոցա, զի ոչ գիտեն զինչ գործեն„, Ճշմարտութեամբ աղաչեաց, և արդարութեամբ լուաւ նմա. զի ոչ միայն եթող նոցա զմեղսն, այլ և 'ի վիճակ Առաքելոցն խառնեաց զնա:

Արդ զամենայն վկայութիւնս բանիւք և գործովք կատարէին յԵրուսաղէմ առաջի քահանայապետիցն։ Այլ Թողուն անդ զՅակովբոս փոխանակ ամենեցուն՝ բաւական համարելով զայնն զազնուականութիւն, և զի մի զատարկ Թողցեն զտեղին՝ ուստի և Տէրն հրամայեաց ամենեւին մի մեկնել։ Այլ ինքեանք 'ի վերձակէ առեալ զամենայն ազգս և զազինս, ձեռպէին 'ի քարոզութիւն աւետարանին։ Տեսե՞ր, յայնժամ այնչափ հեղգացան, մինչեւ Տէր ինքնին զարթուցանէր հազիւ հազիւ 'ի քնոյ. իսկ այսօր անդադար զտիւ և զգիշեր ձեռպին փութան յասել և 'ի լսել և 'ի կատարել զամենայն կամս առաքելին իւրեանց, և մանաւանդ իբրեւ տեսին զգայլն գազանացեալ՝ որ ընդ խառնելն կատուրէր զամենայն հօտն անհովիւ։ Որպէս նոյն իսկ մեծն Յակոբոս, փութա, ասէ, ցՊետրոս, և հասիր 'ի Կեսարիա ստրատոնեանց. զի աւանիկ է Սիմոն կախարդ, որ զգեցեալ է. դեւս իբրեւ զհանդերձ, և յոգիսն զէն ունի զսատանայ. զի ոչ ինքն միայն մոլորեալ է 'ի ճանապարհ կորստեան, այլ և ամենեքեան որք լսեն նմա։ Արդ փութա, եղբայր, և վաղ հասիր յօգնականութիւն բազմութեանն, որ ազխտութեամբ կորնչին. քանզի գտցես զէզ անդ բազում օգնականս։ Այլ զայս ասացեալ Յակովբու, և յանձն արարեալ Հոգւոյն սրբոյ, զնա յուղարկէր և ինքն անդէն մնայր։

Այլ հասեալ Պետրոսի 'ի բազմահոյլ քաղաքն շնորհօք տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ մեծամեծ նշանօք և արուեստիւք հաստատեաց զբազումս 'ի ժողովրդենէն. զապստամբութիւն կշտամբեաց, զչար գազանն հալածեաց, զանմեղ հօտն ապրեցոյց 'ի մոլորութենէ, և շնորհօք սուրբ Հոգւոյն և զմահ եւս հալածեաց 'ի սահմանաց նոցա։ Այլ մինչ դեռ էր 'ի Կեսարիա ստրատոնեանց, կին ոմն՝ անուն Այծեմնիկ՝ աշակերտեալ էր Առաքելոցն, և տեսուչ էր որբոց և այրեաց 'ի Լիւդիա քաղաքի. դէպ եղեւ 'ի նմին ժամանակի հրաժարել նմա, և հասեալ Պետրոսի դարձոյց այարէն զհրաժարեալն մինչեւ զարմանալ բնակչաց աշխարհին։ Այլ յաւելան 'ի թիւ հաւատացելոցն բիւրք բազումք։ Զայս լուեալ զՊետրոսէ Յակովբոս, խնդայր և ուրախ լինէր 'ի Հոգին սուրբ, և համարձակագոյն եւս դնէր զվկայութիւն յա-

նուն Տեառն առաջի ամենայն ժողովրդեանն, և 'ի նմին կայր հաստատութեամբ։ Իսկ Պետրոս դարձեալ բժշկեաց զվէրս այնոցիկ՝ որոց առեալ էր 'ի չարաթոյն գազանէն. և ուսուցանէր զամենեսեան 'ի մոլար կռոցն պաշտմանէ դառնալ առ մի Աստուած հայր ամենեցուն որ արար զամենայն, և 'ի միածինն որ եկն իւրով բարերարութեամբն և երեւեցոյց զինքն ազգի մարդկան. զի ոչ միայն լսելով գիտասցեն զԱստուած, այլ եւ հայելով և տեսանելով, խօսեցեալք ընդ նմին մօտ մերձաւորութեամբն՝ ճանաչիցեն և ճանաչիցին. որպէս և եղեւ իսկ։ Քանզի մինչ դեռ էր Պետրոս Յոպպէ քաղաքի, յայտնեցաւ հրեշտակ Տեառն առ Կոռնելիոս 'ի Կեսարիա՝ որ էր յազգէ հեթանոսաց, և գործովք առաւելեալ քան զամենայն իսրայէլացիսն. բայց միայն կարօտէր ճանաչելոյ զՅիսուս Քրիստոս, և յանուն նորա ընդունել մկրտութիւն. հրամայի միանգամայն կոչել Պետրոսի 'ի տուն նորա։

Արդ տես զգործս ուռկանին մեծի՝ որ ոչ պատառեցաւ, և ունի ձկունս մեծամեծս. զի ոչ միայն 'ի ջրոյ՝ այլ և 'ի ցամաքէ, որպէս յայտնեցաւ Հոգւոյն սուրբ առ Պետրոս 'ի նմանութիւն կտաւի անօթոյ, և կախի զչորեցունց տանոցն. ունի յինքեան զամենայն կենդանիս՝ զսուրբս և զանսուրբս, զմանունս և զմեծամեծս։ Իսկ եթէ յիշէք՝ ես յառաջագոյն ասացի, թէ երկնային ուռկանին չորք ողոցք[1] են, և զչորեսին անկիւնս երկրիս 'ի ներքս արգելեալ փակէ։ Արդ իբրեւ լսես զխոնարհել անօթոյն յերկնից յերկիր, մի հարկանէր կար մտօքդ առ անօթն կտաւի, կամ բնաւ իսկ 'ի տարր ինչ նիւթեղէն. քանզի և կարէ իսկ ոչ մի մասն յեղելոցս ընդունել յինքն զամենայն կենդանիսն. այլ անդէն իմասցիր զզօրութիւն սուրբ Հոգւոյն, որով եղեւ ամենայն ինչ։ Տարածեաց պրկեաց զինքն 'ի նմանութիւն կտաւի անօթոյ։ Իսկ ընդէր արդեօք. վասն զի սրբագոյն է անօթ կտաւոյ, և լուսափայլ տեսիլ ունի։ Ժողովեաց զամենայն ազգս որ սուրբ էին և որ ոչ էին սուրբ. ըստ երեւման յայտնութեանն իբրեւ թէ յերկնէ յերկիր խոնարհեցաւ, այլ ըստ իմանալի խոհականութեանն

1 Միւսն ողջ։

զերկրաւորս յերկնայնոյն մերձեցոյց։ Սա Պետրոս յայտնի կենդանիք՝ որ տուեալ են 'ի կերակուր մարդկան. և են անդ ամենայն զոր օրէնքն ուտել հրամայեն, և զորս ոչ հրամայեն։ Այլ քանզի քաղցեալ էր Պետրոս, կերակուր երևի նմա 'ի մեծ տեսլեանն, միանգամայն և ուսուցանէ նմա զկատարեալ գիտութիւն Աստուծոյ. "Աթէ կերակրոյ քաղցեալ ես, ասէ, զեն և կեր"։ Իսկ նա 'ի սովորութիւն օրինացն ընթացեալ, "Քա՛ւ, ասէ, խառնակ և անսուրբ ինչ չիք կերեալ"։ Ասէ անդէն պատասխանի. "Զոր Աստուած սրբէ, դու մի պղծ համարիր"։ Այլ ո՞րպէս սրբեաց արդեօք. քանզի 'ի վերայ կտաւոյն ետես զամենայն կենդանիսն. և եթէ նմանութիւն է կտաւի անօթն՝ արարող Հոգւոյն, և կենդանիքն որ 'ի նմա՝ ազգք հեթանոսաց, ապա յոյր վերայ էինն՝ 'ի նմին և սրբեցան. քանզի ամենայն որ մերձենայ ճշմարիտ հաւատով 'ի սուրբ Հոգին, ընդ նմին և հոգիացաւ. քանզի պատասխանի ըդդոյն ասէ. "Զոր Աստուած սրբեաց"։ Աստուածայինն էր տեսիլն և ոչ մարդկային. արդ եթէ Աստուած սրբեաց և դու քաղցեալ ես կերակրոյ, քաղցեալ է և Աստուած մեային արդարութեան։

Արդ ով է սուրբ ըստ քոյոց կամացդ. թերևս ասիցես՝ որդիք օրինացն։ Նոքա ոչ միայն սուրբ չեն, այլ և յոյժ պղծեցան։ Ես գիտեմ, դու 'ի հեթանոսաց զարշիս, և ոչ կամիս մերձենալ առ նոսա. քանզի անթլփատք են մարմնով և ոչ սրտիւ։ Զայդ և ես ոչ մեզադրեմ. այլ արի և երթ 'ի տուն հեթանոսաց, և մի ուսուցաներ թլփատել, այլ մկրտել. և անդ տեսանես դու մեծամեծ յայտնութիւն Հոգւոյն սրբոյ։ Զինչ մեծ քան զերևումն հրեշտակի առ մարդ, որպէս առ Կոռնելիոսն եղև. ոչ միայն տեսաւ նմա, այլ և յոյժ գովութիւն ետ սա. "Աղօթք քո, ասէ, լսելի եղեն, և ողորմութիւնք քո ելին առաջի Աստուծոյ"։ Իսկ արդ զի՞նչ ևս պիտոյ է առնս այսմիկ. աղօթքն սուրբ էր, տուրս տալով բարեգործ, ինքն հաւատացեալ, և ընտանիս ունի ըստ կամաց արդարութեան, և յիշխանութեան մեծի կայր և այլոց առաջնորդ լինել 'ի բարեգործութիւն։

Այլ արդ տես զզօրութիւնն Քրիստոսի, զի և մի

բան ոչ ստեաց 'ի բանից Տեառն զոր ասաց. «Զի Յովհաննէս մկրտեաց 'ի ջուր, այլ դուք մկրտիցիք 'ի Հոգին սուրբ»: Արդ յինքն Հոգին սուրբ եկեալ առ Կոռնելիոս, և ոչ իշխէր ձեռնադրել զայնս 'ի մկրտութիւն. եկն Պետրոս, և ընդ մտանելն նորա յապարանսն հարիւրապետին՝ լցան ամենեքեան Հոգւով սրբով որք 'ի տանն էին, և լեզուս մեծամեծս խօսէին: Եւ զայն գիտացեալ Պետրոսի՝ վաղվաղակի զամենեսեան մկրտեաց.

Եւ զինչ պիտոյ էր զլցեալսն Հոգւով մկրտել 'ի ջուր, ասացից քեզ. զի ոչ միայն զմարդիկն՝ որք ընկալան զՀոգին՝ արժան էր մկրտել, այլ և զՀոգին սուրբ. որպէս և եղեւ իսկ: Վասնզի որք ընկալան զՀոգին սուրբ և ձեռնադրեցան 'ի Պետրոսէ 'ի մկրտութիւն առաքմանն, տպաքէն և Հոգին ընդ նոսա մկրտեցաւ: Եւ թէ և ոչ Հոգին սուրբ մկրտիցի ընդ մկրտելոցն, ոչ մկրտութիւնն կատարեալ ասի, այլ լուացումն ջրոյ. որպէս և ոմանք մկրտեալ ջրով առանց ընդունելութեան Հոգւոյն սրբոյ, անդրէն արժանի արարին Առաքեալքն վերստին մկրտութեան, զի ընկալցին զսուրբ Հոգին: Վասնզի և սկիզբն մկրտութեանն՝ Աստուծոյ եղեւ և ոչ մարդոյ. Աստուած 'ի մարդոյ ընկալաւ մկրտութիւն: Վասնզի յասելն Տեառն զՅովհաննէս, «Թոյլ տուր այժմ, ասէ, կատարեսցուք զարդարութիւնս ամենայն»: Եւ կատարումն արդարութեան՝ ճշմարտապէս ճանաչել զսուրբ Երրորդութիւնն. և գիտութիւնս այս յայտնեցաւ մեզ 'ի մկրտութեանն Որդւոյ: Հայր վկայեաց ձայնիւ, և Հոգին սուրբ երեւեցաւ յայտնութեամբ, և Որդի մկրտեցաւ ճշմարտութեամբ, և արդարութիւնն կատարեցաւ առանց պակասութեան: Որպէս և 'ի տանն Կոռնելիոսի Հայր յայտնեցաւ 'ի ձեռն հրեշտակի, Հոգին սուրբ լցոյց զամենեսեան, Պետրոս մկրտեաց յանուն Յիսուսի Քրիստոսի զգալլերսն: Զոր և յառաջագոյն ասաց Տէր. Նման է արքայութիւնն երկնից ուռկանի արկելոյ 'ի ծով, և ածէ ժողովէ յամենայն ազգաց, յորոց զպիտանացունն բառնան, և զանպիտանսն 'ի բաց ընկենուն: Ըստ մարդկանս ուռկանս այդպէս է, իսկ առ երկնաւորն ոչ այսպէս. չիք անդ անպիտան և խոտան. այլ ընտիրք ամենեքեան, և խոտան ոչ գոյ 'ի նոսա. նաև մեծամեծք, բայց եթէ կամիս որ

ինքնին լինի անարգ և վատթար, և ելանիցէ ընդ հո-գեւոր ուռկանն արտաքս, լինի նա ոչ միայն 'ի բաց ըն-կեցեալ, այլ և կոխեալ քարշի յայնցանէ՝ որ քան զինքն եւս վատթարագոյնք են։

Արդ սկիզբն մկրտութեան Որդւոյ 'ի Յորդանան գետ առնու, և պատի անդէն 'ի Հրէաստանի, աճէ և գայ հասանէ 'ի մեծ ծովեզրն, և 'ի սկզբանէ 'ի սկզբան միւսանգամ սկիզբն լինի 'ի տան հարիւրապետին, և սփռեալ տարածանի ընդ ամենայն ազգս հեթանոսաց։ Քանզի իբրեւ եմուտ Պետրոս՝ թէ և 'ի հեթանոսս տուան շնորհք սուրբ Հոգւոյն, ինքն իսկ ել յԵրուսա-ղէմ, և եցոյց Յակովբայ. զի թէպէտ և խղճէին 'ի նմանէ որք 'ի թլփատութենէ անտի հաւատացեալք, իսկ իբրեւ լուան 'ի Պետրոսէ հաստատուն վկայութիւն վասն զօրութեան սուրբ Հոգւոյն՝ եթէ յայտնագոյն եւս երեւեցաւ 'ի մէջ հեթանոսաց որպէս 'ի միջի մե-րում, ոչ ինչ այնուհետեւ խղճէին 'ի Պետրոսէ. այլ փութացան ամենեքեան ձեպել յիւրաքանչիւր կողմանս ըստ առաջնորդութեան սուրբ Հոգւոյն. ինքն Պետ-րոս 'ի մեծն Հռոմ. Մարկոս յԱղեքսանդրիա. Թով-մաս յաշխարհն Հնդկաց, որպէս և Թադէոս յարեւելս պատահէ, և Փիլիպպոս ներքինւոյն 'ի վերայ կառացն ուսուցանէ և մկրտէ, և առաքէ զնա զօրութեամբ սուրբ Հոգւոյն 'ի յԵթովպիա. գտանի և Յովհաննէս 'ի յԱսիա, որպէս և Անդրէաս 'ի կողմանս հիւսիսոյ։ Այլ ձեպէին ամենեքեան՝ ոմանք 'ի կղզիս հեռաւորս, և այլք 'ի խորշս և 'ի գօգս ցամաքի ձգեալ սփռեցան յա-մենայն կողմանս երկրի։ Իսկ Պաւղոս սկիզբն առնու մկրտել 'ի Դամասկոս, և անդադար ընթացիւք հասա-նէ յԵրուսաղէմէ մինչեւ 'ի Իլիւրիկոն։

Այս այս են գործք մեծամեծք և տեսիլ սքանչելի. զի ոչ եթէ յանկեան ուրեք քարոզէին, և ոչ 'ի ծած-կոյթ պատմէին զանուն Յիսուսի Քրիստոսի. այլ յայտ յանդիմանն բարձր բարբառով 'ի քաղաքս մեծամեծս՝ ուր իշխանքն նստէին. և 'ի բուն իսկ մեծն Հռոմ՝ ուր-անդ թագաւորութիւն էր. և յԱթէնս՝ ուր ճարտա-րապետք փիլիսոփայիցն էին և օրէնսդիրք աշխարհաց. և յԵփեսոս՝ ուր երեւելի մեհեանքն էին և յայտնա-

գոյն պաշտամունք հեթանոսական օրինաց. և 'ի խուժադուժ կղզիս՝ որք ոչ ինչ պակաս էին բարուք 'ի բնութեանն 'ի վայրենի գազանաց. և յերկիրն եգիպտացւոց՝ որք առաւել զանգեալք էին կախարդութեամբն, և դեւք Թանձրացեալք խառն ընդ մարդկան շրջէին, և օրէնք պարսկականք՝ անխտիր տալով զանձինս յանառակ պոռնկութիւն: Այս և ո՞ իսկ կարէ ասել զամենայն չարիս որ գործէին 'ի մէջ հեթանոսաց. զի ոչ միայն զանասուն կենդանիս զոհէին դիւաց, այլ և զուստերս և զդստերս իւրեանց զոհելով և նուիրելով 'ի սպանումն և 'ի յայրումն ածէին, և անխտիր էին յամենայն չարիս. մինչեւ ոմանք 'ի խուժադուժ կղզեաց օրէնս սովորութեան ընկալեան առանց խղճելոյ և սպանանելոյ զծնօղս և ուտել զընկերակիցս իւրեանց, ոչ միայն յօտարացն հասելոց առ նոսա, այլ և անգէն իսկ յազգէն տոհմայնոց իւրեանց. որպէս յայտնագոյն ցուցանէ մեզ պատմութիւնն Անդրէայ՝ որ առաքեցաւ 'ի ձեռն Մատթէոսի աւետարանչի:

Այս արդ զի՞ մի մի ասացից. այլ որպէս յառաջագոյն ասացաք ըստ անբաստանութեան մարգարէին՝ եղեն մարդիկ իբրեւ զգազանս վայրենի և իբրեւ զաղուեսս 'ի ցամաքի և իբրեւ զձկունս ծովու. սատակեցին զիրեարս և սատակեցան 'ի միմեանց: Իսկ 'ի գալստեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի 'ի ձեռն երկոտասան Առաքելոցն՝ զորս յառաջագոյն ընտրեաց, փրկեաց ապրեցոյց զամենայն ազգս մարդկան: Այս քարոզութիւնն էր սակաւ բանիւք, իսկ գործք մեծամեծք և առաւել զօրաւորք. քանզի ոչ եթէ բազում բանիւք յանդիմանէին զհեթանոսս, և ըստ մասանց բազմամթեր մեղացն պատմէին նոցա զյանդիմանութիւնս, այլ այսչափ ինչ. «Ի բաց լինել ձեզ 'ի պոռնկութենէ և յարենէ զոհից և 'ի չնչհեղձուցիկ ուտելոյ». և զայս պահելով՝ ընդունել զմկրտութիւն յանուն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և նովաւ ճանաչել զսուրբ Հոգին և զՀայրն ամենեցուն: Այս զայս սակաւաբանութիւն բաւական համարեցան Առաքեալքն առ ամենայն լրումն արդարութեան: Ոչ թէպէտ և մոլեալք կատաղէին հեթանոսք 'ի մոլորութիւն դիւացն և յա[illegible]ժան պոռնկութիւն, սակայն օրէնս ունէին քաղաքավարութեան, որ

կարծէր 'ի գաղանալոյ և յափշտակելոյ և յանխտիր սպանանելոյ. զեղեալ օրէնս բաւական համարեցան մարդկան առ իշխանութիւն մարմնոյ։

Իսկ վասն յորդորման Հոգւոյն զարմէ ոչ փոյթ արարին իշխանքն և թագաւորքն, երբեք այսու կանոնեալ բանիւքն՝ մեծաւ զօրութեամբ յամենայն մասունս աշխարհութեան նշանային և արուեստիցն՝ զոր Աստուած 'ի ձեռս Առաքելոցն կատարէր, ահ և երկիւղ անկանէր 'ի վերայ ամենայն կռապաշտիցն. Բանադիրեւք հալածեցան, զոհք խափանեցան, ծուխք ճենճերացն դադարեցին, երգք լկտութեանց լռեցին, մոլորութիւն կախարդութեանն համայն [illegible]թիւն ամաչեաց, անմտութիւն զգաստացաւ, [illegible]թիւն բացաւ։

Իսկ այս ամենայն լինէր 'ի [illegible] առաքելականն 'ի մէջ հեթանոսաց։ Յորժամ փառաւորեալ մերկացաւ 'ի նոցանէ զխաւարն մոլորութեան, ապա կարացին տեսանել զլոյս ճշմարիտ Հոգւոյն սրբոյ, ընդ որում կայր հակառակ անդրանիկն սատանայի Սիմոն, որ պատրեալ մոլորեցոյց զբիւրս բազումս, և զինքն անուանէր զօրութիւն երկնաւոր 'ի փրկութիւն եկեալ ազգի մարդկան։ Իսկ հասեալ Պետրոսի զօրութեամբ սուրբ Հոգւոյն, ոչ միայն զնա յանդիմանեալ կշտամբեաց, այլ և բազմութիւն մարդկան հանեալ 'ի նմանէ՝ և հաստատեաց զնոսա 'ի ճշմարտութիւն քարոզութեան աւետարանին։ Իսկ նորա 'ի ցամաքէս հալածական եղեալ, ծովամոյն լինէր, անցանէր անցանելով 'ի Հռովմ. և Պետրոս զհետ լինելով ոչ ինչ փութացեալ ձեպէր, այլ շրջէր ընդ քաղաքս փիւնիկեցւոց, առնէր նշանս և արուեստս յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, և հաստատէր ժողովուրդս բազումս. և ինքն անցեալ զհետ կախարդին և հասեալ 'ի Հռովմ, ոչ եւս հալածէր զնա 'ի քաղաքէն, այլ բանիւք յանդիմանէր և նշանօք հաստատէր զքաղաքն։ Իսկ Սիմոն 'ի դիւաց յափշտակեալ, և սակաւ մի դեր 'ի վերոյ քաղաքին զինքն վերացուցեալ, և անդէն առաջի ամենեցուն խորտակեցաւ անկեալ 'ի վայր. որք ոչ միայն ականատեսք եղեալ, այլ և ձեռօք իւրեանց քարշեցին և արտաքս քան զքաղաքն ընկեցին։ Իսկ զայս տեսեալքն ճշմարտեցին վասն քարոզութեան աւետարանին՝ բազմութիւն արանց և կա

նանց, որք մկրտեցան 'ի Պետրոսէ, և եղեն ժողովուրդք բազումք, մինչև 'ի տուն Թագաւորին աղդեցաւ, և հաւատացին, և հաստատութեամբ զաւետարանն ընկալան, և մարտիրոսութեան շնորհաց արժանի եղեալք կատարեցան ։

Որպէս և ինքն իսկ Պետրոս գլուխ աշակերտացն 'ի նմին քաղաքի ընկալաւ զվճիռ մահու ըստ նմանութեան խաչին Քրիստոսի, և եդ վէմ հաստատութեան 'ի հիմն եկեղեցւոյ, և կատարեաց զբանն Տեառն որ ասէ. “Դու ես վէմ, և 'ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ”․ արդարեւ իսկ վէմ է ճշմարիտ դաւանութիւն հաւատոյն։ Որպէս Պետրոս 'ի վերայ Քրիստոսի շինեալ զանձն իւր վկայութեամբ մահու, նոյնպէս և եկեղեցի շինեցաւ 'ի վերայ Պետրոսի հաւատոյն՝ ոչ միայն 'ի Հռոմ, այլ և ընդ ամենայն քաղաքս և 'ի գեօղս մեծամեծս մինչև ցփոքունս․ նոյն հաւատք և նոյն հիմն և նոյն հաստատութիւն։ Քանզի մի է տէր և մի մկրտութիւն, որով ընկալաք զթողութիւն մեղաց և զկենդանութիւն ոգւոց յանուն տեառն Յիսուսի Քրիստոսի։

Իսկ որպէս Պետրոս 'ի Հռոմ հաստատեաց զեկեղեցին, նոյնպէս և այլ Առաքեալքն ըստ իւրաքանչիւր վիճակեցելումն աշխարհաց, ուր հրամայեցաւ նոցա լի աւնել զաւետարանն Քրիստոսի։ Իսկ նոցա Առեալ շնորհս 'ի Հոգւոյն սրբոյ, և կատարեաց 'ի ձեռս նոցա նշանս և արուեստս մեծամեծս․ որք զախտս մարմնոց բժշկէին, և զհիւանդութիւնս ոգւոցն զօրացուցանէին, մինչև զմեռեալս անգամ յարուցին, և առաւել քան զբնութիւն մարդկան պայծառագոյնք երեւեցան 'ի մէջ հեթանոսաց․ որոց առեալ ցուլս և պսակս՝ իբրեւ աստուծոյ զոհս մատուցանէին։ Իսկ այնչափ մեծացեալն երկնաւոր յայտնութեամբքն և իմաստնացեալ 'ի Հոգւոյն սրբոյ, մինչև զճարտարապետս փիլիսոփայիցն ածէին 'ի հաւանութիւն, և հաստատէին 'ի հաւատս ճշմարիտս, և գործակից աւետարանին զնոսա կացուցանէին։

Իսկ այս էր տեսիլ նոր և սքանչելի․ գալիլեացիքն հռոմայեցիք եղեն․ և որ քան զամենեսեան տկարագոյնքն էին, զօրութեամբ մարտնչէին՝ ոչ միայն ընդ իշխանս, ընդ քաղաքապետս, այլ ընդ ինքնակալսն և ընդ

զօրս նոցա. և որ անուսանքն անեալ էին 'ի ծովակին Գեն-նեսարեթայ, ընդ աթենացիսն վիճէին պայքարաւ. և ոչ միայն՝ յաղթէին և լռեցուցանէին, այլ և կործէին հանէին 'ի բնական գիտութենէն, ուսուցանելով և հաստատելով զնոսա 'ի շնորհս հոգւոյն սրբոյ:

Այլ ո՞ իսկ կարէ պատմել զմեծութիւն նոցա. նոքեանք անտունք և անքաղաքք յերկրի, և այլոց տունս և քաղաքս խոստանային յերկնից. նոքեանք աղքատք, և զայլոց մեծութիւնս յաւարի առնուին. հալածեալք 'ի մարդկանէ, և զդեւս հալածականս առնէին յաշխարհէ. մարմինք իւրեանց գանալիցք, և զայլոց վէրս ողջացուցանէին յանբժշկելի հարուածոց. հացիւ քաղցեալք, և զկերակուր հոգեւոր ջամբէին բազմաց. ջրով ծարաւիք, և բաժակ մխիթարութեան մատուցանէին ամենեցուն: Նոքեանք բանդարգեալք, և զայլոց լուծէին զկապանս մեղաց. դատապարտեալք, և զդատապարտս լուծանէին. մահապարտք, և մահուց թողութիւնս առնէին: Այցելէին յերկրի, և շրջէին յերկինս. կռուէին ընդ մարդկան, և յաղթէին դիւաց. ձաղկս յիւրեանց մարմինս ընդունէին, և տանջեալ լինէին գունդք դիւաց:

Ոչ կարեմ յերկրի նմանութիւն գտանել երկոտասան առաքելոցն. զի քան զղաւչաս ծաղկալիցս պայծառագոյնք են, և քան զերկինս մեծամեծս բարձրագոյնք: Մե՛ծ են քան զմեծութիւն ծովու, և խորք են քան զանդունդս նորին. յերկրէս հրաժարեցին, և քան զերկինս գերագոյն գտան: Իսկ արդ ո՞ւմ նմանեցուցից կամ զո՞վ ածից տարագայց: Եթէ զամպս ասեմ, ոչ ինչ են համեմատ. ամպք 'ի ծովէ ջուր առնուն և ցանեն զերկրաւ. իսկ սոքա զհոգին սուրբ ընդ ինքեանս ունին՝ ոչ տեղալով՝ և ցանելով, այլ միանգամայն մխեն և թաղեն 'ի ջուրս աւազանին, և առնեն բոյսս երկնաւորս, տունկ կենդանի առանց անցանելոյ: Այլ եթէ զլուսին ասացից, լուսին լնու և պակասի. իսկ Առաքեալքն լնուն և լցուցանեն առանց պակասութեան, և ինքեանք մնան առանց անցանելոյ: Այլ եթէ զաստեղս ասացից, ոչ մի փառս ունին, և ոչ միով պայծառութեամբ երեւին. այլ ոմն յոլով և ոմն սակաւ, ոմն արուսեակ և ոմն գիշերավար. իսկ Առաքեալքն ամենեքեան արուսեակք,

ամենեքեան պայծառացեալք, ամենեքեան զուարթունք զուգք և հաստատունք, միաբանք և անհակառակք: Տեսցուք անդր, զի՞նչ նմանութիւն աստեղացն և Առաքելոցն: Աստեղք ոմն 'ի վեր, ոմն 'ի վայր, ոմն 'ի միջի. Առաքեալքն ամենեքեան վերաբերք և բարձրացեալք: Աստեղք գիշերի ևեթ երեւին, և 'ի տուընջեան ընկղմին և ծածկին 'ի լուսոյ արեգական. իսկ Առաքեալքն 'ի տուէ և 'ի գիշերի փայլեն, 'ի տուընջեան լոյս են ոգւոց, և 'ի գիշերի զգաստութիւն ոգւոց և մարմնոց:

Առաքեալք քան զարեգակն պայծառագոյնք են զօրութեամբ Հոգւոյն սրբոյ: Արեգակն իշխանութիւն ունի աւուր տուընջեան. Առաքեալք իշխանութիւն ունին տուընջեան և գիշերոյ: Արեգակն 'ի տեսաւորութիւն երկրի և 'ի գործածութիւն մարմնաւոր պիտոյից. Առաքեալքն 'ի տեսաւորութիւն երկնի և երկրի, և 'ի խոհականութիւն ոգւոց և մարմնոց: Արեգակն յեղյեղու և փոփոխի. իսկ Առաքեալք առանց յեղյեղման և փոփոխման, առանց շարժելոյ: Արեգակն ժամանակաւ ծագէ և մտանէ. Առաքեալք զժամանակ ծագման լուսոյն քարոզեցին աշխարհի: Արեգակն ոչ երբեք ծնանի այլ արեգակն. իսկ ծնունդք Առաքելոց զզարդահարց իւրեանց կատարէին: Ծնունդք արեգական ճառագայթք լուսոյ իւրոյ են, և մի կողմ ոչ երբեք կարացին լուսաւորել. ծնունդք Առաքելոցն բազում անգամ 'ի սուրբ եկեղեցւոջ զկոյրս լուսաւորեցին, զկաղս բժըշկեցին, զախտս հալածեցին, զմեռեալս յարուցին: Լոյս արեգական զմարմնովք պարի, և զերեւելիս ցուցանէ, և առաջնորդէ 'ի ճանապարհս ուղեգնացից. լոյս քարոզութեան Առաքելոցն և զմարմնովքն պարի, և զաչս հոգւոցն բանայ, և առաջնորդէ 'ի քաղաքն երկնաւոր: Ի լոյս արեգական մարդիկ և անասունք շրջին 'ի տուընջեան, և 'ի գիշերի հանգչին յաշխատութենէ. 'ի լոյս հաւատոց Առաքելոցն երկնաւորք և երկրաւորք հրաւիրեցան 'ի նորոգումն կենաց, որ առանց անցանելոյ և ապականութեան է:

Այս են Առաքեալքն որ մեծացան և վերաբերեցան և գեր 'ի վերոյ եղեն քան զերկինս և հասին առ Հայրն բարձրեցուց, և յորդորեցին զաշխարհս ամենայն 'ի քարոզութիւն աւետարանին ճշմարտութեան, զի ամենե-

քեան հասցեն 'ի նոյն քաղաքն վերին, ուր երկնաւորքն ընդունելոց են զանպատում պատիւն արքայութեն ։

Որպէս ինքն Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս երիցս անգամ հարց ցգլուխ աշակերտացն ասելով. «Շմաւոն Յովնանեանց, սիրես զիս»։ Եւ նա ճշմարտութեամբ եւս վկայութիւն. եթէ նա միայն է կատարեալ սիրոյ արժանի, վասն զի արարիչ է. եւն զիւր արարածս նորոգել՝ ոչ 'ի ձեռն հրեշտակի, և ոչ 'ի ձեռն մարգարէի, և ոչ 'ի ձեռն այլոյ իրիք պատճառանաց յերևելեացս, այլ 'ի ձեռն իւրոյ ստեղծուածոյն ։ Զի որպէս առ սէր իւր արար զմարդն, նոյնպէս և վասն սիրոյ եկն 'ի խնդիր կորուսելոյն. վասն սիրոյ իւրոյ եգիտ զկորուսեալ ոչխարն. վասն սիրոյ իւրոյ եբարձ 'ի վերայ ուսոց իւրոց. վասն սիրոյ իւրոյ գգուեաց և եդ 'ի վերայ բազկաց իւրոց. վասն սիրոյ իւրոյ եբեր և խառնեաց 'ի հօտն բանաւոր, որ արածին յարօտս հոգևորս, և հանգչին 'ի մակաղատեղս անմահութեան ։ Վասն սիրոյ Պետրոս եւս պատասխանի և ասէ. Տէր, դու զամենայն ինչ գիտես, և զամենայն ինչ ճանաչես. եթէ սիրէ ոք զքեզ՝ դու քաջ գիտես ։ Գիտեմ զի վասն փորձելոյ հարցանես. եթէ բազում անգամ հարցցես, զնոյն լուիցես յինէն ։ Դու իբրև զԱստուած և զորդի բարերարի՝ առանց չափոյ սիրեցեր զաշխարհ, և զանձն քո եդիր 'ի վերայ. ես իբրև զմարդ՝ ըստ իմում տկարութեան սիրեմ ըզքեզ. տալ ինչ ոչ կարեմ, զի աղքատ եմ. և եթէ տաց, 'ի քումմէ անտի առից և տաց քեզ ։

Բայց տայր ոք զպատճառն գիտել, եթէ իւ իցես դու կարօտ, և զի՞նչ կամիցիս խնդրել, և եթէ զի՞նչ կայցէ իմ զոր տաց քեզ ։ Վասնզի յառաջին ոչ երբէք զայսպիսի բանս հարցեր զիս ։ Արդ եթէ նոր է հարցուածս, ես գիտեմ զի նոր իմն հրաման տաս ինձ. ասա, տէր իմ, համարձակ. գիտեմ ոչ զայն ինչ հրամայես դու ինձ, զոր ոչ կարեմ առնել. և ոչ զայն ինչ խնդրես յինէն, որ չիք իմ տալ քեզ ։

Իբրև ետես Տէր եթէ սրտիւ ամենայնիւ սիրէ և ամենայն կամօք կամի և ամենայն զօրութեամբ համարձակի, քանզի զամենայն զինչն եւ ցնա, յանձն արար նմա զսկիզբն և զմիջոցն և զկատարածն, զաղայութիւն, զերիտասարդութիւն և զծերութիւն ։ Եւ յայս

երկիս հաստատեալ է տեսանելի աշխարհս, և իմանալի կա-
տարեալ արարչութիւն. բայց լուսագոյն առաջինն է, և
կրօնաւորագոյն միջինն: Այլ քանզի յաւելն Տեառն զՊետ-
րոս "Արածեա դու զգառինս իմ", զանմեղսն յանձն
առնէ. և երկրորդ զօշխարսն ասելով՝ անորիշ ասաց,
այլ ոչ պարզագոյն իբրև զգառինս. քանզի գառինքն
օրեայց են ծնունդք, և օրիքն խոնարհութեան իմն
տեսակ երեւին աշակերտեանն: Իսկ ոչխարսն ասելով՝ է
սովորութիւն մարդկան, որոյն՝ գինոյն և այծոյն, այլ
ոչ պարզագոյն և խառնուածն. քանզի որոշեցաւ սեաւն
և սպիտակն, և հաստատք բնութեանն ոչ խառնեցան 'ի
միմեանս: Այլ որպէս լուսագոյնն յաջակողմանն երեւե-
ցաւ, նոյնպէս և փոսթարագոյնն ձախակողմն ընտրեաց
կամօք և ոչ բնութեամբ:

Այլ ընդէ՞ր այս այսպէս լինիցին. Դժուարին է ինձ
ասացեալն յանդուգն բնական բանիցն: Այսոն տրուաց
բերէ զնմանութիւն օդային շնչմանն, և նա է Ճշմարիտ
տեսակ երկնաւորացն. իսկ քօշն այծեաց՝ նմանեալ ջրա-
բայլին մասինն՝ մարմնաձեւ թանձրութիւն, որ ունի
զախտս ապականութեան, և բաժանեալ որոշի 'ի բա-
նաւոր բնութենէ, որ տեսանի յաջակողմանն: Պատ-
ճեալ ասելով Տեառն՝ արածեա դու զխաշինս իմ, այս
եւս խառնագոյն բազմութիւն և յայտնագոյն բաժա-
նումն. խաշն ասեմք միանգամայն անասուն պաճարիդ.
և միով բառիւդ զամենեսեան 'ի ներքս արգելեալ փա-
կեցաք զանմեղս և զմեղանչականս, զուրբս և զան-
սուրբս, զպղծանացուս և զանպիտանս. և որ միանգամ
մարդընդելք են և հնազանդեալք ընդ իշխանութեամբ
մարդոյն, ամենեցուն խաշինք ասեմք. քանզի և կարօտ
իսկ են առաջնորդութեան հովուի: Որդ քանզի մի է
հօտ և մի է հովիւ, և մի արօտք են և մի մակաղատեղ
հանգստեան ամենեցուն, անդ են գառինք և ոչխարք և
ամենայն բազմութիւնն, զոր խաշինս ասաց. մանաւանդ
նորին իսկ Առաքեալքն, զորս յանձն արար Պետրոսի,
և որք գործակից եղեն նոցին քարոզութեանն, ամենե-
քին սոքա գառինք սուրբք են և աստուածայինք:

Իսկ որք պատճառանօք աշակերտեցան յաւետարանն,
և նորաձեւ Ճանապարհս ցուցին բազմաց, ընդդէմք ե-
ղեն Ճշմարտութեանն: Այլ քանզի ունէին զանունն

Քրիստոսի, և զկերպարանս ձեւոյ Առաքելոցն յանձինս ցուցանէին, և գործովք չարութեան նմանեալ էին սատանայի, նոքա են այծիք որ կան 'ի ձախոյ կողմանն հօրն իւրեանց սատանայի. զոր ընտրեցին կամօք իւրեանց, ընդ նմին երթիցեն 'ի հանդերձեալ տեղին իւրեանց: Իսկ զոր խաշինս ասաց, այնոքիկ են՝ որք ընդդէմ կացին Ճշմարտութեանն. և ոչ միայն արգել և խափան եղեն աւետարանին, այլ և ձեռն արկին 'ի սուրբ Առաքեալսն և 'ի նոցուն աշակերտսն՝ բազում անգամ հարկանելով և չարչարելով, և սրոյ մահուամբ վախճանեցին զբազումս 'ի նոցանէ, որպէս և Ներոն և այլ բազում ընկերք իւր. մինչեւ ցայսօր ժամանակի այն գործ գործեցեալ է և գործի:

Արդ արածեա դու, ասէ, զանմեղս և զմեղաւորս և զայնոսիկ որ զմահ 'ի վերայ ձեր ածիցեն. արածեա, ասէ, դու, մի զանգիտեր, որպէս ինքնին հասարակ ամենեցուն չարեաց և բարեացն եկի 'ի փրկութիւն և 'ի կենդանութիւն նորոգման, զի իցեն մի հօտ ընդ միոյ ձեռամբ հովուին միոյ. նորուն ձայնի լուիցեն, զնորայն զհետ ընթասցեն, զնոյն կեանս ընկալցին. զի իցեն ամենեքեան գառինք անմեղք, և ոչ գրթցողք և հարկանողք և բեկանողք: Ապա թէ իցէ ոք և եղցէ ըստ ցուպ հովուութեանդ քո, և ընդդիմասցի Ճշմարտութեան աւետարանիդ, սակայն դու մի զանգիտեր, այլ քաջալերեաց և զօրացիր, մինչեւ ցմահ անգամ պատերազմեա, որով և փառաւոր իսկ առնիցես զիս:

Բայց թերեւս փափագիցեմք ամենեքին լսել թէ ում հրամայիցէ Տէր արածել զխաշինսն, և կամ զինչ արօտքն իցեն, կամ որպիսի ջուրքն իցեն, և կամ զինչ տեղի հանգստեան: Արդարեւ ինձ և ամենեցուն որք սիրեն լսել՝ ախորժելի է: Քանզի հովուութեան է թագնութիւն վարուց և հաւատոցն Պետրոսի. իսկ խաշինք՝ ամենայն ազգ հեթանոսաց. և տեղիք արօտից՝ սուրբ և առաքելական եկեղեցի. ճարակք՝ օրէնք և մարգարէք և Առաքեալք. իսկ ջուրքն՝ անանց աւետիքն աւետարանին. և ուր հանգչինն անհազութեամբ առանց երկիւղի՝ 'ի վերինն Երուսաղէմ, որ է մայր մեր ամենեցուն: Քանզի ոչ գոն անդ այծիք ձախոյ կողմանն, և ոչ քօշք հարկանողք, և ոչ խոյք խեթկողք, և ոչ

ցուլք սպանողք. նա և ոչ բնաւ իսկ ամենեւին 'ի ճնա-սակարաց, այլ ամենեքին միամիտք, անմեղք, սուրբք, պարզք, յստակք. ոչ միայն գունով սպիտակազգեստք, այլ և ոգւովք, և ճառագայթաձեւք՝ նմանեալք երկնաւոր հրեշտակական գնդին. զի ընդ նոսին ունիցին յանգուճն միաբանութեան ձայնից և ձեւոց և գունոց. ընդ նոսին դարձեալ խրախակիցք և պսակակիցք՝ հպեալք և մերձեցեալք առ նահատակակիցն Քրիստոս: Որում լուան, որում աշակերտեցան, որում հնազանդեցանն, որում ըստ կամաց նորա զամենայն պատուիրեալսն գործեցին և կատարեցին, և չարչարակիցք եղեն նորա մահուանն, ընդ նմին և ընկալցին զանանց ուրախութիւնն, ընդ նմին և տեսցեն զհայրն թագաւորեցուն զօրութեամբ Հոգւոյն սրբոյ՝ յորոյ ձեռնն կատարեցին զնահատակութիւնսն երկնաւորս. ընդ նմին եկեսցեն յերկրորդ գալստեան նորա դատել զկենդանիս և զմեռեալս, և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործոց իւրեանց՝ բաժանեալ 'ի կողմանց երկացունց զիւրաքանչիւրսն, զոր և աստէն ընտրեցին, ոմանք յանողորմ տանջանսն, և ոմանք յանպատում 'ի կեանս յաւիտենականս:

Արդ որդիք և եղբարք, հարք և տեարք, ամենքեան մեծք, ծնունդք մկրտութեան սուրբ եկեղեցւոյ, ընթերցողք օրինաց և մարգարէից, աշակերտեալք աւետեաց աւետարանին, հաստատեալք 'ի հաւատս Առաքելոյն, շինեալք 'ի վերայ վիմին հաստատութեան, ակնկալեալք երկնաւոր յուսոյն 'ի գալստեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և նորա ընդ առաջ ելանել մեզ ամենեցուն, զի իցեմք առանց ամօթոյ և պատկառանաց, և ճանաչել զնա 'ի նորուն չարչարանացն նշանօք բեւեռացն, և 'ի բանից նշանագիր աւետարանին: Եւ 'ի գործոց մերոց դարձեալ ճանաչիցիմք նմա. զի իցեն գնացք մեր ըստ սուրբ քարոզութեան Առաքելոց, թէ կատարեալ իցէ մարդն Աստուծոյ ամենայն ճշմարտութեամբ. զի լուիցեմք զձայն բարերարին, որ ասէ ցամենայն պատուիրանապահսն. “Եկայք օրհնեալք Հօր իմոյ, ժառանգեցէք զպատրաստեալ ձեզ արքայութիւնն 'ի սկզբանէ աշխարհի„: Ընդ որում Հօր և Հոգւոյն սրբոյ փառք և պատիւ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ՎԱՍՆ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻՆ

ԵՒ ՄԻՒՍԱՆԳԱՄ ԳԱԼՍՏԵԱՆՆ

Ահեղ և զարմանալի է գալուստն Քրիստոսի, և ահաւոր դատաստանն՝ յորժամ երկինք և երկիր դղրդեալ շարժին, և հրեշտակք Աստուծոյ այսր անդր ընթանայցեն. ձայն ահաւոր փողոյն Աստուծոյ, որ ժողովէ զազգս և զազինս յառաջան դատաստանին. համարք սաստիկ անդ լինին, և բովանդակ 'ի դուրս պահանջէ 'ի նմանէ զմեր ամենեցուն հոգիս, զշունչ և զմարմին: Արարողն և Աստուած ոչ մոռանայ ամենեւին զոսկերս վախճանելոյն, 'ի կատարեալ հասակէն մինչեւ յանցուցեալն յորովայնէ: Երկն սաստիկ հասանէ երկրի, և զգուշութեամբ զամենայն մարմինս 'ի դուրս բերելով երկրի: Ահեղ և ահաւոր է տեսանել զօրն զայն. եթէ երկրաւոր թագաւորացս առաջի էր, սակայն մեծ էր և սաստիկ: Արդ տեսանեն արարածք ամենայն զԱստուած յերկնից յերկիր խոնարհեալ, և շարժեալք զօրք լուսեղէնք և բազմութիւնք հրեշտակաց և հրեշտակապետաց. աթոռ դատաստանին դնի փառօք դատել զամենայն արարածս, և կարգին առաջի ահաւոր ատենին առաքեալք և մարգարէք, հայրապետք և մարտիրոսք և բազմութիւնք ընտրելոց Աստուծոյ: Եւս դժնդակագոյն է զայն տեսանել. յայնչափ բազմութեան չիք ումեք փախուստ 'ի հանդիսապետէն և ոչ ընդարձակութիւն երկրի թագստեան. 'ի ծագէ 'ի ծագ տեսանէ զամենայն հեռաւորս և զմերձաւորս, և ըստ գործոց իւրաքանչիւր հատուցումն լինի: Որոց գործք դժնդակագոյնք են, դատապարտեալ լինին, և անողորմ դահիճք ունին զմարդն որպէս թշնամի. հերաքարշ տարեալ՝ ածեն առաջի դատաւորին և տանջեն 'ի հուր գեհենին. և դասք արդարոցն փայլեն որպէս լուսաւորք յարքայութեան երկնից:

Փողն երկնաւոր 'ի բարձունս գոչէ առ ննջեցեալսն և ասէ. Արիք, սիրելիք Քրիստոսի, ահա եկն թագա-

ւորն երկնաւոր և պարգեւէ ձեզ հանգիստ և ուրախու-
թիւն և կեանս անմահականս փոխանակ աշխատու-
թեան ձերոյ և ճգնութեան։ Արիք և տեսէք զթագա-
ւորն Քրիստոս՝ զփեսայն անմահ, որում ցանկացեալ
էք. վասն զի նմա փափագելով վասն նորա եղէք պան-
դուխտք 'ի վերայ երկրի։ Արիք տեսէք զնորաքանչ
վայելչութիւն և զմեծ փառս։ Արիք մտէք յարքայու-
թիւն նորա զոր պատրաստեաց ձեզ։ Արիք տեսէք ըղ-
ձենչալի զՏէրն զոր սիրեցէքն, յաղագս որոյ և վշտա-
ցայքն։ Արիք տեսէք զնա բազում համարձակութեամբ
և ցնծացէք ընդ նովաւ, և զանճառելի բարութիւն
ձեր և զուրախութիւն ոչ ոք բարձցէ 'ի ձէնջ։ Եկայք
վայելեցէք զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ և 'ի
սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ զոր պատրաստեաց Աստուած
սիրելեաց իւրոց, զոր շնորհեաց փափագողաց իւրոց։

Զուարճանան արարածք ամենայն մեծաւ ուրախու-
թեամբ, և փառաբանութիւն և երկրպագութիւն մա-
տուցանեն Թագաւորին Քրիստոսի. և ընդ ամպս լու-
սաւորս 'ի վերայ օդոց թռուցեալ սուրբքն բազմու-
թեամբ զօրօք հրեշտակօք վերանան ընդ առաջ Քրիս-
տոսի, և անպատմելի փառօք ցնծացեալ հրճուին 'ի տե-
սանելն զանմահն Աստուած զերկնաւոր փեսայն, և մը-
տանեն 'ի քաղաք սուրբ 'ի վերին Երուսաղէմ ժա-
ռանգել զանճառ բարիսն զոր պատրաստեալ է Աստուած
սիրողացն իւրոց։ Յայնժամ ածեալ լինին և ապըս-
տամբքն 'ի հրեշտակացն հանդերձ ամենայն դիւական
զնդիւն առաջի ահաւոր բեմբին և անկաշառ դատաւո-
րին։ Յայնժամ Թագաւորն Քրիստոս հրամայէ տան-
ջող հրեշտակացն արկանել զնոսա 'ի հուրն անշէջ և 'ի
տանջանս մշտնջենաւորս. և միանգամայն զամենեսեան
որ գործեալ են զանօրէնութիւն և ոչ են քաւեալ
զղջմամբ և խոստովանութեամբ՝ մատնեն անզերծ խա-
ւարին և անքուն որդանցն զոր պատրաստեալ է սատա-
նայի և հրեշտակաց նորա։ Յորմէ փրկեսցէ Քրիստոս
Աստուած զամենայն հաւատացեալս անուան իւրում
սրբոյ։

ՎԱՍՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՑ ՄԵՌԵԼՈՑ

Ի ԿԱՆՈՆԱՑ ԳՐՈՑ

Յայտնի են օրէնք և հաստատեալ են ՚ի ձեռն օրինադրին Մովսիսի և այլոց մարգարէից. իսկ կանոնականք ՚ի ձեռս Առաքելոցն տուան, և ետուն իշխանութիւն վարդապետաց եկեղեցւոյ. զի ակնադիւրն իցեն Մովսէս և մարգարէքն, և Առաքեալքն տնկողք զմարդիկ առողջ հաստակոյք հաւատոյ: Ոչ ՚ի հողեղէնս երկիր՝ որ անկեալ կայ ընդ ապականութեամբ, այլ ՚ի վեր հայելով տնկեն ՚ի կենդանի դրախտն. ուր ոչ գոյ ծառ գիտութեան բարւոյ և չարի, այլ կենաց և անապականութեան: Եւ ունի ցանկ անխրամ, ուր ոչ Եւա և ոչ օձն կարասցէ սողել մտանել, և ոչ տալ զյետս ընդդէմ խրատուն, և ոչ մերկանալ զհայրենի փառսն, և ոչ ամաչել և թաքչել ընդ ծառովք: Եւ ոչ գոյ անդ ապաւինել ՚ի տերեւ թզենւոյն, և ոչ ելանել ՚ի դրախտէն և անկանել յերկիր նզովից: Նա և ոչ պէտք են ՚ի դրախտին յայս գործելոյ և պահելոյ ըստ առաջին պատուիրանին, այլ միշտ կեալ և վայելել: Արդ յայս դրախտ տեսական հաւատով տնկեցին զմեզ երկոտասան Առաքեալքն, և ոռոգանեն զդրախտս զայս ՚ի բուն յականակիտ յաղբերէն բղխմանց: Զսոյն զսա տեսանէին ՚ի հեռաստանէ, և փափաքանօք ՚ի դարս ժամանակաց իւրեանց ցանկանային լինել նմա: Բայց սակայն թէ և երբեւակի ոչ հանդիպեցան, այլ կանխագէտ մարգարէութեամբն հաստատուն հաւատով վկայութեամբ իւն կատարեցան. որ և այսօր յեկեղեցւոջ գովին ՚ի մարդկանէ և յԱստուծոյ փառաւորին:

Արդ այս խորհրդական ջուրք հովիւքն բանաւորք զբանաւոր հօտս մկրտեն. որ մկրտեալքն մատուցանէ յորդեգրութիւն երկնաւոր Հօրն և անուանեալ եղբայր Քրիստոսի, և առհաւատչեայ ՚ի բաց զհանդեր-

ձեռոց իւրացն զյայտնի շնորհս մատուցանել: Զինքն մարմնացուցեալ և արիւնացուցեալ 'ի վերայ սրբութեան սեղանոյն, հրամայեաց սրբութեամբ համարձակել, քաջալերութեամբ հաւատոյ մերձենալ, և ապա առնուլ ուտել և ըմպել: Իսկ ոչ մկրտեալքն թէպէտ և իցեն կատարեալ ամենայն արդարութեամբ, ոչ ունին իշխանութիւն մերձենալ կամ ճաշակել 'ի մարմնոյ և յարենէ որդւոյն Աստուծոյ. քանզի տէրունական է կանոնս: Զի մինչ դեռ մարդն կենդանի է, արժանի եղեալ վայելել յայսպիսի անանց պարգեւս, և յետ մեռանելոյ մարմնոյս ունի հաւատովք իշխանութիւն և 'ի մեռեալս սովիմբ կենդանի և իմացական պաշարաւ՝ քաւեալ 'ի մեղաց և ազատեալ 'ի տանջանաց, խառնեալ 'ի գունդս արդարոց: Եւ հրաման տուեալ մնացելոցն որ աստէն՝ զի առնիցեն յիշատակ հանգուցելոցն. զի մեռեալ է մարմինն և կենդանի է հոգին, և կենդանարար է աստուածութիւնն՝ որ առ ճշմարտութեամբ զհողեղէնն զոր ինքն ստեղծ:

Քանզի ետ յառաջագոյն աշակերտացն 'ի ժամ ընթրեացն, յորժամ կամէր մատնէր 'ի ձեռս անօրինաց, առեալ զհացն և զգինին 'ի փառս Հօր. զի մինչ դեռ էր 'ի մարմնի, անձամբ անձին յիշատակ մատուցանէր, և կերող զինքն և զԱռաքեալսն զոյգ հաւասարէր: Որպէս և մեծն Պաւղոս խորհրդակիցն Քրիստոսի ասէ՝ թէ " Հացն զոր բեկանեմք, հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի. և բաժակն զոր օրհնեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի: Քանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս կամ ըմպիցէք զբաժակս, զմահ Տեառն պատմեցէք մինչեւ գայ նա ": Զի պատմելով զմահն Քրիստոսի 'ի վերայ տէրունական սեղանոյն, հացն և գինին ոչ որպէս էրն յառաջ՝ նոյնպէս լինի, այլ մարմին և արիւն Ճշմարիտ Քրիստոսի, ոչ ապականացուի ուրուք, այլ անապականի. և մերձեցեալ ուրուք արժանապէս՝ զապականութիւնս մեր յանապականութիւն դարձուցանէ: Եւ է սա յիշատակ արարեալ Աստուածն Բանի կատարեալ և կուսածին մարմնոյն, զոր ոչ կարաց մահ արգելուլ ընդ ապականութեամբ. և խառնեալ 'ի սա Տեառն ըստ իւրոյ բարերարութեանն, և յիշատակ մերոյ մարդկութեանս: Զի եթէ առ մարմին զիմ բնա-

կիցս և ետ ինձ իշխանութիւն զիւրոյ աստուածութեանն և պատմիչ կացոյց զիս իւրոյ չարչարանացն, ահա յայտ է՝ թէ և ես ունիմ իշխանութիւն հանգուցելոցն առնել զյիշատակ նոցա 'ի յիշատակն Քրիստոսի ։ Ի յորժամ սրբութեամբ առնեմ, օգտիմ և օգտեցուցանեմ. օգտիմ՝ զի և զիմ հոգիս 'ի հանգուցելոցն խառնեմ, և օգտեցուցանեմ՝ զի վկայ եմ ճշմարիտ հաւատոյ հանգուցելոցն ։ Ապա եթէ այդ այդպէս իցէ, ոչ միայն պարտիմք հանգուցելոցն յիշատակ առնել, այլ և տուրս առատաձեռն բաշխել մեզ 'ի քաւութիւն մեղաց, 'ի գովելի հաւատս աղքատաց, 'ի հանգիստ մխիթարութեան հանգուցելոցն, և որ զկնի մեր գալոց են յուղղափառ վարդապետութիւնս ։

Իսկ վասն մեղաւորաց յիշատակի՝ որք վրիպեցան 'ի կեանս իւրեանց, և ընջեցին զգիր որդեգրութեանն Աստուծոյ, և անձամբ անձանց եղեն պատճառք ելանելոյ յերկնից յարքայութենէն, և բազմութիւնք հրեշտակացն սուգ առին վասն այնպիսեացն, և միայն սատանայ իւրովք սեւագունդ զօրօքն խնդայ, զի քակեցաւ տաճարն կենդանի, չեղեւ արժանի բնակութեան թագաւորին Քրիստոսի. քակեցաւ 'ի դասուէ սրբոցն, հեռացաւ յուղղափառ եկեղեցւոյ, չխառնեցաւ 'ի գունդն Քրիստոսի, չկարգեցաւ 'ի շրջագայ պարս հրեշտակաց լուսազգեստից, միաբանեցաւ 'ի սեւաթոյր գոյն ներկեալ մեղացն, խառնեցաւ յերամակս այծից ձախակողմանն. ժառանգն արքայութեան եղեւ կերակուր որդանցն անմահից. որդին լուսոյ բնակեաց 'ի խաւարն արտաքին. փոխանակ ուրախ լինելոյ և խնդալոյ յանթառամ պսակսն, լալ աչաց և կրճտել ատամանց, և վայ 'ի բերանոյ մի պակասեսցէ ։ Քանզի կրկին է հարուածք դժոխոցն և երեքկին. սարսուռ է քան զամենայն ցուրտ ձմերայնոյ սառամանիքն, և տապ բոցոյն այրեցող քան զամենայն հուր հնոցի. գետ հրոյ յորդեալ ելանէ քան զամենայն սաստկութիւն ջուրց բազմաց. բոցք հրեղէնք 'ի վեր ցոլացեալք, և շանթք հրաձեւք եռալով հատանեն. մթին է բոցն և խաւարային է հուրն, վասն որոյ արտաքին անուանեցաւ. հրածին է որդնն և թիւնաւոր և անքուն, և անմահ անուանեցաւ. ահաւոր են ժանիքն և անկապ. զօրավորին. անսպառ կերակուրն և ան-

դադար կեղողքն. չիք առ որ աղաղակել, և ոչ այն որ լուէ զձայն պաղատանաց. ցամաքեալ է սէր, և ոչ իջա-նեն արտասուք ընկերի 'ի վերայ սիրելեաց իւրոց. քան-զի հեռացաւ գութ, և թագաւորեաց ստուգութիւն՝ որ հատուցանէ իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր:

Բայց որովհետեւ եկն 'ի մկրտութիւն, ուրացաւ 'ի սատանայէ և 'ի խաւարային հրեշտակաց նորա, խոս-տովանեաց զՀայրն բոլորից, յանձն էառ չարչարակից լինել Աստուածն Բանի՝ որ էառ 'ի սրբոյ կուսէն զընա-կից մարմինս մեր շնչով հոգւով և մարմնով, հաւատաց 'ի սուրբ Հոգին քաւիչ մեղաց ամենայն մարդկան որ հաւատան, այսպէս և ճաշակեաց 'ի կենդանարար պա-տարագէս Քրիստոսի, և թէպէտ և մեղաւ՝ ոչ կարաց տկարութիւն մեղացն լուծանել զանբեկանելի կնիքն տէ-րունական. և զոր օրինակ առաջին մարդն ապականեալ մեղօք հող եղեալ, և դարձեալ անդրէն 'ի նոյն բնու-թիւն յերեւմանն Քրիստոսի, ոչ նոր կամ այլ մարդ փոխանակ նորա արարաւ, այլ զայն զապականեալն յա-նապականութիւն նորոգեաց, ըստ նմին օրինակի և որ յետ մկրտութեանն կարգի մեղանչէ՝ և զղջանայ և դառ-նայ յապաշխարութիւն, առաքինութիւն պիտի գոր-ծել այնպիսեացն, այլ ոչ վերստին մկրտիլ. քանզի և յառաջնումն ոչ բռնաբար ոք էած զնա 'ի հաւատս, այլ ինքն կամօք. և Աստուած զկամաւորն ընդունի յոր-դեգրութիւն: Ինքն հաւատայ բոլոր և զինքն տայ Աս-տուծոյ, որով լինի միաբանութիւն Աստուծոյ և մար-դոյ. և զի ճշմարիտն այսպէս, և մեք հաւատամք: Նա թէպէտ թերահաւատ լինիցի ըստ մարդկային մտաց, Աստուած յիւրումն հաւատարիմ է, զտուեալն պար-գեւսն ոչ հանէ: Նա յորժամ դատի, զմեղսն դատես-ցէ. սուրբ մկրտութիւնն ոչ լուծանի, և ոչ ընդ դա-տաստանաւ անկանի:

Եթէ կամիս, առ քեզ միւս եւս տարացոյց: Կա-տարեալ մեղաւ մարդն առաջին 'ի դրախտին. 'ի հողոյ մասն դարձաւ յերկիր, իսկ կենդանի փչումն ոչ անկաւ ընդ ապականութեամբ, այլ վերաբերեցաւ ըստ առա-ջին բնութեանն: Կնիք հաւատքն են՝ որ 'ի սուրբ Եր-րորդութիւնն, որում լուծանել անհնար է, և կամ ընդ ապականութեամբ անկանել: Այս եթէ ոք որպէս

հաւատայն կամօք՝ դարձեալ ուրանայցէ, ինքն 'ի բաց կեայ 'ի կենացն, կեանքն ոչ մեռանի ընդ մահկանացուին. Թուի ինձ և ամենեցուն՝ թէ այնպիսումն յիշատակ չէ արժանի առնել, և ոչ տուրս բաշխել 'ի քաւութիւն մեղաց նորա։ Այլ եթէ 'ի ժամ վախճանին զղջասցի, ընդունել արժանի է՝ հայելով 'ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ. 'ի վերայ այսր տուրս տալ արժան է յանուն հրաժարելոյն, թերեւս ընկալցի ողորմութիւն՝ գթացեալ 'ի նա։

Իսկ վասն անմեղ երախայիցն որք հրաժարեցին յաշխարհէս առանց մկրտութեան, որպէս ասասցուք նոցա անմեղս. զի առաջին պատուիրան մկրտութիւնն է, զի 'ի նմա կատարին հաւատքն. և նա արհամարհեաց զայն և զբոլորեցունց հայրն զԱստուած և զքաւիչ զհոգին սուրբ և զմիածին որդին Աստուծոյ՝ որ խոնարհեցոյց զինքն զբոլորն դնել զաջ մարդկութեանս 'ի վերայ աստուածութեանն. և Մկրտիչն 'ի բաց հրաժարէր ասելով Ինձ պիտոյ է 'ի քէն մկրտել, և դու առ իս գաս։ Իսկ Տէրն մեր զի զմարդիկ որդիս Աստուծոյ արասցէ, ասէր՝ Թոյլ տուր, զի այսպէս արժան է մեզ լնուլ զամենայն արդարութիւնս. փութամ մկրտել 'ի մարդոյ, զի կատարեցից զարդարութիւնս ամենայն, որչափ եւս առաւել մարդ փութասցի ապաւինել 'ի սուրբ ջուրս աւազանին, զի առցէ զանջինջ որդեգրութիւնն Աստուծոյ։ Արդ որ զայսու ամենայնիւ արհամարհեաց և զանց արար, եթէ արժա՞ն իցէ նմա անմեղ ասել՝ որ լի է ամենայն կորստական վնասիւք։ Այլ եթէ ասիցէ ոք, 'ի տղայութեանն վրիպեցաւ, ես դիտեմ զայնպիսեացն զվնաս զծնողացն արկանել. և զի՞նչ առ պատուիրանն. եթէ յօտարէն սպանաւ, սակայն մեռաւ. և եթէ յեղբօրէն, նոյն անցք անցին. և բազում որդիք և 'ի հարց իսկ մեռան։ Մահն մի է ամենեցուն, իբր բաւական է վրէժ առնուլ 'ի վնասեցելոյն և 'ի վնասակարացն։

Ասեմ՝ թէ յայնպիսեացն անուն ոչ է արժան պատարագս մատուցանել, քանզի 'ի կենդանութեանն իւրում ոչ եղեւ արժանի կենարար շնորհին։ Ո՞վ այնչափ յանդուգն իցէ և տգէտ, որ աստի անդրոշմն յաւղարկեցաւ, և քակեալ տրոհեցաւ բարժանելեաւն և անբարժանելեաւն. զոր չիք հնար 'ի միմեանս յարել

մինչեւ 'ի ժամանակս վերստին Նորոգմանն[1] . այլ տուրս տալ միայն վասն այնպիսեացն յարժանաւոր տեղիս . աղաչել զգատաւորն ամենեցուն բազում բարեխօսիւք, զի ապրեցուսցէ զվրիպեալն յանշէջ հրոյ գեհենոյն[2], յոր երթալոց է սատանայ և ամենայն գործակցօքն իւրովք : Յորմէ պահեսցէ Քրիստոս Աստուած մեր զսիրելիս իւր և զհամօրէն գինս արեան իւրոյ . և նմա փառք յաւիտեանս . ամէն :

1 Պակասին բառք ինչ :

2 Կայ վրիպակ ինչ գրչի . ապա թէ ոչ՝ չելանէ ստոյգ իմաստ : Եւ կամ իմա այսպէս . թէպէտ և անկնունքն չափահասս ունի 'ի դժոխս երթալ, այլ եթէ անչափահասս գտցի կամ տարակուսելի, յայնժամ թերեւս օրէն իցէ աղօթել միայն առանց պատարագի . զի գոնեա լիմպոսի արժանի լիցի, և ոչ դժոխոց : Դժուարաթարգմանելի են և բանք սորին Օգոստինոսի առ աստուածաբանս վասն անկնունք տղայոց զրկելոց յարքայութենէ, թէ յոր վիճակ անկցին :

ԿԱՆՈՆՔ

ՎԱՍՆ ԴԻՒԱՀԱՐԱՑ՝ ԵԹԷ ՊԱՐՏ Է ՕՐԷՆՍ ՏԱԼ, ԿԱՄ ԵՐԱԽԱՅԻՑ ԿՆԻՔ՝ ՄԻՆՉ ԴԵՌ ԴԵՒՆ Ի ՆՄԱ ԻՑԷ

Բազում են ախտք 'ի մարդն, վասն զի ունի մարմին չարչարելի. և են յախտիցն որ 'ի ձեռն ճարտար բժշկաց ընդունին զառողջութիւն, և են որ ինքեանք իսկ ախտքն դիւրաւ թօթափին 'ի մարմնոյն, և են որ անբուժ յերկար հիւանդութիւնս գործեն, միանգամայն և մահ իսկ 'ի վերայ ածեն: Այլ են ամենեքեան եկամուտ ըստ իւրաքանչիւր պատճառի ժամանակացն կամ 'ի խորշակաց, կամ յանչափ խառնակութենէ, կամ 'ի սառնամանեաց ցրտոյ, կամ 'ի ժահահոտութենէ օդոյն, կամ 'ի գէջ խոնաւութենէ: Դարձեալ լինին ախտք և 'ի յոլով կերակրոց և յերկար անսուաղութենէ. և այլ բազում պատճառք են ցաւոց զոր գիտեմք ամենեքեան: Նայց նման դիւահարութեան միւս եւս այլ տեսակ է՝ եթէ խելքն ուրուք վնասեալ են յանչափ արկածից ստամոքսին ցաւոց. և մանաւանդ ընդ ժամանակս ժամանակս ընդ լնուլ լուսնին և ընդ մաշել՝ աճմունք և նուազութիւնք լինին ամենայն կենդանեաց, կամ 'ի զեղուլ խելացն, կամ 'ի նուազել, կամ յերկուսին յուզի ախտ ցաւոցն՝ փրփրէ այնպիսին, և արիւնախառն բերելով ընդ բերանն և ընդ քիթն, զարկանի ցնորի յիմարի և միտքն յապուշ դառնան: Այլ յորժամ դադարէ ախտն, անդրէն ինքն 'ի նոյն յառաջին միտսն դառնայ. հարցեալ ուրուք, անյիշելով պատմել ոչ գիտէ. կարծիս տայ ամենեցուն՝ զի 'ի դիւէ չարչարի և ոչ 'ի ցաւոց: Եւ որ այսպիսեացս իբրև հասանէ առողջութիւն. և է՞ ոք որ նովին վախճանի: Եւ դարձեալ այլ ախտ, զոր կաղացաւութիւն կոչեն և թիկնա֊

ցաւութիւն. և յայլ օդից ոտից, ձեռաց, ողաց, կարկամելով սարսառելով և դողալով բերէ զնմանութիւն դիւահարի. մանաւանդ զի օր ըստ օրէ լինի և ժամ ընդ ժամ, և է զի յետ ամսոյ, և է զի մի անգամ 'ի տարւոջն: Այս արդ պատճառք նոցա յայտնի են. 'ի ձեռն բժշկաց բազումք ընդունին զառողջութիւն. բայց մարդիկ այդմ ամենայնի դիւահարութիւն ասեն:

Այլ վասն այնոցիկ որ չարչարին յայսոց պղծոց, յայտնի է և ոչ կարեմք ուրանալ. և մանաւանդ զորս ածէին առ տէր Յիսուս, և բժշկէր զբազումս 'ի նոցանէ բանիւ միայն և ոչ մարմնական հնարիւք. նա և զանուանս եւս ասէր, զոր մարդիկ յախտէ անտի սովորեցան կարդալ վերնոտ և լուսնահար: Այո՛ աղաչեմ, յայսմ վայրի միտ դիր. է ուրեք՝ որ իբրեւ զմարդ և զԱստուած 'ի միասին՝ ուր բացէ 'ի բաց աղաղակէին դեւքն աղաչելով, Գիտեմք զքեզ ով ես սուրբդ Աստուծոյ, մի յառաջ քան զժամանակն տանջեր զմեզ: Այս խոստովանութիւն յակամայ դիւացն՝ զաստուածութիւն Որդւոյ յայտ առնէին: Իսկ ուր ձեռն դնէր 'ի վերայ հիւանդացն, իբրեւ զմարդ աղաչելով զԱստուած՝ զբժշկութիւնս կատարէր: Իսկ ուր զվերնոտսն և զլուսնահարսն և զայսս պիղծս սրբէր, անդ իբրեւ զմարդ և զԱստուած. քանզի դեւն 'ի ձեռն մարդոյ Աստուծոյ լսէ և ելանէ 'ի մարդոյ: Իսկ ջերմանք և հիւանդութիւնք և վերնոտք և լուսնահարք՝ մարդոյ առանց դեղոց ոչ լսեն, իսկ Աստուծոյ ամենայն ցաւք լսեն և բժշկին. որպէս 'ի Կափառնաումն սաստեաց ջերմանն, և գնաց 'ի նմանէ:

Արդ յայտնի է զի գոն դիւահարք, ոմանք 'ի ծածուկ և ոմանք յայտնի: Այս են պատճառք մտի դիւին 'ի մարդն՝ մեղք. և մեղքն բազում մասամբ պաշտին 'ի մարդն, սրտմտական, ցանկական, ուրացական, ամբարտաւանական: Սրտմտականին պտուղ սպանութիւն, ցանկականին պոռնկութիւն, ուրացականին ստութիւն, ամբարտաւանականին ագահութիւն. չորքս այս միաբանին ընդ միմեանս և պատին զմարդոյն և պատրաստին բնակութիւնք սատանայի. և անուանին սոքա գազանք բազմագլուխք, և կամք մի է ամենեցուն: Որ էանց զհետ ցանկութեան, պարարէ զմարմինն պէսպէս

խորտկօք և աղցի աղցի ըմպելեօք, յանկողինս փափուկս ննջել խոզաբար. այնպիսիքն կատարեն զկամս ոչ զմիոյ և զերկուց, այլ զամենայն դիւաց, որով ծածկապէս և յայտնապէս հանեն զնա յԱստուծոյ։ Իսկ որ չոգաւ զհետ սրտմտականին, հեռացաւ 'ի մարդկային բնութենէն, և նմանեցաւ չար գազանի 'ի մռնչել և յափշտակել, 'ի բեկանել զիւր մարմնակիցս, միանգամայն ապականել զպատկեր Աստուծոյ։ Իսկ ուրացականն որ ծնաւ զստութիւն, եղեւ անաստուած, գործեաց առանց պատկառելոյ զամենայն չարիս. սա ոչ միայն դարան է դիւաց, այլ և կամակից չար կամաց նոցա։ Իսկ որ յաճախեաց յամբարտաւանութիւն, սա է որ կատարեաց զկամս առաջին թշնամւոյն մերոյ՝ ընդ որ եմուտ մահ յաշխարհ և տարածեցաւ յամենայն մարդիկ։ Այլ որ յայսոսիկ ըմբռնեալ են, ոչ ինչ փոյթ առնեն զանձանց բժշկութենէ. քանզի և ոչ դեւք յայտնի չարչարեն զնոսա, այլ 'ի ներքուստ հաշեն և մաշեն զանուրս ոգւոցն անմահութեան։

Իսկ որ յայտնի յայսոյն պղծոյ լլկին, կամ երախայ կամ կնքաւոր, կամ արդար կամ մեղաւոր, կամ ծեր կամ տղայ, և ոչ ելանէ դեւն յումեքէ 'ի նոցանէ, երկու պատճառք երեւին յայսմ տեղւոջ, դիւին բռնութիւն և մարդոյն տկարութիւն. և տկար ոչ մարմնոյ զօրութիւն ասեմ, այլ ոգւոյն անօսրութիւն. և դիւին բռնութիւն ոչ անպարտելի զօրութիւն է, այլ լրբութիւն։ Այլ զօրացուցանէ զդեւն մարդոյն անժուժութիւն. քանզի ցանկայ պէսպէս կերակրոց և ըմպելեաց, գծագրէ յիւր ոգիսն մարդն զաղտեղութիւն և զանհաւատութիւն։ Բայց ես ասեմ՝ թէ բնականաբար և բարոյականապէս զոր կարէ տանել բնութիւն դիւին, հանապազ ցանկայ համոց կերակրոց և ըմպելեաց. իբրեւ իւր չիք ճաշակելիք և ուովայն, նրբի սպրդէ մտանել ընդ կերակուրն 'ի սիրտ մարդոյն, և քարշէ հանէ յինքն զհամեղութիւնն և անյագ առնէ զմարդն յորկորստութիւն և առաւել յարբեցութիւն, իբրու թէ 'ի ձեռն մարմնոյն ինքն կերակրեսցի և ըմպիցէ։ Այլ առնէ իւր բնակութիւն ոչ միայն զմարմնոյն թանձրութիւն, այլ և զնրբութիւն ոգւոյն. ուսուցանէ գործել զամենայն չարիս։ Այս է որ ոչ թողու զմարդն մինչեւ յօր վախճանին։

Իսկ ուր դիպի մարդոյն առաքինութիւն կարծել ո-րոշել յամենայն չարութենէ, զոր ոչ ինչ գիտիցեն ա-մենեւին մարդիկ՝ զի զարտաքոյս տեսանեն, և չարչարի այնպիսին 'ի դիւէն, և բազում անգամ վաստակօք ոչ կարէ հալածել զդեւն յինքենէ, կարծեմ թէ դեւն տեղեկագոյն է ներքին գործոց նորա քան զմեզ՝ ըմբռ-նեաց զնա, կամ յառաջին ստգտանելի երկեցոյց զնա, և կամ առժամայն 'ի վատթար խորհրդոց՝ յորմէ արկ ձեռն և սկսաւ չարչարել, արար զմարդն անհոգ հանգիստ։ Ապա թէ մարդն յառաջագոյն անարատ էր, և առժա-մայն 'ի յստակ խորհուրդս, ահա յայտ եղեւ դիւին լրբութիւնն և անձանձրոյթ համբերութիւն։ Աստ ոչ միայն ձնշել 'ի պահոց պիտի, այլ և սուրբ աղօթս առ Աստուած, և 'ի բազում տեղիս՝ ուր սրբոց ոսկերք հան-գուցեալ են՝ ուխտք և խնդրուածք, զի հեռասցի չարն 'ի մարդոյն։ Ապա եթէ զայս ամենայն կատարեալ իցէ, և դեւն ոչ ելանէ 'ի նմանէ, և մարդն ոչ կասիցէ և թուլանայցէ յառաքինութենէ մինչեւ յօր վախճանի իւրոյ, այնպիսումն ասեմ՝ եթէ երախայ է, կնիք տալ արժան է. և եթէ կնքաւոր է, օրհնս։ Զի զայնպիսի առաքինի այր դեւ յԱստուծոյ հեռացուցանել ոչ կարէ, այլ յաղթի պարտի և ամաչէ. որպէս երբեմն առ կա-տարեալ նահատակին, որոյ առաքինութիւնն մինչեւ ցայսօր հնչէ յեկեղեցւոջ։ Բայց այլոց դիւահարաց՝ որ պորտաբոյծք են, որ պարարեն զդեւն և զանձինս 'ի միա-սին, և անյագ են յանառակութիւն, եթէ երախայ իցէ՝ կնիք չէ արժան տալ, և եթէ կնքաւոր՝ օրհնս, և վկայէ մեզ տէրունական հրամանն. «Մի տայք զսրբութիւն շանց, և մի արկանէք զմարգարիտս առաջի խոզաց»։

Ապա եթէ ոք ասիցէ, տղայոց զինչ մեղք էին, զի անդստին 'ի սկզբանն սկսաւ չարչարել զնոսա, զայս ա-սեմ՝ եթէ է ուրեք, զի Աստուած իբրեւ զմարդ դատի զաշխարհ, և է ուրեք իբրեւ զԱստուած. ուր ըստ գոր-ծոց հատուցանէ իբրեւ զմարդ, որ իշխէ դատել. իսկ որ չեւ 'ի մեղս եկեալ է, իբրեւ զկանխագէտ՝ զի ար-գելցէ 'ի չարէ։ Տես իսկ զի աշխարհի օրէնք թագա-ւորաց 'ի յանցաւորաց առնուն վրէժս, իսկ Աստուած 'ի յանցաւորէն և յազգէն. 'ի յանցաւորէն որպէս օ-րէնսդիր, 'ի յազգէն իբրեւ զյառաջագէտ։ Անորէն

հարցուածս և առանց զատուցանելոյ չիք պատասխանի. եթէ յախտէ՞ իցէ, եթէ յաշխարհէ. եթէ յախտէ՝ յոր տիս հասակ լեալ իցէ, և զինչ պատճառք յանցանաց են. եթէ ուրացող իցէ՝ ոչ մարթի, եթէ արիւնահեղ է՝ նոյն է, եթէ պոռնիկ իցէ, եթէ վրիպակաւ 'ի տղայութիւնն իցէ, իբրեւ եթէ միով ժամու և կամօք 'ի զղջումն եկեալ իցէ, և յայնմ հետէ բազում առաքինութիւն ցուցեալ իցէ վկայութեամբ եղբարց և գլխաւորին, մերձեալ եւս իցէ 'ի ծերութեան ժամանակն, անձամբ անձին այնպիսւոյն չէ արժան յօժարել 'ի ձեռնադրութիւն։

Այլ վասն կարօտութեան պիտոյից և վասն բազմաց օգտի մերձաւորագիտացն բանի արժան է ածել զայնպիսին յերիցութիւն. զի առաքինութեան ծնունդ է, լինի բազմաց բարեաց պատճառք։

Ապա թէ ոմն լի հասակաւ էր և հասեալ 'ի չափ մըտաց ճանաչել զչար և զբարի, և ընտրեաց զչարն և անարգեաց զբարին և անխտիր եղև 'ի պոռնկութիւն, և ապա կամ յամօթոյ մարդկան, կամ 'ի բռնաւորի յերկիւղէ եկն յապաշխարութիւն, և արգելեալ խափանեցաւ յանառակ գնացից, մարդասիրութեամբ արժանի է մերձենալ 'ի սրբութիւնն, և զամենայն աւուրս կենաց իւրոց նովին կատարել յերիցութիւն։ Ոչ անձամբ և ոչ այլով յորդորելով զնա չէ օրէն ընդունել. 'ի մեղս անդ հայեսցին, և 'ի ժամանակս տիոյն՝ յորում գործեացն. եթէ յերախայութեան իցէ՝ ունի համարձակութիւն, եթէ 'ի կնքաւորութեան՝ զատուցեալ որոշեսցեն, և զառաքինութիւնն ընտրեալ փորձեսցեն, և զարժանաւորն յառաջ մատուսցեն. քանզի մարդիկ են, և յամենեսեան գոյ հոգի Աստուծոյ։

Ապա թէ ոք վասն իւրոյ հպարտութեանն մարմնաւոր սէր ունիցի ընդ ումեք, մարմնասիրագոյն յանդգնի, և արհամարհէ զաստուածային կանոնական հրամանս, և զանարժան յառաջ մատուսցէ, և զմարդկային միտս գողանայ, և պատճառս զկանոնս ունի՝ թէ հրամայեն զապաշխարողս ընդունել 'ի ձեռնադրութիւն, և զայս եւս պարտ է նմա գիտել. զի Աստուած որ քննէ ըզգաղտնիս, ըստ ներքին գիտութեանն դատի զդատաստան. զի ոչ միայն յապաշխարողաց պիտի ընտրել և

առնել զարժանն, այլ և յանապաշխարողաց. քանզի բազումք են որ յաչս մարդկան անմեղք երևին, այլ՚ի գործ Աստուծոյ անպիտան, գիրգք, յիմարք, ցնորեալ, անսէր, ապուշք. Թէ և անասնոց հովիւ արասցես, ոչ երբեք յառաջ անցեալ հանգոյց զմիտս հովուապետին: Իսկ զիա՞րդ արժան իցէ յայնպիսեացն յառաջնորդու- թիւն մարդկան, ասելով կեղծաւորութեամբ՝ թէ ոչ ինչ գիտեմ զյանցանս դորա: Վասն որոյ (որ) ետ առ- նել և որ արար, երկոքեան ընդ դատապարտութեամբ են յամենագէտ ատենին Աստուծոյ:

ՎԱՍՆ ՀՈԳՒՈՅ ՄԱՐԴԿԱՆ

ԹԷ ՈՒՍՏԻ ԳԱՆ, ԵՒ ՅԵՏ ԵԼԱՆԵԼՈՅ Ի ՄԱՐՄՆՈՅ ԱՌ ՈՎ ԵՐԹԱՆ, ԿԱՄ ԹԷ ԱՌԱՒԵԼ ԻՄԱՍՏՆԱՅՑԵՆ *

Զի գոն և հոգիք՝ զայս և բնութիւն մերոյ լինելութեանս ցուցանէ. քանզի կրկին է տեսակ մարդոյ, մին շարժէ և միւսն շարժի. շարժողն ունի զիմացական բնութիւն, և շարժեցեալն գործէ զմնողական տեւողութիւն. և է միութիւն յորժամ երկոքեան ունիցին զմնկեցութիւն. ապա թէ թողցէ շարժողն, անկեալ դնի մարմինն անխլրտելի: Բայց օրհնաբերն մեր զհոգի մարդոյ փչումն Աստուծոյ ասէ. և նորուն ծանօթ և բարեկամ ոմն մարգարէ իբրեւ յերեսաց Տեառն ասելով "Հոգիք յինէն արձակին, և զամենայն շունչ ես արարի, ասէ Տէր". նովին հոգւով Ովսէէ մարգարէ ասէ. "Ո՞վ հաստատեաց զհոգի մարդոյ ՚ի նմա": Բարւոք է այն միաբանութիւն, զի առանց Աստուծոյ եղեալ և ոչ ինչ. այլ զորպիսութիւնն պիտի իմանալ: Զի արար Աստուած զարարածս գիտեմք՝ ոչ ՚ի նիւթոյ և ոչ ՚ի հանդոյ իմիք էութենէ, քանզի անհաս բնութիւն իմանամք զԱստուած. իսկ արարածս հաստատող: Դարձեալ յոչնչէ ոչ կարեմք ասել զայս մեծ մարմինս արարածոյս, և ոչ ինքնաբոյս գոյացութիւն, նա և ոչ ՚ի վարանս տարակուսի անկանիմք թէ ուստի եղեւ բնական կամքն Աստուծոյ իմանալ և առնել ինչ. այլ միշտ Աստուած, միշտ արարող զօրութիւն ընդ իւր: Եւ յորժամ կամեցաւն՝ նոյնպէս կամեցաւ. զոր ունէր յիմանալւոյն՝ էած ՚ի գոյացութիւն, զի իմանալեաց իցէ արարիչ

** Զհնդկեսին հաստակոտորդ զորոց յիշեալ էաք յառաջնում պատմագրութեանն, ցարդ չընկալեալ ուսմունք զայլ օրինակ, յարեմք ՚ի կատարած ճառիցս, անյար միմեանց որպէս գտաք յօրինակին գրեալ ՚ի ՆԼ. ոչ իբրեւ ամբողջ յօրինուած ճառի և ոչ դարձեալ անկարգ պարզաբանութեան, այլ ունելով անթերի օրինակաց, յորոց միաբանութենէ թերեւս ՚ի յայտ գայցէ հարազատութիւն իմաստիցն:*

բնական իմացութիւն։ Իսկ արարչական զօրութիւնքն՝ զկամըն նիւթն անմարմին. իսկ արարչութիւնն զանմարմնոց և զմարմնացեալն 'ի բաղմադիմի մասունս, յիւրաքանչիւր 'ի զարգս, զի իցէ ոտան մի, և ատեղն մի, և արմատն բաղում, և յատոց անտի բաղմատեսակ շառաւիղք։

Արդ որպէս վերագոյն ասացաք՝ յերկնէ երկնայինքն և յերկրէ երկրայինքս, և մարդ խառնուած յերկնէ և յերկրէ. անօսրագոյնն յերկնէ, Թանձրագոյնս յերկրէ։ Օ ի Թէ զգոյացութիւնս հրեշտակաց ծնունդ ասեմք երկնի, հրոյ և օդոյ, որպէս և մեծն Դաւիթ ասէ, "Արար զհրեշտակս իւր 'ի հողմս„ և զպաշտօնեայս անուանէ հուր կիզելոյ, ապա յայտ է եթէ ոգիք մարդկան 'ի նմին նիւթոյ գոյացեալք՝ կամօք արարչին առաջին 'ի բնութիւն մերոյ լինելութեանս, ոչ հրեշտակացեալք և ոչ դիւացեալք ըստ ումանց անուանելոյ, այլ միայն հոգիք և հոգիք մարդկան։ Հոգիք հրեշտակաց պարզ բնութիւն, անմարմին, անյօդ, անտրակ, անքանակ, անձն կատարեալ. և կատարելութիւն անձին ոչ յումեքէ, այլ ինքնակատար էութիւն, կատարեալ գոյացութիւն։

Իսկ ոգիք մարդկան գոյացութիւն պարզ, էութիւն յստակ, սուրբ, մաքուր, իմացական բնութիւն, ձեւ սկզբնատպին, հարկաւոր շարժմունք, վերաբերութիւն, անմահ տեւողութիւն, յարկակից մարմնոյ, միաբան որակութիւն, անձանձրանալի միութիւն, անբաժանելի մասունք, անհաստ զօրութիւն, անծերանալի յերկարութիւն, անտեղի բնակութիւն. յառաջ քան ըղկալն 'ի մարմին 'ի գոյացութիւն եղանութեանն՝ ունի իմացական, անքանակ. և 'ի մարմնի եղեալ զամենայնն ունի զկարգ որպէս կամի անխարժել։ Այլ իմանի բնութիւն տարբերել ընդ մարմնոյն. բայց ես ասեմ ըստ բնութեան և ըստ բարոյական ձեւացելոյ հոգւոյս զառ 'ի միմեանց զմերձաւորութիւն։

Ոչ եղև քնար, այլ 'ի ձեռն քնարահարին. գեղեցիկ են ձայնք երաժշտականք, այլ երաժշտականաւն. տեսեր զքնար ինչ շինուած, ոչ 'ի նմին հարեր կացեր, այլ Ճարտարապետին ետուր զգօղութիւնն։ Ապա Թէ ոչ իցէ քնարն, չերեւի քնարահարն. սոյնպէս և ամե-

նայն գործիք ձայնաւոր երգոյն 'ի ձեռն արուեստաւո-
րին երեւին։ Ապա թէ գործիքն ապականեալ իցեն,
իբրեւ թէ ոսկեայ փող ջախջախեալ, աղի խանուեալ,
և ձայնարկուն առաջի և լի արուեստիւն և գիտութեամբ,
ոչ կարէ ցուցանել զհանդէս առաւելութեան արուես-
տին. և զառանձին ամենայն մասամբ ապականեալ 'ի գի-
տութեանն։ Ապա թէ կատարեալք առ միմեանս համ-
դիպեսցին, ախորժելիք և մխիթարելիք առ միմեանս հանգի-
պեսցեն բազմամարդոյ քաղաքաց, և սահմի իւրաքանչիւր
բնութիւնք զատ և որոշ խառն բնութեամբն։

Ապա կարի գեղեցիկ մեր արարիչն զբնութիւն մարմ-
նոյս հաստատեաց չքնաւած բաժանելի, և զզօրացու-
թիւն հոգւոյս ասոր անբաժանելի բնութիւն. և միա-
բանեաց իբրեւ քնարահար ընդ քնարի, զի շարժեսցի
և շարժեսցէ զանձն 'ի տեսանել, զռնգունս 'ի հոտո-
տել, զքիմսն 'ի ճաշակել, զլեզու 'ի խօսել, զոտսն յըն-
թանալ։ Օ այս ամենայն զբաղանութիւն մասանցս մարմ-
նոյ շարժէ 'ի կենդանութիւն և 'ի գործառութիւն զօր-
քան ժամանակ միաբանութիւն է շարժողին և շարժե-
ցելոյն։ Ապա եթէ չքանեսցէ՝ սա քակտեալ և նա 'ի
բաց կացցէ, լռեալ զատուցեալ լինի ամենայն բազմու-
թիւն արուեստիցն. սա դառնայ յիւր բնութիւնս, և
նա վերադառնայ յիւր կայանն. ինքն յինքեան իմանայ,
ինքն յինքեան հանգչի, ինքն յինքեան առաւելու, ինքն
յինքեան խնդայ, ինքն յինքեան տրտմի, ինքն յին-
քեան շարժի, ինքն յինքեան և դադարի, ինքն իւր
բաւական ինքնագոյ իմացութիւն, ինքնալոյր, ինքնատես։

Իսկ եթէ ոք զանազանեաց կամ զկայենից հոգւոց կա-
մեսցի գիտել, զհետ եկեսցէ բանից մերոց. մի զետնա-
քարշ գնացիւք և մի ծովականն ձանձրահոգութեամբ
և մի առասպելական բարբանջմամբ, այլ ճշմարիտ վար-
դապետութեամբ վկայութեամբք սուրբ գրոց. ուր Ա-
ռաքեալն յափշտակեցաւ, ուր պարգեւքն պատրաստեալ
են. զոր մարմնաւոր զգայութեամբքս թարգմանել ոչ
կարեմք, զանյօդ տեսլեացն՝ վերնոց քաղաքն ասեմք, վե-
րին Երուսաղէմ անուանեմք նմա, այլ ազատ բանա-
կետղ. անդ բիւրաւորք հրեշտակաց, բանաւոր իմանա-
լի, և ոչ զգալի հոգիք են անդ մարդկան։ Այլ զարդա-
րոցն կատարելոց կամիցիս գիտել, թանձրագոյն ասա-

ցից. յորմէ նիւթոյ առաւ, 'ի նմին և չոգաւ դադա֊
րեաց: Լուր և մեծին Անտոնի վկայի յուսուցանելն մա֊
նաւանդ և զձգնաւորականացն փիլիսոփայից. իբրև՛ հա֊
ձեաց զմիտս նորա արարչութեանն ձեռնարկը, առաց և
վասն հրեշտակացն կայանից՝ զուրբ զանազանական զան֊
պդոտր զհոգևոր վերինս, զոր և բանադրեալ Նորաբեալն
անուանեալց:

Նաև թէ որ 'ի դրեալին Մովսէսի ընթացի, և փը֊
չումն յԱստուծոյ զհոգին մեր առեալ, և զայն եւս ի֊
մացի անկանել նմա 'ի մեծ վարդապետութի, մին֊
չեւ զանմահութիւն Աստուած 'ի ձեւս մարմնոյ ածել՝ փչելն
որպէս թէ բերանով, ուղղակի և շրթամբք, հարկ է
եթէ ամենայն անգամէն զհետ զայցեն, զոր քաւ և մի
լիցի, և մի 'ի միտս անգամ այս եկեսցէ ումեք՝ զԱս֊
տուած 'ի կարօտութիւն զգայական գործւոյ ածել. այլ
խնացուք զփչելն ոչ 'ի նմանէ 'ի նա, այլ նմա փչելն զնա
հոգևոցեալ, որպէս զանգղային գոյացեալ, որպէս զանհո֊
դոյն հոգևոցեալ և զկենդանութիւն եղ 'ի վերայ նորա:

Ոչ եթէ յԱստուծոյ էութենէն փչումն առեալ,
զինչ պիտոյ էր լսել զձայնն "Փչեաց յերեսս նորա
շունչ կենդանի, և եղև մարդն 'ի հոգի կենդանի":
Իբրև յայտնի է զօրութիւն բանին, անուանեալ զա֊
ռաջին արարչութիւնն հոգւոյն շունչ կենդանի իբրև
զմի արարչութիւն. այլ վասն մեծախորհրդութեան՝ զի
պատուականագոյն երևեսցի մարդն յարարչութեանն՝
մեծարեաց զնա. իբր զի ոսկեղծ ձեռօք զմարմինն, և
բերանով զփչումն հոգւոյն: Վասնզի անձնախառն է աս֊
տուածութիւնն և անշարադրութեամբ պարզեալ է,
ոչ ինչ զանազանեցաւ անուանել զմեր բնութիւն պատ֊
կեր աստուածութեանն. իբրև յայտնի է խնամոց
եթէ որչափ հեռի են 'ի միմեանց մարդ և Աստուած՝
բնութեամբ: Ուստի և մեծ մարգարէն Եսայի ասէ
զԱստուած և հիացեալ զարհուրեցաւ. զզօրութիւնն
պատմէ, զխնկութիւնն լսէ. և զխոստացեալ զմեր բնու֊
թիւնս՝ խոնարհութեամբ բարբառի. "Յինէն արձա֊
կեն հոգիք, և զամենայն շունչ ես արարի, ասէ Տէր":

Նա յայտ է արարչութիւն հոգւոյ. արձակին կա֊
մօքն Աստուծոյ յանօսր բնութենէ, որպէս վերագոյն
ասացաք. կենդանածնեցան երկինք մօտաւորս իմանա֊

լիս, և ոչ շօշափելիս։ Այնպէս և յորժամ արտաքոյ մարմնոյս եղեալ ոգիք, զամենայն արտաքնոց զգայսն առեալ և ընդ նոսա լինելով՝ ոչ կարէ 'ի մարմնի լինել. և ոչ զպէտս մարմնոյ կատարել. որպէս հարկեալ էր յառաջագոյն 'ի բնութենէն չելանել 'ի մարմնոյն, նոյնպէս ոչ յետ ելանելոյն անկանել նմա ընդ մարմնական պիտոյիւք մինչեւ յօրն յայն յորում յայտնեսցի արարիչն արարածոց։

Բնութեամբ կրկին է տեսակ մարդոյ, մին կառավար և երասանակալ և ուղղիչ, և միւսն բնակարան բնակողին և շինած զարմանալի, անմահական հոգւոյն անուրանալի բնակարան. որով իմանալին ընդ մարմնականս ընդ այս կենցաղավարութիւնս սովոր հաղորդի մնալով յուրախութիւնս, և տեսանելիս ընդ աներեւաներին հաղորդեալ՝ ոչ հեռանայ 'ի թանձրութենէ։ Զի սա քաղաք է իշխանականին, զարմանաւոր, ծննդական և կենդանի տաճար, այլ եղծանելի և արագալոյծ և առժամեայն վայելչութիւն. իսկ տիրականն՝ իբր զթագաւոր և տեսուչ և դատաւոր խրատախորհրդութեան, զի ոչ ունի պէտս առ զարմանս ծննդեան. սակս այսորիկ և անապականելի և անապական. զսա աստուածային օրինադրին Մովսէս փչումն յԱստուծոյ ասաց։ Որդ մի ոք ծառայեսցէ բանին, այլ մնասցէ հնազանդեսցի. զի անհանճար խորհրդոյ է իմանալ փչումն յԱստուծոյ՝ բերանոյ և արնգանց որոշեալ տեղի. սակս և այլն 'ի ներքս եկեալ լինելն մասունք մարմնոյն, և զանմարմին և զանկարօտն ընդ զգայականիս շինեալ կարօտութեամբ։ Այլ 'ի սա փչել զգոյացուցանողն հողմնշարժ կենդանութեամբ հաւանելի է. յորմէ եղեալ մարդն 'ի հոգի կենդանի՝ աստուածահրաշ միաւորութեամբն հաստատեալ ըստ եղութեան թագաւորական բանին թէ “Ահաստատեաց զոգի մարդոյ 'ի նմա”։ Այլ և արձակեալ որ ոչ հաստատեալ, զոր Երեմիաս ասէ. “Կենդանի եմ ես, ասէ Տէր, զի հոգի յինէն ել”. որով յայտ արար զնա միայն զօղ արարիչ բարեացն կամօղաց։

Աստուած անհասանելի բնութիւն է, ոչ ինչ հատեալ լինի յԱստուծոյ. և դարձեալ ոչ այլ ինչ յա-

ռաջին կայր նիւթ յորժամ ստեղծանէր զպատուականն զայս հոգի. այլ և ոչ ինքնաբոյս եղեալ ըստ ինքեան, զի չէ ոք մշտնջենակից Աստուծոյ. զի ոչ է յաւիտենից եղեալ. զնորա սահմանս զլինելութեան ոչ ոք գիտէ. այլ սա ոչ է անխնդրելի, զի արարիչ սորա Աստուած է: Այլ զի երկնային է հոգւոյն բնութիւն, ցուցանէ զի ելանելով 'ի մարմնոյս՝ ոչ ստորիջէ յերկիր. այլ զբարձրանալոյ մայրածննդեան իւրոյ ցուցանէ զիմանալւոյն երկիրն: Այլ որոշեալ մարմնին յիմացականէն՝ ոչ վերաբերի 'ի գերակայն, այլ վայրիջի յերկիր ծնօղ իւր. յորմէ յայտ է թէ յախտականէս զախտաւորն ստեղծ Աստուած, և յանախտէ զանախտն. և յետ որոշմանն ոչ հեռանայ, այլ յիւրն երթեալ դադարէ 'ի տեղիս, ըստ բանին "Դառնայ մարդ 'ի տուն իւր յաւիտենից. և հոգին դառնայ առ Աստուած որ ետուն զնա":

Արդ երթեալ միանայ 'ի լոյսն ուստի ծնաւ, զի բուծաւ 'ի կապանս մարմնոյն որպէս կապեալ ունէր միութեամբ: Զի որպէս քար մեքենայի յօդ պարզեալ, զի յորժամ լուծանի՝ հասանի վաղվաղակի յերկիր ուստի առաւ, նոյնպէս և հոգին, զի այժմ ծանրացեալ է քան զբնութիւնս օդոց, իսկ 'ի միւսում՝ խառնուածին դարձեալ զօրանայ քան զնա, և առ ինքն վերամբարձեալ ձգի: Այլ է նա հուր, հողմ, լոյս. իսկ մարմին հուր, ջուր, օդ, հող, հակառակախառն զուգակշիռ միութեամբ բնաւորեցեալ, երկու՝ վերաբերականս հանապազաթռիչ թեթեւութեամբ. իսկ երկու՝ վայրաբերք ծանրութեամբ միշտաշարժ երկրասողութեամբ. զի ոչ այլ ինչ քան զբնական իմաստութիւն Աստուծոյ խնամոյ նիւթ արարելոյ այս է, զոր մշտնջենապէս յիմանալւոյն ունէր զիմացեալն. յորժամ կամեցաւ 'ի գոյութիւն ածել, սահմանեաց և եղեւ իբրեւ մայր իմանալին: Այլ երկու 'ի նմանէ երեւեցան ծնունդ, տեսանելի և իմանալի. և յերկոցունց եղեն բաղում տեսակք, յանմարմնոյս անմարմինք և 'ի մարմնոյ մարմնաւորք, որք են հրեշտակք և մարդիկ:

Արդ յերկնէ է և յերկրէ խառնուած գեղեցիկ, զդէմն 'ի միասին կապեալ պատուաստող իմաստութեամբն Աստուծոյ. պարզ և թեթեւագոյնն յերկնէ,

ծանր և շարադրական յերկրէ ։ Որ ի թէ զայլ ազգաց զգայականաց զբնութիւն ասա իմանամք, սակայն ծառայականք և անհանճարք ․ իսկ իմանալիս այս ՚ի մեզ վեհագոյն ազատ և անկարեկանութից, մանաւանդ Աստուծոյ բնութեանն, հրեշտակականն և ՚ի նոյն էութենէ, այլ ոչ հրեշտակ ․ այլ հոգի միայն և ընդ անմարմնութեան կապեալ, և ՚ի բարձանց և երկնային, հակառակ և երկմիտ և անըմբռնանի ստորակայից, այլ հնազանդեալ կարգանօք մարմնոյ ։

Որ ի թէ զմարդկան հոգւոյ կամի ոք ուսանել զկայանս, մի թանձրագոյն միոջ հայեսցի երկրաքարշ ախտիւք ծանրացեալ ․ այլ թռուցեալ ըստ տրամին Պաւղոսի որ ասէ՝ անճառելի տեղի, զոր դրախտ անուանեաց և երրորդ երկինս ․ այլ խնացեալ քան զվերին զայն և զհաստատութիւն ։ Ընդ սոսա յափշտակեալ հոգին՝ ՚ի հոգեւորականն եհաս կայանս, որ աստուածային պատմութիւն՝ վերին անուանէ Երուսաղէմ, ուր բնուր հոգիք արդարոց կատարելոցն ուրախանան, յառաջատես լեալ Աստուծոյ բարեացն ․ անպատմելի և անուշահոտ և լուսաւոր օդն, յորս ոչ է այլախառնութիւն զատնութեան ։

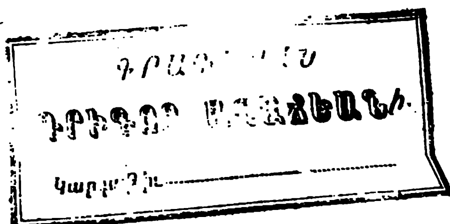
Այլ առացի պարզագոյն ինչ բանիւք, զի ուսոյ եղեն հոգիքն՝ առ իւրն երթեալ լինին ՚ի բնակութիւն ․ և մարմինն դարձեալ յիւր տեղին միանգամայն ազգակցեալ և յապականութիւն դարձեալ ։ Այլ անտեսանելին և աներեւութական յառաւելատեսիլ փոփոխեալ, չունի այժմ առ մարմնականս առ այս կեանս, և ոչ կարօտութիւն ՚ի տեսութիւն ․ և ոչ կարող իսկ են և ոչ նոքա որ առաւելագոյն արժանաւոր եղեն պատւոյ՝ մարտիրոսքն ։ Նոքա յայտնիլ ումեք ոչ կարեն ․ ոչ ի ։ տ ։ գ ։ Այլ թէ անպատմաբար ոք կամ անխրատ սովորութեամբ երազովք վարեսցի, վերստին անցանելով ըստ հեթանոսական սովորութեամբ, բազում են օրինակք, որ մոգքաղդէացիք աստեղագիտութեամբ աստուածածանօթ, և բաբելացւոց գաւազանահարացն և լերդահմայ, և ընդ այժմէ ելանել հմայիցն հրէաստանի և Երուսաղէմի, զոր մտանել սրոցն ընդ Սաւուղ՝ որդւոցն Ամնայ եկեալ ՚ի

1 Յօրինակին կարծոյն որդւոցն Եմնայ ։

գլուխ երկուց ճանապարհացն, երկու առաջք 'ի միոյ աշխարհէ¹, և ստութեամբ արդարացեալ լինելն հմայքն մտանել սրոյն 'ի պատրանացն 'Ի ուղտայ խնդրէր զանիրաւութեան վրէժս 'ի Նոցանէ։ Նոյն և կին ամն վհուկ Սաւուղայ ճշմարտապատումն, և իղձն Բաղաամայ 'ի Միջագետաց մարգարէ սուտ գուշակս. Նշխեմ 'ի հրէատանէ բաբելոնացւոյն խմաստնէն ապրեցուցիչ երազահանութեամբ. և Յովսէփ երազատես և երազահան փարաւոնի։ Նոյն այս 'ի բաց մերժեալ է յեկեղեցւոյ Քրիստոսի ըստ ճշմարտապէս գրոց. զի այս հեթանոսաց է և ոչ քրիստոնէից։

Այս թէ ոք այլանդակապէս ընդ այս մտածութիւնս անցանէ՝ օտար խորհրդովք նշանագիրս գծել, կամ մարգարէանալ առ յապայսն և երազահմայ լինել, ցնորել մոլորութեան երազահան ստութեան, ընդ անկանելին գնալ պղղոտայ անքրիստոնէաբար, և ընտկան 'ի մեղկկրան ճշմարտութեան պատմել, որ լինի այս և մնաւել խելապատակին ընդ վայրաքանութիւն, և հիւանդութեամբ բազում ինչ տեսեալ խօսի անհանճարաբար, զոր և աբբեցողաց իմն թուի շփոթայութիւն լինել եռկրի զմնքեամբք, և յայլայլեալ զգայութեանն 'ի ջերմութեանցն զայսպիսի սովորականութիւնն 'ի մեզ օրինադրէ գործ ինչ լինել։ Կամ զայն զոր դեւքն կերպարանեալ 'ի նմանութիւն մոլորեալ մեռելոց՝ զոր գիտակն էին 'ի կենաց մարդոյն, և զնոյն նմանեալ յայտնին 'ի տրտում երեսս կամ 'ի զուարթս իբրև պատուէր ինչ տալով և զգուշացուցանելով, որպէս թէ մեռեալն և սպանեալ մարմնոյ հոգիացեալ, և 'ի միասին գտեալ. զոր ոչ յօգուտ, այլ 'ի մնաս և 'ի մոլորութիւն փութացեալ լինի, և նա զայն անուսմնաբար ճարտարութեամբ պատմէ, այն արտաքոյ է քրիստոնէութեան։

¹ Նախընթաց բանիւքդ ակնարկէ զբանն Եզեկ. իա. 18–22։

ՑԱՆԿ

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

